

2016
61, 2

EUSKERA

2016
61, 2

IKERKETA ZENBAKIA

Euskara biziberritzen jarraitzeko erronkak: jardunaldia

- Bittor Hidalgo: *Euskararen biziberritzea: 'Irabazteko gidalerro bila'*
- Patxi Juaristi: *Hizkuntza-komunitateak harremanetan Euskal Herrian: balio etikoetan oinarrituriko diskurtsoaren beharra*
- Olatz Altuna – Maialen Iñarra: *Euskararen ahozko kale-erabilera: erronkak*
- Patxi Saez: *Beharra da giltza*

Beste ikerketak

- Jabi Cillero: *Martin Garaidiren fitxa: Eukal detektibeen aitonaren atzetik*
- Beñat Sarasola: *Literatura konparatuaren lehen saiakerak euskal literaturan. Lauaxetatik Pott bandara*
- Gema Lasarte – Amaia Serrano: *Maskulinitate berriak Euskal Haur eta Gazte Narratiban: Matias Ploff-en erabakiak, Alex eta Kia airean bezala eleberrietako pertsonaiak biluzten*
- Jon Kortazar: *Gabriel Arestiren lehen argitalpenaz berri ezezagunak*
- Letizia Diaz – Gema Lasarte: *Txirristi Mirristi*
- Win Jansen: *Word migration from Dutch to Basque*
- Gotzon Lobera: *Ekarpen bat exonomastikari, Homeroren 'Odisea' oinarri hartuta*
- Beñat Garaio: *.EUS euskararen arnagune digitalaren egoera eta etorkizuneko erronkak*

Liburu aipamenak

- Amaia Elizalde: *Oroimenaren lekuak eta lekukoak. Gerra Zibilaren errepresentazio artistikoak vs. kontraera historiko-politikoak. Izaro Arroita – Lourdes Otaegi (arg.)*

EUSKERA

Euskera 2016, 61, 2
231-810

2016
61, 2

EUSKERA

2016
61, 2

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque
Work and Proceedings of the Royal Academy of the Basque Language

EUSKERA

Euskera 2016, 61, 2, 231 - 810, Bilbo. ISSN 0210-1564

EUSKERA

2016
61, 2
BILBO
ISSN 0210-1564

EUSKALTZAINDIA

EUSKERA AGERKARIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Telefona: 94 415 81 55 • Faxa: 94 415 81 44

posta elek.: info@euskaltzaindia.eus • webgunea: www.euskaltzaindia.eus

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da
Esta revista admite el intercambio con otras publicaciones
Cette revue s'échange avec d'autres publications
This journal can be exchanged for others by agreement

Testuen hizkuntza-orraketa: Euskaltzaindiaren Hizkuntza Kalitatearen Behatokia zerbitzua (HIZBEA)

© EUSKALTZAINDIA / R.A.L.V. / A.L.B.

Eskubide guztiak jabedunak dira. Ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiazea, ez sistema informatikoekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektroniko edo mekanikoz, fotokimikoz, elektrooptikoz, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz berau transmititzea, aipamenetarako izan ezik, argitaratzailearen edo *copyright*aren jabearen aldez aurreko eta idatzizko baimenik gabe.

ISSN 0210-1564

Lege Gordailua: BI-1244-58

Diseinua: www.ikeder.es

Aurreinprimaketa: Composiciones Rali, S.A.

Costa, 12-14, 7º izda. – 48010 Bilbo

Inprimategia: G.Z. Printek, S.A.L.

2017ko urrian inprimatua

EUSKERA AGERKARIA

Euskera Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala da eta 1920. urtetik argitaratzen da. Urteko lehen zenbakiak (buletinak) Euskaltzaindiaren lana eta bizitza akademikoa biltzen ditu, eta bigarrenak Akademiaren lan esparruetako ikerketa-artikulu originalak, liburu-aipamenak eta antzekoak jasotzen ditu. Zenbakiak urtea bukatu eta hurrengo sei hilabeteetan argitaratzen dira. Ikerketa artikuluak argitaratzeko, Idazketa kontseiluak, anonimotasuna bermatuz, kanpo ebaluatzaileen iritzia jasoko du.

***Euskera* agerkaria honako aurkibide, zerrenda eta datu-baseetan dago:**

- Azkue Bibliotekaren katalogoan
- Euskaltzaindiko webgunean
- Latindex Katalogoan
- Inguma datu-basean
- ISOC datu-basean
- Linguistic Bibliography datu-basean
- Dialnet datu-basean

Kalitate adierazleak:

CIRC (2015): C maila

MIAR (2016): 8.0 (ICDS)

La revista *Euskera* es el órgano oficial de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia y se publica desde 1920. El primer número del año (el boletín) recoge los trabajos y actos académicos de Euskaltzaindia mientras que el segundo se dedica a publicar artículos de investigación originales, reseñas de libros y similares. Los números se publican dentro del semestre posterior a finalizar el año. Para publicar artículos de investigación, el Consejo de redacción, garantizando el anonimato, recurre a expertos externos.

La revista *Euskera* está disponible en los siguientes catálogos y bases de datos:

- Catálogo de la Biblioteca Azkue
- Página web de Euskaltzaindia
- Catálogo Latindex
- Base de datos Inguma
- Base de datos ISOC
- Base de datos Linguistic Bibliography
- Base de datos Dialnet

Indicadores de calidad:

CIRC (2015): Categoría C

MIAR (2016): 8.0 (ICDS)

Euskera. 2016, 61, 2. Bilbo
ISSN 0210-1564

La revue *Euskera* est l'organe officiel de l'Académie de la Langue Basque / Euskaltzaindia ; sa publication a démarré en 1920. Le premier numéro de l'année (le bulletin) présente les travaux et la vie de l'Académie ; le second quant à lui publie des articles concernant des travaux de recherche, des comptes rendus de livres, ou autres sujets similaires. Les numéros sont publiés au cours du semestre qui suit la fin de l'année. En ce qui concerne la publication d'articles de recherche, le Comité de rédaction s'entoure d'experts extérieurs à qui il garantit l'anonymat.

La revue *Euskera* est présente sur les catalogues et bases de données suivants :

- Catalogue de la Bibliothèque Azkue
- Page web d'Euskaltzaindia
- Catalogue Latindex
- Base de données Inguma
- Base de données ISOC
- Base de données Linguistic Bibliography
- Base de données Dialnet

Indicateurs de qualité :

CIRC (2015): Catégorie C

MIAR (2016): 8.0 (ICDS)

Euskera is the official journal of *Euskaltzaindia* and has been published since 1920. The first number or bulletin published each year reflects the Academy's work and academic activities, while the second one contains original research articles, book reviews and the like. Issues are published in the six month period following the end of the year in question. For the publication of research articles the editorial board seeks the opinions of external evaluators, while preserving their anonymity.

The *Euskera* journal appears in the following indexes, lists and databases:

- Catalogue of the Azkue Library
- Website of Euskaltzaindia
- Latindex catalogue
- Inguma database
- ISOC database
- Linguistic Bibliography database
- Dialnet database

Quality indicators:

CIRC (2015) : group C

MIAR (2016) : 8.0 (ICDS)

Euskera. 2016, 61, 2. Bilbo
ISSN 0210-1564

EUSKALTZAINDIA

EUSKERA AGERKARIA

IDAZKETA KONTSEILUA

Zuzendaria: ANDRES URRUTIA. Euskaltzaindia. Bilbo
Idazkari akademikoa: ANA TOLEDO. Euskaltzaindia. Donostia
Teknikaria: JON ARTZA. Euskaltzaindia. Bilbo

ADOLFO AREJITA. <i>Deustuko Unibertsitatea. Bilbo</i>	ANDONI SAGARNA. <i>Euskaltzaindia. Donostia</i>
JEAN-BAPTISTE COYOS. <i>Iker (C.N.R.S., Bordele 3, UPPA). Baiona</i>	PATXI SALABERRI. <i>Nafarroako Unibertsitate Publikoa. Iruñea</i>
JOSEBA ANDONI LAKARRA. <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz</i>	MIKEL ZALBIDE. <i>Eusko Jaurlaritzza, Hezkuntza Saila. Gasteiz</i>

AHOLKU BATZORDEA

MIXEL AURNAGUE <i>CNRS, J. Jaurès Unibertsitatea. Tolosa, Okzitania.</i>	XABIER ITZAINA <i>CNRS, Centre Emile Durkheim, Sciences por Bordeaux. Bordele</i>
MIREN AZKARATE <i>Euskaltzaindia. Donostia</i>	JOSEBA INTXAUSTI <i>Euskaltzaindia. Donostia</i>
JOXE AZURMENDI <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Donostia</i>	INAKI IRAZABALBEITIA <i>Elhuyar Fundazioa. Usurbil</i>
MARTINE BERTHELOT <i>Perpignango Unibertsitatea. Perpignan</i>	JACINTO ITURBE <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Leioa</i>
XARLES BIDEGBAIN <i>Paueko eta Aturri herrialdeetako Unibertsitatea. Baiona</i>	JABIER KALTZAKORTA <i>Deustuko Unibertsitatea. Bilbo</i>
JOSU K. BIJUESCA <i>Deustuko Unibertsitatea. Bilbo</i>	JON LANDABURU <i>CNRS, Paris. Kolombiako Kultura Ministerioa</i>
GIDOR BILBAO <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz</i>	ALBERTO LOIZATE <i>Basurtuko Ospitalea. Bilbo</i>
INAKI CAMINO <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz</i>	JUAN MADARIAGA <i>Nafarroako Unibertsitate Publikoa. Iruñea</i>
ANA ETXAIDE <i>Nafarroako Unibertsitatea. Iruñea</i>	JOAN MARTÍ <i>Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica. Bartzelona</i>
JOSE RAMON ETXEBARRIA <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Bilbo</i>	ENEKO OREGI <i>Eusko Jaurlaritzza. IZOko burua. Gasteiz</i>
MAITE ETXENIKE <i>Universitat de València. Valentzia</i>	JON ORTIZ DE URBINA <i>Deustuko Unibertsitatea. Bilbo</i>
PATXI GOENAGA <i>Euskaltzaindia. Gasteiz</i>	ROSA MIREN PAGOLA <i>Deustuko Unibertsitatea. Bilbo</i>
RICARDO GOMEZ <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz</i>	JOSE ANTONIO PASCUAL <i>Real Academia Española. Madril</i>
MANUEL GONZALEZ <i>Real Academia Galega. Coruña</i>	TXOMIN PEILLEN <i>Euskaltzaindia. Baiona</i>
MARTIN HAASE <i>Bambergo Unibertsitatea. Bamberg</i>	IBON SARASOLA <i>Euskaltzaindia. Donostia</i>
JOSE IGNAZIO HUALDE <i>Illinoiseko Unibertsitatea. Illinois</i>	JOAN MARI TORREALDAI <i>Euskaltzaindia. Donostia</i>
ITZIAR IDIAZABAL <i>Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz</i>	MIRIAM URKIA <i>UZEI. Donostia</i>
	JUAN JOSE ZUBIRI <i>Nafarroako Unibertsitate Publikoa. Iruñea</i>

Aholkulariak: JOSEBA ZABALETA eta ERRAMUN OSA (*Euskaltzaindia. Bilbo*).

E U S K E R A

AURKIBIDEA

EUSKARA BIZIBERRITZEN JARRAITZEKO ERRONKAK JARDUNALDIA

[241-374] *Euskararen biziberritzea: 'Irabazteko gidalerro bila'*
HIDALGO, Bittor

[375-406] *Hizkuntza-komunitateak harremanetan Euskal herrian: balio
etikoetan oinarritutako diskurtsoaren beharra*
JUARISTI, Patxi

[407-438] *Euskararen ahozko kale-erabilera: erronkak*
IÑARRA, Maialen; ALTUNA, Olatz

[439-460] *Beharra da giltza*
SAEZ, Patxi

BESTE IKERKETAK

[463-483] *Martin Garaidiren fitxa: euskal detektibeen aitonaren atzetik*
CILLERO, Jabi

[485-513] *Literatura konparatuaren lehen saiakerak euskal literaturan.*
Lauaxetatik Pott bandara
SARASOLA, Beñat

Euskera. 2016, 61, 2. 237-238. Bilbo
ISSN 0210-1564

- [515-549] *Maskulinitate berriak Euskal Haur eta Gazte Narratiban: Matias Ploff-en erabakiak, Alex eta Kea airean bezala eleberrietako pertsonaiak biluzten*
LASARTE, Gema; SERRANO, Amaia
- [551-567] *Gabriel Arestiren lehen argitalpenaz berri ezezagunak*
KORTAZAR, Jon
- [569-605] *Txirristi Mirristi*
DIAZ, Letizia; LASARTE, Gema
- [607-664] *Word migration from Dutch to Basque*
JANSEN, Win
- [665-741] *Ekarpen bat exonomastikari, Homeroren 'Odisea' oinarri hartuta*
LOBERA, Gotzon
- [743-774] *.EUS euskararen arnasmune digitalaren egoera eta etorkizuneko erronkak*
GARAIO, Beñat

LIBURU AIPAMENAK

- [777-783] *Oroimenaren lekuak eta lekukoak. Gerra Zibilaren errepresentazio artistikoak vs. kontaera historiko-politikoak. Izaro Arroita - Lourdes Otaegi (arg.)*
ELIZALDE, Amaia

Euskara biziberritzen jarraitzeko erronkak*

Bilboko egoitzan, 2016ko otsailaren 12an

* Jardunaldi hartako kronika eta txosten bi *Euskera* 2016, 61, 1 zenbakian argitaratu ziren. Gainerako lau txostenak, artikulu akademiko gisa, jarraian, zenbaki honetan argitaratu dira.

Euskera. 2016, 61, 2. Bilbo
ISSN 0210-1564

Irabazteko gidalerro bila

Directrices para vencer

Lignes directrices pour gagner

Guidelines to win

HIDALGO, Bittor
Soziolinguista eta Euskal Filologian doktorea

Noiz jaso: 2017-03-10
Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 241-373. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskaldunon komunitate-adjektiborik-gabea definitu, irabazte kontzeptua eztabaidatu erdal(dunen) komunitatearen aurrean eta 3 gidalerro proposatzen dira: 1. Demokrazia linguistikoa, eta ondorioz erdal(dunen) komunitateak derrigor euskara ikasi beharra; 2. Intsumisio linguistikoa bidean; 3. Ingelesa aliatu baliatu –ez etsai– espainola/frantsesa gainetik kentzeko. Arnasgune pertsonalen indarra/beharra aldarrikatzen da eta hiri(buru)ak irabazteko estrategia, eta espres eztabaidatu nekazalgune-idiliko-inola-ez-baztertuen arnasgune ahuldadeak –Irlandako esperientziak eta Euskal Herriko datuak lagun–.

Hitz-gakoak: Euskaldunon komunitatea, irabazteko estrategia, demokrazia linguistikoa, intsumisio linguistikoa, ingelesa, arnasgune pertsonalak, hiriak irabazi.

Definir el concepto de comunidad euskaldun sin adjetivos; debatir el concepto *ganar* ante la comunidad *erdaldun*; para ello se proponen 3 directrices: 1. Democracia lingüística, lo que conlleva que los erdaldunes han de aprender euskera; 2. Insumisión lingüística como camino; 3. El inglés como aliado -no enemigo- para amortiguar el peso del castellano/francés. Se reclama la fuerza y la necesidad de los espacios vitales personales del euskera, así como la estrategia para que el euskera *gane* las ciudades. Discutir expresamente la idea de los idílicos espacios rurales (de ninguna manera aislados) como oasis de la lengua vasca, utilizando para ello las experiencias de Irlanda y los datos que se dan en Euskal Herria.

Palabra clave: Comunidad euskaldun, estrategia para ganar, democracia lingüística, insumisión lingüística, lengua inglesa, fortalezas personales, ganar las ciudades.

Définir le concept de communauté euskaldun (bascophone) sans adjectifs ; débattre sur le concept *gagner* face à la communauté *erdaldun* (non bascophone) ; on propose pour cela 3 lignes directrices : 1. Démocratie linguistique, ce qui sous-entend que les non bascophones doivent apprendre le basque , 2. Insoumission linguistique comme voie ; 3. L'anglais comme allié –non ennemi– pour amortir le poids de l'espagnol/français. On revendique la force et la nécessité d'espaces vitaux personnels pour le basque, ainsi qu'une stratégie à mettre en place pour que le basque gagne les villes. En discuter l'idée d'espaces ruraux idylliques comme (en aucune façon isolés) oasis de la langue basque, en utilisant pour cela les expériences de l'Irlande et les données du Pays Basque.

Mots-clés : Communauté euskaldun, stratégie pour gagner, démocratie linguistique, insoumission linguistique, langue anglaise, forteresses personnelles, gagner les villes.

Defining the concept of the *euskaldun* (Basque-speaking) community without adjectives; debating the concept of *winning* over the *erdaldun* (non Basque-speaking) community; to this end 3 guidelines are proposed: 1. Linguistic democracy, which means non Basque-speakers should learn Basque; 2. Linguistic refusal as a path; 3. English as an ally – rather than an

enemy – to counteract the weight of Spanish and French. The strength and necessity of the personal life spaces for the Basque language are highlighted, as well as a strategy for Basque to *win* the cities. It explicitly rejects the idea of idyllic country areas as (no way isolated) an oasis of the Basque language, using the Irish experience and the data existing in the Basque Country in this respect.

Keywords: Basque-speaking community, strategy for winning, linguistic democracy, linguistic refusal, English language, personal strengths, winning the cities.

Sarrera

Nik hemen aipatuko ditudanak baino auzi gehiago dira kontuan hartu beharrekoak datozen urteetako euskalgintzaren dinamikak bideratu ahal izateko ahalik eta modu eraginkorrenean. Baina nik hiru gidalerro nabarmendu nahi nituzke, nire ustez garrantzitsuenen artekoak izan litezkeenak, maiz ahaztuxeak-edo sentitu ohi ditudanak gure artean, eta agian horregatik irudi lezaketanak berritzaileago, ezohikoago, *epatanteago* agian lehen une batean, baina horrexegatik merezi duketenak seguru asko gure arteko eztabaida eta aktibatze berezia. Hiru gidalerroak labur:

1. Euskaldunok **demokrazia linguistikorako eskubidea** dugu gure lur-rean.
 - Gutxienez, erdaldunek duten adinakoa.
 - Eta horretatik, gure lurreko komunitate erdaldun osoak **euskara jakitearen/ikastearen derrigorrezkotasuna**.
 - Guk ere lasaitasunez jardun ahal izateko euskaraz nonahi gure lur-rean.
 - Gutxienez, komunitate erdalduna gurekin erdaraz lasai jardun eta bizi litekeen moduan.
 - Bitartean, **eragin eta diskriminazio positiboaren ezinbestekoa** euskaldunon komunitatearen eta euskararen aldeko.
2. Euskaldunon komunitatearen **intsumisio linguistikoa** garatu beharra erdal komunitatearen aurrean, komunitate gisa, inoiz geureganatuko badugu dagokigun demokrazia linguistiko hori.
3. **Ingelesa geure laguntzan** erabiltzeko aukera.
 - Behingoz geure ginetik baztertu ditzagun azken 300-500 urtean irensten ari gaituzten frantsesa eta espainola.
 - Gure aliatu gisa baliatu ingelesa, munduko harremanetan gaur egun nagusi den hizkuntza.

Kexatu, ala irabazi?

Hasteko nahi nuke artikulua izenburuko *irabazi* hori argitu. Ezen bat izan litekeen lizentziadun, ikertzaile, doktore..., filologo, hizkuntzalari, soziolinguista, ..., eta denetan ere profesionalago edo amateurrago..., edo ez hain. Baina nire bizitzako euskararen inguruko jardun guztiak izan du euskaltzaletik, amateurretik hitzaren jatorrizko esanahi osoan. Ez da neutrala. Eta gutxiago, euskaldunon inguruko soziolinguistikaz ari bagara¹.

Zergatiak asko interesatzen zaizkit. Ahalik eta zuzenen eta zehatzen ezagutu eta ulertu, nola, nondik eta zergatik iritsi garen izatera gaur egun garen euskaldunon komunitate gutxitu hau, heriotza aurreko herstura egoera preziso honetan –eta ez beste batean– gaudenak. Ez ordea kexatzeko. Edo balizko kulpadunak bilatu, estigmatizatu eta gurutziltzatzeko... Zeinahi egoerak ditu hamaika aurrekari, eta soilik hauek zehatz eta zabal ezagutzeak lagunduko digu auziaren diagnostiko ahalik zuzenena egiten, ondorioz ahalik eta irtenbide gauzagarrienak aurkitu ahal izateko gure gaur egungo euskaldunon komunitateak ahalik eta azkarren eta sendoen utzi ahal izan diezaiogun agonia arrisku larrian dagoen komunitate gutxitu izateari. Eta ez da erraza, eta ez da erraza izango. Baina posible bada. Irabazi, ahal dugu. Eta saiatzea merezi du. Niretzat. Ni ez naiz neutrala halako ataka batean, eta irabazi nahi dut.

Kontua da asmatzea NOLA irabazi. Jakinik, alde zuzenetik ez dagoela formula magikorik, bidean behin baino gehiagotan erratu gaitezkeela, eta gure pausoak behin baino gehiagotan birpentsatu beharko ditugula. Baina jakinik ere, lortzez gerotan, soilik gure gaur egungo euskaldunon komunitateak lortu genezakeela miraria, munduan hainbeste direnean desagertzeko arriskuan diren hiztun komunitateak.

Zenbaiti harroputz iruditu lekiok *irabazi* hitza aipatzea gaurko egoeran. Ordea, garrantzizkoa da *irabaztearen* kontzeptua. Helburua garbi behar dugu. Ez dugu nahikoa gure patu beltzari negarrean ibiltzea. Zorionez kontuak ez

¹ Eta hala, artikulua honek berak maiz hartu lezake / hartuko du akademikotik haragoko moldea, baina ezinbestekoa iruditu zaidana gure komunitatearen bizirauteaz ari garenez... eta ni tarteko zurrumbiloan...

dirudi nirea bakarrik. Ezin pozago entzuten nion Kike Amonarrizi, Topalabea taldeak (*Euskaltzaleen Topagunearen* eskaeraz 2015ean prestatu *Berrikusi eta Berrikusi* (Topalabea taldea [Euskaltzaleen Topagunea], 2015) dokumentuaren aurkezpenetako baten sarreran Gasteizen –non eta Gasteizen!– (Topagunea [Euskaltzaleen Topagunea] - Geu elkarte, 2015), nola dioen aditzetako bakoitza azpimarkatuz: [*Dokumentuak*] *loritu nahi duena da [...; madarikazio pare bat], [dokumentuak] esan nahi du, elkartu, aktibatu, aurreratu, eta irabazi*².

Aipatu hiru gidalerroen azalpenean abiatu aurretik ordea, oinarrizko bi galdera egin nahi nituzke gure arterako eta hauen erantzuna ahalik eta garbien izan dadin saiatu, berez erantzun bat baino gehiago izan lezaketelako eta izan ohi dutelako gure artean:

1. Batetik, hasterako, garbi izan beharko genukeelako guretzat **zer izango litzatekeen irabaztea, zer izan litekeen, zer izango den irabaztea**.
 - Gure ibilbide orria / errepide mapa diseinatzeko, non gauden zehatz jakitea bezain garrantzizkoa baita jakitea, bidegalduan ibiliko ez bagara, nora goazen, nora iritsi nahi dugun, nora iritsi ahal gaitzekoen. Eta ez dakit batere garbi dugun hain oinarrizko abiapunturik. Ez dut uste inoiz lasai eztabaidatu dugunik ere.
2. Bestetik, abiatzerako ere, garbi eduki behar dugu *–boutadea* irudi lezake–, **nor garen gu. Irabazi nahi/behar omen dugun horiek. Zein komunitate garen gu**. Eta uste dut kontzeptu hau ere ez dugula batere argi gure artean. Gutako bakoitza aldi berean sentitzen gara eta gara hainbat komunitateren kide. Baina, **zein da gure komunitatea, euskal hiztun euskaltzale gisa?** Ezen, komunitate horretaz ari gara, hala ezta?

Galderak argiak dira eta ni nire erantzunak ematen saiatuko naiz, lehenik bigarren galderari, gero lehenari heltzeko. Baina nire ikuspegiarekin bat

² Hitz horiekien amaitzen du Amonarrizek bere sarrera, *Hori da guztia!*-edo esan nahi lezakeen esku mugimendu eta begirada batez. Eta 5 segundoko isilune tentea zabaltzen da giroan konjuru baten ondorena balitz moduan edo *–A! Irabazteaz jardun behar al dugu ba? Ez al ginen ba betiko lez arazoez aritzeko?–*, aurkezleak erreakzionatu eta hala-hola esaten duen arte: *Ondo! Sarrera moduan jarriko dugu [irabaztearena?], bai? Gero sakonduko dugu [bada-eta nonbait non sakondua...]*.

egin edo ez, garrantzizkoa irudituko litzaidake gutxienez bi puntuen gaineko eztabaida haizatzea.

Ezen gu gara euskaldunon komunitatea

Nik hala izendatuko bainuke gurea: *Euskaldunon komunitatea*. Nolabait *euskaldun bihotzekoon* edo *euskal hiztun euskaltzaleon komunitatearen* labur edo. *La Communauté Bascophone* izan liteke frantsesez. *La comunidad vascófona / vasco parlante...* espainolez. Izen aukeratzailerik hobeak izan litezke, baina nik uste dut garbi komeni zaigula *gure komunitatea* definitzea ondoko hiru ezaugarri eta interesaren bueltan:

1. Euskara jakinda,

2. Euskaraz bizi nahi,

–eta ahalean–

3. Euskaraz bizi garenon komunitatea.

Gure inguruan maiz darabiltzagu halako ezaugarri linguistikorik gabeko *komunitate* izendapen etereoagoak: *Euskal Herria*, *Euskadi*, *euskaldunak*, *euskal herritarrak*, *l@s vasc@s*, *les Basques*, *euskal hiztunak*³, *euskal komunitatea...*, *abertzaleak*, *herria* sinekdoke mitifikatu... Beharbada zehaztasun linguistikoa *gogorregia* iritzita gure egoera gutxituan, benetan zenbat garen argiegi jakin nahi ez edota erakutsi beldurrez...

Baina gure hiztun komunitatearen / hizkuntzaren arazoari behar duen neurrian heldu ahal izateko, uste dut ezinbestekoa dugula gure komunitatearen mugatze linguistikoko huts hori izatea buruan. Eta hizkuntza mugatze hori gainera, beste adjektibo zehaztailerik gabea. Ez ezker, ez eskuineko; ez

³ Azken 40 urtean horrenbeste ugaritzea lortu dugunak -EAEn batez ere-, eta ezin bereziago eskertu behar ditugunak gure komunitatera hurbiltzeko egin duten ahaleaginean gure hizkuntza ikasita. Baina aldi berean eskubide osoa dutenak beste hiztun komunitate baten parte ere sentitzeko, eta ez ezinbestean *euskaldunon komunitatearen*. Azken batean legeak behartuta, guk ere ikasi behar izan ditugu espainola / frantsesa, haien komunitatearen parte sentitu zein ez.

fededun, ez fedegabe⁴; ez ekologista, sozialista, kapitalista, feminista... Gutako bakoitza zernahi izan gaitzke, bat ala beste, askatasun osoz. Baina adjektibo orokortzaile guztiak dira euskaldunon komunitatearentzat murriztaile eta diskriminatzaile, diren politenak direla ere. Eta nahi ala ez, euskaldunon komunitatea txikia bezain plurala gara –beste guztiak bezalatsu–, hala izan gara beti, eta hala izaten jarraitzea komeni zaigu. Ez genuke nahi inor guganik urrundu fedeen gorabeheran, euskara jakinda euskaraz bizi nahi eta ahalean euskaraz bizi denik⁵.

⁴ *Euskaldun, fededun*. Zaila da jakiten azken mendeetan euskaldunon komunitatearen inguruan modernitatearen aurka jositako binomio horrek kalte edo mesede egin digun, edo kalte bezain mesede, gaur egungo egoeraraino iristeko (ik. besteak beste, Altuna, 2003). Zaila den bezala jakitea zenbaterainoko mesedea eragin digun (edota zenbaterainoko kaltea) XX. mendearen bigarren erdian bilbatu den *euskaldun, ezkertiar antisistema* loturak (beti oroitzen dut X. Leteren 1977ko *Teologia, ideologia* kanta gogoangarria). Garbi dudana da XIX. mende amaiera eta XX. lehen erdiko *euskaldun, fededun* binomioak erraz uxatzen zituela gureganik *modemotasun zale fedegabeak*, gaur erraz uxatu ditzakeen bezala *ezkertiar antisistemaren fedez* bat egiten ez duten –ez dugun– herritarrak.

⁵ Gure komunitatearen garapenerako guztiz kezkarriak iruditzen zaizkidan bi alderdi zehaztu nahi nituzke:

1. Batetik, azken 50 urtean garatu den *euskaltzale = ezker abertzale* herri-identifikazio ezin murriztaileagoa, neurri desberdinetan bada ere Euskal Herri osoan gertatzen dena.

Maila politikoago edo instituzionalago batean, funtzionatzen du ere *euskaltzale = abertzale* identifikazio simpleagoak –identifikazio nahikoa objektiboa bestalde, salbuespenak salbuespen–. Azken finean ez baita identifikazio identitarioa baino, *euskaltzale = Euskal Herri zale*, irauteko ezinbestekoa duguna. Oxala jadaneko betea bagenu alderantzizko identitatea *abertzale = euskaldun = euskaltzale!* Eta badugu denok ere zer jorratua arlo honetan.

Euskaltzale = ezker abertzale identifikazioa nahikoa murriztaileagoa da –oso bereziki *ezker abertzaleak* bere burua antisistema gisa agertzen jarraitzen duen bitartean–, baina guztiz ohikoa da gaur egun gure jendearen artean. Eta ez da ere harritzeko, urtetan batez ere ezker abertzalearen inguruko herritarrak izan direnez euskararen alde batere mugitu direnak instituzioetatik kanpo (nahiz instituzioetan ere mugitu). Gaur egun ordea, behin *erakunde armatuaren* kontua bukatzeaz edo bukatua dela, eta ezker abertzale osoa birpentsatze eta berreratze prozesuan, ezin aukera hobea genuke identifikazio horren gainetik abiatzeko, eta oso bereziki euskalgintzaren erakunde asko –orain artean ezker abertzalearen barruti-edo izan direnak–, ez desagerrarazteko edo instituzionalizatzeko, baizik eta zabaltzen joateko esparru ideologiko horretatik kanpoko euskaltzaleak ere biltzen saiatuz, instituzioetatik kanpo (ere) ezinbestean jarraitu behar dugun lanetarako.

Orain arte ordea ez zait iruditu ezker abertzaleak batere interesik erakutsi duenik urteen poderioz euskalgintzan lortu dituen boteregune horiek irekitzen. Ezker abertzalearen estrategia,

itxuraz aldatze garaian izan arren ere, iruditzen zait oraindik oso estrategia zorrotza duela diseinatua euskalgintzaren inguruko gune horiek guztiak kontrolatzen jarraitzeko, botere propio, kontra-botere gisa.

Horregatik, azken boladan horrenbeste aipatzen den *euskalgintzaren krisia* daukat nik ez ote den ezker abertzalearen kontrolpeko euskalgintzaren krisia baino, eszena politiko berrian jokaleku berria aurkitu nahian bere botere kontra-botereak galdu gabe. Bestelakoan euskalgintza beti izango gara krisian. Nola ez?! ... desagertzeko zorian gauden komunitate batean... irabazten dugun arte behintzat.

2. Bestetik ordea, non dira, non gaude, ezker abertzaleko sokakoak ez garen euskaltzaleak? Eta non dago EAJ, beste erakunde politiko abertzale euskaltzale nagusiko jendea? Erakundeetan? Eta erakundeetan bakarrik? Zein euskalgintza lan propio garatzen du EAJk, berak kontrolatzen dituen erakundeetatik kanpo? Eta bere inguruko jendearen artean? Niretzat nahiko inkognita dira.

Eta EAJren izenean erakundeetan daudenak ere, zergatik daude? Beren euskaltzaleatasunagatik? Aurreko atalean aipatu dugun erakundeetatik kanpoko euskalgintzak garatzen ez duen *euskaltzaleatasun irekia* bultzatzeko? Edonola ere, bi kontu erakundeetako lanaren ingurutik:

1. Erakunde ofizialak ez daudeke beti euskaltzaleen esku. EAEn Hezkuntza ere urte askoan egon zen PSEren esku, eta ziur oraindik ere badugula zer hausnartua garai horietako ondorioez. 2009tik 2012ra PSEk izan zuen EAEko gobernua bere esku PPren laguntzaz. Lehenago garbi ez bageneukan, argi konturatu behar genuen orduan EAEko erakundeek joko ere ez dela errenta. Ordea, egiten al du beste ezer EAJko euskaltzaleatasunak erakunde ofizialetatik kanpo? Euskarazko zenbat egunkari, aldizkari, irratia, erakunde, talde, enpresa... sustatzen ditu erakundeetatik kanpo bere jardun arruntean? Zergatik uzten bide du eremu hori guztia besteen borondateen esku? Lo dago euskaltzaleatasuna EAJn? Ez dago nahikoa euskaltzaleatasunik EAJn? Beraiek erantzun beharko lukete.
2. Gobernu demokratiko batek, eta honen erakunde ofizialek, herrialdeko herritar guztiak gobernatu behar ditu. Ez bakarrik bere aldeko direnak, maiz bestela irudi baleza ere. Gobernuan d(ir)en partiduak(/ek) herritar guztiei eman behar die(te) zerbitzu, ez bakarrik bere sokakoei, nahiz partidu batzuen eta besteen gobernu moduak ez duten horregatik zertan berdinak izan –eta ez dira–. Baina joko demokratiko horren arau, partiduek ezingo dituzte / lituzkete beste gabe bat-batean ezarri beren programa *maximoak* –programa *maximoak* dituztenek behintzat, denek ez baitute edukiko–. Benetan gauzatuko dituzten politikak desio baino *epelagoak* izango dira, behintzat *mailakatuagoak* izan beharko lukete beraiek berez nahi luketena baino. Zein da ordea EAJk euskaldunokiko/euskarekiko duen programa *maximoa*, bere *nahia*? Badu halakorik?

Eta, EAJ eta ezker abertzalearen itzaletik kanpo mugitzen diren/garen euskaltzaleek, erakundeetatik kanpo, zein ekimen antolatu daramagu aurrera, norberaren jardun pribatuaz-edo gain, euskaldunon komunitatea indartzeko aldera, eta bereziki ezker abertzalearen guardasoleatik kanpo geratzen garenon euskaldunon komunitatea sendotzeko aldera? Orain euren *euskaldun fededun* kanpo ez zen euskaltzale antolaturik. Orain ere berdin? Eus-

Halako definizio linguistiko batek nolana ere ez luke inola ere esan nahiko –esan nahi izan beharko–, eta azpimarratu behar da:

1. Ez euskaldunon komunitateak beste hizkuntzarik jakin nahi ez dugunik, ezta erabiliko ez dugunik ere hala komeni zaigunean.

Gu bezalako komunitate txiki bat, ez gaur egun, ez oso aspaldi batean, ezin da elebakarra izan, ezerezean desagertuko ez bada. Mundua ez da euskaraz mintzo, ez mintzoko. Eta guk, gure lurraldeaz gain, mundua ere bizi nahi dugu / bizi behar dugu. Orain, eta dakigunean, azken 2.000 urte eta gehiagoan ere bai. Eta horretarako ezinbestean baliatu ditugu beste hizkuntzak, dela latina, direla geuk sortu edo sortzen lagundu ditugun gaskoi eta gaztelania, edo azkenik gure etsai orojale bihurtu zaizkigun espainola eta frantsesa ere, denak ere *munduratzeko* tresna gisa erabili ditugun neurrian, eta hala euskaldun iraun ahal izateko ere⁶.

2. Ez du ere esan nahiko, aipatu ditugun gure inguruko beste *komunitateetako* kideak ere –*abertzaleak, euskal herritarrak, euskal hiztunak, baskoak...*–, bidelagun izan ezin ditugunik edota baztertu behar ditugunik euskaldunon komunitatearen eskubide demokratikoen alde egiteko dugun ibilbide nekezean. Elkarrekin ditugun interesak elkarrekin defendatzea komeniko zaigu. Garbi edukita beti zein den komunitateetako bakoitza, eta bereziki *gure komunitatea*.

Euskaldunon komunitatea eta erdal(dunen) komunitatea

Ordea, euskaldunon komunitatea linguistikoki modu horretan definitzea erabakitzen baldin badugu, aldi berean onartu beharko dugu bere gordinan

kaldun fedegabeak, babesik, antolaketarik gabe, sakabanaturik, galtzeko arriskuan jarraituko dugu. Inork egin beharko genuke zer edo zer. Edota benetan da bakarrik ezker abertzalea gauza euskaltzaletasunarekin aurrera egiteko?

⁶ Gaur egun, gure zorionerako, mundura irteteko ez ditugu jada ezinbesteko espainola eta frantsesa, eta erne jokatzeko badugu, ingelesa erabili ahal dugu gure laguntzan, horren estu itotzen gaituzten espainola eta frantsesa egunetik egunera gero eta gehiago baztertu ahal izateko gure bizitzetatik (ik. ingelesari eskainitako 3. atala).

guk aurrez aurre daukaguna dela Euskal Herrian bizi den *erdal(dunen) komunitatea*. Ez gugandik haraindiko nolabaiteko mugez bestaldekoa (bakarrik behintzat), baizik eta egunero gure ondoan dagoena, gure artean bizi dena, eta egunero bere laguntza aktiboan dituen Espainiako/Frantziako estatu egitura erdaltzaleak, eta egunero sostengu eta bultzada ezin sendoagoa hartzen duena mundu osoko frankofonian –284 milioi hiztun– / hispanofonian –567 milioi–.

Gogorra irudi lezake hala esatea, anatema, sakrilegioa, aipaezina..., giza eskubideen aurkakoa... Baina hala da. Guk aurrean daukaguna da gure arteko komunitate erdaldunen inertzia –besteak beste–. Eta gure arteko erdal(dunen) komunitate hori dira, *mutatis mutandi*:

1. Frantsesa/espainola jakinda,
2. Frantsesez/espainolez bizi nahi,
–eta ahalean–
3. Frantsesez/espainolez bizi direnak gure artean.

Hauek bai komunitate irekia, ezkerrekoak edota faxistak, Espainia/Frantzia zaleak zein abertzaleak, elizkoiak ala paganoak, ekologistak, feministak, antikapitalistak... eta kontrakoak...

Ordea ba al du –eduki behar ote luke– erdal(dunen) komunitate horrek eskubide linguistikorik Euskal Herrian?

Galderak galaktikoa irudi lezake gaur egungo egoeran, tranpatia, erdal komunitate frantses/espainola bere eskubide guztien jabe denean Euskal Herri osoan, eta euskaldunon komunitatea gutxitua gure lurrean. Baina uste dut ezinbestekoa dela gure artean galdera egitea:

- Badu erdal komunitateak zilegitasunik bere eskubide linguistikoak defendatzeko Euskal Herrian?
- Onartu behar al zaizkio eskubideok?
 - Azken batean..., ba al du erdal komunitateak eskubide legitimo-rik gure artean bizitzeko?

Galderari ematen ahal diogun erantzunaren arabera, guztiz helburu desberdinak ezarriko ditugu gure *irabazteari* begira.

Eta nik uste dut –nahita ere ezin kenduko genizkioke–, baina erdal komunitateak *ere* badituela / eduki behar dituela eskubideak gure lurreen, lur hau berea *ere* den neurrian, bertan hamarkadak eta mendeak daramatzate-larik finkatuak, direla kanpotik etorriak, direla bertako euskara galduak.

Orduan, zer izango litzateke euskaldunon komunitatearentzat irabaztea?

Behin argi finkatuta euskaldunon komunitatearen eta erdal(dunen) komunitatearen subjektuak, errazago abiatu gintezke pentsatzen zer izan litekeen, zer izango litzatekeen guretzat *irabaztea*.

Besteren artean, ondoko bi erantzunetako bat izan liteke gurea:

1. Pentsatu genezake guretzat *irabaztea* izango dela euskaldunon komunitatea euskaraz eroso bizi ahal izatea Euskal Herrian.

Aukera bat da. Euskaldunon komunitatea baldin bagara euskaraz bizi nahi dugunak, eta horretarako eskubidea *daukakegunak*, guk behintzat euskaraz eroso bizi ahal izatea lortu beharko dugu Euskal Herrian⁷.

Beste kontu bat da gero zehaztea hori nola lortu litekeen. 1. ataletik aurrera jardungo dugu horretan.

⁷ Abiadako axiomatzat eman dugu artikuluan gaur egungo zazpi herrialdetako Euskal Herria dela euskaldunon komunitatearen lurraldea. Hori ere jarri liteke zalantzan. Nafarroa Garaiko hegoaldean gaur egun ez dirudi erraza litzatekeenik bertako biztanleek gehiengoz halakorik defendatzea. Iruñean bertan eta are iparraldeko Nafarroa Garaian ere asko dirateke seguru asko halako definizioen etsai. Araban eta Bizkai mendebaldean ere izan litezke gorabeherak. Bitxiki, beharbada ez legoke halako definizio arazorik Iparraldean, nahiz beste guztirako arazoa baino ez izan. Ez gara hemen eztabaida horretan hasiko. Beste ezpál bateko eztabaida historiko edo juridiko luzeetan sartu beharko genuke. Nolabaiteko abiadako kontsentsutzat emango dugu zazpi lurraldetako Euskal Herria –edo hainbat samur iritsi ahal izango litzatekeen kontsentsutzat behintzat, termino, neurri eta baldintzapen batzuetan bederen–, eta oinarri horretatik abiatuko ditugu gure proposamenak.

2. Beste erantzun posible bat izan liteke pentsatzea guretzat *irabaztea* izango dela Euskal Herri osoan herritar guztiak euskaraz bizi garen eguna.

Eta berau ere izan genezake –edo dugu askok– zilegizko desira⁸. Tar-tean leudeke ordea erdal komunitatearen eskubideak.

Eta inoiz ahal izanez gero ere, ba ote genuke guk eskubiderik erdal komunitateari euskaraz bizi beharra inposatzeko Euskal Herrian?

Nire ustea da bigarren aukera izan litekeela gure *desideratuma*. Baina demokrazian, berau gauzatzeko erdal komunitateak bere borondatez onartu beharko lukeela euskaraz bizitzea, eta hala finean desagertzea ere *erdal* komunitate gisa. Baina *erdal* komunitate gisa desagertu nahiko ez balu, eta bere artean euskaraz bizi nahiko ez balute, ez zait iruditzen guk zilegitasun handirik genukeenik halakorik ezartzeko beren borondatearen kontra. Ala bai? Sartu gintezke diktadura aukeren zilegitasunen eztabaidan... Baina halakoak beste bisaia bateko kontuak dira, zoritxarrez euskaldunon komunitateak oso hurretik bizi ditugunak oraindik orain.

Bigarren aukera alde bat utzita ordea, helburu lorgarri eta lortu beharrekoa iruditzen zait lehenengoa, oinarritzkoa eta ezinbestekoa: *Euskaldunon komunitateak euskaraz eroso bizi ahal izatea lortu behar dugu gure Euskal Herriko lurrean*. Eta helburu hori ezin da soilik *desideratuma* izan –zer ere bai–, baizik eta euskaldunon komunitatearen *eskubidea*: *Euskaldunon komunitateak eskubide demokratikoa dugu gure lurrean gure hizkuntzan bizi ahal izateko*.

Eta eskubide demokratikoa den neurrian, ezin da soilik gure zeregina izan, euskaldunon komunitatearena, eskubide hori defenditzea, baizik Euskal Herriko gizarte osoaren betebeharra. Euskaldunon komunitatearena eta erdal komunitatearena. Guk honen eskubide demokratikoak defendatzera konprometitu behar genukeen bezala. Gaurko Euskal Herrian

⁸ Eusko Jaurlaritzaren EGOD ikerketa egitasmoaren harian, esaterako, ondorioztatzen da EAEko herritarren % 13k behintzat nahi lukeela [Euskal Herrian] *etorkizunean euskaraz bakarrik egitea* (Eusko Jaurlaritza 2015c, 7).

bizi garen hiru milioi pertsonen betebeharrak demokratikoa bihurtu behar dugu euskaldunon komunitateari ziurtatzea gure lurrian euskaraz eroso bizi ahal izateko dugun eskubidea, Iparraldean, Nafarroa Garaian eta EAEn, guztietan ere gutxienez erdal komunitatea bizi den bezain eroso, zeinen eskubideak horren zintzo gordetzen ditugun denon artean *iure* eta *facto*.

Eta esan behar da, esateak gogorra izan behar du: Euskaldunoi gure lurrian euskaraz eroso bizi ahal izateko eskubidea ziurtatzen ez zaigun bitartean, Euskal Herrian ez dago demokraziarik euskaldunon komunitatearentzat. Euskal Herrian ez dago demokrazia linguistikorik guretzat eta ez dago demokraziarik. Eta horrek gabezia larria behar luke bere burua demokratikotzat eduki uste duen gizarte batean. Eta ideia hori da datozen urteetan zabaltzea komeni zaigun kontzeptu nagusietakoa.

1. Lehen gidalerroa: Demokrazia linguistikoa euskaldunon komunitatearentzat ere - Erdal komunitatearen betebeharrak

Demokrazia linguistikoaren printzipioa onartzea, ulertzea eta ulertaraztea ezin garrantzi handiagokoa dugu. Batez ere oraindik euskaldunon komunitatearen parte ez direnek, baina guk euskaldunok ere. Antzeko kontzeptuak maiz planteatu dira gure inguruan abstrakzioan bada ere, eta onargarritasun handikoak izan daitezke ikuspegi demokratikotik: *Euskaldunok eskubide batzuk ditugu gure lurrian, eta eskubide horiek demokratikoak dira*. Baina egia da eskubideak ez ditugula guk bakarrik.

Euskal Herrian, EAEn, Nafarroa Garaian, Iparraldean, bi komunitate linguistiko bizi bagara lur bere honetan –bi komunitate nagusi behintzat–, biek dituzkegu eskubideak, eta bion eskubideak dirateke demokratikoak. Erdaldunek dituzkete eskubideak eta euskaldunok ditugu eskubideak gure lurrian gure hizkuntzan bizitzeko. Demokrazian ordea, eskubideak planteatzera, soilik planteatu litezke berdintasunaren ikuspuntutik. Eta gaurko Euskal Herriko lurrian, bi komunitate linguistiko nagusien artean inoiz bizikidetzat hitzarmen demokratiko bat egin behar baldin badugu guztion eskubide linguistiko

demokratikoen gainean, horren oinarrian ezinbestean egon behar du eskubide berdintasunak, elkarbizitza parekide eta baketsu baten mesedean.

Kontua da, gaur egun euskaldunon komunitatearentzat jadaneko *irabaztea* litzatekeela bi komunitateek berdintasuna ziurtatuta izatea bere aukera eta eskubide linguistikoetan. Pentsatu, desiratu, amestu, berbatu genezake besterik ere, baina aukera eta eskubide berdintasuna ziurtatzea balitzateke jada irabazia. Irabazi handia.

1.1. Euskaldunon komunitateak ere, gutxieneko, erdal komunitateak Euskal Herrian dituen beste aukera eta eskubide linguistiko

Euskaldunon komunitatearentzat berdintasuna izango litzateke Euskal Herrian bizi ahal izatea erdal komunitatea gure artean edaraz bizi den bezain eroso. Eman dezagun, ez dugula gehiago nahi. Agian bai, baina gutxiarik, beraiek bezain eroso bizi nahi genuke. Nola lortu genezake hori?

Komeni zaigu argi ulertzea zergatik bizi den eroso, hain eroso, erdal komunitatea Euskal Herrian:

1. Batetik, legeak bere alde dituelako desoreka handiz. Eta oinarrian euskal herritar guztiak gaudelako legez derrigortuak espainola edo frantsesa jakitera, baina ez alderantziz, euskara.
2. Baina eta legeak lege, batez ere Euskal Herrian bizi garen hiru milioi pertsonak jadaneko ezin hobeto ulertu eta mintzo gaitzkeelako erdaraz, espainolez Hegoaldean, frantsesez Iparraldean.

Eta euskaldunon komunitatea, zergatik ez gara / ezin gara gu ere eroso bizi Euskal Herrian?

1. Soilik milioi pertsonak dakigulako euskara –eta hori ere neurri batean–, elkarrekin bizi garen hiru milioi herritarren artean.
2. Eta ez ditugulako legeak alde, desoreka handiz. Eta oinarrian legeak behartzen ez gaituelako euskal herritarrak euskara jakiten, denok behartzen gaituen bitartean espainola/frantsesa jakitera.

Beraz, zuriago ezin.

1.2. Demokrazia lege, Euskal Herriko erdal komunitateak ezinbestean jakin / ikasi behar du euskara

Bi komunitateon arteko aukera eta eskubide linguistikoen berdintasuna soilik lortu liteke Euskal Herrian bizi garen hiru milioi pertsonen bi hizkuntzak maila bertsuan menderatzen ditugunean.

Legeak lege, hori da demokrazia linguistikoaren aukera bakarra. Eta hori ez dugun bitartean, Euskal Herrian ez dago demokrazia linguistikorik guretzako. Ez dago demokraziarik guretzako. Hori salatu behar dugu. Hori salatu behar diegu botereei... Baina batez ere aurrez aurre erdal komunitateari. Azken hamarkadotan nahiko ohituak bide gaude botereak salatzen. Ohi-tuegi ere bai aukeran.

Botereak botere ordea, dagoeneko badugu garaia betebeharrak demokratiko hori zuzenean Euskal Herrian bizi den erdal komunitateari aurpegiarazteko. Beraiek, banan-banan, euskaraz ulertzen eta euskaraz egiten ikasten ez duten bitartean, beraiek galarazten digute banan-banan gu euskaraz bizikidetzan bizi ahal gaitezen beraiekin herri honetan.

Noski ez naiz ni halakorik esaten duen aurrenekoa. Beti gustatu izan zait bere gordinen, sinpletasunean, Bitoriano Gandiagaren bertsoetako salaketa zuzena (1974):

*Hemen,
euskeraz ez dakianak,
berak jakingo du
zergatik ez dakian.*

*Baina hemen,
euskeraz ez dakianak,
ez digu uzten
euskeraz egiten.*

Hori dugu problema nagusia. Erdal komunitateak, eskubide osoz erdara jakin, erdaraz bizi, bizi nahi eta erdaraz bizitzen saiatzen denak, euskaraz baleki, gu berea jakiten behartuta gauden bezala, guk lasai egin ahal izango genuke beraiekin euskaraz, beraiek nahi dutena eginda ere.

Beraz, guk gure eskubideak gauzatu ahal izateko ezinbesteko baldintza demokratikoa da erdal komunitateak ere euskaraz jakitea, eta ez dakienean, ikastea. Euskal Herriko erdal komunitateak gurekin duen lehen zor, bete-

behar demokratikoa da euskara ikastea. Eta soilik euskaraz egiten dakie-nean izan lezake zor hori ordaindua. Eta izango dugu demokrazia.

Eta hori ez da inposizio injustua, baldintza antidemokratikoa. Gu legez behartu baldin bagaituzte, lortu arte, espainola/frantsesa jakitera bizikidetzaren izenean, beraiek behartuta egon behar dute euskara jakitera, eta legez ez bada, komunitateen arteko itunez. Eta betebehar horren demokratikotasuna da guztien gainetik aldarrikatu behar duguna.

Erdal komunitateak gurekin duen zor-betebehar demokratiko hori betetzea bakarrik izan liteke bi komunitateen arteko bizikidetzaz zoru komuna, zeinen gainean eraiki ondorengo elkarbizitza demokratikoa. Hori ez dagoen bitartean, ez dago guretzat demokrazia linguistikorik gure lurrian. Ez EAEn eta ez Nafarroa Garaiko eremu euskaldunon –euskaldunon komunitateak egoera hobexeara daukagun guneak–, eta ez ere noski Nafarroa Garaiko beste eremuetan edota Iparraldean. Ezen, Iparraldean ere, euskaldunon komunitateak eskubideak baldin badauzkagu *libertéan*, bertako erdal komunitateak *égalité* eta *fraternité* demokratikoen izenean ezinbestean ikasi beharko du euskaraz.

1.3. Baina zer dio gure arteko erdal komunitateak euskaldunon komunitatearen eskubide demokratikoen inguruan?

Zenbateraino dugu zabaldua diskurtso demokratiko hori gure gizartean, barneratua? Dirudienez oso gutxi, nahiz itxurak egiten ere iaioak izan...

Gorago aipatu Eusko Jaurlaritzako HPS, Hizkuntza Politika Sailburuordetzaren EGOD, *Euskararen gaineko oinarritzko diskurtsoen lanqueta* ikerketa egitasmoari heltzen badiogu (Eusko Jaurlaritza, 2015a; 2015b) –galdeketa soilik EAEn burutua, euskaldunon komunitatearen eskubideak beste bazterretan baino zerbait hobeto errespetatzen diren lurraldea–, HPSk ikerketa egitasmo horren ondorio EAEko gizartean adostasun handikotzat jotzen dituen 21 iritzien artean –EAEko gizartearen 2/3ek baino gehiagok sustatuko lituzkeen iritziak *guztiz edo nahikoa ados* erantzunak elkarri batuta–, eta zeinen gainean proposatzen dituen EGOD egitasmoaren ondoriozko-edo *Euskararen gaineko diskurtso partekaturako zoru komunaren oinarriak* txosten berezian (Eusko Jaurlaritza, 2016b), galdere-

takoren baten erantzunen ondorio irudi lezake gure arteko –EAEko– erdal komunitatea prest ote dagokeen bi komunitate linguistikoaren eskubideen berdintasunezko hitzarmen bat onartzeko. Hala EAEko herritarrei EGODen (azken) galdera egiten zaienean (Eusko Jaurlaritza 2015c, 19):

- **Zure ustez, zenbateko garrantzia du alderdi politiko guztiak ados jartzeak guztion hizkuntza eskubideak errespetatuko dituen akordio bat lortze aldera?**⁹
 - *Garrantzia handia* erantzuten du galdekatuen % 66k
 - *Nahikoa Garrantzi*, % 20k¹⁰.

Irudi luke kontsentsurako oinarri sendoak egon ote litezkeen, galderan garbi aipatzen direlarik *guztionezko hizkuntza eskubideak*. Ez dirudi ordea erdal komunitateak oro har oso garbi duenik zer diren hizkuntza eskubideak euskaldunon komunitatearentzat –guk ere ez seguru asko–. Hala juzgatzen baitira esaterako ondoko adierazpenak:

- **Garrantzitsua litzateke Euskadiko biztanle gehienek euskara ikastea** (Eusko Jaurlaritza 2015c, 14):
 - *Guztiz ados* % 51
 - *Nahikoa ados* % 32.

Ez da sikiera galdetzen *derrigorrezkoa* edo *ezinbestekoa* beharko lukeen euskara jakitea/ikastea. Soilik ea *garrantzitsua* litzatekeen, eta hala ere soilik herritarren % 51 dago *guztiz ados garrantzi* horrekin. Beste % 49 ez dago *guztiz ados*. Eta *garrantziarekin* ez badago *guztiz ados...*, ez dirudi oso ados

⁹ Bitxia iruditu zait galderak jasaten duen birformulazioa Eusko Jaurlaritzaren *Zoru Komunaren* txostenean, honetan ez direlako jada partidu politikoak inondik aipatzen, dioelarik: *Guztionezko hizkuntza eskubideak errespetatuko dituen akordio bat lortzearen garrantzia* (Eusko Jaurlaritza 2016b, 19). Eta ez dirudi gauza bera denik aipatzea –nire ustez–:

- *Guztionezko hizkuntza eskubideak errespetatuko dituen akordio bat lortzearen garrantzia*; eta
- *Alderdi politiko guztiak ados jartzea[ren garrantzia] guztionezko hizkuntza eskubideak errespetatuko dituen akordio bat lortze aldera*.

¹⁰ Guztiz bazterrekoak dira beste erantzunak: *Erdipurdikoa* [sic] [/ *Algo*], % 1; *Garrantzi gutxi*, % 2; eta *Garrantzirik ez*, % 2; zeini erantsi behar zaien *Ez daki / Ez du erantzuten* multzo esanguratsuko herritarren beste % 10 (bitxiki hau da indefinizio maila altuena erakusten duen galdera).

datorkenik euskara ikasi beharrekin, nahiz *guztion hizkuntza eskubideak* aldarrikatu.

- **Ahaleginak egin behar dira euskara eta gaztelania maila berean egon daitezzen, ez bata bestearen gaineratik** (Eusko Jaurlaritza 2015c, 9):
 - *Guztiz ados* % 45
 - *Nahikoa ados* % 30.

Ez da galdetzen ea *maila berean egon behar duten/luketen*, soilik ea *ahaleginak* egin behar diren. Herritarren % 55 ez dago ahaleginarekin ere *guztiz ados*. % 14 *aurka* (*Nahikoa aurka* % 8; *Guztiz aurka* % 6). Ez dirudi bide zuzenena *guztion hizkuntza eskubideak* errespetatzeko.

- **Euskaldunek ulertu behar dute pertsona askok ezin dutela euskara ikasi** (Eusko Jaurlaritza 2015c, 16):
 - *Guztiz ados* % 52
 - *Nahikoa ados* % 28
 - *Nahikoa aurka* % 5
 - *Guztiz aurka* % 4.

Beraz, soilik herritarren % 4k uste bide du Euskal Herriko erdaldunek ere euskara derrigorrez ikasi behar dutela, eta ez dutela aitzakiarik ez ikasteko, guk ez dugun bezala espainola ez jakiteko. Herritarren % 90 inguruk pentsatzen bide du aldiz euskaldunek bai ulertu behar ditugula eta euskara ikastetik salbuetsi behar ditugula euskara ikasi (nahi?) ez duten erdaldun guztiak. Kasuan ere ez dirudite oso berdin juzgatuak *guztion hizkuntza eskubideak*.

Ordea, erdaldunen gainean galdetuta:

- **Erdaldunek, euskaraz ez ulertu arren, onartu behar dute euskaldunek beraien artean** [h.d. *euskaldunen artean, gure artean*] **euskaraz egitea** (Eusko Jaurlaritza 2015c, 16):
 - *Guztiz ados* % 49
 - *Nahikoa ados* % 22
 - *Nahikoa aurka* % 9
 - *Guztiz aurka* % 9.

Beraz, EAEko herritarren % 51k ez bide du onartzen euskaldunok gure artean euskaraz egiteko eskubidea dugunik beraiek entzuten badigute... To demokrazia! Herritarren % 18k gainera uste du erdaldunek ez dutela *onar-tu behar* (inola ere? ezpata eskuan?) euskaldunok gure artean euskaraz egi-tea beraiek entzuten badigute. Demokrazia, no!

- **Zenbait lanpostutarako euskara jakitea exijitu beharko litzateke** (Eusko Jaurlaritza 2015c, 12):
 - *Guxtiz ados* % 42
 - *Nahikoa ados* % 29
 - *Nahikoa aurka* % 10
 - *Guxtiz aurka* % 8.

Ez gara ari galdetzen *lanpostu guztietarako* euskara jakiteak derrigorrezkoa izan behar ote lukeen (espainola den bezala), soilik ari gara *zenbait lanpostutarako*, eta hala ere herritarren % 58 ez dago *guxtiz ados* eta agerian *aurka* herritarren % 18. Eskubide berdintasuna!

Hala bada, ez dirudi erraz-erraza daukagunik erdal komunitatean barneratzen –EAEkoan ere– euskaldunon komunitatearen eskubide linguistikoen berdintasunaren eta demokrazia linguistikoaren ideiak. Baina hitzak, inkestak inkesta, aldakorak dira haizea bezala eta maiz, galderak nola planteatu, ondorio desberdinak izan genitzake. Horregatik uste dut badugula hala ere jokorako eta esperantzarako tartea. Hori iradokitzen didate esaterako EAEko herritarrek emandako beste zenbait erantzunek, EGOD ikerketaren eremu berean eginak. Hala, ondoko bi galderak eginda (Eusko Jaurlaritza 2015c, 7):

- ***Zure ustez etorkizunean zein hizkuntzatan hitz egin beharko litzateke Euskal Herrian?***
- ***Eta zuri zer gustatuko litzaizuke, euskarak gizartean duen presentzia handitzea, orain bezala mantentzea edo gutxitzea?***

Bi galderetako erantzunak batera bildurik ondorioztatzen da EGODetik EAEko herritarrek nolakoa irudikatzen duten / nolakoa nahi luketen *Etorkizunean euskararen presentzia (erabilera)* Euskal Herrian. Hala, herritarren:

- % 68k *nahi du euskararen* [eta beraz euskaldunon] *oraingoa baino presentzia handiagoa gizartean.*
 - % 13k: *etorkizunean euskaraz bakarrik egitea nahi du Euskal Herrian* –gorago ere aipatu dugu–.
 - % 55ek: *bietan egitea nahi du* [espainolez eta euskaraz, baina], *euskaraz orain baino gehiago.*
 - % 23k: *bietan egitea nahi du* [espainolez eta euskaraz], *orain bezala.*
 - % 1ek: *bietan egitea nahi du* [espainolez eta euskaraz], *euskaraz orain baino gutxiago.*
 - % 1ek *Etorkizunean gaztelaniaz bakarrik egitea nahi du Euskal Herrian.*

% 6k *Ez daki / Ez du erantzuten.* Baina, hala, EAEko *Euskararen Legearen* 35 urtera ondorioztatu liteke EAEn:

- Soilik herritarren % 2 dagoela euskaldunon komunitateak orduz geroztik egin ditugun aurrerapenen aurka.
- Herritarren % 92 dagoela gustura euskaldunon komunitateak orduz geroztik egin ditugun aurrerapenekin, edota are gehiago nahi dituela.
 - Eta aipatu herritarren % 68k nahi duela euskaldunon komunitatearentzat oraingoa baino presentzia handiagoa gizartean.

Hala, jokorako tartea behintzat badugu: % 84. Etorkizunean...

- *Euskal Herrian euskaraz eta erdaraz egitea, baina euskaraz orain baino gehiago, nahi duten* herritarren % 55 hori, gehi
- *Euskaraz eta erdaraz egitea, orain bezala, nahi duten* herritarren % 23a.
- *Ez dakien / Erantzuten ez duen* % 6.

Beste % 13 (*etorkizunean Euskal Herrian euskaraz bakarrik egitea nahi duena*) alde bat utzita, beste % 84 hori dugu jokaleku ulertarazteko euskaldunon komunitateak ezingo dugula etorkizunean *euskaraz orain bezala* jardun edota *orain baino gehiago* Euskal Herrian, Euskal Herriko erdal komunitateak, legez edo borondatez, euskara jakiteko/ikasteko konpromiso estua hartzen ez duen bitartean.

Zoritxarrez ez zaigu iruditu Eusko Jaurlaritzako HPSk proposaturiko *Zoru Komunerako Oinarriek* (Eusko Jaurlaritzak, 2016b) euskaldunon eta erdaldunen komunitateen eskubide demokratikoen eta berdintasunaren zoru komuna defendatu nahi dutenik, baizik EAeko gizartearen une batego iritzi kontrajarri eta aldakorren zorua, zein ez den batere gauza berdina.

1.4. Kontuak aldatzeko beraz, erdal komunitateari egunero aurpegiratu beharko diogu gurekiko duen euskara jakiteko/ikasteko betebeharrak demokratikoa, entzuteko moduan

Demokrazian legeak defendatu beharko luke eskubide hori, baina gaur egun ez du egiten. Eta okerrago, gaur egun ez dirudi erraza lortzea legeak gure eskubide hori jaso dezan. Ez EAEn, ez Nafarroa Garaian eta ez Iparraldean. Baina eta legez posiblea ez bada, euskaldunon komunitateak gure gain hartu behar dugu lana, erdal komunitateari egunero aurpegiratzeko, eskatu, defendatu, salatzeke, legeak lege, Euskal Herriko erdal komunitateak gurekiko daukan euskara ikasteko betebeharrak demokratikoa. Erdal komunitatearen betebeharrak. Eta lan horrek ez luke bakarrik gurea izan behar. Munduko demokrata guztiena baizik. Baita gure arteko erdal komunitateko demokratena ere. Erdal komunitateari egunero gogoraztea gurekin duen zor-betebeharrak etiko, moral eta demokratikoa euskara jakiteko/ikasteko.

Eta legeak gure eskubide hori defendatzen ez duen bitartean, guk eman beharko diogu egunero aditzera Euskal Herriko erdal komunitateari bere betebeharrak, gogor eta jabetzeko moduan. Oso gogor ere bai. Ez limurtze xuabetan bakarrik... Nik ez dut orain arte ondokoen antzeko mezurik entzun erdaraz, baina itxura edo esanahi horretako mezu iragarkiz beteak egon beharko luke gure espazio publikoak soinu eta letra –ziur daude ni baino publizista hobeak mezu eraginkorragoak asmatzeko, baina ideia...– (frantsesez ere antzerka):

- *Si usted no entiende euskera, usted está impidiendo a los vascos en su tierra convivir con usted en euskera. ¡Aprenda euskera!*

- *Si usted no entiende euskera, usted está obligando a los vascos a renunciar a su lengua en su tierra para poder convivir con usted. ¡Aprenda euskera!*
- *Si usted no sabe tanto euskera como español (/ francés), usted está despreciando a los que quieren vivir con usted en euskera en su tierra. ¡Aprenda euskera!*
- *Si usted no sabe, no aprende, o no quiere aprender euskera, usted está despreciando a los vascos en su tierra. ¡Aprenda euskera!*

Erdal komunitateak egunero jaso behar du mezu hori, goizetik gauera, urte osoko 365 egunetan.

Nahiz ez mezu hori bakarrik. Mezu xuabeagoak eta erakargarriagoak ere bai. Best-seller moduan atera behar genuke eta etengabean zabaldu liburua: *1.000 razones por las que usted debería saber hablar euskera en Euskal Herria (y se lo pasaría muy bien, sería feliz, encontraría un mejor trabajo...)*¹¹. Eta bide batez ezin esker hobeko mezuak zabalduz dagoeneko euskarara, euskaldun komunitaterantz hurbiltzeko bidaia hasi eta sufritu behar izan duten guztientzat, euskaldun berriei omenaldi... Lehiaketa irekia antolatu dezakegu liburua osatzeko...

Mezu suabeak ere bai beraz, orain arte ere ematen saiatu garenen era-koak, seduzitu, konbentzitu, liluratu, gatibatu, maitemindu...¹². Guztiak.

¹¹ Katalanez bada David Pagès eta Cassúren *500 raons per parlar català* liburua, euskararako beste estilo batekoa hobetsi litekeen arren.

¹² Halako ideia saila jasotzen da Eusko Jaurlaritzaren EGOD egitasmoaren txostenean (kasuan jada Euskal Herri osoko herritarren iritziak jasoaz) *Aurrera begirako proposamenak* atalean (Eusko Jaurlaritz 2015a, 50-68), *Zoru partekatu batetarako aukerak?* galderari erantzuten saiatu ondoren eta *Diskurtso berritu baterako gako ideiak / Inertzia eta jokaera zaharren aurrean, diskurtso eta jarrera berrituak / Aurrera egiteko bitartekoak* izenburuen pean, nahiz niri orokorrean berritzaileegiak ez zaizkidan iruditzen, ez horregatik balioabeak hala ere. Hala diote atal izenburuek ideia aprobe- txagarri ugari azalduz: *Diskurtso berritu baterako gako ideiak / Aniztasuna balioestea / Hizkuntza eskubideen errespetua / Hiztunen elkarrenganako errespetua / Euskarari duen balioa aitortzea / Oinarri-ko ideia: euskararen ezagutzan eta erabileran aurrera egitea / Diskurtsoaren despolitizazioa / Limurtzearen bidea landu / Euskara bestelako bizipenekin lotu, eremu formaletik haratago / Euskararen invidia modernizatu / Euskararen zuzentasunaren exijentziak orekatu / Aldeko aldarria egokitu eta mal-*

Baina guztien gainera eduki behar du garbi erdal komunitateak Euskal Herrian bere eginbehar demokratikoa dela euskara ikastea/jakitea, bestela ez dagoela demokrazia linguistikoa posiblerik hemen euskaldunon komunitatearentzat. Eufemismorik gabe.

1.5. Bitartean, eragin eta diskriminazio positiboko neurriak euskaldunon komunitatearen alde

Gaurko egoeran nolana, Euskal Herriko erdal komunitate osoak euskara ikastea/jakitea, demokratikoa bai, baina *desideratuma* baino ez da oraindik, *desideratum demokratikoa* bada ere. Bitartean, orduan, zer? Zer egin behar da Euskal Herriko erdal komunitate osoak beharrezan demokratiko hori betetzen ez duen bitartean, denek euskara ikasten ez duten bitartean gu beraiekin euskaraz (ere) eroso mintzatu ahal gaitzen moduan?

Nekeza aurreikusi bagenezake legeak epe laburrean Euskal Herriko erdal komunitatea euskara (ere) jakitera derrigortzea, legeak bai arautu lezake / arautu behar du erabateko jardun / diskriminazio positiboa euskaldunon komunitatearen alde, euskararen alde, gure egoera gutxituaren kalteak ahalik eta gehien arintzeko, aldi berean erdal komunitateari lagunduz euskarara ohitzen eta ikasten. Eta horrek bai dirudi egingarriago (aipatu EGODEk ere jasotako *Legeak berrikusi eta eguneratu* eta *Hizkuntza politika berria* atalen haritik –Eusko Jaurlaritza 2015a, 64-66–, zerbitzu emaileen betebeharrak kontsumitzaileekiko...). Hitzartu egin behar da erdal komunitatearekin, itundu. Baina bitartekoek eta ekinbideek lotsarik gabe behar dute izan euskaldunon komunitatearen eta euskara zabaltzearen aldeko, konplexurik gabe, betebeharrak demokratikoaren izenean. Gaur egun jada gertatzen da halakorik neurri batean, hainbat maila eta lekutan. Eta ekinbide hori areago orokortu beharra dago, gradualki izango bada

gutu / Legeak berrikusi eta eguneratu / Hizkuntza politika berria / Akordio zabal baten beharra / Komunikazio estrategia oso bat / Euskarari prestigioa emango dion erreferentzialtasuna / Gazteekin lan berezia egin.

ere, Euskal Herriko maila eta bazter guztietan hartu dezan behar duen neurria.

Erdararen aldeko *de factoko* egoeraren ordain, Euskal Herriko biztanle guztiok euskara (ere) ikasi arte, alde guztietan garatu beharko dira euskararen eta euskaldunon komunitatearen aldeko neurriak.

- Erakundeek zerbitzu gehiago eskaini beharko dituzte euskaraz, erdaraz baino, erdaldunek euskara ikasi arte behintzat.
- Gobernuak lotsagabeko *dumpinga* egin beharko dute euskara erabiltearen alde. Bere eskuko hedabideetan, hezkuntza zerbitzuetan, administrazioan, bere botere legegilean, laguntza aukeretan ..., euskaldunon komunitateari onura plusak eskaini beharko dizkio, eta erdal komunitateari, bere euskara gaitasuna handitzen joateko aukerak...
- Zerbitzuak euskaraz eskaintzen dituen saritu beharko da gizartean / erakundeetan, eta besteak beste, *dirua* eman behar zaio. Langile / enplegatu batek euskaraz baldin badaki, lan bikoitza egin lezake, erdaldun hutsak egin ezin dezakeena. Bikoitza izango ez bada ere, langile / enplegatu elebidunak gehiago irabazi beharko luke bere euskal/erdal gaitasunengatik.
- Euskarazko sortzaileei neurriko gehigarriak ordaindu beharko zaizkie, premia larriago, zailtasun handiago eta merkatu urriagoen kausa.
- Eta zerbitzuak jasotzean, euskarazkoak gutxieneko merkeagoak eta eskuragarriagoak izan beharko dute eta horretarako bideratu beharko dira neurriko laguntzak, zaila izaki euskarazko produktu guztiak berez askoz erakargarriagoak izatea, salbuespenak salbuespen, ingelesezkoak... baino.
- Ez genuke euskarazko liburu/film/disko/joko... bategatik ordaintzen jarraitu beharko liburu/film/disko/joko... beragatik espainolez edo frantsesez ordaintzen dugun beste, eta inola ere ez gehiago gaur maiz bezala.

Euskarazko liburuak/diskoak/jokoak... erdarazkoaren prezio erdian egon beharko du, filmak prezio erdian, antzerki obrak prezio laurdean.

- Dantza ikastaro batean izena eman nahi badut, igeriketan, margoketan, kirol taldeetan, euskarazko matrikula erdarazkoa baino hamar aldiz merkeagoa bada, ea ez duen euskarazko ikastaroak arrakasta izango...
- ... / ...

Halako bidetatik joan beharko du gure artean euskaldunon komunitateak / euskarak eskolaz kanpo ere behar dugun bultzadak. EAEn eta Nafarroa Garaiko eremu euskaldunean agian zertxobait hurbilago gaudeke gure behar batzuk asetzetik..., baina ez oraindik inondik ere euskaldunon komunitatearen aukera eta eskubide linguistikoen berdintasuna ziurtatzetik, ez erdal komunitateari euskararako hurbilpena behar adina eskuratzetik. Hasteko, EAEn geureganatuak ditugun aldeko neurriak Euskal Herri osora zabaldu beharko genituzke, eta guztietan ere ezartzen hasi oraindik falta ditugunak.

Hori guztia eskuratu ahal izatea ordea, ez da berez eta modu naturalean gertatzen den / gertatuko den gauza. Presioa da eskatzen duena. Eta presio hori egin lezakete gobernuek, eta egin beharko lukete. Baina batzuek ez dute egin, besteek oso eskas egin dute, eta are gehien egin den EAEn ere, gobernuek –aipatu dugu goragoko ohar batean ere–, herritar guztiendako gobernatu behar dute/lukete, eta ez da beti erraza. Eta azken batean gertatu liteke gainera Irlandako Errepublikako kasuan bezala, gobernuaren presioa ere ez izatea nahikoa hizkuntza gutxituak behar duen berrindartze prozesua behar moduan burutzeko –2.1.1. atalean aipatzen dugu xehexeago Irlandako kasua, gure ispilua; eta 2.1. osoan gure *arnasguneen* arazoaren inguruko hausnarketa–.

Nork egin behar du orduan presio hori? Guk. Euskaldunon komunitateak. Ez dago beste inor presio hori egin lezakeenik, ezta gu bezain interesaturik ere presio hori egiten. Euskaldunon komunitatea presio bide horretan abiatzeaz, nire *irabazteko* bigarren gidalerroa, *intsumisio linguistikoaz*.

2. Bigarren gidalerroa: *Gatazka linguistikoa azeleratu!* **Euskaldunon komunitatearen intsumisio linguistikoa**

Aniztasuna, errespetua, adostasuna, akordio zabala; komunikazio estrategia, pertsuasioa, limurtzea; tinkotasun demokratikoa. Ados. Modu baketsuan. Noski. Baina ezin beti jarraitu dugu aurpegiaren bigarren masaila jartzen lasai eman diezaguten. Ez zaigu matrailik geratzen. Zerbait gehiago behar dugu.

Noski, aurreko atalean aipatu neurri guztiak eta gehiago eskatu eta exijitu behar dizkiegu ozen gobernuari. Ez dut uste halakorik falta izan dugunik hala ere azken 40 urtean (batez ere Hegoaldean). Eta lekuan-lekuan lortu duguna baino gehiago ez lortu izana, ez dut uste izan denik lurralde bakoitzeko herritar sektore euskaltzaleak ez dizkiegulako gobernuari gure eskaerak garbi ezagutarazi. Ezta seguru asko botereen kontrako manifestazio faltaz – hain gustukoak sektore antisisteman, eta bitxiki gure gobernu aldekoenen kontra antolatuta maizenik–. Ez dut esango halakoak ere onuragarriak, are beharrezkoak, ez direnik une jakinetan. Baina ez dira nahikoa izan daukaguna baino gehiago edukitzeko. Eta gure egoerak irtenbidea izan dezan, ezinbestekoa dugu gatazka linguistikoaren esparrua gizartera zabaltzea. Kasu, gatazka *linguistikoaz* ari naiz.

Gatazka linguistikoaren esparruak utzi egin behar dio *euskaldunon komunitatearen arazo* izateari, Euskal Herriko *erdal komunitateen arazo* izaten has-teko. Hori lortzen dugun egunean irabazteko bidean gara. Arazo linguistikoa gure arteko erdal komunitatearen arazo bihurtu behar dugu.

Guk ez daukagu inongo arazorik beraiei ulertzeko, beraiekin interakzioan jarduteko erdaraz egiten digutenean. Guk ulertzen diegu. Beraiei sortu behar diegu arazoa, guk euskaraz egin eta ulertzen ez digutelako. Eta arazo hori egunero sentiarazi behar diegu, momentuero. Sentitu behar dute ezinbestekoa dutela euskara guri ulertzeko. Ez diegulako gehiago gure hitzik itzuliko.

Erdal komunitateak egunero bizi behar du, jasan behar du, sufritu behar du *gatazka linguistikoa* hori. Intsumisio deklaratu behar dugu, *intsumisio linguistikoa*. Ez dugu gehiago jardungo gure hitzen itzultzaile. Ezin dugu etengabe jarraitu

gure hitzen itzultzaile, ulertu gaitzaten. Horretan gabiltzan bitartean, galdua dugu borroka. *Intsumiso linguistikoak* deklaritzen ez garen bitartean jai dugu. Ezinbestekoa dugu euskaldunon komunitatea arnasa horretan murgildu gaitzen. Gutako bakoitza bihurtzea *arnasgune*, *arnasgune pertsonal*.

2.1. Hainbat ohar *arnasgune fisiko-geografikoez*

Azken urteotan asko hitz egin da gure artean, eta hitz egiten da, *arnasgunez* (ik. Fishman, 1991; Zalbide 2001; ...). Hizkuntzaren arnasguneak babestearen eta gotortzearen garrantziaz. Eta ordea gaur egun ezin zaie arnasguneei aterik jarri, itsasoko urari, basamortuko hareei, arnasten dugun aireari... ere ez bezala, ez baditugu kartzela kutxa hermetikoetan gordetzen. Gure garai hauetan ez dago jada arnasgunerik gure artean. Ez dago arnasgunerik jada XIX. mende amaiera eta XX.aren hasieretatik aurrera. Derri-gorrezko eskola erdalduna gure arteko bazter guztietan sartu genuenetik. Gutxiago oraindik, erdara etxe sukalde barren guztietaraino sartua dugunetik, frantses edo espainol, erdal irratia 1950etatik, geroztik telebista. Zer esanik ez gaurko globalizazio garaian. Ez dago arnasgunerik gure artean. Agerikoa da. Eta horren testigantzak baino ezin ditugu jaso datuak biltzen hasi orduko 1986 eta 1991z geroztik (ik. Bengoetxea 2012; Iurrebaso 2015a, 2015b; Esnaola 2015). Zer espero genezakeen bada?

Ez dago hizkuntza gutxituen arnasgunerik, ez hemen, eta ez inon, populazio isolatuen kasua ez bada, halakorik inon dagoen neurrian..., guaraniaren dialekto samoiedo-lituaniarrak edo pirahã basurde bihoztar anti-chomskya-noak. Eta ez dago oso aspalditik. Eta euskaldunon komunitatearen iraupena, edo iraupenaren pisu handi bat arnasgune fisiko-geografiko horien baitan jarri nahi izatea, ez da euskaldunon komunitatea heriotzaren bidean bultzatzea baino. Balizko arnasgune baztertuetakoko herritarrei eskatu nahi litzaieke orain ez dezaten egin bere beste herrikide guztiok aurreko hamarkadetan egin duguna *modernizazio* bidean, egiten ari garena, inguruko beste hizkuntza zabalduen bizkar:

- Ez. Zuek geratu zaitezte euskararekin atzerabide horretan. Zuen arnasgunetik irten gabe, kutsatu barik, inori bertan sartzen utzi gabe,

ETB 1, 3, 11 baino ez ikusi... Gu bitartean saiatuko gara gure *hiri erdaldundu modernoetatik* euskarara itzultzen *gure modernitatea* eta pasatuko dizuegu gero zuei. Horretarako ordea behar dugu / eskatzen dizuegu zuek zuen bazterrean geratu zaitezten, zuen atzerapenean, eta ez dezazuen inondik hartu guri modernizatzeko aukera eman diguten beste hizkuntza horien zaldia.

- Ni zurekin ezkondu? Ni zurekin, ja, jai! –erantzun zion behin batean Loiolan dama guztiz politak Gilermo Joakin Indaleziori txoria baino arinago dantzan–.

Eta ez dut uste halako diskurtsoak askoz etekin handiagorik izan duenik gure artean azken mendeetan. Ezin zuen izan, ezin du izan, eta ez du izango (ik. ondoan, 2.1.1., Irlandako kasua xehexago aipatua).

Balizko arnagune, *nekezari landagune baztertu idilikoak* hemendik aurrera ere euskarari atxikiak mantendu daitezten modu bakarra izango da Euskal Herriko hiriak euskalduntzea, modernitatea eta hirian (ere) euskaraz eroso bizitzeko aukera ziurtatzea *nekezari landagune idiliko inolaz ez baztertuetan* bizi diren euskaldunei eta euskaldunon komunitate osoari. Bitartean galtzen jarraituko dugu gure balizko arnaguneak ere, galtzen ari garen bidetik. Fenomenoak gune baztertuagoetan beranduxeago gauzatu litezke, baina iristen dira. Eta horixe da gaur egun ere ikusten ari garena. Hirietan jada euskaldunon komunitatea berrindartze bidean hasiak garelarik (EAEn, Nafarroa Garaian, eta are Iparraldean ere), oraindik ari gara indarra galtzen *balizko arnagune, nekezari landagune baztertu idilikoetan*, Hegoaldean (ik. Bengoetxea 2012; Iurrebaso 2015a, 2015b; Esnaola 2015–2.1.2. atalean aipatzen dugu arazoa xeheago–, eta askoz abiada handiagoan Iparralde barne alde guztian belaunaldien arteko eten ikaragarri). Inork ez du bere buruaz beste egiten inoren aginduz –ohiko egoeretan behintzat–.

Eta horixe da ere, zerbait izatekotan, Irlandako esperientziak irakatsi behar diguna. Bai Irlandako Errepublikakoak, eta bai Ipar Irlandakoak, segidan zertzelada batzuetan aipatzera goazenak.

2.1.1. Irlandako Errepublikako Ghaeltacht arnaguneen garapena (1871-1926-1956-2007)

Ghaeltacht deitu ohi dira Irlandako Errepublikan, gaelikoa ama hizkuntza nagusi izaki, hau egunerokotasunean erabiltzen den eremuak. Eremu hauen lehenbiziko muga zehaztapen ofiziala 1920ko hamarkadan egin zen, 1921eko Independentziako Gerraren ondoren, 1922an Irlandako Estatu Askea eratu, independentzia aldarrikatu, eta uhartearen gaur egungo partiketa politikoa onartzen eta onartzen ez zuten irlandar nazionalisten artean piztu eta 1923ra arte iraun zuen gerra amaitu eta gero.

Aurretik ere, jadaneko XIX. mendearen bigarren erditik, eta batez ere mende horren amaiera aldetik aurrera, jarriak ziren abian *Ghaeltacht* guneen izendapenak, eta hauetan *gaelera* hiztunen komunitatearen aldeko zenbait babes neurri hartuak, ordurako indartsu garatzen ari zen Gaeleraren Berpizkundearen aldeko mugimenduaren eraginez, nolerebait muga jarri nahian *gaelera* XVIII. mendetik eta batez ere XIX. mendean ingelesaren bultzadaz jasaten ari zen atzerakadari.

1920ko hamarkadaren erdi aldetik aurrera Irlandako Errepublikako aginte nazional berriak erabat indartu zituen gaelikoaren aldeko neurriak *Ghaeltachtetan*, eta baita uharte osoan ere, *irlandera*, gaelikoa, berpizteko, bultzatzeko eta berrezartzeko hainbat neurri: gaelikoaren derrigorrezko ikaskuntza eskola, gaeliko gaitasuna frogatzeko derrigorrezko azterketak eskola garaiaren amaieran, funtzionarioek derrigorrez bete beharreko gaeliko gaitasunak/eskakizunak... Ezagunak bide zaizkigu gure Hegoalde honetan antzeko neurriak.

Ondoko lau mapak¹³ adierazgarriak dira *Ghaeltacht* guneek ezagutu duten bilakabidez ia mende eta Erdiko bueltan, XIX. mendearen azken laurdenetan babesgune izendatu zirenetik:

¹³ Laurak ere Wikipediatik, domeinu publikokoak. Azken hirurak D.de.loinsigh-ek eginak (<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1374532> / [17875913](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17875913) / [17875932](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17875932) / [17875964](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17875964)).

1. irudia

1871

2. irudia

1926

3. irudia

1956

4. irudia

2007

- Lehen mapa gaeliko hiztunen 1871ko zabalpenari dagokio, *Ghaeltacht* guneen lehen izendapen eta babes neurrien garai ingurukoa, Irlandako Errepublikako gobernu independenteak *Ghaeltachten* inguruko bere lehen neurriak hartu baino 55 urte lehenagokoa.
- Bigarrena 1926ari dagokio, gobernuak izendatutako *Coimisiún na Gaeltachta*ren arau, garai horretan *Ghaeltacht* estatusa eskuratu behar-ko luketen guneeena –nahiko eskuzabal jokatuta–, eta gutxi gorabehera *jaso zutenak*, nahiz jada garai honetarako garbiegi egon ez zein neurritan zen artean gaelikoa eskualdeotan ama hizkuntza nagusi eta egunerokotasunean erabilia.
- Hirugarren mapa, 1956an, 30 urte beranduago, artean *Ghaeltacht* izendapen iritzietan nolerebait sartu zitezkeen lurraldeak.
- Azkena berriz, 2007an irizpide zorrotzez *A kategoriako Ghaeltacht* izendatutako gunek (% 67 edo gehiagoan dutenak gaelikoaren eguneroko erabilera / komunitate hizkuntza nagusi).

Lau mapetan erakutsitako *Ghaeltacht* gunek izendatzeko erabilitako hiztun dentsitate irizpideak ez dira berberak izan, edo zorrotzasun berberrez zaindu. Zorrotzena 2007koa litzateke. Eta 1926koa berriz gehiago garaiko Irlandako Errepublikako gobernu/intelligentsiaren *desideratuma*, garairako *Ghaeltacht* izendaturiko hainbat gune jada adierazi baino hiztun dentsitate txikiagokoak bide zirenean, baina galerak bertan artean berriak izaki, eta babesa lagun, esperantza bizia zutenak berriro berehala bihurtu ote zitezkeen benetako *Ghaeltacht* gune oso Irlandako lurraldeen mapan.

Edonola ere den, ezin adierazgarriagoa da *balizko arnasmune, nekazari landagune baxtertu idiliko eta babestu Ghaeltachten* bilakabidea mende eta erdian.

Zergatik halako porrota? Irlandako gobernuak ez dituztelako behar adinako eta behar bezalako babes neurriak hartu arnasmuneak zaintzeko? Nabarmen da hala dela. Baina Irlandako kasuan pentsatu liteke are Errepublikako gobernuak beren babes eta indartze neurriak hartzen dituztenerako, are XIX. mende amaieran berreskuratze mugimendua hasten denerako ere,

komunitate gaelikoduna ez ote zegoen jadaneko ahulduegia¹⁴. Agian Irlandako gaelikoak garaian parean duen hizkuntza / hizkuntza komunitatea indartsuegia zen hura gabe aurrera egiteko modernitatean, zibilizazioan eta munduan? Garairako, gaelikoaren etsai zuzen ingelesa / komunitate ingelesduna aspaldi da munduan indartsuena, eta hala jarraituko du izaten XX. mende osoan, eta oraingoz XXI.ean ere.

Zer arrakasta eduki zezakeen *Ghaeltachtetako* herritarrei ingelesari uko egiteko eskatzen / uko egitera behartzen zituen politika batek? Zein etorkizun eduki zezakeen *Ghaeltachtetako* herritarrak etxean/kalean gaeliko hutsez jardunda, eskolan gaeliko hutsez ikasita, *Ghaeltachten* bihotz estueneetatik kanpo bere hizkuntza beste inorekin baliatu ezin baldin bazuen uhartean bertan, beste irlandar moderno, zibilizatu, munduan ohituek ingelesa baldin bazerabilten?

Ghaeltachtetako arrakasta aukera bakarra zatekeen *ghaeltachtarrek* gutxienez Irlanda osoan aukera izatea gaelikoz jarduteko, irla osoko biztanleak konprometituta gaelikoa berreskuratzen, beraiek aldi berean ingelesa ikasteaz gain, beraiek ere ibili ahal izateko munduan, zibilizazioan eta modernitatean, eta ez elebakartasun antzuan bizitzera kondenatuak.

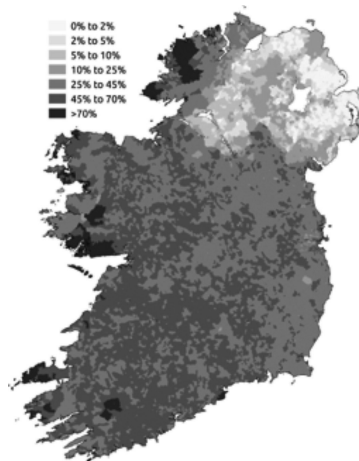
Denetik izan liteke. Ezen oso erraz jarri liteke ere zalantzan Irlandako Errepublikako gobernuen hizkuntza politiken eraginkortasuna gaelikoa, *irlandera*, behar bezala zabaltzeko uharte osoko biztanle ingelesdun elebakarrengana. Baina ondoko mapa ere oso ohargarria iruditzen zaigu¹⁵. Bertan ikusi liteke zenbat herritarrek erantzun duen 2011ko zentsuan Irlanda

¹⁴ 1871ko zentsuak (erakutsi dugun lehen maparen urte berekoak) ondorioztatzen bide zuen (ap. Moriarty 2015, 25; itzulpenak eta azpimarrak gureak): «ezin da okerrik izan uste baldin bada, urte erlatiboki gutxi barru, gaelikoak jadaneko bere lekua hartua izango duela existitzeari utzi dioten hizkuntzen artean». Eta beheraxeago jarraitzen du orain autoreak berak 1891ko zentsuko datuak iruzkintzen (Moriarty 2015, 25): «1891n soilik populazioaren % 19,2k dauka *gaitasun mailaren bat* irlanderez». Eta aurretik dio 1891ko zentsuko datuek erakusten dutela: «gaelikoaren transmisioa belaunaldi gazteei ia guztiz etena dela XX. mende bueltarako, eta 10 urte edo gutxiago dituen populazioaren % 3,5ek bakarrik duela gaelikoaren *ezagueraren bat*».

¹⁵ Wikipediatik, SkateTier, CC BY-SA 3.0 (<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=32006185>).

osoan, baietz, beraiek gauza direla gaelikoz mintzatzeko, eta konparatu genezake berau goragoko irudietan erakutsi ditugun *Ghaeltachtetako*-edo 1871-1926-1956-2007ko mapekin:

5. irudia

2011

- Balizko hiztunek % 70 edo gehiagoko dentsitatea erakusten duten gu-neak gutxi-asko dira 1956ko *Ghaeltachtetakoak*, 1926ko *desideratume-koak* baino askoz eskasagoak, baina 2007koak baino nahikoa zabala-goak.
- % 45 eta % 70 bitarteko hiztun kopurua erakusten duten gu-neek ber-ritz Errepublikako lurraldeen erdia hartzen dute gutxi gorabehera.
- Eta Errepublikako lurraldeen beste erdiak % 25 eta % 45 bitarteko hiztun dentsitatea erakusten du.

Irlandako Errepublikako gobernuen politika nahi den bezain *txepelek* (?) ezin eragin nabarmenagoa dute mapako gune berdeetan. Aldiz gune zurixka zabal nabarmena ageri da Ipar Irlandan, non mende oso batez soilik erresistentzia politikak garatu ahal izan diren hizkuntzaren inguruan

ere bertan agindu duten gobernu britainiarren guztiz aurkako politiken aurrean.

Noski, gauza bat da herritarren hizkuntza gaitasun auto-balorazioa eta inkesta erantzuna, eta beste bat balizko hitzun bakoitzaren benetako hizkuntza gaitasuna, hizkuntza praktika eta gaelikoaren benetako erabilera. Eta neurri batean gauza bertsua ere gertatu dakiguke gaur egun Euskal Herrian eskuartean darabiltzagun Inkesta eta Mapa Soziolinguistikoen datuekin. Baina aldi berean, nahi genituzke jadaneko guk ere guretzat halako hitzun aitortu –hiztungai– proportzioak Euskal Herrian.

Besterik dira Irlandan herritarren lehen hizkuntza eta erabilera datuak (Wikipediatik, guk landuak):

- 2000. urte inguruan estimatzen da 20.000 eta 80.000 mila jatorrizko gaeliko hitzun daudela Irlanda osoan (6 milioi biztanle), populazioaren % 0,33 eta % 1,33 artean.
- 2006an Errepublikan 85.000 herritarrek adierazi zuen zerabilela gaelikoa eguneroko hizkuntza gisa hezkuntza sistematik kanpo (4.500.000 biztanle ingurutik), populazioaren % 1,89 inguruk.
- 2011n 94.000k, populazioaren % 2,09.
- 2008 urte inguruan esaten da Irlanda osoko populazioaren % 5 eta % 10 bitartean estimatu litekeela gaelikoaren eszena aktiboa (300.000 eta 600.000 hitzun bitartea), gero eta haziagoa Dublín, gero eta ahulagoa aldiz *Ghaeltachtetan*¹⁶.

Hala, oro har eta oso gainera bada ere, ez dirudi arazo nagusia denik herritarren gaeliko gaitasuna eskola bidez handitu beharra –nahiz hori ere

¹⁶ *Ghaeltacht* guneetan gaeliko hitzunen garapenak izaniko arazoen berri bizi jaso liteke, besteak beste, O'Riagáin 1992n, hizkuntza gutxitua gorde / hizkuntza nagusira labaindu dialektikan, eta honek arnaguneen garapen ekonomikoarekin duen loturaz. Baita Walsh 2011n, eta Irlandaren unean uneko garapen ekonomikoaren loturaz irlandararen/irlanderadunen garapenarekin. O'Riagáin 2001 ere balantze ohargarria da Irlandan garatutako hizkuntz politikaren eta proposamen fishmandarren inguru, bereziki 1981-1996 urteak bitarteko garapen esperientziaz baliatuz.

bai izan ziur—. Baina Errepublikako gobernuen bultzada ere ez da gero eta handiagoa izan Errepublikako herritarrak gaelikorantz mugitzeko. Edo ezin izan du. Gaelikoaren ikaskuntzak derrigorrezko izaten jarraitzen du eskolan –betiere bigarren hizkuntza legez—. Baina 1970eko hamarkadan herritar irlandarren presioak behartu zuen Errepublikako gobernuia oinarriko eskola amaierako derrigorrezko gaeliko azterketa ezabatzerara, eta funtzionarioei ordura arte derrigorrezkoak zituzten gaeliko eskakizunak kentzera.

Kontu konplexua da beraz nonahi ere balizko hiztun kopuruak hizkuntza gutxituaren erabileran aktibatzen asmatzea. Gutxituriko hizkuntza pixkanaka bere L1 hizkuntza bihurtu dezaten, familia transmisio hizkuntza gisa berpiztu eta ziurtatu dezaten, gaelikoa etxeko eta gizarteko ohiko erabilera hizkuntza bihurtu dezaten. Dublinen ari bide da gaelikoaren aldeko mugimendua eta erabilera indartze bidean, eta oso bereziki Ipar Irlandan ere bai (ik. Moriarty 2015, 45; aurreragoko ohar batean aipatzen dugu Ipar Irlandako dinamismoaren kontua ere zertxobait).

Hala ere, ez dakit gure Euskal Herriko egoera gutxitutik erabateko porrot gisa begiratu geniezaiokeen gaelikoak gaur egun Irlandan erakusten duen egoerari, batez ere Errepublikan. Seguru asko, irudi lezakeen baino parekotasun handiagoa dugu Irlandako komunitate gaelikodunaren historia, garapen eta egoerarekin, gure diferentzietekin. Eta ziur, batzuek zein besteok, bide luzea dugula oraindik ere egiteko irabazi ahal izateko, agian oso antzeko/pareko galtzadetatik..., batzuen eta besteen esperientzietatik ikasiz..., akatsetatik..., aurrean ditugun arazoen benetako dimentsioak kalibratuz...¹⁷. Nahiz, gaur egun irlandarrek aurrean izaten jarraitzen duten etsai ingelesa, beren zoritxarrerako, askoz ere indartsuagoa den, guk parean ditugun frantses eta espainol etsai erraldoiak baino.

¹⁷ Gure artean ere aspaldi kezkatu gara Irlandako hizkuntza biziberritze prozesuen arazoez. Oraindik ere ondo irakurgarria da Joxe Azurmendiren 1977ko artikulua (berak *indio reserbatuak* deitzen ditu Irlandako gobernuak eraturako *Ghaeltacht* gunek), edota beste ikuspuntu batzuetatik bada ere J. Albarezren 1990ekoa. Horregatik egiten zait are harrigarriagoa XXI. mendearen lehen hamarkadotan berriro zabaltzen ibiltzea gure arteko zenbait sektoretan *erreserba amasguneen* inguruko mirari ilusioa gure hizkuntza politikan.

2.1.2. *Ohartxo bat gure (EAEko/Hegoaldeko) arnaguneen gainbeheren zioez*¹⁸

Kanpotik begiratuta bitxia irudi lezake kontrasteak:

- Batetik, euskaldunon komunitatea azken 40 urtean (eta areago azken 30ean EAEn eta Nafarroa Garaiko eremu euskaldunean bereziki) erakusten ari garen berpizte eta berrindartzea, eta
- Bestetik aldiz, gure (EAEko/Hegoaldeko) arnaguneez diharduten 1986 eta 1991z geroztiko ikerketek erakusten diguten gainbehera zorrotza (?) (ikusgarriak dira bereziki aipatu Iurrebaso 2015a-n 4. eta 5. ataletan konparazioan erakusten diren udalerrri euskaldunen eta udalerrri guztien datu eta grafikoak hizkuntza gaitasun, ama/lehen hizkuntza eta etxeko hizkuntzaren gainean; atal honen amaieran jaso ditugu).

Hegoaldeko balizko arnaguneotako gainbeheraren kausa posibleen artean maiz aipatzen da aipatu azterketetan kanpotiko jende erdaldun(ago)-aren iritsiera arnaguneetara, nahiz gehienez ez den halako etorrera multzo esanahitsuegirik aitortzen, salbuespenak salbuespen. Eta azken garaian hainbat ere hitz egin da arnaguneetarako plan demografiko-linguistiko berezien beharraz, hauek kanpotiko etorkin erdaldun(ago)engandik babesteko.

Ez dirudi hala ere gure arnaguneetako gaitz nagusia kanpotiko etorkin erdaldunagoek eragina denik oro har, nahiz noski izan litekeen kasuan-kasuan. Datuei ordea alde askotatik begiratzea komeni da arazoaren diagnostiko ahalik eta zorrotzenak egiteko. Hala, esaterako, arazoaren muinera hurbiltzeko, garrantzizkoa izan dakiguke aztertzea zer nolako bilakaera izan duen gure populazioan:

¹⁸ Balizko arnaguneen bilakaera soziolinguistikoaz esku artean darabiltzagun lanek (Bengoetxea 2012; Iurrebaso 2015a, 2015b; Esnaola 2015) Hegoaldeko inguruez dihardute soilik eta batez ere EAEkoen, nahiz pentsatu litekeen antz bateko egoerak gertatu ote diren Nafarroa Garaiko eremu euskalduneko inguruetan. Iparraldekoek ziur beste ezaugarri batzuk dituzte.

- Ez jada bakarrik *hizkuntza gaitasunak*, zein ere bai, baizik eta, eta batez ere
- Zein bilakaera izan duten:
 - *Ama/lehen hizkuntza* eta
 - *Etxeko hizkuntza* ezaugarriek, eta hauek oso bereziki:
 - *Adin taldez talde*, eta
 - Ez soilik *populazio orokorrean*.

Datu orokorregiak maiz oso engainagarriak izan dakizkiguke, besteak beste, gure populazio piramideak –beti ere oso kontuan izan beharrekoak– bereziki azken urteetan hartu duen gerri estuko itxuragatik ere (ik. 6. irudia, EAEko datuekin –baina antzeko izan liteke Hegoalde osoan–):

6. irudia. EAEko piramide demografikoa 2016

Iturria: Eustat. Adierazle demografikoak. Biztanleen udal-errolaren estatistika. Biztanleria-proiekzioak - 2016.

- Muturrera zorrozten doan ohiko-edo piramide arrunta 1976z aurretik jaioen artean (Espainiako 1936-39 bitarteko gerrak eragindako koska eta guzti)

- Oso piramide gerri zabala, puztua, 1955-1980 bitartean jaioen artean –1976an zabalena–, 2016an 35 eta 60 urte bitarteko herritarrak (oro har artean frankismo pean jaiotako belaunaldiak)
- 1976tik aurrera berriz erabat estutzen doan gerrikoa (frankismo ondorengo belaunaldiak, euskaldunagoak, baina askoz urriagoak):
 - Jada oso estua 1986-2016 bitartean
 - 1995 inguruan estuen
 - Zertxobait puzten da geroztik 2009 urte ingurura arte (Espainiaz kanpo jaiotako 3. etorkin uholdeko gurasoen eragin, ‘bertakoa-goena edo’ baino askoz ugaltze tasa handiagoz)
 - Berriro estutzen doana 2016 bitartean 1995eko balio txikienen hurbilera...¹⁹.

2.1.2.1. Euskara *ama/lehen hizkuntza* eta euskara *etxeko hizkuntza* indizeen bilakaera EAEn orokorrean eta balizko arnaguneetan

Izan ere, Hegoaldeko / EAeko azken 35 urteetako hizkuntza gaitasunaren datuak itxaropentsuak izan arren, orain(dik) ari gara jasaten XXI. mendeko lehen hamarkadotan, XX. mende osoak Euskal Herri guztian, are gune euskaldunenetan ere –balizko arnaguneetan– ekarri zigun euskararen etxeko/familiako transmisioaren gainbehera ikaragarria, Iparraldean oraintsu arte ere dirauena, eta Hegoaldean ere are 1986 bitartera arte behintzat. Lehenago eta areago gune erdaldunduagoetan, baina 1950etako belaunaldietatik aurrera ere bereziki bizkortua gure ordura bitarteko arnaguneetan.

Ondoko taula eta grafikoetan ikusi liteke zein den EAEn²⁰ *Euskarak ama/lehen hizkuntza gisa* (EUSTAT, 2017e) eta *Euskarak etxeko erabilera hizkuntza*

¹⁹ 3.3.3. atalean eskaintzen ditugu datu xeheago batzuk EAeko piramide demografiko honen eraginaz euskaldungoan.

²⁰ EAekoak bakarrik ditugu halako datuak sistematikoki jasoak EUSTATen zentsu datuetan, eta neurri batean erakutsita, hauetatik eratorritako Mapa Linguistikoetan, baina ondorioak –aldeak

gisa (EUSTAT, 2017f) ezagutu duten bilakabidea azken ehun urteotan, eta honek hobeto ulertzen lagundu beharko liguke gaur egungo egoeran oraindik ditugun ahuleziak zein izan genitzakeen indarguneak.

Bereziki da azpimarratzekoa nola goragoko piramide demografikoaren gerri zabalena (1976 inguruan jaiotakoena; 1967-1986 bitarteko belaunaldia) den hain zuzen, (bat egiten duena ondoko taula eta grafikoetako datu apalenekin), euskararen familia/etxeko transmisio neurri apalena ezagutu duten belaunaldiekin²¹. Eta horiek zenbakitan oso herritar kopuru handiak dira. Bereziki ondorengo belaunaldi berri euskaldunago eta transmititzaileagoen kopuruak askoz eskasagoak izan diren neurrian. Hala:

alde- antzekoak bide dirateke Nafarroa Garaian ere (Iparraldean berriz oraintsu arte XX. mende amaierara arte luzatu da familia transmisio galera -ik. Inkesta Soziolinguistikoetako datuak, bereziki V.ekoak -Eusko Jaurlaritz, 2013-).

²¹ Eta berez naturalki berriro euskararen familia/etxeko transmisio neurri are apalagoak emango lituzketenak beren seme-alaben belaunaldietan, Iparralde osoan orain arte gertatu bezala. EAEn ordea -eta seguru asko Nafarroa Garaian-, euskararen familia/etxeko transmisio neurri apalena ezagutu dituzten belaunaldi hauek berak 25-30-40-45 urte beranduago euskararen familia/etxeko transmisio maila askoz altuagoak ari dira ematen beren seme-alaben belaunaldietan, bikoitzak izateko ere urrutik handirik gabekoak -aurreraxeago datu batzuk-.

1. taula. Ama/Lehen Hizkuntza eta Etxeko Hizkuntza 5 urteko belaunaldietan - EAE²²

JAIOAK	2016an	Ama/Lehen hizkuntza			Etxeko hizkuntza		
		Euskara	Beste bat + Euskara	Denera	Euskara	Beste bat + Euskara	Denera
1912-1916	100-104 urte	31,80	2,56	34,36	20,68	7,39	28,07
1917-1921	95-99 urte	30,86	2,49	33,35	20,52	6,92	27,44
1922-1926	90-94 urte	27,81	2,32	30,13	18,40	6,32	24,72
1927-1931	85-89 urte	24,98	2,32	27,30	16,09	6,15	22,24
1932-1936	80-84 urte	22,34	2,10	24,44	14,02	5,99	20,01
1937-1941	75-79 urte	20,47	1,99	22,46	12,96	5,93	18,89
1942-1946	70-74 urte	19,76	2,17	21,93	12,67	6,65	19,32
1947-1951	65-69 urte	20,14	2,36	22,50	13,41	7,58	20,99
1952-1956	60-64 urte	19,32	2,57	21,89	12,80	8,52	21,32
1957-1961	55-59 urte	19,09	2,88	21,97	12,25	9,29	21,54
1962-1966	50-54 urte	18,42	3,40	21,82	12,00	8,04	20,04
1967-1971	45-49 urte	17,15	3,96	21,11	11,76	7,70	19,46
1972-1976	40-44 urte	16,51	4,71	21,22	12,00	8,63	20,63
1977-1981	35-39 urte	17,18	5,63	22,81	13,17	10,33	23,50
1982-1986	30-34 urte	17,85	7,36	25,21	14,08	12,53	26,61

JAIOAK	2016an	Ama/Lehen hizkuntza			Etxeko hizkuntza		
		Euskara	Beste bat +Euskara	Denera	Euskara	Beste bat +Euskara	Denera
1987-1991	25-29 urte	18,73	8,59	27,32	14,84	11,68	26,52
1992-1996	20-24 urte	21,54	13,44	34,98	18,13	15,17	33,30
1997-2001	15-19 urte	26,37	14,47	40,84	20,10	15,54	35,64
2002-2006	10-14 urte	26,21	12,48	38,69	18,58	12,38	30,96
2007-2011	5-9 urte	30,34	14,16	44,50	29,43	11,18	40,61

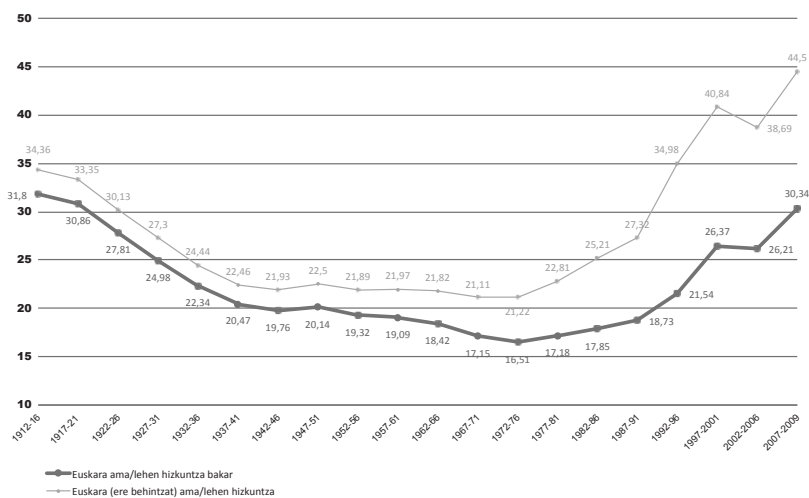
Guk landua EUSTATen Biztamleriaren eta Etxebizitzaren Zentsuetako datuetatik abiatuta (EUSTAT, 1996-...).

²² Eustaten jasotzen dira unean bizirik diren belaunaldien bost urtean behingo ama hizkuntza datuak 1986kotik 2011ko zentsua bitartean, eta etxeko hizkuntza datuak berriz 1991kotik 2011koa bitartean. Zentsu bakoitzean ez dira berdinak belaunaldi bakoitzari dagozkion datuak, herritar kopuru orokorrak ere aldatzen direnez gero populazio mugimendu naturalak edo borondatezkoak direla eta. Hala ere ez dute alde handirik erakusten bere artean migrazio mugimendu handiak gertatzen ez diren bitartean, direla hauek immigrazio edo emigratiozkoak. Horregatik aukeratu dugu 1991ko zentsua erabiltzea taula eta grafiko hauetako datuak erakusteko, bitartean ez delako gertatzen 1996tik aurrera bai bezala, eta batez ere 2000 eta 2010 urteak bitartean, EAEn ere jaso dugun Espainiaz kanpo jaioetako uhohle migratzailearen eragina. Soilik erabili ditugu 1996, 2001, 2006 eta 2011ko datuak gerotziko belaunaldiak neurtzeko, eta hauetan, eta batez ere 2006 eta 2011ko datuetan, Espainiaz kanpotik migratzaileen artean ofizialki 'atzerriar' direnen arteko zuzenketaxoa eragin dugu datuetan (jakinik zuzenketaxoa hori ere eskasa dela, eta etorkinen berezko benetako eragina nahikoa handiagoa dela populazioan, artean ofizialki 'atzerriar' direnena baino, kontuan hartzen ez direnez etortz gerotzik naziotasun espainola eskuratu dutenak, zein etorkin hauen seme-alaba jada 'Espainiar' jaioak). Nolanahi ez da hemen gure asmo lehena izan etorkin hauen pisu demografikoaren azterketa xehea erakustea, eta bego horretan.

Azkenik, esan, 2006ko datuetan antzematen den koska/beherakada berezia zor zaio la Espainiako EINK urte horretarako aldatutako inkesta metodologia artean doitu gabeari, eta batez ez dugula uste tartean beste fenomeno berezirik gertatu bide denik.

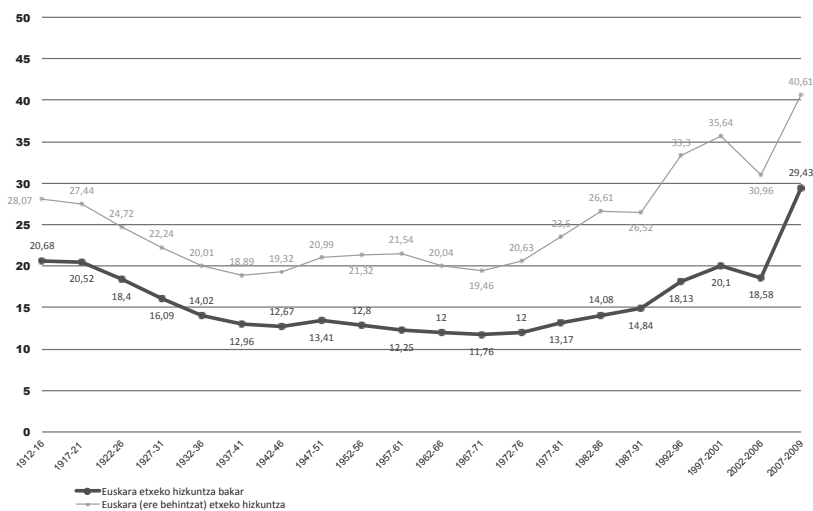
7. irudia

Euskara ama/lehen hizkuntza

8. irudia

Euskara etxeko hizkuntza

2.1.2.2. Hainbat iruzkin

Tauletatik abiatuta ondorioztatu genezakeen zenbait kontu:

1. **Euskara ama/lehen hizkuntza bakar gisa** proportzio txikienean jaso duten belaunaldiak dira hain zuzen, 1967 eta 1986 bitartean jaiotakoak, h.d. gaur egun, 2017an, 31 eta 50 urte artean dituen populazio heldua, gizartean dinamikoena, oraintxe guraso izan edo izaten ari direnak, eta piramide demografikoan ugariak direnak.
 - Eta guztietan transmisio neurri txikiena jaso du 1972-1976 bitartean jaiotako belaunaldiak (% **16,51**), 2017an 41 eta 45 urte dituen eta piramide demografikoko ugariena gaur egun.
 - Hortik aurrera hasten da berriro, eta zorionez, euskara ama/lehen hizkuntzaren transmisioa hazten, eta dauzkagun 2011ko zentsuko azken datuetan, 2007-2009 bitartean jaiotako artean, h.d. 2017an 8 eta 10 urte artean dituztenean, euskara ama/lehen hizkuntza dutenen proportzioa % **30,34 ingurukoa** bide da jada (orain dela 40 urtekoaren bikoitza)²³. Halako datuetan oinarritu genitzake esperantzak.
 - 1912-1916ko belaunalditik (% 31,80 transmisio maila), 1972-1976ko transmisio txikieneko belaunaldira 15 puntu pasako galera izan genuen.
 - Hala-hola, berriro irabazi ditugunak 1972 eta 2011 bitartean (% **16,51** → % **30,34**).
 - **Euskara ere (beste hizkuntza batekin batera) ama/lehen hizkuntza gisa jaso dutenen kopuruak** ere kontuan hartuz gero (baina badakigu kualitatiboki zein desberdina den hizkuntza gutxitua bakarrik jasotzea familian, edota honekin batera inguruko hizkuntza nagusia jasotzea), transmisio urterik okerrenak 1937 eta 1981 bi-

²³ *Inguru* diogu, 1996tik aurrerako datuetan, eta bereziki 2000-2010 urteak bitartekoetan ezinbestekoa delako Espainiaz kanpo jaiotako etorkinen ondorengo populazio kopuruen eragina zehatzago neurtzea guk lan honetarako egin ahal izan dugun baino.

tartean jaiotakoaren artean gertatu bide ziren (populazioaren % **21/22 inguruan**), 2017an 36 eta 80 urte bitartean dituztenen artean.

- Kopuru hauek ere nabarmen igotzen dira geroztik, eta oso bereziki 1992tik aurrera. Hala, 2007-2011 bitartean jaiotakoaren artean, 2017an 6 eta 10 urte artean dituztenean, euskara (ere behintzat) ama/lehen hizkuntza dutenen proportzioa % **44,50 ingurukoa** bide da jada (euskara lehen hizkuntza bakar jaso duen % 30,34a barne)²⁴, orain 40 urtekoaren bikoitza berriro.

2. Euskara etxeko erabilera hizkuntza bakar gisa darabilten belaunaldien proportzio txikiak ere, 1937 eta 1981 bitartean jaiotakoaren artean gertatzen dira (% **11/12/13 ingurukoak**), 2017an 36 eta 80 urte bitartean dituztenen artean. Hau da *gizartea*.

- Guztietan etxeko erabilera maila txikiak hala ere, 1967-1971 bitartean jaiotako belaunaldian gertatzen da (% **11,76**), 2017an 46 eta 50 urte dituztenen artean (ama/lehen hizkuntza gisako transmisio neurri txikiak 1972-1976 bitarteko belaunaldiak duen bitartean, % 16,51).
- Etxeko erabilera 1982tik aurrera jaiotakoaren artean hasiko da berriro zertxobait igotzen, eta jada nabarmenago 1992tik aurrera jaiotakoaren artean: % 18,13 ingurukoa 1992-1996 bitartean jaiotakoek; % 29,43 ere bai 2007-2009 bitartean jaiotakoaren artean, 2017an 8 eta 10 urte artean dituztenean (40 urte aurretiko proportzioaren hirukoitza ere izan litekeena, h.d. hauen gurasoen etxeko erabilera proportzioa % 10etik gora ezer asko igotzen ez zenean)²⁵. Esperantza?
- **Euskara ere (beste hizkuntza batekin batera) etxeko hizkuntza gisa darabiltenen kopuruak** ere kontuan hartuz gero (nahiz bada-

²⁴ Gogoratu aurreko oharrean esana azken uholdeko etorkinen eraginaren gainean datu hauek apaltzen.

²⁵ Gogoratu aurreko oharretan esana azken uholdeko etorkinen eraginaren gainean datu hauek apaltzen.

kigun kualitatiboki oso desberdina dela), erabilera urterik okerre-
nak 1932 eta 1976 bitartean jaiotakoen artean gertatu bide ziren
(populazioaren % **19/21 inguruak** erabiltzen zuen), 2017an 41 eta
85 urte bitartean dituztenen artean.

- Kopuru hauek ere igotzen hasten dira geroztik, oso bereziki
1992tik aurrera, eta 2007-2011 bitartean jaiotakoen artean pro-
portzioa % **40,61 ingurukoa** bide da jada²⁶, 2017an 6 eta 10 urte
artean dituztenean (orain 40 urtekoaren bikoitza edo).

Ondorioz ohartu nahi genuke, batez ere frankismoaren amaierako ur-
teetan (eta are ondorengo lehen urte tarteetan) gertatzen den euskara-
ren familia transmisio galera –ama/lehen hizkuntza gisa eta etxeko era-
bilera hizkuntza gisa–, ingurune erdaldunagoetan bezala gertatzen dela
ingurune euskaldunenetan, hauetan seguru asko hiri eremu erdalduna-
goetan baino zertxobait beranduago gertatuko bada ere²⁷. Aldiz, pentsa-
tu genezake azken 40 urtean hiri eremu erdaldunagoetan hasitako berres-
kuratze eta berrindartze mugimendu bera, beranduxeago bada ere,
seguru (asko) iritsiko dela landagune euskaldunagoetara, baldin eta hi-
rietan gure berrindartze mugimenduari eutsi eta indartzeko gauza garen
heinean bederen.

Jabetu gaitezen ordea gure ahuldadeaz, jakinik 1937 eta 1981 bitartean
jaiotakoek ez dutela ezagutu % 11/12/13an baino euskararen etxeko erabi-

²⁶ Gogoratu aurreko oharretan esana azken uholdeko etorkinen eraginaren gainean datu hauek apaltzen.

²⁷ Bi anekdotatxo, besterik izango ez badira ere. Bat. Gaur egun balizko arnasmune euskaldune-
netara hurbilduta espainolez barra-barra entzun ohi ditzakegunak ez ohi dira Espainiaz kanpo
jaiotako etorkinak, edo beste hirigune zabalagoetatik bildutako herritarrak, baizik eta bertako
40-60 urte bitarteko etxekoandreak (gizasemeak) –familia/etxeko transmisioan huts handiena
izan duten belaunaldietakoak– platikan oraindik ere ezin ahoskera euskaldunagoan. Bi. Frankis-
mo ondorean EAEn (eta Nafarroa Garaiko eremu euskaldunetan ere uste dut), 1980etan eta are
90etan, hezkuntza hizkuntza-ereduak abian jarriak direnean, inguruetako herritar euskaldunenak
–espainola okerren erabiltzen zutenetakoak– ziren maiz beren seme-alabak artean A eruedetara
bidali nahi izaten / bidaltzen zituztenak, *erdaraz behintzat* ondo ikasi zezaten (eta ez beraiek beza-
la artean erdipurdika zerabiltenak). Kontu horiek ez dira bakarrik XIX. edo XX. mende hasiera
urrunetakoak Hegoaldean.

lera hizkuntza bakar/nagusi gisa, nahiz ama/lehen hizkuntza datua inoiz jaitsi ez % 16/17tik. Belaunaldi horietako gurasoek, denak euskaltzale porrokatuak izanik ere, modu naturalean ezingo lukete euskara beren familia berrietan transmititu populazioaren % 15ean baino, eta hori sekulako ahu-lezia da guretzako.

Ordea 2011ko datuek diote (benetakoak baino datu baxuagoak seguru asko artean etorkinen pisua behar bezala neurtu gabea dutelako) 2017an 6 eta 10 urte artean dituzten belaunaldiko haur/gazteek % 30,34 inguruan jaso dutela euskara ama/lehen hizkuntza gisa eta % 29,43 inguruak darabilela etxeko hizkuntza bakar/nagusi gisa. Eta hori mirari bat da. Gure miraria. Gure indargunea. Hau da, beren gaztetan euskara familiako hizkuntza gisa jaso duten bezainbeste guraso edo gehiago –beren gaztetan erdara jaso dutenak familiako hizkuntza gisa– ari dira EAEn beren seme-alabei euskara lehen hizkuntza gisa transmititzen. Eta datu serieari begira pentsatzekoa da proportzioak hazten jarraituko duela ondorengo urteetan ere behintzat. Nik apustu egiten dut, *2016ko Biztanleriaren eta etxebizitzaren zentsuko datuak* argitaratzen direnean, laster, are hobeak izango direla arlo hauetan ere 2011koak baino (areago behar bezala neurtzera iristen bagara Espainiaz kanpo jaiotako 3. etorkin uholdeko herritarren eragina).

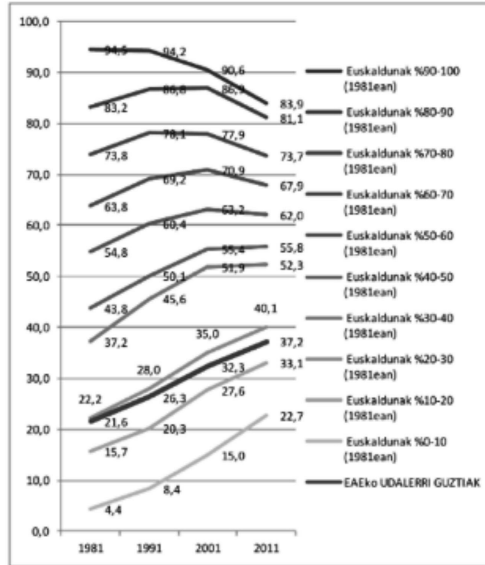
Kontua da gure dirudienez indargune hau ez dela gertatzen ari, oraindik behintzat, balizko arnasmuneetan (ik. ondoko grafikoak). Eta horrek pentsarazi behar digu. Arnasmuneak garrantzizkoak zaizkigu. Noski. Eta zaindu behar ditugu, noski. Baina eduki dezagun garbi landagunetako arnasmune fisikoek soilik iraungo dutela hiriguneetan espazioak irabazten goazen neurrian. Eta hori dugu orain garrantzizkoena: hausnartu hiriak nola irabazi, hiriburuak. Hiriburuetarako estrategia irabazleak diseinatu²⁸.

Arnasmune/hiri arteko dialektika horretan hausnartzeko, merezi du begiraturtxoa egitea I. Iurrebasoren azterketatik ekarri ondoko hiru grafikoei – *hizkuntza gaitasuna / ama/lehen hizkuntza / etxeko hizkuntza*– eta hauek erakusten dizkiguten ikuspegi (Iurrebaso 2015a, 36; 37; 39):

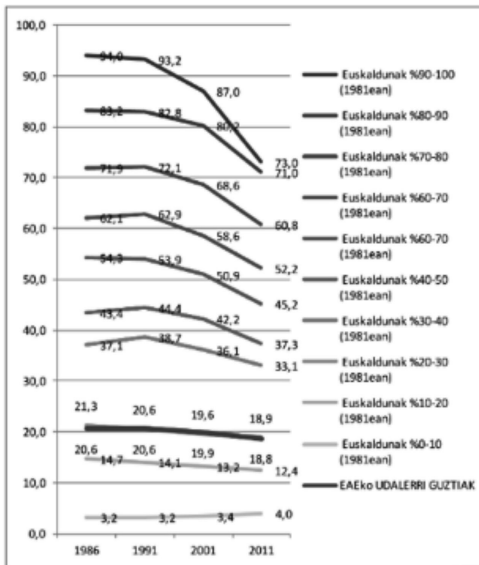
²⁸ Patxi Saezek era antzeko zerbait uste dut dioela 2017ko *Euskarak Bilbo behar du* hausnarketan.

9. irudia

BB. Grafikoa. Hizkuntza gaitasunaren bilakaera, udalerriak 1981eko dentsitate mailaren arabera multzokatuta. EAE, 1981-2011

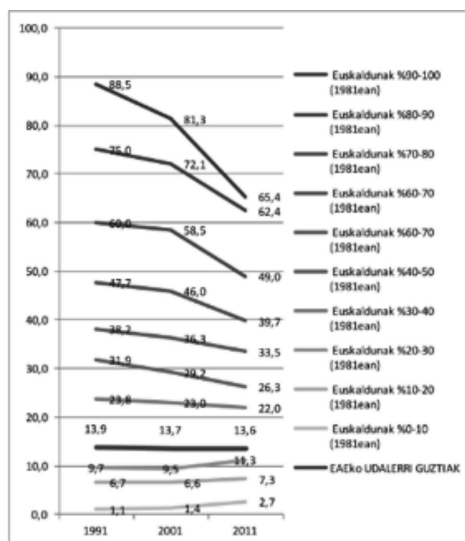

10. irudia

CC. Grafikoa. Lehen hizkuntzaren bilakaera, udalerriak 1981eko dentsitate mailaren arabera multzokatuta. EAE, 1986-2011

11. irudia

DD. Grafikoa. Etxeko hizkuntzaren bilakaera, udalerriak 1981ko dentsitate-mallaren arabera multzokatuta. EAE, 1991-2011 (nagusiki euskaraz egiten dutenak, %)

Goitik beherako lerro markatu guztiak dagozkie balizko arnaguneei. Al-diz, apenas ikusten dugun behetik gorako bilakaera nabarmenik, salbu hizkuntza gaitasunari dagozkionetan. Zergatik? Datuak ez daudelako adin taldeetan sailkatuta. EAEko populazio piramidean 2016an 35 urtetik gora dituzten herritar erdaldunen kopuruek literalki jaten dituztelako 35 urtetik beherako populazioan datu sendoz nabarmentzen ari garen gorakada, ez bakarrik gaitasunean, zertan ere bai, baizik eta guretzat askoz garrantzi handiagokoa dena, baita ere, euskara ama/lehen hizkuntza eta euskara etxeko erabilera hizkuntza bakar/nagusi gisa.

Iurrebasok, Bengoetxeak, Esnaolak... eskaintzen dizkiguten datuek, adin taldeka sailkatzen ez baditugu benetan jabetu ahal izateko euskaldunon komunitatean oraintxe gertatzen ari diren fenomenoek eta ondoko urteetan gertatuko direnez, inpresio guztiz faltsua jaso genezake, etsigarria ere, irtenbide irabazle posiblek gabea, negargarria..., ez digutelako hobeto ikusten uzten egiantan gertatzen ari dena.

2.1.3. *Euskal hiztun berrien hizkuntza transmisio ohiturez*

Ez dira oraindik argitaratu VI. *Inkesta Soziolinguistikoaren* datuak. Dakigularik, EAEko eta Nafarroa Garaiko aurrerapenak baino ez (Eusko Jaurlaritza 2016d; Nafarroako Gobernua, 2017). Baina Azkue Fundazioak agian bere aldetik lortu bide ditu delako inkestaren EAEko datu gehiago, eta inkesta hau eta Ortega eta besteren 2016ko *Euskal hiztun berriak: esperientziak, jarrerak eta identitateak* lana aipatuz, joan den 2017ko otsailaren 21eko *Ama-Hizkuntzaren Egunaren* harian argitaratu bide zuen ondoko txaplata, guztien laburpen. Eta bertan jasotzen diren datuak horrela azalduta ez dirudi esperantza gutxikoak dituzkegunik...²⁹ Ortega eta bestek argitu nahian egiten dituzten galderak dira (2016, 230):

- *Murgiltze ereduan euskaldundutako gaur egungo gazteek transmitituko diete euskara beraien seme-alabei?*
- *Eta egitekotan, zein transmisio-ereduri jarraituz?*

Eta Azkue fundazioak argitaratu txaplatak argiago:

- *Transmititzen al dute hizkuntza gutxitua guraso hiztun berriek?*
- **Guraso hiztun berriek** seme-alabekin hitz egiten dute:
 - % 48,3k euskaraz
 - % 16k euskaraz eta espainolez
 - % 35,6k erdaraz
- **27-37 urte bitarteko guraso hiztun berriek:**
 - **Oro har:**
 - % 74k beti edo gehienetan euskaraz edo bietan berdintsu
 - **Testuinguru erdaldunetan:**
 - % 61ek beti edo gehienetan euskaraz edo bietan berdintsu

²⁹ Ez dakit nolanahi horren irakurketa baikorra ateratzen den Ortega eta besteren lanetik delako hiztun berrien familia barruko hizkuntza transmisio jarrerez, nahiz datuak bertatik jasoak izan (Ortega eta beste 2016, 230-232).

- **Guraso biak euskaldunak direnean:**
 - **Batek bakarrik duenean euskara lehen hizkuntza:**
 - % 95ek transmititzen dute euskara
 - % 71k euskara bakarrik
 - % 24k biak
- **Guraso biak direnean hiztun berri:**
 - % 80k transmititzen dute euskara
 - % 45ek euskara bakarrik
 - % 35ek biak
- **Guraso bakarra denean euskalduna eta hiztun berria:**
 - % 49k transmititzen dute euskara eta erdara

2.2. Hiriak irabazi. Euskal Zabalguneak sortu / zabaldu / indartu... hiriburuan

Aurreko atalean aipatu guztiagatik, azken boladan berriro *arnasgune fisiko-geografikoen* kontuak hainbeste aipatzen direnean, beste garai bateko kontuez ari ote garen iruditzen zait, halako herri, toki, bazter, baserri, auzune, txoko, erreserba mitikoez ari ote garen, aspaldian jada joanak ditugun ingurune ukigabeen garaiak, denboraren makinari atzera eragin nahiko bagenio bezala edo...

Hiriak dira irabazi behar ditugunak, baita balizko arnasguneak ere arnasgune izaten jarraitu ahal izan dezaten. Bestela jai dugu. Hiriak irabazteko garaia dugu, eta gainera, ahal dugu. Sinistu behar dugu. Eta ezin dugu orain gudu-zelaia erratu. Bilbo irabazi behar dugu, Gasteiz irabazi behar dugu, Iruñea irabazi behar dugu, Baiona irabazi behar dugu...

Eta horretarako, Patxi Saezek *Euskarak Bilbo behar du* artikuluan dioen legean (2017): «Hiriburuetan euskara euskaldunen arteko harreman-hizkuntza bihurtzeko, lehen-lehenik, harreman-sare egituratuak eraiki behar dira. Harreman-sare egituratu horiek, besteak beste, herritarren kontsumo

eta aisialdi ohituretan oinarrিতта eraiki daitezke [...] Herritarren jokabide horiek kontuan hartuta, hiriburuko udalak hirigintza antolamenduan gune horietan dauden dendak eta tabernak *euskararen lehentasunezko azpiegitura* izenda ditzake eta udalerraren hirigintza antolamendutik hizkuntza baldintzak eta betekizunak eska ditzake euskarazko zerbitzua berma dadin azpiegitura horietan. Bide beretik, *euskararen lehentasunezko azpiegitura* diren aldetik lurraldeko foru aldundiak ere hobari-fiskalak zehaztu ditzake herriarrei euskarazko zerbitzua bermatzearren.»

Ardura ez da berria. Euskaltzaindiak ere 2014an antolatu zuen bere XIX. Jagon Jardunaldia *Euskararen biziberritzea Euskal Herriko hiriburuetan* lemapean. Eta noski, *hiriak irabaztea* ere Patxik proposaturiko bidean ez da izango / ezin da izan egun batetik besterako kontu. Bai ordea planifikatuki eta lehenbailehen hasi / jarraitu beharreko dugun bidea, hiriburu bakoitzean euskal espazioak sortzen / antolatzen / zabaltzen / indartzen joateko, euskal guneak, *Euskal Zabalguneak*, euskal arnasguneak. Nik *Euskal Zone* deitu ohi nituen [ingelesez /zoun-zəʊn/], ingelesera lerratuta hauen modernitate go-goaz azpimarratu nahiz, kanpokoentzako *Basque Zone* –gero eta zabalagoak– lirakeenak. Izena [ez] da gutxienekoa. Baina guneak guk antolatu behar ditugu, euskaldun bihotzekoon komunitateak, nahiz gero beharrezko laguntza guztia eskatu eta exijitu uneko administrazioei, gure inguruko beste komunitateetako kideei. (*Euskal*) *Zabalguneak* gure ekimen izango dira edo ez dira izango.

Hala, esaterako, Donostiako *Batzen* izeneko koordinakundeak³⁰ Siadecoren 2011ko martxoko *Donostiako Euskararen Plan Orokorra - 2011-2015* txostenaren inguruan aurkeztu zuen proposamenean, beste hainbat neurritz gain –alkatetzaren eta zinegotzien hizkuntzaz, Udalaren barneko lan hizkuntzaz, hiriburuko kirol eskaintzaren hizkuntza jardunez, *Euskara Familiar* programaz, sortu eta birbihurtu beharreko hedabide euskaldunez...– proposatzen zen jada hirian halako *Euskal Zabalguneak* sortzeko beharra (*Euskal Zoneak* aipatzen ziren han ere), kasuan, artean Donostian falta zen eta oraindik falta den balizko *Euskararen/Euskaldunon etxe* baten inguruan an-

³⁰ Izenez behintzat Donostiako euskalgintzako elkarten koordinazio gunea, baina nik ezagutu eta parte hartutako garaian bederen, halakoen nahiko erradiografia eskasa zena.

tolatu zitekeena (inguru proposamenak ere luzatzen ziren), Donostiako eguneroko *Euskal Agenda* kudeatuko zukeena –euskarazko era guztietako hitzaldiak, *TED* emanaldiak euskaraz, aurkezpenak, eztabaidak, mikrotea-troak, kantautoreak, musika emanaldiak...–, garrantzi berezia eskainiko liokeena *Gazteen Asteburuak Euskaraz* itxurako plangintzei, gazteentzako ostegunetik hasitako euskarazko asteburuak antolatuz, astero kontzertu eta DJ emanaldi jarioak ziurtatuko zituen, eta bertako euskaldun zahar zein berrien etengabeko gorazarre antolatuz, Donostia inguruko herrialde zabal-leko gazte eta heldu euskaldun eta euskaltzaleak kultura programa bizien inguruan erakarri eta bildu zitzakeena, bereziki hiriburuaren hurbilekoenak, baina baita Donostia hurbileko erreferentzia izan lezaketen Iparralde hurbileko zein Nafarroa Garaiko euskaldunentzat, ekintzak guztiak ere zalantza gabe lagunduko liguketenak hiria euskalduntzen. Ziur ginen hala moduzko programa batek berez jasoko zuela bertako merkataritza eta ostalaritzaren babes sutua, Donostiak berez dituen erakarpen balioei, *euskal* turismoarena ere erantsiko liekeelako³¹.

Halako programa bat lehenik osatzeko gauza den hiriburu erraz bihurtu liteke *Euskal Kulturaren Hiriburu*. Baina jokabide berbera proposatu liteke gure hiriburu guztietarako. Bilboko *Euskal Zabalgunek* hasi behar-ko lituzke biltzen eta erakartzen hiriko bertako 80.000 euskal hiztunak (beste 100.000 elebidun hartzaile)³², Bizkai osoko ia 400.000 euskal hiztunak (eta beste 350.000 elebidun hartzaile). Gasteiz 60.000 euskal hiztun inguru ditu bertan erakartzeko (beste 65.000 inguru elebidun hartzaile); Araba osoko ia 80.000 euskal hiztunak (eta beste 90.000 elebidun hartzaile). Donostiak ere 80.000 euskal hiztun inguru ditu bertan erakar-

³¹ Halako mikroplangintzen garrantziak beste askoren artean modu interesgarrian dihardu Baldaufen 2006ko artikulu seminalak. Oso interesgarriak dira ere –Irlandako esperientzien ingurutik–, Moriarty, 2009 -unibertsitate ikasleez-, 2011a, 2011b, 2014b, edota turismo linguistikoaren inguruan Moriarty 2014a, eta 2015eko liburuaren *Tourism LPP (Language Policy and Planification) and Globalization* atala (99-115). Zentzu honetan, interesgarria da ere ezagutzea Irlandako *Oideas Gael - Adult Irish Language Courses and Cultural Holidays* erakundeak aurrera daraman programazioa.

³² Datuok guztiak EUSTATEko 2011ko zentsutikoak, azken uholde migratzailearen zuzenketa minimo bat ezarrita, eta zertxobait gorantza borobilduak 2016ko zentsutiko datuetara hurbiltzeko.

tzeko (beste 65.000 inguru elebidun hartzaile); Gipuzkoa osoko 370.000 euskal hiztunak (eta beste 160.000 elebidun hartzaile). Eta Iruñean, eta Baionan...

Noski, beti da errazago proposatzea, gauzatzea baino. Eta halako bide guztiek, *irabazteko* estrategia bateratu bat eskertuko luke. Baina maiz, has-tea badenez erdia egina izatea...

Eta noski, hiriburuak irabazi beharrak ez du inola ere esan nahi bat-ba-tean bazterrean utzi behar dugunik... Azeptitien egiten segi behar dugun lana, Elizondon, Donibane Garazin, Tafallan, Agurainen, Lekeitio, Bara-kaldon, Laudion, Maulen edo Bastidan. Ez Errezilen, Aramaion, Aulestin, Atharratzen edo Etxalarren. Baina nekez bihurtuko da Aulesti Bilboren erreferentzia, eta bai ziur, Bilbo Bizkaiaren, Donostia Gipuzkoaren, Gasteiz Araba osoaren, Iruñea..., Baiona...

2.3. 500.000 *arnasgune pertsonal*. Euskaldun bihotzekoon, euskaldunon komunitatearen konpromiso pertsonala hiru mailatan – Zina

Arnasgune fisiko-geografikoen estrategia herrena bada, ez hala arnas-gune pertsonalena. Eta arnasgune pertsonalak bai eraiki, indartu eta ziur-tatu beharko ditugula. Ezen arnasguneak behar ditugu³³. Eta hirietan ere

³³ Eta era guztietakoak. Ezen arnasgune da euskaraz egiten dugun guztia. Hedabideak, eskola, unibertsitatea, administrazioa, familia... Dena. Eta alderdi honetatik ere berriro zaigu paradigmatikoa Irlandako kasua. Irlandako Errepublikan ez ohi da halako arnasgunerik batere sustatu ia XX. mendearen azken laurdena arte *Ghaeltachtetik* kanpo, eta ezta hauetan ere administrazioan -ingelesaren mailan-, edo hedabideetan, ez baita ardurarik izan gaelikozko itxurazko prentsarik sustatzeko (ik. Robins, 2006), edo bere garaian irrti edo telebista kate fundamentuzkorik oso berriki arte (ik. Moriarty 2007, 2014b, 2015 -4 eta 5. atalak; eta azken hau bereziki azken urteetako TG4 telebista kanal berri(tu)aren arrakasta eredugarriaz-). Soilik 1970etik aurrera bultzatzen dira gaierazko murgiltze ikastolak, *Gaelscoilak*, *Ghaeltachtetik* kanpo, eta hauetan XX. mende osoan izan direnak ez dira izan benetako murgiltze eskola, kasurik hoberenetan ere eskola elebidunak, ingelesa Errepublika osoko gainerako beste irlandarrek bezain ondo landu nahi zutenak ... Ipar Irlandan berriz, gaur egungo irlandararen gunerik ahulena zalantza gabe (ik. 5. irudiko mapa), beste intentsitate bateko atxikimendua sumatzen bide da hizkuntzaren

Euskal Zabalgunek ez ditugunez goizetik gauera biribilduak altxatuko, bitartean ere ezinbestekoa dugu (soilik) euskaraz bizitzeko konpromisoa hartu(ko) dugun pertsona multzoak batzea, indartzea eta gure erabakia gizartean islatzea³⁴. Eta alde guztietatik ere, itsaso guztiz erdaldunean urturik/desagerturik gauden neurrian, ezinbestekoa dugu euskaldunok, euskaldun bihotzekook, euskaldunon komunitateak konpromiso pertsonala hartzea euskaraz bizitzeko. Itsasoak naturalki garamatza erdarara. Kontrako ahaleginak ezinbestean behar du pertsonala izan. Ezinbestekoa da euskaldunon komunitate garenok, euskaraz jakin, bizi nahi eta aha-lean euskaraz bizi garenok, gure konpromiso pertsonala hartu/sinatu dezagun, gure jarduera kode etiko bateratu bat eduki dezagun, bakarrik gaudelarik ere talde moduan jokatu ahal izan dezagun gure eguneroko jardunean.

Eta euskaraz bizitzeko konpromisoa EAEn hartu ahal dugu errazen –Donostian, Bilbon eta Gasteizen; Gipuzkoan, Bizkaian eta Araban–, bertan dugun neurrian legeriarik aldekoena, eta azken 50 urteetako euskalgintzak bertan eskuratu ditugunez gure fruitu zabalenak, euskaldun kopururik handienak, eta baita euskaldunoi –gutxieneko– ulertu diezagukeen elebidun hartzaile / ia-euskaldunen kopuru ikaragarria, 2011rako 45 urtez beherako / 2016rako 50 urtez beherako populazioaren erabateko gehiengoa hartzen duena (areago oraindik 1995-2010 bitarteko etorkin uholdea be-

berpiztearen inguru (ik. Moriarty 2015, 45) oso lotua antza denez maila *mikroan*, oso maila pertsonaletan, oinarrituriko hizkuntza politika eta planifikazio ekimenetan, Errepublika zabalean aldiz maila *makroan*, egituretan, erakundeetan, goitik behera planifikaturiko politiketan oinarritu bide denaren aldean, pertsonatik urrun (eta era berean eta oro har, erabat urrun ere bai, politiko *abertzaleen* konpromiso pertsonaletatik, J. Albarezek (1990) ere behin eta berriz azpimarratzen duen moduan). Hizkuntza politika makro horien despertsonalizazioa maiz erakusten da Irlandako Errepublikako galeararen garapen arazo nagusietako bezala, bertako hiztunen/hizkuntzaren garapen ez-aktibo, hankamotzaren kausetako –bat, bederen– (besteak beste, baita aipatu ditugun autoreen lanetan ere: Albarez 1990, Azurmendi 1977, Moriarty 2015, O'Riagáin 1992, 2001, Walsh 2011).

³⁴ Zentzu honetan ohargarria iruditu zait nola iruzkintzen duen Ibon Sarasolak –anekdota gisa irakurri litekeen arren–, bere belaunaldiko Donostiako gazte talde euskaldun euskaltzale *moderno-yé-yé/yeah!-yeah!*-aren-edo jokabide euskaldun lotsagabea –60etan–. Bere 2016ko azken liburu bestela ere ondo irakurgarrian kontatzen du.

reizita; ondoko 2.3.2 atalean hainbat datu). Baita Iruñean eta Baionan, Nafarroa Garaian eta Iparraldean... ere, noski. Baina hauetan baldintzak ez dira horren egokiak izan azken 40 urtean. Hauetan ez baitugu lortu EAEko mailan zabaltzea euskarara hurbildutako populazio –hiztun edo gutxieneko ulertzaile– proportzio esanguratsurik. Besteak beste, ondorio zuzen hori du oraindik ez lortu izanak euskara derrigorrezko irakaskuntzan inolako mailatan zabaltzea, eta EAEn eta Nafarroa Garaiko eremu euskaldunaren aldean, ikaragarria da hauetan euskara hitzik ere ulertzen ez duen zeinahi adinetako herritar kopurua. Nahiz konpromiso pertsonala guztietan dugun nahitaezko.

Hala moduzko zerbait izan liteke euskaldunon komunitatearen kode etiko / zin egitea³⁵:

Nik euskaraz egingo diot:

1. **Euskaraz dakien guztiari.** Berdin zait honek nola / zein hizkuntzatan erantzuten didan. Berdin zait zein hizkuntza nahiago duen berak. Nik euskaraz egingo diot. Nik nahi dudalako euskaraz egin. Berak nahi duena egiten duela ere. Eta **euskaraz egingo diot...**
2. **Euskaraz ulertzen duen guztiari.** Are halakoa aldi berean euskaraz erantzuteko gai sentitzen ez bada ere, eta berak nahi duen hizkuntzan egiten badit ere (ondoko 2.3.2. atalean aipatzen dugu EAEko zenbat herrikiderekin jardun genezakeen hala, ulertuak ez izateko batere beldurrik gabe).
3. Hirugarrenik, eta hau gogorragoa da nonahi –noizbait hasi beharra baldin badugu ere behingoz–, **euskaraz egin beharko (ge)nioke ere / egingo diot / egingo diogu beti (?), Euskal Herrian bizi eta, bertan urteak eginda, zor digun errespetuagatik dagoeneko euskara jakin edo gutxienez ulertu beharko lukeen guztiari.**

³⁵ Halako proposamen bat abiatu zen 2010. urte inguruan hurbileko taldetxo batean, *Euskaldun bihotzekoon agergerria* kanpaina (ik. 2.3.4.2.1. atala ere) hainbat dokumenturekin (ik. Hidalgo, 2010a), tartean *Konjurazio agiria* izenekoa; halako zin egite baten inguruan zabalago (Hidalgo, 2010b).

Eta bereziki: funtzionario guztiei –gure zergetatik gu zerbitzatzeko bizi diren guztiei–..., eta herritarrontzako zerbitzu guztietan –guretzako baitira, eta ez gu beraientzat–, merkataritzan, ostalaritzan –gure erosketatatik bizi diren guztiei–...

Ez diegu gehiago erdaraz egingo. Ez dugu gehiago onartuko erdaraz egin beharra. Ez gara aldatuko erdara egitera. Ekarri diezagutela euskarara dakien funtzionarioa, itzultzailea, medikua, saltzailea, enplegatu, guardia zibila... Eta ez gara bertatik mugituko zerbitzua euskaraz ematen ez diguten bitartean. Edota irten egingo gara ezer erosi / kontsumitu gabe erdaraz baino egiten ez diguten dendatik / tabernatik / jatetxetik / kutxatik / merkatalgunetik..., eta parekoa bilatuko dugu, euskaraz artatzen gaituztenak aurkitu arte...

Kartelak jarriko dizkiegu euskaraz artatzen gaituztenei eta artatzen ez gaituztenei. 500.000 euskaldun bihotzeko jarrera baketsu intsumiso horretan, ez dago geratuko gaituenik.

Horrek guztiak suposatzen du noski kontzienteki uko egitea espainola erabiltzeari Hegoaldean –salbuespenak albuespen–, frantsesa erabiltzeari Iparraldean... nekezago izango bada ere, beti ere ahal den neurrian, baina beti ere mugak behartuz...

2.3.1. *Jakin behar lukeen guztiari euskaraz egitearen gordina..., eta esker ona... Kode etikoaren 3. puntua*

Urte askoan oraindik izango zaigu benetan zaila euskaldun bihotzekoari Nafarroa Garaiko erdiko eta hegoaldeko eremuetan eta Iparraldean, aipatu kode etikoaren 3. puntua betetzea. Bai. Baina ez Erkidego Autonomoan edo Nafarroako eremu euskaldunean. Hauetan posible da (ik. 2.3.2. atala). Eta hauetan gainera *legeak babesten gaitu. Eskubidea dugu eta legea alde dugu*. Ez dugu zertan erabili gurea ez den / gura ez dugun hizkuntzarik. Eta gurea ez dugun hizkuntza erabiltzen dugun bakoitzeko, gerok atzeratzen dugu gure solaskideen euskalduntzea mugarik gabeko bihar inoizko batera. Ezin dugu jarraitu beti gure hitzen itzultzaile izaten. Noizbait dugu horrekin moztu beharra. Gure mezuak gogorragoa hasi behar du izaten:

2.3.2. *Izan ere, zenbat jenderekin egin genezake euskaraz inguruan?
Ia guztiakin diozu? Baita zera ere!*

Bere deserosoan, aipatu konpromiso / zin egite / kode etikoaren lehen bi puntuak betetzea edonola errazagoa da 3. puntua betetzea baino, behin dakigunean behintzat parean dugunak ulertzen gaituela. Ez dugu sikiera behar gure solaskidea euskaraz egiteko gai izan dadin. Nahikoa dugu ulertzen bagaitu. Ze, hasieran egoera, berria, deserosoa gertatu badakiguke ere, horretara bai daukagula ohitu beharra, guk euskaraz jarraitzera, gure solaskideak erdaraz jarraituko badigu ere euskarazko ohitura faltaz.

Baina bat-batean, ezagutzen ez dugun jendearen artean, zenbatek ulertu gaitzake, guk beste gabe euskaraz egiten badiogu? Zein probabilitate dugu beste gabe ulertuak izateko? Zenbat eta probabilitatea handiagoa ulertuak izateko, orduan eta errazago, gordinkeria gutxiagoz, ekingo diogu euskaraz. Eta uste orokorra da gehienez parekoak ez digula ulertuko (ik. Zubiriak –2017– esaten dituenak)³⁶, edota hala jokatu ohi dugu maizenik, badaezpada ere. Areago hiriburuetan, eta zer esanik ez jada Bilbon, Gasteizen...

Berriro etorri behar dugu EAEko datuetara, eskuragarrienak, eta euskaldunok gaur egun egoerarik aldekoena dugun esparrua, baina edonola ere jakinik Nafarroa Garaiko eremu euskalduneko egoera are dela nahikoa hobea EAEko batez bestekoa baino eta EAEko inguru euskaldunen parekoa..., eta jakinik ere euskaldunondako egoera zoritxarrez ez dela horren eroso orokorrean Iparraldean (nahiz bai hemen ere barne aldeko belaunaldi helduenekin behintzat) edota Nafarroa Garaiko erdi eta hegoaldeko eremuetan.

Zenbat jende ulertu gaitzake EAEn, gu erraz ausartu gaitzen haien artean euskaraz egiten? EUSTATEk jasotako 2011ko zentsuko datuak oinarrian –lurraldeetakoak (ik. EUSTAT, 2013a) eta hiriburu etakoak (EUSTAT, 2013b)–, eta jakinik 2016ko zentsukoek, oraindik argitaratu gabeak, are hobek izan behar dutela, populazio zaharrena, erdaldunena, modu naturalean desagertzen doan neurrian, eta aldiz populazio gaztea dela euskaldune-

³⁶ Nahiz seguru asko benetan ohi dugun inpresioa den, ez parekoak ez digula ulertuko, baizik eta bera ez dela ohitura egongo euskaraz egiten, eta ezta ere euskaraz jarraitu diezaioten, ulertuta ere, berak artean erdaraz egiten badu. Eta horixe dugu aldatu beharreko jarrera.

na EAeko derrigorrezko irakaskuntza sisteman dagoeneko guztiz zabalduak dauden neurrian euskal ereduak (D euskarazkoa nagusiki, eta B eredu elebiduna bigarren maila batean, A eredu guztiz bazterrekoa izaki eskolan hasi berrien artean \approx desagertua). Ondokoak dira EUSTATEN 2011 datuak (nahiz eta datu hauen barne dauden hartuta aurreko 10-15 urteetan Espainiaz kanpo jaiotako etorkin uholdeko herritarrak –salbuespenak salbuespen, erdaldun hutsak oro har–, eta hauen ondorengoak):

2. taula

Euskaraz ulertzen duen populazioa %etan - 2011 (zentsuko Euskaldunak + Ia-euskaldunak) - EAEn, bertako hiru Lurralde Historikoetan eta Hiriburuetan (Espainiaz kanpo jaiotako azken etorkin uholdea batere berezi barik)				
POPULAZIO OSOAN	LURRALDEAK	%	HIRIBURUAK	%
	GIPUZKOA	76,02	DONOSTIA	69,19
	BIZKAIA	58,29	BILBO	51,26
	ARABA	49,96	GASTEIZ	48,60
	EAE	62,80		

2-44 URTEKO POPULAZIOAN 2011N 8-50 URTEKOAK 2017AN	LURRALDEAK	%	HIRIBURUAK	%
	GIPUZKOA	86,37	DONOSTIA	82,64
	BIZKAIA	77,30	BILBO	72,39
	ARABA	71,18	GASTEIZ	69,47
	EAE	79,30		

Guk landua, EUSTATEko datuetatik abiatuta.

Datuak ez dira berez batere txarrak (eta 2016koak hobeak izango dira). Hala EAEn:

- **Populazio osoan**, ia 3 herritarretik 2k ulertzen zuen euskaraz 2011n (% 62,80k).
- **Gipuzkoan**, 4tik 3k (% 76,02). Eta **Donostian**, 10etik ia 7k (% 69,19).

- **Bizkaian**, erdiek baino hainbat gehiagok, 10etik 6k ia (% 58,29). Eta **Bilbon** ere erdiek baino gehixeagok (% 51,26)
- Baina are **Araban** ere, populazioaren erdiak ulertzen du euskaraz jada 2011n (% 49,96k), noski populazio alde gazteenak, hala zelan **Gasteizen** (% 48,60).

EAEn jada 1996tik ulertzen (bide) du euskaraz populazioaren erdiak (% 50,60k), artean Espainiaz kanpo jaiotako etorkin uholderik gabe. Eta 2011n, (ia) 3tik 2k ulertu gaitzake (% 62,80k). Euskaraz hasita ulertuak izateko probabilitateak nahikoa handiagoak ditugu jada alderantzizkoak baino, eta askoz ere handiagoak zenbat eta populazio tarte gazteagoarekin ari garen. Horrek ez du esan nahiko zuzenean euskaraz erantzungo digutenik. Halakoak oraindik ere gutxiengo izango dira zoritxarrez, baina erdaraz erantzunda ere, guk aukera dugu euskaraz jarraitzeko, elkarriketa asimetrico elebidunean, eta jada soilik geure borondatearen baitan geratzen da guk euskaraz jarraitzea, edota bestela erabateko sumisioan amore eman eta erdarara pasatu, eta espainola indartzen jarraitu, nor eta gu!, gure solaskideak ondo kostata lortu dituen ulermen gaitasunak mespretxatuz, eta bide batez mezu subliminal argia isuriz: *Ez dugu nahi zu gure (euska) klubekoa izan zaitezten... Ez duzu oraindik merezi... Horregatik egiten dizut espainolez... Ez duzulako oraindik nahikoa kategoria lortu...*

- **2-44 urte bitartean zen populazioaren artean** berriz, 2011. urtean, h.d. **2017an 8-50 urte bitarte dituztenen artean**, are da handiagoa aukera zuzenean ulertuak izan gaitzen: EAEn 10 herritarretik 8k ulertu gintza-keen jada (ia) 2011n, % 79,30ek. Are oraindik gehiagok noski 2017an.
- **Gipuzkoan** 10etik ia 9k (% 86,37).
 - Eta **Donostian** ere 10etik 8k baino gehiagok (% 82,64).
- **Bizkaian** 4tik 3k baino gehiagok (% 77,30).
 - Baina **Bilbon** bertan ere 10etik 7k baino gehiagok (% 72,39).
- Eta **Araban ere berdintsu**, 10etik 7k baino gehiagok (% 71,18).
 - Eta **Gasteizen** ere 10etik 7k, eskas bada ere (% 69,47), non ika-ragarri handiagoa den 'Espainiaz' kanpoko jatorri zuzeneko populazioa adin tarte gazteago hauetan.

Euskaldun bihotzekook, euskaldunon komunitateak, zenbateraino aprobetxatzen ditugu guk euskaraz jarduteko ditugun aukera hauek guztiak? Besteek, euskara ikasten ari direnek egin behar al digute lehenik euskaraz (eta EGA titulua ahoan erakutsi agian), gu orduan bakarrik makurtu/ausartu gaitezen beraiei ere euskaraz egiten? Ez gabiltza zuzen, hala baldin bagabiltza. Hori dugu galerako bide.

- 2.3.2.1. Baina-eta bereizten baditugu azken 15-20 urtean Espainiaz kanpo jaiotako azken etorkin uholdeko herritarrek –eta hauen ondorengoak–, '*bertakoagoak edo*' garen zenbat jenderekin egin genezake orduan euskaraz?

Ez dugu inondik esan nahi 1995etik aurrera –EAEn batez ere 2000. urtetik aurrera– jaso dugun hirugarren etorkin uholdea, Espainiaz kanpo jaiotakoak eta hauen ondorengoak, ez direnik besteek adinako herritar, edota eraginik ez dutenik gure egoera soziolinguistikoan –ze, handia dute, kopuruetatik bertatik hasita ere–, edota populazio sektore hauekin euskalduntze lan berezirik egin behar ez dugunik, edota egiten ari ez garenik. Bai ordea, populazio sektore hau berezia dela gure ikuspuntu soziolinguistikotik, eta hala daukagula ezaugarritu beharra, berarekin egin beharreko dugun ezinbesteko tratamendu soziolinguistikoak, modu eta baliabide bereziak behar (bide) dituelakoan, propioak eta desberdinak, '*bertakoagoa edo*' deitzen ari garen populazioaren inguruan daramagunaren aldean.

- '**Bertakoagoa edo**' den populazioa deitu ditugu denak multzo batean bilduak, azken 50 urte inguruak behintzat Euskal Herrian eman dituztenak –aurreko mendeko 70etako azken etorkin uholdetik edo– eta hauen ondorengoak, denak batera, berez jatorri euskaldunagokoak edo etorkinagokoak izan, frankismoaren azken urteak eta ondorengo hasierakoak behintzat gure artean bizi izan dituztenak, nahiz eta ikuspegi desberdin, eta are oso desberdinekin izanik ere, urte hauetan guztietan egoera soziolinguistiko berdintsu bat partekatu dugunak, eta gure arteko nolabaiteko kontsentsu bat garatu dugunak geroztik, oro har euskaldunon komunitateari gure eskubideak bermatzearen espirituan-edo bideratua –oso pixkanaka bada ere–, EAEn 1982ko *Euskarraren Legearen* inguruko hitzarmenaren harian garatua, eta are Nafa-

rroa Garaian, beste neurri eta modu ziztrinago batean izan bada ere, 1986ko *Vascuencearen Legearen* ondorio.

'*Bertakoagoa edo*' deitu dugun populazio honek bertan bizi izan du gerotik nolabaiteko kontsentsu unibertso orokor horretan garatu den hizkuntza politika guztia gure Hegoaldeko lurraldeetan, dela gobernuetatikoa, dela eragile sozialetatik eratorritakoa.

- **Espainiaz kanpo jaiotako azken uholdeko etorkinak** berriz, bereziki lehen haur garaiak jada igarota etorri direnek, nahiz batzuek jada azken 15-20 urte inguruak ere Euskal Herrian igaro:
 - Batetik, ohiko adin zailtasun 'biologikoak' izan dituzte eta dituzte euskalduntasun mailaren batera hurbiltzeko eta hala 'bertakoagoa edo' den populazioarekin integratzeko zentzu honetan (nahiz orokorrean bere herria uzteko gaitasuna / indarra / ahalmena izan duten herritarrak ez ohi diren izan zailtasun handienak izan ohi dituztenetakoa egotzera berrietara egokitzeke).
 - Bestetik, kontziente gara, etorkin hauek oro har ez direla espres Euskal Herrira etorri, euskaldunon komunitatea geure eskubideak bermatzeko bide aldapatsuan gabiltzan lurraldera. Beraiek printzipioz 'Espainiara' etorri bide dira, asko jada espainolaren jabe –edo hurbileko–, batez ere Hego Amerikatikoak, eta espainolaren jabe ez direnak berriz, batez ere, edo lehenik behintzat, espainolaz jabetu nahirik, eta ez (ez hainbeste behintzat) gurea bezalako hizkuntza txiki batez.
 - Eta noski, zailtasun handiak dituzte ulertzeko eta batez ere partekatu ahal izateko –'bertakoagook edo' izan ditugunak baino askoz handiagoak behintzat, naturala lirudikeen moduan–, 'bertakoagoek edo' azken 50 urteetan gure lurraldeotan nolabaiteko kontsentsuz abiatu dugun euskaldunon komunitatearen / euskararen berpizte eta berriindartze prozesua. Eta inoiz hau ezagutu, ulertu eta bidezkoa irudituta ere, nekez bizi lezakete prozesu hori bere 'kontsentsu' propio bezala, oraintsu artean hemen izan ez direnean. Nekezago oraindik, Espainiaz kanpo jaiotako azken uholdeko etorkinak berehala jabetzen diren orduko, hemen gure lurretan ere, erabatekoa dela espainolaren presentzia eta behar orojalea 'berta-

koagoak edo' garenon artean ere, euskaldunon komunitatea oraindik oso egoera gutxituan gaudenez. Zertarako orduan euskara?

- Kontuan izan behar dugu, gainera, Espainiaz kanpo jaiotako azken uholdeko etorkinen eta hauen ondorengo mugikortasuna, ezegonkortasuna, askoz handiagoa dela '*bertakoagoa edo'* den populazioarena baino. '*Bertakoagoak edo'* baino nahikoa errazago mugitu ohi dira batetik bestera uneko lan eskaintzaren eta bizitzeko aukeren baitan, dela erkidego beraren barruan, edo 'Espainiako' erkidego batetik bestera, komeni arau. Hala, EA Eren kasuan bereziki, ez dira gutxi 2008tik krisiaren ondoretik ere 'Espainiako' beste erkidego batzuetatik bertaratu diren mota honetako etorkinak eta familiak, zeinetako seme-alabetako asko jada 'Espainiako' beste erkidegoetan jaio diren aurreko urteetan. Eta ezegonkortasun propio horretan berriro mugitu dira edo mugituko dira EA Eetik kanpora ere, Nafarroa Garaitik mugitu diren bezala, bertan lana eta mantentze bitartekoak eskasten hasten zaizkien orduko, dela 'Espainiako' beste erkidego batera, Europako beste estatu batera, edo beren jatorrizko herrietara.

Ezaugarri horiek guztiek oso berezia bihurtzen dute ikuspegi soziolinguistikotik Espainiaz kanpo jaioen eta hauen ondorengo etorkin uholdea, oro har askoz erdaldunagoa '*bertakoagoa edo'* den populazioa baino, nahiz badakigun haien arteko belaunaldi gazteenetako kide ugari ere ongi ari direla / aritu direla euskalduntzen azken urteetan, eta are '*bertakoagoen edo'* maila bertsuan ere.

Beraz gure azterketa soziolinguistikoetan komeni zaigu herritar multzo hau bereiztea, besteak beste hobeto ulertu ahal izateko ere gure azken 50 urteko mota guztietako hizkuntza politikek benetan izan duten eragina '*bertakoago edo'* populazioan, eta zeinen artean garatu ditugun benetan politika horiek.

Horregatik 2. taulan erakutsitako datuen ondoan, ezin garrantzi handiagokoa dugu geureganatzea ondoko 3. taulakoak, behin populazio kopuru orokorretatik bereizita Espainiaz kanpo jaiotako populazioaren eta hauen ondorengo zuzenen pisua³⁷. Hala beraz populazio euskara 'ulertzailearen'

³⁷ Nahiz 3. taulako datu hauetan soilik bereizi ditugun Espainiaz kanpo jaiotako herritarrak (jada naziotasun espainola eskuratua izan zein ez), gehi 'Espainian' jaiota artean naziotasun espainola bereganatu ez duten herritarrak (datu horiek bakarrik direlako Espainiako EIN-IN Eetik edo EUS-

proportzioa 'bertakoagoa edo' den populazioaren artean, gutxieneko ondoko taulako kopuruetatik gorakoa da (datu hauen aurretiko zutabe berri batean erakusten dugu 'etorkin berriek' populazio osoaren barne hartzen duten pisu minimo hori –Aldea–):

3. taula

Euskaraz ulertzen duen populazioa %etan - 2011 (zentsuko Euskaldunak + Iaeuskaldunak) - EAEn, bertako hiru lurralde historikoetan eta Hiriburuetan (Espainiaz kanpo jaiotako azken etorkin uholdea berezita)						
POPULAZIO OSOAN	LURRALDEAK	ALDEA	%	HIRIBURUAK	ALDEA	%
	GIPUZKOA	6,76	82,78	DONOSTIA	7,17	76,36
	BIZKAIA	5,13	63,42	BILBO	6,05	57,31
	ARABA	6,25	56,21	GASTEIZ	6,88	55,48
	EAE	5,85	68,65			

2-44 URTEKO POPULAZIOAN 2011N 8-50 URTEKOAK 2017AN	LURRALDEAK	ALDEA	%	HIRIBURUAK	ALDEA	%
	GIPUZKOA	11,97	98,34	DONOSTIA	13,41	96,05
	BIZKAIA	10,96	88,26	BILBO	14,35	86,74
	ARABA	14,33	85,51	GASTEIZ	15,46	84,93
	EAE	11,76	91,06			

Guk landua, EUSTATEko datuetatik abiatuta.

TATetik zuzenean jaso litezkeenak). Ezen jabetu behar dugun modu horretan bereizi gabe uzten ditugula, batetik, Espainiaz kanpo jaiotako etorkinek jada 'Espainian', zeinahi erkidegotan dela ere, eduki dituzten seme-alaba denak edo gehienak, zeinak jada naziotasun espainolaren jabe bihurtu ohi diren, gurasoek –batek edo biek– jada naziotasun espainola eskuratu dutelako beraiek jaio ordurako, edota –arauak arau– Espainiako Erregistro Zibiletan urte askoan oro har egon den erraztasunagatik naziotasun espainola beste gabe tramitatzeko 'Espainian' jaio den haur guztiri, gurasoen naziotasuna zena zela ere (ik. kontu hauetaz luze Álvarez 2006). Horregatik 'bertakoago edo' den populazioaren artean, euskara 'ulertzaila' kopuruak taulan agertzen ditugunak baino are altuagoak dirateke ziur (5 bat puntu inguru altuagoak, oro har behintzat, uste dugu guk eginiko ikerketan -agian laster amaitu argitaratzeko aukera ere izango duguna-).

Datuak jada ikaragarriak dira, are zentsuko erantzunen gutxi gorabeherakotasun guztiak kontuan hartuta ere³⁸. Hala **EAE n 2011n**:

- **‘Bertakoagoa edo’ garen populazio osoan** (Espainiaz kanpotiko azken etorkin uholdea bereizita), gure azken 40-50 urteko garapen politikoa nolerebait bizi izan duen populazioaren artean, % **68,65** inguruk –ia 10etik 7k– ulertu gintzakeen 2011n guk euskaraz eginez gero:
- **Araban % 56,21ek**
- **Bizkaian % 63,42k**
- **Gipuzkoan % 82,78k.**

2017an hainbat gehiagok, ziur, eta hala ikusiko dugu 2016ko *Biztanleria-ren eta Etxebizitzaren Zentsuko* datuak publiko egiten direnean.

Proporzio hauek nolana, txikiagoak dira hiriburuetan lurraldeetan baino:

- **Donostian % 76,36** –6 puntu gutxiago Gipuzkoan baino–
- **Bilbon % 57,31** –7 puntu gutxiago Bizkaian baino–
- **Gasteizen % 55,48** –puntu bat gutxiago ere ez Araban baino, hiriburu-
ruan bertan kokatzen direnez lurralde osoko populazioaren 3/4ak edo
gehiago–.

Hala, azken etorkin uholdeko herritar kopuru minimoak bereizi gabe (2. taula), ulertzaile kopuruak 5-6 puntu inguru baxuagoak dira hiru lurraldeetan, eta 6 puntu hiriburuetan. EAE osoko batez bestekoan aldea ez da 6 puntura iristen (5,85 puntu). Eta badakigu benetan azken etorkin uholdearen eta hauen ondorengoen pisua EAEko populazioan askoz handiagoa dela hori baino (% 11tik gorakoa behintzat, uste dugu, % 12 ingurukoa). Beraz ‘bertakoagoen edo’ arteko euskara ulertzaile proportzioa oraindik izan liteke 6 puntu inguru handiagoa aztertu eremu bakoitzean.

³⁸ Eta izan ere, are zentsuetako erantzunen gutxi gorabeheratasuna kontuan izanik, EUSTAT bereko webgunean jarraitu liteke datuon progresio positibo etengabea modu logikoan 1986.go zentsutik hasita 2011kora arte (lurraldeetakoak –EUSTAT, 2017a–; hiriburuetakoak –EUSTAT, 2017b–), zentsu bakoitzeko gorabeheratasun estatistikoak gorabehera.

- **2 eta 44 urte arteko ‘bertakoagoa edo’ den populazioan** berriz, 2011n, h.d. **2017an 8 eta 50 urte bitartean dituzketenen artean**, EAEn azken 40/50 urteetako garapen linguistikoa zuzenean protagonizatu duten belaunaldietakoen artean **10etik 9k baino gehiagok ulertu gaitzake euskaldunok EAEn** (% 91,06k 2011n). Hau da, **(ia) denek**. Areago, kontuan hartzen badugu bereziki adin horietan kontzentratzen dela azken uholdeko etorkinen eta hauen ondorengoen pisu demografikoa.

Eta nahiz eta adin horietako herritarretako askok euskaraz egiteko edo entzuteko ohitura handirik mantendu ez eskolatik kanpo, eta zaharrenek eskola utzi zutenetik, adin horietan ulertzen ez gaituena jada *frikia* da –eta seguru hala sentitzen dela–, espeziimen bitxia, arraroa, desagertzeko zorian dagoen espeziea, azken hatsa ematen ari den hilzorikoa.

Eta nabarmentzekoa da nola adin hauetako populazioan, lurraldeen arteko aldeak ez diren jada populazio osoan diren bezain handiak, edo belaunaldi zaharren artean diren ikaragarriak. Hala:

- **Araban % 85,51 inguruk** ulertu gintzakeen 2011n
- **Bizkaian % 88,26k**
- **Gipuzkoan % 98,34k.**

Eta kasuan hiriburuetan aurkitzen ditugun proportzio aldeak ere ez dira jada beren lurraldeetakoak baino puntu erdi, puntu eta erdi, bi puntu baino handiagoak:

- **Donostian % 96,05** –Gipuzkoan baino 2 puntu gutxiago–
- **Bilbon % 86,74** –Bizkaian baino puntu eta erdi gutxiago–
- **Gasteizen % 84,93** –Araban baino puntu erdi gutxiago–.

Eta ordea, gutako nork hitz egiten dio euskaraz EAEko herritarren bi hereni? 50 urtez azpiko hamarretik bederatziri? Hauekin guztiekin lasai mantendu ditzakegunean gutxieneko elkarriketa asimetricoak, elebidunak, guk euskaraz, beraiek gura duten hartan... Ez dugu hori egiten. Eta

egin ahal dugu. Tuteran desberdin izango da, Baionan ere bai, baina EAEn? Nafarroa Garaiko eremu euskaldunean?

Euskaldunon komunitateak betetzen dugu gure eginbeharra? Zer demonstre egiten dugu euskaldun bihotzekook beti espainolez ari bagara gure gune ezaguntxoetatik kanpo? Ez dugu horrela irtenbiderik. Koldarrak gara? Egoerak deserosoak gertatu dakizkiguke. Bai. Ohitu arte. Eta hasi beharko dugu horri ere buelta ematen..., inoiz irabaziko badugu...

2.3.2.2. *Zenbatak ulertzen du euskara gure inguruan?* P. Zubiriaren deskubrimendu eta aitortza esanguratsua *Argian*

Pasa den otsaileko *Argia* astekariaren azken alean irakurri liteke (2.543 zk., 2017-02-26) Pello Zubiria besteak beste *Argiako* erredakzio kide eta zuzendari ohiaren artikulua: *Zenbatak ulertzen du euskara? 'Egia ereduak' dakarren iraultzak badu mapa berria* (28-30 or.), sarean ere eskuragarria. Zinezko plazerez irakurri nuen, batetik, ni artikulua honetan proposatzen ari naizen zenbait ideia nagusiren harian datorrelako, baina bestetik areago, Pello Zubiriak kontatzen duena aitortza eta aurkikuntza pertsonal berri gisa aurkezten duen neurrian. Halakoak dioz (beste are interesgarriagoen artean):

- «Niretzat –kronika hau lehen pertsonan joango da, aitormena ere bai baita– deskubrimendu bat izan zen datua: bizi naizen Hernanin herri-tarren %80k ulertzen duela euskara.

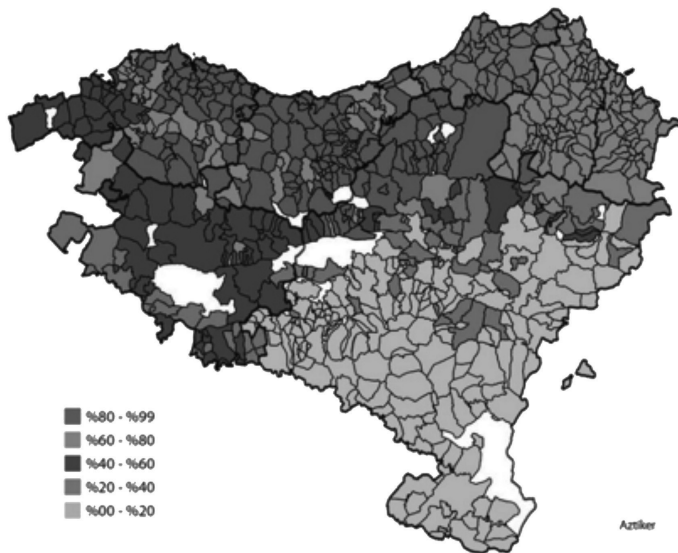
Esango nuke errealitatearen irudi okerra eduki dudala nire bizitzan zehar. «Egia ereduko herritarren Euskal Herriak» harritu nauela oso urrun dagoelako nire buruan neukan mapatik. Hau posible baldin bada, posible baldin bazen atzo bertan ere... zein maparekin ibili naiz, ordea, orain arte? Euskal Herriaren zein okerreko mapak baldintzatu du euskaltzale kontsekuente moduan bizitzen ahalegindu naizen honetarako erdara hainbeste erabiltzea?

- Aztiker kooperatibako soziologo bati eskatu diot laguntza, nire herritik bidaiatzeko mapa berriak behar ditudalako, eta hasteko hau: ehune-

kotan, gure herrietan zenbat jende dira euskara ulertzeko gauza? Horrela prestatuak dira kronika honekin doazen kartak.

12. irudia

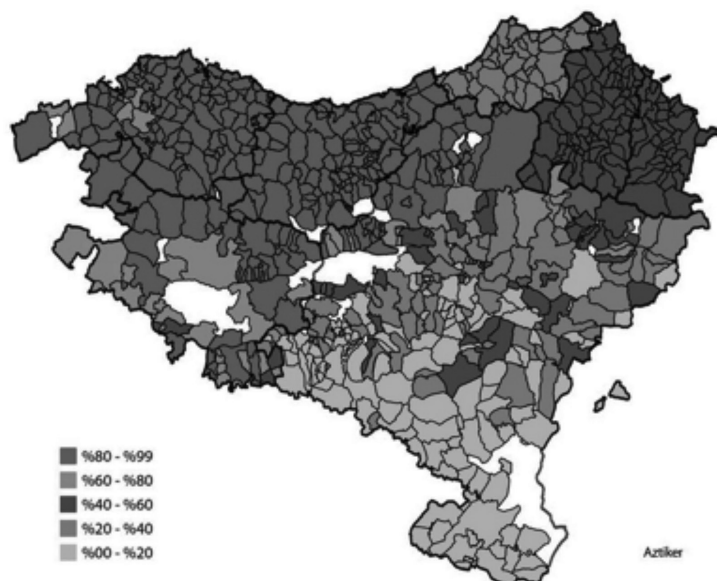
***Euskaraz hitz egiteko gai direnak
eta ulertzen dutenak batuta,
Euskal Herriko udalerriek itxura hau dute***

- **[Euskaraz hitz egiteko gai direnak eta ulertzen dutenak batuta]**
Niri begiek esaten didate, laburrean, Gipuzkoan ia denetan ulertzen dutela % 80 baino gehiagok, ez da ez herri eta ez hiri bakar bat (Eibar, Irun, Donostia, Errenteria...) % 60 baino gutxiagok ulertzen duenik. Bizkaia gehiena ere gorri edo hori, eta nire harridurarako, Bilbo eta Ezkerralde osoa ere urdin, % 40tik gorak ulertzen dute. Txundituta Arabak utzi nau: ia osorik urdin (% 40-60), Errioxako herri batzuk barne!

13. irudia

2011n 35 urtetik beherako gazteen artean euskara ulertzen zutenak

- [2011n 35 urtetik beherako gazteen artean euskara ulertzen zutenak] Begiratu EAEk zer kolore hartzen dituen. Baskongadak ia erabat gorri! [...] grafikoa ikusirik, nola galdetu edo erantzungo diot gaztelaniaz Bizkaia, Araba edo Gipuzkoako gazte bati? Zuberoa eta Nafarroa Beherea, gainbehera doazen arren, oraindik urdin, Lapurdi bera eta Nafarroako herri asko berde ilun (%20-40)...

P. Zubiria bezalako euskaltzale batek aitortzen badigu egin berri dituela halako aurkikuntzak, seinale oraindik euskaldun euskaltzale asko garela benetan jabetu ez garenak gure benetako egoeraren mapa soziolinguistikoa-ren dinamikotasunaz eta honek eskaintzen dizkigun *irabazteko* aukerez. Badugu beraz zeregina. (Ik. hari honetan ere *Argia*, 2017; *Argia* - Hamaika Telebista 2015, 2016; Irureta 2017).

2016ko urtearen parterik handiena eman behar izan nuen Bilbon lanean. Lantokian –denak ere Eusko Jaurlaritzako funtzionario EGAdun–, konbentzitu nahi izan ninduten Bilbon jendeak ‘ez zekiela’ euskaraz, ‘ez zuela ulertzen’. Eta esperientziaz esan nezake Bilbon ere lasai egin litekeela euskaraz 50 urtez azpiko jende guztiarekin, salbuespenak salbuespen, eta tartekako espainol zale amorraturen bat gorabehera.

Era berean aitortu nezake ordea kalean edozeinekin euskaraz hasiz gero, metroan, tabernan, dendetan, lanean bertan (esan bezala, denok Eusko Jaurlaritzako funtzionario EGAdun), hasi orduko begiratzen zidatela denek bat-batean estralurtarren bat agertu izan balitzaie bezala, piztia arraroa... Lehen momentuan horregatik. Bada, ondoren bertan, lehenengo sustoa pasatuta, denek jarraitu ahal zidaten zelan edo halan nik euskaraz hasitako elkarrizketa. Nik euskaraz jarraitu, eta nire solaskideek ere maiz..., euskaraz. Hobeto edo okerrago. Edo espainolez. Baina aurrera. Hasierako sustoa ez zen nire euskara ulertzen ez zutelako, baizik bat-batean ezezagun bat euskaraz zuzentzen zitzaielako inondik ere espero ez zuten egoera batean...

Nire ondorioak:

- Ezin gauza bitxiagoa dela Bilbon inork inori beste barik euskaraz egitea (beste leku gehienetan bezala noski Bilbon ere).
- Bilboko euskaldunok, zein kanpotik zernahirengatik ere hiriburura hurbiltzen garenok, erdaldun huts bezala jarduten ohi dugula gure Bilboko eginkizunetan. Hau da, ondo ezkututzen garela, badaezpada... Bestela ez litzateke halako ezustekorik jazoko inork inori kalean ustekabean euskaraz eginez gero.

Zergatik ez dugu euskaldunon komunitateak baliatzen Bilbon ere populazioaren % 63,42k gutxienez edo 50 urtez azpiko herritarren % 86,74k eskaintzen digun aukera beraiekin euskaraz egiteko, herritar hauek urteak eta urteak eman behar izan dituztenean euskara eta euskaraz ikasten gugana hurbildu ahal izateko gure hizkuntzan? Halako mespretxurik...

2.3.3. *Zergatik ez ditugu halako datu jakingarriak begi-bistan (EAEn behintzat)? Zerk itsutzen gaitu?*

Harritzekoa da nola aipatuak bezalako datu baikor eta animagarriak ez ditugun barra-barra zabalduak, gure posizio subjektiboa goraino altxatzearen gizartean. Zergatik ez ohi ditugu bost urtean behin-edo jaso ohi ditugun datu soziolinguistikoak hala moduz interpretatu, P. Zubiriak dioen gisa «[s]oziolinguistikaz dakitenek aspalditik dakizkiten datuak izan arren»? Nik lau arrazoi nagusi aurkitu ohi ditut (eta beste erdi bat-edo behintzat *kale erabilerako* datuei dagokienean), eta aipatu nahi ditut:

- a) **0-16 urte bitarteko herritarren daturik ez da jasotzen Inkesta Soziolinguistikoetan.** Hasteko, gure artean, oro har, errazago zabaldu ohi ditugu Euskal Herri osoko *Inkesta Soziolinguistikoetako* datuak (ik. Eusko Jaurlaritza, 1991-...), EAeko *Biztanleen Udal Erroldetako Estatistiketatik* (EUSTAT, 1986-...) edo *Biztanleriaren eta Etxebizitzaren Zentsuetatik* eratorritakoak baino (ik. EUSTAT, 1996-...; nahiz azken hauetatik eratorzen diren EAeko *Mapa Soziolinguistikoak* –Eusko Jaurlaritza, 1981-...-).

Inkesta Soziolinguistikoek ordea –ez dakit zergatik– soilik 16 urtetik gorako populazioaren datuak biltzen dituzte. Ikusi dugun bezala, EAEn 16 urtetik gorako belaunaldiak ere –44 urte bitarte inguruan edo 2011n– hainbat euskaldunduak dira dagoeneko (euskara ulertzeko bederen). Baina proportzioan, urte hauetan guztietan askoz ere euskaldunagoak, bai ulertzaile bai hiztunago, izan dira 2 eta 16 urte bitarteko haur eta gazteak, 16 urtetik gorakoak baino, eta hainbat eta gehiago 44 urteetatik hurbilagokoen aldean.

Hala, gehien zabalduen diren Inkesta Soziolinguistikoetako datuak nahikoa kaskarragoak dira beti EAeko Mapa Soziolinguistikoetakoak baino, Udal Erroldetakoak edota Biztanleriaren eta Etxebizitzaren Zentsuetakoak baino, oro har askoz datu hobek eskainita askoz gutxiago zabaldu ohi ditugunak aldiz. Besteak beste, askori, batzuei batzuei eta besteri bestegatik, batere interesatu ez bide zaiolako seguru asko inolako datu positiborik zabaltzea EAeko euskaldunon komunitatearen inguruan. Zenbat eta okerrago, hobeto...

b) **Euskal Herriko datuak bere osotasunean nahasiak.** Joera handia izan dugu Euskal Herriko datuak bere osotasunean hartzeko. Eta hala, ezin euskaldunon komunitatearen egoera larria azpimarratu baino osotasunean. Nahiz badakigun gaur egungo Euskal Herriko euskaldunak bost errealitate administratibo desberdinetan gaudela banatuak, eta oso desberdina dela hauetako bakoitzean daramagun eta eramán dugun bilakabide eta garapena:

- EAEn egoerarik aldekoena
- Nafarroa Garaiko eremu euskaldunekoa, EAEko gune euskaldunenen parekoa eta batez bestekoa baino hobea
- Nafarroa Garaiko erdialdeko eremu mistoan egoera baztertu, kasarrean, baina aurrera
- Nafarroa Garaiko hegoaldeko eremu ‘erdaldunear’ legez kanpo proskribatuak
- Iparralde osoan bezala orain arte.
- Gainera, hizkuntza administrazioko 5 egoera hauetako bakoitzaren barrenean ere, argi eduki eta ulertu behar dugu bakoitzean ditugun egoera soziolinguistiko oso desberdinen arteko aldeak, lurralde euskaldunago, ia guztiz erdaldun edota erdizkakoan artean. Soilik horrela ulertu ahal izango ditugu bakoitzean daramagun garapen prozesuen abiadura eta ezaugarriak. EAEko hiru Lurralde Historikoen artean, eta hauetako bakoitzaren barruan. Iparraldean, kostalde etorkinez beteagoaren (eta gero eta areago barrualde ere), eta adineko barrualde oraindik ere nahikoa euskaldunaren artean, baina zeinetan aspaldi huts egin duen jada transmisioak hainbat belaunalditan, eta Maule...
- Ez da, ez dugunik Euskal Herria bere osotasunean ulertu behar / hartu behar. Baina ezarian bezala etengabe bost eremuak batean nahasteak, ezer ongi ez ulertu ahal izatera garamatza. Inora ez. Ezin bakoitzerako *irabazteko* estrategia eraginkorrak asmatu ahal izan horrela. Ezpada, soilik, edo nagusiki, Euskal Herri osoko datuen

ganean negarrez jardutera inoren errukia erakarri nahian, edota mutur bateko zein bestekoen hainbat jarrera zuritzeko.

c) **Populazio osoen datuak nahasian, adin taldeak bereizi gabe.** Era berean, maiz asko, are lekuan lekuko berezitasunak kontuan hartzen ditugunean ere, edota 2 eta 16 urte bitarteko belaunaldi gazteenen pisua ere kontuan hartuta, gero nahasian zabaldu ohi ditugu populazio osoei dagozkien datuak, berriro urrikgarri baino azaldu ezinda populazio osoaren euskalduntze abiada faltan, Hegoaldeko piramide demografiko gerri estua ahaztuta. Erakutsi ordez sekulako alde dagoela batez ere EAEn, baina baita Hegoalde osoan ere:

- 1980 eta are 1985 bitartean jaiotako belaunaldien artean:
 - Oso proportzio txikian eskolatuak euskaraz –ia batere ez–
 - Familia transmisio tasa baxuenak ezagutu dituztenak

Eta aldiz:

- 1980/85etik aurrerako belaunaldietan:
 - Jada euskarazko eskolatzeko datu gero eta zabalagoak izan dituztenak
 - Eta zeinen artean ari garen dagoeneko nabarmentzen familia transmisioaren sendotze miragarria.

Bestetik, ohartu behar dugu, Hegoalde osoan ere alde handia dagoela eskolaz kanpotikiko euskalduntze tasetan:

- Frankismoaren amaiera aldean jada belaunaldi helduak direnen artean, garaian jada familia berria sortzen ari direnak edo jada sortutakoak, oro har 1950-1955 baino lehenago jaiotakoak, eta oro har oso euskalduntze tasa baxuak erakusten dituztenak
- Eta aldiz, frankismoaren amaiera urteetara artean ‘gazte’ eta ezkontzaren ‘konpromisorik gabeak’ iristen diren 1960z geroztik jaiotako belaunaldien artean, nahiz hauetako gehienek beren eskola urteak espainol hutsean egin behar izan, bere helduaroko euskalduntze maila askoz altuagoa da aurreko belaunaldietakoa baino.

Ezinbestekoa da beraz belaunaldikako azterketa beti begi aurrean edukitzea nondik gatozen ondo ulertuta norantz goazen argi izateko.

2.1.2. atalean aipatu dugu jada EAeko piramide demografikoaren desoreka. Hala, 2016an:

- 1956 eta 1985 bitarteko 30 urtean jaiotako herritarrak, ondorengoak baino askoz gutxiago euskaldunduak, 983.560 dira.
 - Ondorengo 30 urteetan jaiotakoak berriz, 1986 eta 2015 bitartean, euskaldunenak, ez dira 588.597 baino, eta ez dira iristen aurreko 30 urteetan jaiotakoen % 60ra, erdia baino zerbait gehixeago (gainera kontuan izan behar dugu azken 15 urtean jaiotakoen proportzio nabarmena direla Espainiaz kanpo jaiotako etorkinen ondorengoak EAEn jaiotako edo 'Espainiako' beste erkidegoetan).
 - Azkenik 1956 baino lehenago jaiotako beste 599.729 herritar apenas euskaldunduak kontuan hartuta, azken 30 urte hauetan jaiotako populazio euskaldunenak hartzen duen 1/4 inguruko pisu demografikoa ez da nahikoa populazio osoaren hizkuntza datu estatistikoaren iraultza eragiteko, nahiz horixe gertatuko den modu naturalenean belaunaldi zaharren eta ugarien hauek desagertzen doazen neurrian natura lege (eta baldin behintzat populazio gaztearen euskalduntze tasak oraingo joeretan mantentzeko gauza baldin bagara).
- d) **Espainiaz kanpo jaiotako herritarren eragin demografikoa eta sozio-linguistikoa.** Eta behin eta berriro azpimarratzen gatozen moduan, jabetu behar dugu, Nafarroa Garaian 1995etik aurrera eta 2010 urte ingurura bitartean, eta EAEn batez ere 2000. urtetik, baina 2015era bitartean ere bai (2008z geroztik batez ere 'Espainiako' beste erkidegoetatik bildua), Espainiaz kanpo jaiotako etorkin uholdea, eta etorkin hauen ondorengoak, maiz mugikortasun handikoak Espainia guztian barrena, gure artean ohituraz neurtu ohi dena baino askoz handiagoa dela.

EAeko datu ofizialetan (*Ikuspegi*), orain gutxi arte zenbatzen ziren 'etorkin' gisa –'etorkin atzerritar' esaten zitzaaien–, soilik artean nazio-tasun espainolik eskuratua ez zuten herritarrak, eta kanpo uzten ziren jada eskuratua zutenak –gero eta gehiago; Hegoamerikarren kasuan

nahikoa dute 2 urteko egonaldi erregistratua...–, eta ia erabat hauen ondorengoak...

Orain urtebetetik-edo aukera horren objektibotasun eskasaz jabetuta behin etorkin horiek ‘Espainian’ egonaldi ofizialdu bat eginez gero, iritzia aldatu eta *Ikuspegi* ‘etorkin’ gisa hasi zen zenbatzen Espainiaz kanpo jaiotako herritarrak, geroztik naziotasun espainola eskuratua izan zein ez. Zerbakiak handiagoak ziren. Baina hauen artean ere guztiz kanpo geratzen dira Espainiaz kanpo jaiotako etorkin horiek jada ‘Espainian’ edukitako seme-alaba guztiak –zeinahi erkidegotan–, zeinetako hainbat artean naziotasun espainolik gabeak.

Espainiaz kanpoko etorkinek EAEn edukitako seme-alabek, familiak bertan irauteko asmoa izan duen neurrian, beharbada bertan jaiotako beste familia erdaldun guztien antzeko edo hurbileko bilakabidea izan bide dute bertako hizkuntzez jabetzeko prozesuetan ere, nahiz euskarari atxikimendu txikiagoz seguru asko azken 50 urteak Euskal Herrian bizi izan dituztenen ondorengoek baino, baina....

Baina familia etorkin berri hauen mugikortasun tasa altuak kontuan izanik ordea, maiz Espainiaz kanpo jaiotako etorkinen seme-alabak, jada ‘Espainian’ jaiotakoak izanik ere, ‘atzeritar’ rola bete ohi dute artean gure eskoletan euskarari dagokionean. Nahiz eta gero eta guxtiago, A ereduetan eskolatuak, euskaratik salbuetsiak..., askotan egokitze programa berezien beharrea denbora luzez...

Hirugarren uholdeko etorkin uholde honen eragina neurtzean faktore horiek guztiak hartu beharko ditugu kontuan, eta hain zuzen etorkin hauek populazioaren adin gazteenetan kokatu ohi direnez, gurasoak 20-45 urteak bitartean, eta seme-alabak hortik beherakoen artean, etorkin hauen kopuru ez ofizialek ere eragin handia dute gure belau-naldi gazteenen euskalduntze mailak neurtzerakoan. Hortik ere gure estatistika datuen ‘zuzentze neurrien’ beharra, hauek behar bezala ulertu ahal izateko³⁹.

³⁹ Gure argitaratu gabeko datuen arabera, 2016an EAeko derrigorrezko eskola-adinean dauden Espainiaz kanpo jaiotako ikasleak edota Espainiaz kanpo jaiotako gurasoen seme-alaba ikasleak,

- e) Azken ohartxo bat ***euskararen kale erabileraren neurketen inguruan***. Ez dut esango Soziolinguistika Klusterrak (...) 1989tik aurrera burutu ohi dituen hizkuntzen kale erabileraren neurketak (ik. Soziolinguistika Klusterra 2017a; 2017b), egin behar ez direnik, alferrikakoak direnik, datuak benetakoak ez direnik... Baina niri hasieratik iruditu zaizkit arbitrarioegiak, aleatorioak, ausazkoak, zenbait urtean behin halako egun bakar batean kale bazter bateko begiradatik jasotako datuak. Zernahi gertatu liteke delako egunean, delako orduan, delako gunean, delako eguraldian... era bateko edo beste era bateko herritarrek igaro daitezten, gazteagoak edo zaharragoak, 'bertakoagoak edo' edo 'etorri berriagoak', azken batean datuen urtez urteko konparagarritasuna adierazgarriegia, baliagarriegia izan dadin.

Oso kanpotik begiratuta bada ere, uste dut oso kontuan hartu beharrekoa dela oro har 'nor dabilen' azken urteotan normalean kalean. Euskal Herrian oro har, seguru asko oso herritar tipologia desberdi-

gure derrigorrezko ikaskuntzako ikasle guztien % 20 inguru dira, populazio osoan *Ikuspegik* ematen duen 'jatorri atzerritarreko' herritarren kopurua % 8,6 denean -benetan, soilik Espainiaz kanpo jaiotakoena- (gure ustean % 11z goitikoa guztira, % 12 ingurukoa behintzat), eta oro har ikasleen arteko proportzio kasurik altuenetan % 11 aipatu izan denean -ISEI...-. Baina, 'jatorri atzerritar zuzeneko' ikasleen bolumena gure derrigorrezko hezkuntza sisteman % 8,6 edo % 11koa izan ordez, benetan % 20 ingurukoa baldin bada, guk frogatu / erakutsi genezakeen moduan -Espainiaz kanpo jaiotakoak eta hauen ondorengo zuzenak, hauetako asko 'Espainiako' beste erkidegoetan jaiotakoak-, nor harritu lezake PISA bezalako ebaluazio froga batean aurreko aldietan baino emaitza eskasagoak aurkitzea, gure derrigorrezko eskola sistemak gaur egun ia bakarrik euskaraz lan egiten duenean...? Ez diot oraindik inori entzun berba egiten populazio berezi honen bolumen handiak halako datuetan eduki lezakeen behintzat 'balizko' eraginaz. Agian ez da politikoki zuzena izango. Baina nahita edo nahigabe, iruditzen zait kasu honetan ere begiak ixten ari ote gatzaitziona hatz puntekin ukitzen den errealitate bati. Eta errealitateari bere osotasunean begiratu ezean, horren gainean planifikatzen diren neurriak hala moduzkoak izango dira. Kontua ez da orain errua 'hauei' edo 'beste batzuei' botatzea, baizik eta gure azterketak ahalik eta gehien fintzea, arazo eta kasuistika bakoitzarentzat ahalik eta tratamendu egokienak bilatze aldera. Eta badirudi zentzu honetan doazela B. Sotillosek (2017) *Deia* egunkarian azken ekainean jasotzen dituen *Ikuspegiko* zuzendari G. Morenoren adierazpen zenbait, izenburukotik hasita: *El 15% de los menores de 18 años que residen en Euskadi son de origen extranjero*.

na aurreko mendeko 60, 70 edo 80etan, are 90etan, ibili ohi zen hartatik. Eta nik gaur egun hiru multzo adierazgarri nagusi-edo ikusi uste ditut kalean –nire pertzepzio subjektiboaren karga guztia tar-teko–:

1. **Herritar helduak**, oso helduak: Herritar erretiratuak, adineko etxeoandreak (jada) etxetik kanpo lan egiten ez dutenak..., azken urteetan oro har piramide demografikoan multzo erdaldunen artekoak...
2. Segun eta zein egun eta ordutan, **haurrak**, bakarrik adin batera ezker, edota gurasoren batekin txikiagoen kasuan, hain zuzen erabilera emaitza hoberenak eskuratu ohi ditugun alorra: haurrak bere artean, edota gurasoak hurrekin ari direnean –ezen ez bere artean ari direnean, noiz (oso) helduen multzoko ezaugarrietan sartu ohi diren–.
3. **‘Espainiaz’ kanpoko jatorri zuzeneko herritarrak**, seguru asko berez populazioan duten baino proportzio handiagoetan, bai helduak –guraso izan litezkeenak edo; zaharragoen proportzioa txikia da–, eta baita haurrak eta gazteak ere. Nire ustean ‘bertakoagoek edo’ baino askoz usuago ohi darabiltenak ‘kalea’ elkartzeko leku, egon leku, aise leku gisa, agian etxebizitza baldintza okerragoak ere badituzketelako, eta multzo hauek ere oro har gure gizarteko erdaldunen artekoak...

Eta horiek baldin badira gaur egun gure kaleetako herritar multzo nagusiak, are nabarmenago gainera seguru asko zenbat eta herri edo hiri handiagoetan eta hiriburuetan, ezin gaitu gehiegi harritu gure ‘helduen’ arteko kale erabilera emaitzek gorago ez egiteak azken urteetan –haurrenak bai egin duen gisan–.

Beharbada multzo horietan ‘gazteak edo’ izan litezke gaur egun kalean gutxien dabilzanak aztertu orduetan, eta berriz gazte hauek lirarteke, haurrak bezala, multzorik euskaldunena.

- Zer erabilera tasa jaso izango genituzkeen azken 30 urtean neurketak –parte bat behintzat– Euskal Herriko unibertsitateetako campu-

setan egin izan bagenu –‘bertakoago edo’ ikasleen artean behintzat, ‘Espainiako’ beste erkidegoetako ikasleak bereizita, Espainiaz kanpotikoak –Erasmusak, Hego Amerikatiko masterretakoak–, 65 urtez goitiko ikasleak...? Zer nolako erabilera eboluzio aurkituko genuke?

- Zer erabilera tasa eboluzio aurkituko genuke ikasle giroetako ostegun, ostiral edo larunbat gauetako parranda inguruetan?
- Eta liburutegi inguruetan gazte hauen azterketa garaiak hurbiltzen direnean?

Nire ustea da asko poztuko gintuzkeela seguru asko azken 30 urtean halakoan artean antzeman genezakeen eboluzioak, jada guraso gazteetan antzematen ari garenaren antzera. Joandakoa jada neurtu ezinda ere, behar bada interesatzen zaigu oraindik halako giroetako neurketekin hastea...

2.3.3.1. Inkestetako datu onberen fidagarritasunaz – Inkestak irakurtzeko moduez

Amaitzeko aipatu nahi dut gure arteko inkesta datu onberen inguruan berriro alde askotatik zabaltzen den / zabaldu nahi izaten den beste eszeptizismo aire indartsu bat, dela posizio euskaltzaletatik, dela posizio antieuskaldunetatik. Azken hauen adibide izan litezke A. Arteta jaunak 2008an argitaratu *Encuestas falsificadas* edo 2011ko *Falsas encuestas, falsas conciencias* artikuluak. Alde euskaltzaletik berriz, Artetaren aipatu azkenari erantzun *Sustatuko* A. Sarasuaren 2011ko *Euskararen ezagutzaren inguruan* sarrera, eta honi atxikitako iruzkin eta eztabaida mezuak, oro har, finean Artetaren antzeko salaketak eginez delako inkesten inguruan.

Halako gehienek kontraesan nabaria aurkitu ohi dute herritarrek inkestetan adierazitako euskararen ezagutza maila eta herritar hauek euskara erabiltzeko benetan duketen gaitasunaren artean –zer esanik ez benetako erabileraren aldean–, herritarren euskararen ezagutza maila pasiboaren eta

erabilera aktiboaren artean, zertan seguru duten arrazoi. Gure ingurune soziolinguistikoa, dena da. Eta ezagutzen dugu.

Guk ordea ez dugu orain horretaz jardun nahi. Baizik eta hain zuzen, inkestek neurtzen duten / neurtu nahi duten herritarren ezagutza maila pasiboaz, ulermen maila-edo deitu dezakegunaz. Aldez aurretik jakinik noski, ulermenean ere oso gaitasun maila desberdinak daudela, gaitasun hauek ere erraz herdoiltzen direla erabili gabea... Euskaldun bihotzekooi ezinbesteko bihurtzen zaigu ondo neurtua izatea gure inguruko herritarren *ulermen maila*, beraiek zaizkigulako koltxoi euskara erabiltzearen igerileku huts/bertera jauzia egin behar dugunean.

Oraintxe aipatu dugu gorago ere, EAEn 1986tik dauzkagun datuek berez duketen erlatibotasun neurriarekin batera, ulergarritasun mailaren datuek 1986tik aurrera bost urtean behin etengabeen erakusten duten igoera konstantea, proportzionala, logikoa, ezustekorik gabea. Ziur herritar inkestatuen artean badela beti hala-hola emandako erantzun proportzioa. Baina hauek benetan multzo esanguratsuak balira, nekeza litzateke datuetan aurkitzen ditugun 1986/1991/1996/2001/2006/2011 bilakaerek segida logiko argi berrari jarraitzea...

Gorago 2.3.2. atalean, 2. taulan, EAEko populazio osoan, eta Espainiaz kanpoko jatorri zuzeneko herritarrak bereizi gabe, eman dugu euskara ***uler-tzaileen*** % **62,80ko proportzioa** (1.331.001 herritar), zeintzuen artean batera bildu ditugun EUSTATen zentsuetako datuetan (EUSTAT, 2017c), bai bere burua:

- ***Euskaldun*** aitortzen duten herritarrak: % **37,24 (789.439)** herritar); zeintzuen artetik aitortzen duten bere burua:
 - *Alfabetatu*: % **30,00 (635.893)** herritar)
 - *Erdizka alfabetatu*: % **5,48 (116.081)** herritar)
 - *Alfabetatu gabe*: % **1,77 (37.465)** herritar); eta
- ***Ia-euskaldun*** aitortzen duten herritarrak ere: % **25,55 (541.562)** herritar), zeintzuek ere hiru multzotan bereizten duten bere burua:
 - *Alfabetatuak*: % **15,34 (325.091)** herritar)

- *Alfabetatu gabeak*: % 3,80 (80.558 herritar), eta
- *Pasiboak*: % 6,41 (135.913 herritar)⁴⁰.

Fidagarriak ote dira *ulertzaille* datu hauek? Zenbateraino?

2.3.3.1.1. 2011ko zentsuko datuak eta 2010eko Eusko Jaurlaritzako *Euskara: erabilera, jarrerak, politikak* ikerketa laneko datuak parez pare

Eusko Jaurlaritzak 2011ko urtarrilean argitaratzen ditu (2011a; 2011b) *Euskara: erabilera, jarrerak, politikak* ikerketa lanaren emaitzak. Telefono bidetako inkesta, EAEko 15 urte edo gehiagoko 1.806 herritarri egina 2010eko abenduaren 16 eta 21aren artean. Jaso berri ditugun EUSTATEN 2011ko *Biztanleriaren eta etxebizitzaren zentsutiko* datuak berriz (EUSTAT, 2017c), 2011ko urtarrilaren lehenengo egunari dagozkio. Denek eduki lezakete bere errore tarte, baina bateko eta besteko zenbait datu parekatzeak eman liezaguke argitasunik batzuen zein besteen fidagarritasunaren inguruan.

Euskara: erabilera, jarrerak, politikak ikerketaren landa lanean ondoko galdera egiten zitzaizen telefonoz espainolezko aldaeran 15 urte eta gehiagoko EAEko 1.806 herritarri eta halako erantzun proportzioak jasotzen (Eusko Jaurlaritzak 2011b, 2; 21; 1.806 inkesta, lagin errorearen estimazioa $\pm 2,35$ ekoa % 95,5eko konfiantza mailarako, eta $p=q=0,5$):

- *Respecto de su conocimiento y uso del euskera, ¿podría indicarme si entiende*
 - *Bien* (% 29)
 - *Bastante bien* (% 16)
 - *Algo* (% 32)
 - *Nada* (% 22)
 - *Ns-Nc* (% 0)⁴¹.

⁴⁰ Bere burua *erdaldun* aitortzen duten herritarrek, h.d. ez *euskaldun*, ez *ia-euskaldun*, % 37,20 dira (788.585 herritar).

⁴¹ Euskarazko aldaeran (Eusko Jaurlaritzak 2011a, 2; 21): *Zure euskararen ezagutza eta erabilerari dagokienez, nola ulertzen duzu euskara: Ongi, Nahikoa ongi, Zertxobait, Ez ez? Ed-Ee.*

Hala, herritarren:

- % **45** inguruk aitortzen zuen euskara *ongi* edo *nahikoa ongi* ulertzen zuela
- % **22k** *ezer ez*, eta beste
- % **32k**, neurtzen askoz zailagoko den *zertxobait*.

Goian eman ditugun EUSTATEko 2011ko datuetan jasoak zeuden 2-14 bitarteko haur/gazteen datuak ere, populazio lagin euskaldunenarenak. Soilik 15 urte eta gehiagoko herritarren datuei erreparatuta berriz, herritarren:

- % **58,48k** aitortzen zuen bere burua *ulertzaille*-edo, zeinen artean:
 - % **31,90k** *euskaldun* aitortzen zuen bere burua, eta
 - % **26,58k** *ia-euskaldun*, eta
- % **41,51** herritarrek berriz beste gabe aitortzen zuen bere burua *erdaldun*.

Bi galdeketetako datuak parekatuz seguru asko eratorri genezake zenbait ondorio interesgarri EAEko 2011ko urtarrilaren 1aren inguruko 15 urte eta gehiagoko herritarren inguruan. Hala:

- a) Bere burua *erdalduntzat* ematen duten % **41,51** herritarretatik:
 - Soilik erdiek edo, % **22k**, erantzuten du ez duela euskara *batere* ulertzen,
 - Ia beste erdiek, % **19** inguruk berriz, *zertxobait* ulertzen duela erantzuten du, nahiz bere burua *erdaldun (huts)*-edo jo.
- b) Zentsuan bere burua *euskaldun* eta *ia-euskaldun* aitortzen duten % **58,48** herritarretatik berriz:
 - % **45ek** esaten du (h.d. bere burua *euskaldun* edo *ia-euskaldun* aitortzen duten % 58,48 herritarren 3/4ak –% 77k–) euskara *ongi* ulertzen duela (% 29) edo *nahikoa ongi* (% 16); aldiz,
 - Herritarren % **13** inguru ausartzen da bere burua *ia-euskalduntzat* aitortzen (h.d. bere burua *euskaldun* eta *ia-euskaldun* aitortzen du-

ten % 58,48 herritarren laurden eskasa –% 23–), aldi berean aitortuz ez duela euskara ez *ongi*, ez *nahikoa ongi* ulertzen, baizik eta *zertxobait*. Eta ez da erraza jakiten zenbat izan litekeen ulertzen duen *zertxobait* hori aldi berean bere burua *ia-euskalduntzat* aitortzen duenean –zehazki, *ia-euskaldun alfabetatu*, *alfabetatu gabe* edo *pasibo*–.

c) Hala, herritar kopuruak beste nolabait berrantolatuz, esan genezake, EAEko herritarren:

- % **45ek** aitortzen duela aldi berean bere burua:
 - *Euskaldun* edo *ia-euskaldun*, eta
 - Euskara *ongi* edo *nahikoa ongi* ulertzen duela.
- % **13** inguruk aitortzen du bere burua:
 - *Ia-euskaldun*, nahiz agertu
 - Euskara soilik *zertxobait* ulertzen duela –eta ez behintzat *ongi* edo *nahikoa ongi*–
 - H.d. euskara *zertxobait* ulertzen dutela aitortzen duten % 32 herritarren arteko 10etik 4 inguruk –% 40,6–, aitortzen du bere burua *ia-euskaldun*.
- % **19** inguruk aitortzen du bere burua
 - *Erdaldun*, nahiz eta aldi berean aitortu
 - Euskara *zertxobait* ulertzen duela –baina ez *ongi* edo *nahikoa ongi*–
 - H.d. *zertxobait* ulertzen dutela aitortzen duten % 32 herritarren arteko 10etik 6 inguruk –% 59,4–, aitortzen du bere burua hala ere *erdaldun (huts)*-edo.
- % **22k** aitortzen du bere burua
 - Guztiz *erdaldun*-edo, eta
 - Ez duela *ezer* ulertzen euskaraz –ezta *zertxobait* ere–.

d) Euskara gutxienez **zertxobait ulertzen dutela** dioten herritarrak guztira % 78 dira, zeinetako:

- % 58,48k aitortzen duen bere burua *euskaldun* edo *ia-euskaldun*, eta
- % 19 inguruk *erdaldun*.

Eta,

- % 45ek euskara *ongi* edo *nahikoa ongi* ulertzen duela, eta
 - % 33k soilik *zertxobait* –ez behintzat *ongi* edo *nahikoa ongi*–, nahiz hauetako:
 - % 13 inguruk bere burua *ia-euskaldun* aitortzen duen hala ere. Eta beste:
 - % 19 inguruk *erdaldun*.

Eta datu hauetatik abiatuta:

- Ezin da inondik pentsatu EAEn 2011n 15 urte edo gehiagoko herritarren euskara ulertzaileen kopurua *zertxobait* ulertzen duten % 78 herritarrak direnik, edo hurbileko –eta serio ez du inork halakorik aldarrikatzen–.
- Eta euskara batere ulertzen ez duten herritarrak soilik % 22 baldin badira,
 - Nahiz bere burua *erdaldun* aitortzen dutenak % 41,51 izan, eta aldiz
- Euskara *ongi* edo *nahikoa ongi* ulertzen dutenak % 45, baina
 - Bere burua *euskaldun* edo *ia-euskalduntzat* ematen dutenak % 58,48
 - Nahiz hauetako % 13 inguruk aitortu ez duela euskara *ongi* edo *nahikoa ongi* ulertzen...

Balirudike bi modu nahikoa desberdinetan eginiko bi galdeketa lan haue-
tatik eratorritako datuak nahikoa bateragarriak direla, eta seguru asko hala
nahikoa fidagarriak bere horretan. Eta ez lirudikeela lekuz kanpokoegia jo-
tzea % 58,48koa ulertzaile proportzioa –*zertxobait* ulertzen dutela aitortzen

duten % 78 eta *ongi* edo *nahikoa ongi* ulertzen dutela aitortzen duten % 45 herritarren arteko kopurua—, % 58,48 horiek jotzen badute bere burua *ia-euskaldun* dela *ia-euskaldun alfabetatu*, *alfabetatu gabe* edo *pasibo*.

2.3.4. *Zenbat gara ordea euskaldunon komunitatean euskaldun bihotzeko, konpromiso etikotarako prest...?*

Hurbilpenezko bi galdera behintzat egin genitzake, interesgarri:

1. Zenbat gara gaur egun benetan euskaraz bizi garenok, euskaraz jakinda euskaraz bizi nahi eta ahalean bizi garenok, euskaldunon komunitate?
2. Horietatik zenbat izan gaitzke prest aipatu konpromiso etiko / zin egitearen 3 puntuak betetzeko?
 - Euskaldunarekin beti euskaraz.
 - Euskara ulertzen duenarekin beti euskaraz.
 - Euskara jakin behar lukeenarekin ere (beti) euskaraz.

Lehena betetzeko? Bigarrena betetzeko? Hirugarrenean abiatzeko?

Egia esan, nik ez dakit, eta ez zait ere batere erraza egiten ideia garbirik egitea, ez galdera baten ez bestearen erantzunen inguruan, modu askotako datuak nahastu genitzakeelarik.

2.3.4.1. Hainbat kopuru zenbaki Euskal Herrian euskaraz bizi gaitzkeenon inguruan

Zenbait datu (eta galdera) segidan, zertxobait hurbildu gaitzaketenak euskaldunon komunitatearen dimentsio errealetara (ondoko aipu gehiengintan azpimarrak gureak dira, eta hainbatetan eragin ditugu tipografia aldaketak ikusgarritasuna erraztearren):

- **Euskal Herriko biztanleak:** $\approx 3.000.000$
- **Euskara ulertzen du:** $> 1.500.000$ ($> \% 50$)

- **Euskal hiztun:** ≈ 900.000 ($\approx \% 30$)
- **Erdaldun huts:** $< 1.500.000$ ($< \% 50$)
- **Euskara bakarrik lehen hizkuntza:** ≈ 500.000 ($\approx \% 16,67$)
- **16 urtetik gorako euskarazko hedabideen kontsumo unibertsoa:**
- **Elebidunak** (ondo hitz egiten dute euskaraz eta erdaraz) **665.800** lagun (Arrieta 2008, 142 -2006ko IV. *Inkesta Soziolinguistikoa* oinarri) [**714.000** (Eusko Jaurlaritza, 2013 – V. *Inkesta Soziolinguistikoa – 2011*)].
- **Elebidun hartzaileak** (euskaraz ondo mintzatzen ez badira ere, ondo ulertzeko gai direnak) **397.900** (Arrieta 2008, 142 -2006ko IV. *Inkesta Soziolinguistikoa* oinarri) [**388.000** (Eusko Jaurlaritza, 2013 – V. *Inkesta Soziolinguistikoa – 2011*)].
- Beraz, **euskarazko produktuak kontsumi ditzakete** naturalki-edo **1.063.700** lagunek Euskal Herrian. Ikus-entzunezko hedabideen kasuan, edota tokian tokiko egunkari eta aldizkarien kasuan, hau izan liteke merkatu potentziala... (Arrieta 2008, 142 -2006ko IV. *Inkesta Soziolinguistikoa* oinarri) [**1.102.000** (Eusko Jaurlaritza, 2013 – V. *Inkesta Soziolinguistikoa – 2011*)].
- «... euskarazko hedabideen kontsumoaren [...] unibertsoa osatzen dutenak dira EAEko eta Nafarroako eremu euskalduneko eta mistoko (eta Iparraldeko bost udalerritako) 16 urte edo gehiagoko euskaldunak eta euskarazko prentsa ondo ulertzeko eta irrati/telebistako programak euskaraz nahiko ongi edo ongi ulertzeko gai direla dioten euskaldun hartzaileak: guztira, **690.250** pertsona. Zehatz esanda, azterketa demolinguistikoetako tipologietan «euskaldunak» diren guztiak eta «euskaldun hartzaile» direnen $\% 10$.» (P. Baztarrika 2015, 126).
- **Euskara darabil / hitz egiten du egunero** (*zertxobait, nahikoa, asko, beti*):
 - **EAE**n (2011ko *Biztanleriaren eta etxebizitzaren zentsua* - EUSTAT):
 - **Etxean euskara bakarrik 298.622** herritarrek ($\% 13,70$ ek).

- **2 urte edo gehiagoko 288.900ek** (% 13,63), zeinetako **284.639** euskaldun, eta 4.261 ia-euskaldun.
- **Etxean euskara eta espainola** darabilte **163.378** herritarrek (% 7,50ek).
 - **2 urte edo gehiagoko 159.066ek** (% 7,50), zeinetako 138.546 euskaldun, eta 20.520 ia-euskaldun.
- **Etxean euskara bakarrik edo euskara eta espainola** darabilte **462.000** herritarrek (% 21,20ek).
- **EHN** (2011, V. *Inkesta Soziolinguistikoa*, Eusko Jaurlaritzza 2013):
 - **16 urte edo gehiagoko herritar guztien artetik:**
 - **Euskaraz erdaraz baino gehiago** egiten du **262.251** herritarrek (% 9,9k).
 - **Euskaraz erdaraz beste** egiten du **164.238** herritarrek (% 6,2k).
 - **Euskaraz erdaraz beste edo gehiago** egiten du **426.489** herritarrek (% 16,1ek).
 - **16 urte edo gehiagoko euskaldunen artean:**
 - **Euskaraz erdaraz baino gehiago** egiten du euskaldunen % 36,8k (**262.752**).
 - **Euskaraz erdaraz beste** egiten du euskaldunen % 22,6k (**161.364**).
 - **Euskaraz erdaraz beste edo gehiago** egiten du euskaldunen % 59,4k (**424.116**).
- **Euskaraz lan egiten dugu egunero** (\approx euskalgintza?) (euskal prentsa, irrati, telebista, irakaskuntza, euskaltegiak, euskararen industriako enpresak, funtzionarioak, bestelakoak...). Zailagoa dugu kopuru global bat iristen, baina badakigu:
 - «Jadanik **euskarazko komunikazio-esparruan 1.000** langiletik oso gora ari garela kontuan hartuta, ohiko kultur ikuspegitik atera eta

berezko ekonomi esparru gisa hartu beharko genuke gure sektorea, beste sektoreen moduan (automozioa, burdingintza...)» (J.M. Irázusta, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 193).

- «Euskaraz ari den ia **1.000 kazetari** dago Euskal Herrian. Horiek guztiak artikulatu ezker, ez dago Murdoch edo Polanco-rik gurean horrenbeste baliabide jar ditzakeenik.» (M. Irizar, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 206).
- **EAEn (2014/15 ikasturtea)** 43.837 irakaslek dihardu, araubide orokor -42.606-, zein bereziko -1.231- irakaskuntzetan, publiko -28.889-, zein pribatuetan -14.948-, unibertsitatez kanpoko mailetan -36.788-, zein unibertsitate ikasketetan -5.818-. Denera **30.000 irakasletik gora** (irakasle guztien % 68,44tik gora) izan litezke EAEn bere klaseak (guztiak edo batzuk behintzat) egunero euskaraz ematen dituztenak (EUSTAT, 2017d).
- **EAEn (2014/15 ikasturtea)** 486.870 ikasle daude, araubide orokor -452.264-, zein bereziko -34.606- irakaskuntzetan, publiko -288.825-, zein pribatuetan -198.045-, unibertsitatez kanpoko mailetan -419.810-, zein unibertsitate ikasketetan -67.060-. Denera **300.000 ikasletik gora** (ikasle guztien % 61,62tik gora) izan litezke EAEn bere klaseak (guztiak edo batzuk behintzat) egunero euskaraz hartzen dituztenak (EUSTAT, 2017d).
- **Euskara entzuten du egunero hedabideetan** (*zertxobait, nahikoa, asko, beti*): **170.000** herritarrek?
- «**Euskadi Irratia, Euskadi Gaztea, Bizkaia Irratia, Arrate Irratia, Segura Irratia...** eta beste irрати euskaldun [nagusiki euskaldun] batzuen entzuleak elkartuz gero **170.000 irрати-entzule egunero** [astelehenetik iganderako batez bestekoan].» (J. Beloki, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 147).
- «**Aldi bereko irрати-entzule** euskaldunen kopuruari erreparatuz gero, goizeko 9etatik 10ak artekoa izan liteke ordurik oparoena eta hor, **60.000** euskaldun daude **aldi berean euskarazko emaldiren bat entzuten**. Euskaldungoaren % 10a. Kontuan har-

tzeko kopuruak dira.» (J. Beloki, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 147).

- «2007ko apirilaren 16an, adibidez, **156.000** euskaldunek ikusi zuten **Goenkale**. Eta apirilaren 22ko **Kutsidazu**, **Ixabel** berriz **168.000** ikusle euskaldunek. Adin guztietakoak ikusle, gazteak ere bai.» (J. Beloki, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 146).
- «**Merkatu potentziala euskarazko telebistarentzat EAEn: 571.000 ikusle.**» (O. Kruzeta, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 253).
- «**Irratiak**: irrati publikoei dagokienez, **Euskadi Irratiak 133.181 entzule** ditu, eta **Gazteak**, berriz, 16 urte edo gehiagoko **112.797 entzule** (kontuan izatekoa da, *Gaztearen* entzule asko 16 urte baino gutxiagokoak direla).
- **Tokiko irrati pribatuei** dagokienez, berriz, **Arrate Irratia** eta **Bizkaia Irratia** dira entzule gehien dituztenak, **10.943** eta **7.253**, hurrenez hurren. Ondoren dator **Euskalerrria Irratia**, **5.362 entzuleekin.**» (P. Baztarrika 2015, 128).
- «**Telebistak: ETB 1ek 253.385 ikus-entzule** ditu, eta **ETB 3k, 25.554 ikus-entzule**. Kontuan izan behar da, ETB 3ren ikus-entzule asko, gehienak seguruenik, 16 urtetik beherakoak direla.
- **Tokiko telebista pribatuei** dagokienez, berriz, **Hamaika TB** da audientzia altuena duena, **5.420 ikus-entzule**, eta hurrena dator **Goiena TB**, **2.143 ikus-entzulerekin.**» (P. Baztarrika 2015, 129).
- «Denok dakigu ikus-entzunezkoen kontsumoa prentsarena baino askoz ere altuagoa dela eta euskaldunon artean ere berdina da, baina euskarazko produktuen kontsumoa aztertzen hasitakoan, irrati eta telebistaren kontsumoa ez da euskarazko prentsa kontsumotik hainbeste urruntzen. Eta honek kezka sortzen digu, **euskarazko hedabideak naturaltasunez eta maiztasunez kontsumitzen dituztenak 100.000tik behera ez ote diren.**» (Arrieta 2008, 142).

14. irudia

Hego Euskal Herria	Ikus-entzule kopurua (CIES 2006)	Euskaldunen	Euskaldun eta ia euskaldunen
Euskadi Irratia	82.000	% 14,13	% 7,97
Euskadi Gaztea	53.000	% 8,61	% 5,15
ETB1	213.000	% 36,72	% 20,71
ETB1 ordutegi ikusienean	80.000	% 13,79	% 7,78

- **Euskara irakurtzen du egunero** (*zertxobait, nahikoa, asko, beti*): Zentzutek?
- «**BERRIA** edo aldizkari eta prentsa espezializatua irakurtzeko gaitasuna dutenak 665.800 baino ez lirateke izango.» (Arrieta 2008, 142).
- «Eusko Jaurlaritzaren HPS-ren ikerketan irakur daiteke [Euskarazko hedabideak, 2006 –argitaragabea nonbait–] gaur egun EAEn 16 urtetik gorakoaren artean 613.000 lagunek euskaraz irakurtzeko gaitasuna dutela (HPS 19), baina benetan hori al da prentsa idatziaren publiko potentziala? / Datuek zeharka baina sendo islatzen dute idatzizko prentsaren publiko potentziala zinez kopuru hori baino txikiagoa dela.» (Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 93).
- «[E]gunkari irakurle euskaldunak 330.000 inguru izan daitezkeela [sic]ondoriozta daitezke.» (Arrieta 2008, 142).
- «Merkatu potentziala euskarazko prentsarentzat EAEn: 333.000 irakurle.» (O. Kruzeta, ap Eusko Jaurlaritza 2008a, 253).
- «Inkestaturen % 22k ez du inolako egunkaririk irakurtzen (gogora dezagun: euskaldunek eta euskaldun hartzaileen % 10ek –euskal-

dun hartzaile izanik prentsa ondo ulertzen dutela edo euskarazko irrati/telebista ondo edo nahiko ondo ulertzen dutela diotenak-osatzen dutela inkestaturen unibertsoa). / Euskarazko irakurle potentzialen % 70,2k (484.871) ez du inoiz ere euskarazko egunkariarik irakurtzen.

- % 29,8 (205.379) da **euskarazko egunkariaren bat egunero edo astean hiruzpalau aldiz edo noizean behin irakurtzen duena**. Kontuan hartzekoa da, CIESen 2014ko datuen argitan, bere ikerketa-unibertsoan, EAEn egunkariaren bat egunero irakurtzen dutenak («atzo» irakurri zutenak) 893.000 direla.» (P. Baztarrika 2015, 129).
- «Nolanahi ere, **ez beti denak eroso-eroso**. *Berria* eta *Hitza* aldizkariaren irakurlegoarena da nabarmenena: *Berria*-ren irakurleen % 46ak dio erraztasun handiagoa duela gazteleraz irakurtzeko. *Hitza*-ren irakurleen % 55ak dio gauza bera. *Argia* eta beste aldizkari espezializatuen kasua kenduz gero, euskaldun askok egiten du aitormen hori: euskaraz baino erosoago irakurtzen duela gazteleraz». (J. Beloki, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 148).
- **Euskaldunon egunkaria** zena, batez besteko **salmenta** egunero:
 - 1994: **11.560** (Diaz de Tuesta ≈1996-7, 5-6).
 - 1995: **12.188** (Diaz de Tuesta ≈1996-7, 5).
- **Euskaldunon egunkaria** batez besteko **irakurleak** egunero:
 - 1991: **27.000** (Diaz de Tuesta ≈1996-7, 7).
 - 1995: **17.100** (Diaz de Tuesta ≈1996-7, 7).
 - 1996: **32.000** (Diaz de Tuesta ≈1996-7, 7 –CIES–).
- **Berria** egunkariaren batez besteko **irakurleak** egunero (2008-1, CIES): **69.000** (Elebidunen % 11,2; Elebidun eta elebidun hartzaileen % 6,95) (Arrieta 2008, 141).

- **Berria** egunkariaren **tirada** (2010): **16.400** (Eusko Jaurlaritza 2011c, 79).
- **Berria** egunkariaren **harpidedun** (2015): **9.344** (M. Otamendi, Euskaltzaindia, 2015 –*Jardunaldian* emaniko datua, *kronikan* jaso ga-bea–).
- **Berria** egunkariaren batez besteko **salmenta** egunero (2015): **12.800** (M. Otamendi, ap. Euskaltzaindia 2015, 113).
- «**Berriaren irakurleak**, paperean eta interneten irakurri dutenak batura, **36.644** dira.» (P. Baztarrika 2015, 128).
- **Argiak** eta **Asteleheneko Goienkariak** **5.000**tik gora **harpidedun** dituzte. (M. Irizar, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 211).
- **Argia**: «CIES-en komunikabideetako audientziaren 2012ko lehen ikerketaren arabera, ARGIA aldizkariak **57.000 irakurle** ditu, **51.000 EAEn** eta **6.000 Nafarroan**.» (Argia, 2012).
- **Argia**: **12.800 ale** argitaratzen bide ditu (2016) (sarean bildua).
- Aldizkari espezializatuen artean, **Aizu** da irakurle gehien dituen, **2.503 irakurle**, eta ondoren dator **Elhuyar**, **1.947 irakurlerekin**.» (P. Baztarrika 2015, 128).
- **Herria** astekaria (Iparraldea): **3.000 ale** inguru kaleratzen ditu (Wikipedia, 2015).
- «Euskarazko **herri-aldizkarien hedapen eta zabalkundeari** buruz egindako ikerketen arabera, aldizkariok argitaratzen duten ale bakoi-tza hiru-lau lagunek irakurtzen dute. Hortaz, bada, euskarazko herri-prentsak zenbakiko kaleratzen dituen **125.350 aleak 375.000 lagun inguruk irakurtzen dituzte**: bi euskaldunetik batek irakurtzen du euskarazko herri-prentsa, alegia. Euskarak inoiz lortu duen irakurle-kopururik handiena.» (Diaz de Tuesta ≈1996-7, 13).

15. irudia

Euskarazko herri-prentsa maiztasun eta tiradaren arabera
1996an

Maiztasuna	Tirada	Aldizkariak
Astekariak	35.650 ale	8
Hamaboskariak	24.500 ale	7
Hilabetekariak	53.700 ale	23
Beste batzuk	1.500 ale	14
Guztira	125.350 ale	52

Iturria: ... aldizkariak eurek emandako datuak, José Félix Díaz de Tuestak landutakoak

- «Datu hauek osatzearen, eta **tokiko prentsaren kontsumo-datuak** handiagoak direla ikusteko ikus dezagun azken taula:

16. irudia

Hitza argitaratzen den eskualdeetan	Ikus-entzule kopurua (CIES 2006) 1	Euskaldunen	Euskaldun eta ia euskaldunen
HITZA irakurleak atzo	77.000	% 34,57	% 23,60
HITZA tartetako irakurleak	198.000	% 89,18	% 64,91
Euskal Autonomia Erkidegoa			
Tokiko aldizkariak	193.000	% 31,60	

(M. Otamendi, ap. Eusko Jaurlaritz 2008a, 264).

- «**Eskualdeko Hitzak 15.976 irakurle** ditu.» (P. Baztarrika 2015, 128).
- **Tokiko aldizkariak** (aipatuak –*Goiena, Ttipi-ttapa, Anboto, Eta Kitto, UK, Uztarria, Barren, Aiurri*– denera): **68.572 irakurle**. (P. Baztarrika 2015, 128).

- Nolanahi, kopuru hauei guztiei erantsi beharko genizkieke egunero euskarazko letra artean lanean diharduten ikasle/irakasle gorago aipatuen kopuru haziagoak: **30.000 irakasletik gora / 300.000 ikasletik gora.**
- «**Euskal literaturaren irakurle kopurua** eta irakurleen ezaugarriak funtsezkoak dira kultur eremu honentzat, baina ez dago emaitza doituak eskaintzen dituen berriazko ikerketarik, salbu eta gazteen irakurketa ohituren ezaugarriei buruzkoa eta eskoletako literaturaren irakaskuntzari buruzkoa. Irakurleen errealitateari argazkia atera ahal izateko aztertu ditut egoera soziolinguistikoari, kultura-ohiturei eta irakurketa-ohiturei buruzko zenbait ikerketa, zeren, ikuspegi kritiko batetik analizatzen baditugu, zeharka isla baitezakete euskal literaturaren irakurleak zenbat eta nolakoak diren. Emaitzen izaera hipotetiko den arren, errealitatera hurbiltzeko balio dute:
 - [O]hiko irakurle sutsuenak 15.000-20.000 inguru lirerateke,
 - [O]hiko irakurle moderatuak 40.000 inguru, eta
 - [T]artekakoak une jakinetan 100.000-150.000 (aurrekoak barne).

Gehiengo zabala

- Gipuzkoan eta Bizkaian bizi da, batik bat lehenengoan, eta,
- Ziur aski, irakurle kopurua handiagoa da **emakumezkoen artean,**
- **25-54 urte artekoetan,** eta, agian,
- **Unibertsitate-ikasketak dituztenen artean.»** (Zubiri 2013, 51).
- **Denera: Zenbat hedabide kontsumitzaile ohiko?**
 - «Gainera, euskal hedabide mota guztiak ez dira **euskal hedabideen kontsumitzaile** guztietara iristen. Beren kopuruak sakabanututa daude. CIESen datuen arabera [2007] (ikus 1. Taula [19. irudia]):
 - EAEn, oro har, **irratia eta telebista 170.000na** [sic] inguru kontsumitzaile izango lituzkete.

- Eguneroko **prentsak 123.000** kontsumitzaile lituzke.
- **Internetek 23.000** kontsumitzaile lituzke.
- Eta, azkenik, **argitalpenek 284.000** kontsumitzaile lituzkete.

17. irudia

Euskal hedabideen kontsumitzaile kopurua eta hedabide mota bakoitzaren ehunekoa EAEn hedabide motaren arabera, 2007 (kopuru absolutuak eta ehuneko bertikalak)

Hedabide mota	Kontsumitzaile kopurua	Ehunekoa
Argitalpenak	284.000	36,4
Irratia	173.000	22,2
Telebista	169.000	21,7
Eguneroko prentsa	123.000	15,8
Interneta	23.000	2,9
Irismena guztira	450.000	57,7
Euskaldunak	780.000	

Iturria: CIES

(Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 85-6).

- CIESen arabera [2007] (ikus 3. Taula [20. irudia]), honakoak dira **gehien kontsumitzen diren hedabideak [...]**. Eusko Jaurlaritzaren HPSk egin duen ikerketan ere [*Euskarazko hedabideak*, 2006 –argitaragabea nonbait–] hurrenkera bera errepikatzen da, nahiz eta kopuruak, neurtzeko modu ezberdinak direla eta, aldatu egiten diren.

18. irudia

Euskal hedabideen kontsumitzaile kopurua EAEn hedabidearen arabera, 2007 (kopuru absolutuak)

	CIES	HPS	
		Atzo	30 min <
ETB1	163.000	319.000	202.300
Euskadi Irratia	84.000	105.200	64.500
<i>Hitza</i>	78.000	93.900	49.100
<i>Berria</i>	62.000	90.400	46.800
Euskadi Gaztea	59.000	73.600	44.600

Iturria: CIES eta Eusko Jaurlaritzaren HPS

(Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 87).

- CIESen arabera [2007] (ikus 4. Taula [21. irudia]), **euskal hedabideen kontsumitzaile** kopuru handiena Gipuzkoan dago (%47,9), ondoren Bizkaian (%43,7) eta azkenik Araban (%8,3).

19. irudia

Euskal hedabideen kontsumitzaile kopuru absolutua, erlatiboa eta irismena herrialdearen arabera 2017 (kopuru absolutuak eta ehuneko bertikalak)

<i>Herrialdea</i>	<i>Kopuru absolutua</i>	<i>Kopuru erlatiboa</i>	<i>Irismena</i>
Araba	65.000	8,3	37,9
Bizkaia	341.000	43,7	47,4
Gipuzkoa	374.000	47,9	70,5
GUZTIRA	780.000	100	57,7

Iturria: CIES

(Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 87-88).

- CIESen arabera (2007) (Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 88 –moldatua–):
 - Euskal hedabideen **kontsumitzaile kopuru handiena** –% 39,3–, **10.000 eta 50.000 biztanle arteko udalerrietan** dago (307.000 kontsumitzaile; % 62,0ko irismena –hirugarren altuena–).
 - % 25 bizi da **hiriburuetan** (195.000 kontsumitzaile; % 41,5eko irismena –txikiena–).
 - % 16,3 bizi dira **5.000 biztanletik beherako udalerrietan** (127.000 kontsumitzaile; % 68,6ko irismena –altuena–).
 - % 12,0 bizi da **5.000 eta 10.000 biztanle arteko udalerrietan** (94.000 kontsumitzaile; % 66,1eko irismena –bigarren altuena–).
 - Eta % 7,4 berriz **50.000 biztanletik gorako udalerrietan** (57.000 kontsumitzaile; % 51,42ko irismena –bigarren txikiena–).
- «Norbera beti da, komunikazioaren soka-saltoan, batzuetan sokari eragiten diona eta besteetan soka-saltoan dabilena. Eta jolas horretan, hartzaile eta emaile, **euskarazko hedabideen soka-saltoan leial xamar bizi garen euskaldunon kopurua**, hor nonbait dabil beti, izan telebista, izan irratia ala prentsa, **170.000ren** inguruan.» (J. Beloki, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 147-8).
- «Nolanahi ere, **euskarazko, idatzizko nahiz ikus-entzunezko hedabide ezberdinen merkatuan, egunero, 170.000** arima leial jira-biran dabilz-kigula ziurtatzea, neuri behintzat oso ganorazkoa eta kontuan hartzekoa iruditzen zait. Kontuak egiten hasita: astegun goiz bateko 10:00ak inguruan **60.000ren** bat [sic] entzule biltzen dituzte euskarazko irratiek [*Euskadi Irratia, Euskadi Gaztea, Bizkaia Irratia, Arrate Irratia...*], beste **18.000/20.000** inguru ETB1 ikusten dutenak..., aldi berean ikastetxe-maila ezberdinetan euskaraz ikasten ari direnak [haur, gazte eta heldu] **200.000tik** gora direnean. Inoiz ez bezalako komunikazio-esparru zabalak.» (J. Beloki, ap. Eusko Jaurlaritza 2008a, 149).
- «Gaur egun telebistak dauka publiko potentzial handiena, ondoren irratia eta azkenik prentsa idatziak. Hizkuntza gutxiagotu baten kasuan hedabide moten arteko ezberdintasuna nabarmenagoa da: iku-

sentzutezkoa errazago iristen da, soilik entzutekoa dena ez da hainbeste iristen eta idatzizkoak dauka publiko potentzial txikiena. / Ondorioz, telebistaren arrakasta egoera honetan legokiokeena baino txikiagoa da, irratia erdibidean dago eta prentsa idatziarena, berriz, itxuraz dirudiena baino handiagoa da.» (Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 93).

- «**Euskal hedabideen kontsumitzaileen nukleoa** zehazte aldera baliagarria izan liteke CIESen *Euskarazko komunikabideen polikontsumoari buruzko azterlana*. Ikerketa honetan euskal hedabideak kontsumitzen diren etz kontuan hartuz eta kontsumitzaileen artean zenbat hedabide kontsumitzen dituzten aintzat hartuz honako tipologia eraiki dute:
 - **Ez-kontsumitzaileak** (EAEko euskaldunen % 42,4).
 - **Ez oso kontsumitzaileak** (EAEko euskaldunen % 31,2).
 - **Kontsumitzaile ertainak** (EAEko euskaldunen % 16,9).
 - **Kontsumitzaile handiak** (EAEko euskaldunen % 9,5).
 - CIESen emaitzen arabera, **kontsumitzaile ertainak 131.000** lagun lirateke.
 - **Kontsumitzaile handiak**, berriz, **74.000** lagun.

Hortaz,

- **Nukleo sendoena 74.000** kontsumitzaile hauek osatuko lukete.
- Ikerketa honen arabera, kontsumitzaile handien **perfila** honakoa da:
 - **36 eta 65 urte artekoak,**
 - **Estatus altua edo ertain-altua,**
 - **Gipuzkoarrak batez ere eta**
 - **50.000 biztanle baino gutxiagoko udalerrietan bizi dira eta**
 - **Unibertsitate ikasketak** dituzte.
- **Nukleo zabalagoan** sartuko litzateke **131.000** kontsumitzaileen multzoa.
- CIESen emaitzen arabera, kontsumitzaile handien eta ertainak barne hartuko lituzkeen multzoaren **perfila** honakoa litzateke:
 - **36 eta 65 urte artekoak,**

- **Gipuzkoarrak,**
- **10.000 biztanle baino gutxiagoko udalerrietakoak eta**
- **Elebidunak.**» (Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 95-96).
- «Nolanahi ere, kontsumitzaile ertain eta handientzat aipatu ditugun **perfil** hauek joera orokorrak dira. Oso baliagarriak dira joera nagusiak ikusteko. Baina, halaber, oso interesgarria da kontsumitzaileak hedabidez hedabide ikertzea zeren modu horretan ikus baikenezake nukleo horretan, kontsumitzaile handiak eta ertainak kontuan hartuz, ezauzgarri ezberdinak dituzten azpimultzoak daudela...

20. irudia

Euskal hedabideen kontsumoa EAEn hedabide motaren eta ikasketa mailaren arabera, 2007 (ehuneko bertikalak)

<i>Ikasketa maila</i>	<i>Guztira</i>	<i>Eguneroko prentsa</i>	<i>Irratia</i>	<i>Telebista</i>	<i>Argitalpenak</i>	<i>Internet</i>
Oinarrizko baino guxiago	4,5	2,8	5,8	8,2	2,6	1,1
Oinarrizkoa	14,6	14,6	16,2	20,1	13,4	3,7
Oinarrizko Batxilergoa / LH	18,3	12,7	13,9	15,9	17,2	10,4
Goi mailako Batxilergoa / BBB	27,7	26,0	29,7	25,8	27,8	19,4
Unibertsitarioa	35,0	43,8	34,3	30,0	39,1	65,4
GUZTIRA	100	100	100	100	100	100

Iturria: CIES

(Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 96).

- Berriro ere politikoki zuzenega izango ez bada ere, nik uste dut erraz erantsi lekiekeela profil ezaugarri hauei guztiei, kontsumitzaile handiak eta are ertainak, oro har, **ezker abertzalearen hurbilekoak** ote diren.

- **Denera: Hizkuntza erkidegoaren nukleoa, erdigunea... Zenbat ote gara?**
- «... biziraupenaz ari garelarik, erabilgarria izan liteke euskararen hizkuntza erkidegoa zirkulu kontzentrikoz osatutako fenomeno bezala aztertzea. Erkidegoaren erdigunean nukleo bat legoke eta bere inguruan zirkulu kontzentrikoak egongo lirateke. **Nukleoa, hizkuntza erkidegoaren gune dinamikoena** litzateke, euskararekiko atxikimendu handiena luketenak (atxikimendu praktikoa, ez sentimentala). Nukleoa ezinbestekoa da erkidegoaren sendotasunerako, beronen bizi indarrak eta dinamikotasunak nabarmen baldintzatzen dute erkidegoaren bizitasuna. Baina zirkulu kontzentrikoak ere ezinbestekoak dira, batik bat bizirauteko zabaltzea derrigorrezkoa duen hizkuntza gutxiagotu batentzat. Euskararen hizkuntza erkidegoak nukleo sendoa eta ahal bezain zabala behar du eta, halaber, zirkulu kontzentrikoetara hedatzeko gaitasuna behar du.

Bada, **euskal hedabideak nagusiki nukleora iristen dira**. Nukleoaz kanpoko zirkulu kontzentrikoetan eragin txikia dute. Eragina txikitu egiten da nukleotik urrundu ahala. 6. Taulan ikus dezakegunaren arabera [23. irudia],

- Euskal Herrian oro har soilik euskaldunen % **17,3ak du lehen hizkuntza euskara**.
- Aitzitik, **euskal hedabideak kontsumitzen dituztenen artean gehiago zabalak euskara du lehen hizkuntza**. *Hitza*, *Berria* eta Euskadi Irratia kontsumitzen dituztenen artean hamarretik zortzi inguru dira. ETB1 eta Euskadi Gaztea kontsumitzen dituztenen artean, berriz, hamarretik sei eta zazpi artean dira.

Baldin eta norbanako bat hizkuntza erkidego baten nukleoan edo zenbatgarren zirkulu kontzentrikoan dagoen definitzeko **lehen hizkuntza zein den kontuan hartzen badugu**, esan genezake **euskal hedabideak batik bat euskararen hizkuntza erkidegoaren nukleoan edo nukleotik hurbil daudenek kontsumitzen dituztela**.

Euskararen hizkuntza erkidegoaren nukleoan nor kokatu erabakitzea ez da lan erraza eta, erreferentzia bakarra euskaldunen lehen hizkuntza bada, norbanako bat nukleoan kokatu behar denetz erabakitzea are eztabaidagarriagoa da, baina gutxienez beste ikerketa bateko datuek islatzen duten bezala [Aierdi eta beste: *Bertsolaritza, tradizio modernoa*, EHU-UPV, 2007], 6. Taulan [23. irudia] ikus ditzakegun datuek ere erakusten dute **lehen hizkuntzaren erreferentzia ez dela nahikoa baina baliagarria dela** zenbait joera islatzeko. Izan ere, itxura denez **lehen hizkuntza euskara dutenek euskararen hizkuntza erkidegoaren nukleoan edo nukleotik hurbil egoteko probabilitate handiagoak dituzte**. Beren kontsumo ohituretan nabarmen islatzen da hori. Orain aztergai dugun eremuan, esate baterako, oso argi ikusten da lehen hizkuntza euskara dutenek askoz gehiago kontsumitzen ditzutela euskal hedabideak. Fenomeno honek gaur egungo hizkuntza transmisio prozesuaren gorabeherak islatzen ditu. [...]

21. irudia

Euskal Herriko biztanleak lehen hizkuntzaren arabera eta euskal hedabideen kontsumitzaileen lehen hizkuntza EAEn hedabidearen arabera, 2007 (ehuneko bertikalak)

<i>Lehen hizkuntza</i>	<i>EHN 16 urte < (2001)</i>	<i>ETB1</i>	<i>Berria</i>	<i>Hitza</i>	<i>Euskadi Irratia</i>	<i>Euskadi Gaztea</i>
Euskara	17,3	67,0	75,0	84,0	75,0	60,0
Gaztelania	77,7	26,0	20,0	10,0	19,0	30,0
Euskara eta gaztelania	5,0	7,0	6,0	6,0	6,0	10,0
GUZTIRA	100	100	100	100	100	100

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza

(Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 87-88).

- «Nolanahi ere, azalpen honetan ez **genituzke nahastu nahi hizkuntza erkidegoaren nukleoa eta euskal hedabideak kontsumitzen dituztenen nukleoa**. Bi nukleo ezberdin dira. Gure hipotesia honakoa da: euskararen hizkuntza erkidegoaren nukleoko kideek osatzen dute euskal hedabideen kontsumitzaileen nukleoa. Baina horrek ez du esan nahi hizkuntza erkidegoko kide guztiak euskal hedabideen kontsumitzaile handiak direnik, ezta euskal hedabideen kontsumitzaileen nukleoan ez dagoenik euskararen hizkuntza erkidegoko kide ez diren biztanleak ere.» (Zubiri, Retortillo, Aierdi 2008, 95).
- «Eusko Jaurlaritzaren HPSk 2008an argitaratu gabeko Euskal Hedabideak EAEn txostenean oso argi azaltzen da (Eusko Jaurlaritza 2008b, 22): **Euskararen hizkuntza erkidegoa** zirkulu kontzentrikoz osatutako fenomeno bezala begiratzen badugu, esango genuke, batetik, **nukleoa** txikia dela (100.000 lagun inguru) baina euskararen biziraupenerako ezinbestekoa dela hau elikatzea, eta bestetik, nabarmenduko genuke euskararen hizkuntza erkidegoan periferia osatzen dutenen kopurua nukleoarena baino askoz handiagoa dela eta euskararekiko atxikimendua oso txikia dela geruza gehienetan baina periferia elikatzea eta nukleorantz erakartzea ere ezinbestekoa dela euskara normalizatzeko.» (Aiestaran 2010, 67).

Amaitzeko, nola lotu genitzake kopuru hauek guztiak? Zer esan nahi dute zenbakiok? Zenbat euskaldun bihotzeko gaude, euskaraz jakinda euskaraz bizi nahi eta ahalean euskaraz bizi garenak, edota berehala bide horretan abiatzeko prest gaudekeenak?

- Gehienera ere orain urtebete lagun preziatu batek iragartzen zizkidan *Erlea* aldizkariak helburutzako ematen dituen 1.700ak?
- Egunkari, astekari nagusien harpidedun izan gaitezkeen 10.000/15.000 inguruak?
- Arrietak eta Otamendik iragartzen dizkiguten «euskarazko hedabideak naturaltasunez eta maiztasunez kontsumitzen dituzten 100.000tik beherakoak?»
- J. Belokik euskararen eguneroko kontsumoko igartzen dituen 170.000ak?

- Edota agian 500.000 inguru ere bai, irabaziak eta galerak kontuan, euskara familiako lehen hizkuntza bakar gisa jaso dugun herritar kopuruaren inguruan?
- 500.000 baino gehiago ere bai, azken 30/40 urtean, batez ere EAEn, baina are Nafarroa Garaian ere, lortzen ari garen irabazien errentan?
- Esan nahi ote dute ezer urtero **Kilometroak, Ibilaldia, Araba euskaraz, Nafarroa Oinez, Herri Urrats** festek inguratu ditzaketen 100.000 herritarren kopuruek?

Edo azkenean ez da gure imajinazioaren engainu hutsa baino izango euskaldunon komunitatea indartzeko aukera? Are euskaldunon komunitatea bera benetan? Dozena erdi lagun txororen kontua? Nahi eta ezin? Arrautza zuringo harrotu berria, *soufflé* lehortu gabea, berehalako batean bertan behera etorriko dena, urtu beste aukerarik ez dugun elur epel?

Eta izan ere, hortxe gaude. Asmatu ala hil.

Azken 40/50 urtean baliabide berri asko lortu dugu jartzea hainbat leku eta esparrutan euskaldunon komunitatearen esku. Eta emaitza onak izatea ere bai, batez ere EAEn eta Nafarroa Garaiko eremu euskaldunean. Hortik gure esperantza piztua, are Iparralderako eta Nafarroa Garaiko erdi eta hegoaldearako ere. Eta ezinbestekoa dugu hauetara ere zabaldu ahal izatea EAEn eta Nafarroa Garaiko eremu euskaldunean jada eskuratu ditugun baliabideak. Eta guztietara ere baliabide berriak, gutxienez euskaldunon komunitateak ere lortu arte gure lurreko erdal komunitateek dituzten adinako eskubideak.

Baina bide horretan, eta besteak beste, ezinbestekoa dugu euskaldunaren konpromiso pertsonala bilatzea eta sustatzea. Eta agian ez da horren garrantzizkoa aipatu dugun bigarren galderaren erantzuna eskuratzea (Zenbat euskaldun ote gara prest aipatu konpromiso etiko / zin egitearen 3 puntuak betetzeko?), baizik eta dagoenektik lan etengabea egitea konpromiso etiko hori / zin egite hori zabaltzen eta betetzen, mailaz maila, pertsonaz pertsona, eta batez ere gure gazteen artean, hor dugunez etorkizuna. Berrito aipatuko dugu:

1. Ziurtatuz lehenik euskaldunari beti euskaraz egingo diogula, honek zernahi egiten digularik ere.

Eta areago, Hegoaldean askori zaila zaiguna, euskañolik gabe jardutea. Ahal dugunok behintzat, ezin dugu jardun esaldi bat euskaraz eta bost espainolez/frantsesez. Behingoz hasi beharko dugu gure txisteak, txantxak, ironia eta *boutadeak* ere euskaraz egiten, espainolaren (/frantse-saren) glotofagia aseezinari momentuero bide ematen, gure errazkeria, utzikeria medio. Zenbat gauza berri bitxi asmatuko dugun ezinbestean euskaraz euskañolik (/...) gabe!

2. Bigarrenik, zailago dirudiena, beti euskaraz egiten euskara ulertzen duenari, honek zernahi egiten digularik ere.

Are askotan gure hizkuntza maila hainbat moldatu beharko badugu ere. Hasieran bitxi egin lekiguke halako elkarrizketa asimétriko eta elebidunean jardutea. Lehen aldietan baino ez. Berehala eskertuko digu gure solaskideak, eta areago, bera ere berehala hasiko zaigu bere euskara apurrarekin saiatzan eta lotsagabetzen behin eskaini/onartu diogularik berak finean horrenbeste desio izan duen euskaldunon klubeko partaidetza.

Eta baita ere guraso eta seme-alaben arteko esparru berria zabaltzen, denon laguntzaz, eta gurasoen beraien eztenkadaz. Eskolan/kalean ongi euskalduntutako seme-alabak bultzatuz, ausartaraziz, lotsagabetuaraziz euskaraz egin diezaieten guraso elebidun hartzaile ia-euskaldun eta euskaltzale horiei. Alderantziz jazo zitzaigun gure aurreko belaunaldietan, seme-alabak erdaraz egiten guraso euskaldunei. Eta horri ere eman diezaiokegu buelta denon artean. Hastea da irabaztea.

3. Hirugarrenik, eta guztietan zailen, euskaraz egiten, eta euskaraz soilik, gure herrian euskara jakin behar lukeen guztiarekin, horrek *stress/distress* soziala eragingo badigu ere. Hartuko ote du EHEk bere gain atal honetako ardura ere?

Beharbada ez dio hainbeste inporta zehatz jakitea zenbat garen konpromiso honetan. Garrantzitsua da gero eta gehiago izan gaitezen. Berehala

duelako eragina gure inguruan. Eragina bertan hasten delako sentitzen gu euskaldunon inguruan mugitzen den komunitate euskalduna, eta komunitate elebidun hartzaile ia-euskalduna ere, eta komunitate erdalduna ezinbestean... Eta beste biderik ez dagoelako. Eta gazteetan daukagu esperantza eta gazteetara zabaldu behar dugu mezua eta erronka.

Eta guraso gazteetara, euskara familiako lehen hizkuntza gisa transmititu diezaieten seme-alabei.

Gaur egungo Hegoaldean bizi dugun bertako / bertakoago / etorkin / etorri zahar / etorri berri nahastearekin, zein bikote guraso berrik ez dauka bere jatorrian arbaso euskalduna zeini heldu bere euskal senean? Denok izan gaitzke euskaldun eta jatorri euskalduneko.

2.3.4.2. Baina eta uste dut bide onetik goazela, eta gainera gero eta hobeto ari garela seguru asko

Azken boladan asko ari garelako antzeko ekimenak zabaltzen. Topaguneak bultzatutako *Zergatik ez?* tailerrak (Kataluniako *Tallers per la Llengua* diseinatutako *Taller per al foment dels usos interpersonals en Llengua Catalana* tailerrean oinarri hartuta), EMUN enpresaren *TELP* tailerrak (Ferran Suay valentziar eta Gemma Sangines bilbotarraren Valentziarako asmatu-*Taller d'espai lingüístic personal*-en bidetik) eta hauen 2015eko *Irten hizkuntzaren armairutik* liburua (berriro Ferran Suay eta Gemma Sangines *Sortir de l'armari lingüístic* liburuaren egokitzapena –EMUN, 2015–), Lutxo Egiak 2015eko ekainean Bilbon garatutako *Transitoak* izeneko performancea, Donostiako Egiako auzoko *ℓ– Egian euskaraz bizi nahi dugulako* ekimena, eta honen harira hainbat lekutara zabaldu diren eta ari diren antzeko esperientziak (Donostiako Piratak, Añorga, Hernani, Lasarte-Oria, Astigarraga, Intxaurren Gipuzkoan; Agurain Araban, Arrigorriagan Bizkaian –ik. 15. irudia, *Nik bai! Nirekin bai!*–, ...). Taldearen arrimuan halako ekimenek asko animatu gaitzakete euskaldun bihotzekook gure ekinbehar eta konpromiso pertsonaletan aurrera egiten.

Eta ekimen bakoitzak bere ikur propioa sortu beharrik gabe (EAEko Osakidetza , Eusko Jaurlaritzaren , ...) edo sortuta ere horiekin batera, nik,

frankismo garaiko haiek legez, Villasanteren harian (Villasante 1988, 32-3), eta Galesen bide dagiten moduan, jarraitzen dut pentsatzen mesede egingo ligukeela halako ikur bateratu bat aukeratzeak euskaldunon komunitatearentzat, pertsona erraz identifikatuko gaituena euskaldunon komunitatearen parte, euskaraz bizitzeko prest gaudenon parte, gure / norberaren konpromisoa sendotu eta erraztuko diguna euskaraz jakinda ahalean euskaraz bizitzeko, eta gizarteari lotsagabe erakutsiko diona eredu gure / norberaren konpromisoa.

2.3.4.2.1. *Euskaldun bihotzekoon agergerria* kanpaina

2010. urte inguruan abiatu (ge)nuen hurbileko taldetxo batean *Euskaldun bihotzekoon agergerria* kanpaina, Villasanteren aipatu hitzak ere gogoraraziz (1988, 32-3), ^{ni euskaraz zu?} ^{nik zuk?} lemarekin eta 25. irudiko ikurrarekin (ik. kanpainako webgunea eta bertan erantsitako garaiko dokumentu guztiak –tartean jada aipatu *Konjurazio agiria* izenekoa ere–), zabal azalduz halako konpromiso baten inguruko hainbat zertzelada, eta euskara guztiak, zeinahi euskara lotsarik gabe animatuz (ik. 25-26 irudiak), euskara txar bakarra, egiten ez dena delakoan.

22. irudia

23. irudia

Berdin izango dio aukeraturiko zeinua zein den, ahalik eta ikusgarriena, adierazgarriena... Konpromisoak behar du izan pertsonala: *Euskalduna naiz, eta harro nago!* Eta hori da agerian adierazi nahi duguna: *Nik euskaraz. Zuk zer?*

2.3.5. *Euskaldunon komunitatea indartu, trinkotu, harrotu... Are gehiago? Nola?*

Ez dago formula magikorik. Badakigu.

Urteak daramatzagu euskaldunon komunitatea indartu, trinkotu, harrotu beharraren leloa haizatzen eta errepikatzen. Eta azken 40/50 urteotan ez dira gutxi izan bide horretan egin ditugun aurrerapenak. Euskara batua, ikastolak, aldizkariak, argitalpenak, euskaltegiak, euskara legeak, telebistak, irratiak, egunkaria, euskara elkarteak..., hainbeste gauza... Kontua da beti behar dugula gehiago, *irabazi arte*. Egunero borroka bizian, Iparraldean frantses hizkuntzarekin (eta bere 284 milioi hiztuneko ahalmenarekin), espainolarekin Hegoaldean (eta honen 567 milioi hiztuneko ahalarekin), biak ere gure artean ezin sakonago errotu eta adarkatuak. Beti gaude beharrean. Euskaldunon komunitatea areago indartu eta trinkotu beharrean. Kontua da egunero bide berriak asmatzen jarraitzea, egunero sortzen zaizkigun erronka berrien aurrean, eta hauetako bakoitza aukera berri bihurtzea.

Eta oraingoz ez dirudi gure ahalegin makalena izan denik esaterako Internet sarean edukitzea lortzen ari garen presentzia, hor ere egunero ditugun arren desafio berriak. Gu, hizkuntza zaharraren jabe, lortzen ari gara mundu berrian leku egitea gure neurrian. Beste askok baino hobeto. Eta beste askok baino nekezago. *Hizkuntza larreko, noranahiko, jakite hegoek igoa*, Lizardiren amets. Baina-eta egunero dugu mugitu beharra *bultzia* galduko ez badugu. Aliziak Erregina Gorriaren Ispiluz Bestaldeko Erresuman bezalaxe, korri egin leku berean iraun ahal izateko atzeratu gabe. Eta aurrera egin nahi izanez gero, bi aldiz lasterrago egin behar korri (Carroll, 1871 – euskaraz Lopez Gaseniren edizioa–).

Euskalduna naiz, euskaraz bizi naiz, Euskaldunon Komunitatearen parte naiz, eta harro nago! Eta hemendik aurrera ere nola jarraitu genezakeen asmatzeko ez da seguru asko bide txarrena izango ahalik eta hobetoen eza-

gutzen jarraitzea non gauden eta zein lur zapaltzen dugun. 600.000 hiztun inguru euskara lehen/familia hizkuntza jaso dugunak, 1.500.000 herritar inguru jada guri euskaraz ulertzeko bederen gai garenak, eta ordea 3.000.000 herritarren itsasoan urtuak, beste 1.500.000 herritar euskara (ia) tutik ere ulertzen ez duena alboan –eta zoritxarrez okerrago askotan bate-re ulertu nahi ez diguna–. Bi estatu etsaietan banatuak, 66 milioi herritar frantses, 46 milioi herritar espainol...

Itsaso nahasi hori guztia ongi ulertu beharra daukagu gure etorkizun euskalduna ziurtatuko badugu olatu eta korronte artean. Eta batez ere gure gazteen pertzepzioa eta ikuspegiak ezagutu, beraien esku dugunez geroa. Eta horretarako hoberena, zuzenean beraiei galdetzea ere bai. Eta egia esan, uste dut azken boladan ere ez gabiltzala bide txarrenak urratzen gure lurraldeen ikerketa, azterketa eta ezagutza soziolinguistiko gero eta zehatzagoaren bidean. Jada aipatu Eusko Jaurlaritzako EUSTATEk biltzen dituen 1986tiko *Biztanleen Udal-Erroldaren Estatistika* eta 1996tiko *Biztanleriaren eta Etxebizitzaren Zentsuetako* datuen ustiaketa zorrotzarekin jarraituz, eta Eusko Jaurlaritzaren (eta besteren) 1981etiko *Mapa Soziolinguistiko* eta 1991tiko *Inkesta Soziolinguistikoez* gain, beste batzuk behintzat aipatzeagatik, niri ez zaizkit iruditzen bide okerrenetatik abiatuak E. Amorrortu, A. Ortega, I. Martinez de Lunak eta kideko beste hainbatek azken urteetan abiatutako ikerketa bideak (ik. besteak beste bibliografian, Amorrortu eta Ortega 2009, 2010, 2011; Amorrortu (eta beste) 2009; Eusko Jaurlaritza 2015a, 2015 b, 2015c –EGOD egitasmoa–; Martinez de Luna 2013; Ortega eta Amorrortu 2010; Ortega (eta beste) 2013, 2014, 2015; 2016; Urla (eta beste) 2016, eta argitaratzeko).

2.3.5.1. Hizkuntza identitatea. Euskara da euskaldun egiten gaituena⁴²

Baina esan nahi digutena esanda ere, gaitzetsi ere nahi digutena gaitzetsita ere, gure *euskal identitatea* indartzen jarraitzea da modu bakarra. Soilik

⁴² Oskorri taldearen 1982ko *Adio Kattalina* diskoko ‘Euskal Herriaren Euskaraz’ kantak ere edeki gogorarazten digun moduan.

binomio identitario horrek ekarri gaitu honaino eta iraunarazi digu herri gisa. Eta soilik identitate horrek eramango gaitu aurrera, iraunaraziko digu. Ez besteak baino gehiago garelako. Baina ez besteak baino gutxiago ere. Besteak adina. Gu *euskaldun*. Ez dugu euskaraz hitz egiteko, euskaldun sentitzeko beste arrazoirik, gure *nortasun euskalduna* baino, eta gure hizkuntza nortasun honen bihotzean, euskara, gure arbasoekin eta gure historiarekin lotzen gaituena. Ez daukagu besterik munduari eskaintzeko. Gure hizkuntza, eta hizkuntza horretan bizi garen hiztunok orain arte sortu duguna eta hemendik aurrera ere sortu genezakeena. Gaur egungo globalizazio garai *likidoetan*, kaltegarri ere aldarrikatzen da herrion eta pertsonon alderdi *identitarioak* harrotzea. Soilik herri txikietakoak ordea. Herri handietakoek ez dute laguntza gehiegirik behar izaten beren artean borrokan ageri ez diren bitartean. Guk utzi behar omen diogu gurea preztatzeari..., berehala beraiena are gehiago preztatzeko, hori bai.

Guk ezinbestekoa dugu gure euskal identitatea sustatzen jarraitzea, eta identitate hori hizkuntzarekin lotzen jarraitzea, daukagunarekin. Bestela gureak egin du, eta badakigu.

Nola jarraitu identitate hori sendotzen? Bada, orain arteko moduan:

- Euskaldunona propioa den guztia euskaraz sustatzen
 - Etengabe jarraituz euskaraz berria sortzen, musika, dantza, hip-hop-a, rap-a, zernahi..., zientzia, literatura, enpresa, bertsoa, aurrerakuntza..., eta
 - Iruditzen zaigun guztian ere euskarara ekarriz munduan interesgarri aurkitzen dugunetik.

Oso interesgarriak dira, gure identitate(ar)en eta hauen balioen gaineko hausnarketak bideratzeko, gure herrikideen eta bereziki gazteen arteko identitateen pluraltasunaz jabetzeko, eta hauek gure euskaldunon komunitatea indartzeko asmoetan jokatu lezaketen rolez hausnartzeko, gure arteko ondokoen antzeko lanak –besteak beste, behintzat–: Romay, Garcia-Mira, Azurmendi 1999; Garcia 2001a, 2001b; Loinaz 2002; Amorrortu 2003; Hernandez 2005; Pujolar 2008; Azurmendi, Larrañaga, Apalategi 2008a, 2008b; Azurmendi, Martínez de Luna 2011.

2.3.5.2. Gure historia eta gure mitoak ikertuz, eztabaidatuz, zabalduz, ezagutaraziz...

Ez besteenak baino hobeak direlako, jakingarriagoak... Baizik, gureak direlako. Eta gureak ezagutaraziz, guk eta gure arbasoek euskaraz sortu eta garatu dugun historia ikertuz, eztabaidatuz, zabalduz bakarrik egin geniezaiokeelako ekarria gizarteari, humanitateari... Zeinek emango du hemengoen berri, guk ez badugu? Eta gainera, ez da hain beharrezko egia absolutuak edukitzea, zabaltzea gure iraganaz –ezinezkoa bestalde sekula iritsi ezin gaitzkeenez iragana osorik ezagutzera–. Ez dugu inor ezertan doktrinatu nahi. Nahikoa dugu eztabaida piztearekin, interesa sortzearekin gurearen inguruan, gero eta gehiago ezagutzeko grina sortzearekin...

Bide horietan bereziki iruditu zaizkit ezin eredugarriagoak Joseba In-txausti eta Eusko Jaurlaritzaren 1990eko *Euskara, euskaldunon hizkuntza* haren bidetikoak, Xamarren *Orhipean*, *Euskara Jendea*, Kike Amonarrizen EITBko *Tribuaren berbak*, ... Denak ere euskaraz mintzatu den herriaren harrotasuna zabalduz, eta gure balizko historia –inoiz, inon, inola erabat ezagutzerik ez duguna– ikertuz, eztabaidatuz eta gurekin lotuz iraganean euskaldunokin zerikusia izan zezakeen guztiarekin. Egin genezake gidoitxo bat euskaldunok lur honekin eta gizateriarekin lotu izan gaituzten, edo lotu ahal izan gaituzten hainbat garairen inguruan, inongo ikuspegirik ezarri nahi gabe, nahikoa baitugu gu baino lehenago lurrotan bizi izan diren giza-kien inguruko interesa piztearekin.

2.3.6. *Baina nahikoa ote dugu gure iraganeko identitatea euskaldunon komunitatea trinkotzeko? Ez, ezta?!*

Garbi daukagu ezetz. Eta horretatik ere gure azken 50 urteetako eguneratze saiakera guztiak. Gure iragana ongi ezagutzeak/ezagutarazteak zalantza gabe lagunduko digu, orain artean bezala, euskaldunon komunitatea trinkotzen. Gure identitate altxorra. Ezinbestekoa dugu. Baina horrek ez gaitu denok aseko. Euskaldunon komunitatearen abantaila handienak iraganean kokatzen baditugu, arazo handi bat daukagu etorkizunean.

Irlandako gaelikoak gurea baino askoz iragan loriatsuagoa du bere VI-XI. mendeak bitarteko literatura mitologiko eta legendario saga zikloen ingurutik eta... Baina hala ere XX. mendeko *Ghaeltachtak* gaeliko elebakar gorde nahi izateko ekimen guztiak izan dira alferreko. Gaelikodun elebakarrei ere iraganak ez zien jaten ematen. Eta ezin zuten batere etorkizun loriatsurik bereganatu XVIII. mendetik aurrera ingelesez mugitzen hasten den mundutik baztertuta.

Hegoaldeko (eta are Iparraldeko) euskaldunek ere, etorkizunik ez zuten bezala erromantzeetatik kanpo XI. mendetik aurrerako Iberiako penintsulan zabaltzeko. Gaztelania, erromantze nafar-aragoi-errioxarra... hartu zituzten lagun [Ez al genituen bada euskaldunok gerok horretarakoxe sortu erromantze horiek...?]. Are gutxiago izango zuten etorkizunik XVI. mendetik aurrera zabaltzen den ‘mundu berrian’ espainolaren bitartez ez bazen. Iparraldeko euskaldunek ere munduan etorkizunik ez zuten bezala XVII. mendetik aurrera frantsesez ez bazen (edota askok ongi ezagutzen zuen espainolaren bidez...).

Gaurko herritarroi ere, eta are gutxiago gazteei, ez zaigu nahikoa euskareekin. Euskal elebakarra gaur egungo munduan ezin da *gizajo koitadua* baino izan. Are euskaldun ezin aktiboagoak bagina ere, orain euskaraz nola edo hala jardun dezakegun 1.500.000 hiztun aktibo + hartzaile guztiak, gaur egungo Euskal Herrian bizi garen 3.000.000 herritarrak bagina ere euskaldun, ezin eskaini ahal izango genieke gure herritarrei, gure gazteei, gure identitate eta kidesasun sentimenduaz gain, gure arteko beste bi hizkuntza nagusiek eskaintzen dietenaren milarena ere.

Nola lehiatuko gara... ?

- Frantsesarekin:
 - 284 milioi hiztun inguru munduan
 - 80 milioi hiztun jatorrizko
 - 212 milioi hiztun inguru eguneroko-edo hizkuntza erabiltzaile
 - Hizkuntza ofiziala 29 estatutan munduan eta nazioarteko hainbat erakundetan...

- Edo espainolarekin:
 - 567 milioi hiztun inguru munduan
 - 472 milioi hiztun jatorrizko
 - Hizkuntza ofiziala munduko 20 estatutan eta nazioarteko erakunde askotan
 - AEBetako 2. hizkuntza nagusia
 - Derrigorrezko ikasketa hizkuntza Brasilen...

Nola lehiatuko gara zuzenean euskaratik hizkuntza biok eman dezaketenarekin? Euskarak, euskaldunok, gaur egun ezin gara zuzenean euskaratik beste gabe lehiatu espainolarekin, frantsesarekin. Ezin izan garen bezala azken 300/500 urtean...

Eta hori gure herritarrek, gure gazteek, egunero, segundoero ikusten/sentitzen/sufritzen dute. Etxetik –edo bestela– euskal identitatea garatua duen euskaldunak, eutsiko dio euskarari –edo ez.– Baina izatez gerotan ere, espainolarekin edo frantsesarekin batera. Baina eta euskal identitate hori hain garatua ez duen euskaldun gazteak, herritarrak...? Zer eskaintzen diegu guk euskaratik azken 25, 30, 40 urtean derrigorrezko heziketaren bidez, edo euskaltegien bidez, eta sekulako denbora eta ekonomia ahalegina egin ez euskarara hurbiltzea lortu dugun gazte/herritar horiei guztiei? Zer diote beraiek behin euskara bereganatu dutenean?

Nahikoa da Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako institutu batera hurbiltzea, zeinahi institututara ia. Agian, euskara etxetik ez zekiten ikasle horiek, aurretik euskal identitate handirik ez zutenek, ikasi dute euskara eskolan, eta berehala konturatu dira eta esan dute:

— *A! Hau paradisua! Zein ondo orain jada euskararekin! Zein ongi orain euskara dugula! Salbatuak gaude. Ez dugu jada ezer besterik behar!*

Hori esaten al dute? Agian hori nahi genuen esan zezaten, sentitu zezaten?

Euskal identitate sentimendu argirik ez duten gazteek ez dute hori ikusten / sentitzen / esaten. Ezin dute hori ikusi / sentitu / esan. Are euskal identitate

sentimendu argiaren jabe diren gazteak ere, bihotzeko euskararen jabe direlarik ere, ez dira sentitzen, ezin dute sentitu euskararekin askoz ere hizkuntza tresna hobe eta munduarekin komunikatzeko, mundua ezagutzeko, espainola edo frantsesa baino. Euskara izango da berea / gurea, baina mundua ez dabil euskaraz. Eta gure gazteak euskara hutsarekin utzi nahi izatera, zuzenean botatzen ditugu espainolaren eta frantsesaren mende.

Ezin gara euskara hutsetik zuzenean lehiatu espainolarekin edo frantsesarekin. Borroka hori galdua dugu. Espainola eta frantsesa askoz ere tresna hobeak dira munduarekin komunikatzeko euskara baino. Ez intrintsekoki hala direlako berez. Baina bai historia dena delako eta ingurumaria dena delako gaur egun. Irlandako gaelikoa ere ezin lehiatu da munduan nagusi den ingelesarekin. Nola! Aldez aurretik zuen borroka hori galdua. Guk bezalaxe. Horregatixe etorri gara gu ere indarra galtzen azken mende guztioan zehar espainolaren eta frantsesaren aldean.

Eta orain, lekua galtzen jarraitu nahi ez badugu, pixkanaka lurra irabazten joan nahi badugu, ez dugu hori lortuko euskara espainolari edo frantsesari kontrajarriz. Frantsesari eta espainolari gaur egun kontrajarri geniezaiekeen bakarra, zorionez, ingelesa da. Eta ingelesa bihurtu behar dugu gure aliatu lehena. Ja. Jada.

3. Hirugarren gidalerroa: Euskara + ingelesa dugu irtenbide bakar

Ezen behar dugu hizkuntza bat munduratzeko. Latina behar izan genuen Erromaren garaian, eta erabili genuen. Espainola eta frantsesa behar izan ditugu azken mendeetan eta erabili ditugu. Orain ordea, jada espainol eta frantsesaren itsaso orojaleak inguratuta eta urtuta gauzkan honetan, auto-immolazio zuzena baino ez da guretzat lehentasunez hizkuntza hauek aukeratzen eta erabiltzen jarraitzen baldin badugu mundura irteteko, mundua ezagutzeko, mundua geureganatzeko, eta geure burua munduan saltzeko. Beti ibiliko gara espainolen eta frantsesaren atzetik.

Gure abantaila da gaur egun dagoeneko ez espainola, ez frantsesa ez direla mundua mugitzen duten hizkuntzak, nahiz oraindik gure aldean erral-

doi ikaragarriak izan. Baina bi hizkuntza hauek munduan oraindik garrantzikoak baldin badira da errentetatik bizi direlako, aurreko mendeetako hala-moduzko herentzien ondorio. Gaur egun mundua ingelesez mugitzen da. Ekonomia eta merkataritza ingelesez mugitzen dira. Zientzia ingelesez zabaltzen da. Aurrerapena ingelesez dator. Turismoa, gizartearen arteko elkartrukea... ingelesez bideratzen dira. Hedabideak, telebista, zinema, serieak... Berri eta erakargarri den guztia, edo ia, dator ingelesez eta ingelesaren bidez.

Ingelesa:

- 1.500 milioi pertsona inguruk darabil munduan
- 400 milioi inguruk jatorrizko hizkuntza gisa
- Beste 400 milioik bigarren hizkuntza gisa
- Eta beste 700 milioi pertsona inguruk 'atzerriko' hizkuntza gisa
- Ia 100 herrialde eta estatutan da hizkuntza ofizial (munduan, Nazio Batuen Erakundean 193+3 estatu dira guztira)
- Eta nazioarteko erakunde, gehiago edo gutxiago, guztietan.

Soilik ingelesarekin bat eginda, ingelesa aliatu erabilia lortu genezake gure bizitzetan, euskaldunon bizitzetan, ez (hain) ezinbestekoa izatea frantsesa edo espainola. Ingelesa baldin badaukagu, zenbat eta ingeles gehiago daukagu, orduan eta lehenago eta errazago iritsiko gara mundura, ekonomiara, merkatura, zientziara, aurrerapenera, informaziora, munduak partekatzen duen hartara guztira... , espainolaren / frantsesaren zain egon beharrik gabe. Euskaraz gain ingelesa baldin badaukagu, zertarako beharko dugu espainola edo frantsesa errealitate horietara guztietara lehen eskutik hurbiltzeko?

Euskara eta ingelesa askoz gehiago dira, euskara eta espainola edota euskara eta frantsesa baino.

EUSKARA + *ingelesa* > EUSKARA + *espainola*

EUSKARA + *ingelesa* > EUSKARA + *frantsesa*

Ingelesa da gure aliatu naturala, eta berak bakarrik lagundu diezaguke ondoko glotofagia espainol eta frantsesaren aurka. Espainola eta frantsesa ezin dira lehiatu ingelesarekin, ez dira (ia) ezer ingelesaren aldean gaur egungo munduan, etorkizuneko munduan. Gu ingelesarekin aliatzen baldin bagara, gure umeez euskara ongi baldin badakite lehen (edo bigarren) hizkuntza bezala, eta ingelesez ongi moldatu daitezten lortzen badugu (beste) bigarren hizkuntza bezala, ez dute jada gure ondoko hizkuntza glotofagikoen (horrenbesteko) mendekotasunik, ez beharrik, izango. Ingelesaren parean, frantsesaren edo espainolaren ahalmenak, ezerezean geratzen dira. Ez diezaiegun bada heldu espainolari eta frantsesari munduratzeko eta gure etsaiari lagundu. Heldu diezaiegun ingelesari, gure etsaien etsaiari!

Ingelesa geureganatzen ez dugun neurrian, kondenatuak gaude, munduan ibiltzeko (are etxetik irten gabe ere) ingelesez egin ahal izango genukeen guztia, espainolez edo frantsesez egitera. Hori bai, beranduago, okerrago, nola edo hala itzulia, beti estatu espainolaren eta frantsesaren interesen arabera filtratua, eta bide batez gu bihurtuta espainolaren eta frantsesaren merkatu potentzial hoberena, gure hizkuntza glotofagiko zuzenon beharrik handiena dugunak, sustatzaileak eta defendatzaileak, bestela ez dakigulako munduan zer jazotzen den. Eta hori ezin izan liteke gure interesa.

Eta hau da gure 3. gidalerroa. Ingelesa bihurtu behar dugu ezinbestean gure bigarren hizkuntza. Eta horrek ez du esan nahiko uko egin behar diogunik bat-batean espainola edo frantsesa ondo jakiteari, eta komeni zaigunean erabiltzeari. Gure gaurko gizartean ezinezkoa da, eta gure herritar askoren lehen eta bihotzeko hizkuntza dira frantsesa eta espainola. Baina euskaldunon komunitateak ere garbi izan behar ditugu gure lehentasunak, zein den gure lehen hizkuntza, zein gure bigarren hizkuntza eta zein gure hirugarren eta laugarren hizkuntzak...

3.1. Eta horixe da gaur egungo munduaren esperientzia...

Horixe besterik ez da izan hainbat hizkuntza txiki/gutxituk egin dutena iraun ahal izateko, indartzeko.

- Hala egin dute Islandian, 300.000 herritarrek mintzo diren islandiera-ekin ezin dutelako munduan ibili, txapela jantzita edo txapelik gabe. Baina ingelesari helduta gaintitu ahal izan dute beretzat benetako etsai lehiakidea zen daniera.
- Eta beste hainbeste egin dute Maltako irletan, denera malteraren 500.000 hiztun, bestela jango zituen italieratik babesean.
- Eta finean ere berdin egin dute:
 - Danimarkan –5,75 milioi herritar–
 - Norvegian –5,25 milioi herritar–
 - Suedian –10 milioi herritar–
 - Herbehereetan –17 milioi herritar–
 - Israelen –8,6 milioi herritar; arabiera guztiz baztertzeaz gain, noski–
 - Eta alde guztietan
 - Are Finlandian ere –5,5 milioi herritar– (oraindik ere suediera –etsai lehiakide historikoa– herritarren % 50ek duenean –% 5ek lehen hizkuntza, % 44k 2. hizkuntza– eta errusierak ere bertan historikoki eta etorkinen bidez duen pisu ikaragarri handia gorabehera ere, jada herritarren % 70ek du ingelesa 'atzerriko' hizkuntza).
- Eta berdin, ingelesarekin borroka zuzen handiena duten askoz hizkuntza garrantzitsuagoek ere, beren hizkuntzaren lehentasuna jokoan dutelako munduan, ingelesa dute ezinbestean bigarren hizkuntza:
 - Alemaniak
 - Frantziak
 - Espainiak
 - ...

Eta guk euskaldunok berriz, zer egin behar dugu? Gure bigarren hizkuntzat hartzen segitu espainola / frantsesa? Hala jarraituz gero, maiz imajinatu dut ingelesa inoiz espainola eta frantsesa irenstera iritsiko balitz hauen

jatorrizko lurraldeetan, guk jarraituko genukeela, euskaldunok –edo euskaldun jada ohiok– Euskal Herrian, espainolaren eta frantsesaren azken arnasmune izaten... Ez goaz inora horrela. Ez da posible.

Nik EUSKARA + ingelesa

Behintzat txinera edo beste gaintitzen ez zaion bitartean..., ezta?! Baina beste menderen bat beharko da horretarako oraindik...

3.2. Nora goaz ordea munduko hizkuntzarik glotofagikoena den ingelesarekin?

Badakit. Hizkuntzen bizitzen larritasunak kezkatzen gaituen guztiontzat, eta oso bereziki Euskal Herrian azken hamarkadetan sektore euskaltzaleena izan denarentzat, oso gai sentibera da ingelesak munduko beste hizkuntza askori deragien hil ala biziko arazoan aurrean, halako solidaritate puntu bati uko egin behar izatea... ingelesaren kontra. Baina ez daukagu zertan.

Ingelesa dela gaur egun munduko hizkuntza glotofagikoena. Bai. Eta? Ez diegu horregatik utziko gure glotofago partikular espainol eta frantsesari beraiek irentsi gaitzaten, ingelesak bi hizkuntzoi dakarkien glotofagia arriskuagatik. Gaur egun ingelesa gure aliatu izan liteke ez delako gure etsai zuzena. Gure artean ez dagoelako ingelesa lehen hizkuntza gisa duen populazio arriskugarriarik. Ingelesarekin benetako arazo izaten jarraitzen dute Irlandak eta Quebecak. Ingelesa delako bere zuzeneko hizkuntza etsai lehia-kide eta glotofagikoa, munduko lehen hizkuntza ahaltsuena... Horixe izan da guk frantsesarekin eta espainolarekin izan dugun arazo nagusia. Eta oraintxe zorionez jada izkin egiten hasi gatzazkiekeenean ingelesari helduta, ingelesari egin behar diogu muzin eta ezikusia? Utikan! Tibeten ere arazoa ez dute gaur egun ingelesarekin.

Oraintxe Islandian ere ingelesa hasi zaiela arazo bihurtzen gazteen artean hartzen ari den indarrarengatik eta islandierari modu serioagoan hasi lekiokeelako lurra jaten? Bai. Hori dute orain arazo. Eta horri egin beharko diote orain aurre. Baina islandierak bere lurrean lortu duen indar posizio bate-

tik egingo dio aurre, aurreko hamarkadetan ingelesa erabili ahal izan dutelako bere etsai glotofagiko zuzen zen danierari aurre egin ahal izateko. Aurreko hamarkadetan ingelesa ezin erabili izan balute danierari aurre egiteko, gaurko islandiera dagoeneko guztiz jota edukiko luke danieraren pipiak, eta ezinbesteko lukete mundura irteteko. Hain zuzen, espainolak eta frantsesak gu gauzkatzen moduan.

Betor gugana ingelesaren arazoa. Betorkigu! Aurretik espainolaren eta frantsesaren arazoa gainetik kentzen lagundu badigu islandiarrei daniera bezala.

Eta esango nuke bide horretatik ekin nahi diotela gaur egun Groenlandian ere -56.500 herritar-. Ingelesari heldu, azkenean guztiz zabaldua duten danierak irentsi ez ditzan, oraindik ere danieradun elebakar den populazioaren % 12 indartsuenak. Ingelesa lehen mailatik irakasten da jada derrigorezko hizkuntzan.

3.3. Gure gazte sektore euskaltzaleenaren kezka eta distantzia ingelesarekin

Eta aipatu berri ditugun kezkek, ingelesaren identifikazio glotofagikoak munduko potentzia *imperialistenetakoekin*, pentsatzekoa zen bezala, eragina izan du gure euskaldunon komunitatearen sektore gazteen arteko jarreretan, dirudienek sektore euskaltzaleenetan, hauek adierazten bide baitute gaitzespen jarrera aktiboena ingelesarekiko gure gizartean. Gure planteamenduetan, ezinbestean argitu / konpondu / aldatu beharreko jarrera bat.

Ondoren jasotzen ditugu bizpahiru azterketa lanetatik ekarrita, gazte sektore euskaltzaleen horien ingelesarekiko distantziak adierazten dituztenak:

- «Con respecto al inglés, los alumnos con euskera como L1 explicitaron una actitud más negativa que los de castellano = L1.» (Lasagabaster 2003, 348)
- «La conclusión principal de este estudio fue que la lengua materna de los alumnos seguía influenciando sus actitudes, independientemente del tipo de cuestionario que se utilizara. De hecho los alumnos con

castellano como L1 mostraban unas actitudes más positivas hacia el trilingüismo que aquellos que tenían el euskera como L1.» (Lasagabaster 2003, 349)

- «El autor [Lasagabaster] concluye que el efecto que la lengua materna ejerce en las actitudes lingüísticas es indudable y que estos resultados deberían hacer recapacitar a todas aquellas personas inmersas en las instituciones educativas vascas, ya que lo que Baker (1992, 136) tilda de *actitud bunker* –entendida como defensa a ultranza contra todo lo que se considera *enemigo*– con respecto a una lengua minoritaria, puede acabar por convertirse en la muerte de dicha lengua.» (Lasagabaster 2003, 34; nahiz eta Lasagabasterrek berak dioen segidan bertako emaitzak interpretatu litezkeela ere hizkuntza minorizatuari laguntza gehiago eman beharreko eske gisa edo).
- Berdintsu, 2001-2 ikasturteko 1.087 ikasle unibertsitarioen gaineko ikerketan: «Las actitudes hacia el inglés de los estudiantes de L = 1 castellano son más positivas que las de los de L1 = ambas, o aún más favorables que las de L1 = euskera.» (Lasagabaster 2003, 479)

Nahiz aurrerago zehazten duen: «A pesar de que el grupo de L1 = euskera es el que menos favorable aparece con respecto al inglés en 7 de los 10 ítems, también es el grupo que apoya en mayor medida que el inglés es una lengua muy útil cuando se compara con otras, lo que reflejaría la clara concienciación por parte de este grupo con respecto a su valor instrumental.» (Lasagabaster 2003, 519)

Beste ikuspuntu batetik eta beste modu batera baldin bada ere, antzeko ondorioak adierazten dituzte geroago Azurmendi, Larrañaga eta Apalategik (2008a):

- «Bestelako emaitzak lortzen dira, aldi berean, gainerako hizkuntzak ezaugarri modura kontuan hartzen badira (ingeleza, frantsesa eta beste hizkuntzaren bat). Lorturiko emaitzek honako joerak adierazten dituzte –joerak, indar txikiarekin, modu ez-esanguratsuan agertzen direlako–:

- 1) *Espainiartasuna* gainerako hizkuntza horiekin positiboki lotzen den bezala,
 - 2) *Euskalduntasuna* negatiboki lotzen da ([...] –kezkarria gure testuinguruan–). (145-6)
- «Emaizta kezkarrien artean ezin dugu aipatu gabe utzi euskalduntasuna identitate munduan agertzen diren beste hizkuntzekiko joera negatiboak ere –[a]palak badira ere–. Gaur egun eraikitzen ari den *elebitasunetik eleaniztasunera* joan beharreko diskurtso berrian, nola interpretatu euskalduntasun mundua positiboki ez kokatzea?» (147-8)

Hau da, espainoletik abiatzen diren ikasleak ongi saiatzen dira ingelesarekin. Euskaratik abiatutakoak ez horrenbeste nonbait. Beraz ondorioztatu genezake, euskaratik abiatutakoek espainola gehiago beharko dutela / gehiago erabiliko dutela mundura hurbiltzen saiatzeko, ingelesaren eskasian. Ondo gaude.

Halako jarreraren inguruko lan interesgarri gehiago eta berriagoak ere izan litezke Lasagabaster 2001, 2004, 2005, 2008?, edo Caruana eta Lasagabaster 2011, 2013.

Hala, ohartzekoa iruditzen zaigu gure gazte euskaltzale sutsuenetako askok erakusten duten zaletasun berezia Hego eta Amerika Erdiko herrialdeekin, aldian-aldian interes handieneko herrialdeak aldatu litezkeen arren (Kuba, Nikaragua, Txiapas, Venezuela, Txile, Ekuador...) Ote da ere herrialde horietan erraz erabili lezaketelako harremanetarako, bidaiatzeko... ongi menderatzen duten espainola? Ez da, herrialde horiek ez dutela interesik edota kasuan-kasuan laguntza beharrik... Baina makina bat gehiago ere badira munduan barrena... Horietarako ordea ingelesa ezinbestekoa litzateke seguru asko... Bitartean gu gure espainolarekin, aurrera?

3.4. Hala ere ari gara pausoak ematen ingelesaz jabetzeko

Hala ere aspaldi ari gara pausoak ematen ingelesa hezkuntzan sartzeko. Ikastolek 1991tik abiatu zuten *Eleanitz* proiektua (*Ingelesaren ezartze goiztiarra 4 urtetik aurrera...*). Aspaldi zabaldu da ere ingelesaren (eta ere ingeles

bidezko) irakaskuntza EAEko eskola sisteman. Nafarroa Garaian ere eta hala erabili dute euskararen kontra baliatuz herritarren ingelesarekiko zale-
tasuna / beharra (ik. esaterako Lasagabaster 2008a edo Cenoz 2011).

Oraintsu eman diote amaiera euskara/ingeleza proiektu elebidun irado-
kigarrietako izan den *The Balde* 15 urteko aldizkari elebidunari, Koldo
Almandoz sustatzaile, 89 ale eder argitara eman eta gero. *Elhuyar* zientzia
aldizkariak ere aspaldi iradokitzen ditu ingelesezko liburu eta webguneak
bere artikuluen osagarri⁴³.

Eta bide horretatik jarraitu beharko dugu.

Bibliografia aipatua

AIESTARAN, A. (2010) «Euskarazko herri-prentsaren irakurleen profila aztergai». *Uztaro* 74, 2010, 59-72 (<http://www.uztaro.eus/artikulua/75/euskarazko-herri-prentsaren-irakurleen-profila-aztergai/1039>).

ALBAREZ, J. (1990) «Zeltikoen azken aztarnak arriskuan Europako mendebal-
dean». *Ele* 7, 1990, 13-47.

ALTUNA, B. (2003) *Euskaldun fededun: euskaldun ona izateko modu baten historia*.
Alberdania, 2003.

ÁLVAREZ, A. (2006) *Nacionalidad de los hijos de extranjeros nacidos en España -
Regulación legal e interpretación jurisprudencial sobre un análisis de datos estadísticos de
los nacidos en territorio español durante el período 1996–2002*. Madrid, Ministerio de
Trabajo y Asuntos Sociales, Observatorio Permanente de la Inmigración, 2006
(http://extranjeros.empleo.gob.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/Publicaciones/fichas/archivos/Nacionalidad_hijos_inmigrantes.pdf).

AMORRORTU, E. (2003) «Hizkuntz aldakortasuna eta identitatea». In M. Una-
muno (et al.) *Ahozkotasuna aztergai*, Mendebalde Kultura Alkartea, 2003, 157-165
(<http://mendebalde.eus/jardunaldiak/2003/Hizkuntz%20aldakortasuna%20eta%20identitatea.pdf>).

⁴³ *Argia* astekariak berriz alero orain gutxi arte eskaintzen zuen zientzia ataleko osagarriak espai-
nolez eta frantsesez eskaini ohi zituen, zientzia ingelesez dabilenean, eta gu gure hizkuntza gloto-
fagikoenganik ahalik eta gehien askatu beharrean gabiltzanean.

AMORRORTU, E.; ORTEGA, A. (2009). «Zergatik eskolaratzen dituzte gurasoek seme-alabak euskarazko ereduetan?» *Euskera* 54, 2009, 579-602 (<http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/74635.pdf>).

———, (2010) «Euskararen balioak eta gazteen erabilera: heldu erdaldunen perzeptzioak». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 77, 117-134 (<http://www.sociolinguistika.eus/files/E%20Amorrortu%20A%20Ortega.%20Euskararen%20balioak%20eta%20gazteen%20erabilera....pdf>).

———, (2011) «Euskarara hurbiltzeko jarrera mesedegarri eta oztopatzailerak komunikazioa». Udaltop, *Zer da euskara euskaraz ez dakitenentzat? Haiek euskarara hurbiltzeko, zer eta nola egin daiteke udaletatik?* 2011/04/07 (<http://www.udaltop.eus/documents/192363/756845/Euskarara+hurbiltzeko+jarrera+mesedegarri+eta+oztopatzaileak.+Ponentzia/816eb7ff-6aae-4395-a6ec-4a50e4382150>).

AMORRORTU, E.; A. ORTEGA; I. IDIAZABAL; A. BARREÑA (2009) *Erdaldunen euskararekiko aurreiritziak eta jarrerak*. Gasteiz Eusko Jaurlaritz, 2009 (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/erdaldunen-aurreiritziak-2009.pdf).

AMONARRIZ, K. (2013-2016) *Tribuaren berbak*. EITB (<http://www.eitb.eus/eu/telebista/programak/tribuaren-berbak/tribuaren-bloga/>).

———, (2016) *Tribuaren berbak (Hizkuntzaren mundua eta euskara deskubrituz)* (<http://www.eimakatalogoa.eus/20962/tribuarenberbak/>).

ARGIA (2012) «ARGIAK 57.000 irakurle ditu Hego Euskal Herrian, duela urtebete baino % 7,1 gehiago». (<http://www.argia.eus/albistea/argiak-57000-irakurle-ditu-hego-euskal-herrian-duela-urtebete-baino-7-gehiago>).

———, (2017) «Euskaldunak aktibatzen: Erreterian Egiatarren biderei utsiko diote». *Euskaraz badakigu, zergatik ez gara bizi euskaraz?* O. Irureta, 2017-02-24 (<http://www.argia.eus/albistea/euskaldunak-aktibatzen-erreterian-egiatarren-biderei-utsiko-diote>).

ARGIA; HAMAICA TELEBISTA (2015) *Euskaraz badakigu, zergatik ez gara bizi euskaraz?* (<http://www.argia.eus/multimedia/ertzak/euskaraz-badakigu-zergatik-ez-gara-bizi-euskaraz>).

———, (2016) *Euskaldun nahi zaitut*. (<http://www.argia.eus/multimedia/ertzak/euskaldun-nahi-zaitut>).

ARRIETA, M. (2008) «Berria, bost urrats etorkizunari begira». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 68, 2008, 139-146 (<http://www.soziolinguistika.eus/files/09%20M%20Arrieta.pdf>).

ARTETA, A. (2008) «Encuestas falsificadas». *El Correo*, 2008-09-10 (<http://www.elcorreo.com/vizcaya/20080910/opinion/encuestas-falsificadas-20080910.html>).

———, (2011) «Falsas encuestas, falsas conciencias». *El Correo*, 2011-02-03 (<http://www.elcorreo.com/vizcaya/v/20110203/opinion/falsas-encuestas-falsas-conciencias-20110203.html>).

AZKUE FUNDAZIOA (2017) *Otsailaren 21a Ama-hizkuntzaren eguna*. [<http://zuceu.eus/euskara/transmititzen-al-dute-guraso-hiztun-berriek-hizkuntza-gutxitua/helbi-dean-jasoa>].

AZURMENDI, J. (1977) «Irlanderaren paraderoa». *Jakin* 1, 1977, 100-116 (<http://www.jakin.eus/show/0ed69cd49aae03aeefa9228d8ce8c17a45317987>).

AZURMENDI, M.-J.; LARRANAGA, N.; APALATEGI, J. (2008a). «Bilingualism, identity, and citizenship in the Basque Country». In M. Nino-Murcia & J. Rothman (eds.), *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. J. Benjamins, 2008, 35-62.

———, (2008b). «Identitate etnolinguistikoa (IELa), Euskal Autonomi Erkidegoan (EAEan)». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 67, 2008, 131-150 (<http://www.soziolinguistika.eus/files/07%20M%20Azurmendi%20et%20al.pdf>).

AZURMENDI, M.J.; MARTÍNEZ DE LUNA, I. (2011) «Language and Ethnolinguistic Identity: Success-Failure continuum in the Basque Country». In J.A. Fishman & O. García (eds.), *Handbook of Language and Ethnic Identity, Volume II: Success and Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts*. Oxford University Press, 2011, 323-335.

BALDAUF, R.B. (2006) «Rearticulating the Case for Micro Language Planning in a Language Ecology Context». *Current Issues in Language Planning* 7, 147-170 (<http://dx.doi.org/10.2167/cilp092.0>).

BASTARDASI, A. (2016) «Famílies lingüísticament mixtes a Catalunya: competències, usos i autoorganització evolutiva». *Treballs de Sociolingüística Catalana* 26 (2016), 285-308 (<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/142275/141188>).

BAZTARRIKA, P. (2015) «Irakurleak eta ikus-entzuleak epaile. Euskarazko hedabideen euskararen erabilerarako eraginkortasunaz». *Euskera* 2015, 60, 117-135 (<http://www.euskaltzaindia.eus/dok/euskera/80473.pdf>).

BENGOETXEA, X. (2012) «Arnasguneak. Ezagugarriak. Zenbait arnasguneren egoeraren behaketa». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 85, 2012, 75-118 (<http://www.soziolinguistika.eus/files/Xabier%20Bengoetxea.pdf>).

CARUANA, S.; LASAGABASTER, D. (2011) «Using a holistic approach to explore language attitudes in two multilingual contexts: the Basque Country and Malta.» In C. Varcasia (ed.) *Becoming multilingual: language learning and language policy between attitudes and identities*, Peter Lang, 2011, 39-64.

———, (2013) «Faraway, so close: trilingualism in the Basque Autonomous Community and Malta from a socio-educational perspective.» In D. Singleton, J.A. Fishman, L. Aronin, M. Ó Laoire (eds.) *Current multilingualism*, De Gruyter, 2013, 45-68.

CARROLL, L. (1871) *Through the Looking-Glass, and What Alice Found There - Ispiluan barrera eta Alicek han aurkitu zuena*. Manu Lopez Gaseniren edizioa, Pamie-la, 1990.

CENOZ, J. (2011) «The increasing role of English in Basque education». In A. De Houwer, A. Wilton (eds.) *English in Europe today*, John Benjamins, 2011, 15-30.

DÍAZ DE TUESTA, J.F. (≈1996-7) *Euskarazko prentsa idatzia*. Eusko Jaurlaritza, Hizkuntza Politikarako Sailordetza (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/1021/eu_2394/adjuntos/diaz.pdf).

DÍAZ NOCI, J. (2008) «Euskal komunika bideak eta ziberkomunikabideetan euskararen erabilera». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 68, 2008, 19-36 (<http://www.soziolinguistika.eus/files/01%20J%20D%C3%ADaz%20Noci.pdf>).

☞ EGIAN EUSKARAZ BIZI NAHI DUGULAKO (<https://egianeuskaraz.wordpress.com/>).

EGIA, L. (2015) *Transitoak* (<https://www.berria.eus/blogariak/transitoak/>).

EMUN (<http://www.emun.eus/zerbitzuak/hizkuntza-zerbitzuak/>) *TELP* tailerrak [Ferran Suay valentziar eta Gemma Sangines bilbotarrak Valentziarako asmatu-rikko Taller d'espai lingüístic personalen bidetik] (<http://telptailerrak.eus/>).

———, (2015) *Irten hizkuntzaren armairutik*. Arrasate, EMUN, 2015 [Ferran Suay eta Gemma Sanginesen *Sortir de l'armari lingüístic* liburuaren egokitzapena] (<http://>

www.emun.eus/albisteak/irten-hizkuntzaren-armairutik-liburuari-buruz-gehia-go-jakin-gura/).

ESNAOLA, I. (2015) «Udalerrri euskaldunen bilakaera sozioekonomikoaz». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 95, 2015, 103-109 (http://www.sociolinguistika.eus/files/imanol_esnaola.pdf).

EUSKALTZAINDIA (2014) *Euskararen biziberritzea Euskal Herriko hiriburuetan - XIX. Jagon Jardunaldia* (http://www.euskaltzaindia.eus/dok/plazaberri/2014/azaroa/XIX_jagonjard_egitaraua_donostia.pdf).

———, (2015) *XX. Jagon jardunaldiak: Euskara hedabideetan 2015eko azaroaren 20an - Kronika*. In *Euskera* 2015, 60, 109-115 (http://www.euskaltzaindia.fr/dok/euskera/euskera_2015_1.pdf).

———, (2016) *Euskara biziberritzen jarraitzeko erronkak jardunaldia* (http://www.euskaltzaindia.eus/dok/plazaberri/2016/otsaila/otsailak_12_egitaraua_azkena.pdf).

EUSKO JAURLARITZA (1981-...) *Mapa soziolinguistikoak* (http://www.euskara.euskadi.eus/r59-738/eu/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/ikuspegi_sozio_linguis.html#mapa).

———, (1991-...) *Inkesta Soziolinguistikoak* (http://www.euskara.euskadi.eus/r59-738/eu/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/ikuspegi_sozio_linguis.html#inkesta).

———, (2008a) *Euskara hedabideetan - Euskarazko hedabideak eta euskararen presentzia hedabideetan*. Eusko Jaurlaritza, Kultura Saila (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/7041/es_2447/adjuntos/Maketa_Hedabideak_Df.pdf).

———, (2008b, argitaragabea) *Euskal Hedabideak*. Eusko Jaurlaritza-Kultura Saila, Bilbo (erreferentzia, Aiestaran 2010).

———, (2011a) *Euskara: erabilera, jarrerak, politikak (2011ko urtarrila)*. Lehendakaritza, Azterlan eta Araubide Juridikoaren Zuzendaritza, Prospekzio Soziologikoen Kabinetea [2011b-ren euskarazko aldaera] (http://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/o_10tef3_euskera/eu_10tef3/adjuntos/10tef3_euskera_eu.pdf).

———, (2011b) *Euskera: uso, actitudes, políticas (Enero 2011)*. Lehendakaritza, Azterlan eta Araubide Juridikoaren Zuzendaritza, Prospekzio Soziologikoen Kabinetea [2011a-ren espainolezko aldaera] (http://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/o_10tef3_euskera/es_10tef3/adjuntos/10tef3_euskera_es.pdf).

———, (2011c) *Euskararen egoerari eta bilakaerari buruzko adierazleak*. Eusko Jaurlaritza, Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/ebpn_txostena/EBPN%20Txostena%20eusk.pdf).

———, (2013) *V. Inkesta Soziolinguistikoa. 2011: Euskal Herria, Euskal Autonomia Erkidegoa, Nafarroa, Iparraldea*. Eusko Jaurlaritza, 2013 (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/V.%20Inkesta.pdf).

———, (2014) *V. Mapa Soziolinguistikoa*. Eusko Jaurlaritza, 2014 (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/V%20MAPA-SOZIOLINGUISTIKOA%20baja_109_216.pdf).

———, (2015a) *Euskararen gaineko oinarritzko diskurtsoen lanketa -EGOD egitas-moa - Emaizta txostena - Azken txostena (2015.10.15)*. Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/noticia/copia_euskara_bilbon/eu_def/adjuntos/EGOD_EU.pdf).

———, (2015b) *Euskararen gaineko oinarritzko diskurtsoen lanketa -EGOD egitas-moa - Eranskinak*. Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/noticia/copia_euskara_bilbon/eu_def/adjuntos/EGOD_Eranskinak.pdf).

———, (2015c) *Euskara - Jarrerak eta iritziak - Actitudes y opiniones (Junio 2015eko ekaina)*. Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.eus/contenidos/documentacion/o_14tef7/es_def/adjuntos/14tef7.pdf).

———, (2016a) *Eta hemendik aurrera, zer?- Euskararen garapenaren iraunkortasuna edo «dabillan harriari etzaika goroldiorik lotzen»* Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, Euskararen Aholku Batzordea, Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.ogasun.ejgv.euskadi.eus/r51-catpub/es/k75aWebPublicacionesWar/k75aObtenerPublicacionDigitalServlet?R01HNoPortal=true&N_LIBR=051906&N_EDIC=0001&C_IDIOM=eu&FORMATO=.pdf).

———, (2016b) *Gu gazteok: laburpen txostena eta lan-ildoen proposamena aurrera begira*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, Euskararen Aholku Batzordea, Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.ogasun.ejgv.euskadi.eus/r51-catpub/es/k75aWebPublicacionesWar/k75aObtenerPublicacionDigitalServlet?R01HNoPortal=true&N_LIBR=051908&N_EDIC=0001&C_IDIOM=eu&FORMATO=.pdf).

———, (2016c) *Euskararen gaineko diskurtso partekaturako zoru komunaren oinarriak*. Eusko Jaurlaritza, Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/7041/eu_2447/adjuntos/Zoru_komuna.pdf).

———, (2016d) *VI. Inkesta Soziolinguistikoa Euskal Autonomia Erkidegoa (laburpena)*. Eusko Jaurlaritza (Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza). Donostia, 2016-10-14 (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/VI_INK_SOZLG_EAE_Aurkezpen_publicoa_20161014.pdf).

Eustat (1981-...) *Euskara, Kultura, Gazteria* (http://eu.eustat.eus/estadisticas/opt_0/id_5/ti_Euskara_Kultura_Gazteria/subArbol.html).

———, (1986-...) *Biztanleen Udal-Erroldaren Estatistika* (http://eu.eustat.eus/bancopx/euskara/id_3671/indiceRR.html).

———, (1996-...) *Biztanleriaren eta Etxebizitzaren Zentsua* (http://eu.eustat.eus/elementos/ele0000400/ti_Euskal_AEko_2_urteko_eta_gehiagoko_biztanleria_euskara-maila_orokorraren_lurralde_historikoaren_eta_urtearen_arabera/tbl0000487_e.html#axzz4ZssDxhb2).

———, (2013a) *Euskal AEko 2 urteko eta gehiagoko biztanleria, lurralde historikoaren, adinaren, euskara-maila orokorraren [sic] eta sexuaren arabera. 2011* (http://eu.eustat.eus/elementos/ele0010600/ti_Euskal_AEko_2_urteko_eta_gehiagoko_biztanleria_lurralde_historikoaren_adinaren_euskara-maila_orokorraren_eta_sexuaren_arabera/tbl0010646_e.html#axzz4YqA8pGw0).

———, (2013b) *Euskal AEko urte 2ko eta gehiagoko biztanleak egoitza duten udalerriaren (>=40.000 bizt.) eta adinaren arabera; euskara-maila orokorra kontuan hartuta. 2011* (http://eu.eustat.eus/elementos/ele0010600/ti_Euskal_AEko_urte_2ko_eta_gehiagoko_biztanleak_egoitza_duten_udalerriaren_40000_bizt_eta_adinaren_arabera_euskara-maila_orokorra_kontuan_hartuta/tbl0010647_e.html#axzz4YqA8pGw0).

———, (2017a) *Euskal AEko >=2 urteko biztanleria, eskualdearen, euskara-maila orokorraren eta adinaren arabera* (http://eu.eustat.eus/bancupx/pxweb/eu/euskara/-/PX_3671_ne03.px#axzz4YqA8pGw0).

———, (2017b) *Euskal AEko >=2 urteko biztanleria, udalerriaren (>40 000 biztanle), euskara-maila orokorraren eta adinaren arabera* (http://eu.eustat.eus/bancupx/pxweb/eu/euskara/-/PX_3671_ne04.px#axzz4YqA8pGw0).

———, (2017c) *Euskal AEko 2 urteko eta gehiagoko biztanleria, lurralde-eremuaren eta euskara-maila orokorraren arabera*. 2011 (http://eu.eustat.eus/elementos/ele0000400/Euskal_AEko_2_urteko_eta_gehiagoko_biztanleria_lurralde-eremuaren_eta_euskara-maila_orokorraren_arabera/tbl0000488_e.html).

———, (2017d) *Ikasleak, Irakasleak eta Ikastetxeak* (http://eu.eustat.eus/estadisticas/tema_300/opt_0/ti_Ikasleak_Irakasleak_eta_Ikastetxeak_/graficos.html).

———, (2017e) *Euskal AEko ≥ 2 urteko biztanleria, lurraldearen, ama-hizkuntzaren, euskara-maila orokorraren eta adinaren arab.* (http://eu.eustat.eus/bankupx/pxweb/eu/euskara/-/PX_3672_lm06.px#axzz4YasXRIV).

———, (2017f) *Euskal AEko ≥ 2 urteko biztan., lurraldearen, etxeko hizkuntzaren, euskara-maila orokorraren eta adinaren arab.* (http://eu.eustat.eus/bankupx/pxweb/eu/euskara/-/PX_3673_lhc06.px#axzz4YasXRIV).

Fishman, J.A. (1991) *Reversing language shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters, 1991.

GANDIAGA, B. (1974) «Hemen euskaraz ez dakianak». In *Hiru gizon bakarka*, 1974, Gero-Mensajero (<http://www.gandiaga.com/languztiak.php?id=2891&act=3>).

GARCIA, I. (2001) *Euskararen erabileran eragiten duten prozesu psikosozialak: identitate etnolinguistikoaren garrantzia*. EHU, 2001.

———, (2001) *Euskararen erabileran eragiten duten prozesu psikosozialak: identitate etnolinguistikoaren garrantzia* [tesi aurkezpena edo]. *Euskonews & Media*, 113, 2001 / 3 / 2-9 (<http://www.euskonews.com/0113zbk/gaia11304eu.html>).

HERNANDEZ, J.M. (2005) *Jolasgaraia. Gaztetxoak, hizkuntzak eta identitateen adierazpenak*. Soziologiazko Euskal Koadernoak 16, Eusko Jaurlaritzza (https://www.euskadi.net/contenidos/informe_estudio/cuaderno_sociologico_vasco_16/eu_cu_soc16/adjuntos/csv16.pdf).

HIDALGO, B. (2010) *Euskaldun bihotzekoon agergerria* (www.euskalnet.net/euskaldunbihotzekoak).

———, (2010b) *Konjurazio agiria* (<http://www.euskalnet.net/euskaldunbihotzekoak/pdf/3.pdf>).

———, (2016) *Irabazteko, gidalerro bila*. Ahozko emanaldia (<https://www.youtube.com/watch?v=bCd5sgKhgOA>).

IKUSPEGI – IMMIGRAZIOAREN EUSKAL BEHATOKIA (<http://www.ikuspegi.eus/eus/>).

INTXAUSTI, J. (1990) *Euskara, euskaldunon hizkuntza*. Eusko Jaurlaritza, 1990.

IRURETA, O. (2017) *Euskaldunak aktibatzen: «Egia Euskaraz estiloa» hedatzen ari da*. (<http://www.argia.eus/blogak/onintza-irureta/2016/09/30/euskaldunak-aktibatzen-egia-euskaraz-estiloa-hedatzen-ari-da/>).

IURREBASO, I. (2015a) *Udalerrri euskaldunak EAEn: Egoera eta bilakaera, 1981-2011 - Hurbilpen deskriptiboa zentsuetako datuen ustiaketaren bidez*. Soziolinguistika Klusterra, 2015. (<http://www.soziolinguistika.eus/files/UDALERRRI%20EUSKALDUNAK%20EAEn.pdf>)

———, (2015b) «*Udalerrri erdaldunak euskalduntzen eta euskaldunak erdalduntzen, arnasmuneak arriskuan. EAE, 1981-2011*». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 95, 2015, 71-101 (http://www.soziolinguistika.eus/files/inaki_iurrebaso.pdf)

LASAGABASTER, D. (2001) «University students' attitudes towards English as an L3». In J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (eds.), *Looking beyond Second Language Acquisition: Studies in Tri- and Multilingualism*, Verlag, 2001, 43-50.

———, (2003) *Trilingüismo en la enseñanza: actitudes hacia la lengua minoritaria, la mayoritaria y la extranjera*. Milenio, 2003.

———, (2004) «Un análisis de las actitudes hacia el inglés como lengua extranjera por medio de grupos de discusión». *Estudios de lingüística aplicada* 40, 2004, 91-113.

———, (2005) «Attitudes towards Basque, Spanish and English: an analysis of the most influential variables.» *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 26, 2005, 296-316 (<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01434630508669084>).

———, (2008?) *Hirueletasuna eskolan: ingelesaren lekua euskal hezkuntza sisteman* (http://www.kultura.ejgv.euskadi.net/r46-714/eu/contenidos/informacion/artik20_1_trilinguismoa_07_06/eu_trilingu/adjuntos/Hirueletasunaeskolan.pdf).

LETE, X. (1978) *Teologia, ideologia -kanta-*. In *Lore bat, zauri bat* diskoa, Herri Gogoa, 1978. Eta in *Xabier Lete. Abestizak eta poema kantatuak*, Elkarlanean, 2006. (<https://www.youtube.com/watch?v=qw7qHjgarPk>).

LOINAZ, G. (2002) *Euskararen erabileran eragiten duten prozesu psiko-sozialak: identitate etnolinguistikoaren garrantzia: udal baten kasu*. Hiznet, 2002 (http://hiznet.asmoz.org/images/stories/ikerketa_lanak/Loinaz-Gema.PDF).

MARTINEZ DE LUNA, I. (2013) *Euskara EAEn: gaitasuna, erabilera eta iritzia - Azterketa eta gogoetak*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, Prospekzio Soziologikoen Kabinetea.

tea, Argitalpen zerbitzua (http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/Euskara%20EAEn.pdf).

MORENO, V. (2016a) «Identidad lingüística». *Gara*, 2016-07-17 (<http://www.naiz.eus/eu/iritzia/articulos/identidad-linguistica>).

———, (2016c) «Identidad lingüística (II)». *Gara*, 2016-07-28 (<http://www.naiz.eus/eu/iritzia/articulos/identidad-linguistica-ii>).

———, (2016b) «Identidad nacional». *Gara*, 2016-08-19 (<https://www.pamiela.com/victormoreno/?p=2067>).

MORIARTY, M. (2007) *Minority language television as a mechanism of language policy: A comparative study of the Irish and Basque sociolinguistic contexts*. PhD thesis, University of Limerick (https://ulir.ul.ie/bitstream/handle/10344/3994/Moriarty_2007_Minority.pdf?sequence=5)

———, (2009) «The effects of language planning initiatives on the language attitudes and language practices of university students». *Language Planning and Language Problems* 34, 2009, 141-57.

———, (2011a) «Minority language s and performative genres: The case of Irish language stand-up comedy». *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32, 2011, 547-59 (<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01434632.2011.604420?scroll=top&needAccess=true>).

———, (2011b) «New roles for endangered languages». In P. Austin, J. Sallaback (eds.) *Cambridge Encyclopaedia of Endangered Languages*, Cambridge Univ. Press, 2011, 446-57.

———, (2014a) «Contesting ideologies in the linguistic landscape of an Irish Tourist town». *International Journal of Bilingualism* 18, 2014, 464-74.

———, (2014b) «Súil Eile: Media, sociolinguistic change and the Irish Language». In J. Androutsopolous (ed.) *Mediatization and Sociolinguistic Change*, Walter de Gruyter, 2014, 463-86.

———, (2015) *Globalizing language policy and planning: an Irish language perspective*. Palgrave Macmillan, 2015.

NAFARROAKO GOBERNUA (Euskarabidea - Euskararen Nafar Institutua) (2017) VI. Inkesta Soziolinguistikoa Nafarroako Foru Komunitatea. Nafarroako Gobernu (Euskarabidea - Euskararen Nafar Institutua), Eusko Jaurlaritz (Hizkuntza Politi-

karako Sailburuordetza), Euskararen Erakunde Publikoa - Office Public de la Langue Basque, Iruña, 2017ko urtarrilaren 19a. <http://www.euskarabidea.es/fitxategiak/irudiak/fckeditor/NAF-Inkesta%202016%20euskaraz.pdf>

OIDEAS GAEL - Adult Irish Language Courses and Cultural Holidays (<http://www.oideas-gael.com/en/>).

O'RIAGÁIN, P. (1992) Language maintenance and language shift as strategies of social reproduction: Irish in the Corca Dhuibhne Gaeltacht: 1926-1986. Baile Atha Cliath: Institiúid Teangeolaíochta Eireann, 1992.

———, (2001) «Irish Language Production and Reproduction 1981-1996». In J.A. Fishman (ed.) *Can threatened languages be saved? - Reversing language shift, revisited - A 21st century perspective*. Clevedon : Multilingual Matters, cop. 2001, 195-214 or. (https://books.google.es/books?id=oScUXmAkRXIC&pg=PA195&lpg=PA195&dq=irish+language+production+and+reproduction&source=bl&ots=GKDHZSen-w&sig=wmJdh6142-S4u6bZWC6_smbgAhM&hl=eu&sa=X&ved=0ahUKEwjHmbuH8ZHSaHWDXhQKHcnmDNsQ6AEIG-jAA#v=onepage&q=irish%20language%20production%20and%20reproduction&f=false)

ORTEGA, A.; AMORRORTU, E. (2010) «Actitudes hacia el euskera de los no vascohablantes: valor instrumental e integrador». *Inguruak-Revista Vasca de Sociología*, 2010, 4-17.

ORTEGA, A.; AMORRORTU, E.; GOIRIGOLZARRI, J.; URLA, J.; URANGA, B. (2013) «Hiztun berrien hizkuntza identitatea: nolako euskalduna naiz?». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 87-88, 2013, 151-170 (<http://www.soziolinguistika.eus/files/Ane%20Ortega%20et%20al.pdf>).

———, (2014) «Nuevos hablantes de euskera: identidad y legitimidad». *Digithum* 16, 2014, 86-97 (<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=55031422003>).

———, (2015) «Linguistic Identity Among New Speakers of Basque». *International Journal of the Sociology of Language* 231, 2015, 85-105 (https://works.bepress.com/jacqueline_urla/15/).

ORTEGA, A.; AMORRORTU, E.; GOIRIGOLZARRI, J.; URLA, J. (2016) *Euskal hiztun berriak: esperientziak, jarrerak eta identitateak*. Bilbao, Deustuko Unibertsitatea, BizkaiLab, 2016 (<https://blogs.deusto.es/euskalgaiak/wp-content/uploads/2016/11/Euskal-hiztun-berriak-2016-Deustuko-Unibertsitatea.pdf>).

OSKORRI (1982) *Euskal Herriaren Euskaraz*. In *Adio Kattalina* (<http://www.badok.eus/euskal-musika/oskorri/adio-kattalina/>), Elkar, 1982 (<https://www.youtube.com/watch?v=Ej2XLHbfF-s>).

PAGÈS, D. (2011) *500 raons per parlar català*. Girona, CCG Edicions, 2011.

PUJOLAR, J. (2008) «Els joves, les llengües i les identitats». In *Noves SL*, Hivern, 2008 (<http://www6.gencat.cat/llengcat/noves/hemeroteca/hivern08.htm>).

ROBINS, D. (2006) *The Irish Press 1919-1948 - Origins and Issues*. (http://doras.dcu.ie/18180/1/David_Robbins_20130119105250.pdf).

ROMAY, J.; GARCIA-MIRA, R.; AZURMENDI, M.-J. (1999) «Identidad etnolingüística y vitalidad etnolingüística en las Comunidades autónomas bilingües (CAB) de España.» *Revista de Psicología Social* 14, 1999, 87-106 (<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1174/021347499760260091>).

SAEZ, P. (2017) *Euskarak Bilbo behar du* (2017-01-24) (<http://www.patxisaez.eus/2017/01/euskarak-bilbo-behar-du.html>)

SARASOLA, I. (2016) *Bitakora kaiera*. Erein, 2016.

SARASUA, A. (2011) *Euskararen ezagutzaren inguruan. Sustatu* (<https://sustatu.eus/1296745561>).

SIADeco (2011) *Donostiako Euskararen Plan Orokorra - 2011-2015 - Donostia, 2011ko martxoa* (http://www.siadeco.eus/documents/trabajos/eu/Siadeco_Donostiako_Euskararen_Plan_Orokorra.pdf).

SOTILLO, B. (2017) «El 15% de los menores de 18 años que residen en Euskadi son de origen extranjero». *Deia*, 2017-06-02. (<http://www.deia.com/2017/06/02/sociedad/euskadi/el-15-de-los-menores-de-18-anos-que-residen-en-euskadi-son-de-origen-extranjero>).

SOZIOLOGIA KLUSTERRA (2017a) *Hizkuntzen kale-erabileraren neurketa. Euskal Herriko neurketa*. (http://www.soziolinguistika.eus/kale_erabiler).

———, (2017b) *Hizkuntzen kale erabileraren VI. neurketa – 2011*. (<http://www.soziolinguistika.eus/files/VI%20Kale%20Neurketa-%20Emaizten%20txostena.pdf>).

SUAY, F., SANGINÉS, G. (2010) *Sortir de l'armari lingüístic - Una guia de conducta per a viure en català*. Angle Editorial, Barcelona.

TALLERS PER LA LLENGUA (<http://www.tallersperlallengua.cat/>) *Taller per al foment dels usos interpersonals en Llengua Catalana* (<http://www.tallersperlallengua.cat/els-tallers/taller-per-al-foment-dels-usos-interpersonals-en-llengua-catalana.html>).

THE BALDE (2002-2017) Koldo Almandoz sustatzaile, 89 ale eskuragarri (http://www.thebalde.net/zenbaki_zaharrak.php).

TOPAGUNEA [EUSKALTZALEEN TOPAGUNEA] (2010) *Zergatik ez?* (<http://topagunea.eus/2015/04/zergatik-ez-euskararen-erabilera-soziala-bultzatzeko-tailerra/>).

TOPAGUNEA [EUSKALTZALEEN TOPAGUNEA] - GEU ELKARTEA (2015) *BERRIKASI ETA BERRIKUSI txostenaren aurkezpena Gasteizen (2015-12-10)*. (<https://www.youtube.com/watch?v=8-lhBJ8BQxQ>).

TOPALABEA TALDEA [EUSKALTZALEEN TOPAGUNEA] (2015) «Berrikasi eta Berrikusi - Euskaltzaleok batzen gaituena garrantzitsuagoa delako». *Topaberri* 66, 2015, 1-14 (<http://topagunea.eus/2015/06/topaberri-66-berrikasi-eta-berrikusi/>).

URLA, J.; AMORRORTU, E.; ORTEGA, A.; GOIRIGOLZARRI, J.; URANGA, B. (2016) «Authenticity and Linguistic Variety among New Speakers of Basque». In *Language Documentation & Conservation*. Special Publication, 9. V. Ferreira, P. Bouda (eds.), 1-12 (https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/bitstream/10125/24655/1/urla_et_al_2016.pdf).

URLA, J.; AMORRORTU, E.; ORTEGA, A.; GOIRIGOLZARRI, J. (argitaratzeko) «Basque Standardization and the New Speaker: Political Praxis and the Shifting Dynamics of Authority and Value». In P.M.J. Lane & J. Costa (arg.). *Standardizing Minority Languages: Competing Ideologies of Authority and Authenticity in the Global Periphery*. Routledge.

VILLASANTE, L. (1988) *Euskararen auxiaz*. 1988, *Luis Eleizalde saila* 9 (http://www.euskaltzaindia.net/dok/iker_jagon_tegiak/villasante/testuak/738.pdf).

WALSH, J. (2011) *Contests and contexts - The Irish language and Ireland's socio-economic development*. Peter Lang, 2011.

XAMAR (J.C. Etxegoien) (1992) *Orhipean*. Iruñea, Pamiela, 1992.

———, (2006) *Euskara Jendea - Gure hizkuntzaren histori, gure historiaren hizkuntza*. Iruñea, Pamiela, 2006.

ZALBIDE, M. (2001): *Fishman-en HINBE edo RLS*. Donostia. Graduondoko HIZ-NET ikastaroko materiala [(2004) *Joshua A. Fishman-en RLS edo HINBE, erabili.com* (http://www.erabili.com/zer_berri/muinetik/1086087086)].

ZUBIRI, H. (2013) «Euskal literaturaren irakurleak zenbat eta nolakoak diren aztergai. Soziolinguistikako datuetatik eta irakurketa ohiturei buruzko ikerketetatik abiatuta». *Uztaro* 87, 2013, 51-68 (<http://www.uztaro.eus/artikulua/107/euskal-literaturaren-irakurleak-zenbat-eta-nolakoak-diren-aztergai-soziolinguistikako-datuetatik-eta-irakurketa-ohiturei-buruzko-ikerketetatik-abiatuta/1380>).

ZUBIRI, H.; RETORTILLO, A.; AIERDI, X. (2008) «Euskal hedabideak Euskal Autonomi Erkidegoan». *BAT - Soziolinguistika Aldizkaria* 68, 85-101 (<http://www.soziolinguistika.eus/files/06%20H%20Zubniri%20et%20al.pdf>).

ZUBIRIA, P. (2017) «Zenbatek ulertzen du euskara? 'Egia eredia'k dakarren iraultzak badu mapa berria.» *Argia* 2.543, 2017-02-26, 28-30 (<http://www.argia.eus/argia-astekaria/2543/zenbatek-ulertzen-du-euskara>).

Hizkuntza-komunitateak harremanetan Euskal Herrian: balio etikoetan oinarritutako diskurtsoaren beharra

**Relaciones de las comunidades lingüísticas
en Euskal Herria: la necesidad de un discurso
basado en valores éticos**

**Relations entre les communautés linguistiques
en Pays Basque : nécessité d'un discours basé
sur des valeurs éthiques**

**Relations between language communities
in the Basque Country: the need for a discourse
based on ethical values**

JUARISTI, Patxi

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

Noiz jaso: 2017-02-28

Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 375-406. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskaraz bizi direnen eta erdaraz bizi direnen arteko gatazka guztiz gainditzea ezinezkoa dela onartuta ere, iruditzen zaigu posible dela hauen arteko bizikidetzaz hobea izatea. Horretarako, ezinbestekoa da arau argiak izatea. Baina arau horiek barneratuak eta errespetatuak izateko, balio etikoetan oinarritutako diskurtsoa behar da. Artikulu honetan, diskurtso berri horrek izan beharko lituzkeen berezitasunak aurkezten ditugu.

Hitz gakoak: Euskara, etika, bizikidetzazko linguistikoa, diskurtsoak.

Aún reconociendo que es imposible superar del todo la confrontación entre los que viven en euskera y los que lo hacen en castellano; si nos parece posible mejorar la convivencia entre ambos. Para ello es necesario tener claras las reglas de juego, y para que estas reglas sean interiorizadas y respetadas, hace falta un discurso basado en valores éticos. En este artículo presentamos las características que debiera tener ese discurso.

Palabras clave: Euskera, ética, convivencia lingüística, discursos.

Même si nous reconnaissons qu'il est impossible de dépasser les confrontations entre ceux qui vivent en basque et ceux qui vivent en espagnol, il nous semble possible d'améliorer la coexistence entre les deux. Il est pour cela nécessaire que les règles du jeu soient claires, et, pour que ces règles soient assimilées et respectées, un discours basé sur des valeurs éthiques est nécessaire. Nous présentons dans cet article les caractéristiques que devrait avoir ce discours.

Mots-clés : Basque, éthique, convivialité linguistique, discours.

While recognising that it is impossible to entirely overcome the confrontation between those who live in Basque and those who do so in Spanish, it does seem to us that coexistence between them can be improved. To do this the rules of the game must be clear, and for these rules to be accepted and followed, a discourse based on ethical values is needed. This paper outlines the features this discourse should have.

Keywords: Basque, ethics, language coexistence, discourse.

Etikak kontzientziaren arabera jokatzera eta modu kritiko eta zintzoan norberaren eta besteen ongia bilatzera bultzatzen gaitu. Zentzu honetan, guk ere bat egiten dugu Ayerbek eta Garmendiak ematen duten etikaren definizioarekin: «Nos referimos al ethos o a la ética en su sentido más original, incluyendo en su significado la responsabilidad de actuar en conciencia buscando verdaderamente el bien y comportándose consecuentemente ante opciones concretas en cumplimiento de deberes. El ethos supone, en tal sentido, la búsqueda honesta y crítica de lo verdaderamente mejor para sí y para su(s) comunidad(es)» (Ayerbe eta Garmendia, 2003:6).

Etikaren definizio honetatik abiatuta, artikulu honen helburua da bizikidetza linguistikoari loturiko galdera hauen inguruan gogoeta bultzatzea:

- Bizikidetza linguistikoa bizikidetza sozialaren zutabeetariko bat dela kontuan hartuta, nola ahuldu hizkuntza-gatazka Euskal Herrian? Nola hobea gotu hizkuntza-bizikidetza?
- Zeintzuk izan daitezke gure arteko elkarbizitza linguistikoari dimentsio etiko-moralak eman diezaioketen balioak? Zeintzuk izan daitezke hizkuntza gatazka ahultzeko hedatu, indartu edota partekatatu beharko genituzkeen balio etiko-moralak?
- Nola lortu hizkuntza-bizikidetza hizkuntzek bizi duten errealitateari buruzko definizio desberdinak baditugu edota bakoitzak bere egiak eta aurreiritziak babesten baditu?
- Nola errespetatu euskararen alde eta aurka daudenen borondateak? Nola ziurtatu hizkuntza-bizikidetza, batzuk euskaraz bizitzeko aukerarik ez dutela badiote eta besteek euskararen aldeko politikek baztertzen dituztela sentitzen badute? Nola uztartu gizabanakoaren eskubide linguistikoak eta hizkuntza-komunitateenak?
- Nola lortu hizkuntza-bizikidetza, euskararen eta erdararen aldekoek elkarrenganako ezagutza, elkar aitortza edota harreman gutxi badute?
- Nola normalizatu euskararen egoera, batzuen ustez euskararen aldeko politikek desberdintasunak sortzen dituztela badiote?

Galdera hauei guztiei erantzuteko, hizkuntza-gatazkaren teorian oinarrituko gara¹. Izan ere, gure ustez, teoria honek baliabide eta oinarri egokiak ematen dizkigu Euskal Herrian elkarrekin bizi diren hizkuntza-komunitateen arteko tentsioak edota gatazkak ulertzeko, baita hauek gainditzeko balio etikoek eskaini dezaketena ulertzeko ere.

1. Hizkuntza-ukipena eta hizkuntza-gatazka

Gizarte batean bi hizkuntza edo gehiago ukipenean daudenean, hauen arteko desoreka, gatazka edota lehia sortzen da, hizkuntza bakoitzak funtzio edota erabilera-eremu berriak eskuratu nahi izaten dituelako edota lehendik dituenak babestu edota hedatu (Calvet 1987 eta Mollà 2002)².

Fishmanen ustez, hizkuntza-funtzioen banaketarik gabe (adibidez, bata funtzio formaletarako erabiltzen denean -administrazioan, hezkuntzan, hedabideetan...- eta bestea informaletarako -familian, lagunartean...-) orekatutako gizarte elebitasun egonkorra lortzea ezinezkoa da. Izan ere, hiztun elebidunek bi hizkuntzetatik bat alboratuko dute, pragmatismoaren ize-

¹ Gizarte-ordena azaltzeko bi paradigma nagusi daude Gizarte Zientzietan: adostasunarena eta gatazkarena. Bi korronte, ildo teoriko edo ikuspuntu hauek hizkuntzen edota hizkuntza-komunitateen arteko ukipena aztertzerakoan ere agertzen dira. Alegia, soziolinguista batzuk hizkuntza-komunitateen arteko harremanak adostasunean oinarritzen direla azpimarratzen duten bitartean, beste batzuk diote gatazkan oinarritzen direla. Adostasunaren teorikoen arabera, gizarte batean hitz egiten den hizkuntza bakoitzak (azpistema bakoitzak) bere funtzioa eta tokia (txoko ekologikoa) lortu behar du ekosisteman, eta guztiek, hizkuntza txiki zein handiek, elkarrekin, eta modu integratu, jasangarri eta erregulatuan lan egin behar dute. Hau da, hizkuntza guztiek inguruan dituzten beste hizkuntzekiko zein bizi diren testuinguruarekiko egokitu behar dute. Horrela lortuko dute oreka, harmonia, egonkortasuna edo kohesioa. Aldiz, funtzioak ondo betetzen ez dituzten hizkuntzek desagertzeko arriskua dute.

Gatazkaren teorikoen ustez, elkar ukitzen ari diren hizkuntza-komunitateen artean berezkoak dira gatazkak, tentsioak, desadostasunak edota eztabaidak. Izan ere, bizitza gatazka hutsa da. Are gehiago, gatazkak aldaketa sozialaren motorra izan daitezke; berrikuntzarako edota garapenerako energia (Dahrendorf, 1966: 205).

² Merezi du irakurtzea Soziolinguistika Klusterreko Battittu Coyos-ek hizkuntza ukipenari buruz Auñamendi Eusko Entziklopedian daukan lana: <http://www.euskomedia.org/aunamendi/ee152063/137078>

nean, funtzionmultzo edota erabilera-eremu berarentzako bi hizkuntza behar ez dituztelako (Fishman, 1972).

Mollàren arabera ere, gatazkarik gabeko gizarte elebitasuna lortzea ezinezkoa da, normalean hizkuntza-komunitateen artean mendekotasun harremanak izaten direlako³; hau da, komunitate linguistiko bat bestearen gainera egoten delako, arrazoi sozial, ekonomiko edota politikoengatik, eta horrek hizkuntza-komunitateen arteko desoreka sortzen duelako (Mollà 2002)⁴.

Txepetxek ere aipatu ditugun bi autoreen bidea hartzen du. Bere hitzetan, hizkuntza batek funtzio edota erabilera-eremu gehienak eskuratzen dituenean, diglosia glotofagikoa sortzen da; eta horrek esan nahi du menderatutako hizkuntza desagertu egingo dela menderatzailearen presioaren eraginez (Sanchez Carrion, 1987:346-347).

Honela, bada, onartu beharra dago hizkuntza komunitateen arteko harremanak ondo araututa ez badaude edota gutxitutako hizkuntzen aldeko politika publikoak behar bezala bideratzen ez badira, ukipenean dauden hizkuntzak zero baturako joko batean aritu daitezkeela (batek irabazten duena besteak galtzen du), eta horrek hizkuntza-gatazka, desoreka edo lehia

³ Paulo Iztuetak zioen bezala: «Gure tesia da, gizarteko harremanak, izan, gatazkatsuek direla, eta hala direla, gizarteko harremanetan interes kontrajarriak aurkitzen direlako eta, modu batera edo bestera jokatzeko orduan, talde desberdinen motibazioak desberdinak izaten direlako. Boterea zeinek izan, hark kontrolatzen ditu gizarte-harreman horiek. Boterea duenak bere legea inposatzen du beste guztien gainera, hari kontra egin ala ez. Botereak obediencia eskatzen du. Horregatik, hizkuntza –euskara- guztioi dagokigun zerbait dela eta, ezin dela politizatu esaten denean, behin eta berriz esan ere, zerbait irrealala predikatzen ari gara. Hizkuntza-politikaz mintzatzen garenean, intelektualek etikan ez da aizu soineko literarioz edo poetikoz jantzitako edozein diskurtso egitea, akademikoa baizik, kasu honetan Soziolinguistika edo Hizkuntza Soziologiako iturrietan oinarritzen dena» (Iztueta, 2003:47).

⁴ Jean-Baptiste Coyos-ek dioen bezala: «Mollàren ustez, hizkuntza-gatazka gainditzeko aterabide bakarra da hizkuntza-lurraldetasuna finkatzea (2002: 150); hizkuntza gizarte-egoera guztien erabilera-hizkuntza izatea, gizartearen bizitzako eremu publiko guztien hizkuntza. Mollàren esanetan horrek beste hizkuntzaren itzulera inplikatzeko du (ibid.). Elebitasunaz eta diglosiaz hauxe da bere konklusioa: *Gizarte-erabilera elebidunaren faltsutasunak eta elebitasun indibidualaren aldebakarrekotasunak erakusten dute elebitasuna irrealala, mitikoa dela* (2002: 159) (Coyos, 2010:167).

sortzen duela (Calvet 1987; Mollà 2002; Auñamendi Eusko Entziklopedia); eta muturreko egoeretan, hizkuntzen desagertzea gerta daitekeela.

Europar Batasuna osatzen duten 28 herrialdeetan, hizkuntzen arteko uki-pena edota gatazka kudeatzeko bost eredu daude:

- Konstituzioan hizkuntza ofizial bakarra onartzen duten estatuak: Frantzia, Lituania, Letonia, Estonia, Polonia, Eslovakia, Grezia, Bulgaria, Errumania eta Kroazia.
- Hizkuntza ofizial bakarra onartzen duten estatuak, baina estatuaren zenbait zonalde edota eskualdetan beste hizkuntzen bat edo batzuk onartzen dituztenak: Suedia, Eslovenia, Hungaria, Portugal, Txekiar Errepublika, Britainia Handia, Austria eta Alemania.
- Zonalde edota eskualde batzuetan hizkuntza koofizialak onartzen dituzten estatuak: Espainia, Danimarka, Herbehereak eta Italia.
- Hizkuntza federazioak: Belgika. Hitzunek ez dituzte ofizialak diren hizkuntza guztiak (frantsesa, nederlandera eta alemanera) ikasten, bakkirik bizi diren eremuko hizkuntza ofiziala, hiru hizkuntzok estatuko lurraldearen zati batean baino ez direlako ofizialak.
- Estatu eleaniztunak: Finlandia, Irlanda, Luxenburgo, Zipre eta Malta. Kasu honetan, hizkuntza guztiak dira ofizialak eta hiztunak hizkuntza ofizial guztiak ikastera behartuta daude.

Teorian behintzat, estatu eleaniztunetan beste lau eruedetan baino hobeto ziurtatzen da hizkuntzen arteko oreka edota hauen biziraupena. Dena dela, kasu horietan ere, ezin da hizkuntza-gatazka guztiz saihestu, ia gehienetan, hizkuntza batek besteek baino funtzio edota erabilera-eremu gehiago izaten dituelako. Hau da, estatu eleaniztunetan ere, gizarte elebitasun orekatua lortzea ezinezkoa da.

Finlandian, adibidez, suedieraz mintzatzen direnek (biztanleriaren % 5 gutxi gorabehera) euren ama-hizkuntzen erabiltzeko eskubidea dute administrazio-erikiko harremanetan, eta, 1970eko hezkuntza erreformaren ondorioz, suediera eta finlandiera, biak, irakatsi behar dira Finlandiako eskoletan. Hala eta guztiz ere, suedieraz hitz egiten den hiri eta herrietan ere finlandiera da nagusi.

Irlandako konstituzioak ere bi hizkuntza ofizial daudela esaten du: irlandera eta ingelesa. Hala ere, arrazoi ekonomiko, sozial eta politikoengatik ingelesa da irlandarrek gehien erabiltzen duten hizkuntza.

Euskal Herrian ere, gizarte elebitasun desorekatua, hizkuntza-komunitateen arteko mendekotasun harremanak edota diglosia glotofagikoa bizi ditugula esan genezake, erdarek euskarak baino funtzio edota erabilera eremu gehiago dituztelako, eta, oraindik ere, frantsesa eta gaztelera euskararen funtzio eta eremuak bereganatu nahirik dabiltzalako (bereziki Ipar Euskal Herrian).

2. Euskararen aldeko eta aurkako diskurtsoak

Hizkuntza-gatazkak sortzen duen ezinegonak egunerokotasunaren arlo askotan eragiten du, baina, batez ere, herritarren diskurtso kontrajarrietan islatzen da. Menderatzailea den hizkuntzarekin identifikatzen direnek, batetik, eta menderatutako hizkuntzen egoera ahularekin ohartuta daudenek, bestetik, modu kontrajarrian definitzen dute errealitate soziolinguistikoa, eta diagnostiko zeharo desberdinak egiten; diskurtso desberdinek hizkuntzari loturiko portaera desberdinak ere eragiten dituzte (hizkuntza erabili edo ez, seme-alabei transmititu edo ez, aldarrikatu edo ez...). Izan ere, eta Miguel Angel Cabrerak dioen bezala (Cabrera, 2001:51), diskurtsoaren bidez, gizakiok esanahia ematen diogu bizi garen testuinguruari, eta zentzua ematen berarekiko harremanari. Diskurtsoaren bidez, subjektu eta agente gisa definitzen gara, eta, ondorioz, gure jarduera soziala zehazten⁵.

Euskal Herrian XVI. mendean hasi ziren eraikitzen eta hedatzen euskararen iraganari, egoerari eta etorkizunari buruzko ikuspuntu, iritzi edota diskurtsoak. Horrela, euskara ezjakinen eta basatien hizkuntza ez-kultua zela

⁵ Xabier Erizek honela definitzen du diskurtsoa: «ideologia, uste edota mentalitatearen adierazpena» (Erize, 1997: 381). Miguel Angel Cabreraren hitzetan, diskurtsoa zera litzateke: «...rejilla conceptual de visibilidad, especificación y clasificación mediante la cual los individuos dotan de significado al contexto social y confieren sentido a su relación con él, mediante el cual conciben y conforman a sí mismos como sujetos y agentes y mediante el cual, en consecuencia, regulan su práctica social» (Cabrera, 2001:51).

adierazten zuten intelektuaren aurrean, Andres de Poza, Esteban Garibai edo Manuel Larramendi bezalakoek euskararen berezko balioak goraiatu zituzten⁶. Eta, aldaketa eta formulazio desberdinekin bada ere, euskararen inguruko diskurtso kontrajarri hauek gaur egunera arte heldu dira⁷. Zehatzago esanda, euskarari buruzko bi diskurtso nagusi heldu dira gaur egunera:

- Euskararen aldeko diskurtsoa
- Euskararen aurkako diskurtsoa

Batzuen eta besteen diskurtsoen berezitasunak ulertzeko, argigarriak dira Iñaki Martínez de Lunak 2010 eta 2011. urteetan *framing*-en inguruan egin zituen gogoetak⁸. Hain zuzen ere, bere ustez, bi *framing* ezberdin eta kontra-

⁶ Manuel Larramendiri buruz hitz egiterakoan, zera zioen Jexux Arrizabalagak: «Euskara eta euskal kultura baztertuak, zokoratuak ziren, euskara marjinaturik zegoen, ezjakin eta basati batzuen dialektoko ez-kulto bat zen garaiko intelektuarentzat. Madriletik, eta hau Tovarrek berak ematen du, politika zehatz bat zegoen hori horrela izan zedin. Zenbait intelektual jo eta ke ari zen lan horretan gobernua ordainduta. Madrileko gobernua zeukan proiektu politikoan euskararen suntsitzea zegoen garaiko interes ekonomikoek horrela agintzen ziotelako. Bestalde, lurralde hauetan zeuden agintariak, diputatuak, jauntxoak eta letratuak ez zuten nahi jabetu desnazionalizazio honetatik. Azken finean, hauek ere bat zetozen Madrileko gobernuarekin, nahiz eta salbuespen batzuk egon, gero ikusiko dugunez. Egoera honetan zer egiten du Larramendik euskara egoera honetatik ateratzeko? Zer ezjakin eta ez-kulto adjektiboak deuseztatzeko? Apologia. Mitologia ideologia bihurtzen du (Tubal, Annio de Viterdo, e.a.). Mito berriak sortzen ditu beste hauek beren hizkuntzan egin zuten bezala. Jatorriaren patentea euskaldunentzat eskuratu zuen. Tubalen mitoa birsortu zuen, izan ere lehendik sortua baitzegoen. Euskara zela Iberiako lehen hizkuntza eta bakarra aldarrikatzen du, hori egitean penintsulako toponimia aztertuz edo hobeto euskaldunduz. Bibliak baliatzen da Jainkoak sortutako 72 ama-hizkuntza horietako bat euskara zela aldarrikatzeko, hain zuzen, Tubalek penintsulara ekarri zuena. Larramendik zergatik idatzi zituen lehen euskal gramatika eta lehen euskal hiztegia? Euskararen aberastasuna ezagutarazteko, horrela latina eta noski gaztelera ere bai, euskaratik zetozela, neurri handi batean behintzat, baieztatze» (Arrizabalaga, 1989:97).

⁷ Xabier Erizek ere, *bere Soziolinguistika historikoa eta hizkuntza gutxituen bizitza. Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa (1863-1936)* liburuan, XIX. mendearen bukaerako eta XX. mendearen hasierako Nafarroako erdaldunek euskara eta gaztelania nola ikusten zituzten adierazten digu: gaztelania kultura hizkuntza modernoa zen garaiko erdaldunentzat; kontzeptuak, kultura eta letrak adierazteko egokiena. Euskara, aldiz, hitz ahoskagaitzak dituen eta beharrezkoa ez den mendialdeko hizkuntza, zahar, bitxi eta aldrebesa zen (Erize, 1997:395).

⁸ *Framing*-ei buruzko ideiak bi artikulutan aurkeztu ditu: Martínez de Luna, I. (2010): «Framing: komunikazio-teorietatik euskararen beharizanetara». *Bat Soziolinguistika aldizkaria* 76 (53-67);

jarri daude gaur egun euskararen inguruan: Framing Aldarrikatzailea eta Framing Uzkurra.

Framing Aldarrikatzailea, aspaldi sortu zen abertzaletasunaren baitan, eta gaur arte heldu da. Ikuspuntu honen arabera, euskara bertoko hizkuntza bakarra da, eta euskal izaeraren oinarria; aldiz, gaztelania zein frantsesa hizkuntza arrotz eta inposatuak dira. Euskara gutxituta dagoenez, babesa behar du, eta hori eman ezean, galdu egingo da. Gizarte osoa euskalduntzea da ikusmolde honen helburua, nahiz eta jakin batzuek euskara gustukoa ez dutela. Ikuspegi hau jaun eta jabe da euskalgintzaren esparru ia guztietan (Martinez de Luna, 2011:592).

Framing Uzkurra (edo *framing herabea*): euskara eta euskal kultura bizi-berritzeko neurriak hartu behar direla ukatzen ez badu ere, halakoak proposatzen edota aplikatzen direnean aurka agertzen da, inposiziotzat edo diskriminaziotzat joz, eta erdaldunen eskubideen kontrakoak direla argudiatuz. Hauen artean, gehiengoa espainiarra sentitzen da, baina diskurtso hori euskaltzaleak direnengan edota sentimendu abertzalea dutenengan ere agertzen da. Oro har, euskarari buruzko kezkarik ez dago hauen artean, eta kasu batzuetan aurkako joera ezkututzen dute. Ondorioz, hizkuntza-liberalismoa defendatzen dute: nahi duenak ikasi edota erabili dezala euskara, baina erakunde publikoek ez dute inolako esku hartze edo diskriminazio positiborik egin behar (Martinez de Luna, 2011:592).

Eusko Jaurlaritzako Prospekzio Soziologikoen Kabineteak 2015eko ekainean egin zuen *Euskara. Jarrerak eta Iritziak* ikerketak eskaintzen dituen datuak era askotara interpretatu daitezke, baina, gure ustez, atera daitekeen ondorio nagusietariko bat da euskararen inguruan bi diskurtso kontrajarri daudela: euskararen aldekoa eta aurkakoa.

Euskararen aldeko diskurtsoa baieztapen hauetan oinarritzen da:

- Euskararen sustapenean diru publikoa gastatzea ezinbestekoa da (EAEko biztanleen % 75).

eta Martinez de Luna, I. (2011): «Euskararen inguruko diskurtso berria Arabarako: gogoeta eta proposamena», *Euskera*, 56-3 (589-652).

- Etorkizunean euskaraz bakarrik (% 13) edo euskaraz orain baino gehiago egin behar da (% 55).
- Instituzioek lantokietan (% 59), osasun zentroetan (% 59), aisialdi ekitaldietan (% 55), hedabideetan (% 52) eta merkataritzan (% 55) euskararen presentzia areagotzeko orain baino lan gehiago egin behar dute.
- Zenbait lanposturako euskara jakitea eskatu beharko litzateke (% 71).
- Euskara egokia da komunikazio behar berrietarako, lan munduan, teknologia berrietan etab. (% 59)
- Euskara ikastea ez da esfortzu handiegia, trukean lortzen den onurarako (% 51).
- Euskaren aldeko neurriek ez dituzte erdaldunak diskriminatzen (% 61).
- Euskara erabiltzea ez da zama bat enpresarentzat eta merkatarientzat (% 68).
- Euskararen aldeko iritziak dituztenek euskararekiko interes handia edo oso handia dutela esaten dute (% 69).

Euskararen aurkako diskurtsoaren azpian era honetako baieztapenak daude:

- Euskararen sustapenean ez da diru publikoa gastatu behar (% 14)
- Zentzugabea da euskararen alde hainbeste ahalegin egitea (% 13).
- Instituzioek lantokietan (% 6), osasun zentroetan (% 5), aisialdi ekitaldietan (% 4), hedabideetan (% 4) eta merkataritzan (% 4) euskararen presentzia areagotzeko orain baino lan gutxiago egin behar dute.
- Gaztelania (% 12) edo ingelesa (% 14) jakitea euskara jakitea baino garrantzitsuagoa da.
- Euskara abertzaleen kontua da, ez herritar guztiona (% 11).
- Euskararen aldeko neurriek erdaldunak diskriminatzen dituzte (% 25).
- Euskara jakiteak ez du laguntzen hemengo gizartean eta kulturaren integratuago egoten (% 13).

- Zenbait lanposturako ez litzateke euskara jakitea eskatu behar (% 18).
- Euskara erabiltzea zama bat da enpresarentzat eta merkatariarentzat (% 18).
- Euskara ez da egokia komunikazio behar berrietarako, lan munduan erabiltzeko, teknologia berrietarako etab. (% 22).
- Iritzi hauek dituztenek euskararekiko interes gutxi dutela adierazten dute (% 17).
- Baita esaten dute euskara ez jakiteagatik noizbait edo askotan diskriminatuak sentitu direla (% 11).

Euskararen aldeko eta aurkako baieztapen hauek babesten dituzten herritarrak kontuan hartzen baditugu, esan genezake EAEko 18 urtetik gorako biztanleriaren %51tik %75ra euskararen alde dagoela eta %12tik %25era euskararen aurka.

Azkenik, aipagarria da Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza, Hizkuntza-Politika eta Kultur Sailak egin zuen V. Inkesta Soziolinguistikoaren arabera ere, euskararen erabileraren sustapenaren oso alde edo alde daudela EAEko 16 urtetik gorako biztanleen %62,3 eta Euskal Herriko biztanleen %55,2. Aldiz, kontra edo oso kontra daude EAEko 16 urtetik gorako biztanleen %11,6 eta Euskal Herriko biztanleen %17,1

1. Taula: Euskararen erabileraren sustapenarekiko jarrera EAEn eta Euskal Herrian (>= 16 urte) (2011)

	EAE	Euskal Herria
Oso aldekoa	23,9	20,7
Aldekoa	38,4	34,5
Ez aldekoa ez kontrakoa	26,1	27,7
Kontrakoa	8,9	12,3
Oso kontrakoa	2,7	4,8
Guztira	100	100

Iturria: norberak egina, Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza, Hizkuntza-Politika eta Kultur Sailak egindako V. Inkesta Soziolinguistikoko datuak erabilita

Honela bada, esan genezake, oinarrian, bi talde, kultura kolektibo edo diskurtso daudela euskararekiko harremanei dagokionez:

- Euskararen alde daudenenak edo euskararen lagunak
- Euskararen aurka daudenenak edo euskararen aurkariak

Argi esan nahi dugu bi talde, kultura kolektibo edo diskurtso hauek zentzu weberiarreko tipo ideal dialektikoak direla; alegia, eraikuntza artifizialak direla, hizkuntza-gatazkaren izaera edota gure errealitate soziolinguistikoa hobeto ezagutzen laguntzen dutenak⁹.

Beraz, onartzen dugu bi talde hauek ez direla monolitikoak, eta euren baitan ikuspuntu, iritzi eta ñabardura desberdinak daudela, baina bi tipo ideal hauek gaiaren inguruan hizkuntza komun bat sortzeko balio diezagukete; errealitatearekin alderatuz, ondorioak ateratzen lagundu dezakete; eta, azkenik, erabilgarriak izan daitezke hipotesiak egiteko¹⁰.

Euskararen lagunen artean, adibidez, batzuk diote etorkizunean euskaraz bakarrik egin nahi dutela (% 13); beste batzuk, aldiz, bietan egin nahi dutela, baina euskaraz orain baino gehiago (% 55).

Euskararen aldekoen talde honetan, bestalde, euskararen egoerari eta etorkizunari buruzko diagnostiko desberdinak aurkitzen ditugu. Batzuen zat, euskara nekez normalizatuko da, euskararen estatus juridikoa zein hizkuntza-politika ez delako heltzen nahikotasun mailara, ezta EAEn ere. Eus-

⁹ Weberrek zioen bezala: «Un tipo ideal...se obtiene...mediante el realce unilateral de uno o varios puntos de vista y la reunión de una multitud de fenómenos singulares, difusos y discretos, que se presentan en mayor medida en unas partes que en otras o que aparecen de manera esporádica, fenómenos que encajan en aquellos puntos de vista, escogidos unilateralmente, en un cuadro conceptual en sí unitario. Este, en su pureza conceptual, es inhallable empíricamente en la realidad: es una utopía que plantea a la labor historiográfica la tarea de comprobar en qué medida la realidad se acerca o se aleja de ese cuadro ideal...» (Weber, 1982:79-80).

¹⁰ Fernando Sanchez de Puertak dioen bezala: «...un tipo ideal o un conjunto de ellos sirven, en primer lugar, para llegar a un lenguaje común a la hora de hablar o escribir sobre un concepto sociológico. En segundo lugar, los tipos ideales nos permiten compararlos con realidades empíricas para obtener conclusiones. Por último, los tipos ideales son útiles para la formulación de hipótesis» (Sanchez de Puerta, 2006:15).

kararen Gizarte Erakundeen Kontseiluak bere *Ildoen Azterketa eta Zehaztapena 2011-2016* txostenean zioen legez (2011:1): «Euskal Herriko lurralde desberdinetan egoera desberdinak ditugula aintzat hartuta ere, esan dezakegu, lurralde bakar batean ere ez dugula euskararen normalizazioari begira nahikotasun mailara iristen den ez hizkuntza-politika ez eta status juridikorik». Beste batzuentzat, aldiz, euskara pauso sendoz indarberritzen ari da, behintzat EAEn, eta euskarak badu etorkizuna. Miren Azkaratek IV. mapa soziolinguistikoaren sarreran zioen bezala (Eusko Jaurlaritz, 2009:7): «Euskara, beraz, bizi da, eta Euskal Autonomia Erkidegoan¹¹ bederen, sekula ez bezala, pauso sendoz ari da indarberritzen. Izan ere, hogei-ta bost urtetan, hots, lehenbiziko emaitzak argitara eman zirenetik hona, 300.000 hiztun irabazi ditu euskarak EAEn. Laurogeiko hamarkadaren hasieran ez bezala, adin talderik gazteenak dira euskaldunenak, gainera. Iragan luzea daukan gure hizkuntzak badu, beraz, etorkizunik».

Azkenik, euskararen alde daudela diotenen artean ikuspuntu, iritzi eta ñabardura desberdinak daudela ohartzeko, ezin dugu ahaztu, euskararen aldeko adierazpenek oinarri ahula izaten dutela, sarri askotan. Alegia, jende askok euskara suspertzearen alde dagoela aipatzen du inkestetan (arestian ikusi bezala, euskal herritarren % 55,2 euskararen erabilera suspertzearen alde edo oso alde dagoela esaten du), baina aldekotasun hori aurkakotasun bihurtzen da euskararen aldeko neurri zehatzak aipatzen direnean (Amorrortu, Ortega, Idiazabal eta Barreña, 2009).

Euskararen aurkariak ere ez dira pentsamolde bakarrekoak. Hauen artean ere, ñabardurak, muturreko iritziak eta iritzi desberdinak daude. Haue-tariko batzuk diote etorkizunean euskarak orain duen presentzia bera izan beharko lukeela (% 23); beste batzuentzat, aldiz, etorkizunean orain baino euskara gutxiago (% 1) edo gaztelania bakarrik (% 1) egin beharko litzate-keela. Egia esan, euskararekiko jarrera ezkorrena dutenei ez litzaieke ardu-ratuko euskara galduko balitz (% 4).

EGOD (Euskararen Gaineko Oinarrizko Diskurtsoen lanketa) egitas-moak ere argi erakutsi du euskararen aldeko eta aurkako diskurtsoen azpian

¹¹ Hemendik Aurrera EAE.

ñabardura asko daudela (Martinez de Luna, Erize, Akizu, Etxaniz eta Elizagarate, 2015). Hain zuzen ere, azterketa honen arabera, bost dira euskararen inguruko diskurtsoak (<http://www.euskara.euskadi.eus>):

1. Errespetuaren diskurtsoa dutenek (%97) diote erdarak eta euskarak maila berean egon behar dutela, eta iruditzen zaie, hizkuntzen arteko polarizazioa 1982ko kontsentsuaren bidetik gaintitu daitekeela.
2. Diskurtso pragmatikoaren aldekoek (%85) uste dute euskarak aukera gehiago, prestigioa, lanerako abantailak edota integratzeko erraztasunak ematen dituela. Bereziki, hizkuntzak unibertsitatean edota teknologia berrietan duen presentzia eta prestigioa estimatzen dituzte.
3. Diskurtso sustatzailea dutenek (%82) zera pentsatzen dute: euskaldunok euskara erabiltzeko aukera izan behar dugula, euskara guztion ardura dela eta euskara aurrera ateratzeko guztion arteko akordioa beharrezkoa dela. Talde honetan kokatzen direnek uste dute euskara sustatzea ez dela diskriminatzea, eta esaten dute euskarak hizkuntza nagusia izan behar duela, inposaketarik gabe.
4. Diskurtso aldarrikatzailearen aldekoek (%61) uste dute zenbait lanpostutan euskara eskatu behar dela; baita eskolak euskara ikastea bermatu behar duela, ezinbestekoa dela euskararen sustapenean diru publikoa gastatzea; euskarak orain duen baino presentzia handiagoa izan behar duela; euskararen presentzia ziurtatzeko lan gehiago egin behar dela hedabideetan, merkataritzan, osasungintzan, lantokietan eta aisialdian; eta, arnaguneak diren eremuetan ez zaiola trabarik jarri behar euskararen babesari.
5. Azkenik, mesfidatien diskurtsoa dago (%14). Hauen ustez, euskara ikastea esfortzu handiegia da ekartzen duen onurarako. Horrez gain, euskararen aldeko neurriek erdaldunak diskriminatzen dituztela pentsatzen dute; baita esaten dute hobe dela ingelesa ikastea; euskara desegokia dela gaurko mundurako, abertzaleen kontua dela eta desagertuko balitz ere ez litzatekeela galduko.

Argi dago euskararen inguruko bi diskurtsoen azpian azpidiskurtsoak daudela. Are gehiago, iruditzen zaigu euskararen aldekoen eta aurkakoek diskur-

tsoen azpian dauden ñabardurak kontuan hartzeak lagundu dezakeela erdal-dunak euskarara erakartzeko estrategia diskurtsiboak sortzeko. Edozelan ere, Euskal Herrian bizi dugun elebitasun desorekatua, hizkuntza-komunitateen arteko mendekotasun harremanak edota diglosia glotofagikoa ulertzeko eta azaltzeko, metodologikoki baliagarriagoa da euskararen aldekoen eta aurkakoen artean bereiztea. Alegia, EGOD egitasmoaren emaitzen erabilgarritasuna onartuta ere, iruditzen zaigu euskararen aldekoen eta aurkakoen artean bereiziz hobeto azaltzen dela Euskal Herrian oraindik ere bizi dugun hizkuntza-gatazka. Izan ere, euskararekiko definitzen garenean edota euskararekiko gure jarduera soziala zehazten dugunean, ñabardura guztien gaintetik, bi diskurto nagusi azaleratzen dira: aldeko diskurtoa eta aurkakoa. Gainera, Lindbekk-ek esan bezala, ikerketarako tipo ideal argiak lortzeko biderik egokiena da aurka dauden kontzeptuak definitzea (Lindbekk, 1992:290).

3. Hizkuntza-gatazka Euskal Herrian

Hizkuntzen inguruko diskurtoak modu indibidualean ahoratzen dira, baina kolektiboki eraikitzen. Are gehiago, ia beti, kolektiboki eraikitzen diren diskurto horien euskarri eta bultzatzaile garrantzitsuenak ideologiak edota helburu politikoak izaten dira¹². Horrela, ideologia edo helburu politiko bakoitzak bere estrategiei loturiko diskurtoak erabiltzen ditu iritzi publikoa eragiteko eta, ostean, baita hizkuntza-politikan ere (Zarraga, 2010:76).

Euskal Herrian, euskararen aldekoen eta aurkakoen artean dagoen gatazka linguistiko-politiko agertzen duten adibide ugari aurki ditzakegu¹³. Azken urteotako gertakari batzuk aipatuko ditugu:

¹² Iñaki Martínez de Lunak gogoratzen zigun bezala (2010:56): «Canel eta Sanders-ek (2005) azaldu duten bezala, hizkera politikoaren bitartez egiten den gertaeren edo egoeraren interpretazioa (*framinga*) errealitatea sortzeko hiru moduotan erabil daiteke: iraganaren zein etorkizunaren ulermena eraikitzeko, agenda finkatzeko eta jendea jarduerara bultzatzeko».

¹³ Joan Mari Torrealdairen *El Libro Negro del Euskera* (1998) liburuak argi utzi zuen euskararen aurkako politika aspaldian hasi zela eta sistema politikoaren eta agintean zeuden alderdi politikoaren gaintetik gaur eguneraino heldu dela.

- 2013an, Frantziako Estatu ordezkari Patrick Dallennesek (Baionako suprefetak) debekatu egin zion Hendaiaiko Udalari herri horretako ikastola laguntzea, 1850eko Falloux legean oinarrituta.
- 2014an, Dallennesek berak, Uztaritzeko Herriko Etxea epaitegietara eraman zuen, udalean euskara hizkuntza ofizial izendatzeagatik.
- 2014 eta 2015. urteetan, EAEn Estatu ordezkaria den Carlos Urquijok 24 udal salatu zituen, Gobernu Zibilera aktak euskara hutsez bidaltzeagatik.
- 2014. urtean, Carlos Urquijo berak Gipuzkoako hainbat udal eta baita Gipuzkoako Foru Aldundia ere salatu zituen, kontratazioetan hizkuntza irizpideak sartzeagatik.
- 2013. urtean, Carlos Urquijok Gipuzkoako Aldundiaren aurka jo zuen, Seaskari diru laguntza emateagatik.
- 2015eko urtarrilean, UPN-ren gobernuak, Nafarroako Gobernuak Baztango Udalaren euskara plana salatu zuen, hizkuntz irizpideak jartzea legez kanpokoak zela iritzita.
- Gobernu horrek, bestalde, udaletako hainbat Euskara Zerbitzu diru-laguntzarik gabe utzi zituen 2013tik 2015era, deialdia burutu ez zuelako.
- Gauza bera egin zuen helduen euskalduntze eta alfabetatze lana egiten duten IKA eta AEK-rekin. Bi elkarte hauek salatu zuten, 2012ko urritik ez dute euro bakar bat jaso Nafarroako Gobernutik, nahiz eta 2013ko aurrekontuetan gobernuak 245.000 euroko diru-saila zuen onartua.

Patrick Dallennesek, Nafarroako Gobernuak eta Carlos Urquijok bultzatu zituzten salaketa hauen guztien aurka, 2015eko otsailean, euskararen aldeko diskurtsoa duten pertsonak, Euskararen Gizarte Erakundeen Kontseiluak deituta, manifestaldian elkartu ziren, euskararen kontrako eraso hauek guztiak salatzeke.

Debeku, salaketa eta manifestazio hauek eta hemen aipatu ez ditugun beste batzuk erakusten dute euskararekiko harremana modu desberdinean bizi dela Euskal Herrian. Elkarren kontra ari diren eta euskarri politi-

ko-ideologikoa duten ikuspuntu, pentsamolde edota diskurtsoak daude hizkuntzekiko harremanetan. Eta, gure ustez, aurkakotasun hau oztopo izugarria da hizkuntza-politika eraginkor bat aurrera eramateko¹⁴, eta baita hizkuntza-bizikidetzarako, eta, oro har, gizarte bizitzarako.

Zein da aurkakotasun politiko-linguistiko hau ikertzeko eredu teoriko egokiena? Zein paradigma teoriko erabili behar dugu debekuz, istiluz, salaketez eta manifestazioz beterik dagoen errealitate soziolinguistiko hau ulertzeko?

4. Errealitatea ikertzeko, gatazkaren teorian oinarritu beharra

Hainbat autorek diote gizarte batean hitz egiten diren hizkuntza guztiak sistema ekologiko bakarra osatzen dutela, eta hizkuntza bakoitzak bere tokia (txoko ekologikoa) duela hizkuntza-ekosisteman, bere funtzioek eta ingurunearekiko harremanek zehazten dutena (Coyos, 2010:181). Hau da, kontsentsuan oinarritzen den ikuspuntu teorikoen eta, zehazki, hizkuntza ekologiaren teoriaren arabera, gizarte bateko hizkuntzak guztiak berdinak dira, hauen artean nolabaiteko antolaketa dago, eta guztiak elkar osatzen dute. Ikuspuntu honen oinarrian teoria funtzionalistek babesten duten ideia bat dago: desharmonia eta gatazka disfuntzionalak direla gizartean.

Kontua da gizarte bateko hizkuntza-komunitateen artean oreka eta harmonia oso gutxitan lortzen direla; ia gehienetan, hauen arteko harremanak gatazkatsuak eta desorekatuak izaten direlako, batzuek eta besteek interes desberdinak izaten dituztelako (Dahrendorf, 1971:188-198).

¹⁴ Iñaki Martínez de Lunak dioen bezala: «Bistan da bi *framing* kontrajarri horiek, biak ala biak, gizarte berean eta aldi berean egotea ez dela baldintzarik egokiena hizkuntza-politika eraginkor bat aurrera eraman ahal izateko, ezin baita eragileen arteko eztabaidaren gainean, ezta jendearen zalantzen edo ukazioaren gainean ere, ezer iraunkorrik eta sendorik eraiki. Izan ere, edozein hizkuntzak duen bermerik handiena txertatuta dagoen komunitatearen babesa eta atxikimendua da, eta euskarak euskal gizarte osoaren laguntza behar du, ez soilik sektore euskaldunena» (Martínez de Luna, 2010:58).

Gainera, Xabier Erizek dioen bezala, hizkuntza-ekologiak beste ahultasun hauek ere baditu:

(1) balioen mailako kontzeptu moral bat izanik, berez ez da aski ikerkuntzan edo hizkuntza kudeaketan gehiago garatzeko, eta beste diziplina batzuen laguntza behar du; (2) balio horietan sinesten dutenak oso inplikaturik gelditzen diren bezala, garrantzi gutxi ematen dietenak kanpo gelditu daitezke; eta (3) biologiaren eta gizarte zientzien arteko paralelismoa irristakorra suertatzen da. (Erize, 2011:67)

Onartu beharra dago hizkuntza-komunitateen arteko harmonia, oreka edota harreman egokien aldeko diskurtsoa oso ondo dagoela estrategia komunikatibo erakargarriak sortu nahi badira, baina, gure ustez, hizkuntza-komunitateen arteko harremanetan benetan gertatzen dena ezagutu nahi bada, baliagarriagoak dira gatazkaren teoriak. Beste berba batzuekin esanda, bi hizkuntza edo gehiago ukipenean daudenean, hauen arteko desoreka, gatazka edota lehia sortzen da, hizkuntzek indar edota egoera desberdina izaten dutelako betetzen dituzten funtzioen edota erabilera-eremuen ikuspuntutik.

Hizkuntza-gatazkaren ereduak hizkuntzen eta hizkuntza komunitateen arteko harremanen alde bortitzena erakusten du, harmonia eta oreka perfektua lortzea ezinezkoa dela azpimarratzen du eta erabiltzen dituen kontzeptuek (lehia, gatazka, desoreka...) diskurtso desatsegina sortzen, baina, gure ustez, ukipenean dauden hizkuntzen harremanak hobeto ulertzen laguntzen digu. Alegia, hizkuntza-gatazkaren ereduak hizkuntzen artean sortzen diren desorekak ezagutzen laguntzen digu, baita hizkuntza-gatazka guztiz indargabetzea eta gizarte elebitasun orekatua eta egonkorra lortzea ezinezkoa dela ulertzen ere. Besteak beste, hobeto kontuan hartzen dituelako interes politiko, ekonomiko, militar edota sozialek hizkuntza-komunitateen arteko harremanetan duten eragina.

5. Gatazka gainditzeko partekatutako balio etikoen beharra

Hizkuntza-gatazkaren eredu teorikoan oinarritzeak ez du esan nahi lehia horretan, nahitaez, hizkuntza batek garaile atera behar duenik eta besteak

desagertuko direnik. Alegia, gatazka saihetsezina dela onartuta ere (gizarte orekatuenetan ere gatazka maila bat beti izango da), iruditzen zaigu posible dela elkarrekin bizi diren hizkuntza-komunitateen arteko bizikidetzatza hobea-gotzea.

Horretarako, ezinbestekoa da arau argiak izatea. Hau da, Dahrendorf-ek bezala, guk ere pentsatzen dugu gatazka duten komunitateen arteko lehia txikiagotu egin daitekeela gatazka arautzen bada; edo, beste berba batzuekin esanda, gatazkan dauden hizkuntza-komunitateak elkarrengandik aldentzen diena onartzen badute, eta elkarrekiko harremanetan arau komun batzuk onartzen eta errespetatzen badituzte (Dahrendorf, 1971:188-198).

Baina arau horiek barneratuak eta errespetatuak izateko, ezinbestekoa da balio etikoetan oinarritutako diskurtso eta hizkuntza politiken alde egitea. Alegia, kontrabalioetan (intolerantzia, etnozentrismoa, mendekotasuna, aurreiritziak, desberdintasuna...) eta aurkako interesetan oinarritutako portaerei, jarrerai eta diskurtsoei (lubakietako diskurtsoei) indarra kentzeko eta hizkuntza-komunitateen arteko bizikidetzatza hobea-gotzeko, bide emankorra izan daiteke balio etikoen aldeko hautua egitea (Garmendia, 2003:50).

Izan ere, balio etikoek gizarteko beste kideekin harreman egokiak edukitzeko jarraitu edota onartu behar diren printzipio, ideia, irizpide eta arauak ematen dizkigute, sentitzeko, izateko, pentsatzeko edo jarduteko era komunetan islatzen direnak. Balio etikoek ondo dagoena eta txarto dagoena kontzientzian barneratzen laguntzeaz gain, bizitzako gertakariak eta esperientziak interpretatzeko edota hauei esanahiak emateko irizpideak ematen dizkigute. Are gehiago, gizarte baten etorkizun historikoa bermatzeko ezinbestekoa da bera osatzen duten biztanleek -adostuta ez bada ere- partekatutako balio etikoak izatea. Izan ere, balioak partekatzen ez dituzten gizarteek arazoak izaten dituzte gizarte bizitzarako.

Zeintzuk izan daitezke gure arteko elkarbizitza linguistikoari dimentsio etiko-morala eman diezaioketen balioak? Zeintzuk izan daitezke indartu, hedatu edota partekatu beharko genituzkeen balio etikoak?

6. Egia, askatasuna, errespetua-tolerantzia eta justizia hizkuntza-bizikidetzaren hobeagotzeko

Gure ustez, lau balio etiko jorratu eta hedatu beharko lirateke elkarbizitza linguistikoari dimentsio etiko-morala emateko: egia, askatasuna, errespetua-tolerantzia eta justizia. Izan ere, hainbat autorek esan duten bezala, lau balio horiek unibertsalak, absolutuak eta aldaezinak dira, eta gizakiaren eta elkartearen duintasuna ziurtatzen duten elkarbizitza ahalbidetzen dute (Setien, 2004:14-15). Balio hauek etikoak dira, hain zuzen ere, ona eta txarra zer den gure kontzientzian barneratzen digutelako, eta, ondorioz, elkarbizitza linguistikoa eta, oro har, gizarte elkarbizitza hobeagotzen lagundu dezaketelako: «Nosotros hablamos aquí de ‘valores éticos’, es decir, de valores que son capaces de imponerse a la libertad de las conciencias, desde la perspectiva de lo ‘bueno’ y lo ‘malo’, según el imperativo kantiano tan conocido de ‘haz el bien y evita el mal’. En el orden político-social en el que nos movemos, hacer el bien significa motivar las actuaciones desde las exigencias de estos valores...» (Setién, 2004:15).

Hasieratik esan nahi dugu¹⁵ ez dugula nahi balio etikoei buruz modu abstraktuan hitz egitea, baizik eta nire helburua da azaltzea balio etiko horiek nola aplikatu edota erabili ditzakegun elkarbizitza linguistikoa hobeagotzeko.

Egia

Izan denarekin, gaur egun denarekin edo izango denarekin bat datorren adierazpena da egia.

Egia jakitea ezinbestekoa da gure artean ondo konpontzeko. Izan ere, egirik gabe aurreiritziak hedatzen dira, eta horrek etnozentrismoa, konplexuak, aurkakotasunak eta mendekotasuneko harremanak sortzen ditu.

¹⁵ Josep-Maria Terricabras-ek zioen bezala: «Baloreetaz ere abstraktuan mintzatzen da. Hain gara aparteko platonikoak, non iruditzen zaigun askatasuna, justizia edota ongia eta gaizkia beren kabuz existitzen direla, inork edo ezerk irudikatzeko beharrik gabe» (Terricabras, 2001: <http://www.soziolinguistika.eus>).

Hizkuntza-gatazkaren oinarrian gure hizkuntza errealitateari buruzko hitz, diskurtso, definizio eta kontzeptu kontrajarriak daude: batzuentzat hizkuntza-normalizazioa dena, beste batzuentzat diskriminazioa eta inposizioa da. Batzuk soilik hizkuntza-eskubide indibidualak aipatzen dituzte eta beste batzuk eskubide kolektiboak. Aniztasun linguistikoa aberastasuna da batzuentzat eta arazoa beste batzuentzat. Batzuk diote euskararen sustapenean diru publiko gehiegi gastatzen dela eta beste batzuk gutxiegi. Euskara abertzaleen kontua dela diote batzuk, beste batzuk guztiona dela. Batzuen arabera, euskara ez da egokia komunikazio behar berrietarako (lan munduan, teknologia berrietan...), beste batzuentzat, aldiz, euskarak funtzio eta eremu guztietarako balio du.

Nola lortu hizkuntza-bizikidetzaren hizkuntzek bizi duten errealitateari buruzko definizio desberdinak baditugu edota bakoitzak bere egiak eta aurreiritziak babesten baditu?

Askatasuna

Gizakiek aske izan behar dute nahi duten hizkuntzarekin identifikatzeko eta, beraz, baita hautatu duten hizkuntza erabiltzeko eta seme-alabei transmititzeko ere. Hizkuntzen bizikidetzaren eraikitze ezinbestekoa da gizabanakoen borondateak errespetatzea.

Edozelan ere, kontuan hartu behar dugu «hizkuntz hautaketaren askatasuna bakarrik ematen dela, egiazki, beste guztiek ulertu ahal didaten baldintzetan, hizkuntza bat edo bestea erabiltzen dudala ere (taldearekiko adostasuneko edo ez-adostasuneko hizkuntza)» (Terricabras, 2001: <http://www.soziolinguistika.eus>). Alegia, nahi dudana hizkuntza erabiltzeko askea izango naiz ingurukoek nik egin nahi dudana hizkuntza hori ezagutzen dutenean. Eta horrek ondorio honetara eramaten gaitu: «...gizabanakoaren hizkuntz askatasuna beti da bizitzen ari diren askatasun kultural, sozial eta politikoaren baldintzen zantzua» (Terricabras, 2001: <http://www.soziolinguistika.eus>).

Zer egin euskaraz bizitzea erabaki duen udalerrri bateko herritar batek informazioa erdaraz jasotzeko eskubidea ukatzen zaiola adierazten badu? Nola

sortu hiztun libreak testuinguru soziolinguistiko orokorrak euskara erabiltzeko askatasuna mugatzen badu? Nola lortu hizkuntza-bizikidetzak, batzuk euskaraz bizitzeko aukerarik ez dutela esaten badute eta beste batzuk euskararen aldeko politikek baztertu egiten dituztela sentitzen badute? Nola uztartu gizabanakoen eskubide linguistikoak eta hizkuntza-komunitateenak?

Errespetua-tolerantzia

Gizarte batean ukipenean dauden hizkuntza guztiek balio bera dute eta errespetatu, onartu eta aitortu egin behar dira. Izan ere, hizkuntzek ezagutza sortzea eta, ondorioz, bizi-kalitatea hobegotzea ahalbidetzen digute. Hizkuntzak nahitaezko bitartekoak dira kultur adierazpenerako eta ondare kulturala ikusezina transmititzeko, eta beharrezkoak dira gizakien eta gizarte-taldeen identitaterako zein aurrerabiderako.

Elkarrenganako errespeturik, elkar ezagutzarik edota elkar aitortzarik gabeko hizkuntza harremanak eraikitzen badira, hizkuntza gatazka gaindiezina bihurtzen da.

Nola lortu hizkuntza-bizikidetzak euskararen eta erdararen aldekoek elkarrenganako ezagutza, elkar aitortza edota harreman gutxi badute?

Justizia

Euskal esaera batek dioen bezala, «bakoitzari berea da zuzenbidea». Justizia egitea ez da desberdina dena berdin tratatzea, baizik eta ahula edo beharrezkoa duenari laguntzea. Ahula eta indartsua, biak, berdinean tratatzea bazterzailea da; alegia, oreka eta berdintasunera hurbilduko gara ahulari laguntzen bazaio. Zentzu honetan, hizkuntza-gatazka gainditzeko ezinbestekoa da justizia konmutatiboaren kontzeptua barneratzea; alegia, hizkuntza bakoitzari bere egoeraren arabera lagundu behar zaio, eta ez dituen berezitasunen arabera.

Nola normalizatu euskararen egoera, batzuen ustez euskararen aldeko politikak egitea injustizia sortzea dela badiote?

7. Egia, askatasuna, errespetua-tolerantzia eta justizian oinarritutako diskurtso berria

Hizkuntza-bizikidetzeta eta, beraz, gizarte bizikidetzeta hobeagotzeko euskararen aldeko eta aurkako diskurtsoak gaindituko dituen diskurtso berri eta partekatua behar dugu.

Gure ustez, diskurtso berri horrek egia, askatasuna, errespetua-tolerantzia eta justiziaren balio etikoetan oinarritu behar du. Izan ere, lau balio horiek norbere taldearentzako zein besteentzako modu zintzo eta kritikoan onena bilatzera bultzatzen gaituzte (Ayerbe eta Garmendia, 2003:6).

Lau balio hauekiko koherentziaz, diskurtso berri horrek zera azpimarratu beharko luke:

Egia

Egiaren izenean, onartu beharko dugu:

- Orain bezala, etorkizunean ere Euskal Herria eleaniztuna izango dela eta eleaniztasuna aberasgarria dela¹⁶.
- Eleaniztasunaren izenean, onartu beharko dugu merezi duela euskararen sustapenean diru publikoa gastatzea. Izan ere, euskara eta er-

¹⁶ Eleaniztasuna onartzea ez da ikusi behar euskararen aldeko normalizazio politiken porrot gisa. Eleaniztasuna aberasgarria da. Fishmanek zioen bezala (2001: 17): «A continuing ethnohumanistic, ethnoreligious and ethnocultural constellation of beliefs, behaviours and attitudes. Only such a constellation will ultimately provide a rationale going beyond the economies of scale inherent in the materialist view of those who have essentially concluded that ‘if you can’t beat them, join them’. It is only the conviction that one’s own language-in-culture is crucially different and, therefore, worth sacrificing for («vive la difference!») that makes RLS worthwhile, though in the great majority of cases it means embarking on a carefully multilingual and multicultural existence for the foreseeable future. Although this may be considered a defeat by some RLSers, there is also good reason to consider it an honourable, enriching and constructive solution to the multiple ethnocultural identities which most modern human societies and individuals are increasingly destined to enact as an inevitable consequence of the complexity of ongoing globalisation.»

darak ez daude egoera berean, eta hizkuntza politikarik gabe euskara desagertzeko arriskuan egon daiteke.

- Euskara Euskal Herrian bakarrik hitz egiten dela, eta, aldiz, gaztelania eta frantsesak garatzeko eta bizitzeko eremu zabala dutela hemen zein kanpoan.
- Euskararen aldeko neurrien helburua ez dela erdaldunak diskriminazioa, baizik eta euskara indartzea.
- Euskara ikastea ez dela zaila.
- Euskara jakitea ez dela bateraezina gaztelania, frantsesa edo ingelesa jakitearekin.
- Aukera berdintasunaren izenean, zenbait lanpostutarako euskara jakitea ezinbestekoa dela.
- Euskara erabiltzea ez dela zama bat enpresarentzat eta merkatariarentzat, aukera bat baizik.
- Euskara egokia dela komunikazio behar berrietarako (lan munduan, teknologia berrietan...).
- Euskaraz bizi nahi duten herritarrek arazoak dituztela funtzio eta eremu guztietan euskaraz aritzeko, testuinguruak ez duelako hori ahalbidetzen.
- Euskara ez dela soilik abertzaleen kontua, guztiona baizik¹⁷.
- Euskara ikastea ez dela ahalegin handiegia, trukean lortze den onura kontuan hartzen bada.

¹⁷ Hori bai, ezin da ahantzi abertzaletasunak eta, oro har, euskal identitatearen inguruko eztabaida, borroka, gogoeta eta kontzientzia hartzeek berebiziko garrantzia izan dutela (motorra izan direla) euskararen berreskuratze prozesuan. Are gehiago, gure ustez, euskara eta bozka abertzaletasunaren artean proportzionaltasun-harreman positiboa dagoela jakinda (ikusi harreman honi buruz Harkaitz Garmendiak egindako ikerketa, 2015), euskararen eta euskalduntasunaren gaia eztabaida ideologiko-politikotik aterata, euskararen aldeko borroka umezurtz eta indarrik gabe gelditze-ko arriskua dago. Odriozolak dioen bezala (Odriozola, 2015:71): «Euskal Estatuaren formulazioan abertzaletasunaren aldaera guztiak dabilta oker euskara borrokaren erdigunetik periferiara baz-

Egiaren izenean, ezinbestekoa da hizkuntzen inguruan dauden gezurren, esamesen eta aurreiritzien aurka egitea¹⁸, eta horretarako, arlo honetan erabiltzen diren kontzeptuen esanahiak bateratu edota adostu behar dira (inposizioa, normalizazioa, bazterkeria ...), hizkuntzen egoerari buruzko datuak gehiago zabaldu (baita datu ekonomikoak ere), eta erakunde zein gizarte eragileek hizkuntzek bizi duten errealitateari buruz orain egiten dutena baino pedagogia gehiago egin behar dute.

Askatasuna

Askatasunaren izenean zera onartu beharko dugu:

- Gizabanakoek aukeratu duten hizkuntzan bizitzeko eskubidea dutela.
- Zenbait pertsonak erdaren aldeko hautua egingo dutela harreman informaletan eta beste batzuk euskararen aldekoa.
- Zenbait esparru eta funtziotan euskara izango dela hizkuntzarik erabiliena, eta beste funtzio eta esparru batzuetan euskarari asko kostatuko zaiola gaztelaniak duen hedakuntza lortzea.
- Elebitasun sozial orekatua lortzea oso zaila dela, eta elebitasun desorekatuan bizitzen ikasi beharko dugula.
- Ondorioz, maila txikiagoko edo handiagoko hizkuntza-gatazkekin edota hizkuntzen inguruko eztabaida ideologiko-politikoekin bizitzen

tertuta». Edozelan ere, beste batzuentzat, euskararen eta abertzaletasunaren artean dagoen identifikazioa kaltegarria izan daiteke euskararentzat. Harkaitz Garmendiak dioen bezala: «Nazionalismoa, helburu politikoak erdiesteko lanabesa izanik, estrategia eraginkorrenak marrazten saiatzen da. Alde horretatik, euskal paradigma politikoa errotik aldatu den honetan, euskara eta abertzaletasunaren artean dagoen identifikazioa estrategikoki komenigarria den hausnartzea komeni da» (Garmendia, 2015:39).

¹⁸ Iñaki Martínez de Lunaren hitzak erabiliz: «...euskararen mamuak uxatzea...» (Martínez de Luna, 2001:645).

jarraitu beharko dugula; hau da, epe luzean euskararen aldekoen eta aurkakoen arteko interesen arteko gatazkarekin¹⁹.

Gizabanakook aukeratu dugun hizkuntzan bizitzeko eskubidea dugula onartuta ere (norbanakoen eskubideak onartuta ere), ezin dira eskubide kolektiboak ahanzi. Zentzu honetan, onartu beharra dago hizkuntza-komunitateek aske izan behar dutela euren hizkuntzaren biziraupenaren alde lan egiteko eta hizkuntza horren garapen osoa ziurtatzeko²⁰. Beraz, norbanakoen askatasun eskubideak ezin du baldintzatu, adibidez, umeen euskara ikasteko eta eskolaren bitartez euskara ezagutzeko beharra. Norbanakoen askatasun eskubideen gaineratik, botere publikoek, hezkuntza-sistemaren bitartez, bi hizkuntza ofizialen ezagutza eraginkorra bermatu behar dute²¹. Modu berean, eskubide kolektiboan izenean, onartu beharko da udal administrazio batzuk euskaraz aritzeko hautua egingo dutela. Eta horrek zera onartzera eramaten gaitu: hizkuntzen inguruan sortzen diren arau, irizpide, eskakizun edota praktika linguistikoak egoera soziolinguistikoaren arabera egokitu behar direla, hau da, zonalde batean bizi diren euskaldun eta erdaldunen kopuruak arabera²². Hizkuntza politika bera ere, egoera soziolinguis-

¹⁹ Batzuen ustez, inoiz ere ez da gaindituko gatazka hau, euskaldungoa ulertzeko gogo gutxi dagoelako. Joxe Azurmendi zioen bezala: «Uste dut kulturako euskaldun denok eduki dugula noizbait alderdi guztien arteko konpresio guztizko ederraren tentazio, edo ilusio ekumenista, erromantikoa hau: euskaltzetasun zabal eta bakun bat, unibertsalista, irekia, errebindikazio humano-humano eta kultural politekin, ideal humanista arrunt batzuk besterik ez funtsean, inolako agresibitate gabe, nahiko elementala eta kasi apolitikoa (edozein politikarekin adostu ahal izatekoa), 'etsaien' artean ere aise ulertu ahal izango digutena, borondate on eta kultura pixka bateko nornahik problemarik gabe onartu ahal izango ligukeen modukoa... Gero denok ikasi beharra edukitzen dugun arte, kultura espainolean ez dagoela euskal abertzaletasun erradikal eta moderaturik, ez liberal eta fanatikorik, ulertezin eta ulergarriarik, razional eta zororik, eta azkenean alfer-alferra ezeze, ridikuloa dela hor aterik ate pelegriño ibiltzea 'ulerpen' eskale. Edo axola gehiegiren bategatik, edo axolarik deusezgatik, inoiz ez dute lekurik beren munduan gure ulerpenerako» (Azurmendi, 1997:129-130).

²⁰ Ikusi Lander Etxebarriaren «Euskaldunon Hizkuntza Eskubideak» artikulua. *BAT Soziolinguistika aldizkaria*, 45. zenbakia, 2002ko abendua.

²¹ Gai hau jorratzeko oso egokia da 2005. urtean Iñigo Urrutia Libarona argitaratu zuen liburua: *Derechos Lingüísticos y Euskera en el Sistema Educativo*.

²² Ikusi 1990. Urteko J. Laponceren «Irtenbide pertsonalak eta lurralde-irtenbideak estatu eleantunaren arazoan aurrean», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 23-47 eta Paula Casaresen (2004):

tikoaren arabera egokitu beharko litzateke. Josu Labaka UEMA-ko lehendakariak zioen bezala: «...euskararen normalizazioan liderrak izatea dagokigu udalerrri euskaldunoi eta euskararen arnasmune garen guztioi... Lidergoak, ezinbestean, hizkuntza politika berezitua behar du, batetik arnasmuneak zaindu eta zabaldu ahal izateko, eta bestetik gune erdaldunagoak euskarara erakartzeko (UEMA, 2016:2).

Errespetua-tolerantzia

Errespetuaren izenean onartu beharko da:

- Hiztunak edota hizkuntza-komunitateak diskriminatzen dituzten jorkabide guztiak alboratu behar direla.
- Hizkuntza eskubide indibidualekin batera eskubide kolektiboak ere badaudela, eta norbanakoaren hizkuntza-eskubideak ezin direla bermatu hizkuntza-eskubide kolektiboak errespetatzen ez badira²³.
- Nola errespetatu zonalde euskaldunean bizi den erdaldunaren hizkuntza-eskubideak? Nola errespetatu euskara hutsez bizitzea erabaki duen udalerrri baten eskubidea? Arestian esan bezala, batzuen eta besteen interesak errespetatzeko egokia izan daiteke arau, irizpide, eskakizun edota praktika linguistikoak egoera soziolinguistikoaren arabera egokitzea.

Errespetua-tolerantziaren izenean, ezinbestekoa da etnozentrismo linguistikoarekin bukatzea eta erdaldunak eta euskaldunak elkar ezagutzeko

Hizkuntza Eskubideak Euskal Herrian. Deustuko Unibertsitatea, Giza Eskubideen Institutua, 34. zenbakia.

²³ Jose Maria Setienek zioen bezala: «Entiendo que el sujeto radical de todo derecho es la persona, pero hay derechos que hacen referencia a su vida individual y hay derechos que hacer referencia a su vida social. Esos derechos que se refieren a la vida social son también derechos humanos, pero no en el sentido de defender a la persona sino en el sentido de defender el conjunto de relaciones sociales para que esa persona, tal como él quiere y tiene derecho a querer, pueda desarrollarse en esa dimensión que es la identidad de ese pueblo. Creo que los pueblos tienen también derecho a defender su legítima identidad» (*Talaia*, 1997:43-44).

ekimenak martxan jartzea. Are gehiago, erdaldunei euskal munduari buruzko informazio gehiago eman behar zaie. Izan ere, hizkuntza gatazkaren oinarrietariko bat da erdaldun askok euskararen munduari buruzko ezagutza gutxi dutela.

Justizia

Justiziaren izenean onartu beharko dugu:

- Euskararen aldeko politikak bultzatzea justiziaz jokatzeko dela. Izan ere, era honetako politikek ahalbidetuko dute euskararen eta erdaren arteko desorekak eta desberdintasunak murriztea.
- Euskara gutxitutako hizkuntza dela, eta etorkizunean ere bizitzeko funtzio eta eremu gehiago eskuratzeko beharra eta eskubidea dituela.

Justiziaren izenean, beharrezkoak dira euskararen aldeko politikak martxan jartzea eta politika publikoak egitea.

8. Ondorioak

Euskaraz bizi direnen eta erdaraz bizi direnen arteko gatazka guztiz gainditzea ezinezkoa dela onartuta ere, iruditzen zaigu posible dela hauen arteko bizikidetzaren hobeagotzea.

Horretarako, ezinbestekoa da arau argiak izatea. Baina arau horiek barneratuak eta errespetatuak izateko, balio etikoetan oinarritutako diskurtsoak behar ditugu.

Gure ustez, hizkuntza-bizikidetzaren aldeko diskurtso berria egia, askatasuna, errespetua-tolerantzia eta justizia balio etiko-moraletan oinarritu beharko litzateke. Izan ere, lau balio horiek kontzientzietan barneratuz, modu kritiko eta zintzoan norberarentzako zein besteentzako onena bilatzeko joera barneratzen dugu, gizakien eta hizkuntza-komunitateen duintasunean oinarritutako elkarbizitza hobeagotzen eta errazten da, eta, ondorioz, baita elkarbizitza linguistikoa ere.

Modu berean, hizkuntzen inguruan egiten den edozein arau, plangintza edo politika eraginkorra izango da partekatuak diren eta uneko aldaketen gainetik mantenduko diren balio etikoetan oinarritzen bada. Izan ere, oinarri etikoa duten arauak, plangintzak eta politikak errazago barneratzen dira, eraginkorragoak dira eta denboran irauten dute (balio etiko-moralek sortzen dituzten arauak ez dira nahitaez bete beharrekoak, eta ez dago kanpoko zigorrak, baina badago kontzientziak sortzen duen barne zigorra arau horiek betetzen ez dituztenentzat). Aldiz, zigor hutsean oinarritzen diren hizkuntza politikek aurrera ateratzeko arazo gehiago izaten dituzte eta uneko aldaketa politikoekin bertan behera gelditzeko arriskua izaten dute.

Gure ustez, balio etikoetan sortu behar den diskurtso berri horrek balio beharko luke ez bakarrik espainolaren, frantsesaren eta euskararen arteko bizikidetzaren hobea izateko, baita azkeneko urteetan gure herrira bizitzera etorri diren etorkinen hizkuntzekiko harremanak hobea izateko ere.

9. Bibliografia

AMORRORTU, E., ORTEGA, A., IDIAZABAL, I., eta BARREÑA, A., 2010, *Erdaldunen euskararekiko aurreiritziak eta jarrerak*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

ARRIZABALAGA, J., 1989, «XVIII. mendeko irudi estetikoak», *Baloreak Gizartean*. Bilbo: UEUko filosofia Saila, 93-110 orrialdeak.

AYERBE, E. eta GARMENDIA, F., 2003, «Ética y Convivencia» in Garmendia, F. eta Setien, J.M., 2003: *Pueblo Vasco y Soberanía. Aproximación histórica y reflexión ética*. Lasarte-Oria: Etor-Ostoa.

AZURMENDI, J., 1997, *Demokratak eta biolentoak*. Donostia: Elkar.

CABRERA, M. A., 2001, *Historia, lenguaje y teoría de la sociedad*. Madril: Cátedra.

CALVET, L., 1999, *La guerre des langues et les politiques linguistiques*. Paris: Payot (Hachette).

COYOS, J. B., 2010, «Hizkuntza-ukipena», in Zarraga, A.; Coyos, J-B; Hernandez, J.M.; Joly, L.; Larrea, I.; Martinez, L.V.; Uranga, B. eta Bilbao, P.: *Soziolinguistika Eskuliburua*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

COYOS, J.B., «Hizkuntza Ukipena». *Auñamendi Eusko Entziklopedia*: <http://www.euskomedia.org/aunamendi/ee152063/137078>

DAHRENDORF, R., 1971, *Elementos para una teoría del conflicto social*. Madril: Tecnos.

ERIZE, X., 1997, *Soziolinguistika historikoa eta hizkuntza gutxituen bizitza. Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa (1863-1936)*. http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Xabier_Erize_Etxegarai_TESI.pdf

ERIZE, X., 2011, «Hizkuntza ekologiatik iraunkortasunerako: indarguneak, ahulgu-neak eta proposamenak», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 81. zenbakia, 2001-4, 67-86 orrialdeak.

ETXEBARRIA, L., 2002, «Euskaldunon Hizkuntza Eskubideak», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 45. zenbakia.

Eusko Jaurlaritza, Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza, 2012, V. Inkesta Soziolinguistikoa. Hizkuntza-gaitasuna. Transmisioa. Jarrera. Erabilera. http://www.kultura.ejgv.euskadi.net/r46-17894/eu/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/encuestas_sociolinguisticas.html

Eusko Jaurlaritza, 2009, IV. Mapa Soziolinguistikoa. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

Eusko Jaurlaritza, Prospekzio Soziologikoen Kabinetea, 2015, *Euskara. Jarrerak eta Iritziak*. Vitoria-Gasteiz: http://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/o_14tef7/eu_def/adjuntos/14tef7.pdf

FISHMAN, J., 1972, *The sociology of language. An interdisciplinary social science approach to language in society*. Massachusetts: Newbury House Publishers.

FISHMAN, J., 2001, *Can threatened languages be saved? Reversing Language Shift, revisited: a 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.

GARMENDIA, F., 2003, «La soberanía en relación al Pueblo Vasco: Dos siglos de confrontación (1802-2002). Aproximación histórica» in Garmendia, F. eta Setién, J.M., 2003, *Pueblo Vasco y Soberanía*. Donostia: Etor-Ostoa.

GARMENDIA, H., 2015, «Euskara eta bozka abertzalearen arteko lotura», *Jakin*, 208. zenbakia, Lasarte-Oria.

IZTUETA, P., 2003, «Identitate kulturala eta boterea», *Uztaro*, 47. zenbakia, 97-110 orrialdeak.

KASARES, P., 2004, *Hizkuntza Eskubideak Euskal Herrian*, Deustuko Unibertsitatea, Giza Eskubideen Institutua, 34. zenbakia.

Euskararen Gizarte Erakundeen Kontseilua, 2011, *Ildoen Azterketa eta Zehaztapena 2011-2016*.

LAPONCE, J., 1990, «Irtenbide pertsonalak eta lurralde-irtenbideak estatu eleantunaren arazoan aurrean», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 2. zenbakia, 23-47.

LINDBEKK, T., 1992, «The Weberian Ideal-Type: Development and Continuities», *Acta Sociológica*, 35. zenbakia, 285-297 orrialdeak.

MARTINEZ DE LUNA, I., 2010, «Framing: komunikazio-teorietatik euskararen beharizanetara. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria* 76 (53-67).

MARTINEZ DE LUNA, I., 2011, «Euskararen inguruko diskurtso berria Arabarako: gogoeta eta proposamena», *Euskera*, 56-3 (589-652).

MARTINEZ DE LUNA, I., ERIZE, X., AKIZU, B., ETXANIZ, J. eta ELIZAGARATE, A., 2015, *Euskararen gaineko oinarritzko diskurtsoen lanketa (EGOD egitasmoa)*. *Azken Txostena*, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza. http://www.euskadi.eus/contenidos/noticia/euskara_gainean/eu_def/adjuntos/EGOD_EU.pdf

MOLLÁ, T., 2005, *Manual de sociolingüística*. Alzira: Ediciones Bromera.

ODRIOZOLA, J.M., 2015, «Formulazio politikoaren bila», *Jakin*, 208. zenbakia, Donostia.

SANCHEZ CARRION, J.M. «Txepetx», 1987, *Un futuro para nuestro pasado: Claves de la recuperación del euskara y teoría social de las lenguas*. Donostia: Egileak berak argitaratua.

SANCHEZ DE PUERTA, F., 2006, «Los tipos ideales en la práctica: significados, construcciones, aplicaciones». *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales*, 11. zenbakia, 11-32 orrialdeak.

TALAIA HAUSNARKETARAKO ALDIZKARIA, 1997, «Sabater y Setién. Un diálogo sobre ética», *Talaia Hausnarketarako Aldizkaria*, 1. zenbakia, Zarautz, 8-58 orrialdeak.

TERRICABRAS, J.M., 2001, «Hizkuntza hautatzeko askatasunaren mitoa». *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, 41. zenbakia.

TORREALDAI, J.M., 1998, *El libro negro del Euskera*. Donostia : Tarttalo.

URRUTIA LIBARONA, I., 2005, *Derechos lingüísticos y euskera en el sistema educativo*. Iruñea: Lete Argitaletxea.

WEBER, M., 1982, *Ensayos sobre metodología sociológica*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.

SETIEN, J.M., 2004, *Bases éticas para la paz*. Lasarte-Oria: Etor-Ostoa.

ZARRAGA, A., 2010, «Soziolinguistikari Sarrera» in Zarraga, A.; Coyos, J-B; Hernandez, J.M.; Joly, L.; Larrea, I.; Martinez, L.V.; Uranga, B. eta Bilbao, P.: *Soziolinguistika Eskuliburua*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

Euskararen ahozko kale-erabilera: erronkak

**Uso oral del euskera en las calles de Euskal Herria:
los retos**

**Usage oral du basque dans les rues du Pays Basque :
les enjeux**

**Oral use of basque in the streets of the Basque
Country: the challenges**

ALTUNA ZUMETA, Olatz
Soziolinguistika Klusterreko ikerlaria

IÑARRA ARREGI, Maialen
Soziolinguistika Klusterreko ikerlaria

Noiz jaso: 2017-03-07

Noiz onartua: 2017-09-14

Euskera. 2016, 61, 2. 407-438. Bilbo
ISSN 0210-1564

2017ko uztailean argitaratu ziren Hizkuntzen Erabileraren VII. Kale-Neurketako datuak. Artikulu honetan jaso ditugu Euskal Herriko kaleetako euskararen ahozko erabileraren 2016ko datu berriak. 1989. urtetik Euskal Herriko euskararen erabilerak 2,5 puntuko igoera izan bazuen ere, azken hamar urtean behera egin du. Egoera honek euskara biziberritzen jarraitzeko erronka berriak definitzera behartzen gaitu ondorioz, eta lerro hauetara ekarri dugu proposamen bilduma bat.

Hitz-gakoak: kale-erabilera, Kale-Neurketa metodologia, diagnostia, Hizkuntzen Erabileraren Euskal Herriko VII. Kale-Neurketa, erronkak.

En julio de 2017 se publicó la VII Medición del Uso de las Lenguas en las calles de Euskal Herria. En este artículo publicamos los nuevos datos que se recogen de las mediciones realizadas en 2016. Si desde el año 1989 hasta el 2006 el uso del euskera en la calle subió un 2,5 %, los últimos diez años ha habido un retroceso. Esta situación nos lleva a replantearnos nuevos retos para revitalizar el euskera, y es por ello que traemos a colación en este texto una serie de propuestas.

Palabras clave: Uso de las lenguas en la calle, metodología para la medición del uso de las lenguas en las calles, diagnóstico, VII Medición del Uso de las Lenguas en las calles de Euskal Herria, retos.

En juillet 2017 furent publiés les résultats de la VIIème Mesure de l'Usage des Langues dans les rues du Pays Basque. Nous publions dans cet article les nouveaux résultats collectés suite aux mesures réalisées en 2016. Si, entre 1989 et 2006, l'usage du basque dans la rue a augmenté de 2,5 %, on a observé un recul au cours des dix dernières années. Cette situation nous amène à définir de nouveaux enjeux pour la revitalisation du basque, c'est pourquoi nous faisons dans ce texte une série de propositions.

Mots-clés : L'usage des langues dans la rue, méthodologie pour la mesure de l'usage des langues dans la rue, diagnostic, VIIème Mesure de l'Usage des Langues dans les rues du Pays Basque, enjeux.

July 2017 saw publication of the 7th survey of the use of Basque on the streets of the Basque Country. This paper publishes the new data gleaned from the measurements taken in 2016. While from 1989 to 2006 the use of Basque in the street rose by 2.5%, in the last ten years there has been a decline. This situation leads us to posit new challenges in revitalising Basque, and a series of proposals are therefore made in this article.

Keywords: The use of languages in the street, methodology for measuring the use of languages in the street, diagnosis, 7th Measurement of the street use of languages in the Basque Country, challenges.

1. Sarrera

Euskararen ahozko erabileraren diagnosis egingo dugu artikulu honetan, azken 30 urte hauetan Euskal Herrian egindako kale-neurketen emaitzak aztertuz. Diagnosi horri erreparatuta, lehenik eta behin nabarmendu behar dugu errealitate ezberdinak ditugula lurraldeka -eta lurralde bakoitzaren baitan ere errealitateak ez direla berdinak-. Bakoitzaren abiapuntua ez baita bera, ez eta erabilerak gerora izan duen bilakaera ere. Hori erakutsi digute, besteak beste, kale-neurketen datuek. Beraz, oro har Euskal Herrian euskararen kale-presentzia ez da homogeneoa. Hiztunen adinak, generoak edota haurren presentziaren indarrak ere modu ezberdinetan eragiten dute euskararen erabileran, eremu batean edo bestean. Errealitate anitz horren argazkia atera dute Kale-Neurketek, eta horregatik zaigu ikerketa hau diagnosis egiteko baliagarri.

Ikerlan horren metodologia eta ibilbidea azalduko dugu zehatz-mehatz bigarren atalean, eta ondoren, hirugarren atalean egingo dugu diagnostikoa. Azkenik, egungo egoera hobetzeko -finean, erabilera areagotzeko- soziolinguistika arloan aditu batzuek proposatutakoak ekarri ditugu. Horretarako nagusiki bi bide baliatu dira: batetik, euskararen bilakaera soziolinguistikoa erabileraren ikuspegitik aztertzen duen 100. BAT Soziolinguistika aldizkaria eta VII. Kale-Neurketaren emaitzak aztergai zituen 2017ko uztaileko *BE-RRIA* egunkariko «Euskararen bilakaera soziolinguistikoa» udako seriea. Eta bestetik, azken urte hauetan Soziolinguistika Klusterrak burutako ikerketa-lerroetan nabarmendutako ondorioak.

2. Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa

Euskararen erabilera areagotzeko aurrera begira ditugun erronkak zehazteko, ezinbestekoa da egungo egoeraren diagnostiko batetik abiatzea. Hau da, egoera hobetze bidean martxan jar litezkeen erronkak lehenik eta behin zein egoeratan arabera sailkatzeko, beharrezkoa dugu lehenik eta behin zein egoeratan gauden kontuan izatea.

Euskal Herri osoko erabilera datuak aztertzerakoan, pare bat iturri esanguratsu ditugu: Inkesta Soziolinguistikoa batetik, eta Euskal Herriko Ka-

le-Neurketa bestetik. Erabileraren inguruan informazio interesgarria eskaintzen digute biek ere, eta gainera, denbora-serie luzeak ditugu bi iturrietan. Kasu honetan, diagnosi hori egiteko Soziolinguistika Klusterrak lau-bost urtean behin Euskal Herri osoan burutzen duen Kale-Neurketak utzitako emaitzetara mugatuko gara.

Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketan, Euskal Herriko kaleetan entzuten den hizkuntza erabilera behatzen da. Hau da, ikerketa honek hiztunen kale-erabilera du aztergai, eta datu-bilketa hori behaketa teknika bidez egiten da; neurtzaileek entzuten dena jasotzen dute kalean dabiltzan hiztunei ezertxo ere galdetu gabe, alegia. Hiztunak ez du jakiten behatua izaten ari denik, eta neurtzaileek hiztunaren berezko joera jasotzen dute. Modu honetan, inkesta bidezko datu-bilketen subjektibotasuna saihesten da, emaitza fidagarriagoak lortuz.

2.1. Euskal Herriko Neurketaren ibilbidea

Hizkuntzen Erabileraren Euskal Herriko Kale-Neurketa ibilbide luzeko ikerketa-lan bat da. Erabilera neurtzeko metodoaren sortzailea Siadeco Ikerketa Taldea izan zen (Iñaki Larrañagaren gidaritzapean etorri zen oinarrri hau); izan ere, 1981eko EAEko zentsuak estreinakoz jasotako hizkuntza-gaitasunari buruzko datuak euskararen egoera soziolinguistikoa deskribatzeko nahikoa ez zirela nabarmendu zen garai hartan. Hala, kezka horri aurre eginez, 1983. urtean Kale-Erabileraren Neurketa metodologia sortu eta Gipuzkoako udalerrri guztietan neurketak egin zituzten.

Bilakaera

1989. urtean Euskal Kultur Batzordeak (EKBk) Euskal Herriko udalerrri handienetan (10.000 biztanletik gorako udalerrietan) erabileraren neurketa burutzea erabaki zuen, Euskal Herriko Lehenengo Kale-Neurketa bideratzea ahalbidetuz. Geroztik, Euskal Herri mailan beste sei aldiz errepikatu du Soziolinguistika Klusterrak (aurrez SEI Elkarteak), azken urteetan zentsu eta errolda urtearekin bat eginez (aurrerantzean ere hala egingo da):

1993, 1997, 2001, 2006, 2011 eta 2016. urteetan. Ondorioz, dagoeneko ia hogeita hamar urteko esperientzia metatuta, metodologia aski frogatua eta kontrastatua dugu.

Neurketa guztiek oinarri metodologiko bera badute ere, ikerketa osatu eta lortzen diren emaitzak hobetze aldera, neurketa batetik besterako egokitzapenak gauzatu dira. Aipaturiko zazpi edizioen garapenean, moldaketa nagusienak laginketa ereduetan eta neurtutako aldagaietan egin izan dira.

- Laginketa ereduari dagokionez, hasiera batean, 10.000 biztanletik gorako udalerrietan (1989) egin zen neurketa; jarraian, 5.000 biztanletik gorako udalerrietan eta 5.000tik beherako udalerrri kopuruaren % 10¹ behatu zen (1993 eta 2001²); lagin hori oinarri hartuta optimizatu zen 2006 eta 2011ko lagina; eta 2016ko azken edizioan, ahalik eta eskualde gehienen datu adierazgarriak lortu ahal izateko laginketa eredu osatu da³.
- Behatutako aldagaiei dagokionez, ordea, hasieran erabilera indizeak adin-taldeka neurtu ziren (1989 eta 1993⁴) eta 1997. urtean sexua eta haurren presentzia aldagaiak gehitu zitzaizkion datu-bilketari (geoztik hiru aldagai nagusi horiek mantendu dira 2001, 2006, 2011 eta 2016ko edizioetan ere). Gainera, azken bi edizioetan datu-bilketarako osatu ziren fitxa berriei esker, behatzen ditugun elkarrizketen kopurua jakin dezakegu⁵.

¹ Udalerri txiki horien % 10 aukeratzeko, euskararen ezagutzaren araberako eta herri tamainaren araberako tipologiak kontuan hartu ziren. Ipar Euskal Herrian euskaldunen portzentajerik ezagutzen ez denez, ez zen metodo hori aplikatu.

² Ipar Euskal Herrian 1.000 hiztunetik gorako udalerrriak behatu ziren.

³ Emaitzak ez dira fidagarriak udalerrrika. Horretarako, interesa duten udalerrriek berariazko eskaera luzatu behar diote Soziolinguistika Klusterrari. Behin eskaera eginda, herriko errealtatea kontuan hartuz diseinatzen da bertako neurketa.

⁴ Bigarren edizio honetan, talde tamaina ere neurtu zen J.L. Alvarez Enparantza «Txillardegia»-ren eredu matematikoa aztertzeko. Hau da, hitz egiten ari direnak bikoteka, hirukoteka, laukoteka, boskoteka edo talde handiagoan doazen behatu zen.

⁵ Gero azalduko dugun moduan, zinez beharrezkoa errore mailaren kalkuluak egiteko.

- Aipagarria da 2016ko neurketan gaztelania eta frantsesa hizkuntzak bereizi direla. Orain arte hizkuntzak hiru multzotan bereizten genituen: euskara, gaztelania/frantsesa, eta beste hizkuntzak. VII. edizioan, berriz, lau multzo behatu dira: euskara, gaztelania, frantsesa eta beste hizkuntzak.

Hala eta guztiz ere, datuak konparagarriak izan daitezten, neurketa guztietan datu-bilketa modu berean errepikatu da eta beharrezko analisi estatistikoak burutu dira hobekuntza edo aldaketa horien eragina ebaluatzeko.

Garapena

Azken urteetan metodologiak izandako hobekuntza eta garapen teknikoegi begiraturaz, bi dira aipagarrienak: alde batetik, Euskal Herriko Kale-Neurketaren VI. edizioan (2011. urtean), lagin-akatsa kalkulatzeko eredu matematiko bat egin zen, eta bestetik, jarraian, telefono mugikorrean datuak jasotzeko aplikazioa sortu zen.

- Lehenengo garapenari dagokionez, lagin-akatsaren kalkuluarekin neurketetatik lortzen ditugun datuen adierazgarritasuna baloratzen da. Horretarako, neurketan behatutako elkarrizketa kopurua eta herriko ezagutza-datuak dira beharrezkoak⁶.
- Datu-bilketak mugikor bidez egiteak, berriz, behaketa burutu bitarteko diskrezioa hobeto lortzea ahalbidetzen digu. Hala eta guztiz ere, esperientziak esan digu mugikor bidezko datu-bilketa motelagoa dela jende gehiago eta, ondorioz, elkarrizketa gehiago entzuten ditugun kaleetan (momentu berean entzuten diren elkarrizketak mugikor bidez jasotzeko zailtasunak izan ohi dituzte neurtzaileek). Horregatik, mugikor bidezko datu-bilketak herri txikiagoetan burutu ohi ditugu, elkarrizketak maiztasun gutxiagorekin entzuten baitira eta denbora gehiago baitute neurtzaileek elkarrizketa mugikorrean modu zuzenean sartzeko.

⁶ Ikus «Laginaren kalkulurako tresna»: <http://www.soziolinguistika.eus/lagina>

Beste hainbatetan, esparru desberdinetatik euskararen egoera soziolinguistikoaren diagnostikoa ezagutu nahian jaso izan ditugun eskaerak tarteko, Euskal Herriko Kale-Neurketa burutzeko erabiltzen dugun metodologia hau behar berezietara egokitu izan da gune bereziagoetan neurketak bideratzeko. Hau da, datu hauen baliagarritasuna kontuan hartuz, gero eta interes handiagoa dago metodologia hau beste esparruetan aplikatzeko ere, eta ondorioz, azken urteetan Soziolinguistika Klusterrak ondorengo egokitzapen hauek ere burutu ditu:

- Gune mugatuetako neurketak: leku «itxietan» egiten diren neurketak. Adibidez, lantokietan eta ikastetxeetan.
- Eskolaz kanpoko kirol jardueretan neurketak: gaztetxoenen aisialdi eremuko hizkuntza-erabilerak gertuagotik aztertzea ahalbidetzen digu.
- Herri txikietan neurketak euskara gaitasuna aldagai moduan txertatuta: euskaldunen arteko hizkuntza-erabilerak zer-nolakoak diren jakiteko aukera eskaintzen digu.
- Hitanoaren kale-erabilera behatzeko neurketak: herriko hizkuntza-erabilera neurtzearekin batera burutzen diren neurketak dira⁷.

Euskal Herrian sorturiko metodologia honek hizkuntzen egoera zertan den ezagutzeko ezinbesteko erreferentzia bilakatu diren datuak eskaintzen dizkigu. Euskal Herritik kanpora, guk dakigula, ez da behaketa bidezko halako datu-bilketa handirik burutzen; eta horregatik, atzerrian ikerlanak jakin-mina eta interesa sortu du. Euskararen egoera diagnostikatzeko hain baliagarria zaigun tresna ahozko erabilera kuantifikatu nahi duten ikerlariarentzat eta, bereziki, hizkuntza gutxiagotua duten komunitateei zein hizkuntza-aniztasuneko egoerak aztertzeke erabat baliagarria da (Altuna eta Basurto, 2013).

2.2. Euskal Herriko Kale-Neurketa: metodologia

Euskal Herriko Kale-Neurketan erabiltzen den metodologiaren azalpena *Hizkuntza-erabilera behaketa bidez neurtzeko Gida Metodologikoa* argitalpe-

⁷ Garapen bidean dagoen metodologia da honakoa. 2016. urtean bi esperientzia pilotu egin badira ere, oraindik ere metodologiak gehiago fintzea eskatzen du.

nean jasotzen da (Altuna eta Basurto, 2013). Hala eta guztiz ere, ondorengo lerroetan metodologiaren ezaugarri nagusiak bilduko ditugu.

Aztergaia: ahozko erabilera

Soziolinguistika arloak bat egiten du hizkuntza baten egoeraren adierazle esanguratsuena eta fidagarriena **erabilera** dela esatean. Gainera, eguneroko ohiko harreman horietan erabiltzen dugun hizkuntza hori izan ohi da «osasu» egoera onean dagoena. Horregatik, ahozko erabilera aztertzen da metodologia honen bidez; izan ere, **ahozkoa** da hiztunaren hizkuntza-erabilerarik naturalena (Altuna eta Basurto, 2013).

Ikerketaren helburu orokorra Euskal Herriko, eta bertako herrialdeetako, hizkuntza-erabileren datuak eskuratzea da, **kalean** euskararen eta beste hizkuntzen presentzia zenbatekoa den kuantifikatuz (Altuna eta Basurto, 2013). Kalea bera ere espazio neutrala dela (adin, sexu, klase... guztietako pertsonak ibiltzen dira), herritarren jarduera publikorako eremua dela (lagunekin elkartzeko, jolasteko, harremantzeko...) eta eremu pribatu batetik besterako bidea dela (lantokia, etxea, eskola, zerbitzuguneak...) kontuan hartuz (Altuna eta Basurto, 2013), eguneroko ohiko harreman horiek aztergai dituen ikerketa burutzen da metodologia honen bidez. Horregatik, hizkuntzen egoera soziolinguistikoa deskribatzerakoan garrantzizko adierazlea da.

Metodologiaren oinarria: behaketa teknika

Metodologia honen bidez, ahozko hizkuntza-erabilera **behaketa** bidez neurtzen da. Neurtzaileek hiztunak neurketaren momentuan darabilen hizkuntza jasotzen dute zuzenean, ezer galdetu gabe. Ondorioz, garrantzitsua da behaketa hori **diskrezioz** burutzea; izan ere, hiztuna behatua izaten ari dela ohartuz gero, bere ohiko hizkuntza-praktika aldatzeko aukera izango luke, eta gure helburua hizkuntza bakoitza erabiltzearen ekintzak zenbateko maiztasun erreala duen kontrolatzea da. Hala, hizkuntza-praktika horiek jasotzeko kalean entzuten ditugun **elkarrizketei** erreparatzen diegu; horixe da gure behaketa-unitatea.

Diseinua

Neurketa bakoitzak bere diseinu propioa du, non neurketa bideratuko den neurraldiak eta ibilbideak, neurtuko diren aldagaiak eta datu-bilketa egiteko modua zehaztuko diren.

Neurraldiei dagokienez, Euskal Herriko Kale-Neurketan 2006tik aurrera datu-bilketa neguko ordu aldaketa baino lehen egiten da, eguneko argi orduak gehiago diren heinean kalean jende gehiago beha dezakegulako. Hego Euskal Herrian, asteazkenetan 18:00-20:00 bitartean, eta larunbatetan 11:00-13:00 eta 18:00-20:00 bitartean burutzen dira neurketak; eta Ipar Euskal Herrian, berriz, ordutegia aurreratzen da: asteazkenetan, 16:00-18:00 bitartean eta larunbatetan, 10:00-12:00 eta 16:00-18:00 bitartean. Azken edizioetan lauzpabost astetan zehar osatzen dira neurraldi guztiak.

Laginketa egin ostean, behatuak izango direla erabakitako herrietan, kalerik jendetsuenak biltzea irizpide nagusitzat hartu (plaza inguruak, parkeak, geltokiak, salerosketa kaleak, eta abar.) eta neurtu beharreko kale horiek finkatzen dira **ibilbidea(k)** definituz. Toki itxiak neurketatik kanpo gelditzen dira. Garrantzitsua da, edizio batetik besterako datuak konparagarriak izan daitezen, ibilbideak bere horretan osatuta mantentzea. Dena den, herrietako urbanizazio prozesuak tarteko, edizio batetik bestera kale dinamika duten eremu berriak gehituz ibilbideak berritzea erabat zentzuzkoa da.

Euskal Herriko Neurketan, behatzen ditugun hiztunen hainbat ezaugarri ere kontuan hartzen dira hizkuntza-erabilera datuak biltzerakoan: sexua (emakumezkoa ala gizonezkoa izatea), adin-taldea (haurra, gaztea, heldua ala adinekoa izatea⁸) eta haurrak hizketan ari ote diren (bai ala ez) jasotzen dute neurtzaileek. Ondorioz, emaitzak aztertzerakoan **aldagai** horien araberrako erabilera datuak ere eskura izaten ditugu.

Azkenik, datu-bilketarako **neurtzaile bikote** batek ibilbide batean zehar neurketa bideratzeko ardura izaten du, bikotea izatea komenigarriagoa bai-

⁸ Haurrak 0-14 urte bitartekoak dira, gazteak 15-24 urte bitartekoak, helduak 25-64 urte bitartekoak, eta adinekoak 65 urtetik gorakoak (neurtzaileek estimatzen dute adina).

ta diskrezioa mantentzeko. Era berean, diskrezioa kontuan hartuz eta ibilbide horren berezitasunak kontuan hartuz, datu-bilketa bideratuko duten **modua** definitzen da: ohiko fitxak erabiliz edo mugikorreko aplikazio bidez burutu dezakete neurketa.

Emaitzen irakurketa

Ikerketa honen bidez lortzen ditugun kale-erabileraren datuak Euskal Herriko kaleetan entzuten ditugun elkarrizketek eskaintzen digute. Dena den, emaitzak aztertzerakoan ez dira behatutako elkarrizketa horien hizkuntza-erabilera datuak aurkezten, baizik eta elkarrizketa horietan parte hartu duten **solaskide** kopuruarekin kalkulaturako datuak⁹ aurkezten dira¹⁰.

Hala ere, herrietako datuak interpretatzerakoan funtsezkoa da konturatzeari eskaintzen diguten herriko egoera soziolinguistikoaren argazkia parametro batzuen baitan ulertu behar dela. Hasteko, ezin dugu esan datuek euskal herritarren kaleko erabileraren datuak eskaintzen dizkigutenik; izan ere, kalean topatzen ditugun solaskide guztiak ez dute zertan Euskal Herrian bizi direnak izan. Horregatik, zuzenagoa da **Euskal Herriko kaleetako hizkuntzen erabileraz** hitz egitea.

Bestalde, kontuan hartzekoa da emaitza hauek eskaintzeko behatuak izan diren hiztunek osatu duten **lagina** nolakoa den. Hau da, aldagaien arabera unibertsoaren eta laginearen arteko alderaketa eginez gero, ohikoa da, adibidez, Hego Euskal Herrian laginean unibertsoan baino haur edo heldu gehiago izatea proportzionaliki; eta Iparraldean, berriz, lagineko adin-taldean pisua unibertsoan adin-taldean pisuarekin bat etortzea, gutxi gorabehera. Ondorioz, herriko erabilera datu horien arabera dela esatean, kontuan izatekoa da hiztun profil batzuk gutxiago behatu ohi ditugula.

⁹ Elkarrizketa-taldeko kide bati (edo gehiagori) entzun ohi diote neurtzaileek (ez beti guztiei), eta hizkuntza hori taldeko partaide guztiei esleitzen zaie.

¹⁰ Bi modutan aztertuta ere, emaitzek joera bera adierazi ohi dute.

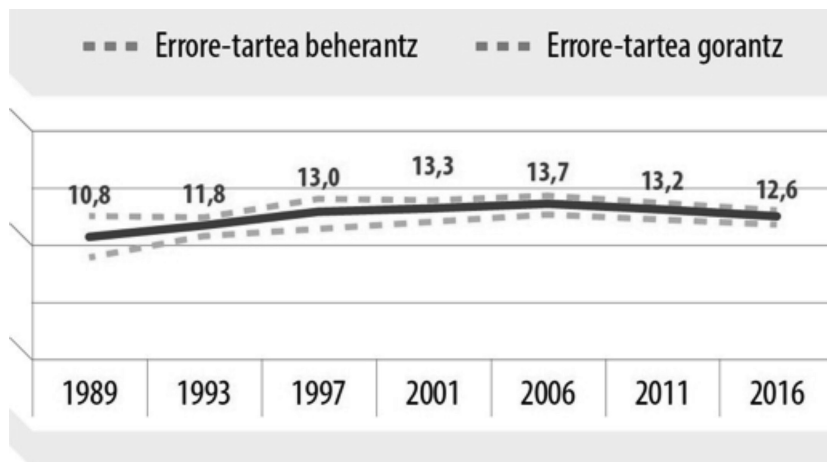
3. Egungo egoeraren diagnosis:

Aurrez esan bezala, gaur egun Euskal Herriko euskararen egoera soziolinguistikoa hobetze aldera ditugun erronkak zehazteko, ezinbestekoa da diagnosi batetik abiatzea. Diagnosi hori osatu dugu atal honetan Hizkuntzen Erabileraren Euskal Herriko Kale-Neurketek eskaintzen dizkiguten datuak kontuan hartuz.

3.1. Euskal Herriko VII. Kale-Neurketa: 2016ko emaitza nagusiak

2017ko uztailean aurkeztu ziren hizkuntzen kaleko erabileraren Euskal Herriko datu berriak. Azken hilabeteotan zeresana izan dute Euskal Herriko euskararen egoera soziolinguistikoa ebaluatzeko, izan ere, 2011ko datuek adierazitako joerei jarraituz, **azken hamar urteetan euskararen kale-erabilera apaldu egin da** (1. grafikoa) (Soziolinguistika Klusterra, 2017).

1. grafikoa: Euskararen kale-erabileraren bilakaera. Euskal Herria, 1989-2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

Zenbatekoa da hizkuntzen egungo ahozko kale-erabilera? Euskal Herriko kaleetan entzundako elkarrizketetako **solaskideen % 12,6 euskaraz** ari zen 2016an; % 76,4 gaztelaniaz eta % 8,3 frantsesez ari ziren; eta azkenik, % 2,7 zen beste hizkuntza batean ari zena. Dena den, ezberdintasun handiak daude lurraldeak kontuan hartuz gero.

2. grafikoa: Hizkuntzen kale-erabilera. euskal herria, 2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Lurraldeka, ezberdintasun handiak

Hirugarren irudiari begiratu gero, lurralde bakoitzaren egoera soziolinguistikoa ezberdina dela ikus daiteke, euskararen kale-erabilerari dagokionez. Gipuzkoan jaso da euskararen kale-erabilerarik altuena (% 31koa). Bizkaian, berriz, ia % 9ko euskararen kale-erabilera behatu da. Nafarroako kale-erabilera ia % 7koa izan da, eta Ipar Euskal Herrian, berriz, % 5eko

kale-erabilera behatu da. Azkenik, euskara gutxien erabiltzen den lurraldea Araba da, ia % 5eko erabilera datuarekin.

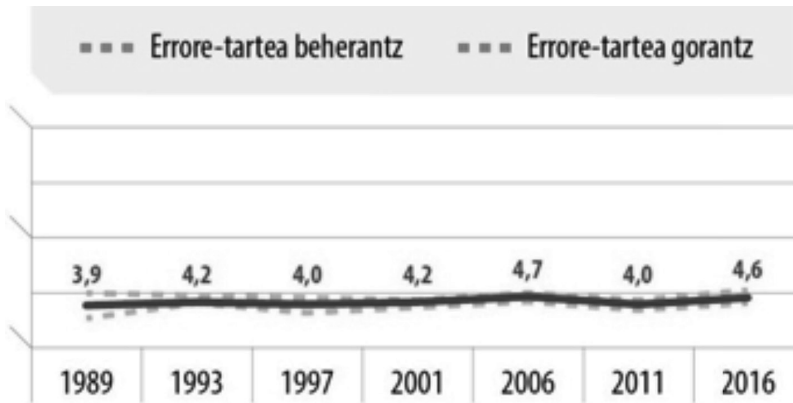
3. grafikoa: Euskararen kale-erabilera. Lurraldeak, 2016 (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

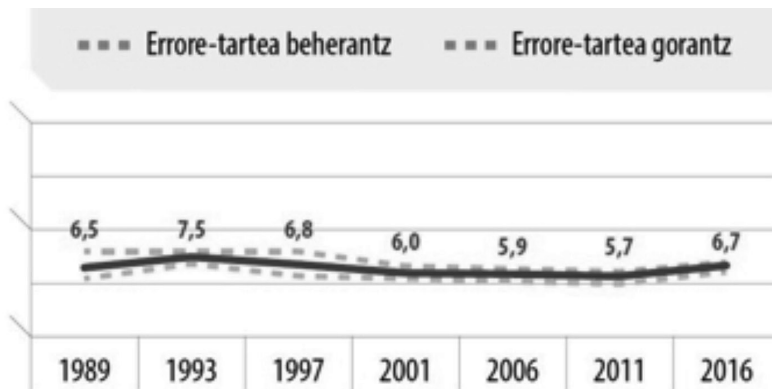
Lurralde bakoitzean erabilera-maila ezberdinak ditugu, beraz. Ildo bere-tik, lurralde guztiek ez dute bilakaera bera izan hogeita zazpi urte hauetan. Lautada baten irudia hartzen dute Araba, Nafarroa eta Ipar Euskal Herriko bilakaeren grafikoek, jarraian ikus daitekeen moduan. Baina aipagarriak dira bi ohar: Arabako eta batez ere Nafarroako erabilerak azken bost urtee-tan gora egin izana, batetik; eta bestetik, Ipar Euskal Herrian, inoizko era-bilera-indizerik baxuena behatu izana.

4. **grafikoa:** Euskararen erabilerearen bilakaera. Araba, 1989-2016 (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabilerearen Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

5. **grafikoa:** Euskararen erabilerearen bilakaera. Nafarroa, 1989-2016 (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabilerearen Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

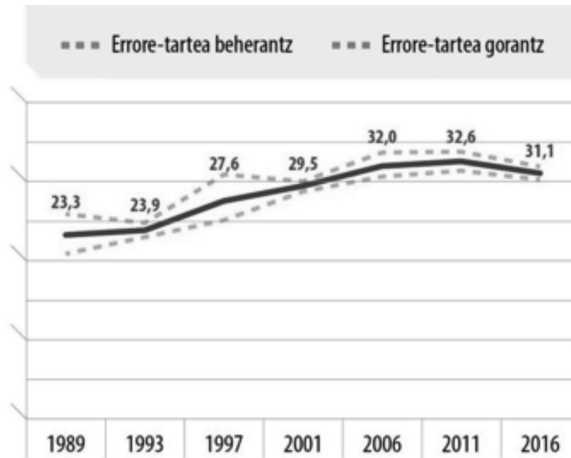
6. grafikoa: Euskararen erabileraren bilakaera. Ipar Euskal Herria, 1989-2016 (%)

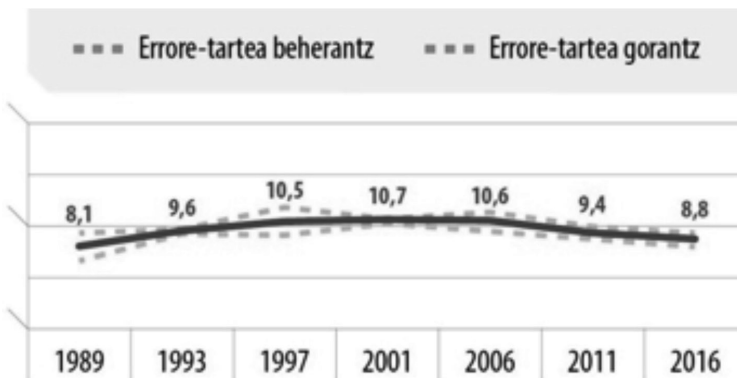
Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

Gipuzkoari begiratzen badiogu (7. grafikoa), neurketaz neurketa euskararen kale-erabilerak etengabe gora egin duela esan behar dugu; azken bost urtean, ordea, atzera egin du erabilerak.

Bizkaiaren kasuan (8. grafikoa), erabilerak 1997ra arte gora egin eta 1997-2006 urte bitartean bere horretan mantendu ostean, azken hamar urteetan behera egin du. Bizkaian Euskal Herriko biztanleriaren % 40 bizi den heinean, kontuan izan behar dugu Bizkaiko erabileraren bilakaerak zuzenki eragiten duela Euskal Herriko euskararen kale-erabilerarenean ere.

7. **grafikoa:** Euskararen erabileraren bilakaera. gipuzkoa, 1989-2016 (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

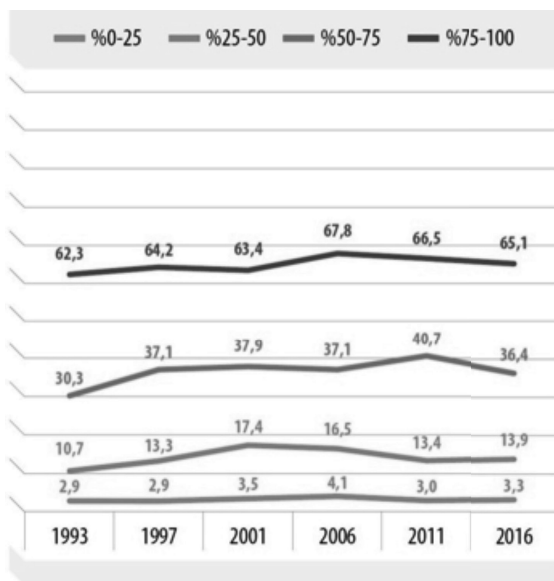
8. **grafikoa:** Euskararen erabileraren bilakaera. bizkaia, 1989-2016 (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

Ezagutzaren arabeko emaitzak

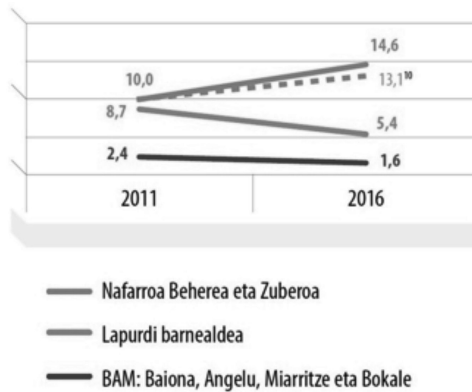
Ezagutzaren datuak euskararen kale-erabileraren datuekin konparatzean ere, informazio interesgarria lortzen dugu. 9. eta 10. grafikoetan ikus daitekeenez, ezagutza datuen arabera bereizten ditugun zonalde linguistiko-koen erabilera datuak kalkulatu gero, joera nagusia da euskara gaitasuna handiagoa den herrietan euskararen kale-erabilera ere altuagoa dela. Bilakaerak aztertzen baditugu, ordea, desberdintasunak sumatzen ditugu Hego Euskal Herriko zein Ipar Euskal Herriko ezagutzaren arabeko eremuetan.

9. grafikoa: Euskararen erabileraren bilakaera, eremu soziolinguistikoaren arabera. Hego Euskal Herria, 1993-2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

10. grafikoa: Euskararen erabileraren bilakaera, eremuen arabera.
Ipar Euskal Herria, 2011-2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Ezagutza gutxiagoko eremuetan, Hego Euskal Herrian, azken bost urtean, bere horretan mantendu da erabilera (9. irudia); Ipar Euskal Herriko eremu horietan (BAM eta Lapurdi barnealdea¹¹), ordea, azken bosturtekoan jaitsiera gertatu da.

Elebidun gehien duten eremuetan, berriz, euskararen erabilerak behera egin du Hego Euskal Herrian azken bost urteetan; eta Ipar Euskal Herriko ezagutzarik altueneko eremuan (Nafarroa Beherea eta Zuberoa¹²) igoera sumatu da.

Emaitza hauek interpretatzerakoan, kontuan hartzekoa da eremu soziolinguistiko bakoitzean kokatzen den biztanleriaren pisua.

Hego Euskal Herriari dagokionez, %25etik beherako ezagutza duten udalerrietan bizi da biztanleen %64; biztanleriaren %18 da ezagutza %25-

¹¹ VI. Inkesta Soziolinguistikoaren arabera, 2016an Baiona, Angelu, Miarritze eta Bokale eremuan %8ko elebidun kopurua zegoen, eta Lapurdi barnealdean, berriz, %25ekoa.

¹² VI. Inkesta Soziolinguistikoaren arabera, 2016an Nafarroa Behereko eta Zuberoako elebidun kopurua %50ekoa da.

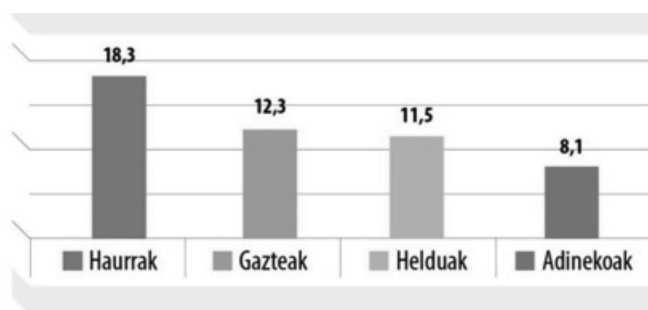
50ekoa duten udalerrietan bizi dena; ezagutza datua % 50-75 bitartean kokatzen den udalerrietan biztanleriaren % 12 bizi da; eta azkenik, % 7 bizi da % 75eko ezagutza maila baino altuagoa duten udalerrietan. Gauza bera gertatzen da Ipar Euskal Herrian ere: ezagutza gutxieneko eremuetan (BAM-en eta Lapurdi barnealdean) bizi da biztanleriaren % 84 eta Nafarroa Beherean eta Zuberoan bizi direnek % 16 osatzen dute.

Ondorioz, garrantzitsua da Euskal Herriko biztanleen gehiengo zonalde erdaldunenetan bizi dela kontuan izatea datuak interpretatzerakoan.

Euskal Herrian zenbat eta gazteago, orduan eta gehiago erabiltzen da euskara

Euskararen erabilera hiztunen adin-taldeen arabera aztertuko bagenu, gaur egun hurrek hitz egiten dute euskaraz gehien, gazteek ondoren, helduek, eta, azkenik, adinekoek. Beti ez da horrela izan, ordea. 1989. urtean behatutako erabilerekin bestelako hurrenkera jaso zen, erabilera handienetik apalenerantz: haurrak, adinekoak, helduak eta gazteak. Gaur egun, hizkuntzaren berreskuratzeari begira, hurrenkera egokiena dugu, beraz.

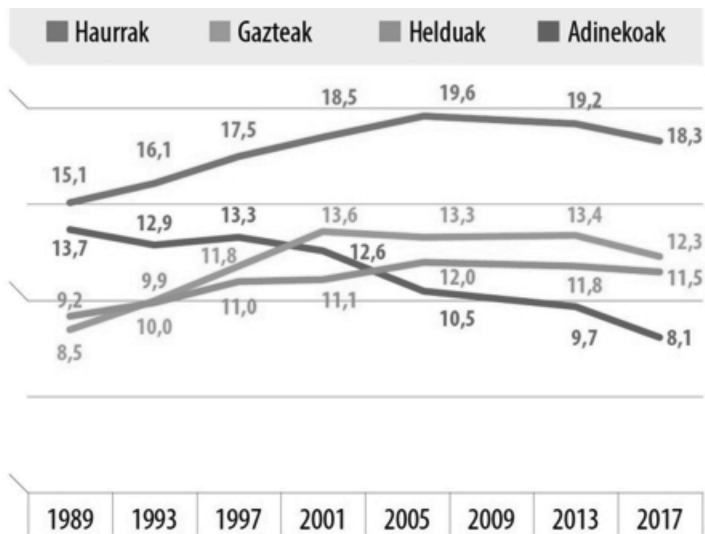
11. grafikoa: Euskararen erabilera, adin-taldeen arabera. Euskal Herria, 2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabilerearen Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Hogeita zazpi urteko bilakaeran (1989tik 2016ra) haurren, gazteen eta helduen erabilerak gora egin du eta adinekoen erabilerak, berriz, etengabe-ko beherakada izan du. Baina azken hamar urteotan adin-talde guztietan atzerakada gertatu da.

12. grafikoa: Euskararen erabileraren bilakaera, adin-taldearen arabera. Euskal Herria, 1989-2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketak. Euskal Herria, 1989, 1993, 1997, 2001, 2006, 2011, 2016.

Euskal Herriko euskararen erabileraren bilakaera orokor horren bi joera nagusiak errepikatu dira Bizkaian eta Gipuzkoan¹³. Araban eta Nafarroan, ordea, azken bosturtekoan adin-talde guztietan izan du gorakada euskararen erabile-

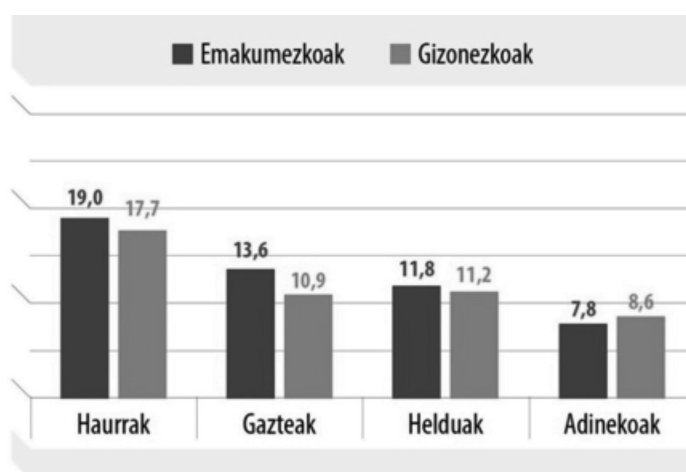
¹³ Azken bost urtekoan Bizkaiko haurren eta helduen erabilerak egonkor egon badira ere, eta Gipuzkoan adin-talde guztietako euskararen erabilera jaitsiera hori beranduago gertatu bada ere (2011tik aurrera).

rak¹⁴. Eta azkenik, Ipar Euskal Herrian, haurren euskararen erabilerak 2006tik datorren goranzko joerari eutsi dio, gazteen eta helduen erabilerak bere horretan dira, eta adinekoen erabilerak behera jarraitzen du edizioz edizio.

Adinaren eta sexuaren arabera emaitzak

Adinaren eta sexuaren aldagaiak gurutzatuz gero, emakumezkoek gizonezkoek baino euskara gehiago darabilte adin-talde guztietan, adinekoetan izan ezik (13. grafikoa). Adinekoen taldean, gizonezkoek euskara gehiago erabiltzen dute emakumezkoek baino.

13. grafikoa: Euskararen erabilera, sexua eta adin-taldearen arabera. Euskal Herria, 2016. (%)

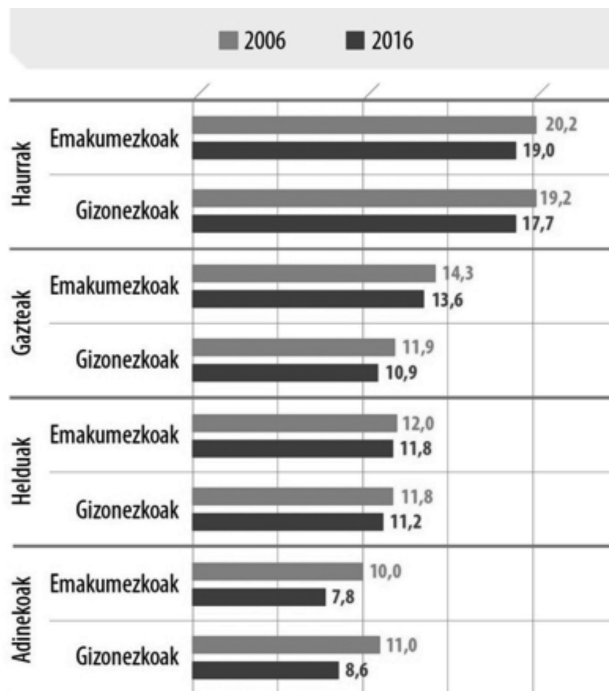

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

¹⁴ Salbuespen dira Arabako adinekoen zein gazteen erabilerak: bata mantendu egin da, eta besteak zertxobait behera egin du, hurrenez hurren.

Aurreko bi edizioetan ere portaera hau errepikatu zen (14. grafikoa), eta 2016an Nafarroan eta Ipar Euskal Herrian emakumezkoek gehiago egitearen portaera lehen aldiz atzemandu, dagoeneko portaera orokorra dela esan dezakegu lurralde guztietan.

14. grafikoa: Euskararen erabileraren bilakaera, sexua eta adin-taldeen arabera. Euskal Herria, 2006-2016. (%)

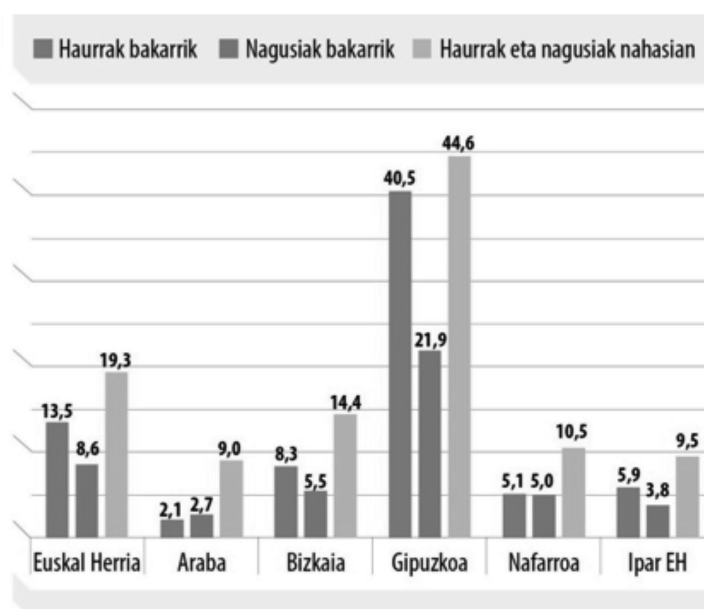
Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Haurren presentziaren eragina euskararen erabileran

Diagnostikoarekin bukatzeko, haurren presentziaren eragina izan da euskararen kale-erabileran gehien eragiten duen aldagaia. Elkarrizketak hiru

multzotan sailkatzen ditugu: haurrak bakarrik daudenean, nagusiak¹⁵ bakarrik daudenean, eta haurrak eta nagusiak talde berean daudenean. Azken mota horretako elkarrizketetan jasotzen dira euskararen kale-erabilerarik altuenak. Salbuespen dira Arabako zein Nafarroako kasuak: haurren arteko (nagusirik gabe) zein nagusien arteko (haurrik gabe) erabilerek maila bera adierazi dute 2016an.

15. grafikoa: Euskararen erabilera, haurren presentziaren arabera. Euskal Herria eta lurraldeak, 2016. (%)

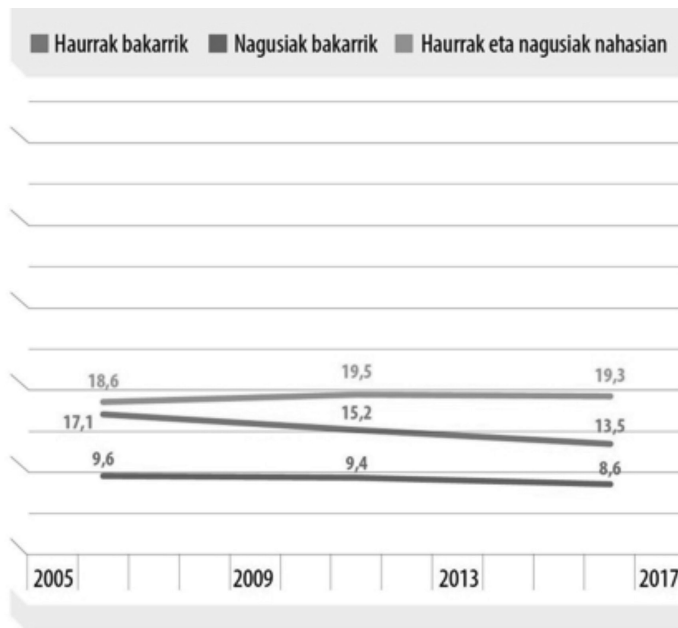

Iurria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

¹⁵ Nagusizat definitzen ditugu haurrak ez diren beste hiru adin-taldeetako solaskideak, gazteak, helduak eta adinekoak alegia.

Bilakaerak aztertuz, azken hamar urtean aldaketarik handiena haurrek osatutako solaskide-taldeen euskararen erabileran gertatu dela ikus dezakegu: 3,6 puntuko jaitsiera izan du Euskal Herri osoko datuak kontuan hartuz. Nagusien arteko (haurrik gabe) zein haurrez eta nagusiz osatutako elkarrizketetako euskararen erabilerek, berriz, ez dute gorabehera esanguratsurik izan.

16. grafikoa: Euskararen erabileraren bilakaera, haurren presentziaren arabera. Euskal Herria, 2006-2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

4. Erronkak: proposamen batzuk

Euskararen erabilera sustatzeko proposamenaren lanketa bi bidetan oinarritu dugu: batetik, BAT aldizkariko 100. alean, *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa (1981-2011): erabilera* izenekoan, biltzen diren analisiak eta Hizkuntzen Erabileraren VII. Kale-Neurketa emaitza berrietan oinarrituz, 2017ko uztailean BERRIA egunkariko *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa* udako seriean jasotako aditu ezberdinen iritziak eta iradokizunak aztertu ditugu; eta bestetik, Soziolinguistika Klusterrean lantzen ditugun proiektuen emaitzek mahaigainean jartzen dizkiguten erronka berriak bildu ditugu. Bi iturri horietatik aukeraketa eginda osatu dugu proposamen multzoa. Oinarri bezala baliagarria den bilketa dela uste dugu, edonola ere, aurrera begira beste iturri batzuetara joaz osatu daitekeena.

Belaunaldi gazteentzat helduak eredu

Bi ideia nabarmendu nahi ditugu proposamen honetan: batetik, **helduok kontziente izan behar dugu haurrei eta gazteei euskara erabiltzeko esparruak izatea erraztu behar diegula**. Nola? Ohiturak apurtzeko baliabideak eta ekimenak aurrera eramanez, erreferente kulturalak sortuz edo horiek eskuratzeko tresnak eskainiz...; Non? eskolaz kanpoko jardueretan, aisialdian, ingurune hurbilean... Nolabait esatearren, gazteen motibazioa elikatu behar dugu haiei espazioak emanez (Etxenike eta Ramos, 2017).

Ildo beretik, ARRUE ikerketak (Eusko Jaurlaritza eta Soziolinguistika Klusterra, 2013) hainbat datu interesgarri utzi dizkigu gazteen erabileran eragiten duten faktoreak identifikatzeko. Ondorioetako bat izan da **eskolan ematen den erabilerak lotura oso indartsua duela eskolaz kanpo ematen den erabilerarekin**. Esate baterako, kirol arloan federazioek, klubek, ez dute apenas hizkuntza-irizpiderik gazteekin jardungo duten entrenatzaileek eta begiraleek behar duten ezagutza-mailarekiko, eta are gutxiago erabilerarekiko. Esparru horretan eragitea litzateke proposamenaren funtsa.

Zalbidek ere ezinbesteko eginkizun bezala planteatzen du eskolaz kanpoko esparru hori. Zehazki dio: «Seme-alabei euskara L1 (edo L1a/L1b gisa)

erakustea ez da aski; D edo B ereduko eskola ere ez: etxean eta eskolan ikasten den hori etxetik eta eskolatik kanpora erabili egin behar du umeak, gazteak edota helduak, euskal familia eratu eta haurrak izan arte. [...] Eskolaz kanpoko erabilera ardatz izango duen lehentasun-eskema berria eratu behar dugu: herritarren eguneroko jardun arrunta eta belaunez belauneko jarraipena segurtatzea edo indartzea helburu nagusi duen eskema berria». (Zalbide, 2016).

Bestetik, kontuan hartu behar dugu **helduon hizkuntza-praktikak garrantzia handia** duela, haur eta nerabeen hizkuntza hautua (erabilera) erabat lotuta baitago hizkuntzak gizartean duen balio praktikoarekin. Eta nagusien munduan elebiduna gutxiengo nabarmen bat da oraindik ere zonalde gehienetan (Etxenike, 2017). Sarri, belaunaldi gazteek barneratzen dute helduen praktika komunikatiboa erdaraz dela, eta hori bera erreproduzitzen dute beraiek nagusiagoak direnean.

Ondorio bera jaso dugu ARRUE ikerketan ere (Eusko Jaurlaritz eta Soziolinguistika Klusterra, 2013), alegia, ikasle gazteagoetatik helduagoetara ingurunean nagusi den hizkuntza-erabileraren arau sozialarekin konbergentzia egiteko joera dagoela. Besteak beste, horregatik DBH2n ikasleen arteko euskarazko erabilera baxuagoa da LMH4ko ikasleena baino. Batzuetan ahaztua edo alboratua dugu nagusien euskalduntzea, eta ez legoke gaizki helduen euskalduntze-alfabetatzean (Etxenike eta Uranga, 2017) eta beraien hizkuntza praktika eta kudeaketan fokua jartzea.

Gizarte aktibazioa

Gizarteko hizkuntza euskara bilaka dadin, ez da alferreko lana norbanakotik motibazio kolektibo konplexu eta esanguratsu baten (edo batzuen) bila hastea (Uranga, 2017). Izan ere, gaur egun, umeekin ez bada, euskara erabiltzeak prestigio sozialik ez du (Rodríguez, 2017).

Horregatik, euskararen biziberritzea nahi dugunok aktiboago jokatu behar dugu iruditeria sozialean eragiteko. Besteak beste, aukerak gehiago aprobetxatuz eta ulermenari etekina ateraz. Modu kolektiboan, betiere. Aurrerantzean euskaraz egitea hautu kontzientea izango da (Rodríguez, 2017).

Mugimendu instituzional eta sozialek erabiltzeko aukeretan zein motibazio kolektiboan eragina izango lukete, ziur asko (Uranga, 2017).

Hain zuzen ere, **garrantzitsua da herritarren aktibazioa herri eta eskualde mailan lantzea** eta hori lortzeko bidean hainbat gako identifikatu ditu Soziolinguistika Klusterrak, oraindik ere argitaratu gabe dagoen proiektu batean: behar sozial bati erantzutea, oinarri teoriko sendoak izatea abiapuntu, egitura irekiak eta horizontalak antolatzea, talde motor bat izatea, eragileen partaidetza egoki bideratzea, harreman eta giro ona izatea partaiden artean eta erakunde publikoen ekarpen ekonomikoa izatea...

Lan-munduan hizkuntza-ohiturak aldatzeko aukerak sozializatu eta zabaltu

Normalizazio-planetz oro har hitz egin dezakegu, baina erdigunean hizkuntza-ohituren aldaketa jarri nahiko genuke. Azken urte hauetan, Pello Jauregiren eskutik, SLK-ko Aldahitz proiektuan hizkuntza-ohiturak aldatzeko metodologia bat sortu da, «EUSLE» **metodologia** (Jauregi eta Suberbiola, 2014), eta emaitza positiboak ematen ari da, bai erdaraz hitz egiteko ohitura zuten euskaldunetan, eta baita euskaldun pasiboak elkarriketa elebidunetara ekartzeko ere. Metodologia horri esker, **euskaraz gehiago egin nahi duen talde baten borondatea praktikara** eramaten da, modu simple batean. Erabaki kolektibo batek legitimazio berri bat eskaintzen dio lankideen euskarazko jokaerari, eta ohiturak euskararantz aldatzeko atea zabaltzen du.

Paradigma aldaketa proposatzen du ikerketak, maiz nagusi izan den «Ikasi eta ondoren erabili» ikuspegitik baino «erabiliz ikasi»-tik hurbilago dagoen paradigmara, hain zuzen. Halako dinamiken sozializazioan eta hedapenean potentzial handia dago euskarazko erabileraren hazkunderako.

Ahozko jardunean trebatzeko formazioa landu eta eskaini

Ildo beretik planteatzen du Mikel Zalbidetik (2016) etorkizun hurbileko lehen erronka, eskolak duen egitekoan «lehenbizi ikasi, gero egin» paradigmatik «eginez ikasi» gorpuztu beharra aldarrikatzen baitu. Izan ere, bere

ikuspegitik, eskolaren egitekoak dira etxetik euskaldun diren ikasleen gaitasuna hobetzea eta etxetik erdaldun diren ikasleak euskalduntzea (besteak beste); eta horiek behar bezala burutzeko, ezinbestean «eginez ikasi» paradigma horretara moldatu beharra dago, hau da, ahozkotasanari berebiziko garrantzia eta zentraltasuna ematea ezinbestekoa da.

Eskolan berriaz landu beharko litzateke ahozko jarduna. Gaur egun, lehen hizkuntza gaztelania duten ikasle kopurua gero eta handiagoa da D ereduan. Eskola da haietako askorentzat euskara ikasi eta erabiltzeko gune bakarrenetakoa. Eskolan curriculuma euskaraz eginez ari dira euskara ikasten, eta testuinguru formalean. Horrek zer esan nahi du? Eskolako testuinguruari eta curriculum edukiei lotuta jaso eta erabiltzen dutela euskara.

«Erabili» kakotxen artean, izan ere, Soziolinguistika Klusterra bideratzen ari den ahozkoaren gaineko ikerketetatik ikusi baitugu euskaraz entzun, irakurri eta idatzi asko, baina irakaslearekin edo ikasleen artean hitz egiteko tradizio txikidun sistema dela gailentzen dena oraindik (Zabala, 2015). Ildo horretatik, baditugu hainbat erronka ahozko gaitasuna landu eta erabilera sustatzeari begira: murgiltze-ereduaren oinarriak eta esku hartzea berritzea, berrikuntza egitea, halaber, gelako dinamiketan, hizkuntza-irakaslearen arduratik harago hezkuntza-komunitatearengan banatzea erantzukizuna.

Euskal-hiztun dentsitatearen arabeko antolamendua eta hizkuntza politika

Lehenago ere aipatu dugu: **Euskal Herria ez da homogenea** euskararen presentziari, ezagutzari eta erabilerari dagokionean. Azken 30 urteotan ere desberdintasunak arretaz hartu dira aintzat, baina etorkizunean ere ezaugarri horien banaketa are eta kontu handiagoz hartzea komeniko da, ziur asko, horren arabeko lehentasunak ezartzeko.

Askotan lurralde antolamenduan hartzen diren erabakiek hizkuntza politika publikoek baino eragin handiago dute euskararengan (Gorri, 2017). Ildo horretan, Zalbidek (2016) euskararen presentziaren arabera proposatzen duen udalerrien banaketa oso interesgarria dela esan daiteke. Berak lehentasunezko hiru gune nabarmentzen ditu.

Alde batetik **arnasguneak** deiturikoak ditugu, hain zuzen, euskara naturalki transmititu eta erabiltzen den guneak. Bere hitzetan gune horien etorkizuna bermatzea **lehentasunezko eginkizuna** du euskal komunitateak, hasteko, «euskara indarberritu nahi badugu (...), eragingarriago [delako] arnasguneetan saiatzea hortik kanpora jardutea baino. [...] arnasguneen ezin ordezkatzeko lehentasuna behin eta berriro azpimarratu beharra da-goela» (Zalbide, 2016). Horretan «arnasguneen funtsezko izaera aitortzetik bere aldeko neurri sendoak aplikatzera pasa behar dugu lehenbailehen.» (Zalbide 2016).

Era berean, arreta berezia jarri beharko litzateke berak sailkatzen dituen BZ-6c erako udalerrietan, alegia, non eta euskararen erabilera konparatiboki handi samarra den: **biztanle-kopuru tartekoa** (ez handi, ez txiki), eskualde-buruak eta euskaldun dentsitate handikoak. Horietan, euskararen erabilera orokortua ez den arren, hainbat herritarrek euskaraz egiten du sarri eguneroko jardun arruntan; zenbaitek bietara; hainbatek erdaraz. Zalbideren ustez, horietan egon daiteke, arnasguneekin batera, **euskalgintzarako oinarririk sendoena** (Zalbide, 2016). Eta horregatik planteatzen du bertan «herritar euskaldunen arteko harreman-sare informalak bizirik mantentzeko neurriak hartu beharko [direla] [...] eta zabaldu eta indartu harreman-sare berriak (ibidem)».

Hirugarrenik, erdara nagusi den eremuetan «euskarazko hiztun-taldeak edota harreman-sareak eratzea beharrezkoa da, goitik beherako euskarazko eskolatzeko eta alfabetatzeko aukera ugartuz eta behetik gora [...] euskaldun-jendearen arteko harreman-sare informalak eratu, zabaldu, indartu eta bizirik mantenduz (Zalbide, 2016).

Hiriek ere garrantzia estrategikoa dutela ezin da ukatu. Hiriek beraien baitan biltzen dituzte euskal-hiztun kopuru handienak eta horrek hizkuntzaren etorkizunerako aintzat hartu beharreko espazio bilakatzen ditu ezinbestean. Hiriek, ordea, ez dute txikiagoak diren zonaldeen hiztun-komunitateetako harreman eta errealitatearik partekatzen. Interakzio sozialak bestelakoak dira eta hizkuntzaren erabilera ezinbestean horietara lotua doa.

Horren harira, Xabier Aierdik (2016) BAT aldizkarian proposatzen du hizkuntzaren erabilera sustatu eta bultzatuko duten harremanak sortu behar

direla hiriaren baitan, hiria bera euskararentzako komunitate bihurtuz. Zentzu berean proposatzen du Txerra Rodriguez-ek iruditeria sozialean eragin beharra urbanoagoa eginez (Rodriguez, 2017).

Hizkuntza dimentsio subjektibotik azertu

Jone Miren Hernandezek (2016) proposatzen digu **hizkuntza dimentsio subjektibotik azertzea**, non, **praktikaren ikuspegiak** eta ez hainbeste esentziarenak balioa hartzen duen. Begirada horretatik hiztunaren subjektibotasuna kontuan hartu beharrekoa dela jarriko du agerian; gorputzak, emozioek, eguneroko jarduerak eta horien performazioak (gauzatzeak) euskararen gaineko fenomenoetan nolako eragina duten ikusteko aukera ematen baitute.

Norbanakoari erreparatzeak ahalbidetzen du hizkuntza-erabilerak erakutsi ditzakeen errealitate berriak ulertzea irekia egotea. Besteak beste, tradizionalki erabili diren «hiztun berri» - «hiztun zahar», «bertakoak» - «kanpokoak», «euskaldunak» - «erdaldunak»... bezalako kategoria baztertzailen mugez jabetzekoa: hiztun berrien ezaugarri eta praktikek auzitan jartzen baitute orain arte ezarritako banaketa horien baliagarritasuna, bai eta euskal hiztunari egotzi zaion irudikari eta identitatea ere. Hiztunaren praktikak testuinguru euskaldunak sortzea, hiztuna irudikatu eta subjektibatzea, hizkuntza gorpuztea eta identitate kulturala gauzatzea dakarren heinean, beraz, izaera kolektibotik urrundu eta norbanakoari erreparatzen hastea jotzen du egileak etorkizuneko erronkatzat.

Euskal soziolinguistika landuko duen ikergune baten beharra

Mikel Zalbiderekin batera pentsatzen dugu euskararen biziberritze-prozesuaren mesedetan, beharrezkoa dela hausnarketa-gune bat abian jartzea, hausnarketa-etxe bat, non eta prozesu horren inguruan gogoeta estrategikoa egingo den. Berak hiru ataletan banatzen du gogoeta estrategikoaren ondotik eratorritako eginkizunen multzoa: lan estrategikoa, aplikazio-saio taktikoak eta ebaluazio-saioak (Zalbide, 2016).

Bere hitzetan, aplikazioaren esparruan lan eskerga egin da euskararen biziberritze-prozesuan, bai behetik gorako ekimenetan, eta baita goitik beherako noranzkoan doazen plangintzetan ere. Baina kexu da, estrategia-aren inguruko hausnarketan, eta, batez ere, ebaluazioaren alorrean herren dabilela prozesua. Azken finean, planteatzen du ez dagoela konparaziorik hizkuntza indarberritzeko ezarritako giza baliabide zein baliabide ekonomikoetan egiten den inbertsioaren eta langintza horri buruzko gogoeta-lan teorikoari eskainitakoaren artean (Zalbide, 2016).

Bibliografia

AIERDI, X., 2016. Mintzajardunaren egoera eta azken urteotako bilakaera. Mikel Zalbideren testuaren inguruko hausnarketa marjinalak. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, Issue 100, 209-229.

ALTUNA, O. & BASURTO, A., 2013. *Hizkuntza-erabilera behaketa bidez neurtzeko gida metodologikoa*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. <http://www.soziolinguistika.eus/Gida>. [Azken kontsulta: 2017.03.02]

ETXENIKE, A., 2017. Positibo, neurrian. *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa*. Udako seriea. : http://www.berria.eus/udako_serieak/euskararen_erabilera_soziolinguistikoa/lehenengoa.php [Azken kontsulta: 2017 09 06].

Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza eta Hizkuntza Politika eta Kultura Saila eta Soziolinguistika Klusterra, 2013. *Ikasleak hiztun: 2011ko Arrue Proiektua. Ikerketaren emaitza. Adituen iritzi-azalpenak*, Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

GORRI, E., 2017. Etorkizuneko erronkak. *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa*. Udako seriea. http://www.berria.eus/udako_serieak/euskararen_erabilera_soziolinguistikoa/bostgarrena.php [Azken kontsulta: 2017 09 06].

HERNANDEZ, J.M., 2016. Jarrera eta motibazio kontzeptuez haratago... Hizkuntza kultura, praktika eta emozioak. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*. Issue 99, 179-195.

IURREBASO, I., 2012. Euskararen erabilera. Diagnostiko bat datuen argitan. Argitaratu gabea <http://www.soziolinguistika.eus/files/I%C3%B1aki%20Iurrebaso-%20EHU2012.pdf> [Azken kontsulta: 2017.03.02].

IURREBASO, I., ALTUNA, O. (Koord.) 2015. *Udalerrri euskaldunak EAEn: egoera eta bilakaera 1981-2011*. Andoain: Soziolinguistika Klusterra.

JAUREGI ETXANIZ, P., SUBERBIOLA UNANUE, P., 2014. *Aldahitz ikerketa 2014 - Eusle metodologia eta hizkuntza ohituren aldaketa lan munduan*. Andoain: Soziolinguistika Klusterra.

MARTINEZ DE LUNA, I., 2001. Euskal Herriko gaztetxoan hizkuntza egoera aztertzeko eredu orokorraren proposamena. *BAT Soziolinguistika Aldizkaria*, Issue 40.

RAMOS, R., 2017. Salbuespena. *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa*. Udako seriea. http://www.berria.eus/udako_serieak/euskararen_erabilera_sociolinguistikoa/laugarrena.php [Azken kontsulta: 2017 09 06].

RODRIGUEZ, T., 2017. Pantaila aldatzeko sasoa. *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa*. Udako seriea. http://www.berria.eus/udako_serieak/euskararen_erabilera_sociolinguistikoa/bigarrena.php [Azken kontsulta: 2017 09 06]

Soziolinguistika Klusterra, 2017. *Hizkuntzen Erabileraren Kale-Neurketa*. *Euskal Herria*, 2016. http://www.sociolinguistika.eus/files/hekn2016-_eu_1.pdf [Azken kontsulta: 2017 07 28].

URANGA, B., 2017. Bost urte barru. *Euskararen bilakaera soziolinguistikoa*. Udako seriea. http://www.berria.eus/udako_serieak/euskararen_erabilera_sociolinguistikoa/hirugarrena.php [Azken kontsulta: 2017 09 06].

ZABALA, J., 2015: Tolosa: Ahozko laborategia. Lau urteko esperientzia DBHko ikasgeletan. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*. Issue 96, 45-67.

ZALBIDE, M., 2016. Mintzajardunaren egoera eta azken urteotako bilakaera. Aurrrera begirako erronkak. *Bat Soziolinguistika Aldizkaria*, Issue 100, 11-190.

Beharra da giltza

La clave es la necesidad

La nécessité est la clé

The key is need

SAEZ, Patxi
Soziolinguista

Noiz jaso: 2017-01-23

Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 439-460. Bilbo
ISSN 0210-1564

Beharrezkoa ez dena desagertu egiten da. Darwinek ere hala frogatuta utzi zigun hautespen naturalaren teoriarekin. Euskararen bizi-indarra hiztunek euskara erabiltzeko duten behar sozio-funtzionalaren neurri berekoa da. Artikuluak hizkuntza biziberritzeko paradigma berria proposatzen du: Gurdiaren Paradigma. Paradigma horren arabera, hizkuntzaren gurdia mugiarazten duen indarra komunikaziorako behar naturala da. Behar hori gabeko hizkuntzak, Darwinek iragarri bezala, galbidean dira.

Hitz gakoak: Hizkuntza, beharra, paradigma.

Lo que no es necesario desaparece. Así lo constató Darwin con su teoría de la selección natural. La fuerza vital del euskera es directamente proporcional a la necesidad socio-funcional que tienen sus hablantes de utilizarlo. El artículo propone un nuevo paradigma para la revitalización lingüística: El Paradigma del Carro. A tenor de ese paradigma la fuerza tractora del carro de la lengua es la necesidad natural que tienen sus hablantes de utilizar esa lengua como instrumento de comunicación. Las lenguas que no generan dicha necesidad natural, como indicó Darwin, se encuentran en vías de extinción.

Palabras clave: Lengua, necesidad, paradigma.

Ce qui n'est pas nécessaire disparaît. C'est ce que constate Darwin avec sa théorie de la sélection naturelle. La force vitale de la langue basque est directement proportionnelle à la nécessité socio-fonctionnelle de son usage ressentie par les locuteurs. Cet article propose un nouveau paradigme pour la revitalisation linguistique : Le Paradigme du Chariot. Selon ce paradigme, la force motrice du chariot de la langue est la nécessité naturelle des locuteurs d'utiliser leur langue comme instrument de communication. Les langues qui ne génèrent pas cette nécessité naturelle, comme le dit Darwin, sont en voie d'extinction.

Mots-clés : Langue, nécessité, paradigme.

What is not necessary disappears. Darwin proved this statement with his theorem of natural selection. The vital force of the Basque language depends on the usage of this in the society. The article suggests a new paradigm for the linguistic revival: The Paradigm of the Cart. According to this paradigm, the force that moves the cart of the language is the natural need of communication. A language without that need, as Darwin predicted, are in the way of extinction.

Key words: Language, need, paradigm.

Zerbait aldatu nahi duenak, lehen-lehenik, aldaketa horren beharra ikusarazi behar du, beharra agerikoa egin behar du. Ondoren, aldaketa hori egiten lagundu dezaketen eragileak behar horretaz jabearazi behar ditu.

Hain zuzen ere, asmo horrekin idatzi nuen *Elefantea Ikusi* (Saez, 2015) eta asmo horrekintxe joan nintzaion ate joka Andres Urrutia euskaltzainburuari. Gerora ere, Euskaltzaindiak antolatutako Euskara Biziberritzen Jarraitzeko Erronkak jardunaldira euskarak behar-beharrezkoa duen aldaketa soziala ikusarazteko intentzioarekin bertaratu nintzen (Saez, 2016).

Euskalgintzaren luze-zabalean aski errotua dago ziklo aldaketaren beharrarena. Egindakoetatik egiteke daudenei heltzeko behar gorria antzematen da euskalgintzaren baitan. Aldaketa behar hori, ordea, euskaldunez osatutako gizarte osora zabaltzea da eman beharreko hurrengo urratsa, eta Euskaltzaindiak horretan akuilu lan handia egin dezake, izan ere, euskal gizartearen luze-zabalean onarpen handia du euskararen Akademiak eta aitormen bete mugaz bi aldeetako herritar eta erakundeen artean. Euskaltzaindiak bere sorreratik badu egiteko nagusi bat: euskararen herritik hizkuntza arnasberritzeari buruzko arrangurak eta hausnarketak jasotzea eta euskararen herriari ematea, euskararen etengabeko ekinean jarraitzeko. Aurki, 2019an, mendeurrena beteko du Euskaltzaindiak eta euskararen etorkizuna irabazteko beste mugarri bat jar dezake: euskararen estatusen gizarte berrikuntza ekartzeko, Biltzar Nagusi bat antolatzea. Horixe da nire proposamena.

Hizkuntza Planifikazioak, eraginkorra izateko, problema nagusia aurkitu behar du. Joshua A. Fishman soziolinguista handiak ere halatsu esanda utzi digu: «Problema txikiez arduraz zaitzake, problema nagusia ikusi gabe. Hori izango litzateke zoologikora joan eta bakarrik zorriak ikustea, elefantea ikusi gabe» (Fishman, 1987).

Gaur egungo gazteen % 80k euskara eskolan ikasi du. Gazte horiek erdara dute etxeko hizkuntza eta euskaraz baino erraztasun handiagoz moldatzen dira erdaraz. Gazte horiek eskolako ibilbidea bukatu eta laneratsen direnean, erabat erdarazkoa den mundu batean murgiltzen dira eta lehendik zorrotz gabe daukaten euskara erabat kamusten zaie. Izan ere, hizkuntzak tresnak dira, komunikaziorako tresnak, eta behar ez ditugun tresnak

zokoratu eta baztertzen ditugunean, azkenean, herdoilak jaten ditu eta erabiltzeko gauza ez direla geratzen dira. Euskal Herriko gizarteak belaunaldi berriak euskalduntzeko erabilitako diru guztiak eta egindako ahalegin guztiak galbidean jartzen ditu lan munduak. Horixe dugu gaur egun begi bistan egon arren ikusten ez dugun elefantea.

Hizkuntza Eskubideen Behatokiak «Hizkuntza-eskubideen egoera Euskal Herrian 2015» txostena aurkeztu zuen 2016ko maiatzean, eta txosten horretan dio lan mundua dela euskara normalizatzeko gakoa. Behatokiaren ustez, «Euskara ez da normalizatuko lan mundua euskalduntzen ez den birtartean». Enpresa batzuetan euskara planak abiatu arren, maiz eskolak euskaldundutakoa lanak «erdalduntzen» duela ohartarazi du Hizkuntza Eskubideen Behatokiak.

Hizkuntzaren oinarrizko beharra: berezko hiztunak

Landareari lurra bizi-indarra ematen dion bezalaxe, hiztunek ematen diote bizi-indarra hizkuntzari. Lurra nolakoa, halakoa izan ohi da landarea, indartsuagoa edo ahulagoa. Hiztunek ere eragin betea dute hizkuntzen indar edo ahulezian; hiztunak dira hizkuntzen funtsezko bizigaia. Landarea lurtean sustraituta bizi den bezalaxe, hizkuntzak hiztunengan bizi dira: hizkuntzek, bizirauteko, behar-beharrezkoak dituzte hiztunak, nahitaezko.

Irudika dezagun euskara landare bat dela eta loreontzi batean dugula. Loreontzi horrek gaur egun orain 30 urte baino % 70 lur gehiago dauka. Baina lur berri horrek ez dio landareari bizi-indarririk ematen. Landarea ez da hazten, ez da indartzen. Gainera, gure landarea ahultzen ari ote denaren lorratzak ditugu, izan ere, arnasbide dituen hosto batzuk horaildu egin zaizkio (gune euskaldunetan, euskararen arnasmuneetan, galerak antzeman dira azken mapa eta inkesta soziolinguistikoetan). Horixe dugu euskararen gaur egungo egoera: azken 30 urteotan hiztun asko irabazi ditu, baina hiztun berri horiek ez diote bizi-indarririk ematen.

Zer gertatzen ari da? Euskarak lur berri dituen hiztunak etengabe irabazten dituen arren, zergatik ez du indarririk hartzen euskaldunez osatutako

gizartean komunikaziorako tresna gisa? Erantzuna begi bistakoa da: euskararen landareak lur gehiago irabazi duen arren, lur horretan beste bi landare ere badirelako, euskara baino handiagoak eta indartsuagoak: gaztelania eta frantsesa. Bi landare horiek sustrai luze eta indartsuak dituzte eta euskarak daukan lur horretatik elikatzen dira. Bi landare horiek euskararen funtsezko bizigaia bereganatzen dute: hiztunak bereganatzen dituzte.

Beraz, nahiz eta euskarak azken 30 urteotan % 70 lur gehiago izan, nahiz eta elikatzeke % 70 aukera gehiago izan, lur hori elikagai potentziala du, baina ez benetakoa. Euskara elika dezakeen lur berri horrek, hiztun berri horiek, ez dute euskara elikatzen, baizik eta, loreontzi berean dauden erdarak elikatzen dituzte. Hiztun horiek horregatik moldatzen dira hobeto erdaraz: bizi-indarra erdarari ematen diotelako, eta ez euskarari. Euskararen hiztun potentzialak dira, baina ez funtzionalak.

Datuek ere horixe diote: EAEko euskaldunen % 44 hobeto eta errazago moldatzen da erdaraz euskaraz baino. Horrela dio 2016ko urrian argitaratu berri den VI. Inkesta Soziolinguistikoak. Hauts horretatik sortua da lohitzen gaituen lokatza.

Euskarak indarberritzeko duen hiztun beharra aldarrikatuz, horrela irakur zitekeen, 2015eko 19. Korrikaren hasieran, Urepelgo herrian etxe baten leihotik zintzilik jarritako banderola edo pankarta batean:

«*Gutarik bakoitzak anitz hizkuntza ukan ditzake, euskarak gu baizik ez gaitu*».

Eta hemendik beste galdera bat sortzen zaigu: Hiztunek nolakoak izan behar dute hizkuntza bati bizi-indarra emateko? Zer hiztun mota behar du hizkuntza batek gero eta indartsuagoa izateko? Nolakoak izan behar dute hizkuntza baten taxuzko hiztunak edo **berezko hiztunak**, alegia, **hizkuntza batek bere-bereak dituen hiztunak**?

Bi ezaugarri nagusi izango dituzte berezko hiztun horiek:

1. Ezagutza: Hiztunak hizkuntza hori erabiltzeko beste edozein hizkuntza erabiltzeko baino erraztasun handiagoa izatea. **Hizkuntza horretan pentsatzea.**

2. Erabilera: Hitzun aktiboa edo funtzionala izatea: hizkuntza hori erabiltzeko aukera duen komunikazio harreman guztietan, hizkuntza hori aukeratzea. **Hizkuntza horretan bizitzea.**

Gurdi bereko bi gurpilak dira ezagutza eta erabilera: ibiliz ikasten da oinez, eta hizkuntza, erabiliz. Zenbat eta gehiago erabili, orduan eta erraztasun handiagoa lortzen dugu. Erabiltzearen poderioz ikasitakoa praktikan jartzen dugu modu errepikakor, automatiko eta inkontzientean, hizkuntza erabat gure baitako bihurtu arte. Gurpil bi horiek mugitzeko indarra, berriz, komunikaziorako behar naturala da: hitzunik hizkuntza hori erabiltzeko daukan behar sozio-funtzionala. Halaxe azaldu nuen, Gurdiaren Paradigma 2016, Euskara Biziberritzen Jarraitzeko Erronkak jardunaldian, Euskaltzaindiaren Bilboko egoitza nagusian, 2016-02-12an (Saez, 2016).

Hizkuntza batek dituen berezko hitzunen artean hiru motatakoak ditugu, bai behintzat, euskararen kasuan: elebakarrak, elebidunak eta eleaniztunak.

Euskaldun elebakarrik ez dago gaur egun, azken euskaldun elebakarra orain hogeitun inguru desagertu zen. Euskaldun elebidunak ere desagertzeko bidean dira, mende honen bukaera iristerako ez da alerik izango. Euskarak iraungo badu, nagusi behar ditugunak berezko hitzunen eleaniztunak dira. Horiek sortzen egin behar dugu ahalegina.

Hitzunen batez bestekoari dagokionez, munduan nagusi eta hegemoniko diren hizkuntzek dituzte hitzunen elebakar gehien (ingelesak, txinerak, arabierak, gaztelaniak eta errusierak, besteak beste) eta ahuldutako hizkuntzek, aldiz, hitzunen elebidun eta eleaniztun gehien.

Honela dio elebakarrei buruz, Kataluniako Carme Junyent hizkuntzalariak (Junyent, 2016):

Francoren sasoiaren katalanak ez zuen hiltzeko perilik, hitzunen elebakarrik bazirelako. Orduan, ezinezkoa zen hizkuntza desagerraraztea. Gure amatek, errateko, ez zekien katalanez bertzerik: alferretan zen hari gaztelania inposatzea.

Beraz, hizkuntza bat hiltzeko arriskua hitzunen elebidunak sortzetik eta horiek erdalduntzetik dator.

Gaur egun, bospasei urte arteko haur gutxi batzuk ditugu euskaldun elebakar, eta ale bakar. Hain zuzen ere, haur horiei elebidun bihurtzeko hala-beharretik sortzen zaie erdalduntzeko arrisku bizia, batez ere, eskualde erdaldun batean bizi badira.

Tolosako Juan Inazio Hartsuaga antropologoak ere idatzi du elebakarrei buruz (Hartsuaga, 2016):

Bada zerbait, beraz, hizkuntzaren batasuna, euskarazko irakaskuntza, euskarazko komunikabideak eta euskararentzako lege babesa baino indartsuagorik: euskaldun elebakarrak. Izan ere, zenbat irau du euskarak bere etengabeko atzerakadan elebakarren oxigenoa amaitu zaionean? Mende bat, mende t'erdi, bi mende? Hogei urte inguru izango dira azken elebakar apurrei lur eman geniela eta dagoeneko hasi gara erabilpen mailan sintoma kezagarriak sumatzen han eta hemen.

Azken batean, euskarak berezko hiztunak behar ditu, bere-bereak dituen hiztunak, komunikazio egoera guztietan euskara lehenetsiko duten hiztunak. Erabileraren bizilegean, euskara bere senetik, bere muinetik, sorberrituko duten hiztunak. Euskaltzale porrokatuak izan gabe, eta izan beharrik gabe, modu naturalean, hizkuntza berezkoa dutelako, euskaraz bizi eta euskaratik pentsatuko duten hiztunak eta, aldi berean, munduari zabalik dauden hiztun eleaniztunak. Izan ere, horrelako hiztunek, eta ez bestelakoek, emango diote bizi-indarra eta iraupena euskarari.

Hiztunaren oinarriko beharra: komunikaziorako hizkuntza

Hizkuntzak gizakiak komunikaziorako asmatu dituen tresnak dira. Gizateriaren historiaren soka bizirik irau duen hizkuntzak hiztunen komunikazio beharretara egokitu izan dira, komunikazioa izan dute molde eta moldatzaile. Eta komunikazio premia horietara moldatu eta egokitzetik etorri zaie hizkuntzei etengabeko aldaketa. Eta etengabeko egokitze eta aldaketa horretatik etorri da hizkuntzen garapena eta modernizazioa, baita euskararena ere.

«Hizkuntza gutxituak» bere hiztunek dituzten komunikazio behar guztiak betetzen ez dituzten hizkuntzak dira, beste hizkuntza batek —menderatzaileak— beren komunikazio-esparru eta funtzioak bereganatu dituelako. Hizkuntza gutxitua galbide arriskuan legoke, hizkuntza menderatzaileak bere komunikazio-eremu eta funtzio guztiak bereganatuta dituenean eta hizkuntza gutxituak bere hiztunen komunikazio beharretarako inongo baliarik ez duenean. Gurean, euskara dugu hizkuntza gutxitua.

Hizkuntza —gure kasuan, euskara— komunikazio tresna bat da. Beraz, tresna hori komunikaziorako, zein mailatan, zein gradutan den beharrezko, erabilera horren araberakoa izango da (baita ezagutza ere). Euskara, komunikazio naturalerako, gero eta beharrezkoago bada, orduan eta erabilera eta ezagutza handiagoak izango ditu. Baina baterako dena, besterako ere bada: zenbat eta komunikaziorako behar txikiagoa izan, orduan eta zokoratuago eta baztertuago.

Argi eta garbi mintza gaitezen: beharrezkoa ez dena desagertu egiten da. Darwinek ere hala frogatuta utzi zigun hautespen naturalaren teoriarekin. Gaur egun, non da beharrezko euskara? Gizarteko zein eremu funtzionaltan da ezinbesteko? Inon ez. Euskara bigarren mailako hizkuntza dugu. Euskaldunak askotan behartuta gaude, ezinbestean, gurea ez den hizkuntza erabili behar izatera lagun hurkoarekin komunikatu ahal izateko.

Euskararen aldeko aldaketa soziala eragin nahi badugu, euskara gizartearen periferiatik erdigunera ekarri nahi badugu, bigarren hizkuntza izatetik lehen hizkuntza izateko bidean jarri nahi badugu, azken batean, euskara gizartearen ardatzean jarri nahi badugu, nahitaez, Euskal Herriko herritarren balio-eskalan euskarak garrantzi handiagoa irabazi behar du eta hori bide bakar batetik lortuko dugu: euskara Euskal Herriko herritarren gizarte bizitzan komunikaziorako beharrezko eta ezinbesteko bihurtuta. Izan ere, gaur egun, euskara, bere txikitasunetik, bere funtzionaltasun eskasetik, herritarren begietara, hutsaren hurrengo azaltzen da gaztelaniaren eta frantsesaren ondoan. Lluís Vicent Aracil Valentiako soziolinguistaren hitzetan, euskararen ahuleziak gaztelaniaren garrantzia eta beharra are eta nabarmenagoa egiten du: «El euskara subraya la importancia del castellano».

Behar naturala

Euskara normalizatu nahi badugu, euskara gizartearen erdigunean jarri nahi badugu, euskararen aldeko aldaketa soziala eragin nahi badugu, euskara erabiltzeko behar sozio-funtzionala, edota bestela esanda, komunikazio hizkuntza izateko behar naturala, sorrarazi behar dugu hiztunen artean. Edo, hobeki esan, hizkuntzak berak sorrarazi behar du behar natural hori hiztunen artean.

Egoera normalizatu batean dagoen hizkuntzak hiztunengan eragindako behar hori berezkoa da, naturala. Hizkuntzaren berezko hiztunentzat, batik bat elebidundu gabe daudenentzat, hizkuntzaren beharra ikusezina da: berezko adierazpide duten hizkuntzaren erabilera erabat arrunt eta ohikoa zaie. Ikus dezagun Bernardo Atxaga idazlearen testigantza (Atxaga, 2017):

Hautzaroko aldi labur batean hizkuntza erabat arrunta izan zitzaidan euskara. Ez nuen hari buruzko iritzi edo, gerora maiz bezala, kezkarik. Aitari eta amari atta eta ama deitzen nien, euriari ebi edo eguzkiari eguzki deitzen nien bezala, eta horretan erabakitzen zen dena, pertsonak eta gauzak izendatzeko modu "betikoaren" erabileran. Alde horretatik, Irazune nire etxean sortutako ume guztien parekoa nintzen; haiek ere, XX.garren mendean bezala XIX.ean edo XVIII.ean, atta, ama, ebi eta eguzki esan izan baitzieten aitari, amari, euriari eta eguzkiari. Gainera, nire kasua Asteasu herriko beste ume guztiena zen, eta bai halaber Euskal Herriko beste askorena ere. Guztiok ginen euskaldunak, "euskara dunak".

Gizakia gizaki artean bizi den aldetik, komunikazioa gizakiaren berezko behar naturala bat dugu. Baina gizakiak baditu behar natural gehiago eta komunikazioa baino premia handiagoa dutenak bere biziraupenerako. Hain zuzen ere, euskara, gizakiak dituen berezko behar natural horiek asebetetzeko, komunikazio tresna arrunt eta ohiko bihurtzen dugun heinean jarriko dugu normalizatorako bidean.

Gizakiak bere gizakitasunetik bi mailatako behar naturalak ditu: alde batetik, norbanakoari dagozkion oinarri-oinarrizko beharrak ditu, behar fisiologikoak, bizirik irauteko nahitaezkoak (arnasa hartu, elikatu, lo egin, bere burua garbitu, jantzi, osasuna zaindu...). Eta, beste alde batetik, gizarte

mailako beharrak ditu, gainontzeko gizakiekin dituen harreman edo gizarte mailako elkarrekintzetatik sortutako beharrak (familia sortu, lagunak izan, maitasuna erdietsi, onarpena izan, estatus bat lortu, prestigioa izan, arrakasta lortu, autoerrealizazioa...). Hain zuzen ere, hizkuntza bat —gurean euskara— bere hiztunek dituzten beharrian naturalekin lotuta dagoen neurri berean bihurtuko da komunikaziorako ezinbesteko edo hutsaren hurrengo.

Ikus, Abraham Maslow estatubatuarren *gizakiaren beharren piramidea*, (Maslow, 1943):

Hizkuntza batek asetzen duen komunikazio beharrik oinarrizkoena haur jaioberriarena da. Gizakiak dituen beharrik oinarrizkoenak behar fisiologikoak dira, alegia, gizakiak bizirik irauteko oinarrizkoenak. Beraz, gizakiaren berezko behar naturalen mailarik oinarrizkoenean, haur jaioberriarena izango genuke. Hil ala bizikoa du haur jaioberriak ama duenari bere behar oinarrizkoen berri ematea. Haurtxo babesgabeak ez du gaitasunik bere kasa elikatzeke, eta amarik gabe ezin du iraun. Lehenengo egun eta hilabeteetan haurrek negarra dute adierazpide eta, hizkuntza ikasteko gaitasuna garatu ahala, esan ohi duten lehenengo hitza munduko hizkuntza guztietan ia berbera da: «ama». Gizakiarentzat ahoskatzeke fonemarik errazenak ezpainbikoak dira: *m*, *p* eta *b*. Baita *a* bokal irekia ere. Hitz egiteko saiakeran, haurraren ahotik irten ohi diren lehen soinu horiek, gurasoek beren buruarekin lotzen dituzte eta, horregatik, munduko hizkuntzetan «ama» da hitzik unibertsalena. Horregatik, hain zuzen ere, munduaren bi muturretan, Nepalen eta Euskal Herrian, izen berbera dauka gu guztion sortzaileak: «ama».

Gizakiak, edozein harreman sistematarira iristen denean, familia izan, lagunartea izan, lantokia izan edo herri bat izan, ahalegin beteak egingo du harreman sare horretan erabiltzen den komunikazio moldea bereganatzeko. Izan ere, gizaki orok antolaketa sozial batera egokitzeko ahalegina egingo du, antolaketa sozial horrek bere gizatasunaren oinarrizko behar naturalak betetzen dituen neurrian.

Hizkuntza ororen bizi-indarra antolaketa sozial batean duen funtzionaltasunaren araberakoa da. Hizkuntza bat zenbat eta funtzionalago eta erabiliago izan, orduan eta ezagutza zabalagoa eta orokortuagoa izango du sistema sozial horretako kideen artean. Azken batean, hizkuntza batek funtzionaltasun eta erabilera handia badu antolaketa sozial jakin batean, «behar natural» handia sorraraziko du bertan txertatu nahi duten kide berrien artean.

Ikus dezagun herri mailako antolaketa sozial baten adibidea (Albizu, 2016):

Hilabete batzuk daramatzate Azpeitian bizitzen Valeria Silva brasildarrak eta Veronica Medina espainiarrak. Euskara ikasten ari dira biak, eta egunero joaten dira euskara ikasteko saioetara.

Valeria Silva eta Veronica Medina. Biak emakumeak, beste herrialde batzuetatik Euskal Herrira etorriak. Azpeitiak «harrera ona» egin diela azal-

du dute, baina beraiek ere esfortzua egiten ari dira herrira moldatzeko. Iritsi, eta lehen «traba» hizkuntza izan zuten: euskara. Halere, oztupoari aurrez aurre begiratu zioten, eta aukera bat ikusi zuten.

Brasildik etorri zen Euskal Herrira Valeria Silva, duela zazpi hilabete; eta Espainiatik, berriz, Veronica Medina, orain hiru hilabete. Silva amarekin bizitzeko asmoz mugitu zen herrialdez alabarekin; izan ere, Azpeitian bizi da haren ama 2005az geroztik. Medina ere familia kontuengatik dago Azpeitian: senarrarengana etorri da sorterritik. Pakistangoa du bikotekidea, eta herrian bizi da joan den urtetik.

Ez batak, ez besteak, ez zuten uste Azpeitian beharrezko izango zutenik euskara bizitzeko. Brasildarrak ez zuen euskararen berririk; espainiarrak, aldiz, entzuna zuen zerbait hizkuntzaren inguruan, baina ez zuen pentsatzen horrenbeste erabiliko zenik kalean. «Iritsi nintzenean harrিতuta gelditu nintzen, zera pentsatu nuen: zer gaztelania arraro hitz egiten dute hemen?», azaldu du Silvak. Segituan erabaki zuten euskara ikasten hastea.

Espainiarra izanda, Medinak bazekien Euskal Herriak bere hizkuntza zuela, baina ez zekien hain «zabaldua» zegoenik. «Uste nuen gaztelaniaz moldatuko nintzela hemen, baina kalean ibiltzeko eta jendearekin harremanetzeko euskara behar dudala ikusi dut».

«Egia da euskara ezin duzula erabili Euskal Herritik kanpo; baina berdin du, garrantzitsua da orain hemen gaudelako. Ogia erosteko behar dut euskara», adierazi du Medinak. Lagunak ere euskaldunak egin dituela esan du; hori dela-eta ematen dio garrantzia hizkuntzari.

«Lagunak egiteko baino gehiago, lanerako ikusten dut garrantzitsua hizkuntza. Hemen gelditzeko etorri naiz, eta hemengo jendeari zerbitzuren bat eman nahi badiot, euskara jakin beharra dago», erantzun dio Silvak.

Valeria Silva brasildarrari eta Veronica Medina espainiarrari gertatu zaien bezala, euskara erabiltzearen aldeko egoera sozial batean murgilduta dagoenak, nahiz eta erdaraz hobeto moldatu, ahalegina egingo du egoerak sortzen dion behar natural horretara egokitzeko eta gehiengoak duen hizkuntza jokabidera moldatuko da. Beharbada, moldaketa edo egokitzapen hori ez du egingo nahi duelako, ezta horretarako borondatea duelako ere, baizik eta jokabide

sozialaren aurka ez joateagatik, azken batean, sistema horretan euskara erabiltzeko dagoen arau soziala ez urratzeagatik eta gatazka ez sortzeagatik. Sistema sozial batean gehiengoak finkatutako arau soziala ez betetzeak gatazka sor dezake eta sistema sozial horren periferian, baztertuta gelditzeko arriskua dago. Beraz, gure gizatasunetik etengabeko onarpenaren eta integrazioaren bila gabiltzanez, egokitu egingo gara gizarte-sistemak finkatutako jokabideetara, baita euskaraz egiteko dagoen arau sozialera ere. Euskararen aldeko egoera sozial batean murgilduta dagoena, nahiz eta erdaraz hobeto moldatu, euskaraz egiten ohitzen joango da, gaitasuna eskuratzen, jarrera aldatzen eta, azken batean, euskara erabat erabilgarri bihurtuko zaio, izan ere, praktika etengabeak ekarriko baitu hizkuntza barneratzea eta erraztasunez erabiltzea.

Getxon itsasoari begira bizi den aulestiar batek (Onaindia, 2017) bere seme nerabearen hizkuntza jokabidea eman digu jakitera:

Azalduko deusuet bizi dodan errealidadea. Jatorriz euskera hutsean bizi dan herri batekoa nauzue, arnagunea deitzen dan horreetariko, baina gaur egun euskerea nagusi ez dan herri batean bizi naz. Internet garaian jaio eta hazitako seme nerabea daukat, whatsapp eta bestelako komunikazio bide modernoak eten barik erabilten dituan. Euskera batuan hezi eta hazi dan ikastolako lagunekin mezuak gaztelania hutsean ketan ibiltzen dira sareotan, baina asteburu eta oporretako atsedenleku dogun nire jaioterriko kuadrilakoekin euskera hutsean: etxeko euskeran bizi-bizi, nahiz eta danak euskera batuan alfabetatuak izan. Guztiek ikasi dabe batuaz eskolan, ez dira euskalkian alfabetatu, baina alkarri mezuak bialtzeko euskalkiaren/ahozkotasunaren freskotasuna bilatzen dabe. Konturatu naz ganera gaztelaniazko forma modernoan ordezkoak topetako arazorik ez dabela.

Bi lagunarte dituen gazte nerabe horrek hizkuntza jokabide bi ditu: gaztelania hutsean egiten du Getxoko kuadrillarekin eta euskara hutsean Aulestiko lagunekin. Bistan da Getxon gaztelaniaren aldeko egoera soziala bizi duela eta Aulestin, berriz, euskararen aldekoa. Gazte nerabe horrek hizkuntza jarrera egokitzalea du, lagunarte bakoitzean ezarrita dagoen hizkuntza araua ez urratzeko eta, azken batean, lagunarte horietatik baztertuta ez gelditzeko. Aulestin euskarak komunikazio hizkuntza gisa eragiten duen *behar naturalari* lotu zaio gaztea, Getxon, aldiz, gaztelaniak duenari.

Lagunarteko kontuak utzi eta gatozen bikote kontuetara. Nerabearoan, 15 urterekin, maiteminak elkartu zituen Edurne eta Javi Gipuzkoako Beasainen. Edurnek hasiera-hasieratik garbi utzi zion Javiri euskaraz nahi zuela elkarren arteko harremana. Javik erdara zuen etxeko hizkuntza, baita lagunartekoa ere. Eskolan ere den-dena erdaraz. Javiri maitearen nahia beharrian bihurtu zitzaion eta buru-belarri jarri zen euskara ikasteko ahaleginean. Gau eskolan eman zuen izena eta berebiziko eginahala eginda lortu zuen euskara kolkoratzeko zeukan behar hari erantzutea. Edurnek eta Javik ez zuten luzaroan irauin elkarrekin baina Javik euskara bereganatu zuen betiko. Gaur egun, 37 urte geroago, euskaraz egiten du seme-alabekin, lagunekin eta baita lankideekin ere. Nerabearoko maiteminak euskaradun bihurtu zuen Javi. Edurnek, berriz, Donostiako Niko ezagutu zuen. Niko ere Javiren enbor berekoa zen hizkuntza kontuetan eta Javik bezalaxe, Edurneren guraria betetzeko, ikasi egin zuen eta, gaur egun, euskaraz bizi da Edurnerekin eta elkarrekin izan dituzten hiru semeekin.

Gure gizatasunetik berezkoak ditugun oinarri-oinarrizko beharrak betetzeko, maitasuna kasu, premiazkoak ditugun baliabide guztiak eskuratzen saiatuko gara. Javik eta Nikok euskara behar zuten Edurnerekin zeukaten maitasun harremanarekin aurrera egiteko eta «behar natural» horren indarrak eraman zituen euskara ikastera. Hain zuzen ere, nahiz eta euskararik ez jakin, egoerak sortutako hizkuntza premiara egokitu ziren biak ala biak, eta «behar natural» hori izan zuten euskara ikasteko akuilu.

Azkenburuko adibide bat aipatuko dut. Azken zazpi urteotan, Bikain ziurtagiriaren ebaluatzaile ibili naiz, urtero enpresa banatan. Bikain egiaztagiriak hizkuntza kudeaketaren bikaintasun maila neurtzen du lan erakundeetan. Enpresa guztietan langileekin aurrez aurreko kontraste taldeak antolatzen ditugu eta enpresa guztietan, handik edo hemendik, azkenean, beti antzeko aitormena egiten digute: «enpresan euskara plana abian jartzearekin berebiziko ezustekoak hartu ditugu. Erdaldun peto-petoak zirela uste genituen langileak euskaraz egiten hasi dira».

Zer gertatu da langile euskaldun horiekin, euskara plana abian jarri arte enpresan euskaraz ez egiteko? Langile horiek, enpresak euskara plana abian jarri duenean, beren burua babestuta ikusi dute euskaraz egiteko, eta or-

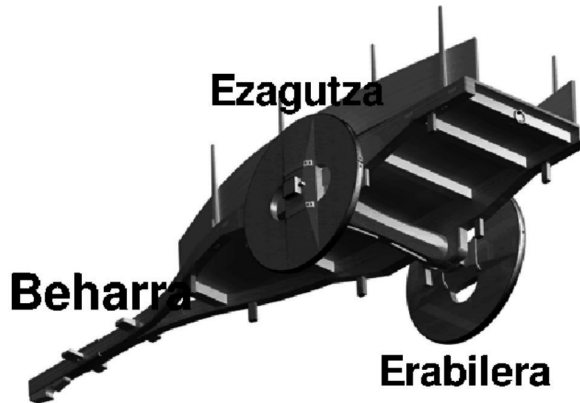
duan hartu dute euskaraz azaltzeko erabakia. "Gatazkaren sindromea" dute eta euskararen alde dauden arren, enpresaren hizkuntza jokaera zalantzan jarri gabe, enpresan gaztelaniak duen nagusitasunera (arau sozialera) markatu eta egokitu egin dira. Gaztelaniaz funtzionatzen duen sistema horretan desoreka ez eragiteagatik, gatazka ez eragiteagatik, "jokabide egokitzaila" hartu dute eta gaztelaniaz egitera behartu dute euren burua. Euskaldunok ume-umetatik euskara hizkuntza gatazkatsua dela barneratzen dugu, alegia, euskaraz egiten badugu, gatazka sortzaile izan gaitezkeela. Baina, gaztelaniaz eginez gero, gatazkarik ez dugula sortuko barneratzen dugu. Gaztelaniaz eginez gero, arazorik ez. Euskaraz eginez gero, arazoak nagusi. Bestela esanda, euskara gatazka da eta gaztelania, aldiz, harmonia. Nork nahi du gatazkatik gatazkara ibili, etengabeko liskarrean? Inork ez. Horregatik, euskararen alde egon arren, gatazkarik txikiena sor daitezkeela antzematen dutenean, gaztelania erabiltzen dute, sistema sozial horretan gaztelaniaren aldeko arau soziala dagoela antzematen dutelako. Euskaldunek euskaraz egiten dute euskaraz egiteko aukera dagoela dakitenean. Euskaraz egiteko, ziurtasun bila ibili ohi dira euskaldunak. Beraz, euskararen aldeko borondatea izan arren, gatazkaren mehatxuak euskaraz egitea eragozten die euskaldunei, trabarik txikiena antzematen dutenean.

Etxetik euskara jaso eta ikasketa guztiak, oinarrizkoetatik unibertsitatekoetaraino, euskara hutsean egin dituen gaztea, euskaraz erdaraz baino erraztasun handiagoz moldatzen den gaztea ere, hartu berri duten enpresan gatazka piztaile ez izateagatik gaztelaniaren uztarripen jarriko da, euskararen aldeko borondaterik handiena izanda ere. Gazte euskaldun horri ezin diogu eskatu borroka horretan sar dadin. Bide eman behar zaio, aukera errealak jarri behar dizkiogu euskaraz egiteko. Euskaraz egiteko eremu ziu-rrak sortu behar ditugu, «ziurtasun linguistikoa» bermatzen duten erabilera eremuak sortu behar ditugu.

Behar naturaletik, ezagutza eta erabilerara

Euskaltzaindiak 2016ko otsailaren 12an antolatu zuen Euskara Biziberri-tzen Jarraitzeko Erronkak jardunaldian, euskara indarberritzeko paradigma berria proposatu nuen, *Gurdiaren Paradigma* (Saez, 2016).

Gurdiaren paradigma (2016)

Hizkuntzaren gurdiari beharrak egiten dio tira, komunikaziorako behar naturalak, alegia, hiztunak hizkuntza hori erabiltzeko daukan behar sozio-funtzionalak. Gurdiaren ardatzean, berriz, bi gurpil daude: ezagutza eta erabilera.

Behar naturalaren indarrak hizkuntzaren gurdia mugiarazten duenean, ezagutza eta erabileraren gurpilak jirabiraka hasten dira ondorengo ibilbidea eginez:

1. Ezgaitasun inkontzientea: Ez dakigu eta, gainera, ez dakigu ez dakigula. Ez dakigu eta ez gara jabetzen gure ezjakintasunaz. Ez gara jakitun gure ezjakintasunaz, eta ez gara konturatu ere egiten zer ezagutza eta gaitasun falta ditugun. Haur txikiek ez dakite gidatzen ez dakitela eta, gainera, ez dira jakitun gabezia horretaz. Berdin gertatzen zaie Amazonas ibai emaritsuaren alboko basorik trinkoenaren baitan, sekula auto bat ikusi gabe, bizi direnei. Etorkin askori ere horixe gertatzen zaie euskararekin. Euskal Herrira etorri arte ez dira jabetzen euskara ez dakitela eta gaitasun falta hori dutela.

2. Ezgaitasun kontzientea: Ez dakigu baina badakigu ez dakigula. Zer ez dakigun badakigu eta ikasteko ahalegina egiten hasi behar dugu. Ikasteko geratzen zaigun guztiaren jakitun gara une honetan, eta ikasteko erabakia hartu dugu. Autoeskolara joan gara eta azterketa teorikoa gainditzeko ika-

si beharrekoen berri dugu, eta baita azterketa praktikoa egiteko ere zer ikasi behar dugun eta gutxienez zenbat denbora beharko dugun dakigu. Une honetan ez dakigun guztiaren eta ikasi beharrekoaren kontziente gara. Berdin gertatzen zaio euskara ikasteko erabakia hartu duen etorkin horri ere: euskaltegira joan da eta hantxe konturatu da euskara ikasteko, hasieratik bukaera arte, egin beharreko ibilbideaz, ikasi beharreko guztiaz eta beharko duen denboraz.

Ikasketa-prozesuaren bigarren urrats honetan ikasten hasiko gara eta arazoak sortuko zaizkigu. Arreta osoa jarri beharko dugu sortzen zaizkigun arazoak gainditzeko. Deseroso aurkituko gara, baina urrats honetan ikasiko dugu gehien. Ikasketaren unea da.

3. Gaitasun kontzientea: Badakigu eta, gainera, badakigu badakigula. Jakin beharrekoa dakigunean eta egiteko gai garenean, baina, egin ahal izateko, gure arreta eta kontzentrazio osoa behar dugunean. Une honetan ikasitakoaz jabetzen gara baina ikasitakoa ez dugu erraztasunez erabiltzen. Badakigu autoa gidatzen baina arreta eta kontzentrazio osoa jarri behar dugu gidatzeko. Gidatzerakoan eman beharreko urrats bakoitza (ispilutik begiratu, keinukaria jarri, enbragea zapaldu, martxa aldatu, enbragea askatu...) burura ekarri behar dugu eta banan-banan eman behar ditugu baina, oraindik, makal eta baldar gabiltza. Gidatzeak ikaragarri nekatzen gaitu. Euskara ikasten ari denari ere gauza bera gertatzen zaio: esaldi bat ezpaine-tara ekarri aurretik buruan antolatu beharra dauka, eta esaldia esan nahi duenarekin bat ote datorren neurtuko du etengabe.

Gainera, 3. urrats honetan, ikasitako guztia ez da erraztasun berarekin erabiltzen, izan ere, ikasitakoa barneratzea erabilerari oso lotuta baitago. Beharbada autoa gidatzen txukun samar moldatzen gara, dagoeneko kilometro batzuen batzuk egin ditugulako, baina autoa aparkatzen baldar hutsak gara. Edo gorpila zulatzen bazaigu, gutxitan gertatu zaigulako, trakets ibiliko gara ordezko gorpila aldatzeko. Hizkuntzaren ikasketarekin gauza bera gertatzen zaigu: euskaraz hitz egiten txukun moldatzen gara baina *noka* edo *toka* egiteko ez gara ondo moldatzen, oso baldar ikusten dugu gure burua, erabiltzen ez dugulako. «Natzaio», «zeniezadaketan» eta antzeko aditzen erabileran baldar sentitzen gara, oso gutxitan erabiltzen ditugulako.

Urrats honetan, ibiliz ikasten da oinez. Autoan ibiliz ikasten da gidatzen, eta euskara ere hitz eginez ikasten da. Praktika etengabeak ekarriko du ikasitakoa erraztasunez eta jariotasunez erabiltzea.

4. Gaitasun inkontzientea: Badakigu baina ohartu gabe egiten dugu. Pentsatu gabe egiteko gai gara. Ohitura bihurtu dugu. Ikasitako guztia orkestra batek bezalatsu egiten dugu, automatikoki eta pentsatu gabe. Ikasitakoa praktikan jartzen dugu modu errepikakor, automatiko eta inkontzientean.

33 urte daramatzat etxetik lanerako joan-etorria bide beretik egiten. Bide bihurri samarra da, bihurgune eta gorabehera handikoa, eta maiz aldatu behar izaten dira martxak. Askotan, beldurtu egiten naiz lanera iritsi naizelako eta ez naizelako jabetu halako tokitatik igaro ere egin naizenik. Nire pentsamenduetan murgilduta egiten dut ibilbide osoa, konturatu ere egin gabe nondik ari naizen igarotzen.

Zer behar da ezgaitasun inkontzientetik (1. urratsetik) ezgaitasun kontzientera (2. urratsera) aldatzeko? Kontzientzia hartzea. Eta gaitasun kontzientera (3. urratsera) aldatzeko? Ikastea eta trebatzea. Eta zer behar da gaitasun inkontzientea (4. urratsa) lortzeko? Praktikaren bidez barnatzea eta automatizatzea.

Beraz, beharrak, hitzunek euskara komunikaziorako erabiltzeko duten beharrak, mugiarazten du hizkuntzaren gurdia. Horregatik, euskarak komunikaziorako indar txikia daukan hiztunengan Gurdiaren Paradigmaren gurrupilak nekez mugituko dira. Gaur egun euskarak dituen hiztun berri askok ez dituzte Gurdiaren Paradigmaren urrats guztiak betetzen; asko eta asko, gehientsuenak, hirugarren urratsean geratzen dira. Hortik aurrera ez egi-teak euskaraz komunikatzeko erraztasuna ez lortzea eragiten die eta, azken batean, komunikaziorako euskara ez lehenestea. Hain zuzen ere, euskaraz egiteko erraztasun falta horregatik hiztun aktibo izateari uko egiten diote eta, ezari-ezarian, euskara ez erabiltzearen ondorioz, hiztun pasibo bihurtzen dira.

Joxe Manuel Odriozolaren hitzetan (Odriozola, 2016), «hizkuntza baten ezagutza erabileraren mendeko kontua da, ez da prozesu autonomo bat, ez da praxirik gabeko jakite teoriko formal bat. Hizkuntza baten jakite maila

erabilera osoak, alegia, orotariko sozializazioak, ez eskolakoak bakarrik, determinatzen du. Hizkuntza baten gaitasun komunikatiboa ez da gaitasun kognitiboa, akademikoa eta formala soilik, sozializazio eta erabilera orokorrari esker lortzen den gaitasun integrala da».

Beharra bizilege

Euskara biziberritzeko orain arteko paradigmen tresna nagusia eskola izan den bezalaxe, ziklo berrian, ondorengo urteetan, euskarak heldu beharreko «elefantea» lan munduan dago. Euskarak ezinbestean zabaldu beharreko ziklo berrian euskara gizartearen erdigunean jartzeko giltza izango da lan mundua.

Joxe Manuel Odriozolak lan mundua hizkuntzaren transmisioaren hirugarren zutabea dela dio. Batetik, hizkuntzaren transmisio naturala daukagu: funtzio lokalera eta etnikora mugatzen da bere egitekoa. Bestetik, transmisio kulturala, hizkuntza nazionalaren hezkuntzako eta hedabidezko funtzio kognitibo eta informatiboak bilduko lituzkeena bere baitan. Hirugarren funtzioa *funtzio sozioekonomikoa* izendatu du Odriozolak. Hain zuzen ere, hizkuntzaren transmisioa etenik gabeko prozesua dugu, gizakiaren bizitza osoan gertatzen dena, gertuko harreman sareetan duena abiapuntua, eskolan duena jarraipena eta garapena lan munduan lortzen duena.

Lanak gizakiaren behar naturalen piramidearen maila guztietan du eragin bete-betekoa: behar fisiologikoak betetzeko, familiari eusteko eta, bestek beste, estatusa, prestigioa eta autoerrealizazioa lortzeko.

Gizakia, gizaki denetik, bere oinarri-oinarrizko behar nagusia betetzeko, elikatzeko, beharrean ibili da, dabil eta hala ibili beharko du gizaki den artean ere. Lana izan da gizakien zeregin nagusia historiaren sokan. Berak betetzen zuen bizitzaren ia denbora guztia. Haitzuloetako urrutiko garai haietan, auzokide eta, askotan, elikagai zituen basapiztiak bezalaxe, gizakiek ere bere denboraren zatirik handiena elikagai bila pasatzen zuten.

Elefanteaz ari garenez, ba al dakizue elefante batek zenbat denbora behar duen egunean elikatzeko? Elefante batek egunean 16 ordu pasatzen ditu

jaten. Izan ere, elefante bakar batek egunean 220 kilo janari sartzen baitu urdailean.

Gaur egungo gizarte antolaketan ere, esna egiten dugun denboraren erdia, askotan gehiago, lanean igarotzen dugu. Lana dugu gizakioi bizitzako urte gehien eramaten digun jarduera (40-45 urte).

Gainerako izaki bizidunek ez bezala, lana edo beharra gizakiak berezkoa duen jarduera da. Lanaren bitartez gizakia mundura, bere ingurunera, ego-kitu ahal izan da eta mundua eraldatzeko gaitasuna eta ahalmena garatu ditu. Lanak arrazoiari du oinarria, eta gizakiak hori du bereizgarri gainerako piztiengandik.

Lana da gure gizarte antolaketaren jarduera garrantzitsuena. Gizarte modernoan, historiaurrekoa bezalaxe, lanaren gainean dago egituratuta. Gaur egungo gizarte aurreratu guztiek lana dute ardatz. Lana eginez lantegien emaitzak lortzen dira, lantegien emaitzekin ekonomia indartu egiten da eta, hain zuzen ere, ekonomiari begira dugu antolatuta gure gaurko mundua. Ekonomiak huts egiten badu, lanak huts egiten badu, gure mundua goitik behera dator, erabateko deskalabrua eraginez.

Lanaren garrantzia gaur egungo estatu moderno guztietako legedietan ere aitortzen da, oinarrizko eta funtsezko giza eskubide gisa. Gizakiak berezkoa du lana eta bere izanari, bere gizakitasunari lotuta dago. Gizakiak, duintasunez bizi ahal izateko, lana funtsezko jarduera du. Beraz, gizakiak, bere garapen pertsonalerako, ezinbestekoa du lana edo beharra.

Gaur egungo gizartean bizitzako lehen 25 urteak lanera begirakoak ditugu. Haurtzaro, nerabezaro eta gaztaroan jasotako heziketa eta prestaketa oro lan munduari zuzenduak dira. Lanaren garrantzi soziala ukazina da, toki bat ematen digu gizartean, baita gizarte maila bat ere.

Historiaurrean bezalaxe, gaur egun ere, lana taldeko jarduera da, jarduera soziala. Jarduera soziala den aldetik gizon-emakumeen arteko elkarrekin-tza etengabea gertatzen da laneko eremuan eta harreman horiek eragin betea dute etxean, familian eta lagunartean. Estatistikoki, lantokia da bikote harreman gehien sortzen den esparrua, baita lagunarteko harreman askoren sorlekua ere. Ez alferrik, esna igarotzen ditugun ordu gehienak lanean

igarotzen baititugu buruz buruko harremanetan, bilera, kafe-hartze, bidaia, lan-bazkari eta abarretan. Gaur egun, lan-munduko harremanak pertsonen arteko harreman intimoenetarako eta hurbilekoenetarako zubi izaten dira. Lan harreman horietan sortutako hizkuntza ohiturek eragin betea dute lan-kideen arteko bikote harremanetan eta, elkarbizitzarako pausoa emanez gero, baita etxeko hizkuntza ohituretan ere.

Lan mundua euskalduntzeko dinamika eraginkorra abian jarritz gero, eragin betea izango luke etxetik hurbil dugun kafetegian eta taberna zuloan, janari dendan eta okindegian, kirol-ariketak egiteko gimnasioan edo min hartutakoan hitzordua eskatuko dugun kirol-medikuaren kontsultan. Izan ere, horietan guztietan lanpostuak daude, eta lantoki horietatik herritarrei zerbitzu zuzenak ematen zaizkie. Hain zuzen ere, lan mundua euskalduntzeko dinamika eraginkorra abian jarritz gero, eragin betea izango luke etxetik hurbil, auzoan eta herrian, ditugun zerbitzuetan eta, azken batean, dinamika horrek herritarren gertuko euskarazko harreman sareen trinkotzea ekarriko luke.

Azken batean, nola bihurtuko dugu euskara euskaldunez osatutako gizartearen hizkuntza nagusia, lanerako hizkuntza gisa baliorik ez duen bitartean?

Bibliografia

ALBIZU, E., 2016, «Sorterritik, euskararen herrira», *Urola-Kostako Hitza* egunkaria, 2016-03-18.

ATXAGA, B., 2017, «Nire lehen hizkuntza», www.atxaga.eus, 2017-02-16.

BAZTARRIKA, P. eta ERIZE, X., 2016, «Eta hemendik aurrera zer?», www.euskara.euskadi.eus, 2016-05-03.

Behatokia, 2016, «Hizkuntza eskubideen egoera 2015» txostena, www.behatokia.org, 95-96 orr., 2016-05-17.

Eusko Jaurlaritza, 2016, «Euskararen gaineko diskurtso partekaturako zoru komunaren oinarriak» txostena. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

———, 2016, «VI. Inkesta Soziolinguistikoa. Euskal Autonomia Erkidegoa», www.irekia.euskadi.eus, 2016-10-14.

FISHMAN, J., 1987, «Joshua Fishman», *Zutabe* aldizkaria, 85-101 orr.

GOIKOETXEA, G., 2016, *Euskara irabazteko bidean, Berria*, Elkar, *Jakin* argitaratzaileak.

HARTSUAGA, J., 2016, «Euskarak mendez mende irau du. Benetan?» *Zuzeu* orainkaria, www.zuzeu.eus, 2016-06-08.

JUNYENT, C., 2016, «Indiferentziak hiltzen ditu hizkuntzak, ez hizkuntzaren kontrako etsaigoak», *Argia* astekaria, 2.525. zenb., 26-29 orr.

MASLOW, A., 1943, «A Theory of Human Motivation», *Psychological Review*, 50. zenb., 370-396 orr.

———, 1998, *El hombre autorrealizado: Hacia una psicología del ser*. Bartzelona: Kairós argitaletxea.

ODRIOZOLA, J., 2016, «Elefantea gidari ona da», www.patxisaez.eus, 2016-02-24.

ONAINDIA, J., 2017, «Euskerea, Gazteak, Erabilerea, Ahalduntzea», *Uriola* agerkaria, www.uriola.eus, 2017-01-30.

ORTEGA, A., AMORRORTU, E., GOIRIGOLZARRI, J. eta URLA, J., 2016, *Euskal hiztun berriak: esperientziak, jarrerak eta identitateak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea. BizkaiLab.

SAEZ, P., 2015, «Elefantea ikusi», www.erabili.eus, 2015-11-13.

———, 2016, «Elefantearen paradigma ikusi», www.patxisaez.eus, 2016-02-12.

———, 2016, «Berezko hiztunak», www.patxisaez.eus, 2016-12-01.

SANCHEZ CARRIÓN, J.M. «Txepetx», 1987, *Un futuro para nuestro pasado, Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las lenguas*. Donostia: Elkar.

Beste ikerketak

Euskera. 2016, 61, 2. Bilbo
ISSN 0210-1564

Martin Garaidiren fitxa: euskal detektibeen aitonaren atzetik

Ficha de Martín Garaidi: tras la pista del abuelo
de los detectives vascos

Fiche de Martin Garaidi : sur la piste de l'ancêtre
des détectives basques

The Martin Garaidi file: on the trail of the grandfather
of basque detectives

CILLERO, Javier
Nevadako Unibertsitateko doktorea

Noiz jaso: 2016-10-05
Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 463-483. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskaraz idatzitako detektibe nobeletan Martin Garaidi dugu lehen detektibea, Jose Antonio Loidik 1953an *15 egun Urgain'en* eleberrian sortua. Ikerlan honetan Loidik sortutako pertsonaia aztertzen da, nolako testuinguruan sortu zen argitzeko. Garaidi pertsonaia detektibe nobela klasikoan detektibeen ondoan ipinita, hobeto ulertuko dugu nola egokitu den generoa euskal literaturara. Azpigeneroaren arauak zainduta, Loidik euskararen unibertso literarioa zabaltzea lortu zuen gerraondoko urteetan.

Hitz gakoak: detektibe nobela, euskal detektibeak, Jose Antonio Loidi.

Martin Garaidi es el primer detective conocido dentro de las novelas policíacas escritas en euskera. Lo creó Jose Antonio Loidi en la novela *15 egun Urgain'en*. En este artículo se analiza el personaje creado por Loidi y el contexto en que se creó. Si situamos a Garaidi junto a la figura clásica del detective de las novelas clásicas, entenderemos mejor como se ha acoplado el género a la literatura vasca. Cuidando las reglas del subgénero, Loidi consiguió ampliar el universo literario del euskera en los años de la posguerra.

Palabras clave: Novela policíaca, detectives vascos, Jose Antonio Loidi.

Martin Garaidi est le premier détective connu du roman policier en langue basque. Il fut créé par Jose Antonio Loidi dans son roman *15 egun Urgain'en*. Cet article analyse le personnage créé par Loidi et le contexte dans lequel il fut créé. Si nous situons Garaidi dans la figure classique du détective, nous comprendrons mieux comment ce genre s'est introduit dans la littérature basque. En respectant les règles de ce sous-genre, Loidi parvint à élargir l'univers littéraire de la langue basque dans les années d'après-guerre.

Mots-clés : Roman policier, détectives basques, Jose Antonio Loidi.

Martin Garaidi is the first known detective to star in novels written in Basque. He was created by Jose Antonio Loidi in the novel *15 egun Urgain'en*. This paper assesses the character created by Loidi and the context in which he was created. Placing Garaidi alongside the classic detective figure in novels of the genre allows a better understanding of how this genre hooked up with Basque literature. By following the rules of the sub-genre, Loidi managed to expand the Basque literary world in the post-war years.

Keywords: Detective novel, Basque detectives, Jose Antonio Loidi.

Sarrera

Detektibearen rola ezinbestekoa da detektibe nobela klasikoetan, generoaren osagai oinarrizko bat izanda. Euskaraz idatzitako detektibe nobeletan¹ Martin Garaidi dugu lehen detektibea, Jose Antonio Loidik 1953an *15 egun Urgain'en* eleberrian sortua. Berandu jaiotako detektibea dugu Garaidi, beste literatura batzuei begiratuta, eta isolaturik: zenbait urtez ez zuen seniderik izan euskal literaturan. Horregatik, beharbada, euskal literaturaren historietan beti aipatzen dira bitxikeria gisa Loidiren eleberria eta Garaidi detektibea. Bestalde, denboraren poderioz, gazte literaturaren alorrera lerrotu da nobela, adituek azaltzen digutenez (Xabier Etxaniz 832, Manu López 850).

Oraindik ez da zehazki aztertu nola kokatzen den Loidik sortutako pertsonaia genero poliziakoaren azpisailetan. Hau da, jakintzat ematen da detektibe nobela tradizionalako pertsonaia dela, baina ez da guztiz zehaztu nolako testuinguruan sortu zen. Alde horretatik, jakingarria litzateke aztertzea lehenengo euskal detektibea literatura unibertsalaren parametroen bidez, nolako jatorria izan zuen jakiteko. Garaidi pertsonaia detektibe nobela klasikoen detektibeen ondoan ipinita, ezberdintasunak eta antzekotasunak nabarituko dira, eta hobeto ulertuko dugu nola egokitu den generoa euskal literaturara. Analisi labur honetan, lehenengo lerro nagusiak azpimarratuko dira, beste batean gero eta sakonago ikertzeko.

Detektibe nobela klasikoaren ezaugarriak: egitura eta pertsonaiak

Kontakizun poliziakoaren aitatzat jotzen dugu Edgar Allan Poe idazle iparramerikarra. Dударik gabe, Poek generoaren arau isilpekoak ezarri zituen 1841. urteaz geroztik *Morgue kaleko hilketak*, *Marie Rogêten misterioa* eta *Gutun ebatsia* ipuinetan. Harrezkero, beti nabarituko dira genero honen

¹ Idazlan honetan «detektibe nobela» aipatzen dugunean, hain zuzen ere, detektibe nobela klasikoaz arituko gara, «nobela beltza» generotik bereizteko.

lanetan ezaugarri berezi batzuk: gertakizunen egitura landua, narrazioari buruzko hausnarketa, irakurketa hermeneutiko bat eta idazleak irakurleari enigma bat argitzeko egiten dion lehia jolaskor bat (Pyrhönen 3).

Poeren ipuinen ondoren, zenbait nobela ere argitaratu ziren genero jaioberri hartan. Emile Gaboriau, Frantzian, eta Wilkie Collins, Ingalaterran, nobelagilerik ezagunenak ditugu XIX. mendearen bigarren erdian. Nolanahi ere, Arthur Conan Doylek Sherlock Holmesen abenturak plazaratu zituenetik, ipuina nagusitu zen misteriozko kontakizunetan. Doylek berak Holmesen nobelak ere idatzi zituen, baina prentsan argitaratutako ipuinei zor zien ospea. 1891. urtetik aurrera ezin arrakasta handiagoa izan zuten Holmesen istorioek, eta horren antzeko detektibeen istorioak Britainia Handiko eta AEBko aldizkarietan azaltzen hasi ziren.

Halere, I. Mundu Gerra amaitu ondoren, behera etorri zen kontakizun laburraren nagusitasuna. Julian Symonsek dioenez, liburutegi ambulanteak agertu ziren eta liburuak erraz zabaldu ziren jendearen artean. Emakumeak ere irakurle bihurtu ziren emantzipazioaren ondorioz, eta detektibe nobelak oso gustuko zituzten. Bestalde, misteriozko ipuinak argitaratzen zituzten aldizkariak egunkarien itzalpean jausi ziren (129-130). Urte erabakigarri bat 1927 izan zen, Agatha Christie *Roger Ackroyden hilketak* argitaratu zuenean. Sona handiko lana izan zen, eta krimenaren erregina bihurtu zen idazle britainiarra. Urte hartan bertan, Sherlock Holmesen azken abentura argitaratu zen *The Strand* aldizkarian, zeinak askoz ere irakurle gutxiago zeukan Victoria erreginaren garaian baino. Era berean, S.S. Van Dine eta Frances Noyes Hart idazleek urte hartan bertan atera zuten eleberri bana atalka *Scribner's* eta *Saturday Evening Post* aldizkari iparramerikarretan.

Beraz, esan daiteke detektibe nobela klasikoa ondo finkatuta zegoela 1920ko hamarraldiaren amaieran. Kontua da estandarizazio prozesu bat gertatu zela, non idazlerik trebeenek generoaren ezaugarriak findu zituzten irakurleek eskatutako produktuak sortzeko. Gainera, nobelak idazteko bezainbeste ahalegin egin behar ziren ipuinak idaztean, eta emaitzak errentagarriagoak ziren eleberriekin. «Urrezko Aroa» deritzogun garai hartan detektibe nobela klasikoen egileek Poerengandik zetorren hariari heldu eta mataza handi bat sortu zuten korapiloz betea, betiere oinarritzko printzipio

batean bermatuta: krimena jolas intelektuala zen. Honela zioen, adibidez, R. Austin Freeman idazle britainiarrek:

The distinctive quality of a detective story, in which it differs from all other types of fiction, is that the satisfaction that it offers to the reader is primarily an intellectual satisfaction.

Jolas guztietan bezala, arauak ezarri behar ziren jolasteko, eta formula batzuk garatu zituzten egileek eta kritikoek. Detektibe nobela klasikoan honako hauek ziren, besteak beste:

The typical detective story presents a group of people assembled at an isolated place -- usually an English country house -- who discover that one of their number has been murdered. They summon the local constabulary, who are completely baffled; they find either no clues or entirely too many, everyone or no one has had the means, motive, and opportunity to commit the crime, and nobody seems to be telling the truth. To the rescue comes an eccentric, intelligent, unofficial investigator who reviews the evidence, questions the suspects, constructs a fabric of proof, and in a final dramatic scene, names the culprit (Grella, 85).

1920ko hamarraldiko egileek eskema hori erabili zuten, zenbait aldaketa gorabehera. Symonsek zehazki deskribatu ditu garai horretan idatzitako detektibe nobelen ezaugarriak. Oro har, ezin zen sen hutsa erabili, edota inoren susmoak, arazoa argitzeko, ez eta kointzidentziarik ere. Ordea, aztarnak aurkeztu behar zitzaizkion irakurleari eta hortik ondorioak atera. Usteka-bean argitutako enigmak ez ziren zilegi detektibe nobela klasikoan; horregatik, egileak kontu handiz eman behar zituen argibideak irakurleak ere arazoa argitzeko aukera izan zezan. Era berean, hiltzailea ezin zen etxeko zerbitzari bat izan, ez eta gaizkile profesional bat ere (142-145).

Horrela, idazleari benetan axola zitzaizkion pertsonaiengan kokatzen ziren susmoak, hau da, gizatalde sozial jakin bateko kideetan². Detektibe no-

² Loidiren eleberrian pertsonaia batzuen zerrenda ageri da liburuaren hasieran, Agatha Christie eta beste idazle batzuen nobeletan bezala. Baliabide horrek funtzio bereziak ditu: alde batetik, eleberriaren unibertsoa mugatzen du, pertsonaia garrantzitsuek sortua; bestetik, enigma bat ematen zaio irakurleari, pertsonaia horietako bat, derrigorrean, hiltzailea delako. Hirugarren funtzio

belaren arrazoizkotasuna azpimarratzeko, hiltzailearen arrazoiak ere arrazoizkoak eta pertsonalak izan behar zuten. Inork ez zuen hiltzen arrazoi politikoengatik, adibidez, edota erokeria momentu batengatik. Honela, inguruko gizartearen gatazkak eta tentsioak detektibe nobelaren iragazkitik pasa eta gero, ekintza intelektual baten plazer estetikoa baizik ez zitzaion geratzen irakurleari. Izan ere, nobela horietan ez ziren azaltzen orduko gizartearen gatazkak ez klaseen arteko liskarrak, eta arazo gehienak pertsonalak ziren.

Horrekin batera, kontakizunaren batasunari ematen zitzaion garrantzia eta debekatuta zegoen istorio erromantikoren bat tartekatzea. Pertsonaiak ere maitemintzen ziren, jakina, eta batzuetan maitasunarengatik hiltzen zuten norbait, baina maitasunezko istorioak oso eskematikoak ziren, inoiz ez zuten nagusitasunik hartzen kontakizunean. Detektibe nobela klasikoaren «arazo» nagusia problema ia logiko edo matematikoa zen: hiltzailea nor zen argitzea. Horregatik deitzen zitzaion «problema nobela», «enigma nobela» edota «whodunit» (nork egin du?) azpigenero honi.

Detektibearen arketipoa detektibe nobela klasikoan

Errealitatean gertatu ohi zenaren kontrakarrean, detektibe nobela klasikoan gertatzen ziren ikerketak ez ziren poliziaren esku uzten normalean, baizik eta detektibe pribatu baten eskuetan. Detektibea pertsonaia ezinbestekoa zen, mundu mitiko horretako arketipo nagusia, menturaz. Detektibea idazlearen eskutik zihoan misterioak argitzen, eta batzuetan idazlearen beraren *alter ego* mozorrotua zen. Hor dugu, adibidez, Philo Vance pertsonaia, S.S. Van Dine goitzenaz idazten zuen W.H. Wright arte kritikari iparrame-

praktiko bat ere badu baliabide horrek: beharrezkoa da irakurleari laguntza ematea pertsonaia asko agertzen direnean, haria ez galtzeko. Bestalde, pertsonaien makaltasunaren sintoma izan liteke. Hau da, zerrenda bati begiratu behar bazaio pertsonaiak nortzuk diren gogoratzeko, idazleak ez ditu pertsonaia horiek gogoangarri bihurtu. Horrexek garamatza pentsatzera kritikari batzuek esandakoan, alegia, detektibe nobela klasikoan pertsonaiak nahikoa topikoak eta eskematikoak direla, argumentuaren mesederako sortuak.

rikarrak sortua, edota Ellery Queen bera (idazlearen izena eta detektibearen izena berdinak ziren kasu honetan), bi lehengusu brooklyndarrek sortua.

George Grellak ezaugarri batzuk azpimarratu ditu detektibe nobela klasikoaren detektibeei dagokienez:

They generally possess a physical appearance as distinctive as Holmes' hawklike profile –they may be either very tall or very short, very fat or very thin, or they may affect unusual attire. They are usually pronounced eccentrics, enjoying odd hobbies, interests, or life styles, and frequently overindulging in what Auden calls the «solitary oral vices» of eating, drinking, smoking, and boasting. (Grella, 90-91)

Detektibearen ezaugarri fisiko eta psikologikoak nahikoa markatuta badaude ere, detektibearen rol arketipikoan nabaritzen da gehien detektibe nobela klasikoaren funtzioa. Izan ere, detektibe adimentsu horren rol nagusia egiaren eta justiziaren bila ibiltzea da, zaldun ibiltari baten gisara (Colmeiro, 68). Era berean, detektibeak isilpeko funtzio bat dauka: bitartekaritza lana egitea gizarte itxi batean, goiko eta beheko mailen artean. Nolabait esateko, detektibeari esker, gizarte itxi eta isilpeko batean sartzen da irakurlea, barruko gorabeheren lekuko izateko.

Nola sortu zen lehenengo detektibe nobela euskaraz

Gatozen orain euskal literaturaren kasura, hain zuzen ere, gerraondoko urteetan idatzitako lehenengo eleberri poliziakoa nola sortu zen ikusteko. Detektibe nobela klasikoa nahikoa zabaldua zegoen Espainian eta Frantzia Loidik bere eleberria idatzi zuenerako. Urrezko Aroko idazleen lanak Espainian 1933az geroztik gutxienez argitaratzen hasi ziren: Agatha Christie, S. S. Van Dine eta Ellery Queen-enak. Bestalde, Edgar Wallaceren nobelak eta nobela herrikoien bildumak oso ondo saltzen ziren, lehendik ere zetorren tradizioari jarraikiz (Vázquez de Parga 73). Gerraondoko urteetan, detektibe nobelari buruzko artikulak eta iritzi liburuak argitaratzen hasi ziren. Espainiako intelektualetan organikoaren juzguak detektibe nobelaren aldekoak ziren, batez ere, eskola britainiarraren aldekoak, betiere joko intelektuala azpimarratuz.

1940ko hamarraldian, Espainiako argitaletxeak, generoaren arrakastaz profitatu nahian, egile espainiarren lanak plazaratzen hasi ziren. Hori dela eta, aipatzekoa da detektibe nobela horien egile asko nobela ingeles eta amerikarren itzultzaileak zirela, eta generoaren formulak zuzenean egokitzuten zituztela. 1942. urtean Molino argitaletxe ospetsuaren «Biblioteca Oro»n egile espainiar bat azaldu zen: Juan Montoro (José Mallorquí, El Coyote-ren egilearen goitizena). Harrezkero, beste zenbait egilek idatzi zituzten detektibe nobelak bilduma horretan argitaratzeko.

Mimetismoz egindako lan horiek misterioaren alorrean, hau da, detektibe nobela klasikoaren alorrean kokatzen ziren³. Ez da zaila hipotesi bat plazaratzea halako generoa gerraondoko gizartean txertatzeko arrazoiak bilatzeko. Zer hoberik halako garaietan eguneroko errealitate gordinarekin zerikusirik ez zeukan literatura baino? Hain zuzen ere, azpigenero honen artifizialtasuna oso egokia zen gizarte batetik bestera txertatzeko. Izan ere, gertakizunak, benetako gizartearen kezketatik kanpo gertatzen zirenez, edozein lekutara eraman zitezkeen, baldin eta itxurazko pertsonaia talde bat sortzen bazen.

Euskal literaturan ere generoa agertu zen, modu berezian agertu ere, inguruko baldintza soziopolitikoak kontuan hartuta. Ordura arte euskal literaturaren kokagune nagusia baserrialdea zen. Hala ere, detektibe nobela klasikoa euskal gizartean txertatzekotan, arazoak izango ziren enigma misteriotsu bat baserriaren esparru txiki eta itxi batean kokatzeko. Era berean, ezinezkoa izango zen Donostia edo Bilbo bezalako hiri erdaldunetan ekintza osoa antolatzea. Hori zela eta, Loidik alegiazko herri txiki bateko mikrokosmosa aukeratu zuen bere istorioa kontatzeko. Garaiko irakurleek ontzat eman zuten eleberriaren kokagunea, euskal mundu bat bertan islatuta ikusten baitzuten. Horrela uste du Gotzon Garatek, behintzat: «Egiatzko gizartea ispilatzen zaigu [Loidiren eleberrian]» (62-63).

³ Ordea, nobela beltza izeneko generoa, AEBn 1920-30eko hamarraldian sortua, ez zen heldu Espainiako argitaletxeetaraino detektibe nobela klasikoaren baldintza berberetan. Ez da harritzekoa, zeren nekez igaroko baitziren zentsuraren iragazitik nobela beltzaren osagaiak: poliziaren eta boterearen ustelkeriaren salatzea, sexu harremanak ekintzaren eragilea izatea eta bortizkeria age-gian erakustea.

Martin Garaidiren fitxa

15 egun Urgain'en eleberrian lehenengo euskal detektibea aurkeztu zitzaion euskal irakurleari: Martin Garaidi. Loidik ez zigun zehatz-mehatz azaldu nondik zetorren Garaidi, nolako historiala zeukan eta abar. Hala ere, eleberritik ateratako pasarte eta informazioekin halako detektibe fitxa egin genezake Martin Garaidi ezagutzeko. Horrela deskribatzen du Loidik bere detektibea, lehenengoz azaltzen denean:

Sartu zana gizon gazte bat zan. Or ogei ta amabost urte edo zituen. Ondo jantzia, sendoa, arpegi-zabal, alaia. Beti irriparrez; alde guztietan alaitasun-jario zebillena... Bere lanetan berriz, gauzarik naspillatuenak ere argitzen zekiena. Azkarra benetan! (30)

Beraz, aldi berean ezaugarri fisikoak eta adimenezkoak ematen dizkigu Loidik Garaidiren portreta egitean. Detektibe euskalduna ez dago oso urruti Philo Vance, Ellery Queen edota Lord Peter Wimseyengandik, itxuraz behintzat: gaztea, ondo jantzia, sendoa. Loidik berak aitortzen zuenez, bere sortzailearen ezaugarri batzuk ere baditu Garaidik: zuzena izatea, gizaseme ona eta garbia izatea.

Honela deskribatzen du Garaidik berak bere lana:

Nik jarriko zindueketan nere tokian; egon batean, egon bestean, otxak iltzen atzo, beroak itotzen gaur, busti-busti eginda biar, aspertu emen, aspertu an, itoka orain, ler-eginda gero, batetik bestera ibilli ta ibilli, usaika emen, usaika an... (198)

Alde horretatik, benetako detektibe baten deskripzioari egokitzen zaio, eta ez nobeletako pertsonaia bati. Edo behintzat, ez detektibe nobela klasiko baten detektibeari⁴. Badirudi Loidik Sherlock Holmesen aspaldiko eredu hartu zuela hemen, edota irudi zinematografikoren bat: detektibea jendearen zelatan. Horrela, intelektualtasunari ez baina ekintzei ematen zaie garrantzia.

⁴ Era berean, amaiera aldera azaltzen zaigu Garaidiren helbidea: «Loyola kaleko 35, Donostia» (190). Sherlock Holmesen 221B Baker Street kalea ospetsu egin zenetik, detektibe nobelen osagarri tipiko bat dugu hiriko helbide bat detektibeentzat.

Bestalde, Garaidiren lana zertan den azaltzen digu Maritxu pertsonaiak: «Bere buruz lapur ta eraille billa jarduten dana. Oso azkarra ta gauza oetara oitua» (26-27). Garaidik berak baieztatzen du lapurrak harrapatzen aritua dela, «[m]akina bat lapur arrapatu izan det» (43). Argi dago erretorika hutsa dela adierazpen hori, zeren garai hartan ezinezkoa izango baitzen Espainian «makina bat lapur» zegoela esatea: estatu polizial batean, behintzat, onartezina izango zen lapur asko zeudela aitortzea.

Loidik guztiz erakargarri aurkezten digu detektibe pribatuaren lana, Garaidiren gogoeta hauen bidez:

Aiek ordu luzeak! Egia esan, sarritan ematen zizkion bere bizibideak orrelako nekeak, baina ez zituen gogo-txarrez artzen. Bai zera! Ustegabeko gauza oetara oso zalea bait-zan! Izan ere! Ain atsegari ta kilikagarri zitzaion bere lana! (51)

Horrela, abenturak bizitzea eta misterioak argitzea plazerezko ekintzak bihurtzen dira detektibearen gogoan, eta literatura pertsonaiekin gertatu ohi den identifikazio prozesuaren bitartez, irakurlearen gogoan. Kontuan hartu behar da hor ere Garaidik azalpen erretoriko bat ematen duela, alegia, kontakizun literario baten konbentzioan oinarritua. Ez gaude urrun, beraz, detektibe nobela klasikoen teorikoek azpimarratzen duten plazer intelektualetik.

Eleberrian ikusten denez, Garaidi aldarte oneko detektibe bat da, alaia eta umorez bete⁵. Elkarrizketetan zorrotza da eta zirtoak botatzeko prest dago. Horrela, Maritxuk lurperatzailea oso gizon langilea eta «perresilla bezala zernaitarako ona» dela diotsonean, honela erantzuten dio Garaidik: «Ipuiak esateko ere bai?» (32). Hain zuzen ere, umorea dugu eleberriaren ezaugarri bat, eta Garaidi, hein batean, detektibe alai eta umoretsu izanda, detektibe nobela klasikoen detektibeengandik urruntzen da.

Garaidik hiru laguntzaile ditu: Patxi, Jose Ramon eta Justin. Ikusten denez, Garaidi ez da diletante bat: itxuraz, lanbidetzat dauka detektibe izatea.

⁵ Garaidik hitz berezi bat erabiltzen du jarraitu behar dituzten pertsonak izendatzeko: «zomorroak» (114).

Alde horretatik ere, detektibe nobela klasikoen detektibeengandik urrun-zen da, haiek gehienetan bere kaxa ari baitziren⁶.

Garaidiren teknika nahikoa lausoa da: «...bere susmoak, onak edo txarrak, beretzat gorde, bestearenak, zuzenak edo okerrak, entzun, eta bion arte... egia azaldu.» (104) Ez dirudi oso azalpen arrazionala, nahiz eta azpi-generoaren konbentzioetan sartu; horra hor, Poiroten «zelula grisak» edota Philo Vanceren burmuinaren mekanismo logikoak, inoiz ere azaldu gabeak. Alabaina, Garaidi ekinzalea da, ez da detektibe intelektual huts bat, ez da egongelan gelditzen edo liburutegian zarratzen ikerketak egiteko⁷. Aitzitik, detektibe nobela klasikoen detektibeen kontrakarrean, susmagarrien atzetik ibiltzen da⁸.

Nolanahi ere, Garaidi detektibe zientifiko bat da, horrela azaltzen digu Loidik behintzat. Bere metodoetariko bat hatz aztarnak aztertzea da: «nor-edo-nork beatz zantzuak utzi zituela...» (43). Gainera, eleberrian kapitulu oso bat eskaintzen zaio karbonoaren probari, objektuak sortutako data zehazteko. Detektibe nobela klasikoetan ere azalpen zientifikoren bat tar-

⁶ Esan genezake, bestalde, Loidiren eleberrian Watson doktorearen rola emakumeek betetzen dutela batzuetan. Garaidik azalpenak ematen dizkie Iñaxiri eta Maritxuri, adibidez, eta emakumeak detektibearen kontrapuntu bihurtzen dira eszena horietan. Alde horretatik eleberriko pertsonaiak nahikoa orekatuta daude generoari dagokionez. Iñaxi, Maritxu, Begoña, Karmentxo, Manuela eta Iziar, Garaidiren emaztea, behin baino gehiagotan azaltzen dira, eta betiere argibideekin edo kontu esanguratsuekin datoz. Nolanahi ere, sexuen rola ere nahikoa tradizionalak dira eta emakumeen esparrua sukalde ingurukoa da, haurrak zaintzen edota etxeko lanak egiten. Salbuespen bakarra Begoña da, denda baten jabea, baina kasu berezia da atzerritarra eta umezurtza delako. Gizonezkoak, berriz, gizarte rol aktiboetan azaltzen dira: medikua, ikaslea, langileak, ostatuko jabea, ondusunen jabea eta detektibeak. Alde horretatik, ez dago emakume detektiberik eleberri honetan, detektibe nobela klasikoetan bezala (Marple andrearen salbuespenarekin, adibidez).

⁷ Adibidez, ardotegi batean sartzten da laguntzailearekin pertsonaia susmagarri bat gertutik zain-
tzeko. Beste batean, Frantziara doa ikerketak egitera.

⁸ Era berean, Garaidik pistola bat darama aldean betiere, agian detektibe nobelen osagai topiko bat ekartzearren. Armak aldean eramatea arazotsua izango zen Espainiako gizartean, baimenak eskuratzeko baldintzak kontuan hartuta. Ez da sinesgarria egiten halakorik gerta zitekeenik, baina nobela enigmaren mundu artifizialean halako lizentziak har daitezke, irakurleari «suspension of disbelief» pixka bat eskatuta.

tekatzen zen noizbehinka, eta R. Austin Freemanen kasuan, pisu handia zeukan metodo zientifikoak probak biltzeko.

Metodoetan eta ikerbideetan Urrezko Aroko detektibeengandik gertu badago ere, beste alor batean detektibe euskalduna apur bat urruntzen da haien irudi idealizatutik. Garaidi ezkondata dago eta haurrak ditu: «Iziar eta umeak ondo?» galdetzen dio Maritxuk (31). Garaidiren emaztea ere noiz-bait azaltzen da kontakizunean, etxeko gorabeherak aipatuz eta Garaidiren bitxikeriak ironiaz komentatuz, bere lana dela eta. Loidik detektibe arrazional eta supergizonaren irudia apur bat beheratzen du horrela, lurreraino eraitsiz bere pertsonaia. Areago, Garaidiren emazteak umorez kritikatzten ditu Garaidiren joan-etorriak eta lanerako grina, komediako eszena batean bezala⁹.

Garaidi, bestalde, batetik bestera dabil autoan jendearekin hitz egiteko eta aztarnak biltzeko. Detektibearen autonomia azpimarratzen du horrela Loidik eta mundu modernoago bat iragartzen du euskal literaturan¹⁰. Aipatzekoa da, adibidez, Garaidik galdeketa bat egiten diola Muñuberi bere autoan (164). Halaber, telegramak bidaltzen ditu eta telefonoz ere aritzen da behar duenean. Ezaugarri horiek ondo egokitzen dira detektibe nobela klasiko bateko detektibeekin, modernotasunaren paradigma baitira, Poerengandik hasita. Informazioa arin helarazten da leku batetik bestera eta tresna berriak behar dira jakinaren gainean egoteko. Irakurlea mundu moderno baten lekuko bihurtzen da Garaidiren eskutik.

Bestalde, Garaidik detektibeen bitartekari lana egiten du: goi mailako eta behe mailako gizartearen kideekin harremanetan jartzen da. Hasieran, Txomin lurperatzailearekin biltzen da hilerrian andre baten hilku-

⁹ Gotzon Garatek irudi arrunt hori goraiatu du, adibidez: «Amabost egun Urgain'en-go Garaidi detektibea jatorra da, gentleman, gogozkoa egiten zaiguna. Gertakizunen haria dotore eramaten duena. Urgaingo gertakizun normalentzat Loidik detektibe normal bat aukeratu du» (Garate, 64).

¹⁰ Leku batetik bestera ibiltze hori gerraurreko euskal idazle batzuen esperientziekin lotzen du Garaidik, hala nola, Lizardiren «Bultzi-leihotik» olerkiko pertsonaiaarekin edota Etxepare medikuaren txangoekin, «Berebitez» liburuan emanak. Dagoeneko, Loidiren pertsonaiak bere eginda dauka mundu modernoaren presentzia eta ez du bilatzen izadiaren erredentzia, Lizardiren ahots poetikoak bezala.

txan begiratzeko. Gero, Egurmendiren jauregira azaltzen da detektibe nobela klasikoen egoitza horietako bati bisitaldia eginez¹¹. Azken eszenetan, pertsonaia nagusiak gela berean bilduta, Garaidi azalpenak ematen hasten da, ikerketaren nondik norakoak azalduz eta korapiloa askatuz. Detektibe nobela klasikoaren konbentzio bat errespetatuz, Garaidik hitzaldi bat ematen du amaieran, Urgain'en benetan zer gertatu zen azaltzeko (209).

Garaidi pertsonaia aztertuta, lehen euskal detektibe nobela klasikoaren ahultasunak eta balioak antzematen ditugu aldi berean. Idazlearen ikuspuntu orojakile baten mendean egonda, Garaidik ez dauka autonomiarik bere pentsamenduak azaltzeko. Era berean, oso azaletik deskribatzen dira Garaidiren lan-harremanak eta teknikak. Alde onen artean, honako hauek aipatuko ditugu: pertsonaia gizatiarra da Garaidi, umorez betea, modernotasunaren eta zientifikotasunaren aldekoa. Detektibe nobela klasikoaren detektibearen arketipoa betetzen du hein handi batean, azpigeneroaren arauak errespetatuz. Bestalde, elkarriketetan nahikoa zalu dabil detektibe euskalduna, betiere irakurleari ustekaberen bat emanez, esaldi umoretsuekin batera. Detektibe nobela klasikoen detektibe peto-petoa ez bada ere, Garaidik lehen urratsak erakusten dizkie geroago etorriko diren euskal detektibeei.

Generoa nola txertatu euskal literaturan

Oraindik ere zehazki aztertzeko dago nola garatu zen gerraondoko euskal literatura, batez ere, egoera soziopolitiko kontuan hartuta. Gerraurreko egiturak eta ekimenak (argitaletxeak, egunkariak, herri eskolak, kultur elkarteak) deseginda zeuden eta euskara bera ere, hizkuntza debekatua bihur-

¹¹ Loidik detektibe nobela klasikoaren egoera topikoak ere erabiltzen ditu: jatea, edatea eta elkarren arteko solasaldiak izatea. Garaidi Joxe Jokinen ostatuan gosaltzen dabil, Maritxuk babarrunak jatera gonbidatzen du gure detektibea, eta beste batean «izoki puska gozatsu bat» ematen dio jaten. Egurmendik zigarroak eskaintzen dizkie Garaidiri eta laguntzaileari. Amaiera ere, bazkalondo batean zertzen da, eta korapiloa guztiz askatzen denean, Garaidik denak gonbidatzen ditu kopatxo bat hartzera berekin (224).

tu zen jarduera publiko guztietan¹². Nolanahi ere, apurka-apurka lehenengo mugimenduak antzematen hasi ziren kultura literario baten inguruan: *Euzko Gogo* (1948) eta *Egan* (1950) aldizkariak sortu ziren, Eusko Ikaskuntzaren VII. biltzarra egin zen Miarritzen 1948an eta Euskaltzaindiak lanari berrekin zion, besteak beste, lehiaketa bat antolatuz.

Ordura arte, euskal nobelagintzaren bilakaeran kostunbrismoa genuen nagusi, baina gerraondoan ez zuen balio proiektu nobelistiko baterako. Honela, Irazustaren *Joanixio* eta Eizagirrereren *Ekaitzapean* erdibidean gelditu ziren, nobela errealistaren osagaiak guztiz mamitu gabe. Era berean, Mari Jose Olaziregik gerraurreko nobelei buruz aipatu dituen ezaugarriak (fedea, abertzaletasuna eta euskaltzaletasuna) zutabetzat zeuzkaten nobelak ere lekuz kanpo zeuden, bai eta euskararen defentsa ere. Gerraondoko gizartean ezinezkoa zen abertzaletasuna eta euskaltzaletasuna aldarrikatzea. Gainera, ordurako fedearen eta erlijioaren baliabideak ez ziren aski mundu modernoaren gorabeherak eta pertsonen bizitza pribatuaren inguruan gertatzen ziren fenomenoak azaltzeko.

Loidiren eleberria kasu berezia da euskal nobelagintza modernoaren bilakaeran, detektibe nobela klasikoa ez baitzen inolaz ere modernitatearen kezka eta gizabanakoaren gatazkak islatzeko ibilgailu literariorik aproposena. Generoaren ezaugarri nagusiak, hau da, unibertso itxi eta hautazko bat, pertsonaia estereotipatuak, arrazoimenaren ustezko nagusitasuna eta amaiera itxia, gizarte burgesaren mitologia baten ezaugarriak dira. Mitologia horren arabera, gizataldearen unibertsoa atsegina eta arrazoizkoa da, eta arrazoimenaren arabera ordenaturik dago. Mundu ordenatu horretan pentsamendu enpirikoaren ahalmena nagusitzen da (Grella 101). *Fair-play* edo joko garbiaren kontzeptua ere hor sartzen da: idazleak irakurleari iruzurrik ez egitea, edota, Loidik zioenez, «gezurrik ez esatea». Irakurleak ez du zalantzarik izango gizarte horretan hiltzaileak eta gaizkileak zigortu egingo dituztela eta gizartearen bizitza lasaia eta ondo arautua bermatuta geldituko dela.

¹² Ikusi, adibidez, Jon Bilbaok Eusko Ikaskuntzaren 1948ko biltzarrerako prestatu zuen txostena. Beste neurri batzuen artean, 1947an Subsecretaría de Educación Popular delako erakundeak San Tomas egunean Donostian euskaraz eman behar zen antzezlan bat debekatu zuen (Bilbao, 851).

Horretan dago detektibe nobelaren xarma hainbat irakurlerentzat: segurtasunezko esparru bat ematen die garai bortitz eta aldaketez beterikakoetan (Grella, 101-102). John Cawelti ikertzaileak dioenez, mundu formulaikoe-tan irakurlea seguru sentitzen da, nahiz eta mundu hori arrisku handiko osagaiez osatuta egon (126). Izan ere, egileak mundu berezi bat eraikitzen du bere gisara eratuz eta antolatuz errealitatean menderaezin eta kaotikoak suertatuko lirakeen osagaiak. Azken batean, detektibe nobela klasikoaren enigma intelektualen atzean ordena sozialaren apologia ezkututzen da (Colmeiro 61). Horregatik, krimena argitzen denean, ordena morala eta soziala berrezartzen da eta gizartearen oinarriak indartuta azaltzen dira.

Hori dela eta, komeni da gogoratzea errealitatearen arriskuez arduratzen dela detektibea, bitartekari lana eginez. Hona zer dioen Vázquez Montalbánek:

En una sociedad supercapitalista es donde tiene plena lógica la función de los intermediarios, el psiquiatra, el gestor, el asesor fiscal, el abogado, el detective privado, son necesarios para que el individuo pueda sentirse inmediatamente seguro en una sociedad peligrosa. (Vázquez Montalbán, 30)

Honenbestez, aipatutako bitartekaritza lanari beste eragile bat erantsi ahal diogu: idazlea. Izan ere, idazlea ere bitartekari bihurtzen da, hain zuzen ere, gizartearen mehatxuen eta irakurlearen beldurren artean¹³.

Paradoxikoki, nobela problema horietan ere kontraesana dago, detektibeak gizarteko maila ezberdinak agerian jartzen dituelako. Horrela, nobelaren oinarriko egiturari gizarte tradizionalaren defentsa badago ere, gizartearen zoko-mokoak eta geruzak agerian ezartzen ditu detektibeak/idazleak nahigabe. Nolabait esateko, gizartearen antolamenduaren hainbat aje eta mekanismo salatzen ditu detektibearen begirada horrek. Loidiren eleberrian, adibidez, gizatalde horren kontrol soziala kolokan dago, herrian zehar zabal daitezkeen zurrumurruak direla eta. Dagoeneko, kontrol sozialaren arrakalak nabaritzen dira, informazioa banatzen den moduagatik; hau da,

¹³ Loidiren eleberrian, irakurlearen balizko beldurrak ere hor nonbait azaltzen dira, eszena batean, langileek sor litzaketen «egundoko istiluak» aipatzen direnean.

gizarteak estatikoa dirudi, baina edozein momentutan hankaz gora jar daiteke haren ordenamendua. Gizatalde horren botere harremanak, berriz, agerian azaltzen dira ikusten dugunean nor izan litekeen kaltetuena, zurrumuruak zabalduz gero: Egurmendi aberatsa.

15 egun Urgain' eneko egoera misteriotsuaren ardatza identifikazio prozesua da: nor den nor jakitea. Izan ere, kontakizunaren harian poliki-poliki ohartzen gara pertsonaiek ez dutela benetan ezagutzen inguratzen dituen jendea. Bizitza bikoitzaren gaia detektibe nobela klasikoetako hilketa askoren arrazoia da, gizataldearen oreka apurtzen duena. Detektibearen lana oreka berreskuratzea da, azalpen logiko bat eskainiz kezkatan dabilen gizataldeari. Hori dela eta, Garaidiren eginkizun nagusia gizatalde baten inguruan dagoen sekretua isilpean gordetzea da, pribatutasunaren mugak zainduz. Horrela, Egurmendi aberatsaren izen ona gordetzen da, eta isilpeko itun bat dela medio, gizataldearen botere harremanak lehen bezala gelditzen dira. Agatha Christiek ere taldearen hitzarmena erabili zuen *Orient Expresseko hilketa* eleberrian, non amaieran taldekideek sekretu bat gorde behar duten pertsonaia desegoki bat gizataldetik kanpo bota ondoren¹⁴.

Alde horretatik, Loidik generoaren konbentzioak bere erara erabiltzen ditu hibrido bat sortzeko. Genero herrikoen kritikoek aipatu dutenez, halako generoek herri bakoitzaren kultura ulertzeko baliabideak eskaintzen dituzte. Izan ere, kultura nazionalak nazioarteko formulak beren erara egokitzen dituzte eta ez dute kultura homogeen bat sortzen, Adornok kontrakoa uste bazuen ere (Pyrhonen 86).

Ez da zaila ikustea itzulpen prozesu baten bidez jaso zituela Loidik bere eleberrirako teknika eta osagaiak, eta horri esker gainditu zituela berez aurkezten zitzaizkion arazoak¹⁵. Nolanahi ere, Loidi ez zen mugatu kanpoko

¹⁴ Horregatik, ez da harrigarria Garaidik hildakoaren arazoa isilpean gorde nahi izatea, polizia ezer esan gabe. Izan ere, polizia gerraondoko errealitateari atxikitako osagai negatibo bat zen. Euskal nobela batean agertzekotan, «etsaien» sailean agertu beharko luke (eta hala agertuko zen Saizarbitoriaren *100 metron*, adibidez).

¹⁵ Loidik Simenon, Agatha Christie eta Conan Doyle aipatzen ditu eredu gisa. Ikertzekoa litzateke, adibidez, Frantziako «Série noire»ko eleberrien eragina Loidirengan, urte haietan eskuragarri

ereduak bere hartan imitatzeraz edo euskarara itzultzeraz. Aitzitik, eleberrian ageri denez, Loidik esku artean zeukan materiala birsortu egin zuen, harik eta bere gogoko narrazioa eraiki arte. Emaizta, bistan dago, ez da adaptazio gazbako bat, baizik eta euskal nobelagintzaren bilakaeran bere txokoa aurkitu zuen eleberri bat.

Langintza horretan, Loidik zenbait oztopo gainditu zituen, besteak beste, hizkuntzaren «kamustasuna», Iñaki Aldekoak euskal nobelagintzaren kasuan aipatzen duenez, (12). Gure ustez, Loidiren heziketa zientifikoak egin-kizun horretan lagundu zion, euskara bizitza modernorako tresna gisa aise erabiliz, zenbait zalantza gorabehera.

Gerraondoko egoera soziolinguistikoa aintzat hartuta, nagusi zegoen dikotomia dugu: gaztelera hizkuntza modernoa, hiritarra eta zientifikoa da, eta euskara hizkuntza zaharra, baserritarra eta espresio lirikorako edo erlijiosorako egina. Publikotasunaren esparruan, erdararen mundu publiko eta agerikoa dugu, politikoki eta sozialki indartsu. Euskararen mundua, berriz, itxia eta isilpekoa zen, politikoki eta sozialki indargabe. Beraz, errepresentazio errealista bat erabiliz gero, gerraondoko euskal nobela bat pertsonaiaren barne gogoetara mugatuta egongo zen. Hala ere, oso modu bitxian, detektibe nobela klasikoaren eskemak erabilia, paradigma hori iraultzen da eta euskarak hizkuntza moderno, hiritar eta zientifikoaren lekua hartzen du Loidiren eleberrian.

Eleberriaren barneko egitura ideologikoari begira, hauze galdetu beharko genuke: nongo gizartearen apologia egiten ari da Loidi? Ez, hain zuzen ere, Espainia frankistaren apologia, jakina. Eleberria euskal hiztunen bilera jai-antzeko batekin amaitzen da, non iragartzen baitzaigu gizatalde horren ordezkariak (goiko eta beheko mailakoak) harmonian biziko direla. Azkenburu gisa, bi bikote elkartzen dira Garaidirenean, korapilo sentimentala ere nolabait askatuz. Amaiera zoriontsua, beraz, detektibe nobela klasikoetan bezala. Loidik klase ertaineko gizarte euskaldunaren apologia egiten du bere nobelan, hain zuzen ere, lan zintzoa eta balio tradizionalak azpimarratuz,

izango baitzituena Iparraldeko liburu-dendetan. Nolanahi ere, Loidiren irakurzaletasunak Britainia Handiko detektibe nobelara bultzatzen zuen, batez ere.

hilketarik gabekoa balitz bezala¹⁶. Diglosia bortitzean bizi zen euskal irakurleari errealtateko giroa inolaz ere erakutsi ezin zitzaionez, Loidik genero irreal batez jantzi zuen bere mundu euskalduna¹⁷.

Loidiren eleberria salbuespena da: lehiaketa baten ondorioz, mimetismoari erantzunez sortu zen. Euskarazko lan bat idatzi eta genero poliziakoa lantzeko gogoia uztartuz, Loidik Euskaltzaindiaren lehiaketaren aitzakia aprobetxatu zuen bere lana balioztatzeko. Jon Etxaidek irabazi zuen lehenengo saria, eta Loidiren eleberriak merezimenduzko aipamen bat jaso zuen. Ondoren, argitalpenaren eta banaketaren kostuak bere gain hartuta, Loidik bere kabuz argitaratu zuen lana. Garai hartan liburuaren dendetan salterik ez zegoenez, ahoz aho helarazi zitzairen euskal irakurleei Loidiren eleberriaren berri. Liburuaren argitalpen baldintzak kontuan hartuta (esaterako, zuzentzailerik zein aholkulari literariorik gabe), emaitza nahikoa duina lortu zuen Loidik.

Urte haietan agertu ziren lehenengo literatura liburuak baldintza berezietan ekoiztu ziren, sistema kultural baten oinarririk gabe¹⁸. Loidiren eleberria ondo kokatzeko, azpimarratu beharko genuke nolako eragina izan zuen euskal irakurleengan lehenengoz argitaratu zenean. Izan ere, irakurleek testuak nola erabiltzen dituzten ikustean argitzen dugu testuen eragin ideologikoa (Pyrrhonen 107). Hori dela eta, ez da ahaztu behar nobela oso irakurria izan

¹⁶ Loidiren eleberrian, behe mailako emakume bat dugu biktima eta gizon aberats bat gorpu-trukearen eragilea (hilketarik ez badago ere). Azken batean, eleberriaren gizartearen balio-sisteman, honako balore hauek azpimarratzen dira: Txominen zein Pirminen lan nekazina, Iñaxi andreaken zuhertasuna eta Garaidiren beraren joan-etorri eta tratuak. Nolanahi ere, ez da gaitzesten gizatalde horretatik kanpo dagoen pertsona batekin harremanak izatea, ez eta atzerriko eragina ere, euskal nobela kostunbristetako egileen gaitzespenaren ordez, begirada irekiagoa eskainiz.

¹⁷ Ez da harritzekoa Loidiren kasuan, hezkuntza zientifikoa jasotako idazlea izanda, detektibe nobela klasikoaren formulak agertzea. Jon Etxaidek, berriz, behinolako garaietara eraman zituen bere pertsonaiak Loidiren garaian idatzitako *Alos torrea* eta *Joanak joan* eleberrietan.

¹⁸ Garai hartako euskarazko produkzio kulturalak beheko mailan zeuden espazio sozialean interakzio linguistikoei begira. Dena den, datu zehatzagoak beharko genituzke literaturaren inguruko eragileen inguruan: irakaskuntza, inprimategiak, argitaletxeak, komunikabideak eta irakurleak. Halaber, gogora bedi kultura herrikoiaeren adierazpenak nolako baldintzetan gertatzen ziren, besteak beste, bertsolaritzaren jardunak.

zela. Lehenengo argitalpena laster agortu zen, eta hainbat idazlek aitortu dute Loidiren nobela izan zela euskaraz irakurri zuten lehen nobela.

Gerraondoko euskal kulturak bere gisako ereduak behar zituen bizirik zegoela egiazatzeko, eta beharbada horregatik onartu zuen hain sutzuki Loidiren nobela. Gerraondoan argitaratu ziren lehenengo liburuetakoa bat izanda, gainbalio bat hartu zuen Loidiren eleberriak, gaur arte ondo atxiki duena. Atenporalitatea bere alde dauka eleberriak, zeren iragan lauso baitean kokatuta egotean ez baitago iraganarekiko kontraste nabarmenik kontakizunean. Alde horretatik, detektibe nobela klasiko gehienak, aukeran, «anakronikoak» dira, urteak igaro arren lehen bezain irakurgarri dira (Grella, 101). Nazioarteko parametroen arabera, Loidiren eleberria ez da moderno, jakina, ez ditu modernitatearen zantzuak, baina agian horregatik eutsi dio bere lekuari euskal eleberrien bilakaeran esperimentu gisa.

Esan dezagun, bada, *15 egun Urgain'en* lan polibalentea dela gaurko ikuspegitik begiratuta: alde batetik, euskarazko idazlan bat sortzeko asmoaz egin, hau da, ia-ia idazlearen ariketa gisa euskara ikasteko, euskal literaturan tarte txiki bat egin zuen garai hartan¹⁹. Misterioz blaitutako puzzle bat atontzean, Loidik detektibe nobela klasikoaren artifizialtasuna baliatu zuen²⁰. Emaizta, bistan dago, nahikoa arrakastatsua izan zen: Loidi mundu literario bat euskaraz adierazteko gauza izan zen, nazioarteko parametroen arabera. Denboraren poderioz, Martin Garaidi euskal detektibe nobelaren pertsonaia klasiko bihurtu da. Dirudenez, oraindik ere irakurle dezente dauzka nobelak, batez ere, irakaskuntzaren eraginez.

Lan honetan saiatu gara Loidik sortutako pertsonaia detektibe nobela klasikoaren parametroetan kokatzen, euskal literaturara egokitze ahale-

¹⁹ Ikus E. Masen aitzin-solasa eta egiten dituen egileen aipamenak: alde batetik, Cervantes eta abar, bestetik, Poe, Txekhov. Loidiren eleberria halako ingurunean kokatzean, lanaren literatura maila goratzen zuen kritikariak, tradizio baten abaroan ezarrit.

²⁰ Behin baino ez da aipatzen inguruko gizartean gerta zitekeen jazoeraren bat, eta hori greba hitza eta poliziaren parte hartzea esplizituki erabili gabe: «urrengo egunean, nik entzun nuenez beintzat, langille-arteko egundalako zarata izango zala Urgain'en noski; tiroak ere izango zirala noski...» (167). Bestelako osagai politikoak prozedura metonimiko baten bidez azaltzen dira eleberrian: Belgika aldean suertatzen dira torturak eta jazarpenak, ez Euskal Herrian.

ginak ikusita. Aipatu dugunez, egokitzapen horretan azpigeneroaren arauak zaindu zituen Loidik, baina, aldi berean, efektu bereziak lortu zituen, besteak beste, euskararen unibertso literarioa apur batez zabaltzea. Kontuak kontu, bakoitzak bere irakurketa egin dezake, eleberriak beste azterbide asko eskaintzen dituelako: emakumeen rola²¹, azterketa formalak eta egiturazkoak, polisistemen teoriaren araberakoa, hizkuntzaren inguruko ideologia... Hortik abiatuta, beste batzuek esango dute nola kokatu edo birkokatu behar den Loidiren nobela eta nolako sintomak adierazten dituen euskal literatura sistemaren ikuspuntutik begiratuta. Nolanahi ere, hirurogei urte pasa eta gero Martin Garaidik bizirik dirau euskal irakurleen gogoan eta oraindik ere zeresanik eman lezake.

Bibliografia

ALDEKOA, I. *Mendebaldea eta narraziogintza*. Donostia: Erein, 1998.

BILBAO, J. «Exposición sobre la actual posición de las autoridades españolas respecto de la lengua vasca». *VIIème Congrès d'Etudes Basques / Eusko Ikaskuntzaren VII. Kongresua / VII Congreso de Estudios Vascos* (7. 1948. Biarritz). Donostia: Eusko Ikaskuntza, 2003. 847-852.

CAWELTI, J. «The Study of Literary Formulas», *Detective Fiction: A Collection of Critical Essays*. Ed. Robin W. Winks. Woodstock, Vermont: A Foul Play Press Book, 1988. 121-143

CILLERO GOIRASTUENA, F.J. *The Moving Target: A History of Basque Detective and Crime Fiction*. Ann Arbor, MI: UMI, University Microfilms International, 2005.

COLMEIRO, J.F. *La novela policiaca española: teoría e historia crítica*. Barcelona: Anthropos, 1994.

²¹ Horiek horrela, eleberrian bere ahotsaz mintzo ez diren pertsonaia bi azpimarratu ahal dira: kontrabandisten familiako emakume tirokatua eta andre atzerritarra. Izan ere, ahotsik gabe daude emakume horiek agerpen publikoetan, eta bai bizia, bai nortasuna galtzen dute sinbolikoki irakurlearen aurrean. Biek bat egiten dute hilerriko gorpu horretan, bata bestearen lekua hartuta.

ETXANIZ, X. «Euskal literaturaren historia; begirada berriaz», *Euskera* 55, 2 (2010): 823-839.

FREEMAN, R. «*The Art of the Detective Story*» *Nineteenth-Century and After*, (1924) 713-721.

GARATE, G. «Euskal polizia eleberrien hasiera», *Jakin* 105 (1998): 53-69.

GRELLA, G. «The Formal Detective Novel», *Detective Fiction: A Collection of Critical Essays*. Ed. Robin W. Winks. Woodstock, Vermont: A Foul Play Press Book, 1988. 84-102.

HERNANDEZ ABAITUA, M. «Nobela beltza eta polizi nobela klasikoa», *Jakin* 25 (1982): 51-67.

LOIDI, J.A. Elkarrizketa. 1998ko abuztuaren 19koa.

———, *Amabost egun Urgain'en*. [Oñate]: Arantzazu, 1968.

LÓPEZ GASENI, J.M. «Genero periferikoen agerpena euskal literaturaren historietan», *Euskera* 55, 2 (2010): 841-852

MANDEL, E. «A Marxist Interpretation of the Crime Story», *Detective Fiction: A Collection of Critical Essays*. Ed. Robin W. Winks. Woodstock, Vermont: A Foul Play Press Book, 1988. 209-219.

OLAZIREGI, M.J. «Un siglo de novela en euskera», *Historia de la literatura vasca*. Ed. Patricio Urquizu. Madrid: UNED, 2000. 504-588.

PYRHÖNEN, H. *Murder from an Academic Angle: An Introduction to the Study of the Detective Narrative*. Columbia, SC, USA: Candem House, 1994.

SYMONS, J. *Historia del relato policial*. Barcelona: Bruguera, 1982.

VÁZQUEZ DE PARGA, S. *La novela policiaca en España*. Barcelona: Monsel, 1993.

VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. «Sobre la inexistencia de la novela policíaca», *Antípodas*, XVIII (2007): 23-37.

Literatura konparatuaren lehen agerpenak euskal literaturan: Lauaxetatik Pott Bandara

Primeras apariciones de la literatura comparada
en la literatura vasca: de Lauaxeta a la banda Pott

Premières apparitions de la littérature comparée
dans la littérature basque : de Lauaxeta au groupe
littéraire Pott

The first appearances of comparative literature
in Basque literature: from Lauaxeta to the Pott group

SARASOLA, Beñat

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

Noiz jaso: 2016-08-25

Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 485-513. Bilbo
ISSN 0210-1564

Literatura konparatua edo literaturaren ikuspegi konparatista XIX. mendean sortu bazen ere, euskal literaturan ez zen garatu ia mende bat beranduagora arte, tarteko salbuespenen bat kenduta. Artikulu honetan, literatura konparatuaren ezaugarritzetik abiatuta, haren lehen euskal saiakerak aztertuko dira, Lauaxetatik hasita Bernardo Atxagaren lehen urteetaraino: nola gauzatu ziren, ze eztabaidetan garatu, nola kokatzen diren literatura konparatuaren debate orokorretan.

Hitz gakoak: Literatura konparatua, Lauaxeta, Bernardo Atxaga, Pott Banda, Itzulpen-gintza.

La literatura comparada o la visión comparativa de la literatura surgió en el siglo XIX, pero no se desarrolló en la literatura vasca, salvo alguna rara excepción, hasta un siglo después. En este artículo, partiendo de las características de la literatura comparada, se estudiará los primeros intentos que se dieron en las letras vascas en este ámbito, comenzando por Lauaxeta y hasta los primeros años de Bernardo Atxaga: como se concretaron, en que contexto se desarrollaron, que posición ocupan en el debate general de la literatura comparada.

Palabra clave: Literatura comparada, Lauaxeta, Bernardo Atxaga, Banda Pott, Arte de la traducción.

La littérature comparée, ou vision comparative de la littérature, apparut au XIXe siècle mais ne toucha la littérature basque, sauf rare exception, qu'un siècle plus tard. On étudiera dans cet article, à partir des caractéristiques de la littérature comparée, les premières tentatives faites dans ce domaine pour la littérature basque, en commençant par Lauaxeta jusqu'aux premiers pas dans la littérature de Bernardo Atxaga : comment elles se concrétisèrent, dans quel contexte elles se développèrent et quelle position elles occupent dans le débat général sur la littérature comparée.

Mots-clés : Littérature comparée, Lauaxeta, Bernardo Atxaga, Pott banda, Art de la traduction.

Comparative literature or the comparative view of literature emerged in the 19th century, but did not develop in Basque literature, with rare exceptions, until a century later. This paper sets out from the features of comparative literature to consider the first attempts in this respect in Basque writing, ranging from Lauaxeta to the earliest years of Bernardo Atxaga: how they were implemented, in what context they developed and what place they hold in the general debate on comparative literature.

Keywords: Comparative literature, Lauaxeta, Bernardo Atxaga, Pott Group, Art of translation.

Sarrera

Literatura konparatua diziplina XIX. mende amaieran eta XX. mende hasiera artean ezarri zen Europan; orduan argitaratu ziren lehenengo monografiak, lehenengo aldizkariak eta sortu ziren lehenengo unibertsitateko katedrak. Hitza bera, testuinguru frankofonoan –garai hartako kultur potentzia handienean, alegia– sortu eta garatu zen¹, baina berehala zabaldu zen Europako beste nazioetara eta baita Estatu Batuetara² ere. Iberiar penintsulara, ordea, geroago iritsi zen; Pulido Tirado-ren arabera, adibidez, Espainian literatura konparatua ez zen garatu XX. mendeko 80 eta 90eko hamarkadak arte (2001, 11-20). Orduan sortu ziren, besteak beste, estreinako lizentziatura ikasketak eta katedrak.

Euskal Herrian ezin esan daiteke literatura konparatua askoz lehenago zabaldu zenik. Ikasketei dagokionez, Espainiako egoera baino are eskasagoa izan dela esan daiteke, ez baita egon ez literatura konparatuko lizentziatura edo gradurik ezta katedradunik ere. Boloniako erreformaz gero, «Literatura konparatua eta literatur ikasketak» masterra eskaintzen du EHUK, baina aztertu beharko litzateke, izenaz harago, hor lantzen den ikuspuntua konparatistikoa denetz. Literatur aldizkarietara dagokienez, ostera, esan daiteke 80etan agertu zela estreinakoz ikuspegi konparatistikoa zuen literatur aldizkari bat. Artikulu honetan azalduko dugun gisara, *Pott* izan zen aldizkari hori.

1. Literatura konparatua

Literatura konparatua zer den eta ikuspegi konparatistiko hori zertan datzan zehaztea, alabaina, ez da lan sinplea. Esparruaren definitze zailtasunei buruz mintzatu izan dira ikerlari asko. Claudio Guillén-ek lausotasun hori azpimarratu zuen bidenabar: «Por Literatura Comparada –rótulo con-

¹ Sainte-Beuve jotzen da 1868 aldera behin-betiko «literatura konparatua» hitza ezarri zuen idazletzat (Vega, 1998)

² 1903an sortu zen *Journal of Comparative Literature*.

vencional y poco esclarecedor— suele entenderse cierta tendencia o rama de la investigación literaria que se ocupa del estudio sistemático de conjuntos supranacionales» (2005, 27). René Wellek-ek ere antzeko zerbait adierazi zuen urte batzuk lehenago: «The term ‘comparative’ literature is troublesome and doubtless, indeed, one of the reasons why this important mode of literary study has had less than the expected academic success» (1963, 46). Edonola ere, literatura konparatua literatura nazionalen esparru murriztaren gainditze moduan ulertu dela esan daiteke. Literatura nazionalak (Europakoek behinik behin) tradizio komun bat dutela edo haien artean sare konplexu bat osatzen dutelako ideian oinarritzen da. Haren aurrekari garbiena Goethe-k 1827an plazaratutako *Weltliteratur* kontzeptua jotzen da, zeina «munduko literatura» edo «literatura unibertsala» moduan itzuli ohi den. Kontzeptu hori azaltzerakoan zera dio Goethek.

Cada vez me doy más cuenta de que la poesía es un bien común de la humanidad que se manifiesta en todos los lugares y épocas y en cientos de personas (...) Hoy en día la literatura nacional ya no quiere decir gran cosa. Ha llegado la época de la literatura universal y cada cual debe poner algo de su parte para que se acelere su advenimiento. (Eckermann, 2005, 267)

Intuzio horri tiraka eta literatura nazionalak auzitan jarriz osatu zen, honenbestez, literatura konparatua, eta lausotasun arazoak gorabehera, Remak-ek 1961ean eman definizioa hartu ohi da definizio kanonikotzat.

La literatura comparada es el estudio de la literatura más allá de las fronteras de un país particular y el estudio de las relaciones entre la literatura y otras áreas del conocimiento o de opinión, como las artes (i.e., pintura, escultura, arquitectura, música, la filosofía, la historia), las ciencias sociales (i.e., política, economía, sociología), las ciencias naturales, la religión, etc. En resumen, es la comparación de una literatura con otra u otras y la comparación de la literatura con otros ámbitos de la expresión humana. (1998, 89)

Literatura konparatuak, beraz, ezinbestean, munduko literatura diferentetikiko sentsibilitatea eskatzen du, haiak aintzakotzat hartzea eta elkarren arteko dialektika lantzea. Horregatik dio Guillének literatura konparatua bata eta askotarikoaren (lo uno y lo diverso) arteko erlazioan zertzen dela. Hala, beste

bide bat suposatzen du literatura aztertzeiko ikuspegi tradizionalarekiko³, zeinak literatura tradizio literario bakoitzaren begi estuetatik ikertzen zuen. Literatura konparatua adiera murriztaileagoan ulertzen da gaur egun ere, literatur ikerketarako metodologia zehatz gisa, baina Goetheren *Weltliteraturtik* hasten den ildo luzeak metodologia bat baino zerbait sakonagoari egiten dio erreferentzia, literatura bera ulertzeko moduari besteak beste⁴. XX. mendeko 50eko hamarkada bukaeran garatutako «literatura konparatuaren krisia» delakoan, hain justu, literatura konparatuaren izaera egon zen auzitan, eta besteak beste arestian aipatu Wellek eta Remakek parte hartutako eztabaidak (Vega, Carbonell 1998: 69-133) argi uzten du auzi metodologiko batek baino erro sakonagoak dituen arazoa dugula literatura konparatuarena. Ez alferrik, Susan Bassnett-ek azaltzen du nola XX. mendeko 60ko hamarkada aldera teorikoen kexa nagusienetakoa zen hain justu literatura konparatuak ez zuela metodologia koherente zehatzik (1998: 92). Literatura konparatuak literaturaren sakoneko auziei eragiten diela ikusteko, aski da literatura konparatuak eta ikuspegi filologistak literatura definitzeko duten modu ezberdinari erreparatzea. Remaken definizioan ikusten denez, literatura konparatuak, literaturtasuna zentzu zabalagoan ulertzen du, hala beste arte diziplina batzuekin harremanetan, nola zenbait ezagutza esparrurekin elkarreraginean⁵. Gainera, literaturaren ondareari dagokionez ere, ezberdintasuna errotikakoa da, literatura konparatuak mundu osoko ondare literarioa hartzen baitu bere (idealki bederen), eta ez soilik tradizio edo esparru literario batekoa. Horregatik, literatura konparatua, ikerketa molde bat izatetik harago, ezagutza esparru edo diziplina oso bat dakegu. Arestian aipatu berri dugun ikuspegia legoke haren oinarrian, eta balio edo proiektu orokorragoekin egongo litzateke hertsiki loturik. Esate baterako, egungo zenbait ikerlarik Europaren ideia eta izaerarekin estuki loturik ikusten dute literatura konparatuaren problematika (Martí, 2005).

³ Ikuspegi filologista ere deitu izan zaio.

⁴ Literatura konparatuko unibertsitate-sail, katedra, lizentziatura eta masterrak egoteak, esaterako, metodologia bat baino gehiago den zerbaiten arrastoa jartzen gaitu, esate batera.

⁵ Ildo honetatik tiraka, literatura konparatutik sortutako zenbait ikuspegi «literatura» kontzeptua bera zalantzan jartzera edo ezandaraztera iritsi dira, eta nahiago dute «kultura konparatuaz» edo «ikasketa kultura konparatuaz» hitz egin, Steven Totosy de Zepetnek-ek «From Comparative Literature Today Toward Comparative Cultural Studies» artikuluan egin bezala.

Horregatik guztiagatik, artikulu honetan literatura konparatua⁶ ulertuko dugu diziplinaren oinarrian dagoen ikuspegi moduan, eta ez ikerketa-metodologia huts gisa. Ikuspegi hori «literatura nazionala»ren ideia hertsia gainditzen ahaleginduko litzateke eta literatura beste hausnarbide moderno batzuetatik pentsatzen; hala nola, filosofia, ideien historia, soziologia eta abar. Euskal literaturaren historiari erreparatuta, euskal kultura eta literaturaren garapen prekarioak etengabe bultzatu zuen literatura ikuspegi aberztaletik begiratzera, non literatura proiektu nazional handiago baten zati baino ez zen (paradigmatikoki Aitzolen egitasmoan ikusten denez). Bestetik, eliza eta erlijio katolikoaren zamak ere, apenas utzi zuen zirrikiturik arestian aipatu hurbilpen modernoago batzuk egiteko, eta literatura beste zientzia eta pentsamendu esparru zein kanon garaikideekin lotzeko. Hala, XX. mendeko 30. hamarkada arte, nekeza da euskal literaturan ikuspegi konparatistikoaren zantzuarekin topo egitea.

2. Literatura konparatua euskal literaturan

2.1. Aurrekariak

Euskal Herrian, literatura konparatutzat har litezkeen lehen lanak nahiko berandu agertzen zaizkigun arren, XX. mendeko lehen erdian topatzen ditugu argiki jada diziplinak planteatzen dituen zenbait problematika. Berezi Euskal Pizkundean, literatura konparatuaren erdigunean kokatzen diren zenbait eztabaida garatu ziren, zeinetan Orixe eta Lauaxeta izan ziren protagonista nagusi.

Hala ere, aurretik, Luis Jauregi Jautarkol-en *Biozkadak* poema liburuaren argitaratzean jada ageri zaigu garaiko eztabaida estetikoaren erdigunean egongo den gaietako bat, eta literatura konparatuarekin erlazioa duena: herri poesia vs. kanpoko olerkigintza. Liburuaren hitzaurre egile Damaso Intza-ren aburuz, euskal poeta berriak kanpoko erreferenteei begira ari ziren, Euskal Herriko literatur tradizio herritarra bazter utziz. Hori, Intzaren ustez, beren poesia-

⁶ «Ikuspegi konparatistikoa» ere deituko diogu.

ren kaltetan zen, eta horren kontrapuntu, berriz, Jautarkolen poesiagintza: «Luis Jauregi poeta da, aita Intzaren ustez, euskal usaina duen herri-poesiaren eredu nagusia» (Iztueta, 2002, 50). Orixek, bestetik, liburuari egindako iruzkinean, kontrakoa leporatzen zion Jautarkoli, hots, kanpoko ereduak imitatu edo moldatu izana, alegia, eta ez zela Zaldubi-ren gorentasunera iristen, haren «euskal nerbioa» falta duelako (Iztueta, 2002, 52). Hau da, garaiko zenbait kritikarirengan errotua zegoen ideia komunaren arabera, bikaintasun poetikoa Euskal Herriko nortasuna islatuz lortzen da, eta ez kanpoko ereduak imitatuz edo moldatuz, nahiz eta printzipio horren balorazioan, Jautarkoli dago-kionez, Intza eta Orixe desados egon. Balio literarioa, haien ustez, euskal tradizio estetiko propioan oinarritzen zen.

Eztabaida hori bereziki agerian geratu zen 1931n, Lauaxetaren *Bide-barririk* poema liburu argitaratzearekin. Orduan, aurreko ideia horiek garatuz, argi eta garbi uzten du Orixek zein den bere literatur ideien sakonean dagoen teoria estetikoa. Klasizismoari jarraiki, haren arabera, balio estetikoak eternalak dira, eta ondorioz, modernitateak bultzatzen dituen arau tradizionalen haustura bazterten du.

Orixerentzat garrantzitsuena ez da ideietan edo hizkuntzaren erabileran modernoak izatea; aitzitik, pentsamenduaren eta afektuaren arteko ezkontza harmoniatsua lortzean datza literaturaren handitasuna. Horixe da, hain zuzen, literatura modernoari, frantsesari eta areago oraindik espainolari, falta zaiona: harmonia, neurria, batasuna. Literatura modernoan pentsamendua eta bihotza dibortziatuta dabilta eta horregatik dituzu hain ahulak, hain kaskarrak, hain hutsalak oraingo hainbat poesia. Hori horrela, eredu poetikoaren bila abiatzeko orduan, hobe da beste aro eta beste literatura batzuk arakatzea. (Iztueta, 2002, 59)

Lauaxetaren erreferentzia garrantzitsuenetakoa Frantziako poesia sinbolista izan zen, eta hori arazotzat ikusten zuten hala Orixek nola Aitzolek⁷. Modernitatearen kontrako jarrera hori, bereziki markatua da Orixerengan 1932ko «Maitale kutuna» artikuluan, zeinak Lauaxeta beraren erantzuna

⁷ Aitzolek «Poesia purua» deitzen dio eta Orixek «Poesia kontzeptista» poesia molde horri (Iztueta, 2012).

ekarriko duen –«Erantzuna» (1982) izeneko idazkian hain zuzen ere–. Eragin frantsesari dagokionez, Kortazarrek azaltzen duenez, ez dago askorik eztabaidatzeko, Lauaxetak berak onartu baitzuen eragin hori (Kortazar, 1986, 29). Orixerengan moda kontua zena, ordea, Lauaxetarentzat klasiko garaikide zen, eta horretan zetzan poesia sinbolistari buruzko ezbaia. Orixerentzat nekez izan zitekeen autore garaikide bat klasiko; Lauaxetarentzat, aitzitik, klasikotzat jo behar ziren poeta garaikideak egon baziren. Artikulu gurutzaketa horretan, bada, poesia klasikoa zertan datzan eztabaidatu zuten funtsean.

Orixek klasikotasunaren ikuspegi zehatza du, batez ere Biblia (Dabid), klasiko greko-latindarrak (Sofocles, Virgilio, Platon) edo, gehienez ere Berpizkundeko autoreak (Luis Leongoa) jotzen baititu klasikotzat⁸. Lauaxetarentzat autore moderno eta garaikideak ere klasiko izan litezke, adibidez Frantziako poeta sinbolistak beraiek eta, bereziki, Paul Valéry. «Valery jaunari Nobel saria emongo deustoe⁹. Orixek gura leunken moetakoa dogu Valery? Inondik bere ez! Euzkadin jaio balitz, Orixeren zigorkadea lepoan eroango eban, baiña Francen bere kritikoak sortuko ziran klasikoetan aziak ta Valery jaunari saria emoten deustoe» (Lauaxeta, 1982, 135). Orixek eta Lauaxetaren arteko eztabaida hori aztertzerakoan, ez dira bat etorri beren kritiko nagusiak, Paulo Iztueta eta Jon Kortazar, hurrenez hurren.

Kortazarrek dio biek klasizismoa modu berean definitzen dutela, forma eta edukiaren arteko oreka moduan, *sophrosyne* moduan, alegia: «Esa armonía entre fondo y forma, fórmula que enunciada así no dice demasiado es lo que los dos escritores proponen» (Kortazar, 1986, 30). Diferentzia, baina, hemen legoke: oreka hori zertan datzan edo nola gauzaten den. Orixek oreka hori modu prezeptiboan ikusten du, lege iraunkor moduan, klasizista on gisara: «Hay leyes filosóficas eternas que están asentadas sobre el buen sentido, la disciplina, la armonía, la medida, y sobre todo, la unidad

⁸ Iztuetak dioen bezala (2002, 66) Orixek onartu zuen inon klasiko garaikide izateko aukera teorikoa, baina egiazki, praktikan, antzinako autoreen adibideak baino ez zituen ematen, eta poesia sinbolista gutxiesten.

⁹ Azkenean Valeryk ez zuen Nobel saririk jaso.

artística, que hoy tanto se descuida» (Orixe, 350). Lauaxetaren klasiko kontzeptua dinamikoagoa da Kortazarren ustez.

Para Lauaxeta el concepto clásico depende del tiempo, es diacrónico. Con el tiempo no sólo cambia la forma de entender el concepto «clásico» sino que evoluciona también la forma de «componer» la clasicidad, la literatura clásica. Para Lauaxeta, clásico es aquél que exprese mejor el mundo de su tiempo; cada época tiene su clásico y su forma de hacer clasicismo; ellos, Lauaxeta y Orixe debían, según el primero, usar en su poesía de las técnicas del cine y la fotografía, por ejemplo. El concepto de «lo clásico» es evolutivo, no inmutable. (Kortazar, 1986, 30)

Iztueta bat dator Kortazarrekin bi autoreek klasiko kontzeptua *sophrosyne* gisara ulertzen dutelako iritzian, eta baita bien arteko diferentzia printzipio horren aplikazioan dagoelakoan ere. Lauaxetaren kontzeptua, Orixere-na baino zabal eta eklektikoagoa (Iztueta, 2002, 68) da, eta horretan oinarritzen da desadostasuna. Iztuetaren ustez, ñabardura kontua da, ez dago Kortazarrek azaltzen duen bezainbateko alderik.

Hemendik zer ondorioztatu behar den? Klasikotasunaren eta modernotasunaren arteko eztabaidan Orixek lehen aukera eta Lauaxetak bigarrena ordezkatzeko dutela? Lauaxetak, Orixek ez bezala, euskal literatura aurreiritzi klasizistatik askatzen duela? Hala pentsatzen duela dirudi Jon Kortazarrek dioenean Lauaxetak poetika berri bati ateak irekitzen dizkiola, «klasiko» kontzeptuari objektibitatea eta normatibitatea ukatuz gero, poesiaren funtsa edertasun eta egiaren baitan ezartzen duenean. Nik ez dut uste Orixeren eta Lauaxetaren artean halako diferentziarik dagoenik, ez bederen klasikotasunaren eta modernotasunaren artean egon daitekeen adinakorik. (Iztueta, 2002, 71)

Egiazki, Iztueta eta Kortazar ez daude lehenengoak dioen bezain desados, biek ezartzen baitute debatea modu antzekoan, klasikotasunaren inguruan. Kortazarrek Lauaxetaren klasiko kontzeptuan zer dagoen ondo adierazten du, baina ez du garatzen kontzeptio horrek zer suposatzen duen; ez du garatzen, Iztuetak ondo intuitzen duen bezala (nahiz eta desados egon), kontzeptio hori ez dela ezbaia terminologiko bat soilik; aldiz, hondoan Orixeren

eta Lauaxetaren poetiken arteko errotiko ezberdintasun bat dagoela dio, estetika klasiko eta estetika moderno baten arteko aldea, hain zuzen ere.

Garaiko euskal literaturako ideologia kritiko dominante klasikozelean, ziur aski, Lauaxetak ezin izan zuen esplizituki modernoago azaldu, baina bere argudiatzean, funtsean, estetika moderno bat topatzen ahal dugu. Kontua da estetika hori klasizismoaren inguruko eztabaida batean mozorrotzen duela Lauaxetak, hau da, estetika moderno bat agerian defendatu beharrean, Orixeren terminoetan eztabaidatzen saiatzen dela, eta kontuak debate terminologiko baten itxura hartzen duela (Iztuetak uste duen moduan). Alde horretatik, Lauaxetak ohi baino gehiago luzatzen du klasikotasunaren kontzeptua, hain justu berak benetan maite dituen autore modernoak bertan kabiarazteko, eta garai klasikotik (ondare greko-latindarretik) harago klasikoak egon litezkeela aldarrikatzen du. Diferentzia hori dirudien baino muntakoagoa da, modernitateak ezartzen duen ondare klasikoarekiko askapena suposatzen baitu. Adibideak ematerakoan erakusten du Lauaxetak poesia modernoarekiko bere jaidura hori modu agerikoenean. «Virgili begiko jat, baiña Goethe begikoago. Teokrito ez da neure lan etsaia, Maragall adiskideago. Horatius zeuretzat emongo deusut Keats, Novalis edo beste bategaitik» (Lauaxeta, 1982, 135). Horiei beste zenbait autore erromantiko eta modernoren aipamenak gehitu behar zaizkie, esaterako, Giacomo Leopardi, Alphonse de Lamartine, Hölderlin, Heinrich Heine, Charles Baudelaire. Bistan denez, segida horrek poesia erromantikotik poesia sinbolistarako bidea erakusten digu, hots, poesia modernoaren bidea (Poe, 2010).

Azpimarratzekoa da, esate baterako, Novalisen aipamena, zeina klasizismoaren lehen kritiko garrantzitsuenetakoa dugun. Jenako Erromantizismo-kide, Erromantizismo apurtzaile eta iraultzaileenaren adibidetzat jo daiteke, zeinak bidea ireki zuen modernitatera. Bereziki, ordura arte erdigunean zegoen ondare klasikoarekiko harremana irauli zuen Erromantizismoak, eta zehazki, Novalis berak. Erromantizismoaren hausturatik aurrera, ondare klasikoaren berreskurapenak bazterrekoak bilakatuko dira eta berritasunak hartuko du artearen erdigunea (Llovet, 2005). Izan ere, Erromantizismoaren etorrera arte, ondare klasikoa zen neurri estetiko funtsezkoa, non poe-

tikek ezartzen zuten jarraitu beharreko araua¹⁰. Erromantizismotik aurrera, bada, eta bereziki modernitatean, aurrez ezarritako arau estetiko edo poetika klasiko horiekin hautsiko da, neurri estetiko egonkor ororekin (Adorno, 2004). Sormenerako iturria kanpoko poetika klasiko batean egotetik indibiduoaren barrenera egotera igarotzen da, eta, ondorioz, askoz ere dinamikoago eta askeago bihurtzen. Hala, indibiduoaren sormenerako abilezia hori adierazteko, *witz* terminoa bihurtuko da erromantizismoko kontzeptu nagusienetakoa, euskaraz «grazia» moduan itzul daitekeena¹¹. Biraketa hori ongi aski adierazi zuen Lauaxetak aipatutako Novalisek berak; iraganean baino orainaldian eta indibiduoarengan dago eternitatea haren aburuz. «En ningún otro lugar, sino en nosotros, se encuentra la eternidad con sus mundos, el pasado y el porvenir» (Novalis, 1987, 49). Historiaren eta klasikoaren zama kentzeari eta indibidualtasunarekin kontrajartzeari dagokionez, aski esplizitua izan zen halaber: «El individuo sólo interesa, por ello nada de lo clásico es individual (51)». Izan ere, Novalisek zirriborratzen duen arte teoriak modernitatea iragartzen du, bere erdigunean prezeptiba klasiko bat ipini beharrean indibiduo eta munduaren arteko lotura mekanismo bat jartzen baitu: «L'art de estranyar¹² d'une manera *agradable*, de fer un objet *estrany* i tot i això conegut i atractiu, això és la poètica romàntica» (Novalis, 1998, 187).

Ez da ahaztu behar, halaber, eztabaida hori testuinguru jakin baten abarogan garatu zela, zehazki Aitzolek gidaturiko pizkunde nazionalaren egitasmoaren estalpean. Lourdes Otaegik aztertu duenez, Aitzolek «herriarengan eragina izango duen literatura» hobesten zuen, eragin hori azkarra izango zena gainera, eta horretarako poesia ikusten zuen genero behinena (Otaegi 1996: 503). Hala, ezagun denez, Frédéric Mistral-ek proventzeraz idatzitako

¹⁰ Bi poetika klasiko ezagun dira, esate batera, Horacio-ren *Ars Poetica*, K.a lehen mendekoa, eta neoklasizismoko *L'art poétique*, Nicolas Boileau-rena.

¹¹ Terminoa aurretik sortua bada ere, batez ere lehen erromantizismo alemaniarrean hitz giltzarria izan zen. Ingelesez «wit», espainieraz «ingenio» eta frantsesez «esprit» hitzekin itzuli izan da.

¹² Ez da aipatu gabe utzi behar Novalisen arrotz egite hori (*befremden*) XX. mendean Viktor Shklovski formalista errusiarrak, literatur teoria modernoaren gurasoetako batek, proposatutako urruntze kontzeptuaren oso kideko dela.

Mireio eta finlandierazko Elias Lönnrot-en Kaleva zituen eredutzat, eta horien kide litzatekeen poema nazionala egiteko enkargua egin zion Orixeri. *Euskaldunak* dugu enkargu horren emaitza. Testuinguru horretan, bada, Aitzolek eta Orixek bat egiten dute poesia molde nazional baten beharriaz, zeina kontzientzia nazionala piztera deituko duen.

Modernitateari buruzko eztabaida, eta zehazki, Lauaxetaren posizioa, literatura konparatuaren aurrekaritzat har litekeela ulertzeko, modernitatearen eta literatura konparatuaren arteko harremanaz jabetu beharra dago. Ez alferrik, ikuspegi historiko batetik, hala modernitate literarioa nola literatura konparatua garai berean garatzen dira, XIX. mendeko bigarren erditik aurrera. Ez da kasualitatea literatura konparatuaren lehen kritikotako bat, Sainte-Beuve, eta lehen idazle modernoak (Baudelaire¹³ eta Flaubert, esaterako) garaikideak izatea. Izan ere, ikusi dugun moduan, modernitateak, besteak beste, kanon klasizistarekin haustea suposatzen du, eta ondorioz, kanonaren ideia zurruna malgutzeta. Kanonaren irekitze horrek eragiten du tradizio greko-latindarretik harago dauden testu eta autoreen aintzatzea, hots, literatura nazional diferenteetako¹⁴ erreferentzia berriak balioestea. Kanon klasiko itxi bakarra ez dagoela eta «berritasun» kontzeptu modernoak kanon berrietarako aukerak irekitzen dituela ohartzea ezinbestekoa da literatura konparatuaren agerpenerako. Kanon aberastasun hori gabe ezinezkoa bailitzateke ikasketa konparatistikorik; kanon klasiko greko-latindarraz harago beste kanon nazionalik egon gabe, ezinezkoa litzateke literatura konparatua. Bada, kanonaren inguruko eztabaida hori da azaleratzen dena hain justu Orixe eta Lauaxetaren artean, ez Iztueta ezta Kortazarrek ere antzematen duten diferentzia errotikoa.

Izan ere, Lauaxetak beste literatur tradizio batzuetako erreferentziak aldarrikatzen ditu *de facto* debatean: idazle frantziar sinbolistak oroz gain, baina baita beste zenbait alemaniar, ingeles, italiar, kataluniar ere. Orixeren kanonaren aurrean, funtsean latindarra eta espainiarra dena, Lauaxetarena

¹³ Horrek ez du esan nahi Sainte-Beuvek eta Baudelairek ikuspegi estetiko bera zutenik. Ikus M. Proust, *Contre Sainte-Beuve*.

¹⁴ Egiazki, kritika postkolonialak esango du gerora ez direla tradizio horiek hain diferenteak, funtsean Europako literaturak hartzen baitira kontuan. Ikus, E. Said.

dezente aberatsagoa da, eta hala, ikuspegi konparatistikorako aukera irekitzen du. Bi tradizio ezberdin horien aldarrikapenaren sakonean azalean dirudien baino desadostasun funtsezkoagoa dago, arestian aipatu legez. Hori bai, egiazki, ezin esan liteke Lauaxetak literatura konparatua egin zuenik, baina dudarik gabe, hark defenditutako ideia estetiko modernoek, nahiko lotsati eta herabeak izanagatik, literatura konparaturako ildoak markatu zuten, nahiz eta, jakina, Lauaxeta bera horren kontziente ez izan.

2.2. Modernitatea eta literatura konparatua

Aurretik argudiatutakoaren ildotik, modernitatearen agerpena arrasto egokia izan daiteke literatura konparatuaren presentzia identifikatzeko. Euskal literaturaren kasuan ere halaxe gertatzen dela esan daiteke, euskal literatura modernoaren agerpena eta lehen aldarrikapen konparatistikoak garaikideak direlako.

Euskal literatura modernoaren jaiotzaren inguruan dezente idatzi izan da (Sarasola, 1975; Apalategi, 2015), batez ere nobelagintzari dagokionean. Edonola ere, euskal literaturaren historia gehienetan, zaharxeagoetan (Sarasola, 1971) zein berriagoetan (Urkizu, 2000; Lopez Gaseni, 2002; Aldekoa, 2004; Olaziregi, 2012), gutxi-asko 60-70. hamarkaden bueltan kokatzen dute euskal literaturaren aro modernoaren hasiera bete-betekoa. Modernitate horren baitan estreinako urratsa izan ez arren, hastapeneko garrantzizkoenetakoa izan zen Atxagaren lan literario zein teorikoa –azken hori aski ezezagunagoa–. Lan teoriko horri jarriko diogu arreta, zeina Pott Banda sortu aurretik hasi zen baina bereziki *Pott* aldizkarian gorpuztu zen, eta literatura konparatuaren lehen aldarrikapen argizatzen jo daitekeen.

2.2.1. Bernardo Atxaga

Bernardo Atxaga izan zen *Pott* aldizkarian ikuspegi teorikotik artikulatu eta sakonena idatzi zituen kidea. Egiazki, kulturari eta literaturari buruzko artikulua elaboratu eta polemikoak idazteko joera aurretik zetorkion. Artikulu horietako gai garrantzitsuenetako bat zen hain justu Euskal

Herriaren eta munduko herrialde eta kulturen arteko harremana, eta jarrera ikusiko dugun eran, hor agertuko da estreinakoz euskal literaturan ikuspegi konparatistikoa.

Artikulu horien arteko lehenengoa *Anaitasuna* aldizkarian argitaratu zuen 1974ko hastapenetan, bitan zatituta 268 eta 269 zenbakietan. «Euskal Theatro Berriaren bila» izenburua jarri zion eta NHI (Nazional Herriko Iraultzailea) antzerki bat sortzeko argibideak ematen zituen. Izan ere, gaur egungo ikuspuntutik arraroa irudi dakigukeen arren, Atxaga bertsolaritzari eta antzerkiari buruzko artikulekin hasi zen argitaratzen prentsan. Antzerkiari dagokionez, kontuan izan behar da artikulu hori argitara eman baino bi urte lehenago publikatu zuela *Borobila eta puntua* lana Gabriel Arestik apailatutako *Euskal Literatura 72* liburu kolektiboan¹⁵. «Euskal Theatro Berriaren bila» artikuluan nabaria denez, antzerkiarekiko zaletasun handia zuen garai hartan Atxagak, eta neurri batean, antzerkia izan zen euskal literaturarako Atxagaren sarbidea.

Harentzat, NHI antzerkia bi habetan oinarritzen zen.

Gauzak honela, NHI-k bi zutabetan oinharriturik eraikiko du bere etxea, hots, bere teatro lengoaia:

- munduan eman diren teoriak aztertuz, konprenituz, eta, kome-nigarri iruditzen bada, gure kasurako aplikatuz.
- euskal kulturaren erantzunak (gai honi buruz, noski) aztertuz eta erabiliz. (Atxaga, 1974)

Atxagarentzat, euskal kulturaren berritzeak ezinbestean egon behar zuen mundu mailan egiten ziren ekarpenei loturik. Antzerkiaren berritzearen bi zutabeetako batek horri egiten zion erreferentzia hain justu, eta hori zen euskal antzerkiaren atzerapenaren bi kausa nagusietako bat: «Bada, guri iruditzen zaigunez, Euskal Herrian orain arte eman den teatroak, alde ba-tetik, ez die batere jaramonik egin Europa eta mundu osoan nagusitu diren teatro teoria horiei (kalitatea lortzeko posibilitateak urrituz, jakina)»

¹⁵ Lan horretaz gain *Oskar* ipuina ere argitaratu zuen liburu berean. Horiexek dira Atxagak inoiz publikatutako lehenengo literatur lanak.

(Atxaga, 1974). Horrek ez du esan nahi, haatik, euskal antzerkiak kanpoaren imitazio hutsa izan behar duenik, beste zutabeak barrura begiratzen baitio, euskal kulturaren tradizioa¹⁶. Munduko teoriari begiratzeko aldarri hori, gainera, ez zuen plano teoriko hutsean uzten. Artikuluan zehar zenbait erreferentzia eskaintzen zituen. Nabarmenenak, Peter Brooks eta Bertold Brecht, baina horiekin batera, baita beste zenbait antzerkigile moderno edo garaikide ere: Alfonso Sastre¹⁷, Jean Genet, Konstantin Stanislavsky, Roy Hart, Jerzy Grotowski, Antonin Artaud eta Japoniako No antzerkia.

Atxaga ikuspegi konparatistikoa ezarian lantzen joan zela ohartzen gara artikulu hori geroagoko beste batzuekin erkatzen badugu. Munduko literatura eta teoriak sormenerako zutabe bat izan arren, itzulpenari ez zion oraindik (geroago ez bezala) garrantzi handirik ematen. Euskal antzerkiko garaiko obra gehienak «metafisiko eta eskas»tzat zituen, eta gabezia horri aurre egiteko proposatzen zen bide bakarra Espainiako belaunaldi errealistaren (Sastre, Lauro Olmorena) lanak itzultzea zen. Atxaga, baina, oso adierazkorra zen puntu horretan: «Guretzat, itzulpenak bigarren mailako soluzioak dira» (Atxaga, 1974). Jakina, horrek ez du esan nahi Atxagak itzulpenak erabat gutxiesten zituenik, baina agerikoa denez, orduan itzulpen-gintza ez zitzaion iruditzen euskal literaturako hutsuneak betetzeko soluzio egokia.

2.2.2. *Pott eta literatura konparatua*

Atxagari lehenagotik bazetorkion ere munduko literaturaren eta euskal literaturaren arteko harremanen inguruko kezka, Pott izan zen kezka horri garai hartan emandako erantzun argiena. Proiektuak hasieratik bi

¹⁶ Interesgarria da ikustea Atxagaren tradizioaren ikuspegia, haatik, dinamikoa dela, «bizia» bere hitzetan: «Tradizio biziduna, guretzat, historian zehar funtzionalitate desberdinak eduki ditzakeen hura da» (Atxaga, 1974). Hau da, euskal kulturak barnera begiratu behar badu ere, ez du modu estatiko klasikoan begiratu behar, baizik eta euskal tradizioa berrirakurritik eta berrereabiliz.

¹⁷ Aldizkari berean argitaratutako hiru urte ondorengo antzerki kritika batean, Sastreren *Miguel Servet* obraren *El Buho* kolektiboaren moldaketaren kritika egin zuen. Obra originala goraiatzat bazuen ere, moldaketarekin oso kritikoa izan zen.

helburu nagusi izan zituen: batetik, zenbait literatur lan (poemak, ipuinak...) eta artikuluko argitaratzea, eta bestetik, euskal literaturaren ikuspegia zabaltzea, bereziki munduko literaturaren barnean kokatuz. Bigarren helburu horri lotuta ageri zaigu literatura konparatuaren ikuspegia. Bide batez, aipagarria da orobat Lauaxetak lekua izan zuela aldizkarian. Azkeneko alean, *Pott Tropikalan*, Lauaxetari buruzko bi artikuluko argitaratu zituzten, Jon Kortazarrek idatziak; bata, poetak Alea taldearekin¹⁸ izan zuen harremanari buruzkoa, eta bestea, *Langile eraildu bati* poemari buruzkoa.

Potten ikuspegi ireki eta konparatista horretan garrantzitsua izan zen Joxemari Iturralde, Potten sustatzaile nagusienetakoa, nahiz eta aldizkariari egin zion ekarpena ez den aski aintzat hartua izan. Izan ere, Atxagarekin batera, bera izan zen aldizkariaren sortze lanetan, ekoizpen eta enparauetan gehien inplikatu zen kidea (Sarasola, 2015). Iturralde izan zen, bestetik, aldizkarian munduko literaturari eskaini zieten tartetan ere lan gehienetarikoa egin zuena. *Pott Tropikala* hartzea besterik ez dugu, non Pragako literaturari buruzko atal monografikoko zazpi testuetatik gutxienez hiru bereak diren; ipuin bat, itzulpen bat (Johannes Urzidil-en kritika lan bat) eta olerki bat (Iturraldek inoiz argitaratutako bakarrenetakoa). *Pott Tropikala*-ko Pragari eskainitako atal monografikoaz gain, beste zenbait ondu zituzten beste aleetan. *Pott bandaren blaga*-n (bigarren zenbakian) eta *Pott 3n* poloniar literatura izan zuten ardatz, baina beste leku batzuetakoak ere ekarri zituzten: literatura mexikarra (Juan Jose Arreola), literatura beltza (Ross McDonald), literatura irlandarra (poesia klasikoa eta James Joyce), literatura galegoa (Xose Luis Mendez Ferrin) eta literatura katalana (Pere Gimferrer). T.S. Eliot-en poesia izan zuten hizpide *Pott bandaren braga*-n (lau garren zenbakian)n, zeinetik gerora liburu bat aterako zen, *T.S. Eliot euskaraz*, Hordago argitaletxeak argitaratua 1983an. Gabriel Aresti, Joxemari Iturralde, Jon Juaristi eta Joseba Sarrionandiaren itzulpenez osatu zuten liburua, eta hastapenetan, Pott bandak sortu nahi zuen argitaletxean publikatzeko asmoa zuten. Horretaz gain, aurreko aletik zetorren poesia

¹⁸ Asociación Libre de Ensayos Artísticos izeneko idazle eta intelektualetan taldea, artearekin eta literaturarekin erlazioz atutako hainbat jardunaldi antolatu zituzten.

irlandar klasikoaren ildotik ekarritako beste poema baten itzulpena ere argitaratu zuten *Pott bandaren bragan*: egile anonimoa duen *Agur Irlanda*. Azkenik, *Pott bandaren praka*-n (bosgarren zenbakian) ez zuten munduko literaturatik ezer berezik ekarri, ezpada Euskal Herriko erdal literaturatik (batez ere Nafarroatik) eskuratutako zenbait idazleren lanak: Pablo Antoñana, Javier Aguirre, Ramon Irigoyen eta Miguel Sanchez Ostiz-enak. Monografiko horietaz gain, aipagarriak dira ale guztiak zeharkatzen dituzten Hego Amerikako literaturaren erreferentziak, eta horien artean, oroz gain, Jorge Luis Borges¹⁹.

Zenbaki monografiko horiek itzulpenek eta artikulu kritikoek osatzen zituzten gehienbat. Itzulpenak, beraz, giltzarri izan ziren, eta hori dela eta sortu zen, esaterako, Elioten poesia euskaraz edukitzeko egitasmo handiagoa. Kontuan izan behar da garaian apenas itzultzen zela ezer munduko literaturatik euskarara, are gutxiago literatura garaikidetik. 70. hamarkadan Kriselu eta Lur argitaletxeek zenbait liburu interesgarri itzuli zituzten: Kafkaren *Itxuraldaketa* Xabier Kintanak itzulia, Aldous Huxley-ren *Bai mundu berria* Xabier Amurizak euskaratua, Nazim Hikmet-en *Lau gartzelak* Arestik itzulia, Voltaire-ren *Kandiko* Ibon Sarasolaren eskutik, Alfonso Castelao-ren *Kristalezko begia: eskeleto baten oroimenak* Koldo Izagirrek itzulia, Mark Twain-en *Tom Sawyerren abenturak* eta Jack London-en *Oihanaren deia* biak Gillermo Etxeberriak euskaratua eta Lewis Carrol-en *Alizia herrialde harrigarrian* Cruz Mujika-k ekarria. Justu orduantxe hasi zen Elkar argitaletxe sortu berria zenbait lan argitaratzen, baina, gainontzean, aldizkarietan baizik ez ziren argitaratzen itzulpen solteak²⁰. Horiei gehitu zitzairen, bada, Pott, baina berau izaki literatur aldizkari bakarra. Bestalde itzulgaiei zegokienez, alde batetik, aire moderno eta garaikideago bat ekarri zuten besteekin alderatuz, eta bestetik, kanonaren ertzei ere egin zieten jaramon (Poloniako literatura, poesia gaeliko klasikoa, hegoamerikar literatura...).

¹⁹ Lehenago aipatutako Arreolaz gain, Gabriel Garcia Marquez.

²⁰ Horien artean nabarmendu beharra dago Sabin Muniategiren lana, zeinak batez ere *Oleri*, *Karmel*, *Goiz-argi* eta *Esparavel* aldizkarietan poesia itzulpen mordoak argitaratu zuen.

2.2.2.1. Autonomia

Literatur autonomiaren gaia Atxagaren garaiko gai nagusienetakoa zen, nagusia ez bada. Jada *Anaitasuna* eta *Hitz* aldizkarietako artikulua banatan kartsuki polemizatu zuen gaiaren inguruan Joxe Azurmendirekin. Hala ere, literatur autonomiaren defentsan Atxagaren hastapeneko testu garrantzitsuena Koldo Izagirrekin batera *Panpina ustelan* argitaratu zuena izan zen: «Ez dezagula konposturarik gal, halere». Testu hartan esaldi aski esanguratsu bat zegoen, autonomiaren defentsa esplizitua egiten zuena: «Zeren literaturak bai bait du bere dinamika propioa ta berezia» (Atxaga, Izagirre, 1975). Testu horixe da euskal literaturako autonomiaren estreinako aldarrikapen argia hainbat ikertzailereren arabera (Torrealdai, 1997; Apalategi, 2000).

70. hamarkada hartan ugariak ziren, besteak beste, alderdi eta antolakunde politikoaren argitalpenak, eta literatur aldizkariak, hain justu, haiekiko aparte osatu ziren, haiekiko independentzia lortu nahian. Garai ultrapolitizatu haietan, literaturaren autonomia aldarrikatzea ekintza politikoa zen dudarik gabe (Sarasola, 2015).

Potten, hala, ildo berean jarraitu zuen Atxagak, batez ere lehenengo aleetan argitaratu zituen lan kritiko aski landuetan. Horietan proposatu zuen Euskadi Ofiziala terminoa, euskal kulturaren erdigunean zeuden pertsona, gune eta diskurtsoak kritikatzeko. Atxagak eta bere kideek Euskadi Ofizial horretatik at kokatzen zuten beren burua, euskal kulturaren periferian. Hain justu Euskadi Ofizialak literaturaren autonomia errespetatzen ez zuela kritikatzeko zuen Atxagak *Pott* aldizkariaren lehenengo zenbakian. Literatur kritika autonomo baten beharrak kezkatzen zuen: «Gure kritika, kritika arbitrario bat da, mafia (eta ez magia) arazo bat. Balore literarioak bost axola, ideologia edo arrazoi taktikoak edo elkarrekin egindako bazkariko autobonboak» (Atxaga, 1978a). Hori arazo orokorrago baten sintoma baizik ez zen harentzat, izan ere, euskal literatura osoa zegoen literaturaz kanpoko motiboek gidatuta. «Literatura moeta asko hedatu bada, arrazoi extraliterario —eta gainera, boterea dagoela tartetik jakina— bategatik izan da (...) Literatu pila bat, txar askoak, erori zaizkigu —izurrite baten moduan— alderdi politiko konkretu bati apartenitzen zutelako, edo ziotelako» (Atxaga, 1978a).

Literatur autonomiaren aferak badu zerikusirik literatura konparatuaren agerpenarekin. Historikoki, artearen autonomiaren debatea eta literatura konparatuari buruzkoa garai bertsuan garatu ziren, XIX. mendean. Izan ere, batetik, Bordieuk erakutsi duenez, literaturaren autonomiaren kontzientzia ezinbestekoa da literatur esparruen osaeran. Zentzu horretan, Flaubert eta Baudelaireren²¹ autonomiaren aldeko jarrera ezinbestekoa izan zen Frantziako literatur esparrua egituratzeko. Kontua da literatur esparru nazionalak osatzeak egin zuela posible literatura konparatuaren agerpena; haiek gabe, literatura ezberdinen arteko ikerketak ezinezko ziratekeen eta. Hala, literaturaren autonomiaren aldarria funtsezkoa izan zen heinean euskal literaturaren esparruaren osaeran, literatura konparatuaren agerpenerako elementu aipagarri bilakatzen da.

2.2.2.2. Itzulpengintza

Esan dugu dagoeneko *Pott* aldizkariak jaidura berezia izan zuela kanpoko literatura Euskal Herrira ekartzeko, besteak beste itzulpenen bidez. Alderdi praktiko horretatik ez ezik, teorikoki ere itzulpengintzaren defentsa egin zuen Atxagak *Potten* hirugarren zenbakian, akaso zenbaki guztietako artikulua mamitsuena dugun «Itzulpena eta traizioaren praktika»-n. Artikulua Pottugalet euzenarekin sinaturik badago ere, Atxagarena dela ziurta dezakegu (Sarasola, 2015). Gai konplexu askoak jorratu zituen testuan –batez ere kontuan izanik ordura arteko euskal esparruko literatur teoria urria–, eta esan daiteke literatura konparatuaren estreinako aldarri argia dugula. Izan ere, itzulpengintza ikasketak literatura konparatuaren sailtzat hartzen dituzte zenbait autorek (Gramuglio, 2006), nahiz eta historikoki bi esparruen arteko harremanak ez diren beti errazak izan (Carbonell, 1998, 143). Hain justu, Atxagaren testu hori adibide egokia da bi diziplinen arteko loturaz jabetzeko.

Itzulpengintzaren teoriaren ikuspegitik, lanaren garrantzia Aiora Jaka-k aztertu du *Itzulpenari buruzko gogoeta eta itzulpen-praktika Joseba Sarrionan-*

²¹ Baita poeta parnasianoetan ere, beren *art pour l'art*-arekin.

diaren lanean izeneko tesian²². Jakak postmodernotzat definitzen duen itzul-pengintza teoriaren baitan kokatzen ditu Sarrionandiaren ideiak zein artikulu horretan argudiaturikoak. Literatura konparatuari dagokionez, interesgarriena «literatura nazional» kontzeptuari artikuluak egiten dion kritika da, eta baita nola ezaugarritzen dituen halaber literatura ezberdinen arteko transferentziak (eta hor sartzen dira itzulpenak).

Artikuluaren oinarrian, bada, literatura ikuspegi nazional itxitik begiratzeari egindako kritika gogorra dago, zeinak, ikusi dugun bezala, bete-betean egiten duen bat literatura konparatuaren ideia oinarritzekoetako batekin. Literatura eta hizkuntza ezberdinen arteko hartu-emanak etengabeak direla eta, ez da zuzena espazio geografiko zehatz bateko produkzio literarioa hortik kanpoko obrekiko erabat aparte aztertzea. Juan Goytisoloren hitz batzuk hartu zituen Atxagak oinarri ideia hori indartzeko.

Un análisis, incluso superficial, de la historia literaria nos muestra sin lugar a dudas que el impulso motor de su evolución lo constituye ante todo la interacción e influencia de unas obras sobre otras. Sería ocioso recordar que toda creación artística se produce en un ámbito cultural ya atestado de obras cuya existencia reitera, modifica o niega... (Atxaga, 1978b-k aipatua)

Azken batean, «nazio bat-hizkuntza bat-literatura bat» eredu kritikatzen du, zeina oraindik ere eredu oso indartsua den ikasketa literarioen eremuan. Joseba Gabilondok (2016, 49) dio ikuspegi nazionalista-filologiko hori, «esklusibitate linguistikoan» (linguistic exclusivity) oinarritzen dena, Iberiar penintsulako orain arteko literaturaren historia guztietan presente dagoela. Hark proposatzen duen historia hain justu eredu horretatik aldentzen ahalegintzen da, hurbilpen «subalterno-postnazional-diferentzial» (55) bat proposatuz. Zentzu horretan, Atxagaren kritika hori aski goiztiarra dela esan dezakegu, eta gaurkotasunik ez duela galdu: «Hona hemen funtsean dagoen argudio ezkutua: herri batek hizkuntza propio eta berezi bat behar du, nazio bezala existitu nahi badu behintzat, eta hizkuntz bizitasunaren garantiatzat literatura bernakulo bat ere. Honelako literatura batean, sobe-

²² Jakak ez du zehazten Atxagarena dela artikulua, eta taldeko sei kideei egotzen die egileta.

raz daude itzulpenak» (Atxaga, 1978b). Eredu horren gabeziak euskal literaturaren historiari berari erreparatuz ikusten ahal zirela azpimarratzen zuen artikuluak, testu kanoniko ugarik beste literatur tradizioetako testu eta autoreekin harreman handia zutelako.

Julio de Urquijok «Gero» eta Fray Luis de Granadaren «Guía de Pecadores»-en arteko kointzidentzia harrigarriak seinatu zituen, Tartasen «Onsa Hilceco Vidia» XVgn mendeko best-seller baten bertsi berankor bat besterik ez zen izan... eta halako zerbait gertatzen da paraliteraturaren alorrean: Zuberoko pastoralen gaiak (Aymonen lau semeak, Roberto Deabrua, Karloman eta Hamabi Pareak, etab.), Katamiako Santa Agedak eta Brabanteko Genobebak Europako herri literaturaren altxor komunean parte importante bat osatzen dute. (Atxaga, 1978b)

Hori literatur tradizio guztiarekin gertatzen dela gaineratzen zuen, tradizio guztiak elkarloturik zeudela Europaren baitan behinik behin. Ideia horren giblean testuartekotasunaren kontzeptua dukegu, nahiz eta Atxagak ez duen esplizituki aipatzen. Julia Kristeva-k proposatu zuen terminoa 1966an, eta filologiako «eragin» kontzeptu klasikoarekin bereizi. Haren arabera, testu guztiak testu sare edo mosaiko handi baten parte gisa ulertu behar dira: «Tout texte se construit comme mosaïque de citations, tout texte est absorption et transformation d'un autre texte. A la place de la notion d'intersubjectivité s'installe celle d'intertextualité, et le langage poétique se lit, au moins, comme double» (Kristeva, 1969, 146). Zentzu horretan, literatura konparatuaren ikuspegia, bereziki haren garapenaz gero, testuartea kontzeptuarekin bat dator, eta horregatik garatu dute kontzeptua urteen poderioz hainbat konparatista eta kritikok²³. Jakina, neurri batean, testuartea (edo hobeki, «eragina») Mendebaldeko tradizioan antzinatetik azaltzen zaigu, baina Kristeva eta beste zenbait teorikok ez dute berau baliabide erretoriko edo testual huts gisa ulertzen. Testuartearen kontzepzio horrek literaturaren izaeraren muinari eragiten dio, literatura ulertzeko eta definitzeko beste modu bat ekartzen baitu harreraren ikuspegia txertatuz (hortik «era-

²³ Hala nola Claudio Guillén, Ulrich Weisstein, Michael Riffaterre, Gerard Genette eta Harold Bloomek.

gin» kontzeptu klasikoarekiko distantzia). Zentzu horretan, literatura testu-arte-kotasunetik ulertzea literatura konparatuaren ideian bete-betean txertatzen da.

La intertextualidad es tanto el nombre para referirse a la relación de una obra con determinados textos previos, como la afirmación de que leer una obra es ubicarla en un espacio discursivo en el que se relaciona con varios códigos formados por un diálogo entre textos y lectura. El estudio de las fuentes y la influencia, tal y como tradicionalmente fue concebido bajo cierta presión teórica, ha sido reconsiderado como el estudio de la intertextualidad y amplía su ámbito para incluir las anónimas prácticas discursivas de una cultura, que permiten a una obra producir efectos de significación. (...)

La teoría de la naturaleza diacrítica del significado y la noción de intertextualidad nos permite decir, transformando el famoso título, que *raison, c'est comparaison*, o por lo menos que *raisonner, c'est comparer. Littérature comparée*, literatura comparada, se convierte en el término apropiado para el estudio de la literatura (leer un texto frente a otro, leer un texto como una relectura de otro, leer un texto en el espacio intertextual de una cultura). (Culler 1998, 114-116)

Atxagak ere tradizioaren ideia testu mosaiko (Kristeva), sare, edo bere hitza erabiltzearen, «kate» modu horretan ulertzen zuen. «Tradizioa textoinguru historiko bat dugu, hau da, texto kate bat zeinean texto bakoitzak aurrekoa itzultzen eta traizionatzen du, zeren, nahiz eta texto orijinalaren mamiari irauterazi nahi izan, ezin baitezake zerbait berri baten agerketa eragotz» (Atxaga, 1978b). Traizioa zentzu positibo eta sortzailean ulertu behar da kasu horretan, Atxagarentzat itzulpenaren traizio hori funtsezkoa baita zerbait berriaren agerpenerako. Hala, Jakak azaltzen duenez, adiera horretan, «traizioa, lehenik eta behin, itzulpenaren epistemologia modernoari egiten zaio, sorburu-testuaren eta itzulpenaren arteko desberdintasunak akats, imperfekzio, huts eta arazo gisa hautematen dituen diskurtso atzerakoiari» (Jaka, 2012, 223). Traizioaren ideia hori oso gertu dago 70. hamarkada hartan bertan, testu-arte-kotasunaren inguruko debatean, garrantzitsua izan zen Harold Bloom-en «irakurketa makurra» (misreading) kontzeptuarengandik. Irakurketa makurra poeta gazteago batek aurreko

poeta kanonikoari egiten diona da, zeinarengandik baliatzen den obra berritzaile bat sortzeko. Irakurketa makur hori, bada, funtsezko elementu da sormen prozesuan, eta zentzu aktiboa hartzen du, Atxagaren traizio kontzeptuak egiten duen bezalaxe itzulpenaren kasuan. Irudi luke Bloomek poesiaren esparruan kokatzen duen kontzeptuaren itzulpengintzarako moldaketa bat dela Atxagak egiten duena «traizio» terminoarekin. Edozein kasutan, garbi dago testuarterkotasunaren kontzepzio sortzaile hori dagoela «Itzulpena eta traizioaren praktika» artikulua gibelean, zalantzarik gabe literatura konparatutik baino eduki ezin daitekeen kontzepzioa.

Auzi hori guztia kontuan izanik, hobeki uler liteke artikuluan bertan «literatura nazionala» kontzeptuari Atxagak egin zion kritika gogorra, garaiko haren testu gehienak bezalaxe ahoan bilorik gabe jaulkitakoa.

Ze hostiak pintatzen ditu adjetibo maradikatu hark? Ene eritziz, «nazional» kalifikatiboak ez du beste funtziorik betetzen Estatu eta herriaren arteko nahasketa, literatur mailan ere, mantentzekoa baizik. Eta, honen ondorioz, literaturgintza akademikoak deituriko nekrofago mafia horren inkisiziopean sartzekoa ere. (Atxaga, 1978b)

Kritikaren erdigunean literatura nazional kontzeptua ipintzeak jada argi eta garbi kokatzen du Atxaga tradizio konparatistaren barruan. Jonathan Culler kritiko eta konparatista handiak ere oso arazki adierazi zuen, Atxagaren testuaren argitalpena baino urtebete geroago, zertan oinarritu behar zen literatura konparatua: «Si la literatura comparada quiere abrirse camino en las universidades y en el mundo de las organizaciones profesionales, ha de iniciar un debate teórico que ponga en duda el principio según el cual las literaturas nacionales son las unidades legítimas para el estudio de la literatura» (Culler, 1998, 105). Atxagaren kasuan itzulpengintza ikasketen eta literatura konparatuaren arteko lotura ondo ikus daiteke, harentzat hain justu itzulpena delako literatura nazionalaren eredu hori zartzeko modua: «Zentzu honetan itzulpen eskubidea defendatzea «literatura nazionala» den taifa-ko erreguloen belaueskubideak zalantzan jartzea dateke» (Atxaga, 1978b).

Tradizio eta traizio kontzeptuen arteko hitz-jokoaren bidez ere gauza bera egiten zuen, literatura nazionala tradizio partikular eta itxi batean oinarritzen baita, kanpoko eraginetatik libre edo ia isolaturik. Itzulpenaren trai-

zioaren aldarrikapenak, bada, tradizioaren ideia hori arrakalatzen du, eta beste kontzeptio zabalago batera eramanez, non tradizioa, nazionala izan beharrean, «Europako herri literaturaren altxor komuna» litzatekeen.

Ez alferrik, *Pott Tropikalako* «Haikeberkua da, benetan» artikuluan ere, ildo beretik jo zuten Potteko kideek²⁴. Lehenago Euskadi Ofizialaren bidez euskal abertzaletasuna kritikatu bezala, kasu horretan «Euskoabertzaleak» terminoa erabiltzen zuten gauza bera egiteko. Ordukoan, gainera, literatur kontuekin erabat loturik: «Joan zaitez euskoabertzale batengana eta galde iezaiozu zer iruditzen zaion Beckett, adibidez, eta agudo erantzungo dizu: «Eskolan bere 'Rimas' liburua askotan irakurtzen nuen, bai, asko gustatzen zait»» (Pott, 1980). Kasu horretan, bidenabar, ikuspegi hispaniko itxia kritikatzeko zuten –Orixek berak ere bazuena arestian ikusi dugunez– zeina, Frantziako luzearen ondoren, nagusi zen baita euskal literaturan ere. Horren aldean, Mendebaldeko, eta bereziki, Europako literatur tradizioa aldarrikatzen zen testuan: Joyce, Hemingway, Beckett, Pound, Eliot, Gombrowicz, Camus, Proust, Pavese, Celine, Quevedo, Shakespeare, Mallea. Berriro ikusten da, Lauaxetaren kasuan bezalaxe, tradizioaren ikuspegi ezberdin baten atzean literaturaren inguruko ikuspegi osoki ezberdin bat gordetzen ahal dela. *Potten* idazle horiek guztiak aldarrikatzen dituztenean ez dute tradizioaren ikuspegi zabaltzen bakarrik, hari buruzko ikuspegi errotiko berri bat eskaintzen dute halaber, eta horrexek irekitzen die bidea literatura konparaturantz.

Egiari zor, ikuspegi hori ere zalantzan jarriko da orobat literatura konparatuaren baitan kritika postkolonialaren argitan, batez ere 70. hamarkadatik aurrera Edward Saïden lanei esker. Gaur egun, hala, literatura konparatuaren eta teoria postkolonialaren arteko harremanak oso estuak dira; hain da horrela, ezen Armando Gnisci-rentzat literatura konparatuaren erdigunean kokatzen baita kritika postkoloniala.

Si para los países que se descolonizan de Occidente la literatura comparada representa una manera de comprender, estudiar y realizar la descolonización, para todos nosotros, especialistas europeos, re-

²⁴ Horrek ere Atxagarena izateko traza guztia du, baina ziurtasunez esan ezin dezakegunez, ez dut autoretza erabat baieztatu.

presenta una forma de pensamiento, autocrítica y educación, o dicho de otro modo, la disciplina para descolonizarnos de nosotros mismos. Esto es cierto si nos consideramos verdaderamente parte de un «mundo poscolonial» donde los ex-colonizadores deben aprender a vivir como los ex colonizados, y con ellos. (Gnisci,1998, 192)

Egungo ikuspuntutik, bada, Atxaga eta Pott bandaren ideiak koska bat gehiago estutzen ahal dira, haien eurozentrismoa kritikatzuz²⁵, baina garaiko testuinguruan kokatuta, nabaria da literatura konparatutik euskal literaturari egin zioten ekarpena.

3. Ondorioak

Literatura konparatuaren agerpena euskal literaturan aski berantiarra izan dela baieztatu dezakegu. XX. mendearen hastapenetan bereziki Lauaxetaren eskutik haren zantzuren bat antzeman daitekeen arren, 70. hamarkada arte ezin esan dezakegu ikuspuntu konparatistikorik egon zenik euskal literaturan. Dударik gabe, euskararen egoera minorizatuak zein euskal literaturaren esparruaren existentzia ezak eragin berebizikoa izan zuen gertaera horretan. Horretaz gain, hala euskal kulturaren eta estetikaren tradizio aski kontserbadore eta klasizistak zein ideologia nazionalista tradizionalaren hedapenak ez zuten batere lagundu literatura konparatuaren agerpenean. Gauzak horrela, elementu horien kontrako erreakzioan suma ditzakegu literatura konparatuaren ikuspegiaren lehen agerpen argiak. Izan ere, diziplina konparatua modernitatearekin loturik agertzen zaigu nolabait, hain justu arestian aipatutako poetika klasizisten kontrastean. Testuinguru horretan, Atxagak sutuki defendaturiko literaturaren autonomiaren aferak, esaterako, berebiziko garrantzia hartzen du, eta hura gabe nekez pentsa liteke euskal literaturaren zinezko esparru bat. Horretaz gain, baina, euskal nazionalismo tradizionalarekiko aldentzea argi eta garbi zertu zen Pott bandaren proiektuan. Atxagak Euskadi Ofizialari egindako kritika zuzenak gisa

²⁵ Egiazki, guztiarekin, Europako literatur erdiguneetatik kanpo ere jarri zuten arreta Potten. Besteak beste, Hegoameriketako literaturak, Poloniakoak eta gaelikoz idatzitako literaturak lekua izan baitzuten aldizkarian.

horretan ulertu behar ditugu, eta baita itzulpengintzaren alde egindako lana ere, maila teorikoan zein praktikoan.

Itzulpengintza eta haren inguruko teoria modernoa²⁶, testuartekotasunaren ideia proteiko horrekin, ezinbesteko elementu bilakatzen da, beraz, literatura nazionalaren ideia hertsia erroitik kritikatzeko. Kritika hori, era berean, literatura konparatuaren ideia muinean dugu, konparatismoak hain justu XIX. mendeko literatura nazionalaren ideia nazionalista tradizionala gainditu nahi duen heinean eta literatura nazional diferenteen arteko harremanak bezala munduko literaturaren ondare komuna aintzat hartu nahi duen heinean.

Gaur egun ere, neurri batean behinik behin, literatura konparatua literatura ikasketen baitan ikuspegi bazterrekoa da. Unibertsitate ikasketei begiratzea besterik ez dugu jabetzeko oraindik ere literatura nazionalen perspektibatik diseinaturiko ikasketak ditugula. Literatura konparatuarekin erlazionatzen diren zenbait teoria berriren bidez –teoria sistemikoak, postkolonialismoa– ikuspegi hori urtetan zartatzen joan bada ere, oraindik indar handia izaten jarraitzen du. Horregatik, are garrantzi handiagoa hartzen dute euskal literaturaren baitako literatura konparatuaren ikuspegiaren lehen agerpenek. Zer esanik ez Lauaxetaren kasuan, zeina bere ikuspegi modernoa nolabait ezkutatzen ahalegindu zen, eta baita Atxagaren kasuaren ere, zeinaren 70etako ideia zenbait gaur egun ere aski ausart eta indartsuak izaten jarraitzen duten. Gerora han defendatutako puntu batzuk kritikatzeko ahal badira ere, mugarriak izan ziren euskal literaturaren teoriaren hastapenetan zein modernizazioan.

Bibliografia

ADORNO, T., 2004, *Teoría estética*. Madrid: Akal.

ALDEKOA, I., 2004, *Historia de la literatura vasca*. Donostia: Erein.

²⁶ Jakak kontzepzio horri postmoderno deitzen badio ere, nire ustez zuzenagoa da modernotzat jotzea.

APALATEGI, U., 2000, *La naissance de l'écrivain basque. L'évolution de la problématique littéraire de Bernardo Atxaga*. Paris: L'Harmattan.

APALATEGI, U., 2015, «Noiz hasten da modernitatea euskal literaturan? Galdera zahar baten aktualitatea», in *Ibon Sarasola. Gorazarre*. Bilbo: EHU, 77-95.

ARESTI, G., 1972, *Euskal Literatura 72*. Donostia: Lur.

ATXAGA, B., 1974, «Euskal Theatro Berriaren bila (I)», in *Anaitasuna*, 268.

ATXAGA, B., 1977, [Izenbururik gabe], in *Anaitasuna*, 344.

ATXAGA, B. (Pott bandako apatrida), 1978a, «Poema liburu baterako hitzaurre-gai bat», in *Pott*, 1.

ATXAGA, B. (Pottugalete), 1978b, «Itzulpena eta traizioaren praktika», in *Pott bandaren blaga*.

ATXAGA, B. eta IZAGIRRE, K., 1975, «Ez dezagula konposturarik gal, halere», in *Panpina ustela*.

BASSNETT, S., 1998, «Qué significa literatura comparada hoy?», in *Orientaciones en literatura comparada*. Madrid: Arco.

BLOOM, H., 1997, *The Anxiety of Influences. A Theory of Poetry*. Oxford: Oxford University Press.

CARBONELL, N. eta VEGA, M.J., 1998, *La Literatura Comparada: principios y métodos*. Madrid: Gredos.

CARROL, L., 1979, *Alizia herrialde harrigarrian*. Donostia: Lur.

CULLER, J., 1998, «Literatura comparada y teoría de la literatura», in *Orientaciones en literatura comparada*. Madrid: Arco.

CASTELAO, A., 1976, *Kristalezko begia: eskeleto baten oroimenak*. Donostia: Kriselu.

ECKERMANN, J.P., 2005, *Conversaciones con Goethe*. Barcelona: Acantilado.

GABILONDO, J., 2016, *Before Babel: A History of Basque Literatures*. USA: Barba-roak.

GRAMUGLIO, M.T., 2006, «Tres problemas para el comparatismo», *Orbis Tertius*, [04/08/2010], <<http://www.orbistertius.unlp.edu.ar/numeros/numero-12/2-gramuglio.pdf>>

GNISCI, A., 1998, «La literatura comparada como disciplina de desconolización», in *La Literatura Comparada: principios y métodos*. Madrid: Gredos.

GUILLÉN, C., 2005, *Entre lo uno y lo diverso. Introducción a la Literatura Comparada (ayer y hoy)*. Barcelona: Tusquets.

HIKMET, N., *Lau gartzelak*. Donostia: Lur.

HUXLEY, A., *Bai mundu berria*. Donostia: Lur.

IZTUETA, P., 2002, *Kritika literarioaren lehen saioak (1926-36)*. Donostia: Utriusque Vasconiae.

IZTUETA, P., 2002 b, *Testu hautatuak euskal estetikaz*. Donostia: Utriusque Vasconiae.

JAKA, A., 2012, *Itzulpenari buruzko gogoeta eta itzulpen-praktika Joseba Sarrionandiaren lanean*. Bilbo: Euskaltzaindia.

KAFKA, F., 1970, *Itxuraldaketa*. Bilbo: Kriselu.

KORTAZAR, J., 1986, *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*. Bilbo: Editorial Desclee de Brouwer.

KRISTEVA, J., 1969, «Bakthine, le mot, le dialogue et le roman» in *Critique*, 239, 438-465.

LAUAXETA, 1982, *Azalpenak 1931-1935*. Bilbo: Labayru.

LLOVET, J. et alii, 2005, *Teoría literaria y literatura comparada*. Barcelona: Ariel.

LONDON, J., 1979, *Oihanaren deia*. Donostia: Lur.

LOPEZ GASENI, M., 2002, *Historia de la literatura vasca*. Madrid: Acento.

MARTÍ, A., 2005, «Literatura comparada», in *Teoría literaria y literatura comparada*. Barcelona: Ariel.

NOVALIS, 1987, in *Fragmentos para una teoría romántica del arte*. Madrid: Tecnos.

NOVALIS, 1998, *Fragments. A cura de Robert Caner-Liese*. Barcelona: Quaderns Crema.

OLAZIREGI, M.J. (ed.), 2012, *Basque literary history*. Nevada: Center for Basque Studies.

ORIXE, 1991., *Idazlan guztiak. III, Artikulu eta saiakerak*. Donostia: Etor.

- OTAEGI, L., 1996, «Aitzol eta Euskalzaleak» in *Euskera* 41, 499-507.
- POE, E.A. *et alli*, 2010, *Matemática niebla. Genealogía de la poesía moderna*. Barcelona: Círculo de Lectores.
- POTT, 1980, «Haikeberkua da, benetan» in *Pott Tropikala*. Andoain: Pott.
- PROUST, M., 1987, *Contre Sainte-Beauve*. Paris: Gallimard.
- PULIDO TIRADO, G., 2001, «Introducción: la literatura comparada en España», in *La literatura comparada: fundamentación teórica y aplicaciones*. Jaén: Universidad de Jaén, 11-29.
- REMAK, H., 1998, «La literatura comparada: definición y función», in *La literatura comparada: Principios y métodos*. Madrid: Gredos.
- SAID, E., 1994, *Culture and Imperialism*. New York: Vintage.
- SARASOLA, B., 2015, *Bainaren belaunaldia*. Bilbo: Labayru
- SARASOLA, I., 1971, *Euskal literaturaren historia*. Donostia: 1971.
- SARASOLA, I., 1975, *Txillardegi eta Saizarbitoriaren Nobelagintza (irakurlearentzat gidaria)*. Donostia: Lur.
- TORREALDAI, J.M., 1997, *Euskal kultura gaur, liburuaren mundua*. Donostia: Jakin
- TOTOSY DE ZEPETNEK, S., 1999, «From Comparative Literature Today Toward Comparative Cultural Studies» in *Comparative Literature and Culture*, 1. 3.
- TWAIN, M., 1979, *Tom Sawyerren abenturak*. Donostia: Lur.
- URQUIZU, P. (Dir.), 2000, *Historia de la literatura vasca*. Madrid: UNED.
- VEGA, M.J. eta Carbonell, N., 1998, *La literatura comparada: Principios y métodos*. Madrid: Gredos.
- VOLTAIRE, 1972, *Kandido*. Donostia: Lur.
- WELLEK, R. eta WARREN, A., 1963, *Theory of Literature*. London: Penguin Books.

**Maskulinitate berriak Euskal Haur
eta Gazte Narratiban: *Matias Ploff-en
erabakiak, Alex eta Kea airean bezala*
eleberrietako pertsonaiak biluzten**

**Nuevos modelos de masculinidad en la Narrativa
Infantil y Juvenil Vasca: desnudando los personajes de
las novelas como *Matias Ploffen erabakiak, Alex y Kea
airean bezala***

**Nouveaux modèles de masculinité dans le récit en
basque pour enfants et pour la jeunesse : en mettant à
nu les personnages des romans *Matias Ploffen
erabakiak, Alex et Kea airean bezala***

**New models of masculinity in Basque children's
and young people's stories: undressing the characters
in the novels like *Matias Ploffen erabakiak, Alex
and Kea airean bezala***

LASARTE, Gema

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

SERRANO, Amaia

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

Noiz jaso: 2016-09-12

Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 515-549. Bilbo
ISSN 0210-1564

Lan honen helburua euskal haur eta gazte literaturako hiru eleberritan ageri diren maskulinitate motak arakatzea da. Pertsonaien hainbat alderdi aztertuz maskulinitate hegemonikoetatik kanpo maskulinitate alternatiborik planteatzen den ikusteko, Lizardi Saria irabazi duten hiru obra hautatu dira: Patxi Zubizarretaren *Matias Ploff-en erabakiak* (1991), Mariasun Landaren *Alex* (1994 [1990]), eta Imanol Azkueren *Kea airean bezala* (2006). Hiru eleberriek antzeko ezaugarri testualak dituzte: nitasunetik kontaktzen dizkigute pertsonaiek bere kezak; protagonistak genero eta adin bertukoak dira; eta bizitzan aurrera egiteko eragozpen fisiko-psikologikoak dituzte. Gaien trataera eta pertsonaien eraikuntza, baina, ez da beti berbera, eta ñabardura horietan sakonduz ondorioztatuko dugu zer maskulinitate mota aurkezten diguten.

Gako hitzak: maskulinitate hegemonikoa, maskulinitate alternatiboak, euskal haur eta gazte eleberrigintza, estereotipoak.

El objetivo de este trabajo es analizar los tipos de masculinidad que aparecen en tres novelas de la literatura infantil y juvenil vasca. Se examinarán varios aspectos de los personajes para observar si se plantean masculinidades alternativas alejadas de la masculinidad hegemónica. Para ello se han elegido tres obras ganadoras del Premio Lizardi: *Matias Ploff-en erabakiak* (1991) de Patxi Zubizarreta, *Alex* (1994 [1990]) de Mariasun Landa, y *Kea airean bezala* (2006) de Imanol Azkue. Las tres novelas tienen características textuales similares: los personajes nos cuentan sus inquietudes en primera persona, desde su yo; son del mismo género y tienen una edad parecida; y los tres tienen problemas físico-psicológicos a los que deben enfrentarse para avanzar en la vida. El tratamiento temático y la construcción de los personajes, sin embargo, no siempre son iguales y, profundizando en esas matizaciones, concluiremos qué tipos de masculinidades se nos presentan.

Palabras clave: masculinidad hegemónica, masculinidades alternativas, novela infantil y juvenil vasca, estereotipos.

L'objectif de ce travail est d'analyser les types de masculinité qui apparaissent dans trois romans de la littérature basque pour enfants et pour la jeunesse. On examinera plusieurs aspects des personnages pour voir si se dessinent des masculinités alternatives éloignées de la masculinité hégémonique. On a pour cela choisi trois œuvres lauréates au Prix Lizardi : *Matias Ploff-en erabakiak* (1991) de Patxi Zubizarreta, *Alex* (1994 [1990]) de Mariasun Landa, et *Kea airean bezala* (2006) de Imanol Azkue. Ces trois romans ont des caractéristiques textuelles similaires : les personnages nous font part de leurs inquiétudes à la première personne ; ils sont du même genre et ont le même âge ; ils ont tous les trois des problèmes physico-psychologiques auxquels ils doivent faire face pour avancer dans la vie. Le traitement thématique et la construction des personnages ne sont pourtant pas toujours iden-

tiques et, en étudiant ces nuances de façon plus approfondie, nous pouvons en déduire de quels types de masculinité il s'agit.

Mots-clés : Masculinité hégémonique, masculinités alternatives, roman pour enfants et pour la jeunesse, stéréotypes.

The aim of this paper is to consider the types of masculinity that appear in three Basque novels for children and young people. Attention will be given to different aspects of the characters to see whether they posit alternative masculinities, distinct from the hegemonic form of masculinity. To do this, three Lizardi prize winners were chosen: *Matias Ploff-en erabakiak* (1991) by Patxi Zubizarreta, *Alex* (1994 [1990]) by Mariasun Landa, and *Kea airean bezala* (2006) by Imanol Azkue. All three novels have similar textual features: the characters tell us about their concerns in the first person, from their I; they are the same sex and of similar age; and all three have physical/psychological problems to overcome to get on in life. The thematic approach and the construction of the characters are, however, not the same in all cases, and these nuances will be discussed before concluding what kinds of masculinity they present.

Keywords: Hegemonic masculinity, alternative masculinities, Basque children and young people's novels, stereotypes.

1. Sarrera

Lan honetan euskal haur eta gazte narratiban ageri diren maskulinitate motak arakatuko ditugu. Horretarako, lehenik, marko teorikoa eraikiko dugu. Gaiaren inguruan zertzelada batzuk emateko, historia apur bat gogoratu eta maskulinitate berrien kontzeptualizaziora hurbilduko gara. Ondoren, metodologiari dagokion alorrean, zerrenda bat osatuko dugu aztergai izango ditugun maskulinitateen *item*-ak aukeratuta. Hirugarrenik, azterketa erreminta eskuan, hiru narrazioak osaturiko corpusa izango dugu ikergai¹: Patxi Zubizarretaren *Matias Ploff-en erabakiak* (1991), Mariasun Landaren *Alex* (1994 [1990]), eta Imanol Azkueren *Kea airean bezala* (2006).

Corpusa aukeratzeko orduan, bi irizpide mota erabili ditugu. Lehena, es-tradiegetikoa, Lizardi Saria jaso duten obrak baitira. Alde batetik, erakunde batek babestutako sari hauetan epaimahai jakin bateko kideek erreferentziatzat hartu dituzten lanak izan direlako (eta, beraz, kalitate literario handiko lan gisa aurkezten direlako), eta, bestetik, zabalkunderako bidea errazten zaielako (eta, ondorioz, haien oihartzuna gizarteko hainbat hezkuntza eremutara heltzeko aukera handiagoa delako²). Bigarren irizpidea diegetikoa da, hiru ezaugarri jakin dituzten narrazioak baititugu hizpide:

- 1) Diskurtsoaren forma antzekoak dituzten narrazioak dira: lehen pertsonako narratzaile-protagonistak bere barneko kezka nitasunetik kontatzen dizkigu, dela eguneroko formatuan (*Alex*), gogoeta gisa (*Kea airean bezala*), edota egunerokoa izan ez arren, memoria ariketatik eta hausnarketatik asko duen narrazioan (*Matias Ploff-en erabakiak*).

¹ Oso corpus murrizta denez, zaila izango da teorian agertzen diren alderdi guztiak bertan aurkitzea. Gaira hurbiltzeko saio bat da, etorkizunean sakondu beharrekoa. Hala ere, ez da oso ohikoa maskulinitate berriak aurkitzea haur eta gazte literaturan. Horregatik, gure irizpideen araberako bilaketan obra horiek iruditu zaizkigu aztertzeko egokienak.

² Idurre Alonsok aipatzen duen bezala, eskoletan liburuak aukeratzeko unean irakasleek erabiltzen duten irizpideetako bat obrak saria jaso izana da: «(...) salmentei eta sariei ere erreparatzen zaie, azken batean, «salduena» eta «saritua» izatea erakargarri zaie ikasle zein irakasleei» (2010: 42).

- 2) Pertsonaia nagusien generoa eta adina antzekoa da: guztiak dira mutilak eta haur edo gazteak.
- 3) Eragozpen fisiko-existentzialak dituzte: pertsonaia horiek guztiak dute haien bizitza oztopatzen duen zerbait (Matiasek bere itxura fisikoak baldintzatutako bizitza du; *Kea airean bezala*-ko Lionelek familia baten gertutasun eta babes falta dauka; eta Alexek bere gurasoen ulerkortasun eza).

Gaia teorikoki jorratzerakoan bi lan hauek oso lagungarriak izan zaizkigu: Àngels Carabí eta Josep M. Armengolek koordinatutako *La masculinidad a debate* (2008) liburua, eta Iratxe Retolazak eta Isabel Castillok koordinatutako *Genero-ariketak. Feminismoaren subjektuak* (2013) artikulua bilduma. Bestalde, esan behar dugu literatur pertsonaiak narratologiaren ikuspegitik aztertzeak berebiziko garrantzia duela gisa honetako ikerketa batean, batez ere narrazioko aktanteak ekintzei loturik daudenean, hau da, pertsonaiak paradigma aktantzialean kokatuta ikusten direnean (Greimas, 1966). Pertsonaiak, orobat, erreminta ezin interesgarriago bilakatzen dira, zeren eta, narrazioko ekintzaileak eta funtzio nagusiak zeintzuk diren argi uzteaz haratago, haiekin eraiki eta garatzen diren ezaugarri eta eremuak arakatzeko balia daitezkeelako (Bobes, 1994), kasu honetan maskulinitate berriei antzemateko. Esan nahi da pertsonaiek, egitura sintaktikoaz gain (cfr. Greimas), esanahi semantikoa dutela (cfr. Bobes), hots, narrazioan funtzio bat betetzeaz gain, funtzioek berek esanahi bat edo beste hartzen dutela, eta pertsonaiei buruzko informazio zabala eskaintzen. Horren harira, euskal narratiba garaikidean idazle emakumezkoek sorturiko literatur pertsonaia protagonista femeninoak azertu ziren Mari Jose Olaziregik zuzendutako doktorego tesian (Lasarte, 2011). Orain, berriz, euskal haur eta gazte narratiba garaikidean agertzen diren protagonista maskulinoei helduko diegu.

Brígida M. Pastorrek (2015: 302) dioen bezala, literaturak haurren bizitzetan rol garrantzitsua betetzen jarraitzen du, herri kulturako beste zenbait mediok (hala nola telebistak edota zineak) baino gehiago. Gainera, gizarteko balio eta arauen transmisiorako bitarteko ere bada eta, zentzu horretan, eragiteko gaitasun handia du, bai eskatzen duen inbertsio pertsonalagatik, baita haren izaera iraunkorrak irakurria eta berrirakurria izateko aukera eskaintzen

duelako. Azken batean, haur eta gazte literaturak (HGL) haurrek bestelako testuinguruetan zer-nolako jarrerak dituzten ezagutzea ahalbidetzen du. Hori horrela izanda, berebiziko garrantzia du literatura honek zein maskulinitate eredu transmititzen duen ikusteak, horrek neurri batean irakurlearen identitate-aukerak zabaltzen dituelako : «El exponer a los niños a historias donde los personajes masculinos muestran un comportamiento que se aleja del estereotipo tradicional les permite más autonomía y oportunidades para la auto-expresión» (Pastor, 2015: 305-306).

Azkenik, badago maskulinitatearen inguruko literatura bat maskulinitatearen kontua mito bat dela esaten duena, estereotipo bat, feminitatearena izan den bezalaxe. Esan ohi da, halaber, maskulinitatea ez dela esentzia bat, ideologia bat baizik: gizonezkoen agintea justifikatzera bideratuta dagoen ideologia (Bourdieu, 2000; Cortés, 2003, Vila eta Solbes, 2015). Azterketa honetan mitotik, estereotipotik, haratago joan gara, Bourdieurekin bat egin: ideologia bat giza konstrukto bat dela diogu guk ere, are gehiago maskulinitate tradizionalen³ inguruan ari garenean.

2. Esparru teorikoa

2.1. Kontzeptualizaziora hurbilduz

Maskulinitate hegemonikoaren kontzeptua Raewin Connell-i (1995) zor zaio. Gramsci-ren boterearen ikuspegian oinarrituta dago, eta gizatalde baten bizitza sozialean aginte posizioa bere egin eta horri eusteko beharrezko duen kultura dinamikari dagokio.

Maskulinitate hegemonikoak heroismo puntu bat edo ausardia erakutsi behar du, emaztea edota bere kargu dauden pertsonak babesteko. Ezin dio arriskuari ihes egin, ezin du borroka ekidin; lehiakorra eta arrakastatsua izan behar du. Horrek autosufizientzia, eraginkortasuna eta laguntzarik behar ez izatea inplikatzan du, ezberdina den horren –bestearen– deabru-

³ Maskulinitate hegemonikoei maskulinitate klasiko edo tradizional ere deitu izan zaie. Guk, hemendik aurrera, *maskulinitate hegemoniko* izendapena lehenetsiko dugu, iruditzen zaigulako tradizioan zehar izan direla hegemoniatik aldendu nahi izan diren maskulinitateak ere.

tzea eta alboratzea, hierarkiak errespetatzea eta araua betetzea, eta, azkenik, emakumezkoen aurrean nagusitasuna erakutsi behar du, eremu publikoaren monopolioa berea dela uste duelako (Bonino, 2000). Maskulinitate eredu hori horrela laburtzen du Gabarrók:

En resumen, los hombres «de verdad» tienen que cumplir lo siguiente: ser distintos y superiores a las mujeres (...), en ciertas ocasiones –y bajo su propio criterio– tienen que usar la violencia para demostrar la virilidad (...). Los deseos y/o comportamientos etiquetados como femeninos deben ser inhibidos, negados o escondidos. (...) la dureza, la valentía y el control de las emociones son valores viriles. Competir y ganar es una forma masculina de demostrar el éxito y el valor como hombres. (...) deben sostener su entorno familiar (...) La sexualidad sirve para demostrar la propia virilidad (...). Hay que evitar la intimidad incluso con las amistades (...) deben ser independientes, seguros y el punto de apoyo sólido de su entorno (Gabarró, 2009: 55-56).

Gabarrók aipatzen duen elementu garrantzitsua potentzia sexualarena da: «Se trata del mito del hombre puramente erecto» (Carabí eta Armengol, 2008: 165). Gizontasuna neurtzeko tresna bilakatzen da: «El hombre tiene que ser sexualmente potente, lo que llamamos en Nueva York «semental». El varón debe ser sexualmente agresivo y, obviamente, la mujer es el objeto de la conquista» (Gilmore, 2008: 34).

Victoria Sau-ren (1981) hitzetan, maskulinitasuna elementu femeni-noen absentsian datza. Maskulinitatea gurtzen den kulturetan ohikoa da, bestalde, gizonek emaztea eta sendia mantentzea, sendiaren ekonomiaz arduratzea; beste hitz batzuetan, ogia ekartzea etxera: «En consecuencia, el varón es el responsable de la alimentación, del vestido y del éxito económico de la familia. Así que tenemos tres elementos: protección, provisión y potencia, es decir, las tres P» (Gilmore, 2008: 34).

Kontzeptuaren ñabarduren atal hau amaitzeko, Segarra eta Carabík (2000) esaten dute boterea, besteak beste, izendatzeko, aurkitzeko eta defintzeko gaitasuna dela, misoginia eta sexismoa identitate maskulinoaren moduak direla, historikoki lehenengo emakumearen ukazioan eta, ondoren, gutxiespenean eraikiak. Hori horrela, feminismoak ezinbestekotzat jo izan du gizontasunaren azterketa jendartea eraldatzeko; izan ere, patriarkatua-

ren subjektua ez bada aldatzen eta berak eraikitako maskulinitatearen kontzeptua ez bada zalantzan jartzen, ez da ia ezer aldatzen (Valcuce del Río eta Blanco López, 2003). Genero ikerketek, beraz, ezinbestekotzat dute gizonaren transformazioa eta maskulinitateen ikerketa. Horren harira, hainbat teoriagilek pentsatzen dute maskulinitateen ikuspegi hegemonikoak oinarri esentzialista batean dutela abiapuntua, gizonezkoak ez direlako ikeritu genero perspektibatik, eta deus deseraikitzen hasi baino lehen ezinbestekoa dela nola eraiki diren jakitea. Halaxe, teoria feministan hainbat bider aldarrikatu dena esan dezakegu: ikasia den oro desikas daitekeela, eta, beraz, maskulinitate hegemonikoak ere deseraiki daitezkeela.

Hasiera-hasieratik, maskulinitatearen inguruko azterketek zerikusi handia izan dute genero ikerketekin, eta, hein batean, ikerketa feministekin (Azpiazu, 2012; Aresti, 2010, Martín, 2007; Kimmel et al., 2005). Batetik, gizon batzuk patriarkatuaren biktima sentitu dira, eta, feministekin bat eginik, emakumeen askapenaren aldeko borrokari ekin diote. Egoera horretan galdera bat baino gehiago sortzen da. Zein dira sexismoaren aurkako borrokan gizonen parte-hartzearen ondorio teoriko-praktikoak? Are gehiago, zein da azken hamarkadetan feminismoa gogoetatzen ari denaren subjektu politikoa? Whittierren arabera (1995) mugimendu batek bizirik dirau bere identitate kolektiboaren inguruan eztabaida dagoenean. Gizonezkoek bat egiten badute emakumeen askapenaren aldeko borrokan, eta, gainera, transfeminismoak⁴ subjektu feministaren aniztasuna aldarrikatzen badu, orain arteko feminismoaren subjektu politikoa kolokan geratzen da: zein litzateke, bada, egungo feminismoaren subjektu politikoa?

Historikoki eztabaida sortu izan du mugimendu feministaren baitan transexualitateak. Bere garaian eztabaida ugari izan ziren trans emakumeak kolektibo batzuetan integratzeko, nahiz eta gaur egun

⁴ Geure egiten dugu Amaia Alvarezen definizioa: «Transfeminismoa subjektu feministaren aniztasunaz jabetzeko behar politikoa da. Halaber, feminismoa bizirik eta martxan dagoen praktika eta teoria sorta bat dela erakutsi nahi du, zapalkuntza eta egoera ugari salatzeraz datorrena. Hortaz, «*transgeneroa eta feminismoa*» adieraztera datorren transfeminismoa batuketara hutsa baino harantzago doan egitasmoa da; feminismoaren erronka berriak eta *gorputza*, *generoa* eta *desiraren* inguruko diskurtso hegemonikoaren aurreko erresistentziak elkarrekin eta aliantzen bidez antolatuzko proposamena egiten du, horretan diharduten beste kolektibo batzuekin batera» (2013: 139-140).

badirudien nahikoa onartua dagoela. Gaur egunean, ordea, trans gizon bezala bizi diren feminista sentitzen direnen inklusioan legoke eztabaida (Azpiazu, 2012: 16).

Transfeminismoa subjektu feministaren aniztasunaz jabetzeko behar politikoa bada ere, eta, hein handi batean, oso berritzailea eta aberasgarria irizten badiogu ere, Teresa Maldonadoren (2010) hitzekin amaituko dugu subjektuaren inguruko galdera, eta eztabaida irekita utziko. Haren ustez esentzialismo baztertzaila guztietatik ihes egin behar dugu, biologizismoak ere alboratuz, «pero sin llegar tan lejos por ese camino que disolvamos el propio sujeto del feminismo (y, por tanto, la posibilidad del mismo). La lucha de las mujeres sigue siendo necesaria» (Maldonado, 2010: 65).

Horregatik azalduko ditugu ondorengo atalean maskulinitate alternatiiboak, askapen prozesu horretan laguntzen duten subjektuak izan direlako.

2.2. Gaiaren inguruko hainbat zertzelada

Jasotako arau eta jarrera multzo gisa definitzen dira genero rolak. Bete-kizun eta itxaropen multzo bat, zeina talde edo gizarte sistema jakin batean gizonezkoei eta emakumezkoei atxikitzen zaien. Gizonezkoak rol maskulinoarekin lotzen dira, hau da, jendartean prestigioa duen rol batekin eta alor publikoarekin identifikatzen dira. Ikuspegi hegemonikoaren arabera, gizonak sendoak, aktiboak, independenteak eta ausartak izatea espero da. Bestalde, emakumeak rol femeninoarekin lotu ohi dira, eta eremu pribatura (etxeko lanetara edota zaintzara) mugatzen diren prestigio gutxiko rolak izaten dituzte. Emakumeak sentiberak, pasiboak, mendekoak eta beldurtiak izatea espero da (Emakunde, 2008). Kontzeptu horietatik dator, hain zuzen, *feminitatea-maskulinitatea* dikotomia.

Kontzeptualizazio hori munduko lekurik gehienetan halaxe garatu da historian zehar, batez ere herrialde aurreratuetan; baina generoari⁵ atxikiri-ko binarismo sexual horretan, beste adiera askotan bezala, egiturazko arra-

⁵ Alvarez Uriaren definizioa geureganatzen dugu, zeinak generoa «sexuaren maila anatomiko eta fisiologikoen esangura sozial» gisa definitzen duen (2013: 288).

kalak agertzen hasi dira handik eta hemendik, alegia, rol horietatik espero zena hausten eta nahasten ari da:

A lo largo de la última década y definitivamente a comienzos del año 2000, los medios de comunicación se han hecho eco de un fenómeno sociológico que, si no es nuevo en el curso de la historia, sí que resulta novedoso por el alcance masivo y la atención que está recibiendo. El varón y la masculinidad están en crisis (Segarra eta Carabí, 2000:17).

Balirudike *homo faber* delakoak⁶ (Segarra eta Carabí, 2000) panorama berri horretan funtzionatzeko zailtasunak dituela: «Los hombres cuando no tienen medios para poder sentirse hombres «como es debido», intentan reafirmar su masculinidad a través de la violencia, y también experimentando ellos mismos situaciones de extrema violencia» (Carabí eta Armengol, 2008: 184).

Hala, alde batetik, testuinguru honek neomatxismoaren sorrera ekarri du, hau da, agintzeko ideologian jendarteak, komunikabideek eta hezkuntzak eraikitako gizasemearen haserre. Neomatxista ikusten ari da agindu zaionaren eta gertatzen ari denaren arteko iruzurra, batez ere feminismoaren gorakadak emakumeen aukera berdintasuna ahalbidetu duelako. Gale-
ra horren ondorioetako bat izan da, kasu askotan, genero indarkeriaz baliatzea 'bestea' desagerrarazteko: «Cuando los hombres no tienen éxito o están oprimidos, o son incompetentes de algún modo, la masculinidad se convierte en una cuestión más importante, central, crucial. Y, claro está, las mujeres son las que sufren por ello» (Gilmore, 2008: 43).

Bestalde, ordea, maskulinitate hegemonikoaren krisiaz haraindi doan krisia da maskulinitateena. Izan ere, maskulinitate berriek eta genero ikerketek⁷ bat egiten dute, batez ere, kontu honetan: biek diote krisiaren oinarrian gizonezkoek patriarkatuan, eurek ere, beren burua biktima gisa ikusten dutela. Eta krisi horretan krisi epistemologikoa dago. Gizonezkoak nahitaez boterearen esperientzian gizarteratzen dira. Generoaren ikuspegi

⁶ «Munduaren jabe den gizakia» esan nahi du, sortu edo egin egiten duena.

⁷ Jokin Azpiazuk ondo esplikatzan du garapen hau bere masterreko lanean (2012).

eta egiturak 5 urte bete baino lehen finkatzen dira umeen baitan; arrosaren eta urdinaren kodeak martxan dabilta. Arroza, zaintzarako, eta urdina, lanerako. Mutilek gutxi ikusiko dute arrosatik; erabat deabrutua egongo da; neskek, aldiz, lan mundura hurbiltzeko, beharrezkoa izango dute urdintzea. Beraz, botere kontu hauetan gizonaek ezingo dira feminizatu; hobeto ikusia dago emakumeak maskulinizatzea. Halaber, gizonaek 0 joerako heziketa emozionala dute, hau da, sentimenduak ezkutatzera, ukatzera eta erlatibizatzerara bideratutako heziketan haziko dira, bakardade maskulinoan (Lomas, 2004).

Gorago aipatu ditugun ezaugarri psikosozial horietan edota mikromatxismoetan (Bonino, 1995) eroso sentitzen ez diren maskulinitate berri alternatiboak sortu dira azken urteotan (Bonino, 2000; Bergara, Riviera eta Baccate, 2008). Neomatxismoari aurre eginez eta emakumeen borrokarekin bat etorrira, aitatasun berriak, zaintza partekatuak eta etxeko lanak bere egiten hasi diren maskulinitate berriak agertzen hasi dira. Maskulinitate horiek ez dira sexistak, ezta arrazistak, ezta homofoboak ere, emakumeekin, arraza gutxituekin eta homosexualekin nahiz lesbianekin hitz eginez eraikiak dira: maskulinitatearen kode tradizionalak berrirakurtzearen eta birpentsatzearen ondorio dira. Maskulinitate berri horiek argi daukate genero simetriak, emakumeentzat ez ezik, gizonaentzat ere onura besterik ez duela ekarriko: «Se identifican con las causas feministas y han luchado al lado de las mujeres porque han reconocido que ese modelo de masculinidad no sólo las oprime a ellas sino también, a ellos» (Valdés eta Olavarría *apud* Martorell 2012: 188).

Chodorow-ek (1984) seme-alaben zaintza partekatua proposatzen zuen estrategia politiko gisa, genero asimetria gainditzeko eta berdintasuna bermatzeko; sinetsia zegoen emakume berria aitatasun berrien ondorioa izango zela. Hona hemen David Leverenzek hitzak: «Me di cuenta de que la paternidad me estaba cambiando y me alejaba del modo en que la masculinidad me había conformado, especialmente de manera competitiva en el ámbito público» (Leverenz *apud* Carabí eta Armengol, 2008: 71).

Maskulinitate berri horiez gain, beste batzuk ere badira, maskulinitate disidente deritzenak, zeinak *gay* maskulinitateetan (Azpiazu, 2012) edota

maskulinitate femeninoetan (Halberstam, 2008; Platero, 2009) oinarritzen diren. Maskulinitate disidente hauek inperialismo kulturalari aurre egiteko sorturiko *queer* gizarte mugimenduaren eremuan ulertu behar dira; *marikoi*, *joxe-joxepa*, *arraroa* kontzeptuaren barruan, alegia⁸. Eta, hala, binarismoa, hau da, feminitatea eta maskulinitatea, bi mutur izan ordez, *continuum* bateko erreferentzia bilakatuko lirateke⁹, non identitate anitz eta nahastuak ikusteko aukera sortuko litzatekeen:

Mientras exista la distinción entre lo doméstico y lo público, lo privado y lo público, mientras tengamos ese binomio, el espacio seguirá siendo femenino y masculino. Por lo tanto, uno de los objetivos del feminismo y de los estudios de las masculinidades tiene que ser la destrucción de esas oposiciones, no tan sólo integrar a los hombres en la esfera doméstica y a las mujeres en la pública, sino crear más opciones (Carabí eta Armengol, 2008: 94).

Beraz, batetik, maskulinitate hegemonikoak ditugu eta, bestetik, horren krisiaren ondorioz emakumearen askapenaren aldeko borrokarekin bat egingen duten maskulinitate berri alternatiboak¹⁰. Artikulu honetan gizontasun hegemonikoaren eredu horretan gertatu diren arrakalak aztertuko ditugu.

⁸ *Queer* kontzeptuaz gehiago jakiteko jo Javier Sáezen (2013: 203-220) artikulura, eta horren garapena euskal literaturan ezagutzeko, ikus Ibon Egañak koordinatutako *Desira desordenatuak. Queer irakurketak (euskal) literaturaz* (2010) artikulua bilduma.

⁹ Bide horretan, feminitatearen eta maskulinitatearen bi muturrak deseraikitze aldera, genero ariketa ezin interesgarriago bat eskaintzen digu Virginie Despentesek (2007), zeinak alderdi itsusitik hitz egiten duela dioen, hots, emakume itsusientzat, zaharrentzat, mari-mutilentzat, pottor-lehorrentzat, larrua jotzeko inork nahi ez dituen *infolable*entzat, histerikoentzat: neska onaren merkatutik baztertutako guztientzat. Baina Despentesek gizezkoentzat ere hitz egiten du, inor babesteko gogorik ez daukatenentzat, babestu nahi baina asmatzen ez dutenentzat, borrokan ez dakitenentzat, negar erraz egiten dutenentzat, anbizio handikoak edo lehiakorak ez direnentzat, zakil handia ez daukatenentzat, erasotzaileak ez direnentzat, lotsatuentzat, hauskorrentzat, lanera joan baino etxeko lanak egin nahiago dutenentzat, burusoilentzat, gustatzeko pobreegi direnentzat, atzetik hartzeko gogoz daudenentzat.

¹⁰ Azken talde horretan, maskulinitate heterosexualak, gay maskulinitateak eta maskulinitate femeninoak bereizi ditugu. Esan behar da kontzeptualizazio hau oso modu diferentean uler daitekeela, baina guk gisa honetara planteatu nahi izan dugu, ikerketa tresnak errazago proposatzearen, literatur testuen azterketa emankorragoa izango delakoan.

3. Metodologia

Sarreran aipatu bezala, Lizardi Saria jaso duten narrazioak aztertzean pertsonaiengan jarriko dugu arreta, haien bidez transmititzen zaizkigun jokabideak eta izaerak hobeto ezagutzeko.

Pertsonaiaren trataera nolakoa izan den azaltzeko hiru joera nagusi bereiz daitezke literatur kritikaren historian: bata, diskurtsoaren barruko ikuskera (joera formalistak eta estrukturalistak); bigarrena, diskurtsoaz haraindikoa (joera psikologikoak eta soziologikoak); eta, hirugarrena, ikuskera semiotikoa, aurreko bi muturren erdibideko planteamendua egiten duena (Gutiérrez, 2002: 101-114).

Gure ustez, pertsonaiak testuko kategoria huts bezala aztertzeak ez du zentzurik, ez eta irakurketa psikologiko edota soziologiko soilak egiteak ere. Horregatik, alderdi metodologikoan pertsonaiak aztertzeko hiru alderdi hauek hautatu ditugu: batetik, pertsonaiek ekintzan duten funtzioaren araberako paradigma aktantziala (sintaxia), bestetik, pertsonaiek istorioan hartzen duten esanahia (semantika) eta, azkenik, pertsonaien erlazio sarean haien arteko harremanak nola garatzen diren ikusita, beren jarrera motak (pragmatika).

3.1. Paradigma aktantziala

Lehenik, paradigma aktantziala aztertuko dugu, narrazioak aurrera egiteko ekintza horretan parte hartu duten pertsonaiek edo indar abstraktuek zer funtzio betetzen duten jakin nahi dugulako. Ezagun denez, Greimasek garaturiko aktanteen eskemak sei eragile proposatzen ditu: subjektua, objektua, laguntzailea, aurkakoa, eragilea eta hartzailea. Horrela azaltzen du Lasartek:

Funtziorik nagusiena subjektuak garatuko du, beste funtzio guztiak subjektuaren baitan mugitzen baitira. Subjektuak zerbait nahi du beti. Nahi edo helburu hori objektu bat da; bai pertsona bat, bai zerbait abstraktua. Eragileak subjektua objektua aurkitzera bultzatzen du. Horrela, laguntzailea azal daiteke, objektua lortzen lagun-

tzeko; edo aurkakoa azal daiteke, bideak nekezago bihurtzeko. Era-gileak objektu hau kasurik gehienetan subjektuarentzat bilatzen du. Hartzailea, beraz, kasu gehienetan subjektu bera da (2011: 46).

Guk eskema aktantzial horren aplikazioa egingo dugu, hiru narrazioetatik ondorioztatzen den egiturak maskulinitate berririk ote dagoen arakatzeko balioko digulakoan.

3.2. *Gizon* kategoría

Haur eta gazte literaturak bere produkzio sinbolikoaren bidez genero identitateak eta jarrerak bultzatu ditzake. Horretarako bi bide har ditzake: bata, errealitatean aurkitzen diren jokabideen erreproduktzioa eta, bestea, horien eraldatzea. Brígida M. Pastorek dioen bezala, sistemak egokitzen izan duen ereduaren balioak transmititu eta gorde dituzte haurrentzako kontakizunek denbora luzean zehar, genero bakoitzarentzat naturaltzat hartu izan diren irudiak bultzatuz, baina 90eko hamarkadatik aurrera eta batik bat milurteko berrian haurren imajinarioa birdefinitzen duten produktu testualak ere sortu dira (espainiar) haur eta gazte literaturan (2015: 306-308).

Gure corpuseko hiru obretan hori nola gauzatzen den ikusteko *gizon* kategoriaren trataera semantikoki aztertzea nahitaezkoa da, eta horretarako pertsonaien ezaugarriak *item* batzuen bidez neurtzea proposatzen dugu. Sarreran esan bezala, aldagai guztiak aukeratutako corpusean azalduko ez bada ere (protagonistak haurrak direnez, azken sei itemak ez ditugu aztertuko, agertzen ez direlako), iruditzen zaigu beste obra batzuetan maskulinitate motak aztertzeko baliagarriak izan daitezkeela.

Fitxa hau sortzeko unean, maskulinitate hegemonikoaren ezaugarriak izan ditugu gogoan, fikziozko pertsonaiek zein bide hartzen duten ikusteko. Maskulinitatearen eredu hori hartu dugu oinarri, alde batetik, tradizio literarioan halako pertsonaiak izan direlako nagusi eta, bestetik, maskulinitate mota eta jarrera ezberdinak horiekin konfrontazioan sortu direnez, horien jokamoldea neurtzeko baliagarria iruditzen zaigulako. Ikus dezagun, proposatzen ditugun *item* hauen bidez, ea maskulinitate hegemonikoaren jokamoldeak errepikatzen diren ala horietatik urruntzeko saiakerarik baden:

1. Boterea izatea
2. Emozioen kontrola izatea
3. Arrakasta izatea
4. Lehiakorra izatea
5. Indarkeria erabiltzea
6. Jarrera homofobikoak izatea
7. Autosufizientea izatea
8. Laguntzarik behar ez izatea
9. Eraginkorra izatea
10. Emakumeen gaineratik egotea
11. Ahotsa izatea
12. Bikote harremana osatzen dutenen generoa (heterosexualitatea eta homosexualitatea)
13. Familia babestea
14. Familia mantentzea
15. Lanbide mota (esparru publikoan ala pribatuan)
16. Potentzia sexuala izatea
17. Ideologia mota
18. Etxeko lanetan parte hartzea

3.3. **Pertsonaien arteko harremanak**

Narraziootan agertzen diren pertsonaiak gainerakoekin dituzten harremanen bidez ere definitzen direnez, egokia iruditu zaigu haien arteko harremanen garapenean pertsonaia horiek zer jarrera duten aztertzea.

4. Corpusaren azterketa

Joseba Sarrionandiak *Hitzen ondoezan* (1997) dioen bezala, haur literaturak hiru funtzio bete ditzake: bata, lo eginaraztea; bestea, amets eginaraztea; eta, azkena, ernaraztea. Hiru horietarik bi dira, gure iritziz, modu baikorrean ulertzekoak, unibertso literario berrietara bidaiatzeko parada eskaintzea (amets eginaraztea) eta aurkezten zaizkigun mundu horiekiko jarrera kritikoa bultzatzea (ernaraztea). Ildo horretan, gizartearen pitzadurak azalertzeko, egungo arazoez jarduteko, eta mundu ikuskera berrietara gerturatzeke, euskal haur eta gazte literaturako hiru obra hautatu ditugu: Mariasun Landaren *Alex* (1990), Patxi Zubizarretaren *Matias Ploff-en erabakiak* (1991) eta Imanol Azkueren *Kea airean bezala* (2006). Hiru sormen lan horietako pertsonaien bidez, arazo sozialen inguruan aritzeko beta izango dugu, ertz ezberdinetatik aritzen baitira gizartean arrunt edo ohikotzat ditugun jarrera eta pentsamoldeez. Beste hitz batzuekin esanda, pertsonaia horiek izango ditugu jomugan, haien diskurtso eta jokamoldeetatik abiatuta, zein maskulinitate mota irudikatzen duten ondorioztatzeko eta, bidean, ezinbestean, familia tradizionalari, edertasun kanonikoari, laguntasunari, indarkeriari eta hainbat gairi buruzko gogoetak agertuko dira, guztiek ere maskulinitateekin zerikusia duten neurrian.

Haur eta gazte literaturak, besteak beste, irudimenezko espazioa baliatzen du gizarteko zenbait joera erakusteko, horien alde edo kontra egiteko. Alabaina, gai jakin batekiko ikuspegia modu esplizituan edota inplizituan azaleratzen da narrazioan zehar, eta, horregatik, aldagai horiei antzemateko, jarrera kritikoa izan behar du irakurleak. Horrek berebiziko garrantzia dauka HGL-z dihardugunean, irakurlearen gaitasunen arabera erauziko baititu istorioetako mezu ideologikoak, eta, Xabier Etxaniz eta Maite Mendiburuk esan bezala, «argi eta garbi dago testu guztietan, nahita edo nahigabe, nolabaiteko gizarte mota isladatzen dela; molabaiteko (sic) ideologia azaltzen dela, mundua ikusteko ikuspegi bat» (1990: 88).

Horri guztiari begira, 90eko hamarkadako bi obra eta 2006ko beste bat aztertuko ditugu, maskulinitate ikuspegitik zer pertsonaia eredu ematen den jabetzeko, batez ere 80ko hamarkadako bost libururen azterketa egin ostean, Xabier Etxaniz eta Maite Mendiburuk hauxe ondorioztatu baitzuz-

ten: garai hartako «euskal haur literatura sexista d[el]a» (1990: 90) eta «ezer gutxi dagoela gure gizarteaz, oraingo familiatan dauden arazoei buruz, gaurengungo neska-mutilen errealitateaz edo antzeko gaietaz» (*ibid.*, 89). Egoera ez da askoz hobea 1994ko uzta aztertuz gero. Izan ere, urte horretako «(...) produkzio osoa hartuta, oso irudi markatua ematen da lan banaketari buruz. Gizonezkoek egiten dute lan ordaindua kasu gehienetan eta gainera gizonezkoena da boterea. Emakumeek lan egin dezakete, baina normalean etxean geratzen dira etxeko lanak egiten. Oso kasu bakanetan ageri zaizkigu lan egiten duten emakumeak eta hauek normalean irakasleak (andereñoak) edo dendariak izaten dira» (Etxaniz, 2001: 157).

Haur literaturan genero ikuspegitik hiru ildo bereizten dituzte Amelia Barkin, Miren Guillo eta Gema Lasartek: batetik, narrazio militantea duena, hau da, gai konkretu bat lantzeko bide berria eskaintzen duena, esaterako *Eta zer?* bildumako zenbait obratakoa; bestetik, eredu tradizionala jarraitzen duena; eta azkenik, literatur balioa duena, zeinetan aniztasuna paisaiaren ezaugarri den, eta ez gatazka iturri. Azken eredu hori da interesgarriena, balio literarioa mantenduz, eredu ezberdinak zeharka sartzea baita genero berdintasunerako eta aniztasunerako eraginkorra (Barkin, Guillo, Lasarte, 2015).

Sorkuntza lanek eskaintzen dutena gorabehera, irakurleen esperientzia sozio-literarioak ere eragiten du obren interpretazioan, eta, ildo horretan, Amelia Barkinek testu literarioetako irudikapenei beste inertzia bat gehitzen die, umek etxetik edota gizartetik ekartzen dituen kodeena hain zuzen, eta horren aurrean literatur bitartekariak sozializazioaren bidez haurrek barneratu dituzten eskema bitar eta heterozentristak deskodetzen lagundu behar dutela uste du (Barkin, Guillo, Lasarte, 2015).

Finen, ikusten da egun genero berdintasunaren inguruko diskurtsoa aurreratua egon arren, jendartea eta HGL atzerago dabilzala. Pertsonaiak aldatzen ari dira, emakumezko pertsonaiak areagotzen ari dira eta kasu askotan ezaugarri maskulinoak oso femeninoak direnekin nahasturik irudikatzen dira¹¹. Aitzitik, oraindik ere eskola liburutegietako liburuetao prota-

¹¹ Haatik, egia da batik bat emakume protagonisten maskulinizazio prozesua gertatzen ari dela. Agian, teoria feministak dioten bezala, genero aniztasunari mesede handiago egiten dio gizonezko

gonisten % 30 besterik ez da emakumezkoa (Lasarte, 2013) eta, gainera, Barkinen arabera, irakurle mutikoez gizonetako protagonistak maite dituzte (Barkin, Guillo, Lasarte, 2015).

Horrenbestez, generoaren ikuspegitik, HGL-ko joera orokorrak eta euskal HGL-ko panorama zehatza ezagututa, gure corpuseko pertsonaien erakuntza eta irudikapena nolakoa den ikusiko dugu, haien minetan eta esperientzietan arakatu. Has gaitezen, bada, hurrenkera kronologikoan, Alexen abenturen berri ematen, Matias Ploffen ibilerak ezagutzen, eta Lionelen kezkek konpartitzen. Modu horretan, pertsonaiengan antzematen diren ezberdintasunek gizartea aldatu ahala sortu diren kezkei erantzuten dietela jabetuko gara. Izan ere, aztergai ditugun obretan ikusiko den bezala, 90eko hamarkadatik 2000ko hamarkadara bitartean badaude zenbait berrikuntza nabarmen, genero-rolen eraikuntzari dagokionez.

4.1. Alex, egunerokoa(re)n protagonista

Obra honetako pertsonaia nagusia izenburuko Alex dugu. Protagonista da, berak hala nahi ez badu ere, ez baitzaio atentzioa ematea gustatzen. Haren guraso abenturazaleen desiraren aurka, kontrako norabidean eraiki du bere nortasuna, anti-abenturazalea izanik (halaxe dio ironikoki bere egunerokoa: «(...) abenturazale amorratuen sementa naiz eta horrek asko markatu du nire bizitza», 6). Bizitza, baina, apetatsua da, pertsonaiak ahalmen berezi bat baitu: epe laburrean etorkizuna ikusteko gaitasuna. Horri esker lapurreta bat ekidin eta bere lagun Nina onik atera eta haren gurasoen laguna den Mikel tabernariaren negozioa salbatuko du, eta ezustean heroi bilakatuko da bere gelakideentzat eta gurasoentzat. Gertaera horrek, baina, ospitalean egotera behartuko du, lapurrak buruan jo eta konorterik gabe utziko duelako mutila.

protagonisten feminizazioak, edota bi alderdiak subertitzeak, eta sinbiosian edota sinergian jartzeak. Kezkagarria da fikziozko literatur pertsonaia femeninoetan joera androzentrikoak kausitzea eta gizonetako pertsonaiekin aldez kontrako biderik egiten ez ikustea, dikotomiarekin behingoz ez apurtzea, eta aniztasunaren aldeko proposamenak urriak izatea (Lasarte, 2017).

Ez-leku gisa uler daitekeen ospitaleko gelatik, Alexek sentitzen duenaren berri ematen du, lehenengo pertsona baliatuz irakurlea haren behar eta sentipenetara gerturatzeko. Egunerokoa da bere ezinegonak azaleratzeko espazioa, eta hortxe husten ditu bere kezken inguruko gogoetak. Hortaz, irakurleak soilik jakingo ditu ardura horiek, modu pribatuan kontatzen baititu: «Mikelen tabernan lapur hura sartu zenetik ez dut Ninaren berririk eta horrek tristetzen nau» (8). Jendaurrean ezkutatu egiten ditu poz eta maitasun sentimenduak: «(...) Margak xake-aula ekarri zidanean egundoko poza sentitu nuen, bihotza saltoka jarri zitzaidan (...) baina disimulatu egin nuen, eta berriro galdezka hasi nintzaion ea zergatik ezin nuen Nina ospitalera ekarri» (15). Badirudi gizartean sentimenduak erakustea ez dela ohikoa, edo lotsagarria gertatzen zaiola. Horrek badu nolabait bere ahalmen bereziarekin zerikusirik; izan ere, gaitasun horri buruz gurasoekin hitz egin izan duenean, ez diote sinetsi, eta adarra jo diotenez, gai hori berriro ez ateratzea deliberatuko du, gainerako pertsonaiekin mesfidatia izateraino: «Bai, zeren nik batzuetan etorkizuna ikusten baitut. Txikitandik gertatzen zaidan fenomeno da, baina jadanik ez diot ia inori nire sekretua azaltzen» (19). Harik eta konfiantza ematen dion pertsona aurkituko duen arte: «(...) [Ninari] den-dena esaten nion, nik ez dakit oraindik zergatik, eta berak ulertzen ninduen (..)» (27). Bi emakumezko dira konfiantza hori lortuko dutenak: Kontxesi andereñoa eta Nina eskolakidea. Lehenengoak, bere gaitasunean sinetsita, zorteduna dela esaten dio, eta horrela Alexek bere buruarenganako konfiantza berreskuratuko du. Bigarrenak Alexen antzeko egoera bizi du: eskolan ez du lagunarte zabalik eta bakarrik ibiltzera ohitua dago, ezintasun fisiko bat dela-eta. Horixe da bi pertsonaiak batzen dituen, ezberdina izatea, «arraroak» izatea. Baina, denborarekin, Ninaren oztopo hori modu positiboan ikusteko gai izango da Alex: «Hasieran, arraroa egiten zitzaidan herren baten ondoan joatea; orain, (...) grazia egiten dit oso ibile-ra berezia duelako, oso airosoa, tramankulu eta guzti» (14).

Alexek badaki zer den gainerakoen begietara bitxia izatea. Baina ezberdintasun hori zer parametroren arabera neurtzen den aztertzen badugu, jabetuko gara *arraro* izate hori jarrera homofobikoei lotuta dagoela, Alex izendatzeko izengoitiak ez baitira nahi gabe hautatutakoak: «[Txantxo gelakideak] Oiloa, maritxika eta abar ere deitzen dit nirekin haserretzen de-

nean» (17). Haren gelakideek, baina, lapurretan Alexek izandako jokaeraren ondoren, ausarta dela pentsatu eta ordura arte haientzat «txakur berdea» zen horretaz harro daudela adieraziko dute: «(...) xakean eskolako txapelduna geratu nintzenetik ahaztu egin zitzaien [«txakur berdea» izen-goiti] hura eta (...) Orain ere, esan didatenez, nire gelakoak oso harro daude nirekin topo baten lapurketa galarazi dudalako eta egunkarian agertu naizelako» (17). Ausardia, ordea, ez da bere ezaugarria, haiek uste dutenaren kontra: «Baliente hitza etengabe entzuten ari naiz azken egun hauetan eta ni, edozer gauza izango naiz baina balientea ez. Nina ere ez» (16-17).

Hasiera batean paradoxikoa dirudien arren, paradigma aktantzialaren arabera deskribatuz gero, Alex ekintzaren subjektua dela esan beharrez gaude, bere burua anti-ekintzailatzat izanagatik. Gertaeraren eragilea Alexek Ninarekiko harremanari (eta zehazkiago, maitasunari) eusteko desirada, eta ekintzaren objektua Ninarekin egoteko nahia eta maite duela esateko gogoia. Ondorioz, hartzailea Alex bera da, erlazio horren onuraduna izan daitekeelako. Ama (gertatutakoa egunerokoan idaztera bultzatzen duelako) eta Marga erizaina (Ninarekin egon ezin daitekeenez, harekin gutun bidez komunikatzera bultzatzen duelako) dira desiratutako hori lortzen laguntzen diotenak, biek ala biek Alexek gertatu zein sentitutakoa egunerokoan kontatzera animatzen dutelako. Bestalde, ekintza narratiboak bi zati dituenek (bata gutuna bera idaztea, eta, bestea, gutuna bidaltzea), Mikel tabernaria ere laguntzaile gisa definienez, bera baita gutuna Ninari helaraziko diona. Bide horretan oztopoa, aurkaria, ospitaleko arauak izango lirateke, ez diotelako Alexi Ninarekin egoten uzten. Hein batean, ordea, lapurra ere izan liteke aurkaria, haren kontra borroka egiteagatik baitago ospitalean Alex.

Kontakizunetako narratzailearen ezaugarriak kontuan hartuz, irakurlea berehala jabetzen da haren bereizgarriek maskulinitate hegemonikoaren eredu apurtzen dutela. Alexen gelako mutil taldeak eta Alexek ez dute bata bestearrekin zerikusirik. Gelakideen jarrera oso maskulinoa da, hegemoniaren arabera gehientsuetan. Horrela, adibidez, parkean daudela, mutilek jolasik beldurgarri eta arriskutsuenetan ibiltzeko gogoia dute; Alexi, berriz, ez zaizkio halakoak atsegin: «Hara [Igeldoko parkera] ailegatu bezain pronto nire gelako mutilak «montaña rusa»ra abiatu ziren korrika, baina nik ez ditut

gora eta behera ibili behar bortitz horiek agoantatzen» (24). Gustuen arabeko hautuak, bere sinpletasunean, ezer adierazten ez duela pentsa badezakegu ere, presente izan behar dugu mutil horien nahiak askotan gizarteak mugatutako eta bideratutako gogoen arabera eraikiak direla eta, hortaz, ausardia neurtzeko bidea ere izan daitezkeela. Bestalde, ildo berean, Alexek ez du aitaren eskaladarako zaletasuna konpartitzen: «Eta gogoratzen dut orduan, beste askotan bezala, aitak zera marmartu zuela: «Ume honek ez du ematen nire semea denik...» (32). Indar fisikoa bainoago, nahiago du gaitasun intelektuala eskatzen duen xakean aritu. Are gehiago, tabernako lapurretan bortxa erabiltzen denean, bera ez da gai indarkeriaz erantzuteko, eta beldurraren eraginez, dardarka hasten da: «Gaizkilea bueltatu egin zen eta eskuan nera-man pioletari begira geratu zitzaion, nire belaunak txarlestona dantzatzen hasten ziren bitartean...» (33). Ez du indarkeriaren erabilera ulertzen, zentzugabea iruditzen zaio: «Gero autotxokeetara zuzendu ziren [gelako mutilak] eta han aspertzen hasi nintzen ez baitut inoiz ulertu jendea elkarri bultzaka eta kolpeka, mina hartuz, nola diberti daitekeen...» (24). Bertan jolasean ibili orde, lasaitasuna bilatzen du txalupatxoak dabilzan lakuan.

Alexen eredia, beraz, maskulinitate alternatiboarena da. Rol femeninoekin lotu ohi diren ezaugarriak ditu (sentibera da, beldurtia, anti-abenturoa, ez ditu bere sentimenduak guztiz kontrolatzen, etab.). Gainerako pertsonaia batzuen parean, maskulinitate hegemonikoaren ezaugarriak iraultzen ditu, aitaren eta lagunaren joerak konpartitzen ez dituela erakutsiz. Bi maskulinitate mota horiek *continuum* bateko muturrak direnez, esan liteke Alexen gustuak, erabakiak, jokabideak, etab. ez direla beti ohartuki egindako gogoeta baten emaitza, batzuetan gizartearen gehiengoak jarraitzen dituen jarrerak ere bereganatuta dituela antzematen baitzaio: batetik, Ninari bikote harremana osatzeko proposamena egiten dionean, adibidez, bere ametsa harekin ezkontzea dela ematen du. Une horretan gizartearen ahotsa nabarmentzen da, zeinak adierazten duen ezkontzea dela maitasunaren adierazlerik gorena; bestetik, ez da gai bere sentipenak jendaurrean adierazteko, eta bere sentimenduak eguneroko batean azaleratzen ditu. Isilpean gorde behar hori gizonezkoek esparru publikoan sentimenduak adierazteko ohitura faltarekin lotua dago, are gehiago maitasun gaiak badira: «(...) gainera Ninari idaztea oso zaila egiten zait» (16).

4.2. Matias Ploff-en erabakiak: gizentasuna onartzeko bide aldapatsua

Lan honetako protagonista ere izenburuan agertzen zaiguna da –Matias–, bere denbora gimnasiako eskolak saihesteko estrategien bila ematen duen mutil lodia. Izenburuan irakurleak pentsa dezakeenaren kontra, lehenengo pertsonan idatzitako kontaketa da, narratzaile-protagonistak gertaearen bere ikuspegia ematen digu, bere itxura fisikoak erabaki batzuk hartze-
ra behartzen baitu:

(...) gimnasia orduari berealdiko gorrotoa nion, ezer baino gehiago horixe gorrotatzen nuen. Ibiltzea-eta gustukoa nuen, izango ez nuen ba, baina astiro-astiro eta inongo presarik gabe; korrika ibili behar zoro hura, ostera, nire hirurogeitaka kilorekin eta arnasa hartu ezinik... hori gehiegixko zen eta halabeharrez, ez nik hala nahita, sastraka artean ezkutatu behar izaten nuen (361).

Lehenengo urratsa, beraz, gimnasiako klasean igo beharreko aldapari iskin egiteko, heziketa fisikoko klasearen ardura duen Urteaga ikaslearekin egindako tratua da. Hori da, hain zuzen, hurrengo ekintza katearen abiapuntua. Ikasgelako norbaitek, ordea, hitzarmen horren berri emango dio don Romualdo irakasleari, eta haren zigorra jasan beharko dute Urteagak eta Matiasek. Zigorrak lotura zuzena du protagonistaren ahulgune nagusiarekin: baraurik egon beharko du arratsaldera arte. Matiasek, orduan, egoera horrek beste okerrago batera eramango duela pentsatzen du: «Ez nuen pentsatu ere egin nahi amaren erreakzioaz, orduan bai barau egin behar, gutxienez hilabetean egon beharko nuen txokolaterik probatu ere egin gabe. Eta aita..., hobe ez pentsatzea, a ze oilo ipurdia atera zitzaidan!» (368).

Aipuan ikusten denez, gurasoak gertatutakoaren jakitun izatean etorriko zaionak kezkatzen du, amak irakaslearen zigorra hanpatuko duelako, baina, batez ere, aitaren irudi agintari eta zigortzailearen beldur delako. Hala eta guztiz ere, errealitatera bueltatuz, egoeraren alderdi positiboa ikusten saiatzen da Matias: «Hala ere, zer arraio, eguerdi hartako barauak kalte baino gehiago on egingo zidan. Modu aproposa zen erabakitako erregimena marxan jartzeko» (368). Haren bizimodua guztiz baldintzatzen duen ezaugarria da loditasuna, eta horrekin kezkatuta dago hasiera-hasieratik. Hori de-

la-eta, gizentasunari aurre egin eta hura gainditu behar duela pentsatzen du, ez soilik lagunarte handirik ez duelako, baizik eta gimnasia ikasgaia gainditu behar duelako, eta itxura fisiko horrek neskekin egotea eragozten diolako (haren ustez, neskek ez dutelako horrelako gorputza duen mutilik nahi bikotekidetzat): «Gimnasia kate eta gero, neskekin, seguru asko kale egingo duzu» (364) esaten dio bere buruari. Beraz, arazo fisikotik haratago, harremanetarako ere arazo bat da berarentzat gizentasuna.

Itxura fisikoak gainerako ikaskideekiko menpekotasuna dakarkio Matias. Ez da gai hari burla egiten dietenei aurre egiteko, harik eta Urteagaren laguntza jasoko duen arte. Zigorraz errukiturik, Urteagak ogitarteko bat emango dio Matiasi ezkutuan, eta orduz geroztik mutila sendotu egingo da, biziberritu, bere buruarenganako konfiantza handiagoa lortuko du eta, Urteagari mesedea itzultzearekin bat, iseka egin eta indarkeriaz kontra egingo dion Aldanondori ziria sartzea erabakiko du. Izan ere, ikaskide horren aginduz, matematikako azterketa lapurtu behar zuen berari emateko, ez bazuen zigor fisiko makurra jasan nahi. Halaxe esaten dio Aldanondok Matiasi:

(...) puzkailuaren jolasa frogatuko diat hirekin, horrela beharbada ez duk Altzagarateraino igotzeko arazorik izango, globo baten antzeria igoko haiz-eta. (...) gose izango haizela pentsatzen dudanez, ez ezak galdu ohar hau, gero nire aurrean merienda gisa jango duk-eta. Denbora ez daukak sobra, beraz, azti ibili (376).

Aldanondo da gelako liderra, boterea indarkeriaz aritzeko eta gainerakoak beldurtzeko erabiltzen duena. Bihurrikeriatan ez dabil bera bakarrik, bi jarraitzaile fin ere baditu: Uhartea eta Zufi, zeintzuek narrazio osoan zehar ez duten ezer esaten, eta berari men egiteko funtzioa duten bi pertsonaia isil gisa agertzen diren.

Egoera hori izanda ere, Matiasek hartutako erabakiak bere jarrera ez ezik, bizimodua ere aldatuko dio: Aldanondori pasako dion azterketa ez da egun hartan egin beharrekoa, eta, beraz, erantzunak ez dira zuzenak izango. Istoria sinesgarria izan dadin, Matiasek berak ere ez du azterketa gaindituko, eta harriturik agertuko da hiru ikaskideen aurrean. Urteagari, aldiz, erantzun egokiak ezkutuki eman eta gero, azterketa gaindituztat geldituko da: «Ez dut ukatuko: kostata gauzatu nuen nire erabakia astearte arratsalde

hartan, baina behin hura gauzaturik, harro sentitu nintzen, harro eta izebarenean meriendatu ostean bezain pozik» (382). Irakurlea jabetuko zenez, haren asetze maila psikologikoa beti fisikoki edo biologikoki beteta egotearekin konparatzen du. Hori da bere neurgailu eta ardatz.

Aipatutako ezaugarriak kontuan hartuz, beraz, bi pertsonaia nagusi horien arteko dikotomia garbia da, batez ere gizon kategoriaren parametroetan neurtuz gero, boterearen eta indarkeriaren erabilera zein emozioen kontrola oso ezberdina baita bien artean. Aldanondok, bere aginteari eusteko, guztien gainetik dagoela erakutsi behar du, eta horretarako azterketa gainditu eta bere jarraitzaile taldea izan behar du. Indarkeria erabiliz gainerako ikaskideen zein eskolakideen errespetua (edo, hobeto esanda, beldurra) irabaziko du. Matiasek une jakin batean soilik du boterea, hain zuzen ere, azterketa bere esku dagoenean. Baina egiten duen erabilera aginte nagusia duenaren kontra jotzeko denez, boteredunaren kontrako estrategia gisa ulertzen da. Zentzu horretan, Aldanondok kontrolpean du dena, emozioak barne; Matias, ordea, egoera deserosoak sortutako urduritasun eta larritasunak jota dago: «[Azterketa] Hura hartu eta dardara batean aldendu nintzen inguru hartatik, izan ere irakaslearen mahaia betiere sakratu samarra izaten baita» (381).

Bestalde, ikaskideak izendatzeko, abizenak erabiltzen dira beti: (Matias) Arizmendi, Uhartte, Aldanondo, Zufi eta (Mielmari) Urteaga. Haatik, Urteagak egindako mesedeari erantzunez, ogitartekoa eskaintzen dion unetik Matiasek bere izenez deitzen dio, pertsonaia harekiko sentitu duen gertutasunaren seinale: «(...) pentsatu nuen hura zela bere izenez deitzen nion lehendabiziko aldia: Mielmari. Eta halaxe deitzea erabaki nuen handik aurrera» (370). Alabaina, Matiasek bi ezizen ditu: *Irrintzi* eta *Ploff*. Lehenengoa bere jateko grinarekin loturik dago: «Oso maiz, atsedendietan-eta, «Goseak irrintzika nago» esaten omen nuen, eta hortixe zetorkidan ezizena. Ploff, ostera, Aldasoro astakirten hark bakarrik esaten zidan, eta berak jakingo du zergatik» (378). Bigarren hori istorioaren amaieran jakiten da, Aldanondori ziria sartu ondoren: «Eta nire aldamenetik igaro zenean, barre gaiztoa egin eta honela esan zidan: ‘Matias, egunen batean lehertu eta ploff egingo duk’. Baina nik ez nion kasurik egin. Ez zuen merezi» (391). Deitura onomatopeiko horrek, beraz, gizentasunari egiten dio erreferentzia, gorputz

heziketako aldapa igotzean eztanda egingo duela eta ezinean geratuko dela adierazteko.

Kontakizun horretan, paradigma aktantzialaren arabera aztertuz gero, nabarmena da ekintzaren subjektuarengan, Matiasengan, eragiten duen indarra haren itxura fisikoa dela. Horren inguruan harilkatzen da istorio guztia. Eta ekintzaren objektua Matiasek bere gorputza onartzeko duen beharra da. Hartzailea Matias bera da, prozesu psikologikoaren onuraduna delako. Eta, hain zuzen ere, narrazioko inflexio puntu den erabakiak –Matiasek Aldanondori azterketa eredu okerra ematearena– erabat aldatuko du Matiasen bizimodua, bi norabidetan, bederen:

- a) Mielmari Urteaga bere lagun bilakatzen da, eta Matiasen gorputz heziketako ordua arinagoa bihurtzen da (eta, bide batez, osasuntsuagoa): «Mielmariren ondoan pozaren pozez nindoan. Oso desberdina da aldapak bakarrik edo adiskide on baten laguntzaz igotzea; bigarren kasu honetan ez dira hain nekosoak egiten» (389).
- b) Bere buruarekin seguruago sentitzen da, konfiantza irabazten du, gainerako isekak harengan eragiteko gaitasuna galtzeraino: «Eta nire aldamenetik igaro zenean [Aldanondo], barre gaitoa egin eta hone-la esan zidan: «Matias, egunen batean lehertu eta ploff egingo duk.» Baina nik ez nion kasurik ere egin. Ez zuen merezi» (391).

Azken batean, erritu inizatiko bat gogorarazten duen kontaketa da, zeinetan pertsonaiak proba batzuk gainditu behar dituen bere burua kokatu eta beragan sinesteko. Bide horretan, baina, Urteaga izaten du laguntzaile, bere laguntasunak bakarrik ez dagoela sentiarazi eta bizitza beste modu batera ikusteko aukera emango diolako. Horren erakusgarri da Matiasek amaieran sentitzen duena, Mielmarik asteburuko plan batera gonbidatzen duenean: «(...) orduan goiz hartako eguraldiaren antzera jarri nintzen, pozik eta irribarretsu, txokolate asko duen ogitarteko bat bezala» (392). Azkenik, narrazioan aurkari funtzioa betetzen duena Matiasen loditasuna da, gizarteak ezarritako edertasun kanonikoaren eredutik kanpo geratzen baita mutila, eta gimnasiako klaseetan arin ibiltzea eragozten dionez, eskola ordu horiek saihesteko tranpak egitera bultzatzen baitu.

Matias Ploff-en erabakiak eleberriak haur eta gazteen kezka iturri izan diren betidaniko gaiak ditu hizpide: itxura fisikoaren gehiegizko garrantzia, gizentasunak baldintzatutako bizitza bakartia, interesagatik gerturatzen diren lagunak, etab. Baina deigarri gertatzen dena deskribatzen duen hezkuntza sistema zaharkitua da; izan ere, 90eko hamarkadan sortutako istorio honetako gimnasia eta matematika irakaslea –don Romualdo– apaiza da, eta gaur egun ere halako ikastetxe erlijiosoak badiren arren, hain ohikoa ez den irakaskuntza mota aurkezten digu: lehenik eta behin, eskolako testuinguruan emakumezko bakar bat ere ez agertzeak, gizonezkoena soilik den eskola batez ari garela pentsatzera garamatza (pertsoneiaren ama da aipatzen den bakarra). Gainera, irakaskuntza metodologia zigorretan oinarritzen da, garai bateko hezkuntza sistemaren erretratua eginez, non Kimiko deitzen dioten irakasleak «belarrondoko eta muturrekoen formularekin konpontzen zuen basapiztiak (...)» (372); «Kimikoa aipatuta, ostera, don Romualdo askoz ere finagoa zela pentsatu nuen, hark dena puntu positibo eta negatiboekin konpontzen baitzuen» (373).

Orain arte aipatutako ezaugarriak kontuan izanda, beraz, ondoriozta genezake Aldanondok maskulinitate hegemonikoari dagozkion ezaugarri guztiak dituela: borrokarako prest dago beti, lehiakorra da, ez du laguntzarik behar, bera da lortu nahi duen hori gauzatzeko gai den bakarra eta bere lorpenak txalotuko dituen taldetxo bat dauka, eskolako monopolioa du eta, guztien aurrean nagusitasuna erakusteko, indarkeria erabiltzen du («Halako batean, beheko ikasmilako mutil bati bizikletaren puzkailua ipurtzulotik sartu eta ez da ba hura puzten hasi!», 378). Horren aurrean, bestelako jarrerara agertzen duen Matias daukagu, maskulinitate alternatiboetatik gertuago dagoena: bere itxurak baldintzatutako bizimodua daraman pertsonaia bakartia, sentimenduak irakurleari –irakurketak iraun bitartean bere «entzule» izango denari– modu pribatuan adierazten dizkiona, sentikortasun literarioa duena (Enid Blytonen *Zazpi Sekretuen kluba* detektibe eleberri bildumaren irakurle amorratua da, hango pertsonaiak bere heroi literario direla erakusteraino), kirolzalea ez dena eta aldapan gora korrika egiteari zentzurik aurkitzen ez diona, agintearen kontra egiteko indarrak biltzen dituen, beldurra daukala adierazten duena, emozioak kontrolatzeko zailtasunak dituen («Eta ni are gehiago gorritu nintzen eta nekez eutsi nion

txiza egiteko gogoari eta ez nintzen ezertxo ere erantzuteko gauza izan», 366), etab. Tartean bigarren mailako pertsonaiak ditugu, batzuk (don Romualdo, esaterako) Aldanondoren bidetik eraikiak dira, eta, beste batzuk, berriz, Matiasen izaeratik gertuago daude (Urteaga, adibidez). Horrek, beraz, maskulinitatearen trataeran dagoen dikotomia indartzen du (hegemoniko vs alternatibo), betiere irakurketa bereizgarri positiboak eta eredugarriak dituen pertsonaia nagusiaren alde egitera bideraturik.

4.3. Kea airean bezala: ametssetako bidaiatik errealitatera

Aztergai ditugun hiru lanetatik haxe da guztietan ezberdinena, bai gaiaren trataerari dagokionez, baita pertsonaien eraketari eta haien arteko erlazioei dagokionez ere. Haatik, baditu gainerako bi obrekin antzekotasunak, besteak beste: narratzaile protagonista mutila da –bederatzi urteko Lionel izenekoa– eta bere bizi-esperientzia kontatzen digu, nitasunetik abiatuta.

Istorioaren abiapuntua Lionelek aitari ospitalean egiten dion bisita da. Hortik aurrera, Lionelek bere familiaren egoera kontatuko digu, gaur egungo gizartearen hainbat pitzadura agerian uzten dituela. Lionel bere arreba Krisekin bizi da harrera etxe batean, haien aitak buruko gaixotasuna baitu, esplizituki adierazten ez den alzheimerra: «Aita gaixorik dago. Burutik gaixo. Krisek esaten du buru barruko gauza batzuen korapiloak askatuta dituela, eta horregatik batzuetan ezin dituela ideiak elkarrekin behar bezala lotu. Eta arrazoi du» (24). Eritasunaren gorabeherak, ordea, ageriko egiten ditu: «Batzuetan ospitaletik abisua ematen diote Xabierri ez joateko bisitan. Esaten diote aita oso gaixo dagoela. Horrelakoetan, nik badakit, Krisek esanda, ez gintuzkeela ezagutu ere egingo» (25). Hala ere, ez dago dramarik, narrazioa oso modu neutroan eta errealistan kontatua dago. Sentimendu asko ageri dira, baina ez dago biktimizaziorik, ez eta gaixotasunaren inguruko taburik ere (eritasuna aipatzen ez bada ere, ez da gertatzen ari dena ulertzeko nahitaezkoa).

Lionelek aitaren promesa gogoan duela egiten duen hausnarketa da kontakizunaren ardatz:

Aitak beti esaten digu zerura eramango gaituela, «Hemendik irte-ten naizenean». (...) Esaten du eskuetatik helduko digula fuerte-fuerte, Krisi eta bioi, eta begiak itxita, gora eta gora egingo dugula hirurok, hegan, keak airean bezala. Hanken azpian ezer ez dugula sumatuko, lurrik ere ez, eta nahi dugun tokira joango garela elkarrekin (7).

Mutikoak, egoera hori noiz iritsiko zain, bere egunerokoaren nondik norakoak azalduko dizkigu, lehen lerrotik, baina oinak lurrean dituela beti. Oso pertsonaia sentibera da, bere arrebarekin duen harremanean antzeman daitekeenez: «Besarkatu egin ninduen [Krisek], makurtuta, eta nik bera ere bai, estu-estu» (12). Hain daude bat eginda, ezen askotan elkar ulertzeko hitzik ere ez duten behar, bata bestearen minaz jabetu eta konpartitzen baitute: «Ez genuen ezer ere esan. Ez ginen mugitu. Denbora dezente egon ginen horrela» (12); «Nik ez nion ezer galdetu eta berak ez zidan ezer erantzun» (13-14).

Bederatzi urte besterik izan ez arren, emozioak kontrolatzen saiatzen da eta kanporatu egiten ditu, bai bere egunerokoan (pribatuki), baita arrebarekin ere (ez hain pribatuki). Konturatzen da ezin duela gauza handirik egin bere etxea eta familia batuta izateko (aita, bere kasuan, ama ez baitu ezagutzen): «Zaila da imajinatzen gure etxea. Krisi eta biok etxe horretan gaude, baina ezin dut osatu irudia behar bezala (...) Horregatik, niretzat, errazagoa da ihes egitea. Ametsetan bada ere, nik urrutira joan nahi dut, alde egin, Krisekin» (18). Zentzu horretan, maskulinitate hegemonikoaren parmetroetan gertaera bati aurre egiteko joera badago, testuinguru berberean Lionelek ihes egin nahi du, egoerak gainezka egin eta ez delako horri eusteko gai sentitzen.

Horrez gain, amaren absentiak familia tradizionalaren eredia apurtzen du, nahiz eta Lionelek haren falta nabaritzen duen. Sentipen horren iturburua izan daiteke bi gurasoetako inor harengandik gertu ez izatea. Ama nor izan duen jakiteko grinak ere areagotzen dio min hori, eta bere jakiteko beharra gorde beharrean, Krisi galdetzen dizkio bere kezkek. Hark, baina, hamabost urteko neska izanda, nerabezaro bete-betean, amaren existentzia ukatzen dio, eta Lioneli kostatzen zaio hori onartzea: «Ama izan, izan genuen, noizbait, baina nik ez daukat gogoan, ez daukat bere oroitzapenik»

(32). Are gehiago, haren erreferentziarik ezean, ama idealizatzen du, eta babes emango dion pertsona gisa definitzen du, horixe baita berak behar duena:

Askotan, lotan, beti amets berbera egiten dut: beso batzuek, zabalik, deitu egiten didate, eta hurbiltzen natzaienean besarkatu egiten naute, eta ezpain gozo batzuek musu ematen didate masailean, eta gorputza gorputzaren kontra jarrita babes eta beroa sentitzen dut (34-35).

Bere arrez gain, eguneroko bizimoduan duen erreferentzia nagusia gizonetzkoa da, izan ere, harrera etxeko zaintzaileak –Xabierrek– du haien ardura, eta Lionelek askotan aita baten gisa sentitu du:

Gure benetako aita Luis da. Aita ospitalean dago gaixo. Baina Xabier ere bada pixka bat gure aita. Xabier egoten da egunero gurekin eta zaintzen gaitu, Xabierri kontatzen dizkiogu egunean zehar gertatutakoak, Xabierrekin ondo pasatzen dugu... (8).

Aita baten betebeharrak zein diren argi adierazten du Lionelek aipu horretan. Alabaina, horrek ez du esan nahi bere aita maite ez duenik, eta hartaz mintzo denean amultsuki egiten du: «Oso irribarre polita dauka aitak, barrea eragiten duen horietakoa» (28).

Kontaktetan zehar etengabe nabaritzen da Lionelen desira zein den: babes, maitasuna eta egonkortasuna lortzea. Eta hori familia baten baitan lortuko duela iruditzen zaio. Egoera horri aurre egiteko terapia gisa, baina, Kris arrebak ametsetako bidaia batean pentsatzeko esaten dio, eta horrela Kanadara bidaiatzen du, nahiz eta, amaieran ikusten denez, ez horrek, ez eta aitaren promesak («zerura elkarrekin hegan egiteak»), ez duten guztiz asebetetzen. Aita behar du, baina egunerokoan, haren ondoan: «Aitak hori esaten duenean, nik beti gauza bera pentsatzen dut: nik ez diodala lagundu nahi bidaia horretan. (...) Nik ez dut nahi zerura eramaterik. Inora joan gabe ere, uste dut egonean ere gustura egongo nintzatekeela, etxean, baina benetakoan, gure-gurean, (...)» (50-51).

Heldutasun maila handia erakusten du pertsonaia nagusiak istorio honetan, seguru aski bizitzaren gorabeherek zaildutako mutila delako. Haren desirak eta beharrak ez dira gainerako umeen antzekoak, bizipenak ere ezber-

dinak izan baititu. Horregatik, kontaketa ez dago ekintza handirik, plano psikologikoan mugitzen da gehienbat. Hortaz, paradigma aktantzialaren arabera, ekintzaren eragilea Lionelek familia egonkor batean bizitzeko duen nahia dela esan dezakegu. Ekintzaren subjektua Lionel bera da, berari sortutako sentimenduek bultzatuta kontaktzen baitizkigu familiak beragan sortzen dituen gabeziak eta pozak. Ekintzaren objektua Lionelen familia litzateke: Kris eta aita (baita, agian, ama ere, Lionelen desiren arabera). Hartzailea Lionel bera da, familia izatearen onuraduna izango litzatekeelako (baita gainerako sentitartekoak ere). Xabier da laguntzailea, Lionelen eguneroko bizitza ahalik eta arruntena izan dadin laguntzen duelako, baita anai-arrebak aitarengana eramaten dituelako ere. Krisek ere badu Lionelen desira lortzeko bidean zeresanik, haien arteko harremanak familiaren zati bat elkarturik dela eta haren babesa duela sentitzeko adina indar ematen baitio. Aurkaria aitaren gaixotasuna da, ospitalean egotera behartzen duelako eta haren seme-alabengandik berezita bizitzera kondenatzen duelako. Era berean, Lionelen ikuspegitik, amaren absentsia ere aurkari gisa identifika daiteke.

Kontaktaren tonuak eta gaiaren tratamenduak egoeraren laztasuna transmititzen diote irakurleari. Izenburuak iradoki bezala, kea airean desgertzen den gisan lausotzen dira Lionelen ametsak, poliki-poliki aienatzen dira. Hankak zeruan bainoago lurrean nahiago ditu, bere ingurukoekin batera.

Ondorioz, aipatu ditugun pertsonaia nagusiaren izaerak eta haren jarre-
rak ezohiko jokabideak eta pentsamoldeak azaleratzen dituzte, eta maskulinitate alternatiboetara gerturatzen. Pertsonaia maskulinoen genealogia bat ere badago –Luis (aita biologikoa), Xabier (harrera etxeko zaintzailea) eta Lionelen (semea) artean eraikitzen dena– eta agian hori da Lionelek familia tradizional baten beharra sentitzeko arrazoia: bere guraso ereduak gizonezkoak soilik izatea. Arrebaren presentziak eta harekin duen harreman onak ez dute amaren hutsunea betetzen, eta hura ez egotearen zioa ez jakiteak areagotu egiten dio hura hurbil izateko beharra. Gainera, autosufizientziaren aldetik, dependentzia afektiboa duela onartzen du pertsonaiak, eta gogo hori salbu (zeina tradiziozko familia baten beharraren isla den), gainerako ezaugarriek oso interesgarri bihurtzen dute lehoi gaztea, irakurlea gaur egun zenbait pertsonak bizi duten errealitatera hurbiltzen duela.

5. Ondorioak

Haur eta gazte literaturan, askotan, helduen literaturan gertatzen den bezala, gizarte batean naturaltzat hartzen diren hainbat jarrera eta pentsamolde nabarmentzen dira. Pertsonaien hitzek, haien jokaerek eta gertaerak ulertzeko moduak erakusten digute fikziozko gizarte horretan zer den ohi-koa eta zer ez. Hori dela-eta, maskulinitatearen ikuspuntutik, baieztza deza-kegu egon dela aldaketaren bat Xabier Etxanizek (2001) 1994ko euskal HGL-ko uzta aztertu ondoren lorturiko emaitzan (non gizon-emakume kategorien arteko dikotomia argia zen, emakumearen irudikapenak oso tradiziozialak eta sexistak ziren, emakumezkoen lanbideak kualifikatu gabeko ofizioak ziren, etab.).

Aztergai izan ditugun hiru obretan gizarte patriarkatuaren zenbait arrakala uzten dira agerian eta pertsonaien izaeraren eta portaeren bidez, pitzadura horiei buruzko gogoeta kritikoak egiten dira, gehienetan zeharbidez (Barkin, Guillo, Lasarte, 2015). Hiru lanetan aurkezten zaizkigun egoeretan pertsonaiak galdurik sentitzen dira, beren kezka eta gogoetetan murgilduta. Horregatik, irakurleari beren min edota desiren berri emateko, ahotsa altxatzen dute, kontaketa bera pertsonaien korapiloak askatzeko bidea izanik. Bakardadean eta bakardadeaz hitz egiten dute mutil hauek, gizarteak arbuaturiko naufragoak dira: Matiasek ez du lagunik, eta horren hutsunea asetzeko bere gorputza betetzen du; Alexen gaitasun bereziak eta sentiberatasunak ere ez dute lekurik eskolakideen artean eta horregatik dute arrarotzat; eta Lionel gurasorik gabe bizitzera kondenaturik dago. Guztiek lortzen dute aurrera egitea, bidean lagunak bat egiten dutelako (Matiasek eta Alexek), edota arrebaren babesa jasotzen duelako (Lionelek).

Formari dagokionez, hiru narrazioetako protagonistek beren bizipen pertsonalen kontaketa lehen pertsonan egiten dutela nabarmendu behar da, ezaugarri hori idazketa autobiografikoarekin partekatuz. Zentzu horretan, ausartzen gara esatera ez dela kasualitatea kontamolde hori baliatzea, batez ere kontuan hartzen badugu «(...) idazkera autobiografikoa dela oraindik zapalduta dauden taldeek beren arazo identitarioak konpontzeko erabiltzen duten adierazpen modurik erabiliena» (Lasarte, 2011: 68).

Horrez gain, gaiaren aldetik ere, emakumeek landutako tematika antzekoak jorratzen dituzte, batez ere *Alex* eta *Kea airean bezala* narrazioek:

(...) emakumeek landutako gai nagusiak hauek dira: identitatearen bilaketa oroimenaren bidez: inguru familiarra; niaren eta erreallitatearen arteko zatiketa; orainaren arbuioa eta etorkizunerako ezintasuna; barne eta kanpo espazioa; maitasunaren ideia erromantikoa; erotismoa eta homosexualitatea (debekua); aisialdia eta lan mundua, eta kanpoko munduari emaniko begiratu femeninoa (Lasarte, 2011: 75).

Egungo gizartean dauden eztabaidez jabetzeko eta gogoeta berriak sortzeko orduan euskal HGL-k bide luzea duen arren (Barkin, Guillo, Lasarte, 2015), pozgarria da irakurle txikiak eredu eta jarrera ezberdinak dituzten pertsonaiak topatu ahal izatea, zeren eta maskulinitate hegemonikoetatik ihes egiten duten maskulinitate berri horiek mundu ikuskera eta pentsamolde zabalago eta bidezkoagoetarako ateak irekitzen baitizkigute.

Bibliografia

ALONSO, I. (2010). *Erdigune literarioak irakaskuntzan*. Bilbo: UPV/EHU.

ALVAREZ URIA, A. (2013). «Euskal trans literarioak. Trans ezkutuen kartografia bat XX. mendeko euskal literaturan». CASTILLO Isabel eta Iratxe RETOLAZA (koord.). (2013). *Genero-ariketak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia: Edo. 139-163.

——— (2013). «Glosategia». CASTILLO I. eta RETOLAZA, I. (koord.). (2013). *Genero-ariketak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia: Edo. 279-308.

ARESTI, N. (2010). *Masculinidades en tela de juicio: hombres y género en el primer tercio del siglo XX*. Madril: Cátedra.

AZPIAZU, J. (2012). *Gizon taldeak eta maskulinitatearen inguruko diskurtsoak: EAE-ko talde batzueganako hurbilpena*. EHU. Online: https://addi.ehu.es/bitstream/10810/15790/1/Gizon_Taldeak_Eta_Maskulinitatearen_Inguruko_Diskurtsoak.pdf [kontsulta: 2016-05-24].

BARKIN, A.; GUILLO, M. eta LASARTE, G. (2015). «Genero-berdintasuna HGLn mahai-ingurua», *Behinola* 32 , 12-32

BOBES, C. (1994). *La novela*. Madril: Síntesis.

BONINO, L. (1995). «Desvelando los micromachismos en la vida conyugal». CORSI, J. (arg.) *Violencia masculina en la pareja. Una aproximación al diagnóstico y a los modelos de intervención*. Buenos Aires: Paidós. 192-208.

BONINO, L. (2000). «Varones, género y salud mental. Deconstruyendo la «normalidad» masculina». SEGARRA, Marta eta Àngels CARABÍ (arg.). *Nuevas masculinidades*. Bartzelona-. Icaria.

BOURDIEU, P. (2000). *La dominación masculina*. Bartzelona: Anagrama.

CARABÍ, À., eta ARMENGOL, J.M. (2008). *La masculinidad a debate*. Bartzelona: Icaria.

CASTILLO, I. eta RETOLAZA, I. (koord.). (2013). *Genero-ariketak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia: Edo.

CONNELL, R. (1955). *Masculinities*. Berkley: University California Press.

CHODOROW, N. (1984). *El ejercicio de la maternidad. Psicoanálisis y sociología de la maternidad y paternidad en la crianza de los hijos*. Bartzelona: Gedisa.

CORTÉS, J.M. (2003). *Hombres de mármol: códigos de representación y estrategias de poder de la masculinidad*. Bartzelona: Egales.

DESPENTES, V. (2007). *Teoría King Kong*. Tenerife: Melusina Editoriala.

EGAÑA, I. (koord.). (2010). *Desira desordenatuak. Queer irakurketak (euskal) literaturaz*. Donostia: Utriusque Vasconiae.

ETXANIZ, X. eta MENDIBURU, M. (1990). «Ideologi mezuak haur literaturan», *Tantak* 3. 87-96.

ETXANIZ, X. (2001). «Ideologia haur literaturan (emakumearen irudia gure haur eta gazte literaturan)», *Egan* 1/2. 137-158.

EMAKUNDE. (2008). Bergara, Ander; Riviere, Josetxu; Bacete, Ritxar. *Gizonak, berdintasuna eta maskulinitasun berriak*. Gasteiz: Emakunde.

GABARRÓ, D. (2009). *Transformar a los hombres: un reto social*. Online: http://corresponde.ahige.org/images/transformar_a_los_hombres_un_reto_social.pdf [kontsulta: 2017-05-02].

GILMORE, D. (2008). «Culturas de la masculinidad». CARABÍ Àngels eta ARMEN-GOL Josep (koord.). *La masculinidad a debate*. Bartzelona: Icaria. 33-46

GREIMAS, A.J. (1966). *La sémantique structurale. Recherche de méthode*. Paris: Seuil.

GUTIERREZ, I. (2002). *Malkoen mintzoa. Arantxa Urretabizkaia eta eleberrigintza*. Donostia: Utriusque Vasconiae.

HALBERSTAM, J. (2008). *Masculinidad femenina*. Bartzelona: Gedisa.

KIMMEL, M.; HEARN, J. eta CONNELL, R. (2005). *Handbook of studies on men & masculinities*. California: SAGE.

LASARTE, G. (2011). *Pertsonaia protagonista femeninoen exaugarriak eta bilakaera euskal narratiba garaikidean*. Bilbo: UPV/EHU.

LASARTE, G. (2013). «Feminización del hábito lector», *Ocnos: revista de estudios sobre lectura* 9, 53-68.

LASARTE, G. eta ARISTIZABAL, P. (2015). «Leyendo el género. Mariasun Landa», *Ocnos: revista de estudios sobre lectura* 12, 149-169.

LASARTE, G. (2017). «Pertsonaia femeninoak androzentrismorantz?». Hitzaldia. UPV/EHU. 2017/03/23.

LOMAS, C. (2004). «¿Los chicos no lloran?». LOMAS, Carlos (arg.). *Los chicos también lloran. Identidades masculinas, igualdad entre los sexos y coeducación*. Bartzelona: Paidós. 9-34.

MALDONADO, T. (2010). «El análisis y la lucha feminista. Entre la identidad y la diversidad de las mujeres», *Granada 30 años después. Aquí y ahora. Jornadas feministas estatales*. Madril: Coordinadora Estatal de Organizaciones Feministas.

MARTÍN, S. (2007). «Los estudios de la masculinidad. Una nueva mirada al hombre a partir del feminismo». TORRAS, Meri (arg.). *Cuerpo e Identidad*. I. Bellaterra: Ediciones UAB. 89-112.

MARTELL, M.B. (2012). «Aproximación psicosocial al estudio de las masculinidades», *Revista Venezolana de estudios de la mujer* 17 (39), 187-194.

PASTOR, B.M. (2015). «Masculinidades en la literatura infantil española ante el nuevo milenio: algunas reflexiones». NOUREDDINE Achiri, Álvaro Baraibar eta Felix K. E. SCHMELZER (arg.). *Actas del III Congreso Ibero-Africano de Hispanistas*. Iruñea: Universidad de Navarra/Griso. 299-310.

PLATERO, R. (2009). «Lesboerotismo y la masculinidad de las mujeres en la España franquista». *Bagoas* 3. 15-38. Online: http://www.ciudaddemujeres.com/articulos/IMG/pdf_7_Platero_2008_lesboerotismo_y_masculinidad_de_las_mujeres_en_la_espana_franquista.pdf [kontsulta: 2014-09-06].

——— (2013). «Basoerdi bat dela eta. Maskulinitateari eta trabestismoari buruzko historiak». CASTILLO Isabel eta Iratxe RETOLAZA (koord.). (2013). *Genero-arietak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia: Edo. 75-104.

SÁEZ, J. (2013). «Queer teoriaren sorrerako egoera soziopolitikoak. Hiesaren kritikatik Foucaultera». CASTILLO Isabel eta Iratxe RETOLAZA (koord.). (2013). *Genero-arietak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia: Edo. 203-219.

SAU, V. (1981). *Diccionario ideológico feminista*. Bartzelona: Icaria.

SEGARRA, M. eta CARABÍ, À. (arg.). (2000). *Nuevas masculinidades*. Bartzelona. Icaria.

VALCUENCE DEL RÍO, J.M. eta BLANCO LÓPEZ, J. (2003). *Hombres: la construcción de las masculinidades*. Madril: Talasa.

VILA, E. eta SOLBES, V. (2015). «¿Qué parte de mí dejo fuera? Identidad de género, nuevas masculinidades y educación». LEIVA et al. (arg.) *Género, educación y convivencia*. Madril: Dykinson.

WHITTIER, N. (1995). *Feminist generations. The persistence of the radical women's movement*. Philadelphia: Temple University Press.

Corpusa

AZKUE, Imanol. (2006). *Kea airean bezala*. Donostia: Elkar.

LANDA, Mariasun. (1994 [1990]). *Alex*. Donostia: Erein.

ZUBIZARRETA, Patxi. (1991). *Matias Ploff-en erabakiak* in *Xabier Lizardi Saria. 1982-1992* (1. liburukia). 356-393.

Gabriel Arestiren lehen argitalpenez berri ezezagunak¹

Noticias inéditas sobre los primeros trabajos de Gabriel Aresti

Nouvelles inédites sur les premiers travaux de Gabriel Aresti

Unpublished news on Gabriel Aresti's early writings

KORTAZAR, Jon

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

jon.kortazar@ehu.eus

Noiz jaso: 2017-03-27

Noiz onartu: 2017-07-17

¹ Lan hau Eusko Jaurlaritzak bultzatzen duen Ikerketa Taldeen Sarean kokaturik dagoen LAIDA (IT 1012-16) Ikerketa Taldearen eginkizunen barnean dago.

Gabriel Arestik Andima Ibinagabeitiari bidalitako gutun bi argitaratuko ditugu artikulu honetan. Gutun biak eta *Euzko-Gogoa* aldizkariko arduradunak bilbotarrari zuzendutakoak garbi uzten dute zeintzuk ziren poetak, bere 21 urterekin, zituen asmo poetiko eta literarioak. Gutunen bidez, gerora Gabriel Arestik egin zituen zenbait poemaren testuingurua azaltzeko bidea lortu dugu.

Hitz-gakoak: Gabriel Aresti, poesia, gutunak, lehen idazkiak.

En este artículo publicamos dos cartas que Gabriel Aresti escribió a Andima Ibinagabeitia. Estas dos misivas así como las que envió el responsable de *Euzko-Gogoa* al poeta bilbaino, dejan patentes cuales eran las inquietudes literarias y poéticas de Aresti a sus 21 años. Estas cartas nos muestran las pistas del que luego sería su recorrido poético

Palabras clave: Gabriel Aresti, poesía, cartas, primeros escritos.

Dans cet article nous publions deux lettres que Gabriel Aresti écrivit à Andima Ibinagabeitia. Ces deux lettres, tout comme celles qu'envoya le responsable d'*Euzko-Gogoa* au poète de Bilbao, montrent les inquiétudes littéraires et poétiques d'Aresti lorsqu'il avait 21 ans. Ces lettres nous montrent les prémices de son futur parcours poétique.

Mots-clés : Gabriel Aresti, poesía, cartas, primeros escritos.

This paper published two letters written by Gabriel Aresti to Andima Ibinagabeitia. These two missives, like those sent by the editor of *Euzko-Gogoa* to the poet from Bilbao, indicate Aresti's literary and poetic concerns at the age of 21. These letters reveal the direction he was to follow in his poetic career.

Keywords: Gabriel Aresti, poetry, letters, early writings.

Eskerrak lehenik eta behin Pruden Gartzinari, Euskaltzaindiko Liburutegiko arduradunari, gutun batzuk eskatu eta ezagutzen ez nituen beste hauek bidali zizkidalako. Errakuntza zoragarri bati esker artikulu hau idazteko beta dugu, eta Gabriel Arestiren idazkeraren historiaurreaz datu gehiago ezagutzeko bidea.

Ondoren Sebas Gartzinari Euskaltzaindiaren alde egiten duen lan esker-gatik.

Etxekoei, nola ez?, egunero-egunero ematen didaten indarragatik.

LAIDA ikerketa taldeko adiskideei aurrera egiteko eskainitako adorea-gatik.

Gabriel Arestiren senideei poetaren lana ikertzeko emandako erraztasunagatik.

Eta azkenez, baina ez garrantzirik ez dutelako, Kirmen Uriberi eta Alex Zuagazari alboan direlako maiz, eta maiz jakin gabe zein onura handia daskarkidaten.

Sarrera

Gabriel Arestiren (1933-1975) literatur lanen historiaren ibilbidean badira datu bi oso ezagunak. Lehena *Euzko-Gogoa* aldizkarian argitaratu zituela bere lehen poemak. Bigarrena, bere gutunen ezagutza ez dela guztiz burutua. Hain zuzen ere, Karmelo Landak eta bere taldeak *Gabriel Arestiren Literatur Lanak* (1986) argitalpen behar-beharrezkoa plazaratu zutenean, garbi utzi zuten ez zituztela argitaratzen esku artean zituzten gutun guztiak:

Hogeita hamaika gutun hautatu txertatu ditugu liburu honetan, askoz ugariagoa da Arestiren korrespondentzia, eta eduki ere badugu gutun gehiago, baina haren korrespondentzia osoaren argitarapena etorkizunerako uztea iruditu zaigu neurririk zuhurrena (1986: 10, 238).

Erabaki horrek bidea eman digu, umiltasunez eta ez horrenbeste indarrez, Gabriel Arestiren lanen zertzeladak aurkitzen saiatu garenoi, handiko eta hemendiko berri gehiago emateko.

Euskaltzaindiko artxibategian eta Andima Ibinagabeitiaren ondarean badira Gabriel Arestiren gutun bi, hain zuzen ere *Euzko-Gogoa* aldizkariko Elantxobeko arduradunarekin trukatuak. Haietan Bilboko poetak bere asmoen berri eman du eta bere hasierako lanak nolakoak diren garbi azaldu du.

Gutunen balioa oso garrantzitsua da. Gutunak 1954koak dira, Gabriel Arestiren sorkuntza literarioaren hasiera-hasierakoak, prehistorikoak kasik. Balioa ongi neurtzeko kontuan hartu beharko genuke Karmelo Landaren edizioko lehen gutuna 1957koa dela, hiru urte geroagokoa.

1954an Arestik 21 urte ditu eta bere sorkuntzaren bidearen hasieran dago. Lehen gutuna Andimarena da. 1954ko azaroaren 16an bidalia. Arestiren erantzuna urte bereko abenduaren 27koa da. Ondoren Andimak erantzuten dio idazle bilbotarrari. Baina gutun hori ez da gorde, eta esku artean duguna Arestik berriz bidali diona da, hain zuzen ere 1955eko maiatzaren 22an. Hirurak Andima Ibinagabeitiaren artxibo-funtsean daude, Euskaltzaindiaren Azkue Biblioteka eta Artxiboan. Hau da bere kodea: ABA-AIB-001-016 (KEH-0141).

Artikulu honek helburu bi ditu. Lehenik gutunak emango ditu ezagutze-
ra eta, ondoren, inguru historikoan jarri, eta Gabriel Arestiren lehen argitalpenen testuingurua zein izan zen azertu nahi du.

Lehen urratsak

Gabriel Arestiren 1962ko *Mailu batekin: Biola batekin* liburu ezezaguna argitaratu genuenean 2016an, Gabriel Arestiren gutun argitaragabe bat plazaratu genuen (Kortazar & Kortazar, 2016). Bere xumean poetaren asmoen berri eman zigun. Gazteleraz dago eta justu dira zazpi-zortzi lerro:

Bilbao, 8/ VII/ 1954

Apreciables señores:

Habiéndome enterado de que han abierto ustedes un certamen literario vasco, me dirijo a ustedes con el fin de rogarles tengan la amabilidad de comunicarme las condiciones de tal concurso, pues tengo va-

rios trabajos hechos por mí en lengua vasca, y me gustaría saber si alguno de ellos entra dentro de la categoría de los exigidos por ustedes.

Espero que esta pequeña y modesta demanda mía no les sea engorrosa, y agradeciéndoles de antemano su amabilidad,

Les saluda atentamente,

Gabriel Aresti Segurola (2016: 126-127).

Azpimarratu beharko dugu 1954ko uztailleko data duela gutunak. Andima Ibinagabaitiarekin egindako gutuneriak garbian uzten du zein ziren «varios trabajos hechos en lengua vasca» horiek.

Uztailen, bada, Gabriel Arestik badu asmoa lehiaketa literario batera bidaltzeko bere lanak. Baina zeintzuk ziren horiek? Informazio bila ari den artean, Alfontso Irigoien bidez poema batzuk eta zenbait ipuin bidali ditu *Euzko-Gogo*a aldizkarira. Testu literarioak jasoaz batera, Andimak idazten dio Bilboko poetari:

Emen ditut zure idazlan bikaiñak, Irigoien adiskideak igorrita. Ez-titan irakurri ditut eta biotz dardaraz. Idazle polita zaitugu eta gure euskera errezi menderatu duzu, ez-oitua zure adiñekoen artean. Poemak batez ere, ederrak eta xotillak. Beti izan da nire ametsa euskera bide berriak barna eramatekoa; nik iritxi ez dudana, zuek gazteok iartxiko duzute noski. Ekiozu gogotik euskerari, eta or ikusiko duzu gure atso xahar hunek ez dizula ukhorik eginen gogoeta barne ta sakonenak ere argi distiratsuz iantzi ta aipatzeko.

Berritasunaren zantzuak ikusten dizkie poemei Guatemalan bizi den euskal idazleak. Eta argitaratzeko dituen asmoen berri eman ere:

Datorren banakoa, zure bi olerkiak argitaratuko ditut, urrengoan itz-lauzkoa.

Esaldiaren arabera, badirudi Andimak poemak hurrengo alean argitaratzeko asmoa zuela. Gutuna azarokoa da, eta aipaturiko ale horrek paradoxa badirudi ere, iraila-urriko data darama. Garbi dago berandu xamar argitaratzen zela, garaian ohikoa zenez, aldizkaria. Poema bi horiek, «Dance dans la prière» eta «Godalet-dantza» dira (1954, IX-X: 133). Hitz lauza ez zen aldizkarian argitaratu, baina esango nuke, eta lotura jada Karmelo Landak

ikusitu zuen (1986 6: 169-170), prosa lanok Arestiren *Literatur Lanak* bildumako *Narratiba* atalean argitaratu zituzten «Prélude a la Musique de la dance» eta «Haserre-dantza» direla (1986 6: 45-46), jakinda gainera Zaitegiaren ondarean agertu zirela, hain zuzen ere *Euzko-Gogo*a aldizkariko artxibategia ere baden ondarean. Eta ipuina toki bereberetan agertu zen «Urkatuaren oinetara» (1986 6: 47-50). Lehen testua garaian oso usu erabili ohi ziren poemen azalpen gisa («Godalet-dantza»k badu berea) ulertu behar genukeela uste dut, eta ez zuzenean kontakizun gisa. Bigarrenak, ordea, «Zuberotar maskarada»k delako «Suite» horretako beste adibidea ematen du. Bide batez, poema biok beste liburu orokor baten adibideak dirudite. Poemen azpian, azpigitulu gisa, honela dio Arestik: «From «Suite des dances Souletines et mixanes»», beraz, badirudi Arestik bazuela liburu bat gogoan frantseseko izen horrekin izendatua, eta ez zuela, dirudienez, borobildu.

1955eko I-II alean Gabriel Arestik «Maite-Gurpila» poema argitaratu zuen *Euzko-Gogo*an. Poema hau hiru sonetoz osatua da. Dena dela, argitaraturiko poemez gain, Euskaltzaindiko Zaitegi Gordailuan beste poema bat katalogatu zuen Karmelo Landak (1986, 10: 322) «Egin ezipahitu nire nahia».

Andimari erantzunez, Gabriel Arestik beste datu batzuk eman ditu bere sorkuntza prozesuaz. Eskerrak ematen dizkio poetak, eta bere poza azaldu:

Ezin gogora zenezake zein atseginez rezebi nuen zure gutuna. Laket haundia eman dit nire poesi apalak gaitzetsi eztituzula iakiteak. Badakit gauza asko balio ez tutela, eta horixegaitik nire eskerronik beroena emaiten dizut. Baina hoiak nire arimaren zati bat daramate, eta hala ez tirela osoz arbuigarriak pentsatzen dut. Baina batez ere emaiten dizut nire eskerrona hain gizabidetsu zarelako, nire euskal kemenari indar berri bat mailegatzeko, argitaratzen baitituzu zure errebista txukun-haundian nire olerkiak.

Baina ondoren beste lan batzuen berri eman digu:

Gutun honekin parean igorten dizkizut nik egindako berze poesi batzuk, ipuin bat, eta erderetarik euskarara bihurtutako olerki batzuk. Zure abegia kausi dezatela igurikiten dut.

Ez dago ziur jakiterik, baina esango genuke bigarren gutun honetakoa dela «Maite-Gurpila» poema. Horrekin batera igorritako itzulpenek prosa lanek baino patu hobea izan zuten, eta itzulpenok, beharbada Andimak euskararako nahi zuen «bide berriak barna eramateko» helburuarekin bat egiten zutelako ziurrenik, erraz aurkitu zuten tokia *Euzko-Gogoa* aldizkariaren orrietan.

Horrela argitaratu zituen bilbotarrak Guatemalako aldizkarian bost itzulpen, guztiak 1955eko urtean zehar. Shakespearen «CIX Sonetua» (1954ko azaroa-abendua, berriro atzerapenarekin), Baudelaireren «Gauontza» (1954ko azaroa-abendua), Verlaineren «Udazken kantua» (1954ko azaroa-abendua), Juan Ramon Jimenezen «Ezer ez» (1955eko urtarrila-otsaila), eta Goetheren «Ilhargiari» (1955eko maiatza-abendua). (Aresti 1986, 8: 7-11).

Asmo literarioaz gain, gutunak beste berri biografiko adierazgarri bat dakar. Arestik nola ikasi zuen euskara kontatzen dio Andimari, eta jakingarria da zinez datua:

Irakasle gabe ikasi baitut euskara beti egon izan naiz eremuan bezala, irakurten Bizkaiko Diputazinoko bibliotekaren euskal-liburuak, eta iakina, han zoritxarrez etzegoen gaur egunean egiten diren gauzen aierurik.

Bigarren gutuna: Asmo literarioak

Abenduko gutunaren ostean isilik geratu da poeta bilbotarra eta beste datu autobiografiko interesgarria gehitu du gutunak, soldadutza egiten ari da, oso era erosoan, etxetik hurbil eta ordutegi ezin hobearekin:

Baina hontan ezta nire errua izan, pozik izkribatu ukanen nizuke gutun bat, baina badira bi hilabete, eta Patriak deitu nau eta hone-lako deikerei uka-biderik ezpaitago, ihoan behar. Ordudanik kanpamenduan egon naiz, Orduñan, eta Irazusta zenak zergaitik dinoen bizia garratza dela ulertu dut. Orain zorionez, larrialdia iragan da, eta Bilboratu naiz, destinu bat, idazlariz, hemengo gobernu militararen (sic) eman baitidate, goizaldeetan berzerik eztu ihoan behar, libro ditudala arratsaldeak.

Anjel Zelaietak egindako *Gabriel Aresti. Biografia* lanean zerbait gehitu da Arestiren soldadutza aroaz:

Soldaduska egiterakoan Gabriel Arestik ez zuen zorterik gaiztoena izan. Kanpamendua egin ondoren, gainetiko guztia Bilbon egin zuen. Gobernu Militarrean, Jose Ignacio Gorostiza arkitektoaren bitartekotasunari esker (2000: 23).

Zalantzarik ez, badira autobiografia zehazteko datu garrantzitsuak gutun honetan, hala nola kartzelara doazenak gaitzestea, euskararen lana goraiapatuz:

Bilbon izuzko uhin bat hedatzen da, eta asko dira gartzelara ihoan direnak. Eztute ikasiko euskaldunak bide bat baino eztagoela, eta hori gure hizkuntzaren lantzea dela.

Edo Jon Etxaideren eta Santiago Onaindiaren egoeren berri emanez:

Eztakit zer gertatzen den Etxaide Ionekin, baina dirudienez truka-aieru bat perfilatzen da adiskide hontan. Euskeraren onerako gauza bat egin ahal dezakezu, Ioni kemena ematea.

Eta, *Milla euskal olerki eder* liburuaz arituz, hauxe idazten dio Elantxobeko idazleari:

Eztakit badakizun Aita Onaindian liburuaren gelditzen ziren iheki guztiak arrapatu dituela estatuak.

Gainera Bilbon bere ustez euskararen kalterako burgesiak duen ohitura baten berri eman dio Guatemalako idazleari. Dirudienez, garai hartan famulietan bazegoen ohitura zerbitzariak euskaldunak hartzekoa, euskara egiteko seme-alabekin. Arestiren ustez, euskara «aberatsen luxua» bihurtu delako, herri xehearen arbuioa sortuz.

Baina, iritzi soziolinguistiko eta egoera pertsonalen aldetik, gutuna oso esanguratsua da bere asmo poetikoen berri ematen duelako.

Dirudienez, Gabriel Arestik badu liburu bat egiteko asmoa. Alde bi izango ditu liburu horrek: *Sonetoak* lehenik, eta ondoren, *Rhapsodiak*. Lehen moldea ezaguna da, bigarrena aldiz:

Nik asmatutako poesiako suerte berri bat, Rhapsodiak izendatzen dudana.

Ez dut aurkitu «Rhapsodiak» delako horien berririk beste inon, eta pentsatzeko bide da, betiere behar diren prudentzia puntu guztiak hartuz, ez ote diren *Euzko-Gogoan* agerturiko poema horiek *Rhapsodiak* proiektu horren parte. Alde batetik, poema horiek badira «nik asmatutako poema suerte berri bat», baina era berean, jada bidaliak zituen, ezer aipatu gabe.

Sonetoak proiektuaren ibilbidea ezagunagoa da. *Egan* aldizkarian argitaratuko ditu, lehenak 1956ko maiatza-abuztuko alean. Pentsatzekoa da «Amalaudun bi» horiek (berez eta errakuntzez «Amolandun bi») Andimari azalduko asmo horretakoak izatea. Eta *Eganekiko* izan zuen atxikimenduaren froga izango zen 1958an plazaratu zuen «XXXI» sonetoa. Andimari azalduko proiektuaren barneko bazen hori, ez da dudarik liburu nahiko osatua zuela Arestik. Eta data berantiarak, 1958ko horrek, soilik adieraziko luke aldizkariak zuen arazoa.

Kontuan hartu behar litzateke, gainera, *Karmel* aldizkarian agerturiko «Nire gorpuzta» poema sonetoa dela, eta hori 1958koa da (Aresti 1986, 1: 22).

Gabriel Arestiren gutun horretan bada beste datu garrantzitsu bat, hain zuzen ere, Garrigarekin duen harremana. Honela dio esaldiak:

Argentinako Garrigak dinoenez, bada bidali neutsozan lauzpasei sonetu, ausartatxoak (berak errana) zeritzoenak. Tamala da euskaltzaleek oraindino ez ulertzea gauza bat dela elertia eta bertze bat diferente moralitatea eta erleginoa. Haugatik eztut erran gura atheo edo erleginobakoa naizela.

Ez dut ongi ezagutzen zein izan zen Garrigaren papera euskal literatura-remuan gerraostean. Dakidan datu bakarra, eta ez da nolana hiko, zera da: Txema Larreak Garrigaren ondarean aurkitu zuela Miranderen poemen liburuaren egitura osatua (Mirande 1984). Ulertzen dudanez, Garrigak mezenazgo mota bat egin zuen Argentinan euskal idazleen artean. Mirandek, ez da zalantzarik, bere lana bidali zion, liburu ongi egituraturik hark argitaratu zezan, edo behintzat argitalpen gastuak estali zitzaizkion. Egia da lau-bost soneto ez direla nahiko liburu bat eratzeke. Baina zein soneto ziren horiek? «Maite gurgipila»k hiru biltzen zituen, eta 1955ean argitaratu zen poemak, «Amalaudun bi» deiturikoak, bi biltzen zituen, eta argitalpena 1956koa da.

1982an Juan San Martinek «Gabriel Aresti: beren poesien antolojia laburra» ematen duenean argitara beste datu berri bat argitu zigun. *Eganeko* «XXXI» Sonettoa, *Sagar Zimelak* deitu zuen bilduma bateko «Hirugarren sonettoa» omen zen (1982: 20). Karmelo Landak datua bere lanean hartu bazuen ere (1986, 1: 322), horri buruzko daturik ez dut inon aurkitu. Horren arabera, bazuen Arestik liburuaren izenburua behintzat. Horrek ez du adierazi nahi liburua osatua zuenik, zeren beste batzuetan ere izenburua bazuen baina liburua ez, edo izenburuek testu desberdinak hartzen zituzten barnean. Adibidez, «Euskal Komedia» izenburupean testu desberdinak ondu zituen Arestik.

Bete gabeko beste asmo batzuk

Rhapsodiaz *Suite de dances souletines et mixenes* liburuakoak izan ala ez) eta Sonetoz (*Sagar zimelak* deitu bilduma edo ez) liburuak osatzeko asmo galdua ez da bakarria poetaren historian. Gabriel Arestik azaldu eta bete ez zituen proiektuak ugariak dira. Batzuk esan, esan zituen, eta bete ez; beste batzuk, agian esan, bete eta galdu egin dira.

Karmelo Landak bilduriko gutunerian bada zenbait libururen berri. Haie-taz oso gutxi dakigu, edo ia ezer ez. Batzuk sorkuntzazkoak dira, beste batzuk ordea, itzulpenekoak.

- 1) 1959. Lehena *Maldan Beheraren* bigarren atala litzateke: *Mirenen koplategia* deitzen duena (Aresti 1986, 10: 140, Andoni Kaierori gutuna eta 141 Norbert Tauerri).
- 2) 1959. «Euskara garbia». Euskarari eskainitako poema luze bat (Tauerri gutuna 1986, 10: 141).
- 3) 1960. Nobela berria. *Kibernia eta Jesus*. (Tauerri gutuna 1986: 10: 142).
- 4) 1960 (?): *Legearen oinarria. Mila puntuko poema berria*. Andoni Kaierori gutuna. Anton Arregiren musikaz osatua izateko. «Intxina» poema Anton Arregiren musikaz osatu omen zen, beraz agian, poema asmo horren urratsa litzateke. «Tercetos en cadena» metrika erabilia. Horrelaxe idatzi zuen *200 puntu* deituriko testua (1986, 1: 165-175).

5) Gainera Juan San Martinek gorago aipaturiko «Antolojia laburrean» dio Arestik:

Literatur absurdua munduan modan jarri zen garaian, era hartaz ere zenbait saio egin zituen. Beretarik kopia bat bidali zidan, nire eritzia eskatuz. Euskal giroan garai hartan etsai asko zituen, eta bere pertsonaren onerako, ez argitaraztea gomendatu nion. Ez dakit orijinal haiek zer burubide eramango zuten, baina nik kopia bat badut eta uste dut zor zaiola Aresti zenari horiek ere argitara ematea, bere literatur ibilera hobeto ezagutzeko. Beraz *Egan*-en hurrengo zenbakian, uste dut aukera hori izango dugula (1982: 17).

Absurdo literaturatik hurbil dira *Ezkutu eta Dukat banatan saltzeko bertsoak* baina ez dakigu Juan San Martinek zituenak eta beste horiek berak diren. Beste aldetik, Gipuzkoako Artxibategiko San Martin funtsean egin dako nire ikerketetan ez da agertu *Egan*-en agertuko omen zituen bertso horien kopia. Han karpeta bat badago eta azalean «Antolojia laburra» jarzen du, baina barnean diren materialak zerikusi gutxi dute antologiarekin. Seguruenik karpeta hartan gorde zituen San Martinek poemak inprentara eraman aurretik. Lana inprentara eraman ostean han geratu eta galduko ziren, agian.

Beste horrenbeste gertatzen da itzulpenak direla eta. Hasiera batean eta entusiasmoak jota Arestik plazaratzen du, edo adiskide bati esaten edo idazten dio, halako idazlearen obra osoa agertuko duela, eta gero askoz ere gutxiago argitaratzen du, eta Aresti zuen guztia argitaratzearen aldeko zen.

- 1) 1961. Norbert Tauerri idazten dio esanaz «Blas de Oteroren olerki guztiak euskeratzen hari naiz» (1986, 10: 153). Poesia guztiak itzultzeko asmo horretatik *Egan*en argitaratuak geratzen zaizkigu. 1961ean «Erderazko lau poeta» deituriko antologia laburrean Blas de Oteroren 10 poema argitaratu zituen. Eta 1962an «Majoria haundiarekin» deituriko bilduman 19 poema.
- 2) Datarik gabe. Gregorio San Juanek Aresti hil eta 15 urte igaro ondoren *Zurgai* aldizkarian plazaratu zuen artikulu batean aitortu zuen Arestik bazuela asmoa Curros Enríquez Galiziako poetaren lan osoa euskaratzeko:

Tanto entusiasmo despertó en él, que hizo el propósito de traducir al vascuence todo ello. Recuerdo que algunos años más tardes me enseñó el primer canto del *Sainete*. Lo demás no sé si lo llevó a cabo (1990).

Gregorio San Juanek aipatzen duen «hori guzti hori» Curros Enríquezen obra da: *Aires da miña terra, Mirando o chao, O divino Sainete, Cartas del Norte*. Eta guztietatik egin zuena *Jostirudi Jainkotiarraren sarreraren* eta lehen kantuen itzulpena izan zen, hain zuzen ere Gregorio San Juanek gogoratzen zuen hura, Arestiren etxean aurkitu zutelarik lan argitaragabea (1986 8: 90-98).

Ondorioak

Andima Ibinagabeitiarekin Gabriel Arestik izandako gutun trukaketa horrek balio izan digu poetaren bizitzaren datu berriak jasotzeko eta bere hasiera-hasierako lanaren berri emateko.

Ez da zalantzarik proiektuz beteriko poeta izan zela Gabriel Aresti. Bartzuk bete zituen, beste asko bete gabe utzi. Gutun hauetan idazle izaten hasi zeneko zenbait idazlanen berri eman du, eta beraz hasiera hasierako idazlearen asmo eta arrangurak agerian geratu dira gutun biotan. Ez da zalantzarik Gabriel Aresti idazlearen lehen pausuak ezagutzeko datu bereziak ematen dituztela gutunok. Azken batean, gutunetan aipaturiko poemak eta testuak dira poeta bilbotarrak plazaratu zituen lehen poemak.

Bibliografia

ARESTI, G (1964): «Mailu batekin». *Egan*. 51-67.

ARESTI, G. (1982): «Bere poesien antologia laburra». *Egan*. 1982. 20-57.

ARESTI, G. (1986, 1): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Lehen poesiak*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, G. (1986, 6): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Narratiba*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, G. (1986, 8): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Itzulpenak (I)*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, G. (1986, 10): *Gabriel Arestiren Literatur Lanak. Artikuluak. Hitzaldiak. Gutunak*. Karmelo Landaren edizioa. Zarautz: Susa.

ARESTI, G. (2016): *Mailu batekin: Biola batekin*. Jon Kortazarren eta Paulo Kortazarren edizioa. Bilboko Udala: Bilbo.

AZURMENDI, J. (1985): «Gabriel Aresti, sentsibilitate konkretu bat». *Jakin*, 36: 5-30.

KORTAZAR, J. (2010): «El poeta Gabriel Aresti». *Cuadernos de Alzate*. 43. 68-101.

KORTAZAR, J. (2015): «Las relaciones literarias entre Blas de Otero y Gabriel Aresti ». *Ancia*. 8. 6-11. <http://www.fundacionblasdeotero.org/images/documentos/ancia/Ancia-8.pdf>

KORTAZAR, J. (2015): «Gabriel Arestiren poesia eta Gerra Zibila. *Euskal tragedia*». FERNÁNDEZ, Beatriz eta SALABURU, Pello (arg): *Ibon Sarasolari Gorazarre. Homenatge. Homenaje*. EHUko Argitalpen Zerbitzua: Leioa. 403-417.

KORTAZAR, J. eta KORTAZAR, P. (2016): «Sarrera» in ARESTI, Gabriel (2016): *Mailu batekin: Biola batekin*. Jon Kortazarren eta Paulo Kortazarren edizioa. Bilboko Udala: Bilbo. 25-48.

KORTAZAR, J.: (argitaratzekoa): Gabriel Aresti, del símbolo a la conciencia social. Renoko Unibertsitatea.

KORTAZAR, J. (argitaratzekoa): La guerra civil en la poesía de Gabriel Aresti (1933-1975). *Euskal Tragedia/ Tragedia Vasca*. Santiago de Compostelako Unibertsitatea.

LANDA, K. (2013): «Gabriel Aresti: Nazionalismoa eta Sozialismoa Bilbon eta Euskal Herrian» in ELKAR LANEAN: *Bilbon, 2012ko irailaren 14an egindako Nazionalismoa ikertuz: nazionalismoa, demokrazia eta kultura I. Kongresuaren akta-liburua. Minutes Book of Research on Nationalism 1st Conference: nationalism, democracy and culture*. Bilbao, September 14th, 2012. EHU. 113-122.

MIRANDE, K. (1984): *Poemak. 1950-1966*. Txema Larrearen edizioa. Erein: Donostia.

SAN JUAN, G. (1990): «Gabriel Aresti, treinta y cinco años atrás: Una conciencia firme entre Manuel Curros Enríquez y Tomás Meabe». *Zurgai*. 6. <http://www.zurgai.com/archivos/201304/PoetasVascos-020.pdf?1>. [Kontsulta: 2017ko martxoan].

SAN MARTÍN, J. (1968): *Escritores euskéricos*. La Gran Enciclopedia Vasca. Zalla.

SAN MARTÍN, J. (1982): «Gabriel Aresti: Bere poesien antolojia laburra». *Egan*. 1982. 13-57.

SARASOLA, I. (1976): «Hitzaurrea/ Prólogo» in Aresti, Gabriel: *Obra Guztiak. Poemak I*. Jon Juaristi (arg.). Kriselu. Donostia. 10-99.

SARASOLA, I. (2016): «Gabriel Arestiren 'Harri eta Herri'-tik desagerturiko bi poema». *Berria*. 23/02/2016.

ZELAIETA, A. (2000): *Gabriel Aresti. Biografia*. Susa. Zarautz.

ZULAIKA, K. (2014): *Vieja luna de Bilbao*. Nerea. Madril.

Eranskinak: gutunak

Guatemalan, Azaroak 16-54

Arestitar Gabirel I'ri

Bilbaon

Adiskide berri:

Emen ditut zure idazlan bikaiñak, Irigoien adiskideak igorrita. Eztitan irakurri ditut eta biotz dardaraz. Idazle polita zaitugu eta gure euskera erreze ki menderatu duzu, ez-oitua zure adiñekoen artean. Poemak batez ere, ederrak eta xotillak. Beti izan da nire ametsa euskera bide berriak barna eramatekoa; nik iritxi ez dudana, zuek gazteok iaritxiko duzute noski. Ekiozu gogotik euskerari, eta or ikusiko duzu gure atso xahar hunek ez dizula ukhorik eginen gogoeta barne ta sakonenak ere argi distiratsuz iantzi ta aipatzeko. Zuri beintzat, lantxo auetatik ageri denez, bere altxorrek eskuka eskeiñi ditizu dagoneko. Iarrait taigabe, euskal arloa lantzen. Ezaldiek ere noiztan-ka, bear baiño usuago, biotz-atetan izanen dituzu, ez ordea etsi. Guk behar dugu gurea gurea dugun ondadsun zaitu, arthatu, apaindu aberastu ta bizkortu. Gazteentzako, bertzalde, eztago eginkaitzik, eta gazteen biotz beroetan ain zuzen, euskerak begi biak ezarrita dauzka.

Datorren banakoa, zure bi olerkiak argitaratuko ditut, urrengoan itz-lauzkoa. Euskadi ta Euskalerriren artean bereizketa egiten duzu; enetzako biak

berdin ditezke eta dira, euskaldun liraken neurrian. Itzak uts gertatzen dira gogoz ta arimaz betetzen ez dituguño; aipatu itzak ere euskeraren ispirituz ta gorputzez an[i]patu behar ditugu. Euskera gabe, ez dut nahi ez Euskadirik ezta Euskalerririk ere. Biak litezke ein berean erdeñagarri. Barka, otoi, ene ateral-ditxo au; gaitzez ez da izan, onez baizik. Eta iarraitu egoitik ere, zure lan ederrak bialtzen. Txerarik amultsuena ukanen dute gure baitan. Eta Iankoak kemen diezazuela Bizkaiko gazte oi, euskera amets dugun gaindegietara iasotzeko.

Ar ezatu adiskide zahar hunen zorion agurrik eta goraintzi minenak. Euskera bedi beti gure goiburu.

* * *

Bilbon, 1954-XII-27gnean.

Ibinagabeitiar Andima iaunari

Guatemalan

Nire iaun olesgarri eta ohoratua:

Ezin gogora zenezake zein atseginez rezebi nuen zure gutuna. Laket haundia eman dit nire poesi apalak gaitzetsi eztituzula iakiteak. Badakit gauza asko balio ez tutelera, eta horixegaitik nire eskerronik beroena emaiten dizut. Baina hoiek nire arimaren zati bat daramate, eta hala eztirela osoz arbuia-garriak pentsatzen dut. Baina batez ere emaiten dizut nire eskerrona hain gizabidetsu zarelako, nire euskal kemenari indar berri bat mailegatzeko, argitaratzen baitituzu zure errebista txukun-haundian nire olerkiak.

Euskal-Akademitik burua agertu arte ez nuen zure aldizkariaren ezein berri, zeren irakasle gabe ikasi baitut euskara beti egon izan naiz eremuan bezala, irakurten Bizkaiko Diputazinoko bibliotekaren euskal-liburuak, eta iakina, han zoritxarrez etzegoen gaur egunean egiten diren gauzen aierurik. Orain Iankoari eskerrak, adiskide euskaldun asko dut eta liburuetarik kanpora ilki naiz.

Iar ezau nire izena arpidedunen zerrendan, eta bidal ietzadazu gaurdanik atera diren Eusko Gogoa guztiak: nire zuzenbidea badakizu eta han hartuko ditut pozik. Gutun honekin parean igorten dizkizut nik egindako berze poe-

si batzuk, ipuin bat, eta erderetarik euskarara bihurtutako olerki batzuk. Zure abegia kausi dezatela igurikiten dut.

Eta berzerik gabe egiten dizut agur egungo, gutiziatzen dizkizudala Gauon-iai zoriontsu batzuk, nire goraintzirik segurenak eskeinten

Aresti S. Gabriel

* * *

Bilbon 1955/V/22gnean.
Ibinagabeitia'r Andima iaunari
Guatemalara

Nire iaun agurgarri hori:

Tamalez eta damuz betatzen (sic) zait bihotza hain denbora luze bat zuri idatz gabe egon naizelako. Baina hontan ezta nire errua izan, pozik izkribatu ukanen nizuke gutun bat, baina badira bi hilabete, eta Patriak deitu nau eta honelako deikerei uka-biderik ezpaitago, ihoan behar. Ordudanik kanpamenduan egon naiz, Orduñan, eta Irazusta zenak zergaitik dinoen bizia garratza dela ulertu dut. Orain zorionez, larrialdia iragan da, eta Bilboratu naiz, destino bat, idazlariz, hemengo gobernu militarean (sic) eman baitidate, goizaldeetan berzerik eztut ihoan behar, libro ditudala arratsaldeak.

Orain Bilbon izuzko uhin bat hedatzen da, eta asko dira gartzelara ihoan direnak. Eztute ikasiko euskaldunak bide bat baino eztagoela, eta hori gure hizkuntzaren lantzea dela.

Eztakit zer gertatzen den Etxaide Ionekin, baina dirudienez truka-aieru bat perfilatzen da adiskide hontan. Euskeraren onerako gauza bat egin ahal dezakezu, Ioni kemena ematea, edo hasitako bidetik eztadin irten egin-ahala egitea. Hemengoak apaldurixek, beldurrez beterik, batez ere ni, nagoen lekua dela-ta.

Orain izkribatzeko oporra badadukat, eta liburu bat argitaratzeko asmoan nago, nihor orain arte abiatu ezten bide baten, sonetuak. Estatuaren baime-na lortzen badut, eta gero egiteko dirua iaersten badut, berze behaztopa harririk ezpadut kausitzen, argitaratukoituz nire sonetuak, eta batera nik

asmatutako poesiako suerte berri bat, Rhapsodiak izendatzen dudana. Idazten dudana ezta osorik orthodoxo, Argentinako Garrigak dinoenez, bada bidali neutsozan lauzpasei sonetu, ausartatxoak (berak errana) zeritzoenak. Tamala da euskaltzaleek oraindino ez ulertzea gauza bat dela elertia eta bertze bat diferente moralitatea eta erleginoa. Haugatik eztut erran gura atheo edo erleginobakoa naizela, baina pintore baten moralitatea ezta bere desnudoen biluizitasunaren araura neurtua. Ulertzen banauzu eskertuko dizut nire alde parte hartzea, zeren behatu dudanetik euskaldunen gogo hertsia eta meharra da. Hontan finkatu izan da, ustet, gure kalte guztien sustraia. Egia, Khristo, Bethlehemena iaio dela, eta arrosak udaberrian ederrak daudela errateko gurago dut isildu eta mututu.

Eztakit badakizun Aita Onaindian liburuaren gelditzen ziren iheki guztiak arrapatu dituela estatuak: ausarkundeak beti iaresten du bere zigorra. Azkenik orain hemen egiten den penomenu bat azaldu nahi dizut, Bizkaian euskararen atzerakuntza motivatu zuenaren itzulikoa. Haundikiak euskaraz egiten iakin ala ez, bere kumeak dagitela nahi dute, eta hola dituzte neska-me-morroiak euskaldun izan behar dute, eta kumeei, inudeek, batez ere, eztiere erdaraz egin behar. Bilboko Parkean eta Granvian ere gauza egun orokoa da, inudeek eta lagun egiteko andreek ere, haundikien seme-alabekin, euskaraz baizik egiten eztiendela ikustea. Neu ere hemengo business baten diru-biltzailea nintzela, etxe askotan topatu dut ene burua erdaldun etziren kumeekin, gurasoak euskaldun izateke. Haugatik erran komuna da gaurko egunean Bizkaiko hiriburuan euskara aberatsen luxu bat dela.

Berze gabe, zure menpekorik apalena gelditzen naiz.

A.S.G.

Txirristi Mirristi

DIEZ RUIZ DE EGINO, Letizia

dre-letti@hotmail.com

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

LASARTE LEONET, Gema

gema.lasarte@ehu.es

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

Noiz jaso: 2017-02-25

Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 569-605. Bilbo
ISSN 0210-1564

Ahozko tradizioaren bidea azaleratzearekin batera, etorkizunerako begirada planteatzen da. Ahozko tradizioaren garrantzia eta onurak oinarritzapen teoriko baten bidez ikustearekin batera, bilketa lana egin da eta horretarako erreminta sortu da. Erreminta honen bidez hamazazpi eskoletako guraso nahiz ikasleengana joan gara ahozko erretorikako biltegia osatzeko. Erreminta honetan jaso diren osagaiak, esaera zaharrak, olerkiak, kantak, aho korapiloak, zotz egiteko formulak dira, besteak beste. Jaso diren emaitzak analizatu dira. Ikusi da betikoak errepikatzen diren edota berriak nahiz mistoak sortu diren. Emaitza hauek egun ezagunenak eta egun eskola eremuan erabilienak diren folklore bildumetan azaltzen diren ahozko esapide eta osagarriekin parekatu eta ondorioak atera dira. Azkenik, jasotako ahozko erretorikako osagaiekin bilduma bat atondu da eta ikastetxeetan erabil dadin eskaintzen da. Bertan, gaur egungo eskolan transmititzen den ahozko literatura agerian dago. Hori esanda, bistan da eskoletan kudeatzen ari den ahozko tradizioaren inguruko hurbilketa edo lagin txikin bat besterik ez dela eskuartean duzun lana, alderdi teorikotik nahiz enpirikotik behatuta.

Hitz-gakoak: Haur literatura, ahozko erretorika, folklorea, eskolak.

A estudiar la tradición oral se plantea una perspectiva de futuro. Se ha dado una base teórica a los beneficios y a la importancia de la tradición oral y se ha hecho un trabajo de recopilación, creando para ello una herramienta adecuada. A través de dicha herramienta nos hemos acercado a alumnos y padres de diecisiete escuelas. Gracias a la aportación de estos hemos creado un catálogo de retórica oral. Hemos recopilado, entre otros, refranes, poesías, canciones populares, trabalenguas y formulas para echar a suertes. Se han analizado los resultados y se ha comprobado si se repiten los elementos de siempre, o por el contrario se han creado nuevos, o hay alguna fusión entre lo clásico y lo nuevo. Se ha analizado a su vez, si estos ejemplos son los que mas se escuchan en el ámbito escolar en general, y si a su vez aparecen ya en las antologías de literatura oral. Para concluir, se han recopilado y puesto a disposición de las escuelas todos estos elementos de retórica oral. Hay que tener en cuenta que en ella se recoge la literatura oral que se transmite actualmente en los centros. Todo hay que decirlo, esto no es mas que una pequeña aproximación, tanto desde el punto de vista teórico como empírico, a la producción de tradición oral que se esta dando en el ámbito escolar.

Palabras clave: Literatura infantil, retórica oral, folclore, escuelas.

Lorsque l'on étudie la tradition orale, se profile une perspective d'avenir. Une base théorique s'est dessinée concernant les bénéfices et l'importance de la tradition orale et on a réalisé un travail de collecte en créant dans ce but un outil adapté. Grâce à cet outil, nous avons contacté des élèves et des parents de dix-sept établissements scolaires. Grâce à leur contribution, nous avons créé un catalogue de rhétorique orale. Nous avons collecté des

proverbes, des poésies, des chansons populaires, des allitérations et des formules de tirage au sort. On a analysé les résultats, vérifié s'il s'agit d'éléments habituels ou si au contraire on en a créé de nouveaux et s'il existe une fusion entre classique et nouveau. On a ensuite analysé s'il s'agit des exemples les plus utilisés dans le domaine scolaire en général et si on les retrouve dans les anthologies de littérature orale. Pour conclure, on a collecté et mis à la disposition des écoles tous les éléments de rhétorique orale. On y trouve la littérature orale qui se transmet actuellement dans les écoles. Il ne s'agit à vrai dire que d'une petite approximation, tant du point de vue théorique que du point de vue empirique, sur la production de tradition orale pratiquée dans l'environnement scolaire.

Mots-clés: Littérature pour enfants, rhétorique orale, folklore, écoles.

A perspective for the future is suggested for study of the oral tradition. A theoretical basis was established for the benefits and the importance of the oral tradition, and work was done on compilation, creating a suitable tool for this. We used this tool to approach pupils and teachers in seventeen schools. Thanks to their contributions we created a catalogue of oral rhetoric. We compiled, among other things, sayings, poems, songs, tongue twisters and good luck formulas. The results were analysed and it was checked whether the same elements as usual were repeated, or whether on the contrary new ones appeared or there had been any fusion between the classic and the new. In turn, it was considered whether these examples are most widely heard in the school sphere in general, and whether they already appear in anthologies of oral literature. Finally, all these elements of oral rhetoric were compiled and made available to schools. It should be borne in mind that this consists of the oral literature currently transmitted in schools. It must also be pointed out that this is no more than a brief approximation, both from a theoretical and from an empirical point of view, to the oral tradition that is being shaped in the school environment.

Keywords: Children's literature, oral rhetoric, folklore, schools.

Sarrera

Ahozko erretorika Haur Literaturan pertsonon garapenenaren alde egin dezakeen baliabide erakargarria da. Belaunez belaun ahozkotasanaren bidez gure folklorea transmititu izan dugu, pertsonen arteko interakzioa eta harremana sortuz. Beraz, ahazko erretorika folkloreakaren transmisiorako eta iraupenerako, eta baita pertsonon ongizaterako ere, oinarrizkoa dela baieztatu dezakegu.

Historian zehar ahazko tradizioak galera prozesu bat bizi izan du. Baina, askotariko autore eta ikerketei esker ahozkotasanaren tradizioak gure baitan dituen onurak argi geratu dira, izan ere, tradizioak pertsonak eraikitzen laguntzen du. Horregatik, egungo eta etorkizunerako gure eginkizuna funtsezkoa da, tradizioa sortzen jarraitu behar dugu.

Lanari indarra emateko eta azturaren egungo egoera zein den jakiteko asmoz, ikerketa bat aurkeztuko dugu. Ikerketaren bidez, eskola eremuko ahazko literatura biltzea eta folkloreakaren bilduma bat egitea dugu helburu. Horretarako, baliabide bilgari bat sortu dugu, hots, bilketa erreminta edota fitxa bat, non zehaztu diren bildu beharreko materialen *itemak* edota kontzeptuak galdetegi baten bidez. Behin fitxen erantzunak bilduta eta emaitzak interpretatuta, askotariko ondorioak ateratzeko aukera izan dugu. Beraz, ondorio zehatz bat azaleratuko bagenu, tradizioa transmititzen dela eta tradizioa berri bat sortzen ari garela esango genuke.

Marko teorikoa

Euskaltzaindiaren *Literatura Terminoen Hiztegia*n azaltzen den definizioaren arabera, «erretorika grekotik datorren hitza da, eta jendaurrean hitz egiteko trebetasunari egiten dio erreferentzia» (Altzibar, 2008:240). Mendetan zehar irakasgai garrantzitsua izan da eta literaturarekin harreman estua izan du; hasieran ahozkotasanari zuzenduta zegoen, baina geroxeago idatzirako bidea egin zuen. Euskal Literaturan, idatzizkoan zein ahozkoan eragin zuzena izan du, gaur egungo bertsolaritza, ahazko genero erretorikoa, horren paradigma dugu (Garzia, 2002).

Ahokotasunak lengoiairekin zerikusi zuzena izan du beti, izan ere, ahokotasuna lengoiairekin adierazten dugu. Gainera lengoiaia aintzat hartuz, landuz eta garatuz, ahokotasuna sustatzen da, eta, hartara, komunikazioa eta adierazkortasuna lantzen direla esan dezakegu.

Horrela izanda, ahozko erretorika on bat bermatzeko, lengoiairen erabilpen egokia beharrezkoa da. Izan ere, lengoiaia, gure kulturaren parte eta gizon-emakumeen jaraunspen kulturalaren transmisiorako eta asimilaziorako eragile nagusia da. Lengoiairen erabilpenaren ondorioz, pertsonen arteko interakzioa sortzen da eta pertsonok gai gara gure lengoiaia inguru sozialera moldatzeko. Esaterako, helduen eta haurren arteko interakzioa sortzen denean, helduak gai izan behar du bere lengoiaia testuinguru sozial horretara moldatzeko, kasu honetan, haurraren ulermen gaitasunera. Horretarako, helduak hainbat baliabide erabiliko ditu, haur-hizkera, ahots tonu ezberdinak, kantak, ipuinak... Garrantzitsua da horrelako baliabideak erabiltzea, izan ere, Juan Kruz Igerabidek (1993:7) esaten duen bezala «Haurrak mintzamina eskuratu baino lehenago dar-dar-hizketa edo bibraziozko komunikazioa besterik ez du nabaritzen» beraz, haurrak ahokotasunaren mundura hurbiltzeko ezinbestekoak dira.

Baina, haurrak ahokotasunaren munduan murgiltzen hasteko benetan eraginkorra eta funtzionala izan den eta gaur egun den baliabidea Haur Literatura da, eta lan honen gaiarekin lotura eginez, Tradiziozko Ahozko Haur Literatura zehazki; betidanik ezagutu ditugun esaera zaharrak, olerkiak, haur hizkera, zotz egiteko formulak, aho korapiloak, jolasak, kantak, lo-kantak, igarkizunak, ipuin hasierak, ipuin amaierak, koplak, ipuin-herrikoiak... biltzen ditu termino horrek (Etxaniz, 2009). Juan Kruz Igerabidek, *Bularretik Mintzora* liburuan (1993:43), «Haur literaturak tradizioan bizirik iraun du eta nolabait ere bizirik dirau gaur egun, nahiz hiltzorian egon», aipatzen du. Baina, zer da tradiziozko ahozko Haur Literatura? Zergatik iraun du hainbeste urte? Zergatik dago hiltzorian? Galdera hauek erantzuten saiatu dira aditu asko, esate baterako, Juan Kruz Igerabide, Carmen Angeles Perdomo López, José Rodríguez Polo, Teresa Colomer, Jeronimo Jose Bellido Zambrano, Xabier Etxaniz, Yolanda Arrieta, Pedro Cerrillo... eta amai-gabea izan daitekeen adituen zerrenda.

Ahozkoaren tradizioa definitzen saiatzen bagara, Jeronimo Jose Bellido Zambranok (2010) sorturiko definizioa aipatuko genuke:

La tradición oral es una forma de transmitir desde tiempo inmemorial la cultura, la experiencia y las tradiciones de una sociedad a través de relatos, cantos, oraciones, leyendas (Zambrano, 2010:1).

Hortaz, autore honen ideiaren ildotik, ahozko tradizioa betidanik existitu da eta kultura baten folklorea biltzen du. Ahozko tradizioak kultura bakoitzaren istorioak, ohiturak eta ezagutzak biltzen ditu, ahozko literatura sortuz. Ahozko literatura literatura herrikoa izan da, herriak sortu eta garatu du, eta gehienetan gauzak irakasteko erabiltzen zen. Transmittitzen ziren istorioetan gizarte sistemaren kritikak zeuden, beti ironiaz eta umorez beteak (Etxaniz, 2011). Ahozko tradizioaren ezaugarri nabarmena da, ahoz-ahoz transmititzen dena, esperientziak etengabe berregituratzen eta biziberritzen, atzeraelikadura amaigabe batean sartuz (Igerabide, 2003). Beraz, igorlearen arabera, istorioak modu batekoak edo besteoak izaten ziren, igorle bakoitzaren ideologia agerian geratuz: ondorioz, entzuleek istorioak entzuten zituzten bakoitzean, istorio ezberdinak entzuteko aukera zuten.

Baina distira guztiak ez dira urre. Ahozko literaturak aldaketa bortitza bizi izan zuen idatzizkorako trantsizioan. Ahozko literatura idatzizkora pasazenean, aldaketa ideologikoarekin batera egin zen, hau da, ahozko tradizioan egiten ziren kritikak baztertzen saiatu ziren, eta ahozkotasunaren berregituratzea eta naturaltasuna galduz joan zen, ahozkotasunetik urrunduz. Honekin batera, ahozko kontakizunak idatzizkora pasatzeak aldaketa garrantzitsua ekarri zuen, esaterako inprentaren asmaketa eta komunikabideen sorrera. Euskal Literaturak ere aldaketa nabaria bizi zuen, literatura herrikoa transkribatzerako orduan zentsura prozesua bizi izan zuen, gehienbat erlijioaren poderioz (Etxaniz, 2004).

Ahozko literaturak idatzizkora pasatzean bizi izandako aldaketaz gain, urteekin eta hainbat arrazoiengatik ahozko tradizioa galtzen joan da, nahiz eta oraindik ahozko genero batzuetan bizirik egon. Galera horren zergatiak askotarikoak dira, baina arrazoi guztien jatorria bera da, munduaren globalizazioa.

Globalizazioaz hitz egiten dugunean, munduaren modernizazteaz hitz egiten dugu, hau da, munduak urteetan zehar bizi izan duen modernizatze prozesuak eragindako aldaketez. Honen jatorria informazioaren eta komunikazioaren iraultza teknologikoan aurkitzen da. Eta beste faktore askorengan bezala, gure tradizioan eragin zuzena izan du, batez ere gure inguruko bizitza erabat aldatuz eta gure pentsamendua eta ikuspuntua globalizazioaren nahikerietara zuzenduz.

Honekin guztiarekin, eta Carmen Angeles Perdomo Lópezek (2003) aipatzen duen ideiarekin bat eginez, gaur egungo tradiziozko ahozko haur kultura gehiena ia desagertu da, mundu elektronikoak ordezkatzuz, eta honen ondorioz, haurren gune ludiko eta irudimenezkoa mundu elektronikoaren menpean geratuz. Gure tradizioa globalizazioaren eskuetan utziz gero, gure sustraien, gure memoria historikoaren eta gure ondare kulturalaren galera izango da (Rodríguez Polo, 2003).

Juan Kruz Igerabidek (1993) tradizioaren galeraren inguruan hausnartu zuen, ideia interesgarriak eta islatzaileak agerian utziz. Aditu honek dio teknologiak plazer elementuak hartu eta era itxuragabea ugaltu dituela, betiere, irudimenaren kontsumorako. Horren bidez, irudiak eta hitza mugarik gabe ugaltzeko eta deformatzeko aukera sortu da. Horrela, gaur egungo gizarteak aspaldiko ipuin zaharkituak egokitu eta itxuraldatu ditu. Gainera, istorioen eta irudien bila *mass mediara* jotzen dugula aipatzen du, pertsonengana jo beharrean, hala hitzaren espiritua galduz. Igerabideren esanetan (1993:10), «Amonaren irudi borobilaren lekua telebistak hartu du; aitona-aren ahots oihartzuntsuarena, bafleak».

Urteekin eta globalizazioaren poderioz ahozko tradizioa galtzen joan den arren, ez dugu ahaztu behar oraindik bizirik dagoela. Gainera, XIX. mendean, hainbat gertakariengatik, tradizioa berreskuratzeko interesa garatu zen. Alde batetik, industrializazioaren eta alfabetatzearen eraginez sorturiko aldaketa soziala zela eta; aldaketa horien eraginez ohiko ahozko tradizioaren galera zettorren, eta beraz, ahozko transmisioa babesteko tes-tuak finkatzeko desioa jaio zen. Bestalde, europar kultura nazionalen ezarpenaren momentuan, kultura herrikoari buruzko interesa piztu zen herriaren adierazpen moduan; hori kontuan hartuta, herrialde bakoitzaren

kultura herrikoia edo folklorea aztertzeko ikerketak sustatu ziren (Colomer, 2010).

Aurrerago, folkloreak eta ahozko tradizioaren inguruko azterketa anitz burutu ziren, gaiaren inguruko emaitza oso positiboak lortuz. Ikerketak aurrera egin ahala, ahozko tradizioaren inguruko interesa gero eta handiagoa zen, eta tradizioaren jatorriari eta istorioan izan duen funtzio sozialari buruz ikertzen hasi ziren. Duela gutxi, psikologia ahozkotasanaren gaiak interesatzen hasi zen, batez ere, irudikapen psikikoaz, izan ere, ahozko tradizioak kultura desberdinetan izan duen arrakasta aztertzea zen. Azkenean, ikerketa askoren ustez, ahozko tradizioak biltzen dituen generoen ezaugarriak pertsonen adierazpenerako funtsezkoak dira (Colomer, 2010).

Horren haritik, gaur egun, asko izan dira horren inguruan ikertu eta idatzi duten autoreak; bakoitzak bere ikuspuntutik baina guztiak mezu berarekin, ahozko tradizioa ezin da galdu, ahozkotasanak dituen onurak tradizio hitza baino haratago doaz. Hurrengo lerroetan ahozkotasanaren garrantziari buruz autore askok plazaratu dituzten ideiak edota iritziak azalera-tuko ditugu, zer esanik ez iritziekin ados gaudela.

Teresa Colomer-ek, *Introducción a la literatura infantil y juvenil actual* (2010) liburu ezagunean, literaturaren ikuspuntu globalari buruz hitz egiten du, ahozko literaturaren tradizioa ahaztu gabe. Colomerren ustez, ahozko literaturan pertsonen arteko interakzioa egon behar den arren, aldi berean beste baliabide askok parte hartzen dute. Izan ere, haurrek erritmo bat jarraitzen dute, keinuak egiten dituzte, gauzak errepikatzen dituzte, abesten dute, arau sozialak ikasten dituzte, forma linguistikoak ikasten dituzte eta bakoitzaren gaitasunak esploratzen dituzte. Beraz, haur folkloreak parte diren baliabideak hiru multzotan sailkatzen ditu Colomerrek: a) Estimulu pertzeptiboekiko harremanak (soinudun eta motorrak): ahotsa, erritmoa, melodia, mugimendua, intonazioa; b) Jolasa eta aurkikuntzaren arteko lotura afektiboa: errepikapenak, memoria...; c) Lotura soziala: besteekiko harremana, hizkuntzaren jabekuntza, arau sozialak, munduaren ezagutza.

Jeronimo Jose Bellido Zambranok (2010) berriz, ahozko tradizioa baliabide iturri agorrezina dela dio, askotariko funtzioak eskainiz. Ahozko tra-

dizioa erabilia, literaturara lehenengo hurbilketa egiten da, irakurtzen eta idazten jakin baino lehen. Gainera, literaturaren erritmorako eta musikalitaterako aukera ematen du era ludiko batean, bakoitzaren kulturara hurbiltzeko, kulturaren historia eta ohiturak ikasiz. Aipatzen du ere, zenbait balore lantzeko aukera ematen duela, esaterako, adiskidetasuna, solidari-tatea, tolerantzia, errespetua, maitasuna, arrazismoa, desberdintasunak eta baztertzea.

Carmen Angeles Perdomo López (2003) La Laguna Unibertsitateko irakasleak hurrei zuzendutako ahozko tradizioak balore hezigarriak dituela defendatzen du. Bere defentsan zortzi balore desberdintzen ditu: 1) Ludikoa: jolasa da abiapuntua haurraren pertsonalitatea garatzen joateko emozionalki garatzen den bitartean; 2) Linguistikoa: ahozkotatasunaren eta pentsamenduaren lotura. Lexikoa, intonazioa eta ahoskatzea garatzeko; 3) Estetikoa: esku jolasak, kulunka jolasak, jolas erritmikoak; 4) Etikoa: jokatibide moralaren eraikuntza. Imitazioaren garrantzia; 5) Soziologikoa: munduaren ikuspuntuaren zabalkuntza. Haurrak bere kulturarekiko lehenengo harremanak; 6) Psikologikoa: pertsonaren ezaugarriak bultzatzen dira: behaketa, atentzioa, adimena, memoria, kreatibitatea, jarrera kritikoa, sensibilitatea; 7) Diziplinartekoa: era askotako ikaskuntza, curriculumaren edozein ikaskuntzarako baliagarria dena; 8) Afektiboa: Lehenengo jolasetan transmititzen den afektibitatea egokia izango da haurra literatura munduan murgiltzeko.

Jose Rodriguez Polo (2003) Granadako Unibertsitateko irakasleak egin-dako lanean, ahozko tradizioak haur hezkuntzako trebetasun linguistiko eta literarioen garapenean duen garrantziaz hitz egiten du. Dioenez, haurrak bere bizitzako lehen urteetan jaso dituen hitz guztiak etorkizunean baliagarriak izango dira eta hauek ahoz jasotzen dira. Beraz, ahozkotatasuna txikitatik lantzea lengoaiaren garapenerako baliabide ezin hobea da. Horrela, hel-duak haurrari bere esperientziak transmititzen dizkio, haurra hitzen munduan murgiltzen du, eta haurra bere kulturaren ezaugarriak ezagutzen hasten da. Ahozko literaturak eskolan duen paperari buruz hitz egiten du, ikaskuntza metodo berriak eskaintzen dituela esanez; didaktika berria, eraginkorra, aberasgarria eta lagungarria.

Ez dago dudarik, aurreko autore guztien iritziak eta ideiak kontuan hartu behar direla, eta hala izanda, une honetako eta etorkizuneko haurrei ahozko literatura transmitituz gero, pertsona berriak sortuko ditugula. Baina, gure barnean zeozer mugitzea lortu duena, eta bere hitzak gure gorputzean betiko gordetzea lortzen duena, Juan Kruz Igerabide da. Berak idatzitako liburuetan eta artikuluetan, ahozkotasanari, ahozko literaturari eta tradizioari buruz hitz egiten duenean, bere barneko sentimenduetatik hitz egiten du, haurarentzat edo pertsonarentzat onuragarria izan daitekeela adieraztea baino haratago joanez.

Igerabidek (1993, 2003, 2011) dioenez, pertsonon lehenengo esperientziak garapen emozionalarekin lotuta daude, gure baitan eta interakzioaren bidez gertatzen den esperientzia emozionalean. Haurra jaiotzetik elkarrekintza batean bizi da, eta txikitatik curiositatea sentitzen du, mundua ezagutzeko desioa du. Beraz, lehenengo zantzuak doinuak dira, bere gorputzak egiten dituenak zehazki eta pixkanaka hitzetara ailegatzeko prozesua martxan jartzen du. Tradizioarekin jarraitzeko lau zergati aipatzen ditu Igerabidek (2003): 1) hizkuntzaren «sena» lantzeko aukera paregabea eskaintzen duelako, 2) lurralde bateko eta historiako sustraiak sendotzeko bidea delako, 3) oreka psikologikoa lortzeko lagungarria delako, eta 4) gozamen estetiko lortzeko aukera ematen duelako.

Igerabidek, oro har, ipuinei egiten die erreferentzia bere lanetan, zehazki amandre ipuinei eta bere onurei. Amandre ipuinak honela definitzen ditu «bihotzetik bihotzera, ahotik belarrira, izakeratik izakerara eginiko elkarrizketa eta zubitizat jo genitzake» (1993:12). «Prozedura fantastiko aberatsak» (1993:12) bezala definitzen ditu. Euskal amandre ipuin baten adibidea «Mari Xor» dugu, Mari Errauskinen euskal aldaera. Haurrari ipuina eskaintzen diogunean, munduaren deskripzioa eskaintzen diogu, eta momentu horretan haurra harremanak sortzen hasten da. Sinbolo edo irudien bidez, mundua ulertzen hasten da, izan ere, sinboloak dira haurraren egia eta, hauen eraginez, haurrak sendotasuna eta segurtasuna sentitzen du.

Ez hori bakarrik, Igerabide haratago doa. Amandre ipuinen «eginkizun terapeutikoari» (1993:32) buruz hitz egiten du. Ipuinek, arazo edo oztopo

larriak islatzen dituzte, baita arazoei edo oztopoei aurre egiteko era askotariko irtenbideak daudela ere; beraz, haurrek arazoei aurre egiten ikasten dute. Izan ere, «ipuinetan, eguneroko existentziari buruzko galdera-erantzunen bidez, barne-errealitatearen eta kanpokoaren arteko harremanak irudikatzen dira» (1993:21); haurraren barne gatazka gogorrei irtenbidea eskaintzen diete. Istorio modernoekin konparatuz gero, hauek gauza «garratzak» alde batera uzten dituzte, eta benetan transmititu behar duguna da bizitzan gauza okerrak zein onak aurkituko ditugula.

Nahiz eta amandre ipuinak edota ahozko tradiziozko gainontzeko generoak zaharrak iruditu, lantzea eta tradizioarekin jarraitzea oso garrantzitsua da. Egia da tradizioa zaharkitua dagoela eta erlijioaren eta ideologiaren eragina handia dagoela jaso izan ditugun lanetan, baina honen aurrean bi aukera leudeke: tradizioa baztertzea eta tradizioak ematen dizkigun gauza onuragarri guztiak galtzea, edo tradizioarekin jarraitzea, buelta bat ematea bertsio berriak sortuz, betiere tradizioaren egitura errespetatuz, gehienbat irudi poetikoak.

Aurreko paragrafoetan esandakoa kontuan harturik, argi dago tradizioarekin jarraitzeko eta aipatutako onurak bermatzeko helduon papera oso garrantzitsua dela, gu baikara tradiziotik edan dugunak eta transmititzeko ahalmena dugunak. Igerabidek (2003) tradizioa berpizteko hiru eragile proposatzen ditu: a) familia: etxeko tradizioa. Seme-alabei ohe ertzean eserita urteetan zehar transmititu diena. Ohe ertza da ahozko haur tradizioaren gune nagusia; b) eskola: jolas-literatura ia guztiak gertatzen diren tokia. Horrekin bat datoz buru-garapenerako jolasak, igarkizunak; c) haur literatura: ahozko tradiziotik hurbil dagoenez, tradizioa berpizteko lagungarria. Pertsona bakoitzak irakurketa bat egiten dio tradizioari, interpretazio berriak sortuz eta tradizioa eraldatuz; horrela, tradizio bizia sortzen da.

Igerabidek esaten duenaren haritik, tradizioa etxean edo eskolan kontatzen, berpizten eta aberasten da. Horretarako, egoerak sortu behar dira eta momentuak aprobetxatu, eta, behar izanez gero, biltegi-tara joan eta hortik lan egin. Azkenean, tradizioaren transmisioa prozesu natural bat da, bihotzetik bihotzera kontatu behar dena. Hau horrela izanik, Igerabidek (1993) pertsonen arteko komunikazio zuzena bilatzea proposatzen du, hiru faktore

kontuan harturik: gurasoen eta umeen artean etendako tradiziozko katea berriro lortzea, gurasoek jarrera indartsua hartzea eta komunikabideek ere lan egitea.

Idea hauekin bat egiten du Carmen Angeles Perdomo Lópezek (2003). Perdomo Lópezen ustez, ahozko tradizioa irudizko munduan murgiltzeko bidea da. Horretarako, denon artean tradizioa berreskuratu, gogoratu eta bildu behar dugu. Perdomo Lópezek ahozko tradizioa jorratzeko irakasleentzako gomendio batzuk proposatzen ditu: eskolak folklorea babestu behar du; irakaslearen funtzioa da ahozko tradiziozko testuak biltzea eta transmititzea; irakaslearen helburua izan behar du bere ikasleen interesa piztea; ahozko tradizioa literaturara hurbiltzeko modu egokia ez delako ideiarekin apurtzea; ikasleen lengoia aberastea, komunikazio egoerak sortuz.

Ahokotasunaren transmisioan aditua den Pello Añorgak (2011) ahoz-kora hurbiltzeko gakoak proposatzen ditu. Añorgaren esanetan, ipuin klasiko guztiak ahots gora kontatzeko prestatuak daude, beraz, heldua eta haurra espazio berean elkartu behar dira eta, ahots gora jardunez, haien arteko lotura afektiboa sortuko da. Kontuan hartu behar da haurra gertuago bizi dela ahozkotik idatzizkotik baino, hau da, bere gorputzetik, beraz, keinua, arnasa eta begirada bere komunikazio adierazpenetik hurbil daude. Esandako guztiagatik, lan honek honako xedeak ditu.

Helburuak

1. Ahokotasunaren garrantzia eta onurak azaleratzea, hainbat adituren teorietan oinarrituz, ahozko literaturak gure kulturaren irauteko eta transmititzen jarraitzeko.
2. Gaur egun eskolan transmititzen den ahozko tradizioa biltzea, eskoletan banatutako inkesten bidez, bilduma bat sortzeko.
3. Lortutako emaitzak Haur Folklorearen Bilduma esanguratsuekin alderatzea, bilduma desberdinak aztertuz, gure ikerketan jasotako emaitzen ekarpen berriak eta errepikatzen direnak ikusi ahal izateko.

Metodoa

Atal honetan, folkloreaken bilduma burutzeko erabili den metodologiaren azalpena egingo da. Baina, hori azaldu baino lehen, eta apur bat lanaren nondik norakoak kokatzearen, testuingurua azaltzea komenigarria da.

Ikerketa haur hezkuntzako etapari zuzenduta dago, hots, 0-6 urte bitarteko haurretan oinarritu da. Horretarako, hainbat ikastolaren parte hartzea behar izan da. Oro har, Arabako ikastolak izan dira informazioaren bilketan parte hartu dutenak, gehienak Gasteizkoak izanik. Hortaz aparte, Bizkaiko (1) eta Nafarroko (1) ikastolek ere parte hartu dute. Denetara, 17 eskola.

Lanaren helburua folklore bilduma bat sortzea izanik, ikerketa aurrera eramanez ahal izateko, bilketa erreminta bat sortzea erabaki da. Bilketa erremintak jasoko dituen kontuak zehazteko asmoz, Xabier Etxaniz (2009) *Puntan-punta bat* liburuan jasotako folklorea oinarritzat hartu da, izan ere, bertan Etxanizek euskal tradizioetik jasotako elementuak biltzen ditu. Behin informazio bilketarako eremuak edo *itemak* zedarrituta, erreminta sortu dugu. Erreminta baliabide bilgarri bat da, bertan bildu nahi diren datuak zehazten dira, eta azpian ezagutzak idazteko lekua dago. Ezaugarri hauek kontuan harturik, erreminta irekia eta kualitatiboa dela baieztatu daiteke. Erreminta horretan, bilduma sortzeko beharrezkoa den informazio guztia jasota geratuko da.

Erreminta sortzeari behatuz, ikerketa kualitatibo baten aurrean gaudela esan genezake. Izan ere, metodo kualitatiboak behatu nahi dena behatzeko tresna tipoa sortzea du helburu, eta hori da guk egin duguna lehenik eta behin.

No debemos olvidar que los diferentes métodos son herramientas distintas para responder a preguntas diferentes. Los métodos cualitativos se refieren a qué tipo y los cuantitativos a cuánto de un tipo (Kvale, 2011:74).

Lanaren helburua metodo kualitatiboekin lotzen badugu, konturatzen gara, hezkuntza arloan bezala, planteamendu kualitatibo batek errealitatea

ikusteko eta interpretatzeko aukera ematen duela. Lan honen kasuan, erreminta beteko duen pertsonaren jakintzak jasoko dira, egungo errealtatea agerian geratuz. Izan ere, sortutako erremintan agertzen diren taula batzuetan, ahozko literaturaren kontu batzuk agertzen dira (esaera zaharrak, kantak, aho korapiloak...) eta pertsona bakoitzak ezagutzen eta erabiltzen dituen arabera beteko ditu taulak. Atal honek askatasunez beteatzeko aukera ematen du, izan ere, bakoitzak ezagutzen duena bakarrik beteko du eta kopurua ez da kontuan hartzen, hau da, berdin du zenbat esaera zahar jarri edo zenbat kanta jarri. Ez hori bakarrik, inkesta testuinguru diferenteetan egin denez, testuinguru diferente horietako ezaugarriak jasota geratuko dira.

1. Lehen grafikoa: Bilketarako erabilitako inkesta.

AHOZKOTASUNA EGUNEZ EGUN GALTZEN ARI DENA	
Idatz itzazu ondorengo taulan ezagutzen eta erabiltzen dituzun kontu hauek: (leku gehiago behar izanez gero, orri zuri bat erabili eta inkestan grapatu)	
ESKOLAREN IZENA ETA HERRIA: ITURRIA:	
Esaera Zaharrak	Adibidez: Dagoenean bonbon, ez dagoenean hor konpon
Olerkiak	Adibidez: Kiku, kiku, kaikua, lotan dago katua. Kiku, kiku, lapurra, lotan dago txakurra. Kiku, kiku, ilargi: lo daudenen zaindari.
Haur Hizkera	Adibidez: txitxi (haragia), tete (txupetea)...
Zotz egiteko formulak	Adibidez: Dona dona katona, Sutondoan aitona, Lepotik behera kuttuna, Irten kanpora Neska edo mutil tuntuna...
Aho korapiloak	Adibidez: Akerrak adarrak okerrak ditu...

AHOZKOTASUNA EGUNEZ EGUN GALTZEN ARI DENA	
Jolasak (jateko, txalo, laztanak eta kilimak, atzamar, besoetan, kuku, magalean, sendatzekoak, korroan...)	Adibidez: Arre arre mandako, bihar Tolosarako, etzi Iruñarako, handik zer ekarriko, zapatak ta gerriko.
Kantak	Adibidez: O, bugi, bugi, bugi
Lo-kantak	Adibidez: Haurtxo txikia sehaskan dago, zapi zurian txit bero. Amonak dio: ene potxolo! Arren, egin lo,lo, lo.
Igarkizunak/Asmakizunak	Adibidez: Puntan punta bat, atzean zulo bat. Zer da? <i>Jostorratza</i>
Ipuin hasierak	Adibidez: Behin batean...
Ipuin bukaerak	Adibidez: Hala bazan edo ez bazan...

Emaitzak

Behin inkestak prestatuak zeudelarik, inkestak eskoletan banatu ziren, betiere, Graduko ikaskideen laguntzaz. Inkesten banaketa eskoletan egin aurretik, baimenak eskatu ziren. Fitxa guztiak jasota geratu ziren: Araban (29 inkesta), Bizkaian (4 inkesta) eta Nafarroan (3 inkesta), guztia (36 inkesta) jasoz.

Emaitzak jaso ondoren eta emaitzak ordenatu ondoren, ateratako emaitzak azaleratuko ditugu. Bilketa erreminta bakoitzak erantzun mota ezberdinak izango ditu, beraz, banan-banan aztertuko ditugu ondoren emaitza orokorrak atera ahal izateko.

Parentesien artean zehazten den zenbakia, kontu bakoitza inkestetan zenbat aldiz errepikatu den ikusteko baliagarria da. Esate baterako, *A ze parea, karakola eta barea* esaera zaharra (15), 15 inkestetan agertu da.

Kontuen ondoan (B) hizkia zehazten denean, Bizkaiko inkestetan soilik agertutako kontuak dira. Aldiz, (N) hizkia zehazten denean, Nafarroako inkestetan soilik agertutako kontuak dira. Eta generoari loturiko ñabarduren bat balu (G).

ESAERA ZAHARRAK

• A ze parea, karakola eta barea (15) • Abenduko eguna, argituko orduko iluna (1) • Agur benur eta jan jogurt (3) • Alfer egon eta alfer lana egin, biak berdin (1) (N) • Amen: zu hor eta ni hemen (1) (N) • Ameriketara be txakurrek ortozik (1) (B) • Arrats gorri goiz aterri (1) (B) • Arratsaldea gorri, goizean euri (1) (B) • Asko hitz egin eta gutxi esan (1) • Askoren mina, tontoen atsegina (1) (G) • Astoak zaldiari belarri haundi (1) (B) • Azaroa hotz, negua motz (1) • Bakoitzak berea, Jainkoaren legea (3) • Begiak beti argi (1) • Belarri batetik sartu, bestetik atera (3) • Bi begik batek baino hobeto ikusten dute (1) • Bihar arte Bonaparte (1) • Bost zentimetroko pupua eta bost euroko trapua (1) (N) • Dagoenean bonbon, ez dagoenean hor konpon/ egon (6) • Egizu beti on, ez jakin arren non (1) (N) • Egon zaitetz lo eta jango duzu mehe (1) • Eroriz ikasten da oinez (2) • Eskerrik asko eta horrelako asko! (1) • Eskerrik asko, Mari Belasko. Okela gutxi eta salda asko (1)	• Euskara bihotzean, baina erdara ezpainenetan (1) • Ezina, ekinez egina! (2) • Geroa, alferraren leloa (5) • Gezurrak, hanka motzak (2) • Gogoko lekuan aldaparik ez (2) • Egintzak lo eta jango duk mehe (1) • Hobe da ezer, ezer ez baino (1) • Hor konpon Maria Anton (9) • Jan eta edan eta bakea eman (1) • Jan eta lo, beti potolo (1) • Kanean uso, etxean otso (8) • Lan lasterra, lan alferra (3) • Lapur handiak baino errazagoa da lapur txikiak harrapatzea (1) • Nirea nire eta zurea gure (1) • Nolako aita, halako semea (1) (G) • Osasuna, munduko ondasuna (1) • San Blas, ito arte arnas (1) • Sudur luzeak urrutitik usaintzen du (1) • Txapela buruan eta ibili munduan (1) (G) • Urrutiko intxaurrak hamalau, gerturatu eta lau (3) • Usteak erdi ustel (2) • Zenbat buru hainbat aburu (2) • Zer egingo dugu? Hil arte bizi (1) • Zer ikusi, hura ikasi (4) • Zozoak beleari, ipurbeltz (10) • Zu hor eta ni hemen (1)

OLERKIAK		
<ul style="list-style-type: none"> • Begiak ikusteko Bihotza maitatzeko Eta umore ona Zoriontsu bizitzeko (3) • Goian daukat burua Erdian bularra Alboetan besoak Esku eta atzamarrak Sabelaren erdian Zilborra kaxkarra Atzeko ipurditik Bota dut puzkarra (1) Dar-dar, dar-dar. Hatzez dar-dar, Gero-gero Zopa bero, Peru Peru Goian zero Udazkena joan da eta Etorri jaun negu (1) • Antton gure mutila, ipurdi borobila, galtzontzilloak jantzi, ta ahaztu zapatilak. (2) 	<ul style="list-style-type: none"> • Egia gezur, gezurra egi metro bateko sudurra hazi zait niri (1) • Han hori eta hura edaririk onena iturriko ura (1) Hau, hori eta hura. Edaririk onena iturriko ura. Hemen, hor eta han. Ogia «pan», ebaki eta jan (1) (N) • Elurra mara-mara Teilatu ertzak biribil Elurra mara-mara Lurra maindiretan bil Elurra mara-mara Amandre zuria pasiran dabil (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Elurra beltz eta ikatza zuri, odola berde, porrua gorri, egia gezur, gezurra egi, metro bateko sudurra hazi zait niri (1) • Hostoak lehor eta orriak zimel, udazkenean zuhaitzak beti goibel. (1) • Txiribipa Hutsik dauka tripa. Txiribipe Goseak dago Felipe. Txiribipi Korrika doa Pipi. Txiribipo Lurrera erori da Ziplo. Txiribipu Pipik belaunean pupu(1)

HAUR HIZKERA		
<ul style="list-style-type: none"> • A papa: kalera/pasatzera (3) (B) • Akabo (1) (N) • Apatxi(n)/apalatxo/apatx: eseri (12) • Aupa (1) (N) • Bapo: bukatu da/nahikoa (2) • Bibi: biberioia (2) • Bihotza (1) (N) • Fu: beroa/putz egin/erre (5) • Guau guau: txakurra (1) • Kaka (2) Katapun: erori (1) • Kili-kili: kilimak (3) • Koko (1) • Kosko: kolpea (1) • Kris-kras: itxita dago (1) • Ku-ku: ezkutatu/agertu (3) • Lolos: lo egin (8) • Mami/mama: ama (2) • Mamua (1) • Mari sorgin (1) (N) • Mau: haginkada (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Moñoño/Moñoña (1) (N) • Muxu (1) • Ñam-ña: jan (6) • Ninia: haur txikia (3) • Pa/patxoa: musua (6) • Pipi: txoria (1) • Pippi: txiza (1) • Pis pas: bukatu da (3) • Pis paus: bukatu da (1) • Pitin: pixka bat (1) • Pitxin: txikitxoa (1) (B) • Plisti plasta: uretan ibili (4) • Popo: autoa (1) • Pottoko/Pottoka (1) (N) • Pun (1) (N) • Punba/punbala: kolpea erortzean/jausi (3) • Punba: baloia (1) (N) • Punbala (1) (N) • Pupa/pupua/pupu: mina (15) 	<ul style="list-style-type: none"> • Purrut-purrut: puzkerra (1) (B) • Sorgintxo (1) (N) • Tas-tas: jo (2) • Tata: arreba, ahizpa (2) • Tato: anaia, neba (1) • Tete: txupetea (5) • Tili-talan: zabua (1) • Tipi-tapa: oinez ibili (2) • Tirrina: zilborra (2) • Titi: bularra (1) • Txipli txapla: dutxa/bainua (1) • Txitxa/txitxi: haragia (4) • Txuri: mototsa (1) • Upa-aupi: besoetan (2) • Zintz egin: mukiak kendu (1)

ZOTZ EGITEKO FORMULAK			
<p>Dona dona katona Sutondoan aitona lepotik behera kuttuna, irten kanpora neska edo mutil tunttuna (22)</p> <p>Dona dona katona Sutondoan aitona lepotik behera kuttuna, irten kanpora neska edo mutil tunttuna azeituna, babarruna, nor geldituko ote da. (3)</p>	<p>Don don kilikon Hortxe dator Don Ramon, Saltsa pika tortolika, Patinetean korrika (1)</p> <p>Don don kikilikon Saltsa pika Tortolika Patinean korrika (1)</p> <p>Don don kikilimon Saltsa pika Tortolika De bu zon Aitona martzelon Kixki eta mixki Eta kaxkamelon (4)</p> <p>Don don belendron, belendrongo elizan hiru atso dantzan, hirurek ez dute harri bana boltsan(1) (N)</p>	<p>Atxia motxia perlipan nire alaba errotan, Errotara nindoala topatu nuen asto bat, Kendu nion buztan bat ipini nion beste bat, Errota txikiak klin eta klan (1)</p> <p>Atxa mitxa zilarra, joa joa oilarra ardi beltza bilara, o pitxon biribilton, txin txan txon. (1)</p> <p>Pita pita margarita zuria eta polita (1)</p>	<p>Pin, pin, txoria, Txori papo- gorria. Jan, jan, koinata: Txori-salsa on bat da. (1)</p> <p>Harriola mariola Orratza da zorrotza Zizta gaitza hari txarra Tira bira zirrin zarran Eta zast! (2)</p> <p>Txirristi mirristi Gerrena, plat Oilo zopa, kikili salda Urea bero klik(1)</p>

AHO KORAPILOAK		
<ul style="list-style-type: none"> • Marigorringo Txurigorringo Bihar eguzki ala Euri egingo? (4) • Sei sorgin sasia, Solasean soilean, Sasi baten sarean solaski soilean. Sei sorgin sasia (2) • Entzun, entzun, Entzun, entzun. Barnean, kanpoan, Hitzak oihartzun! (1) • Bitxilore lore bitxi Patxi pitxi bitxilore Batzen biltzen Zortzi lore (1) • Akerrak adarrak okerrak ditu Adarrak okerrak akerrak ditu Okerrak adarrak akerrak ditu Okerrak akerrak adarrak ditu (6) 	<ul style="list-style-type: none"> • Martin bonbin Errege eta sorgin Tipula eta gatz Martin ipurdi latza (1) • Tantarik tanta, euriak kanta, Hodeiak zutik eta erreka etzanda! (1) • Hitzaren giltza hitzaren giltza ahoa ireki eta elkarrekin mintza (1) • Baga, biga, higa laga, boga, zega zahi zohi bele arma tiro pun (1) • Jan barik jun biherrien, jaik jan, jon janda jun da ta (1) (B) • Umiek handiak gure badozak hazi, azie emoten ez hasi (1) (B) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tza tza tza Pasatzen dut erratza Tze tze tze Gela nago garbitzen Txi txi txi Mantala dut jantzi Tzo tzo tzo Zikindu nintzen atzo Tzu tzu tzu Dantzan tzun pan tzun (1) (N) • Atzo hil ziren hamar atso. Etzi hilko dira hemeretzi (1) (N) (G) • Hasi eta hazi, hesi eta hezi, denak ongi bereizi (1) (N) • Mari Bekain, Mari Bekain! Ohetik jaikita, begiak apain! (1)

JOLASAK

(jateko, txalo, laztanak, kilimak, atzamar, besoetan, kuku, magalean, sendatzekoak, korroan...)

• A la kinkirrinera (3) • Arre arre mandako (2) • Asma ezak (1) • Begira, begira, uztaile biribila, zertarako, zertarako? Denok jolasteko (1) • Dilin dalan bihar bai dela jaia... (3) • Dilin-dalan, bihar ez da jaia... (3) • Eragiozu (2) • Errege batek (1) • Eskutxoa, eskutxoa (9) • Hau zango (1) • Honek egurra bildu... (4) • Ixtorio mixtorio (3) • Jan, jan, jan (4) • Kanika txiki bat (4) • Korro Txirinbolo (4) • Korroka dantzaka (1) • Korru korru korruan (2) • Lehenengotxo hori (3) • Lehoi baten bila noa (1) • Maritxipi (1) • Muxurru-muxurru (1) • Pin, pan, sua (gomarekin) (1)	• Senda mina, putz urdina. Joan da joan da zure mina. (2) • Senda, senda, miriku, oilo kaka, xiriku. Amen. Zu hor eta ni hemen. (2) • Talo talo txin (1) (N) • Taloa xehetu kabarran ...-en belarrian(1) • Txalo pin txalo (4) • Txalo pintxalo, txalo pin-pin, etxean/eskola dago ... (izena) txiki. (1) • Txalo pintxalo, txalo pintxalo, zapata berriak-rentzako (1) • Txalo txalo txaloka, antxixiketan eta bueltaka (1) • Txalopin txalo txalo... (1) • Txalo-txalo txalotxin, hator etxera Mattin (2) • Txokolate (2) • Xagu txiki (8) • Xirristi-mirristi (1) • Zer da zarata hori? (1) • Zubiri-zubiri (3)

* jolasen letrak eranskinetan

LO- KANTAK

- ^ (Izena) mimoti, bere mimoekin, ohera joaten da amatxorekin/aitatxorekin
aitatxok/amatxok erantzi, amatxok/aitatxok abestu, gure neska/mutil motza
betiko kontentu (1)
- ^ Anai xanti, anai xanti. Lo zaude, lo zaude,
Kanpaia jotzen du, kanpaia jotzen du.
Din, dan,don. Din, dan, don (1) (N)
- ^ Amaren bularra (1)(B)
- ^ Egizu lo (1)
- ^ Haurtxo polita sehaskan dago (6)
- ^ Ixilik soinu denak (1)
- ^ Lo eta lo ene potxolo (1)
- ^ Loa loa txutxurunbere (1)(B) (G)
- ^ Lolo txikitxo lolo maite, lolo txikitxo bihar arte, lolo txikitxo lolo maite,
lolo txikitxo bihar arte (1)(N)
- ^ Lotan nago, begiak itxita (15)
- ^ Ttunkurrukuttun (1)
- ^ Umetxoa, lo egizu, amaren magalean, aingeruak zaintzen zaituzte, ama
lanean den artean, lo egizu maitea, zu zara nire bihotza. (1) (N)

* lo-kanten letrak eranskinetan

KANTAK		
<ul style="list-style-type: none"> • Agate deuna (2) • Agur, agur etxera goazu (1) • Aizkolaria (1) • Alaken (1) • Aldapeko (2) • Alferraren astea (2) • Altxa Felipe (1) • Andre Madalen (1) • Animalien ibilkera (4) • Apalatxo (6) • Apatx egin eta, lurrean eseri naiz (2) • Arantxan txan (1) (B) • Ardoa edanda (1) • Arroxali (1) • Artillero (2) • Astoa ikusi nuen (1) • Astoa ja ja ja (1) • Aurretik doana (1) • Banpiro bat naiz (1) • Batu, batu (3) • Bazkaldu nahi dugu (1) • Behera, behera (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Federiko riko (2) • Furra Furra (2) (B) (N) • Gaur da ostirala (2) • Gaztain saltzaillea (1) • Goazen bai etxera (1) • Goazen komunera (1) • Gora gure ikastola (1) (B) • Gorputzaren soinua (8) • Guk euskaraz (1) • Gure bazterrak-Mikel Laboa (1) (B) • Gure laguna delako (1) • Han zeuden (9) • Hator Hator (2) • Hau dok umorea (1) • Horra Mari Domingi (1) • Ibilerak (ene kantak) (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Laguna ona delako... (1) • Lau teillatu gainean (1) • Loiolan jai jai (1) • Loretxoa (1) • Mack Mikel (1) • Maitasuna (1) • Maitre Zaitut (1) • Maitia non zara (1) • Mari Domingi eta Olentzero (1) • Mari-gorri fly fly (1) • Mari kanela (4) • Maritxu nora zoaz (4) • Markitos (1) • Markoxen txerrixo (1) (B) • Martuteneko trenna (1) • Matxinsaltoa (2) • Mila kilo zorion (1) • Mozorro jai nintzen (1) • Musika tresnak (2) • Nik etxeto bat daukat (1) • Nire aitak amari (1) (B) • Nola zaude laguna (1)
<ul style="list-style-type: none"> • Ran rober ran (5) • Sanba, sanba eta sanba (1) • Sorgina pirulina (14) • Tope tope tomatxa (2) • Traktore baten gainean (2) • Trapu zaharrak-Iparragirre (1) • Trikitixa, trikitixa (5) • Triste bizi naiz eta (1) • Ttantto marigorringo (3) • Txakur bat erosi dut (1) • Txanogorritxu dut izena (3) • Txantxibiri txantxibiri (3) • Txerrikumeak gara gu (1) • Txiki, txiki, txikia (13) • Tximeleta mendian (1) (B) 		

KANTAK			
<ul style="list-style-type: none"> • Behin betiko (1) • Behin joan nintzen azokara (2) • Benito otsoa (1) • Betor bakea (1) • Bi beso ditugu eta bi esku (1) • Boga boga (1) (B) • Bokalen abestia (1) • Din dan golo golo (1) • Dragoi berdea (2) • Egun on ama, egun on aita (2) • Elurra teilatuan (2) • Elurra mara-mara (6) • Elurrezkoa pampina (1) • Euri tanta (1) • Euskal Herrian euskaraz (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Igurtzirik bi eskuak (2) • Ikusi mendizaleak (7) • Ikusi-ikusi han (6) • Inurria eta txirrita (1) • Itsasontzi baten (2) • Ixilik ixilik dago (1) • Izeba Pantxika (1) (B) • Jasotzera, jasotzera (3) • Jon Brown (4) • Kanta ta kanta ta kanta Gasteizko gau argietan (1) • Kask, kask atean (1) • Kilometro bat oinez (2) • Klin-klan (5) • Kolore kolore (1) • Kolpe kolpe kolpeka (1) • Kua kua (1) • Kuku bi esku ditugu (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • O, bugi, bugi, bugi bai, hey! (5) • Olentzero joan zaigu (4) • Orpo punta (1) • Ostirala iritsi da (7) • Parabara perebere (1) (B) • Paristik natarren (4) • Pingui pinguinto (7) • Pintto, pintto (8) • Pirata alferrak (1) • Pirata patapalo (2) • Plisti-plasta (2) • Pozik bazaude egin txaloka (1) • Pulpez olagarroa (1) • Pupu eta lore (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tximu bat ikus dut (1) • Txirritx kilkerra (2) • Txori txiki bat (1) (B) • Udaberrian kantu (1) • Udazken ken ken (1) • Udazkena (1) • Untxia (1) • Ur azpian, ur azpian (1) • Urtxintxak oihanean (1) • Xalala riki riki (2) • Xalbadorren heriotzean (1) (B) • Xoxoak galdu du mokoa (2) • Xu xu xuabe (2) • Zapatak (2) • Zapi zuria (3) • Zazpi antxumeak (1) • Zein ondo koltxonetetara (1) • Zirku bat datorkigu (1) • Zorionak zuri (5) • Zuri zorionak (1)

* kanten letrak eranskinetan

IGARKIZUNAK/ASMAKIZUNAK	
<ul style="list-style-type: none"> • Gorputzean dituzu Bi dituzu Bakoitzean 5 atzamar dituzu Eta ukitzeko balio dute Zer dira? (eskuak) (1) • Balio dute jateko, baita hatz egiteko, asmatzen baduzu, baita txalo egiteko (eskuak) (1) • Balio du jateko, balio du ukitzeko, Txalo egiteko eta nola ez! Orri hau pasatzeko Zer da? (eskua) (1) • Bata alde batean, Bestea bestean, Bi dituzu Eta entzuteko balio dute Zer dira? (belarriak) (2) • Gure gorputzaren antenak ondoan daude soinuak entzuteko direnak (belarriak) (1) • Bi anai Biak berdin-berdinak Ikusmen ona, Eta ezin elkar ikusi Zer dira? (begiak) (2) • Bi nini doaz parean Ezin elkarri begiratzu (Begiak) (1) (N) • Aurpegian daude eta ikusteko dira Zer da? (begiak) (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Aurpegian dago Barruan hortzak eta Mingaina dauzka Jateko balio du Zer da? (ahoa) (2) • Ezetz asmatu hortzen garajea Zein den? (ahoa) (2) • Kobazulo hori, beti dago hezea hesi zuriz inguratutako bizi da herensugea. zer da? (ahoa) (1) • Busti-bustia dago, eta ez da ura; Oso berritsua da eta zu ez zara; Hura kenduz gero isilduko zara Zer da? (Mingaina) (1) • Lepoari beti itsatsita eramaten dugun baloia zer da? (burua) (4) • Bere puntan bost zizaretxo, zapata barruan eroso, lurrean beti jarrita zutikan egoteko (oinak) (1) • Bata beti gainean eta bestea bere azpian, hor daude zure aurpegian musuka denbora guztian (ezpainak) (2) • Tantaka tantaka Goitik behera Jaisten naiz Hodei artetik (euria) (1)

IGARKIZUNAK/ASMAKIZUNAK	
<ul style="list-style-type: none"> • Bi ditugu aurpegian Kolore desberdinekoak izan daitezke Horien bitartez ikuste dut Zuek neska mutil politik zaretela Zer dira? (begiak) (1) • Zabaldu eta itxi, bi leiho txiki azpian sudurra, gainean bekoki (begiak) (1) • Zabaldu eta itxi, bi leiho txiki, batzuetan lehor, besteetan busti, azpian sudurra, gainean bekoki (begiak) (1) • Luze-luze duzu, aurpegiaren erdian, Bi zulo txo ditu, puntaren azpian, Kandelak pizten dira haien sukaldean Zer da? (sudurra) (1) • Aurpegian dago, bakarra dugu eta bi zulo txo ditu. Zer da? (sudurra) (1) • Puntan punta bat, Atzean zulo bat (jostorratza) (4) • Bost lagun dira, bata txikia, beste bat lodia, Beste bat luzea, beste bat alferra Eta azken-azkena lan egiten duena Zer dira? (Atzamarrak) (1) • Batzuenak argalak. Besteenak gizenak. Korrika egiteko beharrezkoak direnak (hankak) (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Mugi mutiko eta Neskato Ta zoaz etxera Bestela bustiko zaitut nik Zer da? (euria) (2) • Ez naiz haizea, ez naiz elurra baina nire negarrekin bustiko dizut burua eta bustiko da zorua (euria) (1) • Zerutik nator, mara-mara Zuria, hotza, eta ederra Mendian txuri gailurra Nire izena da... (elurra) (2) • Matxin dut izena Eta saltoka ibiltzen naiz Ez naiz oso gizena Baina azkar eta arina bai. (M letra) (1) • Ile edo hariz eginda Txuri, gorri edo urdina Leporako lagun atsegina Gozatzeke negu gordina Zer da? (bufanda) (1) • Gona luzea du mihia motza, urrutitik entzuten da haren kantu hotsa. (kanpaia) (1) • Zuri-zuri eta biribil, iluntasunean beti (ilargia) (2) • Goizean etorri eta gauean joaten da eta zeruan ikusten dugu (eguzkia) (1) (N)

IGARKIZUNAK/ASMAKIZUNAK	
<ul style="list-style-type: none"> • Beti dago zutik eta ez daki ibiltzen. Hiru begi ditu, autoak gidatzen. Gorri, berde, hori, zuk asmatu hori (semaforoa) (1) • Ez naiz autoa, kamioia ere ez. Bi gurpilekoa naiz, baina bizikleta ez. (motorra) (1) • Kurrin-kurrin, kurrin-kurrin, zein da nire izena, ezetz igarri arin! (txerria) (1) • Tipi-tapa dator, tipi-tapa doa, ehun hankaren gainean egiten du txangoa (ehunzangoa) (1) • Gatzik gabekoa izaten da (geza) (1) • Bide busti luzea itsasora doana (ibaia) (1) • Mendian sortu, bidean hazi, itsasora joan eta bertan bizi (ibaia) (1) • Uretatik kanpora ateratzen dutenean ito egiten da (arraina) (1) • Tirriki tarraka, beti arrastaka, bi adiskide gara zuk min ez hartzeko, gure gainean jartzen zara eta bazterrean uzten gaituzu, joaterakoan lotara (zapatak) (1) • Zer dela eta zer dela aurrean punta bi eta atzean zulo bi? (guraizeak) (2) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ikusi makusi. Zer ikusi? Gauza bat? Eta zer gauza? Hasten dena? (7) • Zapaltzen banauzu: irrist! Burbuilak lehertzean: plist! Uretan eskuartean: blist! Komunean naukazu: irrist! plist! Blist! (xaboia) (1) • Ahorik izan gabe disko txikiak jan eta musika egiten duena? (Cd-ak, disko-jogailua) (1) • Egongela, sukalde, logela eta komun; Barruan bizi gara igande eta astegun (etxea) (1) • Aita da baina ez gurea. Ona da eta ez gaztea (aitona) (1) • Euria eta beroa batera zazpi colore kanpora (ostadarra) (1) • Erratz gainean arinak Sudurrak luze eta finak Beltzak hortz eta haginak Hegan dabilta (sorginak) (1) • Zuri zuria, beti hegaka, ehiztaria etortzean, beti presaka Nor naiz? (usoa) (1)

IPUIN HASIERAK	
<ul style="list-style-type: none"> • Bolo bola bat, bolo bolo bi, «kua, kua, kua» ipuina hasiko da «kua, kua, kua» ipuina hasiko da Begiak zabal zabalik Belarriak erne-erne Eta ahoa itxita (1) • Bolo bola bat, bolo bolo bi, «kua, kua, kua» ipuina hasiko da Txiribi txiribita begiak irekita eta ahoa itxita (1) • Bolo bat eta bolo bi isil-isilik nago ni begia zabalik, belarriak erne eta ahoa itxita edo josita (1) • Kukua kukua, gure ipuina hasiko da, Ireki begiak, belarriak prest Arnasa hartuta, lasaitu zaitetz (1) • Dilin, dalam, dilin dala ipuinaren ordua da Dilin dalam dilin dalam denok entzutera Begiak zabalik, den dena ikusteko Belarriak adi entzuteko Ahoa krix krax, itxita ipuina hasiko da! (1) • Ku-kua ku-kua ipuina hasiko da (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tik, tak, tik, tak ipuinaren ordua da, Begiak zabalik, belarriak erne, Ahoa itxita eta ipurdia eserita(1) • Adi lagunak, begiak zabal zabalik, belarriak ondo garbitu eta kremailera itxi eta poltsikora (1) • Arla marla, sege mege, igi migi, arta pataki, zer gertatuko den, nork daki? (1) • Patxun patxun patxun ipuin hau hastera doa, begiak zabal-zabalik, belarriak adi-adi, ahoa itxita eta ipurdia eutsi ondo hegan ez egiteko. (1) • Tok, tok tok! (ipuina joz) Goazen denok ipuina esnatzera. Ipuinaaa esnatuuu! (1) • Txiplitxi txaplatxa, ipuina hasiko da. (1) • Bolo bat eta bolo bi isilik nago ni(1) • Dilin dalam dilin dalam ipuinaren ordua da Ireki begiak, belarriak eta ahoa itxita(1)
<ul style="list-style-type: none"> • Aspaldi aspaldian bazen... (2) <ul style="list-style-type: none"> • Aspaldian... (1) • Bazen behin... (22) • Behin ba omen ziren...(1) <ul style="list-style-type: none"> • Behin batean... (11) • Behin... (1) • Beste egun batean... (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Duela urte asko eta asko... (1) (N) <ul style="list-style-type: none"> • Egun batean... (2) • Elefanteak hegan egiten zuten garaian... (1) • Gau ilun bat zen... (1) • Gomuta ez dudan herri batean... (3) <ul style="list-style-type: none"> • Hau...da. (1)

IPUIN HASIERAK	
<ul style="list-style-type: none"> • Herri txiki eta polit batean... (1) (N) • Herri/herrixka/etxe batean... (2) <ul style="list-style-type: none"> • Kaixo... naiz. (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Munduan beste asko legez,... (3) • Orain dela denbora/urte asko... (7) <ul style="list-style-type: none"> • Urrutiko herrialde/lurralde batean... (2)

IPUIN BUKAERAK	
<ul style="list-style-type: none"> • Hala bazan eta ez bazan Sar dadila kalabazan Eta atera dadila plazan (23) • Hala bazan eta ez bazan Sar dadila kalabazan Eta atera dadila, puf, puf, puf, plazan (1) • Hori hala bazan edo ez bazan zuek behintzat gezurrik ez esan (2) 	<ul style="list-style-type: none"> • Eta bat, bi, hiru, lau Ipuin hau bukatu da (1) • Binbili bonbolo ipuin hau amaitu da, binbili bonbolo egin dezagun txalo (1)
<ul style="list-style-type: none"> • Bi eta bi, lau, amaitu da ipuin hau (1) (B) • Egia ala gezurra, bi begien artean, sudurra! (4) • Egia bada sakelan sar, eta gezurra bada kontuan ez har (1) • Eta handik aurrera denak pozik eta bakean bizi izan ziren (2) <ul style="list-style-type: none"> • Eta horrela pozik bizi izan ziren betirako (1) <ul style="list-style-type: none"> • Eta zoriontsu bizi izan ziren (1) • Ezkerra ta eskuina bukatu da ipuina (1) (B) • Haiek ondo bizi izan baziren, gu ere ondo bizi gaitezen (5) <ul style="list-style-type: none"> • Hurrengora arte! (1) • Kolore kolorete tximiniatik ateratzen da kohete (1) (B) <ul style="list-style-type: none"> • Ku-kua ku-kua ipuina bukatu da (1) • Miau miau, katu, katu, ipuina bukatu (1) • Txipli plu, txipli pla, ipuina bukatu da! (1) • Txiplitxi txaplatxa, ipuina bukatu da (1) • Txuriko txurika ...-ren ipuina bukatu da (1) • Txurikun txurikan txurikurikan gure ipuina bukatu da (1) 	

Emaizten interpretazioa

Azaldu berri ditugun emaitzetan ikus daitekeenez, askotarikoak izan dira jasotako erantzunak, batzuetan kontu bakoitza behin baino ez da errepikatu, beste batzuetan ordea, kontua inkesta bat baino gehiagotan errepikatu da. Begi bistan da ahozko esapide batzuk askotan errepikatu direla, ondorio zehatz batera eramanez, tradizioaren transmisioak kontu batzuetan indar asko duela. Ondorengo lerroetan, emaitzetan bezala, emaitzak banan-banan azaleratuko ditugu geroxeago ondorio orokorrak atera ahal izateko.

Emaizten interpretazioei heldu aurretik esan behar da, ikerketa honen helburua eskoletan egun ahozko erretorikak duen presentziaren lagina ateratzea izanik, materialaren bilketa soila egin dela; materiala, beraz, nahasia datorrela, hori dena ordenatzea beste helburu bat eta lana izango litzatekeelako. Beraz, argi gera bedi nahasian jaso direla tradizio zaharreko materialak: tradizio berritukoak («Aizak eta aizan», adibidez); ikastola-mugimenduan sortuak («Sagu txiki, sagu maite» eta beste) eta egileek asmatuak, Xabier Olasok edota Imanol Urbietak, kasurako.

Hori argiturik esaera zaharrei dagokionez, 50 izan dira jaso ditugun esakerak. Askotariko mezuak, gertakizunak, lezioak, hitz jolasak... aurkitu ditugu. Gehien errepikatu direnak ondorengoak dira: *A ze pareta, karakola eta bareta* (15 aldiz), *Zozoak beleari, ipurbeltz* (10), *Hor konpon Maria Anton* (9 aldiz) eta *Kalean uso, etxean otso* (8 aldiz). Bizkaiko inkestetan jasotako esaeretan mendebaldeko hizkera nagusitu da, hots, bizkaiera. Esate batera, *Arrats gorri, goiz aterri*.

Olerkien kasuan, hamarretik bakar bat izan da hirutan azaldu dena: *Begiak ikusteko, bihotza maitatzeko, eta umore ona zoriontsu bizitzeko*. Olerkietan gai ezberdinak aurki daitezke: gorputza, gezurrak, eguraldia, urtarook..., haurren egunerokotasunetik hurbil dauden gaiak direla baieztatu daiteke.

Haur hizkeraren ezaugarri nabariena hiztegiaren sinplifikazioa izan da. Hau da, haurrekin hitz egiteko hitzak moztu edo modu sinplean erabiltzen ditugu. Baita hitzak moldatu ere, haurrek erabiltzen dituzten kontsonanteak eta bokalak kontuan harturik. Gehien errepikatu diren kontuak haurren egunerokotasunetik hurbil dauden ekintzak izendatzeko erabiltzen

ditugunak izan dira: *pupa/pupua/pupu*: *mina* (15 aldiz), *apatxi (n)/apalatxo/apatx*: *eseri* (12 aldiz) eta *lolos*: *lo egin* (8). *Lolos* terminoaren kasuan erdarearen presentzia aipatu behar da «s» horren eransketan, usadioan agertzen ez zena, eta berriki agertzen hasi dena. Batzuetan ekintza bera izendatzeko modu desberdinak agertu dira, esaterako *pipi*: txoria edo pixa.

Zotz egiteko formulei dagokionez, 12 formula jaso ditugu, guztiak eskema berarekin. Gehien errepikatu dena klasiko bat da: *Dona dona katona, sutondoan aitona, lepotik behera kuttuna, irten kanpora, neska edo mutil tuntuuna* (22 aldiz). Mikel Laboak *Baga biga higa* abestian erabiltzen duen dekorazio olerkia ere aipatzen da zotz egiteko formuletan; *Txirristi mirristi gerrena plat...*

Aho korapiloen kasuan, 15 jaso ditugu. Zotz egiteko formuletan bezala, gehienetan errepikatu dena, sei aldiz, klasiko bat izan da: *Akerrak adarrak okerrak ditu...* Bizkaiko inkesta batean agertu den aho korapilo bat nabarmentzekoa da, alde batetik bizkaiera agerian delako eta bestetik hitz joko interesgarria agertzen delako: *jan barik jun biherrien jaik jan, jon janda, jun da ta.*

Jolasetan, bi jolas nagusitu dira, alde batetik atzamarrekin jolasteko erabiltzen den *Eskutxoa*, *Eskutxoa* eta bestetik lagun-taldean jolasteko *Xagu Txiki*; 9 aldiz eta 8 aldiz errepikatu dira, hurrenez hurren. Biak klasikoak dira eta gaur egungo ikastoletan askotan erabiltzen dira, haurren adina kontuan hartu gabe, erabilgarriak eta arrakastatsuak direlako.

Lo kanten kasuan, kanta bat nagusitu da, *Lotan nago, begiak itxita*, izan ere, 15 inkestetan aurkitu izan da. Atal honetan, aipagarria da klasikoak Bizkaian eta Nafarroan agertu direla: *Loa loa txutxurumbere* dekorazio olerkia eta *Umetxoa, lo egizu*, hurrenez hurren.

Kantuen kontua arrakastatsuen izan da, azken finean gure kulturaren kantak abestea oso tipikoa izaten da. Hain zuzen ere 142 kanturekin aurkitu gara, errepertorio zabala, denetarik jasotzen duena: klasikoak, Gabon kantak, haur kantak, euskal kantak, gaur egungo kantak, urtebetetze-koak,... Hamalau aldiz errepikatu den abestia, besteen gainetik nagusituz, *Sorgina Pirulina* izan da, atzetik *Txiki Txiki Txikia* abestia 13 aldiz errepikatu da. Nahiz eta abesti gehienek nahiko modernoak diruditen klasiko asko

azaldu dira, esate baterako: *Xalbadorren heriotza* (Bizkaiko inkestan aurkitua), *Itsasontzi baten*, *Agate deuna*, *Aldapeko*, *Furra furra*, *Trapu zaharrak*, *Loiolan jai jai...* «Kanta modernoak» izan daitezkeenak urteekin klasiko bihurtu direla baieztatu daiteke, esate baterako, *Pintto Pintto*, *Txiki Txikia*, *Ostirala iritsi da...*

Igarkizunen kontua, kantuen bezala, arrakastatsua izan da, nahiz eta hasiera batean ez espero. 50 igarkizunekin egin dugu topo. Gaiak askotariakoak dira, baina gehienak haurren egunerokotasunetik hurbil dauden gaiak dira: gorputz atalak (ahoa, begiak, sudurra, eskuak...), eguraldia (euria, elurra...), animaliak (arraina, usoa...), materiala (guraizeak, cd-ak...)... Hitzez hitz, gehien errepikatu diren bi igarkizunak ondorengoak dira: *Lepoari beti itsatsita eramaten dugu baloia. Zer? (burua)* (4) eta Xabier Etxanizen liburu bati izenburua ematen dion igarkizuna, hau da, *Puntan punta bat, atzean zulo bat (jostorratza)* (4). Askotan errepikatu den beste gauza bat igarkizunak egiteko erabiltzen dugun formula da, hau da, *Ikusi makusi. Zer ikusi? Gauza bat. Zer gauza? Hasten dena...* (7).

Ipuinen hasierari dagokionez, ezagunak diren bi klasikoak nagusitu dira, *Bazen behin* (22 aldiz) eta *Behin batean* (11 aldiz). Klasikoez aparte, ipuin hasiera oso politak agertu dira, esate baterako, *Arla marla, sege mege, igi migi, arta pataki, zer gertatuko den, nork daki?*; edo, *Elefanteak hegan egiten zuten garaian...*

Ipuinen bukaeren kasuan, hasieretan bezala, klasikoa nagusitu da, hau da, *Hala bazan edo ez bazan...* (23 aldiz). Baina honetan ere, bukaera dibertigarriak aurkitu ditugu, esaterako, *Hori hala bazan edo ez bazan zuek behintzat gezurrik ez esan*; edo, *Kolore kolorete tximiniatik ateratzen da kohete!*

Ahozko erretorika tradizioan eraikia badago ere, iraganeko egitura hauek hitz berriz ziprztintzen dira eta horien ondorioak dira formula mistoak, antzinako egituraren erritmoa eta errima lagun dituztenak, baina oraina dutenak erreferentzia: *Agur benur eta jan jogurt; bost zentimetroko pupua eta bost euroko trapua; eskerrik asko, Mari Belasko. Okela gutxi eta salda asko; hor konpon, Mari Anton; hala bazan edo ez bazan, zuek behintzat gezurrik ez esan.*

Kontu guztiak banan-banan aztertu eta interpretatu ondoren, emaitzen analisiekin amaitzeko, gure emaitzak aukeratutako lau Haur Folkloreen Bil-

dumarekin (Lertxundi, 2000; Olaso, 2001; Galtzagorri, 2008; Etxaniz, 2009) konparatu ondoren, ondorio hauek azpimarratu ditugu. Ondorio nagusiena eta garrantzitsuena lortutako ekarpen berrien kopurua da, hau da, bilduma esanguratsuak aztertu eta gure emaitzekin konparatu ondoren, material berria dugula baieztatu dezakegu. Esaterako, esaera zaharretan, *As-toak zaldiari belarri haundi, Eskerrik asko eta horrelako asko!, Osasuna munduko ondasuna, San Blas ito arte arnas...*; olerkietan, *Hostoak lehor eta orri zimel, udazkenean zuhaitzak beti goibel*, etab.; haur hizkeran, *purrrut-purrrut* (puzker-rra), *kris-kras* (itxita), *mau* (haginkada)...; zotz egiteko formuletan, *pi, pin txoria...*, *pita pita...*, etab.; aho korapiloetan, *bitxilore lore bitxi...*, *sei sorgin sasia...*, etab.; jolasetan, *begira begira uztaile biribila...*, *korroka dantzaka...*, *Maritxipi...*, etab.; lo-kantetan, *lotan nago...*, *egizu lo...*, etab.; kantetan, *Mack Mikel, animalien ibilkera, Pirata Alferrak...*, etab.; igarkizunetan, *mendia sortu, bidean hazi, itsasora joan eta bertan bizi (ibaia)*, etab.; ipuin hasieretan, *elefanteak hegan egiten zuten garaian...*, *tok, tok, tok ipuina esnatu!*, etab.; eta ipuin bukaeretan, *miau-miau, katu-katu, ipuina bukatu!, txipli plu txipli plan ipuina bukatu da!*, etab. Beraz, tradizio berri bat transmititzen ari dela ondorioztatu daiteke. Hala ere, kontu batzuk bilduma esanguratsuetan eta gure emaitzetan errepikatzen direla ikusi dugu; errepikatzen diren esapide gehienak Etxanizen (2009) bilduman aurkitu ditugu.

Gure ikerketan gehien errepikatu diren esaera zaharrak, zehazki hiru, Etxanizen (2009) eta Lertxundiren (2000) bildumetan aurkitu ditugu, ondorengoak direlarik: *A ze pareta, karakola eta bareta; Kanean uso, etxean otso, eta Zofoak beleari, ipurbeltz.*

Haur hizkeraren kasuan, Etxanizen (2009) bilduman aurkitu ditugu gure ikerketan gehien errepikatutako hiru hitz: *apatx (eseri), lolo (lo egin) eta pupa (mina)*. Zotz egiteko formuletan, ordea, bakar bat izan da Etxanizen (2009) bilduman aurkitu duguna: *Dona dona katona, sutondoan aitona, lepotik behera kuttuna, irten kanpora, neska edo mutil tuntuina*.

Gure ikerketan azaltzen diren aho korapiloak Olaso (2001) eta Etxanizen (2009) bildumetan aurkitu ditugu. Baina ikerketan gehien errepikatu den aho korapiloa Etxanizen (2009) bilduman soilik agertu da: *Akerrak adarrak okerrak ditu...* Jolasen kasuan, ordea, hiru bildumetan aurkitu ditugu: Etxa-

nizen (2009), Lertxundiren (2000) eta Galtzagorrirenetan (2008). Ikerketan gehien errepikatu den jolas bat, hots, *Xagu Txiki*, Lertxundiren (2000) bilduman aurkitu dugu. Gainontzeko bi bildumetan azaldu direnak gure ikerketan gutxi errepikatu diren jolasak dira, esate baterako: *Xirristi-Mirristi*; *Arre arre mandako*; *Eragiozu eskutxoari...*

Lo-kanten kasuan, bi bildumetan aurkitu ditugu: Etxanizenean (2009) eta Galtzagorrirenean (2008). Kasu honetan, bi lo-kanta izan dira aurkitu ditugunak, biak bi klasiko direlarik: *Haurtxo polita* eta *Loa loa txutxurumbere*. Kanten kasuan, ordea, Etxanizen (2009) bilduman aurkitu ditugu, baina gure ikerketan gehien errepikatzen diren kantak ez dira agertzen, hau da, *Sorgina Pirulina* eta *Txiki Txiki Txikia* abestiak ez dira azaldu. Izan ere, bi kanta hauek, aipaturiko ikerketak buruturiko tenorean, ez ziren existitzen.

Igarkizunak Olaso (2001) eta Etxanizen (2009) bildumetan aurkitu ditugu. Baina gure ikerketan gehien errepikatu den igarkizun batek Etxanizen bildumaren izenburuarekin bat egiten du, hau da, *Puntan punta bat, atzean zulo bat (jostorratza)*. Amaitzeko, ipuin hasierak eta bukaerak Etxanizen (2009) bilduman aurkitu ditugu. Gure ikerketan gehien errepikatu direnak eta bilduman aurkitu ditugunak bi klasikoak izan dira: *Behin batean...* eta *Hala bazan edo ez bazan...*

Ondorio orokorrak

Ikerketa honen ondoriorik orokorra da, marko teorikoan agerian geratu den kezka ahozko erretorikaren galera izanik, oraindik ere eskoletan ahozko erretorika ezagutzen dela, eta biltegi azkar bat egiteko gauza garesti hilabete batzuen buruan, eta, esaera zaharrak ez ezik, berriak ere sortu direla denboraren joanean. Beraz, marko teorikoan pil-pilean dagoen kezkari erantzun gisa ondorio atera daiteke eskolan bederen kezka horrek baduela segida eta ahozko erretorika biltzeko eta transmititzeko kezka dagoela. Gainera, eskola da tradizioa transmititzen duen eragile nagusia, ondorengo familia (Igerabide, 2003) delarik. Izan ere, eskolak ezagutza ezberdinen irakaskuntzarako baliabide hauetara jotzen du, modu ludiko eta erakargarri baten bidez haurren ezagutza berriak bermatzeko.

Emaitzen interpretazioa egiteak askotariko zalantzak, kuriositateak, eta ondorioak ateratzeko aukera ematen du. Adibide bat jartzearen, esaera zaharren kasuan, deigarria izan da kopurua: berrogeita hamar. Kopurua ez ezik esanahiei eta erabilpenei ere kasu eman behar zaie, izan ere, esaera horien mezu batzuk haurren egunerokotasunetik hurbil daude, edota haurren egunerokotasunean erabiltzeko aproposak dira. Baina beste batzuk, ordea, haurren esparruan edo egunerokotasunean txertatzeko edota erabiltzeko lekuz kanpo geratzen direla baieztatu daiteke, esate baterako, *San Blas ito arte amas, Jan eta lo, beti potolo...* Esan nahi da, tradizioak sorturiko mezuak askotan deskontestualizatuak edota desegokituak geratzen direla, eta irakaslearen zeregina litzatekeela egungo errealitatera txertatzea haurren egunerokotasunetik urrun egon daitezkeen esaera zahar horiek.

Bildu berri ditugun ahozko esapideetatik ateratako ondorioen ostean, memoria honen helburuari atxikitzen gatzazkiolarik, gogoratu behar dugu ahozkotasanaren garrantzia eta onurak (Colomer, 2010; Igerabide 1993, 2003, 2011) azaleratzea zuela lehen xedetzat lan honek eta hala azpimarratuta geratu dela, adituen teoriak medio, marko teorikoan. Bertan ikus daitezkeenez, ahozkotasanak askotariko onurak izan ditu eta ditu gure bizitzan (Etxaniz, 2004, 2011; Perdomo, 2003).

Azkenik, aipatu behar da hirugarren eta laugarren helburuak elkar osatu dutela, hau da, hamazazpi eskoletan banatutako inkestei esker eta lau haur folklore bildumekin egindako alderaketei esker, gure biltegiaren ekarpen berriak ezagutzeko aukera izan dugu, baita gure bilduman eta bilduma esanguratsuetan errepikatzen diren formulak ezagutzeko aukera ere. Honekin guztiarekin, konklusio orokor batera ailegatu gara: gure inguruan transmititzen den ahozko literatura baliabide agorrezina dela, izan ere, batetik, bizirik dirauten ahozko esapideak errepikatzen direlako eta, bestetik, berriak saio berrietara eginak jaiotzen ari direlako. Halere, ikusi den bezala, eskoletan, tradizioko materiala berriarekin nahasia dabil, eta datuei begiratu, tradizio zaharraren presentzia ahula da berriarena indartzen doan heinean.

Bukatzeko esan daiteke, Arabako eskoletan jaso den lagin hau osatze aldera, Euskal Herri guztira ikerketa zabaltzea oso interesgarria litzatekeela, gaur egun Haur hezkuntzan ahozkoak duen presentzia ikusteko.

Bibliografia

ALTZIBAR, X. (2008). «erretorika» AAW, or. 240, *Literatura Terminoen Hiztegia*, Euskaltzaindia.

AÑORGA, P. (2011). «Haur-literatura eta ahozketasuna» *Behinola: Hizpide*, 24, 21-28.

BARQUIN LÓPEZ, A., LASARTE LEONET, G. & GUILLO ARAKISTAIN, M. (2015). «HGL eta genero-berdintasuna». *Behinola*, 32, 13-31

BARRAGÁN MEDERO, F. (1989). «Conocimiento social, sexismo y literatura infantil». *CLIJ: Cuadernos de literatura infantil y juvenil*, 11, 8-12.

BELLIDO ZAMBRANO, J.J. (2010). «La tradición oral en la etapa infantil». *Revista digital innovación y experiencias educativas*, 35.

COLOMER, T. (2010). *Introducción a la literatura infantil y juvenil actual*. Madrid: Editorial Síntesis.

ETXANIZ ERLE, X. (2004). «La ideología en la literatura infantil y juvenil». *Cauce: revista de filología y su didáctica*, 27, 83-96.

ETXANIZ ERLE, X. (2009). *Puntan-punta bat (Haur folkloreaken bilduma)*. Iruña: Pamiela.

ETXANIZ ERLE, X. (2011). «La transmisión de valores en la literatura, desde la tradición oral hasta la LIJ actual.» *Ocnos*, 7, 73-83.

GALTZAGORRI. (2008). *Bularretik Mintzora CD (kantak, poemak, ipuinak)*.

GARTZIA, J. (2002) *Gaur egungo bertsolaritzaren baliabide poetiko-erretorikoak*. Bilbo: UPV/EHU.

HENCHE ZABALA, I. (2008). *Educar en valores a través de los cuentos*. Bonum: Argentina.

IGERABIDE SARASOLA, J.K. (1993). *Bularretik mintzora. Haurra, ahozketasuna eta literatura*. Donostia: Erein.

IGERABIDE SARASOLA, J.K. (2003). «Haur poesia eta ahozko tradizioa». *Revista Sancho el Sabio*, 18, 39-50.

IGERABIDE SARASOLA, J.K. (2011). «Bularretik mintzora: ahozketasuna eta eskola». *Behinola: Hitzatzzea*, 24, 55-60.

JULIANO, D. (1992). «Los cuentos infantiles y el protagonismo femenino». *El juego de las astucias*, 53-80. Horas: Madrid.

KVALE, S. (2011). *Las entrevistas en investigación cualitativa*. Madrid: Morata.

LANDA, M. (1992). «Mezu ideologikoak haur literaturan». In UEUren Literatur Saila (Eds.), *Haur literaturaren inguruan*, 73-81. Bilbo: Boan S.A.

LERTXUNDI, A. (2000). *Aizak eta aizan elkarrekin dantzatzan*. Donostia: Elkar.

MOROTE, P. (1999). «La mujer en la literatura de tradición oral». In, Asociación Europea de profesores de español (Eds.), *El español a las puertas del siglo XXI: Actas del XXXIV Congreso Internacional de la Asociación Europea de Profesores de Español*, 121-134. Budapest.

MOROTE, P. (2010). «Universidad de la narrativa oral». In P. Cerrilo eta C. Sánchez (Eds.), *Tradición y modernidad de la literatura oral*, 139-151. Universidad de Castilla la Mancha.

OLASO, X. (2001). *Auskalo! (Igarkizun eta aho-korapiloak)*. Iruña: Pamiela.

PERDOMO LÓPEZ, C.A. (2003). «Revivir el folclore de la tradición oral: una experiencia». In A. G. Cano Vela eta C. Pérez Valverde (Eds.), *Canon, literatura infantil y juvenil y otras literaturas*, 281-291. Universidad de Castilla la Mancha.

RODRÍGUEZ POLO, J. (2003). «Literatura de tradición oral y desarrollo de habilidades lingüísticas d literarias en educación infantil: aproximación a las aportaciones Didácticas de las canciones de cuna». In A.G. Cano Vela eta C. Pérez Valverde (Eds.), *Canon, literatura infantil y juvenil y otras literaturas*, 293-301. Universidad de Castilla la Mancha.

SARASOLA, A. (2010). «Berdintasunaren ipuina». *Berria*, 2144, 47, (2010-05-18).

Word migration from Dutch to Basque

Nederlanderatik euskararako hitz maileguak

Préstamos lingüísticos del holandés al euskera

Emprunts linguistiques du néerlandais vers le basque

JANSEN, Wim

Amsterdam Center for Language and Communication
(University of Amsterdam)

Noiz jaso: 2016-10-26

Noiz onartua: 2017-03-20

Euskera. 2016, 61, 2. 607-664. Bilbo
ISSN 0210-1564

This paper addresses the migration of words of Dutch origin to Basque, either directly or via relay languages like French and Spanish. The identification of more than 80 Dutch loans in Basque demonstrates that direct or indirect social and commercial contacts between the Low Countries and the Basque Country have existed for more than a thousand years. Further study of this phenomenon is proposed to identify with greater precision the nature and temporal distribution of these contacts.

Keywords: Basque, Dutch, language contact, loanwords.

Artikulu honek euskarak jaso dituen nederlanderazko hitzen berri ematen du. Mailegu horiek zuzenean edo beste hizkuntza batzuen bidez, dela gaztelania dela frantsesa, jaso ditu euskarak. Zerrendaturiko laurogeitik gora maileguk argi adierazten dute Herbehereen eta Euskal Herriaren harreman sozial eta komertzialak mila urte baino aspaldikokoak direla. Fenomeno hau zehatz aztertzea proposatzen da, kontaktu horiek noiz eta nola eman ziren, zehaztasun handiz jakin ahal izateko.

Hitz-gakoak: Euskara, Nederlandera, hizkuntza ukipena, hitz-maileguak.

Este artículo refiere los préstamos lingüísticos que el euskera ha asimilado del holandés. Bien directamente o bien a través de otros idiomas, básicamente el francés y el castellano. Los más de 80 prestamos identificados demuestran que las relaciones sociales y comerciales entre los Países Bajos y Euskal Herria han existido por lo menos desde hace mil años a esta parte. Se propone un estudio más profundo de este fenómeno, para detallar con mayor precisión la naturaleza y la distribución temporal de dichos contactos.

Palabras clave: Euskera, Holandés, contacto lingüístico, préstamos lingüísticos.

Cet article présente les emprunts linguistiques faits par le basque au néerlandais. Soit directement soit par le biais d'autres langues, surtout le français et l'espagnol. Les 80 emprunts identifiés montrent que les relations sociales et commerciales entre les Pays-Bas et le Pays Basque existent depuis plus de mille ans. On propose une étude plus profonde de ce phénomène, pour analyser de manière plus précise quels furent la nature de ces contacts et leur situation dans le temps.

Mots-clés : Basque, Néerlandais, contact linguistique, emprunts linguistiques.

Introduction

Loanwords are words which are transferred from one language to another. When investigating loanwords, it is often enough to go one step back in history, and identify the immediate source of some foreign element in the language under study. Thus, Basque *bake* ‘peace’ is found to derive from Latin *pax*, in particular its ablative form *pace*, which entered Basque as a result of the Basque-Roman cohabitation during the first centuries of our era. In terms of understanding what *bake* means, and in what contexts it is used, it does not make sense to go back further than Latin. Sometimes, however, it may be enlightening to go more steps back (if possible). This happens when we know that the only thing the source language of a loan element in our language did was to transfer a combination of form and meaning which had clearly been coined in some other language, and at an earlier stage. This allows us to identify a longer, and more complex, migration route between what now becomes the new source language, the intermediate relay language and the target language. E.g., Basque *amarratu* ‘to moor’ was not simply borrowed from French *amarrer*, but relayed by French from Dutch *aanmeren*, which lent its form and meaning to French first. The existence of more words following the same route may point to a pattern of terms that migrated from Dutch to Basque, either directly or via French or Spanish. This knowledge improves our understanding of language interaction as such, and acts as a direct support to studies of Basque-Dutch commercial and cultural interaction in a historic perspective.

This paper is a continuation and refinement of earlier studies. It lists a total of 82 words in Basque which are claimed to be of probable Dutch origin. These words are (in alphabetical order and in their dictionary citation form):

Ababor, Abra, Alatu, Alkabuz, Amarratu, Arrabota, Arribant, Bagoi, Bakailao, Bala, Ban(ak), Banda, Baranga, Bastitu, Blu, Bolina, Borda, Bota, Brabante, Brus, Buia, Dringatatu, Droga, Drola/Drole, Erlinga, Eskarda, Eskora, Eskota, Eskote, Fletan, Galga, Galopatu, Garba, Garlopa, Gerizatu, Gerla, Gerra, Ginbalet, Gindax, Gisa, Godale, Grabatu, Gripatu, Gris, Gurma, Harbre, Harpa, Istribor, Kanika, Kila, Korbeta, Lai, Lasta, Lista, Lursagar, Mala, Makaela, Masta, Moka, Mustuka, Netsonde, Olanda, Olandes, Paket, Pika,

Pispot/Pixaḡpot, Plaka, Pok, Poka, Polder, Ponḡa, Potasa, Potasio, Sala, Taket, Tapa, Tolda, Trikotatu, Troḡa, Tropel(a), Truskin, Xopa.

Section 1 provides details on the forerunner publications of this paper and puts the present results in a broader perspective. Section 2 recapitulates what is understood as a ‘loan from or through Dutch’. Section 3 gives a short summary of the historic development of Dutch within the West Germanic group of languages, with some emphasis on those aspects which are relevant in terms of language contact. Section 4 gives the reader some practical guidelines on how to use the dictionary part of this paper.

1. Background and scope of this paper

Loanwords or loans exist in many languages¹. They are those words in a given language which are more or less clearly identifiable as being of foreign origin. Because of their original sound structure, such words often present particular spelling problems to speakers of the borrowing language. Loans may have synonyms or quasi-synonyms in the autochthonous word stock of a borrowing language, but cannot always be used in the same context. They are sometimes shunned by people as undesirable intruders which are said to threaten the purity of the mother tongue.

The loanwords mentioned above are by tacit consent words that were *imported* at some stage in the history of a language. Imported loans are the linguist’s or language teacher’s daily bread, and loanword dictionaries have been published in many languages. However, just like ‘take’ is the complement of ‘give’, and ‘buy’ the complement of ‘sell’, ‘import’ has a complement, which is called ‘export’. *Exported* loans enjoy much less interest, if any at all, than imported loans. How a newcomer is assimilated in a foreign environment is not the loaner’s or exporter’s, but the borrower’s or importer’s concern. It should, therefore, not be surprising that dictionaries of exported loans are difficult to

¹ I use the term ‘loanword’ or ‘loan’ because it is conventional. In reality, words which are *loaned* (by ‘us’ to another speech community) or *borrowed* (by ‘us’ from another speech community) are never claimed back by the original owners. They are simply *transferred*.

find. If a dictionary of exported loans is less interesting in terms of linguistic aspects of transfer, it may prove to be very helpful and enlightening in reconstructing and understanding patterns of cultural, commercial and other relations between different speech communities at different times in history.

One such dictionary, perhaps unique in its size and geographical coverage, is the more than 700 page monolingual *Nederlandse Woorden Wereldwijd* ‘Dutch Words Worldwide’, edited by the expert in historical linguistics Nicoline van der Sijs, which was published in 2010 and which is referred to in the literature list under Sijs2. Sijs2 contains an export volume of 17,560 Dutch words loaned to 138 languages across the globe, from which have sprung 46,310 ‘Dutch loans’ in these languages (i.e., on the average, each Dutch source word is represented in 2.6 different target languages)². For reasons which are easy to understand, some languages borrowed massively (e.g., Indonesian with 5,568 words), others just a few (e.g., Welsh only 5). Under the editorship of Van der Sijs, scores of volunteers collected candidate items from the languages of their competence for further scientific screening and filtering. I myself was responsible for two potential target languages, Basque and the international language Esperanto. The procedure I followed was to investigate word by word the inventories of Dutch loans in French and Spanish, which were at that time available in a state of relative maturity, and compare those in detail with entries in authoritative Basque dictionaries and descriptions in other scholarly works in or about Basque. The subsequent filtering of these candidates involved a verification of the phonologically-based changes one may expect when a particular word travels from French or Spanish to Basque, a check on the semantics of each candidate loan during its migration, and on the temporal compatibility of the different passages. At the end, 96 plausible loans from Dutch to Basque were established, producing 100 loanwords in Basque (Sijs2: p. 136).

Each researcher will understand that the thus attained result is nothing more than the best one can produce in a first attempt. It is necessarily incomplete because, due to the method followed, many unexpected candidates may have been missed out. But the material is well documented and easily acces-

² Sijs3 has 4–5% higher figures for the same number of languages worldwide, but no changes for Basque.

sible, and can be verified and contested at any time. In 2015 the content of Sijs2 was made accessible on the internet. It is referred to as Sijs3 in the attached Literature: <http://www.meertens.knaw.nl/uitleenwoordenbank/index.php/uitleen>. The internet version includes a search robot which can handle different search criteria. Still, the 17,560 entries in the dictionary part of Sijs2 and in Sijs3 are *Dutch* entries, and the specific subset of 100 putative loans in Basque (produced by 96 source words in Dutch) is likely to remain unknown to Basque researchers unless the perspective is turned around and a dedicated analysis of this subset is presented.

I therefore decided to reopen my files and redid the entire exercise the other way round, treating each previously identified putative *exported* loan to Basque as a putative *imported* loan in Basque from a suspected source (French, Spanish or other), and working my way back through these relay languages toward Dutch. This implied a cross-check in detail of the intermediate steps which, in the earlier work, had been performed by others. This procedure caused a number of earlier hypothesized loans to be questioned or rejected, and others to be reconfirmed, or even reinforced and supported by more detailed evidence. Table 1 below provides a numerical overview of the results arrived at for presentation in this paper. The numbers quoted are *loanwords in Basque*, not source words in Dutch:

Table 1: Word migration from Dutch to Basque

Migration route	Number of words in Basque
Through French	58
Through French first and then Spanish	12
Direct from Dutch	4
Through English first and then (French and) Spanish	3
Uncertain*	3
Through Spanish	2
Total	82

* The uncertainties are *bota* (either direct or through French or through Spanish), *pika* and *poka* (both through French or Spanish).

2. Dutch loans in Basque

I classify as Dutch loans in Basque those words which are used in Unified Basque (*Euskara Batua*) or any contemporary Basque dialect, and of which it can be demonstrated, or at least made plausible, that they originated in Dutch. This definition includes those Basque words which were hitherto perhaps classified as loans from French, Spanish or from some other language which, in reality, did no more than relay them to Basque. E.g., the Basque verb *grabatu* with its obvious similarity to Spanish *grabar*, is found to be a loan from Middle Dutch *graven* to French *graver* around 1200, from where it was relayed to Spanish *grabar* (not later than 1588) and, in the end, to Basque *grabatu*.

Hence, we are dealing with two types of potential loans, the direct loan from Dutch to Basque, and the indirect loan via one or more intermediate or relay languages. The search for both types is subject to standards of the same rigor and discipline. First of all, the evolution between a potential source word form in Dutch and its target in Basque must be in conformity with the phonological laws that govern all languages involved, i.e. not only Dutch and Basque, but also any intermediate language. This is a linguistic requirement. Secondly, the direct or indirect passage from the source to the target must be the result of a credible cultural, commercial or other contact between the participating speech communities. This is an extra-linguistic requirement. As we'll see, we are talking here about a period longer than one thousand years during which word migration may have taken place, and did take place, between a documented form of Dutch and Basque, the results of which we find in some form of contemporary Basque, somewhere in the Basque speaking area between France and Spain.

The etymology of a putative loan from or through Dutch may take us further down into history, e.g., beyond Old Dutch to Latin. An example is Basque *truskin*, borrowed from French *trusquin*, which in turn derives from Dutch (Flemish) *kruiske(n)* 'small cross' and, further down the road, from Latin *crux*, *crucis*. Its meaning as a carpenter's tool, however, comes from Dutch and not from the Latin diminutive. This determines the migration route as Latin – Dutch – French – Basque, with Dutch as the semantic determiner in this sequence. It nicely illustrates that our research question is

not «Which is the remotest source of this or that word in Basque that we can find?», but rather «Which is the migration route this word took from where it came, designating what it now designates in contemporary Basque?» — or, at least, paving the way that led to this modern designation. In the case of Dutch *laeye* ‘box, case’ – French *layette* ‘layette’ – Basque *laia* with the same meaning as in French, there is no clear history of the form beyond Middle Dutch, but it is this form and the original Dutch meaning that paved the way for the *pars pro toto* in French, which was passed on to Basque. A special category concerns those terms which were simply copied in form and meaning by Dutch colonizers from some Indonesian or other Asian or African language, to designate elements of the local culture or natural environment. In a number of cases, these were passed on to other European languages. One example is the Basque *gekoa* ‘gecko’, i.e., a certain type of lizard, which is of Indonesian origin. It was borrowed by Dutch and eventually made its way to Basque too. In such cases Dutch played no other part in the transfer than that of a relay language, and — although the migration route itself remains of interest — this category is not yet addressed in the present paper.

3. The Dutch language through the centuries³

It was pointed out above that documented evidence about the Dutch language dates back more than a thousand years. A common distinction which is made in the historical evolution of Dutch is the following according to Phil1 (p. 31–32):

Old Dutch	before 1200
Middle Dutch	1200–1500
Early New Dutch	1500–1700
New Dutch	after 1700

³ The following text only serves the purpose to give the reader a minimum guidance through the history of Dutch. It is based on information from Wal (1994), Sij1 (2001) and Phil1 (2003).

Contiguous phases — e.g., Old and Middle Dutch — are separated by certain fundamental and clearly identifiable changes in the language structure that took place between them. Inside each phase the changes are much less radical. The above defined periods are approximate since, obviously, not all changes in the language occurred at exactly the same time and at the same speed.

In modern terms, the homeland of Dutch is the Southern part of The Netherlands, including Belgium and the Westernmost border districts of Germany (in a timeless expression: the Low Countries). After the fall of the Roman Empire, Germanic speaking Franconian and Saxon tribes settled in this area, the latter ones in the North-East, where Saxon dialects are still spoken today. The Franconians occupied the center and the South. Their language survives most clearly in the border region between The Netherlands and Belgium. Between 430 and 751 the Franconians were ruled by the Merovingian dynasty whose center of power was in the Low Countries. King Clovis (466–511), who converted to Christianity in 496, moved the center of his kingdom to Northern France. The members of the Merovingian dynasty, who all came from the Low Countries, spoke Low Franconian, which Sijtsma (p. 104) identifies with Old Dutch. In 751 the Franconian throne passed to the Carolingians who spoke a different variant of Franconian, i.e. Old High German.

Around 1200 we notice a substantial growth of the written corpus in a language form which clearly differs from Old Dutch. A major landmark between Old and Middle Dutch is the reduction of unaccented vowels to schwa, e.g., the Old Dutch verb *hebban* [‘hɛbɑn] ‘to have’, which then begins to appear as *hebben* [‘hɛbən], the way it has survived in today’s [‘hɛbə(n)]. New Dutch arose after 1500 as a result of the gradual move of the cultural and commercial center of the Low Countries from the South (Flanders, Brabant) to the North (Holland), and as part of the local Renaissance-inspired movement to create a standard interregional language. The production of literary and scientific works in this language flourished during this period.

Why so much emphasis on Old Dutch and just a few lines on Middle and New Dutch together? This is justified by the fact that the latter

stages of Dutch are relatively easily identifiable as ‘Dutch’ in the loan context of this paper. Even in the case of Middle Dutch, the risk of confusion with loans from Middle Low German is contained, contrary to the situation of loans to Central European or Scandinavian languages in that period. But, with respect to Old Dutch compared with Old High German, care must be taken. The documentary evidence is scarce and one often relies on regional indicators (if Old Dutch and Old High German offer identical candidates, a Merovingian context points to Old Dutch) or on the presence or absence of the impact of the High German Sound Shift (present in Old High German and later stages, but absent in all stages of Dutch).

4. How to use this paper

In order to respect the authenticity of the quoted sources, the original spelling used in the quotations is maintained in this paper. An exception is made for those cases (mostly Azkue [1969 (1905–1906)], occasionally also Lhande [1926]) where an *l* or *s* with a superposed tilde or horizontal stroke is used in a long superseded Basque spelling variant. In such cases, the official spelling of the Basque Academy is adopted. With respect to the spelling of Old and Middle Dutch words retrieved from the on-line *Integrated Language Bank* (GTB), the standardized spelling variants proposed in there are used. Words which are not actually attested in Old Dutch, but reconstructed on the basis of, e.g., French or Medieval Latin sources, are marked by an asterisk (*).

Sarasola (1984–1995) and the OEH (1987–2005) series, now accessible on the Internet, were primarily used to find the first attestation of a word in Basque. ‘First’ is to be understood here as the earliest documented evidence of a word, be it embedded in a text or in a dictionary. In some cases where the attestation is unknown, the source in which the word was found by Lhande (1926) is mentioned. English translations are provided whenever considered useful, but translations from Azkue are always given

in the sequence Spanish/French, and usually without any further translation in English.

Each Basque entry in the official spelling of Euskara Batua in the list is immediately followed by the Dutch origin in its contemporary form, and provided with a phonetic representation in square brackets. This is based on the IPA notation system, but is simplified and serves no other purpose than to be of some guidance to readers who are unfamiliar with Dutch. Voiced [ɣ] and voiceless [χ] are neutralized and rendered as the voiceless [χ].

The English names of Basque dialects follow the system used by De Rijk (2008: 2), referred to in the Literature as DeR.

Each source reference in the dictionary part of this paper consists of an abbreviated author's name, followed, if necessary, by a sequential number (as listed in the Literature), then followed by a page number. Page numbers are consistently preceded by the abbreviation 'p.' in order to assist the reader in distinguishing them at first sight from attestation dates, which are as frequent as page numbers, and often of the same magnitude. See, e.g., under the first entry *Ababor* the explanation «According to Rey1 (p. 1136), French *bâbord* was borrowed (1484) from Dutch *bakboord* 'port side'. Cor1 (p. 358) states that Spanish borrowed *abor* (1526) from Dutch via French», in which 1136 is a page number, and 1484 and 1526, of the same order of magnitude, are two attestation years.

How to read an entry in the dictionary part of this paper (the explanations are given in a different font type and size):

Ababor	<i>bakboord</i>	['bagbort]	through French first and then Spanish
Modern Basque	Modern Dutch	Pronunciation aid	Migration route
<p>Follows a paragraph dedicated to the etymology of the Dutch source word and the Sijs2/3 reference: According to Phil1 (p. 203), contemporary Dutch <i>bakboord</i> 'port side of a ship' continues Early New Dutch <i>back boord</i> (1599), but is probably of a much older date, with the same meaning. Sijs2 (p. 192) and Sijs3 have <i>bakboord</i> as a loan to Basque via Spanish.</p> <p>Follows a paragraph with details concerning the migration route: According to Rey1 (p. 1136), French <i>bâbord</i> was borrowed (1484) from Dutch <i>bakboord</i> 'port side'. Cor1 (p. 358) states that Spanish borrowed <i>abor</i> (1526) from Dutch via French.</p> <p>Follows a paragraph with sources describing the Basque word: Sar1 (p. 49) has the entry <i>ababor</i>, which is not geographically marked, and describes it as the left-hand side of a ship. The term is not mentioned in Azk or in Lh, but is covered in AH (p. 38), translated as <i>abor/bâbor</i>. Barr (p. 122) has <i>abor</i> and other variants in Biscayan. The attestation of <i>ababor</i> in Basque (1677) is given at a time when 'port' and 'starboard' had long been incorporated into the vocabularies of French and Spanish. The specific form <i>ababor</i> may suggest a reinterpretation of the order or outcry <i>A abor!</i> 'To port!'.</p> <p>Follows a closing statement concerning the first attestation of the word in Basque, and sometimes a special note. According to Sar, <i>ababor</i> was first attested in Basque in 1677.</p>			

Ababor *bakboord* ['bagbort] through French first and then Spanish

According to Phil1 (p. 203), contemporary Dutch *bakboord* 'port side of a ship' continues Early New Dutch *back boord* (1599), but is probably of a much older date, with the same meaning. Sijs2 (p. 192) and Sijs3 have *bakboord* as a loan to Basque via Spanish.

According to Rey1 (p. 1136), French *bâbord* was borrowed (1484) from Dutch *bakboord* 'port side'. Cor1 (p. 358) states that Spanish borrowed *abor* (1526) from Dutch via French.

Sar1 (p. 49) has the entry *ababor*, which is not geographically marked, and describes it as the left-hand side of a ship. The term is not mentioned in Azk or in Lh, but is covered in AH (p. 38), translated as *abor/bâbor*. Barr (p. 122) has *abor* and other variants in Biscayan. The attestation of *ababor* in Basque (1677) is given at a time when the equivalents of 'port' and 'starboard' had long been incorporated into the vocabularies of French and Spanish. The specific form *ababor* may suggest a reinterpretation of the order or outcry *A abor!* 'To port!'.

According to Sar, *ababor* was first attested in Basque in 1677.

Abra *haven* ['havə(n)] through French first and then Spanish

According to Phil2 (p. 390), contemporary Dutch *haven* 'port' continues Middle Dutch *havene* 'mooring, port' (1240). Sijs2 (p. 340) and Sijs3 have *haven* as a loan to Basque via Spanish.

According to Rey3 (p. 1732), French *havre* was borrowed (1160) from Middle Dutch *havene*. Cor1 (p. 11) has *abra*, Spanish *ensenada* 'bay' as a loan (1478) from French *havre* 'sea port' which, in turn, continues Middle Dutch *havene* 'harbour, port'.

According to Azk1 (p. 8), *abra* is attested only in Biscayan Basque and is of foreign origin. *Abra* is not mentioned in Lh or Sar, but is contained in Barr (p. 87) with Spanish *abra* and French *havre*.

The date and source of the first attestation of *abra* in Basque are unknown.

Alatu *halen* ['halə(n)] through French first and then Spanish

Phil2 (p. 369) has contemporary Dutch *halen* 'to fetch, to get, to bring' which continues Middle Dutch *halen* (1263–1270) in which it was also used in the expression *seil halen* 'to hoist the sail'. The nautical connotation was borrowed a.o. by French *haler* and Spanish *halar*. Sijs2 (p. 334) and Sijs3 have *halen* as a loan to Basque via Spanish.

Rey3 (p. 1664) has *haler* 'to pull something' as a loan from West Germanic, attested in French in 1138. Cor2 (p. 870) has *halar* 'to pull something with a cable' as a loan from French *haler*, which Cor describes as a derivation from Germanic **halōn*. Cor identifies Old Dutch as the most probable source of the French loan. *Halar* was first attested in Spanish in 1573.

AH (p. 38) has *alatu* translated as Spanish *cobrar*, *halar*, *virar* and French *haler*, *virer* 'to haul, to pull'. Barr (p. 91) has the verbal root *ala* in Biscayan translated as *halar* 'to haul, to pull, to tow'. No entry of this kind is found in Lh, Azk or Sar.

According to OEH, *alatu*, recorded as *halatu*, was first attested in Basque around 1720.

Alkabuz *haakbus* ['hakbʌs] through French

Sijs2 (p. 333) and Sijs3 have it as a loan to Basque via French.

Rey1 (p. 779) states that French *arquebuse* was borrowed (1475) from German *Hakenbüchse*, but FEW16 (p. 126) stresses that the source is Dutch

hakebusse, *haecbusse* as it was used in Flanders and Burgundy (the French loan was attested in Lille, 1475), and not the German form which was attested in Freiburg. Because of the level of detail in the determination of the location, preference is given to FEW, and to Dutch as the source language.

Lh mentions in addition to *arkhabuza* (of foreign origin) the Labourdin *alkabuza*, the Souletin *arkabüsa*, and the regionally unmarked (but still Northern) *arkabos*, all translated by *arquebuse* or *fusil*. Sar1 (p. 91) has the root *alkabuz* meaning both ‘hackbut’ and, at a later stage, ‘rifle’.

According to Sar, *alkabuz* was first attested in Basque around 1600 as ‘hackbut’ and in 1847 as a ‘rifle’.

Amarratu *aanmeren* [‘anmerə(n)] through French (Gascon)

Contemporary Dutch *aanmeren* is attested as Early New Dutch *aanmeren* (1660) and derives from Middle Dutch *meren* (1286), incorporating the locational preposition *aan* ‘at, to’ as a prefix (Phil3: p. 337). The parallel form *maren* (1464) is the North Sea Germanic variant. The verb meant and still means ‘to tie a ship to the quay or shore’. Sijs2 (p. 165) and Sijs3 have *aanmeren* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 412), (*aen*)*marren* [W]: is (*aen*)*maren* meant?] was borrowed in the 14th century from Middle Dutch by French *amarrer*, which passed it on to Basque. http://www.lexilogos.com/gascon_dictionnaire.htm gives *amarrar* in different varieties of Gascon.

Lh (p. 38) classifies *amarratu* as Labourdin and gives *lier* as the French translation. Azk1 (p. 37) indicates that the word has spread both through the North and through the South, and gives *atar/attacher* as translations. Sar1 (p. 94) comments that *amarratu*, described as *estekatu* or *lotu*, is not much used outside the Northern area. Nevertheless, it is mentioned in AH (p. 39) and in Barr (p. 96) in the Biscayan dialect.

According to Sar, *amarratu* was first attested in Basque in 1643.

Note: the pronunciation of *aanmeren* in contemporary Dutch spoken at normal speed is [‘amerə], with the assimilation of word-internal *nm* to *m*, which is reflected also in all loans in Gascon, French, Spanish and Basque.

Arrabota *rob* [rəp] through French

Sijs2 (p. 554) and Sijs3 have *rob* as a loan to Basque via French.

FEW16 (p. 730) has French *rabot* (1368) as a loan from Middle Dutch *robbe* ‘rabbit’. Rey5 (p. 1510) follows the argumentation in FEW. *Rabot* is described as a carpenter’s plane with the shape of a sitting rabbit.

According to Lh (p. 68), *arrabota* is common Northern Basque, in addition to Souletin *arrabotü* and Labourdin *errebote*, all of them said to be of foreign origin. Lh also gives *errabota* for Northern Basque, but without any explanation. Azk1 (p. 71) only has *arrabota* in Northern Basque (foreign origin).

The date and source of the first attestation of *arrabota* in Basque are unknown.

Arribant *ringband* [ˈrɪŋbant] through French

Ringband is a compound in contemporary Dutch consisting of the head element *band* ‘band, binding’ and the modifier *ring* ‘circular object’, originally denoting a dog’s collar. According to GTB, Phil1 (p. 215) and Phil3 (p. 669), *band* continues Middle Dutch *bant* (1240), whereas *ring* dates back to Old Dutch *rink* (10th century), with meaning definitions as above. No attestation date for *ringband* can be found. Sijs2 (p. 553) and Sijs3 have *ringband* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 60) has *ruban*, attested in French in this form in 1260. An older form is *riban*, borrowed from Middle Dutch *ringhband* ‘collar’. Gascon has, next to *rubàn* and *ribàn*, also *arribàn*, see Est2 (p. 734).

Lh (p. 75) has *arribant*, French *ruban* ‘ribbon’, as a Souletin word of foreign origin. There are no entries of this kind in either Azk or Sar.

The date and source of the first occurrence of *arribant* in Basque are not known, but Lh mentions Foix as his source.

Bagoi *wagen* [ˈwaχə(n)] through English first and then Spanish

According to Phil4 (p. 587), contemporary Dutch *wagen* ‘car, cart’ continues Old Dutch *wagan* (838) ‘cart’. In the 15th century, Middle Dutch *wagen* was borrowed by English as *wagon*. Sijs2 (p. 692) and Sijs3 have *wagen* as a loan to Basque via Spanish.

Cor3 (p. 663) has *vagón* as a loan from English *waggon*, attested in Spanish in 1884.

Sar2 (p. 153) has *bagoi*, described as ‘train car, railway coach’, which developed from the earlier introduced form *bagon*. There is no entry of this kind in Lh or Azk en Lh.

According to Sar, the earlier *bagon* was first attested in Basque in 1900.

Bakailao *kabeljauw* [‘kabeljau] direct loan

According to Phil2 (p. 598), contemporary Dutch *kabeljauw* (which continues 12th century Old Dutch *cabillaw*) or ‘cod’ (*Gadus morrhua*) had the parallel form *bakkelaauw* in Early New Dutch (1681). *Bakkelaauw* was the specific species, which were caught in the waters around Greenland. Sijs2 (p. 192) and Sijs3 have the variant *bakeljauw* as a loan to Basque via Spanish.

Rey1 (p. 1775) has *cabillaud* (1762), French *morue fraîche* ‘fresh cod’, which continues *cabillau(t)* (1278) and *cabillau* (~1250), borrowed from Dutch *kabeljau*. Rey has no entry like **bac(c)ala*. Cor1 (p. 358) has the entry *bacalao*, first used in Spain in 1516 and entered in a Castilian dictionary in 1599. According to Cor, Dutch *bakeljauw* was borrowed from Basque fishermen who were active in cod fishing in the waters of Greenland during the 16th and 17th centuries and called cod *bakailao* or something similar depending on the dialect they spoke. Cor states that from then on, *bakeljauw* in Dutch faced a competition with the autochthonous *kabeljauw*, which had, in the meantime, spread to other Germanic languages. However, Cor admits that the required Basque etymology of *bakailao* is far from convincing. As an alternative, a Gascon origin is hypothesized by Cor, involving Gascon *cap* ‘head’, or its diminutive *cabilh/cabelh*, in a designation like ‘big headed fish’, which was supposedly taken over by French *cabillau* (see Rey above), and eventually ended up in Basque *bakailao* as the result of a metathesis $k-b > b-k$. But Gascon *cabillau* is claimed by Rey to be an Old Dutch loan, based on a term which had been in circulation since 1163 (used in Flanders according to Cor), confirming the Phil data which refer to the 12th century. In such a scenario, the 16th century contact between (Spanish) Basques and Dutch may well have caused a loan the other way round, i.e. the Basques borrowing *kabeljauw* from the Dutch and applying their metathesis to the term. Because of the relative frequency and intensity of Basque-Dutch language contacts at sea, the original *kabeljauw* and a

backborrowed *bakeljauw* may well have coexisted for some time, but the latter form soon became extinct in Dutch.

Lh (p. 102) mentions Labourdin *bakailau*, French *morue*, and a parallel form *bakalau* also in Souletin, and relates them to Spanish *bacalau*. Only *bakalau* is classified by Lh as being of foreign origin. Azk1 (p. 127) has *bakailao* in Guipuzcoan and *bakailo* in High Navarrese, and classifies them as being of known foreign origin. Sar2 (p. 156) has the entry *bakailao* without a specific regional assignment.

Because *bacallao* has been used in Castilian since 1516 (Cor) and the first attestation in Basque is in a Castilian textbook of Biscayan Basque, we may assume that *bakailao* entered Basque directly and perhaps more or less at the same time as Castilian Spanish. The quotations from Southern Basque in Azk and Lh may be taken to support this hypothesis. The fact that the attestation in Basque (1653) is much later than the one in Spanish (1516) should not be too much of a concern: Sar only lists 15 source documents in Basque before 1653, and 13–14 of them have a strictly clerical content.

According to Sar, *bakailao* was first attested in Basque in 1653.

Bala *baal* [bal] through French

According to Phil1 (p. 194), contemporary Dutch *baal* continues Middle-Dutch *bale* (1427), borrowed from Old French *bale* (1268) which in turn dates back to Old Dutch **balla* ‘something round’. Sijs2 (p. 189) and Sijs3 have *baal* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 1184), Franconian *balla* was borrowed by French as *bale* ‘bundle’, attested in 1268. The identity between Old Dutch **balla* (Phil) and Franconian *balla* (Rey) leads to the assumption that indeed Low Franconian or Old Dutch is at the base of French *bale*.

Lh (p. 103) classifies *bala* as Low Navarrese of non-Basque origin and translates it as *gerbe*, *balle*, *ballot*. Sar2 (p. 159) does not identify *bala*, described as *uzta-sorta lotua*, as confined to a specific dialect area.

According to OEH, *bala* was first attested in Basque in 1658.

Banak *ban* [ban] through French

Contemporary Dutch *ban* ‘punishment, ban, spell’ is found in an Old Dutch place name and in Middle Dutch *ban* (1237) with the meaning ‘justice, jurisdiction’. Phil1 (p. 214) reconstructs the earliest meaning of *ban* as ‘sol-

emn proclamation'. Sijs2 (p. 194) and Sijs3 have *ban* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 1192), *ban* was borrowed in the 12th century from Franconian by French as *ban* 'proclamation', and is assumed to have migrated from there to Basque *ban(ak)*.

Lh (p. 106) classifies *banak* as Labourdin of foreign origin, synonym of the common Northern Basque *deiak*, the Labourdin *gridak* and the Souletin *kridak* (all forms are plural).

According to OEH, *banak* was first attested in Basque in 1675.

Banda *band* [bant] through French

According to Phil1 (p. 215), contemporary Dutch *band* 'band, binding, wheel band' derives from Middle Dutch *bant* (1240), which, according to Rey1 (p. 1198), is the successor of Franconian **binda* 'band, binding'. Sijs2 (p. 194) and Sijs3 have *band* as a loan to Basque via French.

According to Rey, Franconian **binda* 'band, binding' was borrowed by French as *bende*. From there it is assumed to have been taken over by Basque.

Lh (p. 106) classifies *banda* 'to bind' as a verbal root of foreign origin, commonly used in Northern Basque. Under the entry *banda*, Azk1 (p. 130) lists the Biscayan meaning of 'wheel band', i.e. 'iron band to protect a wooden wheel'. Azk also gives *bandato* (of unknown origin), perhaps the diminutive of *banda*, and translates it as *pañal/lange*, *layette*. All translations of *banda(to)* by Azkue are plausible continuations in the line of Old Dutch (Low Franconian)-French. Sar2 (p. 164) lists only *bandatu* (attested in 1712), but with the meaning *balezta eta antzeko armak tiro egiteko prestatu* 'prepare a crossbow or similar weapon for shooting', which seems unrelated to that of *banda(tu)* in the present context.

The date and source of the first occurrence of *banda* in Basque are not known.

Baranga *wrang* or *wrang* [vraŋ] through French

GTB defines contemporary Dutch *wrang* as a curved or V-shaped structure which forms the lower transverse load-carrying part of a ship's bulkhead. Attested in Early New Dutch (1697), it continues Middle Dutch *wrange*. Sijs2 (p. 707) and Sijs3 have *wrang* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1697) has French *varangue* (1573) and an earlier form *varengue* (1382), claimed to be of Germanic origin with a first reference to Dutch *wrang*. Sijs2 (p. 707) and Sijs3 have *wrang* as a loan from Dutch to French, but do not mention Spanish.

Azk1 (p. 131) has *baranga*, translated as *varengas/varangues*, in the High Navarrese variant of Hondarribia. AH (p. 58) mentions *baranga* with the same translations, and Barr (p. 128) has *barenga* and other variants in Biscayan. There is no entry of this kind in Sar or in Lh.

The date and source of the first occurrence of *baranga* in Basque are not known.

Bastitu *bast* [bast] through French

According to Phil1 (p. 231), contemporary Dutch *bast* ‘bark’ derives from Middle Dutch *bast* (1290) with the same meaning. Sijs2 (p. 197) and Sijs3 have *bast* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 1274), French *bâtir* was probably borrowed in the mid 12th century as *bastir* from Franconian **bastjan* ‘to assemble using *bast* or bark rope’. Basque is assumed to have borrowed its *bastitu* from French *bastir*.

Lh (p. 117) classifies *bastitu* as Labourdin and Low Navarrese of foreign origin, and provides the translation *bâtir* and synonyms *eraiki* and *altxatu*. Azk and Sar do not mention *bastitu*.

According to OEH, *bastitu* was first attested in Basque in 1666.

Blu *blauw* [blau] through French

According to Phil1 (p. 324), contemporary Dutch *blauw* ‘blue’ derives from Middle Dutch *blau* (1240) for the same color. The reconstructed form in Old Dutch is according to GTB: **blāo*. Sijs2 (p. 220) and Sijs3 have *blauw* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 1475), French *bleu* was borrowed (1121) as *bloe*, *blo*, *blef* from Franconian **blao* ‘pale blue, whitish’. Rey mentions German *blau*. *Bleu* was then taken over by Basque as *blu*.

Lh (p. 178) classifies *blu* as Souletin of foreign origin, and provides the translation *bleu* and common Basque synonym *urdin*. Azk and Sar do not mention *blu*.

According to OEH, *blu* was first attested in Basque in 1672.

Bolina *boeglijn* [ˈbuχlɛin] through English and French first, then Spanish. According to Phil1 (p. 338), contemporary Dutch *boeglijn* ‘bowline’ derives from Middle Dutch *boechline* (1466). Sijs2 (p. 226) and Sijs3 have *boeglijn* as a loan to Basque via Spanish.

According to Sijs2 (p. 226), *boeglijn* was borrowed from Dutch as English ‘bowline’. Rey1 (p. 1598) gives French *bouline* as a probable loan from Middle English ‘bowe-line’ (1155). Cor1 (p. 484) states that French *bouline* was borrowed as Spanish *bolina* (1492).

Azk1 (p. 177) mentions *bolin/boliña* in Biscayan and Guipuzcoan Basque, and classifies it as being of foreign origin. Sar2 (p. 235) has *bolina*, but there is no such entry in Lh. Because of its presence in Southern Basque, the migration route via Spanish seems the most plausible.

Sar dates the first occurrence of *bolina* in Basque around 1875.

Borda *bord* [bɔrt] through French

Contemporary Dutch *bord*, which is a common designation of many flat objects, is attested in its plural form *borde* in Middle Dutch (1286). The reconstructed form in Old Dutch is, according to GTB, **bord* (1007). Sijs2 (p. 233) and Sijs3 have *bord* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 1543), French *borde* was borrowed (1172) from Franconian **borda* ‘cabin built from wooden boards’. Rey states that *borde* is predominantly frequent in the South-West of France. This suggests a migration route via Low Franconian.

Lh (p. 179) classifies *borda* as a common Northern Basque term of foreign origin. According to Azk1 (p. 177) *borda* is present in the Northern Basque region and in Roncalese, the compound *bordalde* ‘land’ in Labourd, *bordalte* in Souletin and Roncalese, and the derivation *bordari* ‘tenant’ in Labourdin and in the Southern areas of Guipuzcoa and High-Navarre. Sar2 (p. 235) does not identify the term as being confined to a specific dialect area. *Borda* is attested in all extinct dialects in the Southern area whose vocabularies are at least partly preserved (Ar1: p. 72, Ar2: p. 27, Ar3: p. 38, Ar4: p. 32, Ar5: p. 25, Ar6: p. 15, Ar7: p. 12, Ar8: p. 36).

Sar dates the first occurrence of *borda* in Basque in 1571.

Bota *boten* ['botə(n)] either directly or through French (Gascon) or through Spanish

According to GTB, the New Dutch verb *bo(o)ten* 'to hit with the hands or with a hammer' is the descendant of the reconstructed form in Old Dutch **bōtan* (1091–1100). *Boten* is still in use with this meaning in contemporary Southern Dutch. Sijs2 (p. 235) and Sijs3 have *boten* as a loan to Basque via Spanish.

According to Cor1 (p. 500), Gascon *botar* and French *boter* were borrowed from Franconian **botan* ['bo:tan] 'to push, hit', originally 'to launch, throw' (1250), with references to English 'beat' and Middle High German *bōzen*. At the next migration stage, Spanish *botar* was borrowed from the Gascon/French source, and finally, Basque borrowed this as *bota*. Cor mentions the widespread presence of the stem *bot-* along the entire Atlantic coast of Spain and France, indicating that it must have entered the local languages in Spain through France. Because of this, and because of the maintenance of the intervocalic *t*, unaffected by the High German Sound shift, it is proposed that a direct migration from Low Franconian or Old Dutch to Basque should not be excluded as an alternative to the French Gascon or Spanish route.

Lh (p. 181) quotes Spanish *botar* as the source of the common Northern Basque *bota*. According to Azk1 (p. 179), *bota* is used both in the Northern and Southern dialect areas. Sar2 (p. 237) does not identify the term as being confined to a specific dialect area. *Bota(tu)* is attested in most of the extinct dialects in the Southern area whose vocabularies are at least partly preserved (Ar2: p. 27, Ar3: p. 39, Ar4: p. 32, Ar5: p. 26, Ar6: p. 15, Ar8: p. 36).

Sar dates the first occurrence of *bota* in Basque in 1656.

Brabante *Brabant* ['brabant] through French

According to GTB, *Brabant* originally designated a duchy in the Southern Low Countries and was first attested in Middle Dutch (1266–67). Sijs2 (p. 237) and Sijs3 have *Brabant* as a loan to Basque via French.

Basque *brabante* was borrowed through French *brabant*, a particular type of plough which, itself, was derived (1835) from *Brabant* (Reyl1: p. 1642), nowadays the name of a province in the Southern part of The Netherlands,

and one in the North of Belgium, where this tool was originally fabricated. *Brabante* is attested in the extinct Southern dialect of Artzibar (Ar3: p. 39). Lh: p. 107 classifies the variant *barabanta*, which has the same meaning, as a Souletin term of foreign origin.

The date and source of the first occurrence of *brabante* in Basque are not known.

Brus *bros* [brɔs] through French

Phil1 (p. 389) defines *bros* ‘fragile’ as the Early New Dutch shortened form of *broos* [brɔs], which continues Middle Dutch *broesch* ‘weak, fragile, defective’ (1287). Sijs2 (p. 245) and Sijs3 have Flemish *bru(i)s* as a loan to Basque via French.

According to Rey1 (p. 1717), French *brosse* (contemporary French: *brousse*) may be a loan from Franconian **brukja* ‘which is broken’. Basque *brus* ‘rotten’ is assumed to have borrowed this from French.

Lh (p. 183) qualifies *brus* as Low Navarrese and describes the meaning as *qualification donnée à un corps sans consistance ou disposé à se gâter*. Azk1 (p. 182) gives the same meaning definition, both in French and Spanish, and mentions the spread of the term in Low Navarrese and Salazarese with a specific example of ‘rotten wood’. Both Lh and Azk have the entry *bruxka*, with *x* [ʃ], qualified by Lh as Labourdin and Souletin, by Azk as Labourdin, meaning *quebradizo/cassant, cassé*, again specifically applied to wood. Lh points to Romance *brousto* as the possible direct source of *bruxka*.

According to OEH, *brus* was first attested in Basque in the Duvoisin dictionary manuscript of the mid 19th century.

Buia *boei* [buj] through French (and possibly later Spanish)

According to Phil1 (p. 339), contemporary Dutch *boei* ‘floating beacon’ is attested in Early New Dutch as *bo(e)ye* (1563, 1599) and may be the continuation of Old Dutch **bokan* ‘beacon’. Sijs2 (p. 226) and Sijs3 have *boei* as a loan to Basque via French.

If this diachrony is accepted, then contemporary French *bouée* was probably derived (1394) from Middle Dutch *boeye* (Rey1: p. 1577). According to Cor1 (p. 505), Spanish *boya* was borrowed (1528) from French *bouée*, which, in turn, is believed to derive from Franconian **baukan*. Cor quotes English ‘beacon’, but fails to mention Dutch *baken*.

Lh (p. 184) has *bui* in Labourdin as a term of foreign origin. Azk1 (p. 182) mentions *bui* in Biscayan, Guipuzcoan and Labourdin, translated as *boya/bouée*. The forms *buia* and *boia* in Sar2 (p. 239) with their final *-a* may be the result of a secondary loan to Basque of Spanish *boya*. In apparent conformity with this hypothesis, both AH and Barr have *buia* as dictionary entries, treating the final *-a* as part of the root, not as the definite article.

According to OEH, *buia* was first attested in Basque in 1677.

Dringatu *drinken* ['drɪŋkə(n)] through French

According to Phil1 (p. 631), contemporary Dutch *drinken* 'to drink' continues Middle Dutch *drinken* (1230–1231) and Old Dutch *drinkan* (10th century). Sijs2 (p. 284) and Sijs3 have *drinken* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1492) mentions the use of *trinquer*, attested in 16th century French, meaning 'to drink excessively', later to be extended to 'to toast'. Rey mentions a 16th century variant *drinquer* of Dutch origin. On the basis of these data it is plausible to assume that *drinquer* was borrowed from Middle or Early New Dutch.

Lh (p. 213) classifies *dringa(tu)* as Souletin and of foreign origin (related to French *trinquer*), and translates this as *choquer les verres*, hence a probable loan from French to Basque. Azk1 (p. 206) has the entry *dringa edan* (Souletin) together with *dringez edan* (Low Navarrese), meaning again 'to drink excessively'.

The date and source of the first occurrence of *dringatu* in Basque are not known.

Droga *droog* [droɣ] through French

Contemporary Dutch *droog* 'dry' continues Middle Dutch *droge* which, according to GTB, dates back to Old Dutch *drugī* (1100). Phil1 (p. 635) mentions *droge* in Middle Dutch (1240) whose original meaning was probably 'something from which the water has leaked away'. Sijs2 (p. 285) and Sijs3 have *droog* as a loan to Basque via French.

In the 14th century French *drogue* was possibly borrowed from Middle Dutch, meaning 'something dried', 'ingredient for a medicine or drug', later to be extended to 'medicine prepared by a quack' (Rey2: p. 1708). *Drogue* is assumed to have been taken over by Basque as *droga*.

Lh (p. 213) has the root *droga* and the verb *drogatü* in Souletin and translates this as *dénaturer* and relates it to French *droguer*. Sar2 (p. 268) has *droga* with the meaning of ‘medicine, drug’.

According to Sar, the first attestation of *droga* ‘medicine, drug’ in Basque is found in 1691.

Drola, drole *drol* [drɔl] through French

According to Phil1 (p. 633), contemporary Dutch *drol* ‘turd, chubby little child’, continues Early New Dutch *drol* with the additional meaning ‘gnome, little funny man’ (1599) from Middle Dutch *drol(le)* ‘gnome’ (1477). Sijs2 (p. 285) and Sijs3 have *drol* as a loan to Basque via French.

Drolle appeared (1584) in French (contemporary French has *drôle*) as a loan from Early New Dutch *drol* meaning *petit bonhomme, lutin* (Rey2: p. 1719). From French it migrated into Basque as *drola/drole*.

Azk1 (p. 206) calls *drola* Biscayan and *drole* High Navarrese, both with the meaning *bromista/plaisant, railleur*, and mentions French *drôle* as the possible origin, despite the citation from two Southern Basque dialects. The absence of *drola/drole* in Lh is also surprising in this respect.

The date and source of the first occurrence of *drola/drole* in Basque are not known.

Erlinga *ralijk* [‘raleik] through French first and then Spanish

Ralijk is a compound in contemporary Dutch consisting of the head element *lijk* ‘rope sewn around the rim of a sail’ and the modifier *ra* ‘yard’, denoting the rope that is sewn around the yard side rim of a rectangular sail to prevent this from being torn in high winds. According to Phil3 (p. 230, 614), *lijk* continues Early New Dutch *lijc* (1569) with the meaning definition as above, whereas *ra* is attested as such in Middle Dutch (1285). Sijs2 (p. 540) and Sijs3 have *ralijk* as a loan to Basque via Spanish.

Rey5 (p. 1582) has *ralingue* as a loan from Dutch *ralijk*, attested in French in this form in 1379. Cor3 (p. 1082) has *relinga* as a loan through French *ralingue* from Dutch. The older form *ralinga* was first attested in Spanish in 1493. It is assumed that Basque *erlinga* was borrowed from Spanish *relinga*, whereby the metathesis *re-* > *-er* results from the near-impossibility in Basque to have *r* as a word-initial consonant.

Azk1 (p. 259) has the entry *erlinga* as a term of foreign origin, translated as *relinga/ralingue*. Barr (p. 170) has *erlinga* and other variants in Biscayan with the same translation *relinga* in Spanish. There are no entries of this kind in either Lh or Sar.

The date and source of the first occurrence of *erlinga* in Basque are not known.

Eskarda *schaarde* [ˈsɣardə] through French

According to GTB, *schaarde* ‘broken piece’ is an archaism in contemporary Dutch. It continues Middle Dutch *scaerde* (1285) which includes the same meaning, and Old Dutch *skardo* (1165) meaning ‘broken piece, splinter’, borrowed by Old French as *escherde*. Sijs2 (p. 564) and Sijs3 have *schaarde* as a loan to Basque via French.

Rey2 (p. 1793) has *écharde* ‘splinter’ as a continuation of 13th century French *écherde* from Franconian **skarda* ‘wood splinter’. Because of the uninterrupted chain of similar forms and meanings from Old to New Dutch, it is assumed that the source was Low Franconian or Old Dutch.

Lh (p. 275) has *eskarda*, French *écharde*, *petit éclat de bois* ‘splinter’, classified as a term of foreign origin. There are no entries of this kind in Azk or Sar.

According to OEH, *eskarda* was first attested in Basque in the second half of the 16th century.

Eskora *schoor* [sɣor] through French first and then Spanish

According to GTB, contemporary Dutch has *schoor* ‘inclined pole or beam supporting another structure’ which continues Middle Dutch *schore* with the same meaning. Sijs2 (p. 573) and Sijs3 have *schoor* as a loan to Basque via Spanish.

Rey1 (p. 93) has *accore* ‘(structural) support’ as a continuation of *escore* (1382), a loan from Middle Dutch *schore* and contemporary Dutch *schoor* with the same meaning. Cor2 (p. 358) has *escora* as a loan from Old French *escore* which is claimed to be of Germanic origin. Dutch *schoor* is quoted in the first place. The term was first attested in Spanish in 1587. It is assumed that the Old French loan was first passed on to Spanish and from there to Basque.

Lh (p. 277) has *eskora*, French *étai*, *appui*, *soutien* ‘support’ without any indication as to its autochthonous or foreign origin. Azk1 (p. 278) has the

same, including Spanish *puntal*, *apoyo*, *sostén*. Sar does not have any entry like *eskora*. Neither Lh nor Azk mentions a geographical specificity, but Lh has the verb *eskoratu* ‘to strengthen’ as Labourdin.

The date and source of the first occurrence of *eskora* in Basque are not known, but Lh refers to the Silvain Pouvreau manuscript (17th century) as one of his sources.

Eskota *schoot* [sxot] through French first and then Spanish

Phil4 (p. 106–107) defines contemporary Dutch *schoot* as ‘line used to tighten a sail’. This continues Middle Dutch *sc(h)oot* and Old Dutch **skōta* (1155) ‘line attached to a corner of the sail to pull it tight’, borrowed by Old French as *escote* (GTB). Sijs2 (p. 573) and Sijs3 have *schoot* as a loan to Basque via Spanish.

Rey2 (p. 1847) has *écoute* ‘lower corner of a sail’ or, by extension, ‘line fixed to that corner’ as a loan from Old Nordic *skaut*. Cor2 (p. 360) has *escota* as a loan from Old French *escote* which is claimed to be of Franco-nian origin **skōta*, with a first reference to contemporary Dutch *schoot*. The term was first attested in Spanish in 1539. Because of the uninterrupted chain of similar forms and meanings from Old to New Dutch, it is assumed that the source of *écoute/escota* was Low Franconian or Old Dutch. It is assumed that the Old French loan was first passed on to Spanish and from there to Basque.

Azk1 (p. 278) has *eskota*, translated as *escota/écoute* ‘sheet’, and classifies it as Biscayan and Guipuzcoan, and of foreign origin. Barr (p. 179) has *eskota* and other local variants of Biscayan. There is no such entry in Lh or Sar.

According to OEH, *eskota* was first attested in Basque in 1745.

Eskote *scheut* [sxot] through French

According to Phil4 (p. 88), contemporary Dutch *scheut* ‘small drink or quantity of poured liquid’ continues Middle Dutch *sc(h)ote* (1285); a parallel development can be observed between the contemporary adjective *scheutig* and its Middle Dutch predecessor *schotich* (1485) meaning ‘generous, willing to spend a round of drinks’. Sijs2 (p. 574) and Sijs3 have *schot* as a loan to Basque via French.

Rey2 (p. 1843) has *écot* ‘one’s contribution (in particular to pay for a common meal)’ as a continuation of Franconian **skot* ‘contribution’. Be-

cause of the uninterrupted chain of similar forms and meanings from Old to New Dutch, it is assumed that the source was Low Franconian or Old Dutch. The shift from an originally financial contribution to a contribution in kind, e.g., a free round of drinks, looks acceptable.

According to Lh (p. 277), *eskote*, French *écot*, *petit verre* (*de rhum*, etc.) ‘small drink, shot’ is local Souletin and of foreign origin. There is no such entry in Azk or Sar.

According to OEH, *eskote* was first attested in Basque in 1843.

Fletan *vleting* [‘vletɪŋ] through French

GTB mentions Middle Dutch *vlete* ‘big flat fish, ray (*Raja batis* L.)’, but has no *vleting*. Phil has no entry for *vleet*, the contemporary Dutch continuation of *vlete* or *vleting*. Sijs2 (p. 676) and Sijs3 have *vleting* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 824) has *flétan* as a loan from Dutch *vleting*, *vlete*, attested in French *flettan* in 1554. On the website of the *Encyclopédie Universelle* we find French *flétan* ‘halibut’, attested as *flettan* (1554) and claimed to be a loan from Dutch *vleting*, a variant of Middle Dutch *vlete*.

Lh (p. 309) has Labourdin *fletan*, French *limande* ‘common dab’, not marked as a term of foreign origin. There is no entry of this kind in Azk or Sar.

The date and source of the first occurrence of *fletan* in Basque are not known, but Lh refers to Giménés as his source.

Galga *galg* [χalχ] through French (Gascon)

According to Phil2 (p. 156), contemporary Dutch *galg* ‘gallows’ continues Middle Dutch *galge* ‘cross beam, gallows’ (1240). Sijs2 (p. 311) and Sijs3 have *galg* as a loan to Basque via French.

According to Rey4 (p. 455), Old French *gaug* is attested in 1268 with the meaning ‘measure, yard stick’ and is a continuation of Franconian *galga*, the plural of *galgo* ‘stick’. The term *galga* is believed to have passed from Old French into Basque.

In the field of measurements, measurement tools and dimensions, Lh (p. 329) has a.o. *galga* ‘(water) level’ or ‘marking gauge’ in Labourdin, identical to Azk1 (p. 321). *Galga* is also registered in the extinct Southern Basque dialect of Ameskoa (Ar7: p. 22) as the equivalent of Batua *galga*. Sar4 (p. 385) mentions only ‘(water) level’ without indicating a specific regional focus.

According to Sar, *galga* was first attested in Basque in 1905.

Note: none of the Basque dictionary sources marks *galga* as a possible loan of foreign origin, but its relation to ‘yard stick’ in French deserves attention. Because in contemporary French the term *jauge* is pronounced with an initial [ʒ], in contrast with Gascon *gauje* that has an initial [g], the passage to Basque may well have occurred from Gascon and/or a much older form of French at a much earlier stage than 1905.

Galopatu *wel lopen* [wɛl 'lopə(n)] or *walop!* [wa'lop!] through French

The contemporary Dutch verb *galopperen* is a 12th century loan from French *galoper* (Phil2: p. 159), but the origin of this is unclear. However, the two lines of descendance traced by Phil both point to an Old Dutch link. According to one hypothesis, Picardian borrowed the phrase *wel lopen* ‘to run well/properly’ and turned it into a single verb *waloper*, later to become *galoper* in French. The other hypothesis says that the interjection *walop!* ‘come on!, get going!’ was lexicalized in Old Dutch as the verb *waloppen*, to be taken over by Picardian and, later, French *galopper*. Sijs2 (p. 699) and Sijs 3 have *wel lopen* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 1184) has *galopper* (1135) ‘to gallop’ as a continuation of Franconian **wala-hlaupan* ‘to run well’. Our assessment is that, because of the absence of any trace of the Old High German sound shift (here: *p* > *f*, cfr. German *laufen*, Dutch *lopen*), this points to Low Franconian.

According to Lh (p. 330), *galopatu*, French *galoper* ‘to gallop’, is derived from *galopa* ‘gallop’, which is Northern Basque and a term of foreign origin. There is no entry like *galopatu* in Azk or in Sar.

The date and source of the first occurrence of *galopatu* in Basque are not known.

Garba garf [χarf] through French

Phil2 (p. 172) defines contemporary Dutch *garf* as the successor of Old Dutch, in which the plural *garauon*, *garouon* ‘bundles, sheaves’ is attested (10th century). Sijs2 (p. 311) and Sijs3 have *garf* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1314), Old French borrowed (1170) *garbe* from Franconian *garba*. Contemporary French has *gerbe* ‘bundle of mown corn’.

Lh (p. 335) classifies *garba* as common Northern Basque of foreign origin with a reference to *garbe* in Bearnese, as it appears, borrowed from Old Dutch. Azk1 (p. 328) identifies *garba* with the meaning *fajo*, *gavilla/fagot*, *javelle* as Labourdin. Sar4 (p. 391) defines it with the same meaning as Northern Basque, but infrequently used.

According to Sar, *garba* was first attested in Basque in 1630.

Garlopa *voorloper* [‘vorlopər] through French (and then Spanish?)

GTB has the entry *voorlooper* ‘big carpenter’s plane’, attested in 1555, but states that the term must be older than that because it appears as the loan *varlope* in French at the end of the 15th century. Sijs2 (p. 682) and Sijs3 have *voorloper* as a loan to Basque via Spanish.

Rey6 (p. 1703) has French *varlope* (1660) and earlier variants dating back to the end of the 15th century as a loan from Dutch *voorloper*. Est2 (p. 874) has *garlòpe* in Gascon. Cor2 (p. 684) has *garlopa* as a loan from Flemish *voorlooper* via French. The term was first attested in Spanish in 1604.

According to Lh (p. 339), *garlopa*, French *varlope* ‘(carpenter’s) plane’ is Low Navarrese and Labourdin, and is marked as a term of foreign origin. Azk1 (p. 331) extends the use of *garlopa*, translated as *garlopa/varlope* to all Basque dialects, except High Navarrese. Sar4 (p. 393) has *garlopa* without any regional bias.

According to Sar, *garlopa* was first attested in Basque in the middle of the 17th century.

Gerizatu *weren* [‘werə(n)] through French

According to Phil4 (p. 612), contemporary Dutch *weren* ‘to resist, defend’ continues Middle Dutch *weren* (1220) with the same meaning. Sijs2 (p. 699) and Sijs3 have *weren* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 1592) has French *guérir* ‘to heal’ and its older form *guarir* (1050) as a derivation of Germanic *warjan* ‘to suppress, to protect’. Sijs2 (p. 699) and Sijs3 have *weren* as a loan from Dutch to French, but do not mention Spanish.

Lh (p. 351) has *gerizatu*, French *mettre à l’abri*, *défendre*, *protéger* ‘to shelter, to defend, to protect’ as common Northern Basque and of foreign ori-

gin. Azk1 (p. 341) has *gerizatu* as Labourdin and without any indication of a foreign origin. According to Sar4 (p. 405), *gerizatu* ‘to protect’ is common Basque, but Northern when meaning ‘to shelter, to hide’.

According to Sar, *gerizatu* was first attested in Basque in 1630.

Gerla *weer* [wer] through French

According to Phil4: p. 604, contemporary Dutch *weer* ‘defense, resistance’ (almost exclusively used in some fixed expressions and compounds) continues Old Dutch *weri* (~1100) with the same meaning. Sijs2: p. 699 and Sijs3 have the verbal entry *weren* as a loan to Basque via French.

Rey3: p. 1594 has *guerre* (1080) ‘war’ as a continuation of Franconian **werra*. Sijs2 (p. 699) and Sijs3 have *weren* as a loan from Dutch to French, but do not mention Spanish.

According to Lh: p. 351, *gerla*, French *guerre* ‘war’ is common Northern Basque and a term of foreign origin. *Gerla* is mentioned in Azk1: p. 341 as Northern Basque, but is also locally attested in High Navarre. The term is identified as being of foreign origin. According to Sar4: p. 405, *gerla* is the Northern variant of *gerra* ‘war’.

According to Sar, *gerla* was first attested in Basque in 1545.

Gerra *weer* [wer] through Spanish

According to Phil4 (p. 604), contemporary Dutch *weer* ‘defense, resistance’ (almost exclusively used in some fixed expressions and compounds) continues Old Dutch *weri* (~1100) with the same meaning.

Cor2 (p. 826) quotes Spanish *guerra* (1037) as a continuation of West Germanic *werra*, taken over by speakers of Romance by the end of the Roman empire. Cor quotes examples from Old and Middle High German, and Middle and New Dutch, but is unconvincing in focussing on the meaning ‘disorder, confusion’ rather than ‘defense, resistance’.

According to Sar4 (p. 406), *gerra* ‘war’ is Southern Basque. *Gerra* is also found in a number of extinct Southern dialects of which parts of their vocabularies are registered: Ar2 (p. 48), Ar3 (p. 75) and Ar5 (p. 48). There is no entry *gerra* in either Lh or Azk.

According to Sar, *gerra* was first attested in Basque in 1562.

Ginbalet *wimpel* ['wimpəl] through French

According to GTB, Middle Dutch *wimmel* denoted a small drill or, in Flemish, a soil drill used to dig out a cavity in the ground for planting purposes, possibly related to Old English *wimble*. Sijs2 (p. 704) and Sijs3 have *wimpel* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 1331) has the variants *gibelet* (1614), *guiblet* (1549) and 15th century *gui(n)belet* as loans from Flemish *wimbelkin*, diminutive of *wimbel* 'small drill'.

According to Lh (p. 359), *ginbalet*, French *petite vrille* 'small drill', is Low Navarrese and of foreign origin, related by Lh to Bearnese *guimbalet*. Azk1 (p. 347) has *ginbalet* and *ginbelet*, translated as *barreno pequeño/petite vrille* 'small drill', and extends its use to High Navarrese and Guipuzcoan. Azk relates the term to English *ginbelet*. Sar4 (p. 412) adds to *ginbalet* the variants *ginbelet* and *gimalet*. Sijs2 (p. 704) and Sijs3 have *wimpel* as a loan from Dutch to French, and from French relayed to Spanish. The Spanish line to the borrowing *berbiquí*, however, does not seem to have had anything to do with the French *ginbalet* type forms.

According to Sar, *gimalet* was first attested in Basque in 1653, *ginbalet* in the middle of the 17th century, and *ginbelet* in 1899.

Gindax *windas* ['windas] through French

GTB quotes contemporary Dutch *windas* 'winch' which continues Middle Dutch *wintas/windas* (1286) with the same meaning. Sijs2 (p. 704) and Sijs3 have *windas* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1850) has French *windas* with its variant *guindas*, attested in the 12th century, without any etymological information.

Lh (p. 359) has Labourdin *gindax*, French *espèce de treuil servant à hisser des fardeaux* 'winch' and classified as being of foreign origin, related to Dutch *windasch* (modern spelling: *windas*). Azk1 (p. 347) has *gindax* as *potro/travail* 'hoisting machine for cattle' without a regional focus. According to Sar4 (p. 412), *gindax* as a 'tool to hoist cattle' or 'crane' is Northern Basque.

According to Sar, *gindax* was first attested in Basque in the middle of the 17th century.

Gisa *wijze* ['weizə] through French

Contemporary Dutch *wijze* 'manner' continues Old Dutch *wīsa* (~1100) with the same meaning (Phil4: p. 624). Sijs2 (p. 703) and Sijs3 have the variant *wijs* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 1621) has *guise* (1050) 'manner' as a continuation of Germanic *wīsa*.

Lh (p. 360) has *gisa*, French *manière*, *mode* 'manner, way' as common Northern Basque of foreign origin. The Souletin variant *gisa*, French *charge*, *soin* 'charge, care' is related by Lh to French *guise*. Azk1 (p. 348) *gisa* has identical definitions, but extends the former one to both Northern and Southern Basque, and the latter one to Low Navarrese and Roncalese. Sar4 (p. 413) restricts its definitions to the former, more common one. *Gisa* is also found in a number of extinct Southern dialects of which parts of their vocabularies are registered: Ar1 (p. 130), Ar3 (p. 76), Ar5 (*gixa* on p. 49) and Ar8 (p. 68). Sijs2 (p. 703) and Sijs3 have the variant *wijs* as a loan from Dutch to French, but without mentioning Spanish. Therefore, preference is given to the migration route via French. For the sake of completeness we mention that, according to Rom (p. 214), *gisa* relates to Iberian *gis*.

According to Sar, *gisa* was first attested in Basque in 1537.

Godale *goed aal* ['χud al] through French

According to Phil1 (p. 67), contemporary (rarely used) Dutch *aal* 'ale' continues Middle Dutch *ale*, attested in 1280; the contemporary Dutch qualifier *goed* 'good' has existed in different forms since the 10th century Old Dutch *guot* (Phil2: p. 301). The noun phrase *goed aal* means 'good ale/beer'. Sijs2 (p. 324) and Sijs3 have *goed aal* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1393), it is supposed that French borrowed *goede ale* in the form of *goudale* (1223) from Middle Dutch (this developed into contemporary French *godaille*, 1808, with its present meaning).

Lh (p. 364) mentions *godale* and a variant *godalia*, both in Souletin, as being of foreign origin. Lh calls up *godale* as an older form of French. Azk1 (p. 352) identifies *godale* as Souletin and Roncalese of unknown origin.

The date and source of the first occurrence of *godale* in Basque are not known.

Grabatu *graven* [ˈχravə(n)] through French first and then Spanish Phil2 (p. 326) defines contemporary Dutch *graven* ‘to dig’ as the successor of Middle Dutch *grauen/graven* (13th century) and Old Dutch (attested only in a past tense expression of the 10th century). GTB also quotes the specialized meaning ‘to carve in some hard material, to engrave’ (1236). Sijs2 (p. 327) and Sijs3 have *graven* as a loan to Basque via Spanish.

The specialized meaning of Middle Dutch *graven* was borrowed by French as *graver*, attested in the form (*re*)*graver* in the 14th century (Rey3: p. 1508). From there, and with this specialized meaning, it was borrowed by Spanish as *grabar* (Cor2: p. 761), who gives Franconian as the source language, attested in 1588. Following Rey, we take Middle Dutch as the origin, French as the relay language, and eventually Spanish as the language from which Basque borrowed the term. *Grabatu* is not mentioned in Lh, Azk or Sar.

The date and source of the first occurrence of *grabatu* in Basque are not known.

Gripatu *grijpen* [ˈχreipə(n)] through French

According to Phil2 (p. 334), contemporary Dutch *grijpen* ‘to grab, grip, seize’ continues Middle Dutch *gripen* (1240). Sijs2 (p. 327) and Sijs3 have *grijpen* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 1553) mentions French *gripper* (1425) ‘to seize with claws’ as a loan that dates back to Franconian *grīpan*. Because of the stem-final *p*, which is not affected by the High German Sound Shift and has not become *f* (cf. contemporary German *greifen*), Low Franconian is assumed to be the source. The attestation date suggests, however, that the word was taken over from the Middle Dutch stage *gripen*.

Basque *gripatu* is assumed to be borrowed from the French reflexive form *se gripper*. Lh (p. 389) defines *gripatu* as common Northern Basque of foreign origin, and translates it as *se gripper* ‘to seize up’.

The date and source of the first attestation of *gripatu* in Basque are unknown.

Gris *grijs* [χreis] through French

According to Phil2 (p. 334), contemporary Dutch *grijs* ‘the color grey’ continues Middle Dutch *grijs, grise* (1236). Sijs2 (p. 328) and Sijs3 have *grijs* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1554) French *gris* was borrowed from Franconian *gris* (1150). It is supposed that Basque *gris* was borrowed from French.

Lh (p. 389) defines *gris* as Northern Basque of foreign origin, both in its original meaning of ‘grey color’ and in its metaphorical meaning ‘slightly drunk, tipsy’. Lh and Azk1 (p. 367) both give the verbal derivation *gristü* in Souletin, carrying the meaning ‘to become slightly drunk’. Sar4 (p. 435) gives *gris* without a regional focus and only quotes the literal meaning as a synonym of *uridin*, which is used to signify both light blue and grey.

According to Sar, the term *gris* was first attested in Basque around 1640.

Gurma *worm* [wɔrm] through French

Contemporary Dutch *worm* ‘(earth)worm’ continues Old Dutch *worm* (801–810) that designated not only earthworms, but any kind of creeping vermin. A parallel form *wurm* [wʌrm] developed in 15th century Dutch. Sijs2 (p. 706) and Sijs3 have *worm* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 1431) has *gourme* ‘atopic eczema’ as a loan from Franconian *worm* (1228), assumed to be Low Franconian or Old Dutch. High German designations of this form of eczema bear no resemblance to *worm*.

According to Lh (p. 392), *gurma*, French *gourme* ‘worm’, is Labourdin and of foreign origin. There is no entry of this kind in either Azk or Sar.

The date and source of the first occurrence of *gurma* in Basque are not known, but Lh refers to his informant Chaho as his source (mentioned in passing only in Lh: p. XIX-XX).

Habre *haven* [‘havə(n)] through French

According to Phil2 (p. 390), contemporary Dutch *haven* ‘port’ continues Middle Dutch *havene* ‘mooring, port’ (1240). Sijs2 (p. 340) and Sijs3 have *haven* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1732), French borrowed Middle Dutch *havene* as *havre* (1160), a form which, according to Phil, dates back to Old Dutch. It is supposed that Basque took this over in the form of *habre*.

Lh (p. 395) gives *habre* ‘estuary’ as Souletin of non-Basque origin, but related to French *havre*. There are no equivalent citations in Azk or in Sar.

The date and source of the first occurrence of *habre* in Basque are not known.

Harpa *harp* [harp] through French

According to Phil2 (p. 387), contemporary Dutch *harp* ‘harp’ (string instrument) continues Middle Dutch *harpe* (1240). Sijs2 (p. 339) and Sijs3 have *harp* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1704) French *harpe* (string instrument) was borrowed from Germanic *harpa* (1080). Phil states that the loan to French occurred through Medieval Latin which had borrowed *harpa* from Germanic in the sixth century. The *p* sound in *harpa* suggests that it was rather Old Dutch than Old High German that passed the term to French. It is supposed that Basque *harpa*, which maintains the word initial aspiration (or, at least, the graphical reminder of it), was borrowed from French. Cor1 (p. 273) states that Spanish *arpa* derives from Franconian *harpa* and was borrowed from French, but in the form of *farpa* (1525). This makes a possible migration route via Spanish to Basque less plausible.

Lh (p. 412) defines *harpa* as common Northern Basque of foreign origin, but Sar4 (p. 463) gives no regional focus.

Sar mentions 1571 for the first attestation of the term in Basque.

Istribor *stuurboord* [‘styrbort] through French first and then Spanish

According to Phil4 (p. 317), contemporary Dutch *stuurboord* ‘right-hand side of a ship’ continues Early New Dutch *stuurboord*, *stuerboort* (1532) with the same meaning. Sijs2 (p. 621) and Sijs3 have *stuurboord* as a loan to Basque via Spanish.

Rey6 (p. 1472) has *tribord* as a loan from Middle Dutch *stierboord* (1484). Other forms are *estribord* (1573) and *stribord* (1678). Cor2 (p. 450) has *estribor* as a loan from Old French *estribor* and classifies it as being of Germanic, probably Dutch, origin (*stierboord*). The term was first attested in Spanish in 1526.

Sar5 (p. 591) has the entry *istribor* which is described as the right-hand side of a ship. *Istribor* is not geographically marked. The term is not mentioned in Azk or in Lh, but is covered in AH (p. 85), translated as *estribor/tribord*. Barr (p. 183) has *estibor* and other variants in Biscayan.

The attestation of *istribor* in Basque (Sar: 1677) is at a time when the equivalents of ‘port’ and ‘starboard’ had long been incorporated into the vocabularies of French and Spanish.

Kanika *knikker* ['knikər] through French (Bearnese)

According to Phil3 (p. 92), contemporary Dutch *knikker* 'marble, bonce, taw' continues Early New Dutch (1607) *knicker* 'ivory bullet', probably an onomatopoeia, imitating the sound of bouncing marbles. Sijs2 (p. 400) and Sijs3 have *knikker* as a loan to Basque via (dialectal) French.

A number of sources (e.g., http://www.lexilogos.com/gascon_dictionnaire.htm, <https://francaisdenosregions.com>, Lecomte (1910) and Bonm (2005) quote *canique*, *canica* and similar forms with the meaning 'marble' as dialectal words from Normandy to Gascogne. It is assumed that the term passed through Bearnese to Basque.

Lh (p. 581) classifies *kanika*, French *bille*, *boule*, as Souletin, related to Bearnese *canique*. Azk 1 (p. 465) only gives the compound *kanika-mailla* (Souletin) 'acorn' used as a marble by playing children.

According to OEH, *kanika* was first attested in Basque in 1858.

Kila *kiel* [kil] through French

According to Phil3 (p. 55), contemporary Dutch *kiel* 'keel, careen' continues Middle Dutch *kiel* (1291–1300) with the same meaning. Sijs2 (p. 389) and Sijs3 have *kiel* as a loan to Basque via French.

Rey5 (p. 1485) has *quille* as a probable loan from Norwegian (15th century). Sijs2 (p. 389) classifies French *quille* as a loan from Dutch, but does not mention a Spanish borrowing from Dutch.

Lh (p. 610) classifies *killa* (same entry as above) 'keel, careen' as Souletin of foreign origin. The term appears in AH (p. 77) as *gila* and in Barr (p. 195) as Biscayan *gilla*. The migration route from Dutch rather than from the more remote Norwegian seems more plausible.

The date and source of the first occurrence of *kil(l)a* for 'keel' in Basque are not known, but Lh has the Hiribarren manuscript as his source (second half 19th century).

Korbeta *korver* ['kɔrvər] through French first and then Spanish

GTB has Middle Dutch *korver* 'herring hunter (ship)', unknown in contemporary Dutch. Sijs2 (p. 410) and Sijs3 have *korver* as a loan to Basque via Spanish.

Rey2 (p. 642) has *corvette* as a possible loan from Middle Dutch *korver* (1476). According to Cor1 (p. 899), Spanish *corbeta* was borrowed from

French *corvette*. No date for Spanish is given. It is supposed to be of Germanic origin. Cor mentions *corbe* as a type of ship used in the Low Countries (16th century), and Middle Low German *korf* and Middle Dutch *korver* as denominations of a type of ship that may have been at the base of *corvette/corbeta*. It is assumed that the French loan *corvette* from Middle Dutch was passed to Spanish first and from there to Basque.

Lab-Eu (p. 36) has *korbeta* under the entry in Spanish *corbeta* with the definition of the small warship ‘corvette’ (the same definition is given in Lab-Es: p. 35). There is no entry like *korbeta* in Lh, Azk or Sar.

The date and source of the first occurrence of *korbeta* in Basque are not known.

Lai *lade* [ˈladə] through French

According to Phil3 (p. 168), contemporary Dutch *lade* ‘drawer’ continues Middle Dutch *lade* (1327) with the same meaning. The shortened form *la* appeared in Early New Dutch (1539), together with a parallel form *laeye* [ˈlajə] with a transitional [j] after the [d]-syncope. Substandard Dutch still has forms like [ˈlajə] and [ˈlaj]. Sijs2 (p. 425) and Sijs3 have *lade* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p. 624) has *laie* ‘box, case’ as a loan from Middle Dutch *laeye* (1357). According to Phil, the shift from ‘case’ to ‘content of the case’ occurred in New French *layette*.

According to Lh (p. 644), *lai*, translated as *layette* ‘layette’ is Low Navarrese and of foreign origin. *Lai* does not appear in Azk or Sar.

The date and source of the first occurrence of *lai* in Basque are not known, but Lh mentions the Hiribarren manuscript (second half 19th century) as his source.

Lasta *last* [last] through French

Contemporary Dutch *last* ‘charge, weight’ continues Middle Dutch *last* (1285) which includes the same meaning, and Old Dutch *last* (1107) ‘freight, unit of weight’ (Phil3: p. 183). Sijs2 (p. 429) and Sijs3 have *last* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p.756) has *lest* ‘weight, ballast’ as a loan from Dutch, first attested as *last* in French in 1208.

According to Lh (p. 658), *lasta*, translated as *lest* ‘ballast’, is Labourdin and of foreign origin. Azk1 (p. 530) mentions its occurrence in two local variants of the Southern Guipuzcoan dialect and translates it as *lastre/lest*. Azk classifies it too as being of foreign origin. According to Sijs2 (p. 429) and Sijs3, Spanish *lastre* was borrowed from French. *Lasta* is not mentioned in Sar.

The date and source of the first occurrence of *lasta* in Basque are not known, but Lh mentions the Hiribarren manuscript (second half 19th century) as his source.

Lista *lijst* [leist] through Spanish

According to Phil3 (p. 232), contemporary Dutch *lijst* ‘border, frame’ continues Middle Dutch *lijste* (1277) which included the meaning of ‘fence’. Sijs2 (p. 437) and Sijs3 have *lijst* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p. 796) has *lice* (1538) ‘fenced ground reserved for competitions and tournaments’ as a continuation of Franconian **listja* ‘barrier’. Cor3 (p. 110) has Spanish *lista*, said to derive from West Germanic, but quotes only one source in which it has the «dubious» meaning of ‘line, barrier’. Since the lexicon described in there dates back to the 6th century, it may be taken to support a possible Low Franconian or Old Dutch origin.

Only Lh (p. 681) has *lista* translated as *lice* ‘lists, fenced ground’, and classifies it as common Northern Basque related to Spanish *lista*. The formal identity between the Spanish borrowing from Old Dutch and the final citation in Lh (*lista*) seems to suggest a migration route from Dutch via Spanish to Basque, despite its ‘Northern’ registration by Lh.

The date and source of the first occurrence of *lista* with this meaning in Basque are not known.

Lursagar *aardappel* [‘ardapəl] calqued through French

Aardappel is an Early New Dutch compound consisting of *aard(e)* ‘earth, ground, soil’ and *appel* ‘apple’, known since 1514 as the common designation of certain tubers, but not attested with its present meaning of *Solanum tuberosum* ‘potato’ until 1712 (Phil1: p. 79). The compound has been known in French as *pomme de terre* since 1716, an obvious calque from Dutch. Sijs2 (p. 167) and Sijs3 have *aardappel* as a loan to Basque via French.

The French *pomme de terre* was calqued into Basque as the equivalent compound *lur-sagar* (Sar7: p. 748). Lh (p. 692) classifies *lursagar* as common Northern Basque consisting of the autochthonous elements *lur* and *sagar*. Azk1 (p. 559) defines *lursagar* as common Northern Basque, and mentions the variant *lusagar* a.o. as an archaism in Biscayan. Azkue's sample in Biscayan refers to the use of *lursagar* in Southern Basque at the time of Napoleon's Spanish campaign. Sar classifies *lusagar* as an objectionable variant of *lursagar*.

According to Sar, *lur-sagar* was first attested in 1856.

Mala *maal* [mal] through French

According to GTB, Middle Dutch *male* (1220–1240) 'purse' and *male* (1320–1340) 'travel bag, leather suitcase' continued Old Dutch *mala* (634). Contemporary Dutch *maal* as a bag or case (*maal* has many more meanings) is an archaism; it does not appear in Phil. GTB mentions the loan of the Middle Dutch term to English 'mail' and of Old Dutch to French *mal(l)e*. Sijs2 (p. 445) and Sijs3 have *maal* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p. 1102) has *male* 'suitcase' (contemporary French: *malle*) as a continuation of Franconian **malha* (end of 9th century).

Lh (p. 706) has *mala*, French *malle* 'suitcase' as a term of foreign origin and synonym of *khutxa*.

The date and source of the first occurrence of *mala* in Basque are not known.

Makaela *makelaar* ['makəlar] through French

According to Phil3 (p. 291), contemporary Dutch *makelaar* 'broker, mediator' continues Middle Dutch *makelare* (1270) with the same meaning. Phil states that French *maquereau* 'procurer, pimp' was borrowed from Middle Low German or from Middle Dutch. Sijs2 (p. 448) and Sijs3 have *makelaar* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p. 1162) has *maquereau* (15th century) as a loan from Middle Dutch *makelâre*.

Only Lh (p. 705) has *makaela* 'procurer, pimp' in Labourdin and classifies it as a term of foreign origin.

The date and source of the first occurrence of *makaela* in Basque are not known, but Lh mentions the Hiribarren manuscript (second half 19th century) as his source.

Masta *mast* [mast] through French

Contemporary Dutch *mast* ‘long pole, mast’ continuous Middle Dutch *mast* (1240) with the same meaning (Phil3: p. 314). Sijs2 (p. 455) and Sijs3 have *mast* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p. 1246) has *mât* (1080) as a continuation of Franconian **mast*.

According to Lh (p. 719), *masta*, translated as *mât de vaisseau* ‘ship’s mast’, is common Northern Basque of foreign origin and related to Old French *mast*. Azk2 (p. 22) has *masta* translated as *mástil/mât de la barque* ‘mast’, and classifies it as Labourdin, Guipuzcoan and Biscayan. Sar7 (p. 775) describes *masta* as ‘mast’ without any regional bias. *Masta* also appears in AH (p. 109).

According to Sar, *masta* was first attested in Basque in the middle of the 17th century.

Moka *mok* [møk] through French

According to Phil3 (p. 370), contemporary Dutch *mok* ‘mug, beaker, can’ probably continues Old Dutch **mokka* ‘unwieldy, round object’. Phil mentions the New French loan *moque* ‘measuring can’ in coastal dialects. Sijs2 (p. 466) and Sijs3 have *mok* as a loan to Basque via French.

Rey4 (p. 1635) quotes *moque* (1780) as a regional and maritime term derived from Dutch or Picardian *mok* ‘pitcher’, denoting a recipient to weigh liquids or drink from.

Only Lh (p. 739) has *moka*, translated as *vase en fer blanc d'environ un litre* ‘tin can’ without any regional assignment or indication as to its origin. The phonetic resemblance with the above mentioned *moque* in French coastal dialects is obvious.

The date and source of the first occurrence of *moka* in Basque are not known, but Lh mentions the Hiribarren manuscript (second half 19th century) as his source.

Mustuka *poetsdoek* [ˈputsdok] direct loan

See the article «*Mustuka*»: *Nederlanderatik mailegatutako hitza?* ‘«*Mustuka*»: A loan from Dutch?’ in BMB (2016), in which it is argued that *mustuka*, which has no satisfactory etymology in the existing literature, may be a direct loan from Dutch. In this paper, a plausible chain of phonetic changes between Dutch *poetsdoek* and Basque *mustuka* ‘mop, rag’ is developed. In support of this, it is proposed that the term may have been borrowed by

Basque instructors who were contracted by the Dutch Nordic Company to teach their crews how to hunt whales and process them. Close professional contacts between Dutch and Basque crews at sea were maintained during the period 1612–1669, and it is assumed that the putative *poetsdoek-mustuka* transfer occurred during this period.

Netsonde *netsonde* [ˈnɛtsondə] direct loan or calque

The compound term *netsonde* (*net* ‘net’ + *sonde* ‘sounder’) in Dutch refers to ‘a device used to monitor the fish entering the net’. Sijs2 (p. 476) and Sijs3 have *netsonde* as a direct loan to Basque.

The modern Dutch term *netsonde* appears to have been calqued in various languages, e.g., English ‘net sounder’, French *sondeur de filet* and Spanish *sonda de red*. AH (p. 112) has it as a loan *netsonde*, but also as the calque *sare-zunda*.

The date and source of the first occurrence of the direct loan *netsonde* or the calque *sare-zunda* in Basque are not known.

Olanda *Holland* [ˈhɔlant] **through French**

The contemporary Dutch geographical designation *Holland* continues Middle Dutch *Holland/Hollant* (1254), probably meaning ‘hollow or low-lying land’. Sijs2 (p. 348) and Sijs3 have *Holland* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1847), the French common noun *hollande* (1598) designates a fine linen fabric manufactured in Holland. The first attestation of *holanda* with this meaning in Spanish is in 1526 (Cor2: p. 930).

Lh (p. 803) defines *olanda* as common Northern Basque and carrying both meanings, i.e. the country name and the cloth. There are no equivalent citations in Azk or in Sar. *Olanda*, though apparently only occurring in Northern Basque, looks very much like a loan from Spanish, but it is in the South where this form is *not* attested. Alternatively, a putative loan through French *hollande* cannot be excluded.

The date and source of the first occurrence of *olanda* in Basque are not known.

Olandes *Hollands* [ˈhɔlan(t)s] **through French**

The contemporary Dutch genitive *Hollands*, used as an adjective or as a noun to designate the language, continues Middle Dutch *Hollands/Hollants*

(1268). Sijs2 (p. 348) and Sijs3 have *Hollands* as a loan to Basque via French.

According to Rey3 (p. 1847) the French *hollandais* (13th century) was borrowed from Middle Dutch *Hollands*. The Spanish derivation *holandés* is not discussed in Cor2 under the entry *Holanda*.

Lh (p. 803) defines *olandés* as common Northern Basque and having the meaning of the adjective ‘Dutch’, and gives in addition the variant *olandres*. There are no equivalent citations in Azk or in Sar. Despite its formal similarity to Spanish *holandés*, there is no reason to assume that the Northern Basque *olandés* was borrowed through Spanish rather than directly from French.

The date and source of the first occurrence of *olandés* in Basque are not known.

Paket *pak* [pak] through French

Contemporary Dutch has both *pak* ‘bundle, package’ and *pakket* ‘small parcel, bundle’. According to Phil3 (p. 490), *pakket*, attested in Early New Dutch (1551), was borrowed back from Middle French *paquet* which, itself, had been borrowed from Middle Dutch *pac* [pak] (1252), a continuation of Old Dutch *pac* [pak] (1159) ‘bundle of merchandise’ (Phil3: p. 489). Phil ascribes the migration of Dutch-based forms of *pak* into Romance languages to the powerful Flemish wool and cloth trade during the Middle Ages. Sijs2 (p. 502) and Sijs3 have *pak* as a loan to Basque via French.

Rey5 (p. 182) has *pacquet* (1538) as a loan from Flemish which, in the end, derives from Dutch *pak*, supporting the migration route described by Phil.

Lh (p. 839) classifies *paket*, translated as *paquet* ‘bundle, package’, as common Northern Basque of foreign origin and synonym of the autochthonous Basque *bilgo*. According to Sar8 (p. 912), *paket* is Northern Basque, whereas *pakete* is Southern. Both are described as *bilgoa*.

According to Sar, *paket* was first attested around 1640, and *pakete* in 1908.

Pika *piek* [pik] through French or Spanish

Contemporary Dutch *piek* ‘peak, lance, spear’ continues Middle Dutch *pike* (1275) ‘sharp object, lance point’ (Phil3: p. 535). Phil claims the migration

is from Dutch *pike* to French *pique*, and not the other way round. Sijs2 (p. 514) has *piek* as a loan to Basque via Spanish.

Rey5 (p. 697) has *pique* (1376) as a loan from Dutch *pike*. Cor3 (p. 767) has *pica* ‘type of long lance’ and classifies it as a common Western Romance derivation from the verb *picar* which is also claimed to be common Western Romance and to have an expressive background. FEW16 (p. 623–624) states that the attestation date of Middle Dutch *pike* (1290) and the original designation of this type of lance as *pique de Flandres* indicate that French borrowed the term from Dutch.

Lh (p. 865) translates *pika* as *pique, arme* ‘peak as a weapon’ and classifies it as a term of foreign origin. Sar8 (p. 929) describes it a ‘lance’ and classifies it as predominantly Southern.

According to Sar, *pika* was first attested in 1745.

Pispot, pixapot *pispot* [ˈpispot] through French (Bearnese)

The contemporary Dutch compound *pispot* consists of the head element *pot* ‘pot, jar, container’ (GTB: possibly from Old French) and the modifier *pis*, root of the verb *pissen* ‘to pee’ (GTB: possibly from Old French or onomatopoeic), both attested in these forms and with these meanings in Middle Dutch, *pot* also in an Old Dutch toponym (1184) (Phil3: p. 547, 584). According to GTB, the compound *pispot* is Middle Dutch. Sijs2 (p. 517) and Sijs3 have *pispot* as a loan to Basque via French.

Rey5 (p. 711) has the verb *pisser* as a derivation from vulgar Latin *pissiare* (1180), and Rey5 (p. 1016) has *pot* as a derivation from vulgar Latin *pottus* (1155) of pre-Celtic origin. FEW16 (p. 624) has *pispot* as a loan from Middle Dutch in various variants of Walloon and with adaptations like *pichepot*. It is also attested as *pichepot* in Old Bearnese, and was spoken in Bayonne (Lesp2: p. 408).

Lh (p. 874) mentions *pixapot* and its variant *pispot* as synonyms of the more autochthonous *pixontzi*, all translated as *pot de chambre* ‘chamber pot, potty’. All components, *pixa*, *pis* and *pot* are claimed to be of foreign origin, thus confirming Rey. Azk2 (p. 172) gives *pixontzi* in Guipuzcoan and Roncalese, and *pixuntzi* in Navarrese and Souletin, in all cases translated as *orinal/pot de chambre* ‘chamber pot, potty’. Azk2 (p. 174) has *pispot* in Guipuzcoan. Sar8 (p. 935) only has *pixontzi* and the more modern

variants *pitzuntzi* and *pixuntzi*. Basque *pot*, French *pot*, *vase* ‘pot’ being typically Northern (Lh: p. 881), *pispot/pixapot* seem to be typically Northern Basque forms, but borrowed as unsegmentable, but easily understandable units. They do not conform to the rules of compounding in Basque and could not be the result of putting together the separately borrowed components *pis/pixa* and *pot*, which is why the migration route from Middle Dutch seems acceptable.

The date and source of the first occurrence of *pispot/pixapot* in Basque are not known.

Plaka *plak* [plak] through French

According to Phil3 (p. 551), contemporary Dutch *plak* ‘slice, plate, disk’ continues Middle Dutch *placke* ‘coin’ (1371). Sijs2 (p. 518) and Sijs3 have *plak* as a loan to Basque via French.

Rey5 (p. 769) defines *plaque* (1562) as a coin, derived from the verb *plaquer* (13th century) which, in turn, is a loan from Middle Dutch *placken* ‘to patch up’ (Rey5: p. 770).

According to Lh (p. 875), *plaka*, French *plaque* ‘plaque, plate’, is common Northern Basque of foreign origin. Neither Azk nor Sar has the entry *plaka*.

The date and source of the first occurrence of *plaka* in Basque are not known.

Pok *pok* [pøk] through French

Contemporary Dutch *pok* ‘sore, pustule’ continues Middle Dutch *poc(ke)* (1450) with the same meaning, in its plural form *pocken* denoting the disease smallpox. *Poc(ke)* is sometimes related to Proto-Germanic **puka* ‘something round’ (Phil3: p. 567). Sijs2 (p. 523) and Sijs3 have *pok* as a loan to Basque via French.

Rey5 (p. 955) has *poquet* (1849) as a derivation from Picardian *poque* (Standard French: *poche* ‘pocket’). It defines it as a small hole in the ground to put in seeds. French *poche* (Rey5: p. 839) is described as derived from Franconian **pokka*. The continuation of root-final *k* in Franconian points to Low Franconian.

Lh (p. 877) translates *pok* as *poque(tte)*, *fossette*, *petit trou rond* ‘pit, small circular hole’ and classifies it as local Navarese and of foreign origin. The

information in Azk2 (p. 175) is identical, but Sar does not contain the entry *pok*.

The date and source of the first occurrence of *pok* in Basque are not known.

Poka *fok* [fók] through French or Spanish

According to Phil2 (p. 107), contemporary Dutch *fok* ‘foresail’ continues Middle and Early New Dutch *focke* ‘small sail’ (1438, 1599). Sijs2 (p. 304) and Sijs3 have *fok* as a loan to Basque via French.

Rey3 (p. 859) has *foque*, *foc* (1702) as a loan from Dutch *focke*. Cor2 (p. 5540) has *foque* as a loan from Dutch *fok*, probably via French *foc*. The term was first attested in Spanish in 1696, close to the attestation date in French.

Lab-Eu (p. 114) gives *poka* as the Basque translation of Spanish *velas de foque*. Barr (p. 313) has *poje* and refers to *foka* (p. 189) and various other dialectal forms in local Biscayan, all meaning ‘fore staysail’. The hesitation between word-initial *f* and *p* is well known in Basque. Entries like *poka/foka* with the meaning ‘foresail’ are missing in Azk and Sar.

The date and source of the first occurrence of *poka* in Basque are not known.

Polder *polder* [ˈpɔldər] direct loan

According to Phil3 (p. 568), contemporary Dutch *polder* is already attested in Old Dutch as *polre* (1130–1161), which was to incorporate an epenthetic *d* at a later stage (*poldre* > *polder*). Between the 13th and 19th century the term was borrowed by many European languages, a.o. by French and Spanish. Sijs2 (p. 524) and Sijs3 have it as a direct loan to Basque.

FEW16 (p. 644) states that Dutch *polder* was borrowed twice by French, i.e., the first time from Old Flemish *polre* (1269-1331) ‘marais désséché’, and later from New Dutch as *poldre* (1805) ‘étendue de pays plat entourée de digues’, then changed to *polder* (1835). Cor3 has no entry *polder* in Spanish.

Polder does not appear in any of the major monolingual Basque dictionaries, nor is the term mentioned in the leading dictionaries between Basque and, e.g., English, French, German or Spanish. It does, however, figure as

an entry in EHE (p. 969). For want of better information it is supposed that Basque *polder* was borrowed directly from Dutch.

The date and source of the first occurrence of *polder* in Basque are not known.

Ponpa *pomp* [pɔmp] through French

According to Phil3 (p. 572), contemporary Dutch *pomp* ‘pump’ continues Middle Dutch *pomp(e)* (1463) which meant ‘water duct under a dike or dam’. The denotation of a piston-driven machine to displace water’ developed only in Early New Dutch (1557). Phil claims the probability of a loan of *pomp* from Dutch and/or Low German to French, English and Swedish. Sijs2 (p. 525) and Sijs3 have *pomp* as a probable loan to Basque via French.

Rey5 (p. 935) has *pompe* (1517) and emphasizes the ubiquity of the expressive syllable *pVp* (V = Vowel) in all Germanic languages. Dutch *pompe* (15th century) and English *pump* (1444) are specifically mentioned. Under the entry *bomba*, Cor1 (p. 484) does not contain any indication as to a possible migration of the term from a specific source, but quotes French, English and German equivalents with *p*.

There are no entries of this kind in either Lh or Azk. Sar8 (p. 941) mentions *ponpa* with a description that fits ‘pump’, and the slightly older form *punpa*, which is now disapproved. With a view to Spanish *bomba* and French *pompe*, a loan from Dutch via French looks plausible.

According to Sar, *punpa* was first attested in 1953, *ponpa* in 1965.

Note: according to Michelena (1985: 276) the dissimilation *mp* > *np* is normal in Basque.

Potasa *potas* [ˈpɔtas] through French first and then Spanish

Potas is a compound in contemporary Dutch consisting of the head element *as* ‘ashes’ and the modifier *pot* ‘pot, jar’, and meaning ‘ashes of burnt organic material stored and kept dry in a jar’, i.e. the chemical compound K_2CO_3 . *Potas* continues Middle Dutch *potasch* (1447) with the same meaning and exported to French and other languages (Phil2: p. 609, under the entry *kalium* ‘K’). Sijs2 (p. 528) and Sijs3 have *potas*, the compound KOH or K_2CO_3 , as a loan from Dutch *potas* to Basque via Spanish.

Rey5 (p. 1019) has *potasse* (1690) as KOH or K_2CO_3 , first attested as *pottas* (1577) in Walloon, and borrowed from Dutch *potasch*. *Potasse* was

attested in French as early as in 1577, and *potasa* in Spanish only in 1843. Cor3 has no entry *potasa*.

There are no entries of this kind in either Lh or Azk. Sar8 (p. 943) mentions *potasa* and describes it as K_2CO_3 .

According to Sar, *potasa*, meaning KOH or K_2CO_3 , was first attested in 1916.

Note: since the first attestation in Basque (1916) comes only after the attestation of the term in Spanish (1843), and because *potasa* is formally closer than French to the Basque form, it is assumed that Basque *potasa* was borrowed from Dutch in the sequence French-Spanish.

Potasio *potas* [ˈpɔtas] through English first and then Spanish

Potas is a compound in contemporary Dutch consisting of the head element *as* ‘ashes’ and the modifier *pot* ‘pot, jar’, and meaning ‘ashes of burnt organic material stored and kept dry in a jar’, i.e. the chemical compound K_2CO_3 (see for more under the Basque entry *potasa*). Sijs2 (p. 528) and Sijs3 have *potasio*, the element K, as a loan from Dutch *potas* to Basque via English.

Cor3 has no entry *potasio*. There are no entries of this kind in either Lh or Azk. Sar8 (p. 943) mentions *potasio* (1935) together with *potasi* (1965), *potaza* (1934) en *kali* (1935) and describes it not as the compound K_2CO_3 , but as the element K. This is in line with the indications in Phil2 (p. 609–610), according to whom English *potassium* was borrowed from Dutch *potas* and coined by the chemist Sir Humphry Davy to designate the element K. From here it was borrowed by Spanish and Basque.

According to OEHD, the derivation *potasiodun* ‘containing *potasio*’ was first attested in 1916. According to Sar, *potasio* meaning the element K was first attested in 1935.

Sala *zaal* [zal] through French

According to Phil4 (p. 646), contemporary Dutch *zaal* ‘hall, large room’ continues Old Dutch *sala* (8th century) ‘main building’ or ‘dwelling place’ in toponyms. Phil states that French *salle* was borrowed from Germanic. Sijs2 (p. 709) and Sijs3 have *zaal* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 144) has French *salle* (1080), said to be of Franconian origin (**sal*).

According to Lh (p. 905), *sala/salha*, French *salle* ‘hall’ is of foreign origin. Lh also mentions the meaning variants *maison* and *entrée d’une maison*, common Northern Basque and equally of foreign origin. Lh relates these to Gothic *sala*. Azk2 (p. 202) has *salha* translated as *entrada de una casa/entrée d’une maison* in Low Navarrese and Labourdin. Azk disapproves of the use of *sala* meaning ‘hall’, which he claims to derive from Old High German *Sal*. Arb (p. 127) quotes *sal(h)a* from Michelena, meaning ‘(farm)house, palace’. Sar8 (p. 965) only has *sala* ‘hall’, and states this is rarely used nowadays. *Sala* is also found in the extinct Southern dialect of Ameskoa (Ar7: p. 48).

According to Sar, *sala* ‘hall’ was first attested in 1562.

Taket *staak* [stak] through French

Phil4 (p. 254) gives contemporary Dutch *staak* ‘slender pole’ as the successor of Middle Dutch *stake* (1240). GTB has Old Dutch *stako* (1193). According to GTB, Old French borrowed *stako* as *estai*, contemporary French *étai*. Sijs2 (p. 604) and Sijs3 have *staak* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1019) has French *taquet* (1643) and its older variant *taquiet* (1459), possibly derived from Norman (*es*)*taque* which in turn relates to Franconian *stakka* ‘pole’. The Norman route points to Low Franconian or Old Dutch as the origin of Basque *taket*. Cor2 (p. 410) has *estaca* as a probable loan from Gothic **stakka*, but quotes a number of medieval occurrences in West and North Germanic languages. *Estaca* was first attested in Spanish in 1403. Sijs2 (p. 604) and Sijs3 have *staak* as a loan from Dutch to French, but do not mention Spanish. Also the formal similarity with older variants in French points to a plausible migration route via French.

Lh (p. 953) has *taket*, translated as the carpenter’s tool *taquet* ‘wedge’ and classifies it as a foreign term without a regional focus. Azk2 (p. 264) *taket* has as its first meaning *estaca/pieu* ‘pole’, defined as Guipuzcoan and Biscayan, and as its third meaning *cuña/taquet* ‘wedge’ only in a local Biscayan variant. It is marked as a term of foreign origin. Neither GTB nor Phil has any reference to the meaning ‘wedge’. According to Sar8 (p. 1014), *taket* ‘stick, pole’ is typically Biscayan.

According to OEH, *taket* was first attested in Basque in 1847.

Tapa *tap* [tap] through French

According to Phil4 (p. 346), contemporary Dutch *tap* ‘tap, plug’ continues Middle Dutch *tap* (1233) with the same meaning. Sijs2 (p. 627) and Sijs3 have *tap* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1010) has French *tape* (1752) as a maritime term, derived from the verb *taper* and meaning ‘plug’, but Rey6 (p. 1012) quotes the French verb *taper* ‘to plug’ with attestations as early as 1382 and 1611, related to the Germanic verb *tappôn* and, in particular, to the Dutch noun *tap* ‘plug’. Cor4 (p. 372) has *tapa* of probable Germanic (Gothic) origin and quotes a.o. Middle Dutch *tappe*, which is a more likely source than High German *Zapfen*, which incorporates two effects of the High German Sound Shift, neither found in Dutch, nor in Basque.

According to Lh (p. 955), *tapa*, French *couvercle*, *tape*, *bouchon* ‘cap, lid, plug’ is common Northern Basque and of foreign origin. Azk2 (p. 267) has the translations *tapa/couvercle*, *tape* and adds Southern Basque dialects to the area of usage, and confirms the foreign origin of the term. Sar8 (p. 1016) translates *tapa* as *estalkia* ‘cover’ and gives no regional focus.

According to Sar, *tapa* was first attested in Basque in the middle of the 17th century.

Tolda *tent* [tɛnt] through French first and then Spanish

According to Phil4 (p. 369), contemporary Dutch *tent* continues Middle Dutch *tente*, which in turn was borrowed from French *tente* ‘shelter formed by stretched canvas sheets’. Phil does not mention the variant *telt* or *telde*, but GTB has both *telt* and *getelt* as equivalents of *tent*. The relation between *tent* and *telt* remains unclear in these sources. Sijs2 (p. 630) and Sijs3 have *tent* as a loan to Basque via Spanish.

Cor4 (p. 483) has *toldo* as a word of probable Germanic origin, reminiscent of Middle Dutch *telt* ‘tent’, Old High German *zēlt* (although the latter form incorporates the result of the High German sound shift) and Old Scandinavian *tjald*. Cor classifies it as an old nautical term, borrowed from Germanic through Old French, with the meaning *toldo de barco* ‘tarpaulin on a ship’.

Azk2 (p. 282) has *tolda* ‘tarpaulin’ in Bizcayan or ‘bench in a small boat’ in Guipuzcoan, i.e. nautical terms of unknown origin.

The date and source of the first occurrence of *tolda* in Basque are not known.

Trikotatu *strikken* ['stri:kə(n)] through French

According to Phil4 (p. 304), contemporary Dutch *strikken* 'to tie, to knot' continues Middle Dutch *stricken*, *strecken* (1287) with the same meaning. Sijs2 (p. 619) and Sijs3 have *strikken* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1481) quotes French *tricoter*, attested in the 14th century, and relates it to Franconian *strikan* 'caresser, frotter', but this seems a misreading between Dutch *striken* ['stri:kə(n)] 'to smooth, to brush, to iron' and *strikken* ['stri:kə(n)] 'to tie, to knot'.

Lh (p. 978) has *trikotatu*, French *tricoter* 'to knit', derived from *trikota*, French *tricot* 'jumper, pullover, sweater', and classifies it as a term of foreign origin. There is no entry of this kind in Azk. Sar9 (p. 1037) classifies *trikotatu* as Northern Basque.

According to Sar, *trikotatu* was first attested in Basque in 1926.

Tropa *dorþ* [dɔrþ] through French

According to Phil1 (p. 614), contemporary Dutch *dorþ* 'village' can be traced back to Old Dutch *thorþ* (8th century) meaning not only 'village', but, according to GTB, originally also 'crowd, herd'. The reconstruction of *thorþ* was possible on the basis of the loan *trop* 'too much' in Old French, itself borrowed from an older form of Old Dutch (GTB). Sijs2 (p. 280) and Sijs3 have *dorþ* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1541) quotes French *troupe* (1538), attested in the earlier form *trope* on 1180, related to Franconian *thorþ* 'village, herd, heap, pile'.

Lh (p. 980) has *tropa*, translated as *troupe*, *troupeau* 'crowd, bunch, herd' as common Northern Basque and classifies it as being of foreign origin. There is no such entry in Azk. Sar9 (p. 1039) describes *tropa* as a local (popular) term with the same meaning as in Lh.

According to Sar, *tropa* was first attested in Basque in 1677.

Tropel(a) *dorþ* [dɔrþ] through French and then Spanish

According to Phil1: p. 614, contemporary Dutch *dorþ* 'village' can be traced back to Old Dutch *thorþ* (8th century) meaning not only 'village', but, according to GTB, originally also 'crowd, herd'. The reconstruction of *thorþ*

was possible on the basis of the loan *trop* ‘too much’ in Old French, itself borrowed from an older form of Old Dutch (GTB). Sijs2 (p. 280) and Sijs3 have *dorþ* as a loan to Basque via French. See for this introduction also the Basque entry *tropa*.

Rey6 (p. 1542) quotes French *troupeau* (1530), attested in the earlier form *tropel* at the end of the 13th century, related to Franconian *throp*. Cor4 (p. 603) has *tropa* as a loan from French *troupe* which is thought to be the continuation of *troupeau* and Old French *tropel*, of which Spanish *tropel* is a direct descendant. Cor defines Franconian **throp* as the probable source word in this chain. The continuation of the original word final *p* suggests a transmission through Low Franconian rather than precursor forms of High German in which the sound shift caused *p* to become *f* (cf. ‘village’ *Dorf* in High German, *dorþ* in Dutch).

Lh (p. 980) has *tropel*, translated as *rassemblement de gens* ‘crowd of people’ as Labourdin of foreign origin, and as *troupeau* ‘herd’, related to Spanish *tropel* als de bron. Azk2 (p. 293) mentions *tropel* as possibly Labourdin and Biscayan *tropal*, both translated as *rassemblement de gens*, *tropel* ‘crowd of people’ and classified as a foreign term. Sar9 (p. 1039) calls *tropela* archaic Northern Basque.

According to Sar, *tropel* was first attested in Basque in 1571.

Truskin *kruiske* [‘krœyskə] through French

Kruiske is the Flemish variant of the diminutive of contemporary Dutch *kruis* ‘cross’ (the standard diminutive being *kruisje* [‘krœysfə]. *Kruis* continues Middle Dutch (1220–40) *cruce* and Old Dutch (~1100) *cruce* (Phil3: p. 139). Although historically derived from Latin *crux*, *crucis*, it is the Dutch origin of *kruiske* as the carpenter’s tool ‘gauge marker’ which is relevant for subsequent migrations of the term with this particular connotation. Sijs2 (p. 419) and Sijs3 have *kruiske* as a loan to Basque via French.

Rey6 (p. 1555) has *trusquin* (1676), derived by dissimilation from Walloon *crusquin* which in turn derives from Flemish *kruisken* ‘small cross’.

According to Lh (p. 981), *truskin*, French *trusquin*, is of foreign origin. Azk2 (p. 294) only has the Guipuzcoan *truskin* ‘boorish, ungainly person’, also mentioned by Lh and translated as *mal fait*, *malotru*, or as *labin* ‘dawdler’

in Labourdin. It is unclear whether there is a relation between these pejoratives and the tool meaning.

The date and source of the first occurrence of *truskin* in Basque are not known.

Xopa *schop* [sʰɔp] through French

According to GTB, contemporary Dutch *schop* continues Middle Dutch *scoppe*, which in turn derives from Low German. *Schop* is also known in the Eastern dialects of the Low Countries which are close cognates of Low German. Sijs2 (p. 574) and Sijs3 have *schop* as a loan to Basque via French.

Rey2 (p. 1810) has *échoppe* as a loan from Dutch *schoppe*, attested as *escope* (1230) *petite boutique parfois en planches* ‘small shop built up from wooden boards’. FEW17 (p. 53) has Middle Dutch *schoppe*, originally meaning ‘small shop at a fair’, encountered also in Middle English ‘schoppe’ and from there in Old Gascon *chopa* (1409).

Lh (p. 1049) classifies *xopa* as Labourdin and describes it as the stern side of a ship, where the captain’s hut is located and the crew’s food supplies are stored. Lh relates the term to French *échoppe*. Azk2 (p. 254) also has *xopa* as Labourdin, but with the more limited meaning definition as ‘stern’ and without reference to a possible foreign origin. *Xopa* is not mentioned in Sar. The references to Middle Dutch and the additional nuance of a ‘shop on a ship’ point to Dutch-French as a plausible migration route.

The date and location of the first occurrence of *xopa* are unknown, but Lh mentions the Harriet manuscript as his source (early 20th century). According to OEH, *xopa* (quoted under *txopa*) was attested in Basque as ‘stern’ around 1720, but as ‘food storage near the ship’s stern’ in the Harriet and Duvoisin manuscripts of the 19th century.

Acknowledgments

I am greatly indebted to the anonymous reviewers of the Basque Academy for their valuable improvement proposals. I also thank Nicoline van der Sijs (Radboud University Nijmegen, Netherlands) and Peter Bakker (Aarhus University, Denmark) for their constructive comments.

Literature

Books and journals, including, whenever relevant, their electronic versions:

- AH *Arrantza Hiztegia*. 1998. Vitoria-Gasteiz: Basque Gouvernement.
- Ar1 Arana, Aitor. 2001. *Zaraitzuko Hiztegia*. Alegia: Hiria Liburuak.
- Ar2 Arana, Aitor. 2002. *Izarbeibarko Hiztegia*. Donostia-San Sebastián: Hiria Liburuak.
- Ar3 Arana, Aitor. 2004. *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Artzibarko aldaera. Hiztegia*. Donostia-San Sebastián: Hiria Liburuak.
- Ar4 Arana, Aitor. 2006a. *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Iruñeko aldaera. Hiztegia*. Donostia: Hiria Liburuak.
- Ar5 Arana, Aitor. 2006b. *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Txulapaingo aldaera. Hiztegia*. Donostia: Hiria Liburuak.
- Ar6 Arana, Aitor. 2007a. *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Elortzibarko aldaera. Hiztegia*. Donostia: Hiria Liburuak.
- Ar7 Arana, Aitor. 2007b. *Nafarroako euskalkiak. Ameskoako aldaera. Hiztegia*. Donostia: Hiria Liburuak.
- Ar8 Arana, Aitor. 2007c. *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Ezkabarteko aldaera. Hiztegia*. San Sebastián: Hiria Liburuak.
- Arb Arbelaiz, Juan José. 1978. *Las etimologías vascas en la obra de Luis Michelena*. Tolosa: Kardaberaz.
- Azk1 de Azkue, Resurrección María. 1969 (1905). *Diccionario Vasco-Español-Francés. Tomo I*. Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Azk2 de Azkue, Resurrección María. 1969 (1906). *Diccionario Vasco-Español-Francés. Tomo II*. Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Barr Barrutia Etxebarria, Eneko. 2000. *Bizkaiko Arrantzaleen Hiztegia*. Léxico Marinero Vizcaino. Bilbao: Labayru Ikastegia.
- BMB *Bulletin du Musée Basque*, numéro 186, Juin 2016, p. 69–79. <http://samb-baiona.net/index.html>.

- Bonm Bonnemason, Jean. 2005. *Interférences linguistiques entre basque et gascon (béarnais)*. Monein: Princi Negue.
- Cor1 Corominas, J. 1954. *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana. Vol. 1 (A-C)*. Madrid: Gredos.
- Cor2 Corominas, J. 1954. *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana. Vol. 2 (Ch-K)*. Madrid: Gredos.
- Cor3 Corominas, J. 1954. *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana. Vol. 3 (L-Re)*. Madrid: Gredos.
- Cor4 Corominas, J. 1954. *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana. Vol. 4 (Ri-Z)*. Madrid: Gredos.
- DeR de Rijk, Rudolf. 2008. *Standard Basque. A Progressive Grammar*. Cambridge MA & London: The MIT Press.
- Duvoisin Dictionary manuscript, quoted by Lh (p. xxiii) and referred to in the OEH source documents.
- EHE Arratibel, Miren; Aintzane Atela & Koro Navarro (eds.). 1996. *Eskolarako Hiztegi Entziklopedikoa*. Bilbao: LUR.
- Est1 d'Estalénx, Jean-François. 1993. *Dictionnaire Français-Gascon. Tome I*. Toulouse: Editions Universitaires du Sud.
- Est2 d'Estalénx, Jean-François. 1993. *Dictionnaire Français-Gascon. Tome II*. Toulouse: Editions Universitaires du Sud.
- FEW15 Von Wartburg, Walther. 1969. *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Band 15. Teil I *aardeend-bryman & Teil II *butfüttern*. Basel: Zbinden.
- FEW16 Von Wartburg, Walther. 1959. *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Band 16. Germanische Elemente G-R*. Basel: Zbinden.
- FEW17 Von Wartburg, Walther. 1966. *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Band 17. Germanische Elemente S-Z*. Basel: Zbinden.

- Foix Manuscript described in Lh (p. XVI).
- GTB *Geïntegreerde Taalbank* (Integrated Language Bank) accessible via <http://gtb.inl.nl>. All items provided with this reference can be traced in the Integrated Language Bank, a scientific data base incorporating historical dictionaries, financed through the Dutch Language Union or *Nederlandse Taalunie* (NTU) and supported by the Institute for Dutch Lexicology or *Instituut voor Nederlandse Lexicologie* (INL).
- Harriet Manuscript described in Lh (p. XVI–XVIII).
- Hiribarren Manuscript described in Lh (p. XIX–XXII).
- Lab-Es Laburu, Miguel. 1992. *Breve vocabulario que contiene términos empleados en Documentos Marítimos Antiguos*. San Sebastián: Department of Culture and Tourism.
- Lab-Eu Laburu, Migel. 1992. *Itsas Dokumentu zaharretan erabilitako hitzak jasotzen dituen hiztegi laburra*. San Sebastián: Department of Culture and Tourism.
- Lecomte, Ch. 1910. *Le parler dolois. Etude et glossaire des Patois comparés de l'arrondissement de Saint-Malo*. Paris: Honoré Champion.
- Lesp1 Lespy, V. & P. Raymond. 1887. *Dictionnaire Béarnais Ancien et Moderne. Tome premier*. Montpellier: Imprimerie Centrale du Midi.
- Lesp2 Lespy, V. & P. Raymond. 1887. *Dictionnaire Béarnais Ancien et Moderne. Tome second*. Montpellier: Imprimerie Centrale du Midi.
- Lh Lhande S.J., Pierre. 1926. *Dictionnaire Basque-Français*. Paris: Gabriel Beauchesne.
- Michelena, Luis. 1985. *Fonética Histórica Vasca*. San Sebastián: Julio de Urquijo.

- OEH Michelena, Luis (ed.). 1987–2005. *Diccionario General Vasco. Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbao: Desclée De Brouwer & Mensajero. 16 volumes. Accessible at: <http://www.euskaltzaindia.eus>. Most recently accessed: 5 May, 2017.
- Phil1 Philippa, Marlies, Frans Debrabandere & Arend Quak. 2003. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands, A-E*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Phil2 Philippa, Marlies, Frans Debrabandere & Arend Quak. 2005. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands, F-Ka*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Phil3 Philippa, Marlies, Frans Debrabandere, Arend Quak, Tanneke Schoonheim & Nicoline van der Sijs. 2007. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands, Ke-R*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Phil4 Philippa, Marlies, Frans Debrabandere, Arend Quak, Tanneke Schoonheim & Nicoline van der Sijs. 2009. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands, S-Z*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Rey1 Rey, Alain & Danièle Morvan (eds). 2001. *Le Grand Robert de la langue française. Tome 1: A-Char*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Rey2 Rey, Alain & Danièle Morvan (eds). 2001. *Le Grand Robert de la langue française. Tome 2: Chas-Enth*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Rey3 Rey, Alain & Danièle Morvan (eds). 2001. *Le Grand Robert de la langue française. Tome 3: Enti-Incl*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Rey4 Rey, Alain & Danièle Morvan (eds). 2001. *Le Grand Robert de la langue française. Tome 4: Inco-Orga*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Rey5 Rey, Alain & Danièle Morvan (eds). 2001. *Le Grand Robert de la langue française. Tome 5: Orge-Roma*. Paris: Dictionnaires Le Robert.

- Rey6 Rey, Alain & Danièle Morvan (eds). 2001. *Le Grand Robert de la langue française. Tome 6: Romb-Z*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Rom Román del Cerro, Juan Luis. 1993. *El Origen Ibérico de la Lengua Vasca*. Alicante: Editorial Aguaclara.
- Sar1 Sarasola, Ibon. 1984. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, A-Aurten*. San Sebastián: Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa.
- Sar2 Sarasola, Ibon. 1985. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Aurtiki-Ebaki*. San Sebastián: Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa.
- Sar3 Sarasola, Ibon. 1985. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Ebaki-Gabizain*. San Sebastián: Ediciones de la Fundación Cultural «Caja de Guipúzcoa».
- Sar4 Sarasola, Ibon. 1985. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Gabon-Hegazterren*. San Sebastián: Ediciones de la Fundación Cultural «Caja de Guipúzcoa».
- Sar5 Sarasola, Ibon. 1985. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Hegazti-Jabe*. San Sebastián: Ediciones de la Fundación Cultural «Caja de Guipúzcoa».
- Sar6 Sarasola, Ibon. 1991. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Jabedun-Loratze*. San Sebastián: Fundación «Kutxa».
- Sar7 Sarasola, Ibon. 1993. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Lorbide-Orbain*. San Sebastián: Fundación «Kutxa».
- Sar8 Sarasola, Ibon. 1994. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Orbain-du-Tolesdun*. San Sebastián: Fundación «Kutxa».
- Sar9 Sarasola, Ibon. 1995. *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Tolesgabe-Zuztartu*. San Sebastián: Fundación «Kutxa».
- Sijs1 van der Sijs, Nicoline. 2001. *Chronologisch Woordenboek*. Amsterdam/Antwerpen: Veen.
- Sijs2 van der Sijs, Nicoline. 2010. *Nederlandse woorden wereldwijd*. Den Haag: Sdu.

- Sijs³ van der Sijs, Noline. 2015. *Uitleenwoordenbank* [Export Loan Bank] on: <http://www.meertens.knaw.nl/uitleenwoordenbank/index.php/uitleen>, hosted by the Meertens Institute.
- Wal van der Wal, Marijke. 1994. *Geschiedenis van het Nederlands*. Utrecht: Het Spectrum.

Websites only

http://encyclopedie_universelle.fracademic.com/44100/fl%C3%A9tan.

<https://francaisdenosregions.com>.

http://www.lexilogos.com/gascon_dictionnaire.htm.

**Ekarpen bat exonomastikari,
Homeroren *Odisea* oinarri hartuta**

Una aportación a la exonomástica, partiendo
de la *Odisea* de Homero

Une contribution à l'exonomastique, à partir
de l'*Odyssée* d'Homère

A contribution to the study of exonyms, based
on Homer's *Odyssey*

LOBERA, Gotzon
Itzultzailea

Noiz jaso: 2017-03-27

Noiz onartua: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 665-741. Bilbo
ISSN 0210-1564

Lan honek exonomastikari egin nahi dio ekarpena. Izan ere, Euskaltzaindiak badihardu lanean hainbat arauen bidez hura finkatzeko. Ekarpene honek badu berezitasun bat: idazlan klasiko bat du oinarri, Homeroren *Odisea*. Hor ageri diren izenek hogeita zortzi gizaldiz iraun dute, eta hainbat kasutan gure eguneroko bizitzaren ikur bihurtu dira. Hori ez ezik, Euskaltzaindiak daborduko araututako izenei gehitzeko balio dezakete, eta horko izenak irakaskuntzako hainbat mailatako ikasgaietarako lagungarri izan daitezke.

Hitz gakoak: Exonomastika, Homero, *Odisea*, Odiseo, Grezia klasikoko izenak, Penelope.

Este trabajo quiere hacer una aportación a la exonomástica. Todo ello en el contexto de la labor que está desarrollando Euskaltzaindia en aras de fijar, mediante normas, la exonomástica en lo referente al euskera. Esta aportación tiene una peculiaridad: tiene como base un texto clásico, *La Odisea* de Homero. Los nombres que aparecen en dicha obra han permanecido durante veintiocho siglos y algunos de ellos se han convertido en símbolos de nuestra vida actual. Además de esto, podría valer para añadir a las listas de exónimos aprobados ya por la Academia, pudiéndose implantar de esta manera en los textos de enseñanza en euskera.

Palabras clave: Exonomástica, Homero, *Odisea*, Odiseo, nombres de la Grecia clásica, Penélope.

Ce travail est une contribution à l'exonomastique, dans le cadre du travail mené par Euskaltzaindia pour la fixation, par des normes, de l'exonomastique basque. Cette contribution a une particularité : elle a comme support un texte classique, *L'Odyssee* d'Homère. Les noms qui apparaissent dans cette œuvre existent depuis vingt-huit siècles et certains d'entre eux sont devenus des symboles de notre vie actuelle. De plus, ils peuvent être ajoutés à la liste des exonymes déjà approuvés par l'Académie et on pourrait les faire figurer dans les textes de l'enseignement en basque.

Mots-clés : Exonomastique, Homère, *Odyssee*, Odysseus, noms de la Grèce antique, Pénélope.

This paper sets out to make a contribution to the study of exonyms, in the context of the work being done by Euskaltzaindia with a view to standardising, through rules, exonyms in Basque. This contribution has one peculiarity: it takes as its basis a classical text, Homer's *Odyssey*. The names that appear in the *Odyssey* have persisted for twenty-eight centuries and some of them have acquired symbolic meaning in modern life. Moreover, it could serve for adding to the list of exonyms already approved by the Academy, and therefore be implemented in Basque teaching texts.

Keywords: Exonyms, Homer, *Odyssey*, Odysseus, Classical Greek names, Penelope.

1. Sarrera

Lan honen helburua xumea da, alegia, Euskaltzaindiak hainbat arairen bidez exonomastika finkatzeko egiten diharduen lanari nire ekarpen txoa egitea. Greziera klasikoko izenak euskaraz emateko irizpideak 76. arauan argitaratu ziren; betiere, badira beste hainbat arau exonomastikaren esparrukoak, bai beste alfabeto batzuetatik euskarara egin beharreko transliterazio-arauak emateko, bai kanpoko leku-izenek dagozkien herritar-izenak eta jatorri-adjektiboak emateko, besteak beste.

Eta zein da lan honen abiaburua? Bada, aita Santi Onaindia Baseta amotzar karmeldarrak euskaraz 1985. urtean argitaratu zuen *Odisea* liburua. Ezeri ekin orduko, argi laga nahi dut saiakeratxo honetan ez dudala argitalpen haren itzulpen-lanari buruz jardungo¹, ezpada liburu horretan euskaraz ageri diren greziera klasikoko leku-izenen, izen historikoen eta pertsonaia mitologikoen euskarazko formak finkatzen ahaleginduko naiz.

Esan behar da, 29 urte lehenago, 1956an, aita Gaizka Barandiaran Balantzategi oñatiar jesulagunak *Iliada* zeukala itzuli eta argitaratua *Iliasena* izenburuarekin. Bego hemen nire aitortpena langile porrokatu biontzat; izan ere, haiei esker, aukera izan dugu euskaldunok Homeroren lanik handienak euskaraz irakurri ahal izateko.

Idazlan honen amaieran azalduko den bibliografian ikusi ahal izango da zeintzuk diren greziera klasikoak, gaztelaniaz, frantsesez eta ingelesez erabili ditudan *Odisearen* argitalpenak, artikulu hau idazteko.

Aurrera egin baino lehen, eskerrak eman nahi dizkiot Alfontso Mujika Etxeberriari, lan honi egin dion ikuskapenagatik, bai eta eskaini dizkidan ohar jakingarri eta argitasun guztiengatik ere. Beraren laguntza barik lan honek ez zukeen argirik ikusiko. Mila esker, bihotz-bihotzez, Alfontso! Eskerrak emateko orduan, Miriam Urkia Gonzalez ere luzatu nahi dizkiot eskerrak berak emandako laguntasunagatik.

¹ **Ezkongaiak** eta **Noragabeak** sarrerak dira salbuespenak, beraiek *Odisearen* barruan duten garrantziagatik.

Azkenik, *Odisean* ageri diren herritar-izenak eta jatorri-adjektiboak ez daude lan honetan. Horiek beste lan baten gai izango direlakoan nago.

2. Euskaltzaindiaren arauak exonomastikari buruz, saiakera honen esparruan

Daborduko hainbat izen arrunt eta berezi arautu ditu Euskaltzaindiak, antzinako hainbat hizkuntzatan ageri direnak (hau moldiztegirako aurkeztu dudun unean 184. araua emanda dauka Euskaltzaindiak). Edozelan ere, saiakeratxo honetan, *Odisea* liburuko leku-izenak, eta pertsona historikoen eta pertsonaia mitologikoen izen arrunt-bereziak hartuko ditugu kontuan, bai eta izen horien guztien definizioan ageri direnak ere; halandaze, Euskaltzaindiak *Odisea* liburuan ageri diren leku-izenen eta izen arrunt-berezien gainean eta haiekin lotutako leku-izenen eta izen arrunt-berezien gainean beren-beregi araututakoak, eta, aldez edo moldez, hango pertsonak, pertsonaiak eta lekuak arautzen dituztenak baino ez ditugu aipatuko.

Hauek dira idazlan honetarako gidari erabili ditudan Euskaltzaindiaren arau eta gomendioak:

1. 38. araua: «Munduko estatu-izenak, herritarren izenak, hizkuntza ofizialak eta hiriburuak»,
2. 47. araua: «Hizkuntza hilak eta klasikoak»,
3. 51. araua: «Kontinenteak, geografia izen nagusi batzuk eta herritarren izenak»,
4. 52. araua: «Munduko geografiako zenbait izen (mendiak, ibaiak, itsasoak)»,
5. 53. araua: «Munduko estatuetakozko hizkuntza ofizialak»,
6. 70. araua: «Mundu zabaleko uharte nagusiak»,
7. 76. araua: «Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak euskaraz emateko irizpideei buruzko erabakia»,
8. 82. araua: «Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak»,

9. 142. araua: «Antzinateko eskualdeen euskarazko izenak»,
10. 147. araua: «Antzinateko hirien euskarazko izenak»,
11. 154. araua: «Europako eskualde historiko-politiko nagusiak»,
12. 157. araua: «Europako hiriak»,
13. 159. araua: «Europako toponimia fisikoa»,
14. 172. araua: «Itsaslasterren izenak, itsasgune batzuen izenak eta Antartikako toponimia»,
15. 173. araua: «Astroen izenak»², eta
16. 178. araua: «Kanpoko leku-izenei dagozkien herritar-izenak eta jatorri-adjektiboak sortzeko irizpideak. Euskaltzaindiaren gomendioa».

Horiekin batera, *Euskaltzaindiaren Hiztegia*, Euskaltzaindiaren EODA Euskal Onomastikaren Datutegiko *Munduko leku-izen nagusiak euskaraz eta Euskal Herriaren inguruko exonomia*³, *Emakumezkoen ponte-izenak*⁴ eta *Gizonezkoen ponte-izenak*⁵ ere erabili ditut, haiek Odiseako mota guztietako izakien izendapenak arautzen dituzten neurrian.

Aparteko aipamena merezi du *Euskaltzaindiaren Hiztegiak*, ezik hainbat pertsonaia mitologikok izen arrunta legez eta izen berezia legez joka dezake; horretara, normalizazio bidean onuragarri da *ninfa*, *sirena* eta beste berba batzuk zabaltzea, izakiok euskaraz behingoz eta modu bakarrean izendatuta daudenez gero.

3. Zerrendak

Hala, bada, saiakeratxo honetan zerrenda hauek azalduko dira:

2 Arau honek berealdiko garrantzia du; hain zuzen, arau honen barruan, 3. eranskinean, «alfabeto grekoaren letren izenak» ematen dira, eta, horrezaz gainera, argizagi askok eta askok greziar mitologiako pertsonaien izenak hartzen dituzte.

3 <http://www.euskaltzaindia.eus/dok/eaeb/eoda/exonimoak.pdf>

4 <http://www.euskaltzaindia.eus/dok/eaeb/eoda/emakumezkoak.pdf>

5 <http://www.euskaltzaindia.eus/dok/eaeb/eoda/gizonezkoak.pdf>

1. **Odiseako pertsona-izen klasikoen, pertsonaia mitologikoen, leku-izenen eta gainerako izakien zerrenda osoa.**— Berean, lehenengo zutabean, euskara baturako proposatzen den forma azalduko da; bigarrenean, aita Santi Onaindiak 1985. urteko itzulpenean erabilitako ordaina edo ordainak ageriko dira; hirugarren zutabean, euskara baturako forma proposatzeko oinarri legez hartutako Euskaltzaindiaren arauaren zenbakia, halakoa dagoenean, eta, laugarren zutabean greziera klasikoko grafia.

Hirugarren zutabean, pertsona-izen klasikoen eta pertsonaia mitologikoen eretzean, Euskaltzaindiaren arauaren zenbakia ageri da, baldin eta izen bat beren-beregi erabakita badago; hori ez ezik, *Euskaltzaindiaren Hiztegiaren* aipamena egiten da gainerako izakien izen arruntei dagokienez, izenok hiztegi horretan araututa badaude.

Betiere, greziera klasikoko izen berezi bat euskaraz berariaz araututa ez dagoenean, orduan «76*» ageri da, zertarako eta Euskaltzaindiaren arau horren irizpideak erabilia baturako forma proposatu dela adierazteko.

Hori ez ezik, baldin eta izen arrunt batzuk izen berezien balioarekin azaltzen badira, Euskaltzaindiak erabakirik hartua ez badu, eta horiek daborduko beste toki batzuetan erabilia badaude, orduan horien aipamena egin da, berbarako, BERRIAREN *Estilo-liburua* edo euskarazko Wikipedia.

Goian esan den legez, zerrenda honetan, *Odisean* dauden pertsona-izen klasikoen eta pertsonaia mitologikoen izen berezi guztiak ageri dira, bai eta pertsonifikazioa dakarten izen arruntak ere, berbarako, *Lurra, Egunsentia...* Horiek ez ezik, leku-izenak ere azaltzen dira, bai izen berezi hutsak direnak (berbarako, *Kreta*), bai izen arruntez eratu-takoak (esaterako, *Belearen Harkaitza*).

Zerrenda honetan 425 sarrera daude.

Lehenengo zerrenda⁶

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Adrastea	<i>Adrasta</i>	82	Ἀδράστεια
Aedon	<i>Aedon</i>	76*	Ἀηδών
Afidas	<i>Afidante</i>	76*	Ἀφειδας
Afrodita	<i>Afrodita</i>	82	Ἀφροδίτη
Agamemnon	<i>Agamenon</i>	76	Ἀγαμέμνων
Agelao	<i>Agelao</i>	76*	Ἀγέλαος
Ajax	<i>Aiante</i>	82	Αἴας
Akaia	<i>Akaia</i>	142	Ἀχαιᾶ
Akasto	<i>Akasto</i>	76*	Ἄκαστος
Akeron	<i>Akeronte</i>	76*	Ἀχέρων
Akiles	<i>Akil/Akile/Akileu</i>	82	Ἀχιλλεύς
Akroneo	<i>Akroneu</i>	76*	Ἀκρόνείως
Aktoris	<i>Aktorise</i>	76*	Ἀκτορίς
Alektor	<i>Alektor</i>	76*	Ἀλέκτορ
Alfeo	<i>Alfeu</i>	76*	Ἀλφειός
Alibanto	<i>Alibante</i>	76*	Ἀλύβαντος
Alkandra	<i>Alkandra</i>	76*	Ἀλκάνδρη
Alkmena	<i>Alkmena</i>	82	Ἀλκμήνη
Alkmeon	<i>Alkmeon</i>	76*	Ἀλκμαίων
Aloeo	<i>Aloeu</i>	76*	Ἀλωεύς
Altzino ⁶	<i>Alkinoo</i>	82	Ἀλκίνους
Altzipe	<i>Alzipe</i>	76*	Ἀλκίπη
Amitaon	<i>Amitaon</i>	76*	Ἀμυθάων
Amniso	<i>Amniso</i>	76*	Ἀμνισός
Anabesineo	<i>Anabesineu</i>	76*	Ἀναβησίνείως

⁶ 76. arauan, berriz, **Altzino** ageri da; greziera klasikoko grafia, aldiz, bera da arau bietan: zerrenda honetan ageri dena.

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Andremon	<i>Andremon</i>	76*	Ἀνδραίμων
Anfialo	<i>Anfial</i>	76*	Ἀμφιάλος
Anfiarao	<i>Anfiarao</i>	76*	Ἀμφιάραος
Anfiloko	<i>Anfiloko</i>	76*	Ἀμφίλοχος
Anfimedon	<i>Anfidemonte</i>	76*	Ἀμφιμέδων
Anfinomo	<i>Anfinomo</i>	76*	Ἀμφινόμος
Anfion	<i>Anfion</i>	82	Ἀμφίων
Anfitea	<i>Anfitea</i>	76*	Ἀμφιθέα
Anfitrion	<i>Anfitrion</i>	82	Ἀμφιτρώων
Anfitrite	<i>Anfitrite</i>	82	Ἀμφιτρίτη
Ankialo	<i>Ankial</i>	76*	Ἀγκιάλος
Antifates	<i>Antifate</i>	76*	Ἀντιφάτης
Antifo	<i>Antifo</i>	76*	Ἄντιφος
Antikleia	<i>Antikele</i>	76*	Ἀντίκλεια
Antiklo	<i>Antiklo</i>	76*	Ἄντικλος
Antiloko	<i>Antiloko</i>	76*	Ἀντίλοχος
Antinoo	<i>Antinoo</i>	76	Ἀντίνοος
Antiope	<i>Antiope</i>	82	Ἀντιόπη
Apeira	<i>Apira</i>	76*	Ἀπειρή
Apolo	<i>Apol/Apolo</i>	82	Ἀπόλλων
Ares	<i>Are/Ares</i>	82	Ἄρης
Arete	<i>Arete</i>	76*	Ἀρήτη
Areto	<i>Areto</i>	76*	Ἄρητος
Aretusa	<i>Aretusa</i>	76*	Ἀρέθουσα
Argifontes	<i>Argifonte</i>	76*	Ἀργειφόντης
Argo	<i>Argos</i>	76*	Ἄργώ
Argus	<i>Argos</i>	82	Ἄργος
Ariadna	<i>Ariadna</i>	82	Ἀριάδνη
Aribas	<i>Aribante</i>	76*	Ἀρύββας
Arneo	<i>Arneu</i>	76*	Ἄρναϊός

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Artazia	<i>Artazi</i>	76*	Ἀρτακίη
Artemisa	<i>Artemi/Artemis</i>	82	Ἄρτεμις
Artzesio	<i>Arkesi/Arzesi</i>	76*	Ἀρκεΐσιος
Asfalion	<i>Asfalion</i>	76*	Ἀσφαλίων
Asopo	<i>Asopo</i>	76*	Ἀσωπός
Asteris	<i>Asteris</i>	76*	Ἀστερίς
Atena	<i>Atene</i>	82	Ἀθήνη/Ἀθηναίη
Atenas	<i>Atenai</i>	38, 147	Ἀθηναί
Atlas	<i>Atlante</i>	82	Ἄτλας
Atreo	<i>Atreu/Atreo/Atreu</i>	82	Ἄτρεύς
Auloliko	<i>Aulolik/Auloliko</i>	76*	Αὐτόλυκος
Autonoe	<i>Autonoe</i>	173	Αὐτονόη
Belearen Harkaitza	<i>Belearen arkaitza</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Κόρακος πέτρη
Boeto	<i>Boeto</i>	76*	Βοηθο
Boötes	<i>Boote</i>	173	Βοώτης
Boreas	<i>Borea</i>	82	Βορέας
Deifobo	<i>Deifobo</i>	76*	Δηϊφόβος
Delos	<i>Delos</i>	76*	Δήλος
Demeter	<i>Demeter</i>	82	Δημήτηρ
Demodoko	<i>Demodoko</i>	76*	Δημόδοκος
Demoptolemo	<i>Demoptolemo/ Demotolema</i>	76*	Δημοπτόλεμος
Deukalion	<i>Deukalion</i>	82	Δευκαλίων
Dia	<i>Dia</i>	76*	Δία
Dimanto	<i>Dimante</i>	76*	Δύμαντος
Diokles	<i>Diokle/Diokles</i>	76*	Διοκλῆς
Diomedes	<i>Diomede</i>	82	Διομήδης
Dioniso	<i>Dioniso</i>	82	Διόνυσος
Dmetor	<i>Dmetor</i>	76*	Δμήτορ

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Dodona	<i>Dodona</i>	147	Δωδώνᾱ edo Δωδώνη
Dolio	<i>Doli</i>	76*	Δολίος
Dulikio	<i>Duliki</i>	76*	Δουλιχίω
Edipo	<i>Edipo</i>	82	Οιδίπους
Eea	<i>Eea</i>	76*	Αἶαία
Eetes	<i>Eete</i>	76*	Αἴητης
Efialtes	<i>Efialtes</i>	76	Ἐφιάλτης
Efira	<i>Efira</i>	76*	Εφύρα
Egas	<i>Egas</i>	76*	Αἰγαί
Egiptio	<i>Egipti</i>	76*	Αἰγύπτιος
Egipto	<i>Egipto/Ejipto</i>	38/82	Αἴγυπτος
Egisto	<i>Egisto</i>	82	Αἰγισθος
Egunsentia	<i>Argidivia/Egu-antza/ Eguantza/Egunsentia/ Ostantza</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Ἡριγένεια
Eguzkia	<i>Eguzkia</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	(Ἡλιος)
Ekalia	<i>Ekali</i>	76*	Οἰχαλία
Ekefron	<i>Ekefron</i>	76*	Ἐχέφρων
Ekeneo	<i>Ekeneu</i>	76*	Ἐχένηος
Eketo	<i>Eketo</i>	76*	Ἐχετος
Elato	<i>Elata</i>	76*	Ἐλατος
Elatreo	<i>Elatreu</i>	76*	Ἐλατρεύς
Elide	<i>Elide</i>	147	Ἴηλις
Eliseoko Zelaiak	<i>Eliseu Zelaiak</i>	BERRIAREN <i>Estilo liburua</i>	Ἡλύσια πεδία
Elpenor	<i>Elpenor</i>	76*	Ἐλπίνωρ
Enipeo	<i>Enipeu</i>	76*	Ενιπεύς
Enopo	<i>Enope</i>	76*	Οἶνοπος
Eolia	<i>Eoli</i>	142	Αἰολίς

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Eolo	<i>Eol</i>	82	Αἴολος
Epeo	<i>Epeu</i>	76*	Ἐπειός
Eperito	<i>Eperito</i>	76*	Ἐπήριτος
Epikasta	<i>Epikasta</i>	76*	Ἐπικάστη
Erebo	<i>Erebo</i>	82	Ἐρεβος
Erekteo	<i>Erekteu</i>	82	Ἐρεχθεύς
Eretmeo	<i>Eretmeu</i>	76*	Ἐρετμεύς
Erifile	<i>Erifile</i>	76*	Ἐριφύλη
Erimanto	<i>Erimanto</i>	76*	Ερύμανθος
Erinia/k	<i>Erini/Erinis</i>	82	Ἐρινύς/Ἐρινύες
Erraldoi/ak	<i>Erraldoi</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Γίγας/Γίγαντες
Eskeria	<i>Eskeri</i>	76*	Σχερία
Eson	<i>Eson</i>	76*	Αἴσων
Esparta	<i>Esparta</i>	147	Σπάρτα/Σπρατη
Estix	<i>Estix</i>	76*	Στύξ
Estratio	<i>Estrati</i>	76*	Στρατίος
Eszila	<i>Eskila</i>	82	Σκύλλα
Esziro	<i>Eskiro</i>	76*	Σκύρος
Eteoneo	<i>Eteoneu</i>	76*	Ἐτεωνεύς
Eton	<i>Eton</i>	76*	Αἶθων
Euanteo	<i>Ebantes</i>	76*	Εὐάνθεος
Eubea	<i>Eubea</i>	154, 159	Εὐβοία
Eumelo	<i>Eumelo</i>	76*	Εὐμελος
Eumeo	<i>Eumeo</i>	76*	Εὐμαιος
Eupites	<i>Eupite/Eupiter</i>	76*	Εὐπειθής
Euriades	<i>Euriade</i>	76*	Εὐρύαδην
Eurialo	<i>Eurial</i>	76*	Εὐρύαλος
Euribates	<i>Euribate</i>	76*	Εὐρυβάτης
Euridamas	<i>Euridamante</i>	76*	Εὐρυδάμας

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Euridize	<i>Euridize</i>	82	Ευρυδίκη
Eurikle	<i>Eurikle</i>	76*	Εὐρύκλεια
Euriloko	<i>Euriloko</i>	76*	Εὐρύλοχος
Eurimako	<i>Eurimako</i>	76*	Εὐρύμαχος
Eurimedon	<i>Eurimedonte</i>	76*	Εὐρυμέδων
Eurimedusa	<i>Eurimedusa</i>	76*	Εὐρυμέδουσα
Eurinome	<i>Eurinome</i>	76*	Εὐρυνόμη
Eurinomo	<i>Eurinomo</i>	76*	Εὐρύνομος
Euripilo	<i>Euripilo</i>	76*	Εὐρύπυλος
Eurition	<i>Euritio</i>	76*	Εὐρυτίων
Eurito	<i>Eurito</i>	76*	Εὐρυτος
Euro	<i>Euro</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Εὐρος
Ezkongaiak⁷	<i>gizongaiak/senargaiak/senargeiak</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Μνηστῆρες
Faeton	<i>Faetonte</i>	82	Φαέθων
Faetusa	<i>Faetusa</i>	76*	Φαέθουσα
Faros	<i>Faro</i>	76*	Φάρος
Feas	<i>Feas</i>	76*	Φεάς
Febo Apolo	<i>Peibo Apol / Poibu Apol</i>	82	Φοῖβος Ἀπόλλων
Fedimo	<i>Fedimo</i>	76*	Φαίδιμος

⁷ Aita Santi Onaindiak «gizongai», «senargai» eta «senargei» darabiltza ordezko legez. Nik kontsul-tatu ditudan gaztelaniazko bertsio guztietan, berriz, «pretendientes» erabiltzen dute itzultzaileek; frantsesezkoetan, «*prétendants*», eta ingelesezkoetan, «*suitors*». Inork behinola *Odisearen* itzulpen bat egin nahi izan baleza, nire proposamena «*ezkongai*» erabiltzea izango litzateke: ez aita Santi Onaindiaren ordainak txarto daudelako, ezpada berak egindako itzulpenean bertan koherentea goa izango zatekeelako; izan ere, berba hauek guztiak aurki ditzakegu: «*ezkondu*», «*ezkontza*», «*ezkontz-sari*», «*ezkontzea*», «*ezkontide*», «*ezkon-oi*», «*ezkont-oge*», «*ezkontz-eguna*», «*ezkontz-doe*», «*ezkon-barri*», «*ezkon-oge*», «*ezkontz-auste*», «*ezkon-lagun*», «*ezkontide*», «*ezkontsari*», «*ezkonbarri*», «*ezkontz-bezuz*», «*ezkontsari*», «*ezkontz-ordu*», «*ezkont-adiñ*», «*ezkonbide*» eta «*ezkongai*». Azken ordain hau «*ezkongai-aro*» hitz-elkartean darabil.

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Fedra	<i>Fedra</i>	82	Φαίδρα
Femio	<i>Femi</i>	76*	Φήμιος
Fenizia	<i>Fenezi/Fenizia</i>	142	Φοινίκην
Feras	<i>Feras</i>	76*	Φεραί
Feres	<i>Feres</i>	76*	Φέρης
Festo	<i>Festo</i>	76*	Φαιστός
Fidon	<i>Fidon/Fondo</i>	76*	Φειδών
Filaze	<i>Filake</i>	76*	Φυλακή
Filetio	<i>Fileti</i>	76*	Φιλοίτιος
Filo	<i>Filo</i>	76*	Φυλώ
Filoktetes	<i>Filoktete</i>	82	Φιλοκτήτης
Fortzis	<i>Forzis</i>	76*	Φόρκυς
Fronio	<i>Froni/Frono</i>	76*	Φρόνιος
Frontis	<i>Frontis</i>	76*	Φροντις
Ftia	<i>Ptia</i>	76*	Φθία
Geresto	<i>Geresto</i>	76*	Γεραιστός
Girea	<i>Girea</i>	76*	Γυραίην
Gorgona	<i>Gorgo</i>	76*	Γοργών/Γοργώ
Gortina	<i>Gortina</i>	147	Γόρτυν
Gurdia	<i>Burdia</i>	173	Ἄμαξαν
Hades	<i>Hade</i>	82	Ἄδης
Halio	<i>Halio</i>	76*	Ἄλιός
Haliterses	<i>Alitarse/Halitarse/ Haliterses</i>	76*	Ἀλιθέρης
Halosidne	<i>Halosidne</i>	76*	Ἀλοσόδνης
Harpiak	<i>Harpiak/Arpiak</i>	82	Ἄρπυιαι
Hartza	<i>Artza</i>	173	Ἄρκτον
Hebe	<i>Hebe</i>	82	Ἥβη
Hefesto	<i>Hefesto/Hefestu</i>	82	Ἥφαιστος
Helade	<i>Elade</i>	142	Ἑλλάς

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Helena	<i>Elena/Helena</i>	82	Ἑλένη
Helesponto	<i>Helesponto</i>	159	Ἑλλήσποντος
Hera	<i>Hera</i>	82	Ἥρα
Herakles	<i>Herakle/Herakles</i>	76/82	Ἡρακλῆς
Hermes	<i>Hermes</i>	82	Ἑρμῆς
Hermione	<i>Hermione</i>	82	Ἑρμιόνη
Herrena	<i>Errena</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Ἀμφιγυήεις
Hiperea	<i>Biperea</i>	76*	Ὑπερείη
Hiperesia	<i>Hepiresia</i>	76*	Ὑπερησία
Hiperion	<i>Hiperion/Iperion</i>	173	Ὑπερίων
Hipodamia	<i>Hipodami</i>	76*	Ἴπποδάμεια
Idomeneo	<i>Idomeneu</i>	82	Ἴδομενεύς
Idotea	<i>Idotea</i>	76*	Εἰδοθέα
Ifikles	<i>Ifiklo</i>	76*	Ἴφικλῆς
Ifimedia	<i>Ifimedi</i>	76*	Ἴφιμέδεια
Ifito	<i>Ifito</i>	76*	Ἴφίτος
Iftima	<i>Iftima</i>	76*	Ἴφθίμη
Ikario	<i>Ikari</i>	76*	Ἰκάριος
Ikmalio	<i>Ikmali</i>	76*	Ἰκμάλιος
Ilion	<i>Ilion</i>	76*	Ἴλιον
Ilitia	<i>Ilitia</i>	76*	Εἰλειθυία
Ilo	<i>Ilo</i>	76*	Ἴλος
Ino	<i>Ino</i>	82	Ἰνώ
Inor Ez ^s	<i>Iñor-erz</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Οὐτίς
Iolko	<i>Yaolko</i>	76*	Ἰαωλόκος
Iro	<i>Iro</i>	76*	Ἴρος
Ismaro	<i>Ismaro</i>	76*	Ἴσμαρος

^s Grafia hau proposatzea erabaki dut, Miriam Urkia Gonzalezen aholkuari jarraituz.

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Itaka	<i>Itaka</i>	70	Ἰθάκη
Itako	<i>Itako</i>	76*	Ἴθακος
Itilo	<i>Itilo</i>	76*	Ἴτυλος
Jardano	<i>Yardano</i>	76*	Ἰάρδανος
Jasion	<i>Yasion</i>	76*	Ἰασίων
Jaso	<i>Yaso</i>	76*	Ἴασος
Jason	<i>Jason</i>	82	Ἰάσων
Kadmo	<i>Kadmo</i>	82	Κάδμος
Kalipso	<i>Kalipso</i>	82	Καλυψώ
Kaltzis ⁹	<i>Kaltzis</i>	147	Χαλκίς
Karibdis	<i>Karibdis</i>	82	Χάρυβδις
Kariteak	<i>Eskerrak</i>	82	Χάριτες
Kasandra	<i>Kasandere</i>	82	Κασσάνδρα
Kastor	<i>Kastor</i>	82	Κάστωρ
Kios	<i>Kios</i>	154	Χίος
Klimene	<i>Klimene</i>	76*	Κλυμένη
Klimeno	<i>Klimeno</i>	76*	Κλύμενος
Klitemnestra	<i>Klitemnestra</i>	82	Κλυταιμήστρα
Klitio	<i>Kliti</i>	76*	Κλυτίος
Klito	<i>Klito</i>	76*	Κλείτος
Klitoneo	<i>Klitoneu</i>	76*	Κλυτόνης
Kloris	<i>Kloris</i>	76*	Χλωρίς
Knosos	<i>Knoso</i>	147	Κνωσός
Kozito	<i>Kozito</i>	76*	Κωκυτός
Krtais	<i>Krateis</i>	76*	Κράταιν
Kreon	<i>Kreonte</i>	76*	Κρέων

⁹ Euskaltzaindiaren 147. arauan («Antzinateko hirien euskarazko izenak») **Kalkis** ageri da. Be-tiere, Euskaltzaindiak, lambda eta kapparen ostean bokal bat ageri denean, *k* letra tx transliteratzen du; adibidez, **Altzeo**, **Altzinoo**... Gauza bera egiten du ro eta kapparen ostean, bokal bat ageri denean; adibidez: **Artzesio**, **Fortzis**, **Laertzes**, **Zirtze**...

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Kreta	<i>Kreta</i>	70	Κρήτη
Kreteo	<i>Kreteu</i>	76*	Κρηθεύς
Kromio	<i>Kromi</i>	76*	Χρόμιος
Kronos	<i>Krono</i>	82	Κρόνος
Krunos	<i>Krunos</i>	76*	Κρουνοῦς
Ktesio	<i>Ktesi</i>	76*	Κτήσιος
Ktesipo	<i>Ktesipo/Ztesipo</i>	76*	Κτήσιππος
Ktimene	<i>Ktimene</i>	76*	Κτιμένη
Laertes	<i>Laerte</i>	76*	Λαέρτης
Laertzes	<i>Laertze</i>	76*	Λαέρκης
Lamos	<i>Lamos</i>	76*	Λάμος
Lanpetia	<i>Lanpeti</i>	76*	Λαμπετία
Lanpo	<i>Lanpo</i>	76*	Λάμπος
Laodamas	<i>Laodamante</i>	76*	Λαοδάμᾱς
Lazedemonia	<i>Lakedemoni</i>	142	Λακεδαιμονία
Leda	<i>Leda</i>	82	Λήδα
Lemnos	<i>Lemnos</i>	76*	Λήμνος
Leodes	<i>Leode</i>	76*	Λειώδης
Leokrito	<i>Leokrit</i>	76*	Λειώκριτος
Lesbos	<i>Lesbos</i>	70	Λέσβος
Lestrigonia	<i>Lestrigoni</i>	76*	Λαιστρυγόνια
Leto	<i>Leto</i>	82	Λητώ
Leukada	<i>Leukade</i>	154	Λευκάδα
Libia	<i>Libia</i>	38	Λιβύη
Lotojalea	<i>lotojalea</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Λωτοφάγος
Lurra	<i>Lurra</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Γαῖα
Maia	<i>Maia</i>	76*	Μαῖα
Malea	<i>Malea</i>	76*	Μαλέας

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Mantio	<i>Manti</i>	76*	Μάντιος
Maraton	<i>Maraton</i>	76*	Μαραθών
Maron	<i>Maron</i>	76*	Μάρων
Medon	<i>Medonte/Mendote</i>	76*	Μέδων
Megapentes	<i>Megapente</i>	76*	Μεγαπένθης
Megara	<i>Megara</i>	147	Μέγαρα
Melaneo	<i>Menelau</i>	76*	Μελανεύς
Melanpo	<i>Melanpo</i>	76*	Μελάμπους
Melantio	<i>Melanti</i>	76*	Μελάνθιος
Melanto	<i>Melanto</i>	76*	Μελανθώ
Memnon	<i>Memnon</i>	76/82	Μέμνων
Menelao	<i>Menelao/Menelau</i>	76/82	Μενέλαος
Mentes	<i>Mente/Mentes</i>	76*	Μέντης
Mentor	<i>Mentor</i>	76*	Μέντωρ
Mera	<i>Mera</i>	76*	Μαιῖραν
Mesaulio	<i>Mesauli</i>	76*	Μεσαύλιος
Mesenia	<i>Mesena</i>	142	Μεσσηνία
Mimas	<i>Mimante</i>	173	Μίμας
Minos	<i>Minos</i>	82	Μίνως
Mizenas	<i>Mikena</i>	147	Μυκῆναι
Mizene	<i>Mizene</i>	76*	Μυκῆνη
Moirak	<i>Gorulariak</i>	82	Μοῖραι
Mulio	<i>Muli</i>	76*	Μούλιος
Musa	<i>Musa</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Μοῦσα
Naiadeak	<i>ur-lamiña</i>	82	Ναιάδες
Naubolides	<i>Naubolide</i>	76*	Ναυβολίδης
Nausikaa	<i>Nausika/Nausikaa</i>	76*	Ναυσικάα
Nausitoo	<i>Nausitoo</i>	76*	Ναυσίθοος
Nauteo	<i>Nauteu</i>	76*	Ναυτεύς

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Neera	<i>Neera</i>	76*	Νέαира
Neio	<i>Neio</i>	76*	Νηίω
Neleo	<i>Neleu</i>	76*	Νηλεύς
Neoptolemo	<i>Neoptolemo</i>	76*	Νεοπτόλεμος
Neriko	<i>Neriko</i>	76*	Νήρικος
Nerito	<i>Nerito</i>	76*	Νήριτος
Nestor	<i>Nestor</i>	82	Νέστωρ
Ninfa	--/itxas-lamiña/ maitagarri / maiteder/ neskatxa/ninoa/ninpa / ur-lamiña eder	Euskaltzaindiaren Hiztegia	Νύμφα
Niso	<i>Niso</i>	76*	Νίσου
Noemon	<i>Noemon</i>	76*	Νοήμων
Noragabeak ¹⁰	<i>Aldaberak/Alderriak</i>	Euskaltzaindiaren Hiztegia	Πλαγκτύς
Noto	<i>Noto</i>	76*	Νότος
Odiseo	<i>Odís/Ulises</i>	82	Ὀδυσσεύς
Ogigia	<i>Ogigi/Ogigia</i>	76*	Ὠγγίγη
Oikles	<i>Oikleu</i>	76*	Οἰκλῆς
Okialo	<i>Okial</i>	76*	Ὠκύαλος
Olinpo	<i>Olinpo/Olinpu</i>	147	Ὀλυμπος
Ops	<i>Ops</i>	82	Ὠψ ¹¹
Orestes	<i>Oreste/Orestes</i>	76/82	Ὀρέστης
Orion	<i>Orion</i>	82	Ὠρίων

¹⁰ Aita Santi Onaindiak, itzulpenean, «Aldaberak» eta «Alderriak» darabiltza. Euskaltzaindiaren Hiztegiari begiratu eta greziera klasikoko hitzaren esangurari ondo datorkionez gero, «Noragabeak» ordaina proposatu dut. Ingelesezt, besteak beste, «Wandering Rocks» eta «the blessed gods call these rocks the Wanderers»; frantsesezt, besteak beste, «Roches Errantes», eta gaztelaniazt, «Rocas Errantes».

¹¹ Euskaltzaindiaren 82. arauan, «Grekoa/Latina» zutabeaz «Ops» ageri da, eta hori Erromako jainkosa baten izenari dagokio, alegia, emankortasunaren jainkosari; halandaze, sarrera hau zerranda haren osagarria izan daiteke.

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Orkomeno	<i>Orkomeno</i>	147	Ὅρχομενό
Ortigia	<i>Ortigia</i>	76*	Ὄρτυγία
Ortiloko	<i>Ortiloko</i>	76*	Ὄρτιλοχος
Ortsiloko	<i>Orsiloko</i>	76*	Ὄρσιλοχος
Ortzia	<i>Ortzia</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Ὀυρανός
Osa	<i>Osa</i>	76*	Ὅσσα
Ospea	<i>Ospea</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Ὅσσα
Oto	<i>Oto</i>	76*	ὤτος
Ozeano	<i>Okean</i>	82	Ὀκεανός
Pafos	<i>Paos</i>	147	Πάφος
Palas Atena¹²	<i>Pala Atene / Palas Atene / Pallas Atene</i>	82	Παλλὰς Ἀθήνη
Pandareo	<i>Pandareu</i>	76*	Πανδάρεως
Panopeo	<i>Panopeu</i>	76*	Πανοπεύς
Parnaso	<i>Parnaso</i>	159	Παρνασσός
Patroklo	<i>Patroklo/Patrokol</i>	82	Πάτροκλος
Peleo	<i>Peleu</i>	82	Πηλεΐς
Pelias	<i>Pelias</i>	76*	Πελίας
Pelion	<i>Pelion</i>	76*	Πήλιον
Penelope	<i>Penelope</i>	82	Πηνελόπη
Peon	<i>Peon</i>	76*	Παιών
Peribea	<i>Peribea</i>	76*	Περίβοια
Periklimeno	<i>Periklimeno</i>	76*	Περικλύμενος
Perimedes	<i>Perimede</i>	76*	Περιμήδης
Pero	<i>Pero</i>	76*	Πηρώ
Pertse	<i>Perse</i>	76*	Πέρση

¹² Euskaltzaindiaren 82. arauan errakuntza bat dago; izan ere, 76. araua aplikatuta *Palas* behar du, «I» bakarrarekin, *Apolo* eta abar bezala (Alfontso Mujika Etxeberriaren oharra).

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziera klasikoko forma
Pertsefone	<i>Persefonea</i>	82	Περσεφόνη
Pertseo	<i>Perseu</i>	82	Περσεύς
Pieria	<i>Pieri</i>	154	Περίαι
Pilos	<i>Pilos</i>	147	Πύλος
Pireo	<i>Pireo</i>	76*	Πείραιος
Piriflegeton	<i>Piriflegeton</i>	76*	Πυριφλεγέθων
Piritoo	<i>Piritoo</i>	82	Πειρίθοος
Pisandro	<i>Pisander/Pisandro</i>	76*	Πείσανδρος
Pisenor	<i>Pisenor</i>	76*	Πεισήνωρ
Pisistrato	<i>Pisistrato</i>	76	Πεισίστρατος
Piton	<i>Pito</i>	82	Πύθων
Pleiadeak	<i>Izar-Zazpikiak</i>	82	Πλειάδες
Poias	<i>Peante</i>	76*	Ποιάν
Polibo	<i>Palibo/Polipo</i>	76*	Πόλυβος
Polidamna	<i>Polidamna</i>	76*	Πολύδαμνα
Polideuzes	<i>Polideukes</i>	76*	Πολυδεύκης
Polifemo	<i>Polifemo</i>	82	Πολύφημος
Polifides	<i>Polifides</i>	76*	Πολυφείδης
Polikasta	<i>Polikasta</i>	76*	Πολυκάστη
Poliktor	<i>Poliktor</i>	76*	Πολύκτωρ
Polineo	<i>Poline</i>	76*	Πολυνήος
Polites	<i>Polite</i>	76*	Πολίτης
Ponteo	<i>Ponteu</i>	76*	Ποντεύς
Pontonoo	<i>Pontonoo</i>	76*	Ποντόνοε
Poseidon	<i>Posidon</i>	82	Ποσειδῶν
Pramnio	<i>Pramni</i>	76*	Πραμνείω
Priamo	<i>Priamo/Priamu</i>	82	Πρίαμος
Primneo	<i>Primneu</i>	76*	Πρυμνεύς
Prokris	<i>Prokris</i>	76*	Πρόκρις
Proreo	<i>Proreu</i>	76*	Πρωρεύς

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Proteo	<i>Proteu</i>	82	Πρωτεύς
Psiria	<i>Psiria</i>	76*	Ψυρία
Radamanto	<i>Erradamenti/ Radamantis</i>	82	Ῥαδάμανθους
Reitro	<i>Erretor</i>	76*	Ῥεῖθρον
Rexenor	<i>Errexenor</i>	76*	Ῥηξήνωρ
Salmoneo	<i>Salmoneu</i>	76*	Σαλμωνεύς
Samos	<i>Same/Samos</i>	154	Σάμος
Sidon	<i>Sidon</i>	147	Σιδών
Sikania	<i>Sikani</i>	76*	Σικανία
Sirena	<i>Itxas-maitagarria/ Maiteder</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Σειρήν
Sisifo	<i>Sisifo</i>	82	Σίσυφος
Sizilia	<i>Sikili</i>	70	Σικελία
Solimo	<i>Solimos</i>	76*	Σολύμων
Sunio	<i>Suni</i>	76*	Σούνιον
Tafos	<i>Tafos</i>	76*	Τάφος
Taigeto	<i>Taigeto</i>	76*	Ταῦγετος
Tanato ¹³	<i>Balbe/Parka</i>	82	Θάνατος
Tantalo	<i>Tantalo</i>	82	Τάνταλος
Tebas	<i>Tebas</i>	147	Θήβαι
Telamon	<i>Telamon</i>	76*	Τελαμών
Telemako	<i>Telemako</i>	82	Τηλέμαχος
Telemo	<i>Telemo</i>	76*	Τήλεμος
Telepilo	<i>Telepilo</i>	76*	Τηλέπυλος
Temesa	<i>Temesa</i>	76*	Τεμέση
Temis	<i>Temis</i>	82	Θεμис
Tenedos	<i>Tenedos</i>	76*	Τένεδος

¹³ Lluís Segalà: «Parca»; Charles-René-Marie Leconte de L'Île: «Moire», Médéric Dufour: «la Mort»; Samuel Butler eta A. S. Kline: «death».

Baturako forma	Aita Santi Onaindia	Proposamenerako oinarria	Greziara klasikoko forma
Teoklimeno	<i>Teoklimeno/ Teoklimeno</i>	76*	Θεοκλύμενος
Teseo	<i>Teseu</i>	82	Θησεύς
Tetis	<i>Tetis</i>	82	Τηθύς
Tideo	<i>Tideu</i>	76*	Τυδεύς
Tiestes	<i>Tieste</i>	82	Θυέστης
Tindaro	<i>Tindari/Tindaro</i>	82	Τυνδάρεως
Tiresias	<i>Tiresia/Tiresias</i>	82	Τειρεσίας
Tiro	<i>Tiro</i>	147 eta 76*	Τυρώ
Titio	<i>Titi</i>	76*	Τιτυός
Titono	<i>Titon</i>	76*	Τιθωνός
Toas	<i>Toante</i>	76*	Θόας
Ton	<i>Ton</i>	76*	Θῶν
Toon	<i>Toon</i>	76*	Θόων
Toosa	<i>Toosa</i>	76*	Θόωσα
Trasimedes	<i>Trasimede/Trasimedes</i>	76*	Θρασυμήδης
Trazia	<i>Trazi</i>	142	Θράκη
Trinazia	<i>Trinaki</i>	76*	Θρινακία
Tritogenia	<i>Tritogeni</i>	76*	Τριτογένεια
Troia	<i>Troia</i>	147	Τροία
Zante/Zazinto	<i>Zazinto</i>	154	Ζάκυνθος
Zefiro	<i>Zefir</i>	76/82	Ζέφυρος
Zentauro	<i>Zentaur</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Κένταυρος
Zeto	<i>Zeto</i>	82	Κητώ
Zeus	<i>Zeus</i>	82	Ζεύς
Ziklope	<i>kiklope/kiklopetar</i>	<i>Euskaltzaindiaren Hiztegia</i>	Κύκλωψ
Zipre	<i>Txipre</i>	70	Κύπρος
Zirtze	<i>Kirke</i>	82	Κίρκη
Zitera	<i>Kitere/Zitera</i>	159	Κυθήρεια

2. **Odiseako pertsona-izen klasikoen, pertsonaia mitologikoen, leku-izenen, gainerako izakien eta horiekin guztiokin loturiko izenen zerrenda definizioduna.**— Izan ere, zerrenda hau testu jarraitu modura azalduko da. Berean, alde batetik, *Odisean* ageri diren pertsona-izenen, pertsonaia mitologikoen, leku-izenen eta gainerako izakien izenak daude: izen bereziak absolutibo kasuan, eta izen arruntak nominatibo singularrean edo nominatibo pluralean.

Zerrenda honetan, aurreko zerrendaren lehenengo zutabearen ageri diren sarrerak emango dira, greziera klasikoko izenarekin eta izen horiek *Odisean* duten esangurarekin. Izenok **letra lodiz** emango dira, adibidez: «**Adrastea** (Ἀδράστεια).— Kretako ninfa».

Bestalde, berriz, *Odisean* ageri ez diren leku-izen batzuk eta pertsona historikoen eta pertsonaia mitologikoen izen arrunt-berezi batzuk azalduko dira; izan ere, *Odiseako* lekuekin, pertsonekin eta pertsonaiekin lotuta daude, eta ezinbestekoak dira horien esangura argitze-ko. Izen berri horiek modu bitara azalduko dira: 1) Euskaltzaindiak daborduko erabakiak dituenak **letra lodi-etzanex** azalduko dira [adibidez, **Adrasto** (Ἄδραστος)], eta 2) Euskaltzaindiak erabakita ez dituenak, berriz, **azpimarratz** agertuko dira [adibidez, **Damastor** (Δαμάστωρ)], betiere 76. arauaren irizpideak aplikatuta.

Zerrenda honetan 523 sarrera daude.

Bigarren zerrenda

Adrastea (Ἀδράστεια).— Kretako ninfa.

Adrasto (Ἄδραστος).— Argusko hiru erregeetako bat. Ikusi **Erifile** sarrera.

Aedon (Ἀηδών).— Efesoko Pandareoren alaba; haren izengoitia Urretxindorra da.

Afidas (Ἀφείδας).— Odiseok hartutako izengoitia.

Afrodita (Ἀφροδίτη).— Zeus eta Dioneren alaba, eta Hefestoren emaztea; maitasunaren jainkosa. Edertasuna du ezaugarri.

Agamemnon (Αγαμέμνων).— Mizenasko erregea, Atreoren semea, Menelaoren anaia, Klitemnestraren senarra, eta Orestes, Ifigenia eta Elektra-
ren aita. Bera izan zen greziarren aitzindaria Troiaren aurkako guduan.

Agelao (Άγέλαος).— Damastorren semea eta Peneloperen ezkongai.

Ajax (Αΐας).— 1) Telamonen semea eta Eakoren iloba; Ajax Handi izengoitikoa; greziarren gizurenetako bat izan zen Troiako Guduan. 2) Ajax Txiki izengoitikoa; Lokrisko Oileo erregearen semea.

Akaia (Αχαΐα).— Antzinateko Greziako eskualdea.

Akasto (Άκαστος).— Dulikioko erregea.

Akeron (Αχέρων).— Hadesko ibaia.

Akiles (Αχιλλεύς).— Greziar gizurena Troiako Guduan; Peleo eta Teti-
sen semea.

Akroneo (Άκρόνεώς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku
hartu zuen.

Aktoris (Ακτορίς).— Peneloperen jopu emea.

Alektor (Αλέκτορ).— Espartarra. Beraren alaba Ifiloke ezkondu zen Me-
nelaoren seme Megapentesekin.

Alfeo (Άλφειός).— Elideko ibaia eta ibai-jainkoa; Ortilokoren aita eta
Dioklesen aitona.

Alibanto (Αλύβαντος).— Hiri ezezaguna. Odiseok itxura egiten du, ber-
tan jaioa delakoa.

Alkandra (Αλκάνδρη).— Egiptoko Tebasko andrazkoa; Poliboren
emaztea.

Alkmena (Αλκμήνη).— Heraklesen ama eta Anfitrionen emaztea.

Alkmeon (Αλκμαίων).— Anfiraoren semea eta Anfilokoren anaia.

Aloeo (Αλωεύς).— Poseidon eta Kanazeren semea, eta Ifimediaren se-
narra.

Altzeo (Ἀλκαῖος).— Ikusi **Anfitrión** sarrera.

Altzino (Ἀλκίνοος).— Feaziarren erregea, Nausitooren semea, Areteren senarra eta Nausikaaren aita.

Altzipe (Ἀλκίππη).— Helenaren jopu emeatako bat.

Amitaon (Ἀμυθάων).— Kreteo eta Tiroren semea.

Amniso (Ἀμνισός).— Kretako hiria eta portua. Uharteko iparraldean zegoen.

Anabesino (Ἀναβησίνεός).— Feaziar gaztea. Odiseoren aldeko jokoe-tan esku hartu zuen.

Andremon (Ἀνδραίμων).— Gorgeren senarra eta Toasen aita.

Anfialo (Ἀμφιάλος).— Feaziar gaztea. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartu zuen.

Anfiarao (Ἀμφιάραος).— Oiklesen semea, Erifileren senarra, eta Alkmeon eta Anfilokoren aita.

Anfiloko (Ἀμφίλοχος).— Anfiarao eta Erifileren semea, eta Alkmeonen anaia.

Anfimedon (Ἀμφιμέδων).— Peneloperen ezkongaietako bat. Telemakok hil zuen.

Anfinomo (Ἀμφινόμος).— Peneloperen ezkongaietako bat, aretiastar¹⁴ Nisoren semea. Telemakok hil zuen.

Anfion (Ἀμφίων).— 1) Zeus eta Antioberen semea, eta Zetoren anaia bikia; anaiok Tebas fundatu zuten elkarrekin. 2) Orkomenoko erregea, Ja-soren semea eta Klorisen aita.

Anfitea (Ἀμφιθέα).— Autolikoren emaztea eta Antiklearen ama; Odiseoren amaren aldeko amona.

¹⁴ Hemen «aretiastar» erabili dut, Euskaltzaindiaren 178. araua aplikatuz; gaztelaniaz *Aretiada* ematen da, frantsesez *fil d'Aréto*s eta ingelesez *son of Aretias*.

Anfitrion (Ἀμφιτρώων).— Altzeoren semea, Pertseoren iloba eta Zeusen biloba. Alkmenaren senarra eta Heraklesen aita izan zen.

Anfitrite (Ἀμφιτρίτη).— Itsas jainkosa eta Poseidonen emaztea.

Ankialo (Ἀγκιάλος).— Feziarra, Mentesen aita. Odiseoren aldeko jo-koetan esku hartu zuen.

Antifates (Ἀντιφάτης).— 1) Lestrigoniarren gudaiburua. 2) Melanporen semea eta Oiklesen aita.

Antifo (Ἄντιφος).— 1) Egiptioren semea; ziklopeak jan zuen. 2) Itakar agurea.

Antikleia (Ἀντίκλεια).— Laertesaren emaztea eta Odiseoren ama. Haren arima agertzen zaio Odiseori.

Antiklo (Ἄντικλος).— Greziar gudaria. Troiako Zaldiaren barruan izan zen; Odiseok galarazi zion berba egiten, Helenak hari deitu zionean zaldia- ren barruan zegoela.

Antiloko (Ἀντίλοχος).— Nestorren semea, Akilesten lagun mina. Mem- nonek hil zuen Troiako Guduan.

Antinoos (Ἀντίνοος).— Peneloperen ezkongaietako bat. Odiseok hil zuen.

Antiope (Ἀντιόπη).— Asopo ibaiaren alaba.

Apeira (Ἀπείρη).— Hiri ezezaguna.

Apollo (Ἀπόλλων).— Zeus eta Letoren semea, eta argiaren, olerkiaren eta eresaren jainkoa. Delos uhartean jaio zen eta hantxe zeukan bere jau- retxea ere.

Ares (Ἄρης).— Guduaren jainkoa, Zeus eta Heraren semea.

Arete (Ἀρήτη).— Rixenarren alaba, feziarren errege Altzinooren loba eta emaztea, eta Nausikaaren ama. Aretek bazuen aginpiderik bere erresu- man.

Areto (Ἄρητος).— Nestor eta Euridizeren semea.

Aretusa (Ἀρέθουσα).— Naiadeetako bat, iturria.

Argifontes (Ἀργειφόντης).— Hermes eta Hefesto jainkoen izengoitia.

Argo (Ἀργώ).— Jasonen eta argonauten itsasontzia.

Argus (Ἄργος).— 1) Antzinateko Greziako hiria, Diomedes erregearena. 2) Antzinateko Greziako eskualdea, Mizenas hiriburua zuena, Agamemnon erregearena. 3) Batzuetan Peloponeso izendatzeko erabiltzen zen Heladeren aurka jartzeko. 4) Antzinateko Grezia osoa ere izendatzen zuen. 5) Odiseoren txakurra.

Ariadna (Ἀριάδνη).— Minos eta Pasifaeren alaba.

Aribas (Ἀρύββας).— Sidongo merkatari aberatsa.

Arkadia (Ἀρκαδία).— Ikusi **Elide** sarrera.

Arneo (Ἄρναϊός).— Itakako eskalea; Iro izengoitiko.

Artazia (Ἄρτακίη).— Lestrigoniako erreka.

Artemisa (Ἄρτεμις).— Zeus eta Letoren alaba, eta Apoloren arreba; ehiza, jaiotze eta andrazkoen jainkosa.

Artzesio (Ἀρκείσιος).— Zeusen semea eta Laertes aita.

Asfalion (Ἀσφαλίον).— Menelaoren ezkutaria.

Asopo (Ἄσσωπός).— Peloponesoko ipar-ekialdeko ibaia eta ibai-jainkoa.

Asteris (Ἄστερίς).— Itaka eta Samosen bitartean dagoen uharte harrikaitzua.

Atena (Ἀθήνη/Ἀθηναίη).— Zeusen alaba; jainkosa birjina; Odiseoren babeslea, Atenasen zaindaria, eta oro har hiri guztiena; andrazko txit ederra. Lantzaz, kaskoz eta ezkutuz jantzia irudikatu ohi da.

Atenas (Ἀθῆναι).— Antzinateko Greziako hiria.

Atika (Ἀττική).— Ikusi **Maraton** sarrera.

Atlas (Ἄτλας).— Titan bat, Ilargiaren eraentzailea, eta Japeto eta Klimeneren semea; Kalipsoren aita. Berak dauzka lepo gainean Lurra eta Zerua bereizten dituzten zutoinak.

Atreo (Ἀτρεύς).— Mizenasko erregea, Pelope eta Hipodamiaren semea, eta Agamemnon eta Menelaoren aita.

Autoliko (Αὐτόλυκος).— Antiklearen aita eta Odiseoren aitona.

Autonoe (Αυτονόη).— Peneloperen jopu emea.

Belearen Harkaitza (Κόρακος πέτρη).— Aretusaren iturritik hur da goen aurkintza, Itakan.

Beozia (Βοιωτία).— Ikusi **Tebas** sarrera.

Boeto (Βοηθο).— Menelaoren ezkutari Eteoneoren aita.

Boötes (Βοώτης).— Konstelazioa. Odiseok erabili zuen bere burua gidatzeko.

Boreas (Βορέας).— Negua dakarren ipar-haize hotzaren jainkoa.

Damastor (Δαμάστωρ).— Ikusi **Agelao** sarrera.

Danao (Δαναός).— Ikusi **Egiptio** sarrera.

Dardano (Δάρδανος).— Ikusi **Ilion** sarrera.

Deifobo (Δηϊφοβος).— Troiako printzea, Priamo eta Hekubaren semea, Hektorren anaia. Paris hil ostean, Helenarekin ezkondu zen.

Deioneo (Δηιονεύς).— Ikusi **Filako** sarrera.

Deipile (Δηϊπύλη).— Ikusi **Diomedes** sarrera.

Delfos (Δελφοί).— Ikusi **Piton** sarrera.

Delos (Δήλος).— Greziako uhartea, Zikladeetako txikiena. Mitologiak dioenez, uharte hau noraezean zebilen, baina Zeusek ainguratu zuen, Apolo eta Afroditaren sorleku izan zedin.

Demeter (Δημήτηρ).— Kronos eta Rearen alaba, lur-lantzearen eta uzta-biltzearen jainkosa; Zeusen arreba eta Pertsefoneren ama.

Demodoko (Δημόδοκος).— Feaziarren hirian, Altzinooren jauregian bizi den bertsolari itsua.

Demoptolemo (Δημοπτόλεμος).— Peneloperen ezkongaietako bat. Odiseok hil zuen.

Deukalion (Δευκαλίων).— Minos Kretako erregearen semea eta Idome-neoren aita. Odiseok elkarrizketa baten dio haren semea dela.

Dia (Δία).— Kretako hiriburua den Herakliondik kilometro batzuk iparaldera dagoen uharte bat da; Artemisaren alde sakratua. Artemisak bertan hil zuen Ariadna.

Dimanto (Δύμαντος).— Itsas kapitain feaziarra.

Diokles (Διοκλῆς).— Ferasko jauna eta Ortilokoren semea.

Diomede (Διομήδη).— Ikusi **Filako** sarrera.

Diomedes (Διομήδης).— Tideo eta Deipileren semea; Troiako Gudua-ren gizurenetako bat.

Dione (Διώνη).— Ikusi **Afrodita** sarrera.

Dioniso (Διώνυσος).— Traziar jatorriko jainkotasuna; greziarren uste-tan, ardoaren jainkoa.

Dmetor (Δμήτωρ).— Jasoren semea eta Zipreko erregea.

Dodona (Δωδώνᾱ edo Δωδώνη).— Epiroko hiri nagusia; artadi santu baten ondoan Zeusek zeukan santutegiagatik ospetsu. Odiseok elkarrizketa baten esan zuen bertan izan zela.

Dolio (Δολίος).— Peneloperen morroi zaharra.

Dulikio (Δουλιχίω).— Itakatik hur dagoen uharte.

Eako (Αἶακός).— Ikusi **Ajax** sarreraren 1. adiera.

Ebenor (Εὐήνωρ).— Ikusi **Leokrito** sarrera.

Edipo (Οιδίπους).— Laios eta Jokastaren semea.

Eea (Αἰαία).— Uharte, Zirtzeren bizilekua.

Eetes (Αἰήτης).— Zirtzeren neba.

Efeso (Ἔφεσος).— Joniako merkataritza, erlijio eta kulturako gune garrantzitsua zen, Egeo itsaso ertzean. Ikusi **Aedon** sarrera.

Efialtes (Ἐφιάλτης).— Ifimedia eta Poseidonon semea.

Efira (Ἐφύρα).— Antzinateko Greziako herrixka, Iloren sorterrria.

Egas (Αἶγαι).— Akaiako hiria eta Poseidonon bizitokia.

Egeo (Αἰγαίο).— 1) Itsasoa. 2) Ikusi **Teseo** sarrera.

Egina (Αἴγινα).— Ikusi **Telamon** sarrera.

Egiptio (Αἰγύπτιος).— Itakako zaharra, Antiforen, Eurinomoren eta beste seme biren aita.

Egipto (Αἴγυπτος).— 1) Afrikako Iparraldeko herrialdea. 2) Nilo ibaia.

Egira (Αιγείρα).— Ikusi **Hiperesia** sarrera.

Egisto (Αἰγισθος).— Tiestes eta honen alaba Pelopiaren arteko intzes-tuko maitasunaren fruitua.

Egungentia (Ἠριγένεια).— Jainkosa, Hiperionen alaba, eta Eguzkiaren eta Ilargiaren ahizpa; Eguzkiaren aurretik agertzen den arrosa koloreko argia.

Eguzkia (Ἥλιος).— Helios jainkoa.

Ekalia (Οἰχαλία).— Euritoren hiria, Mesenian.

Ekefron (Ἐχέφρων).— Nestorren semea.

Ekeneo (Ἐχένηος).— Feaziar zaharra.

Eketo (Ἐχετος).— Greziako ipar-mendebaldeko erregea, beraren ankerkeriaz ezaguna.

Ekinada uharteak (Ἐχινάδες νῆσοι).— Ikusi **Tafostarra** sarrera.

Elato (Ἐλατος).— Peneloperen ezkongaietako bat. Eumeok hil zuen.

Elatreo (Ἐλατρεύς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartu zuen eta irabazi.

Elektra (Ἠλέκτρα).— Agamemnon eta Klitemnestraren alaba.

Elide (Ἐλίς).— Peloponesoko hiri eta inguruko eskualdea, Arkadiaren mendebaldean, Peneo ibaiaren ezker aldean.

Eliseoko Zelaiak (Ἠλύσια πεδία).— Jainko-jainkosen betiereko bizitokia.

Elpenor (Ἐλπηνώρ).— Odiseoren itsasgizonetarik gazteena.

Enarete (Ἐναρέτη).— Ikusi **Salmoneo** sarrera.

Enipeo (Ἐνιπέυς).— Ozeano eta Tetisen semea, Tesaliako ibaia eta ibai-jainkoa.

Enoro (Ἐνόρος).— Leodesen aita.

Eolia (Αἰολίς).— Eolo haizeen erregea bizi zen uhartera.

Eolo (Αἴολος).— Hipotesen semea eta haizeen jauna.

Eos (Ἠώς).— Ikusi **Titono** sarrera.

Epeo (Ἐπειός).— Panopeoren semea, Parnasoko feaziar gudaria eta Troiako Zaldiaren egilea.

Eperito (Ἐπήριτος).— Odiseoren izengoitia.

Erikasta (Ἐπικάστη).— Jokasta.

Epiro (Ἐπειρος).— Ikusi **Dodona** sarrera.

Erebo (Ἐρεβος).— Iluntasunaren eta itzalpearen pertsonifikazioa.

Erekteo (Ἐρεχθεύς).— Atenasko errege mitikoa, Pandion eta Zeuxiparen semea, eta Oritia eta Prokrisen aita.

Eretmeo (Ἐρετμεύς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartzen du.

Erifile (Ἐριφύλη).— Talaoren alaba, Adrastoren arreba, Argusko Anfaraoren emaztea eta Alkmeonen ama.

Erimanto (Ἐρύμανθος).— Peloponesoko ipar-mendebaldeko mendigunea; Artemisaren ehiza-lekua.

Erinia/k (Ἐρινός/Ἐρινύες).— Ahaide-lokarrien aurka batez ere egin ohi ziren gaitzakeriak mendekatzen zituzten jainkosak.

Erraldoi/ak (Γίγας/Γίγαντες).— Pertsonaia mitologiko hauek giza itxurakoak dira, baina gizakiak baino askoz garaiagoak.

Esperia (Σχερῖα).— Feaziarren uhartea.

Eson (Αἴσων).— Kreteo eta Tiroren semea, eta Feres eta Amitaonen anaia.

Esparta (Σπάρτα/Σπρατη).— Lazedemonia izenez ere ezaguna; antzinateko Greziako hiri-estatu, Peloponesoko hegoaldean, Lakoniako lurraldean; Helena eta Peneloperen jaioterria.

Estix (Στύξ).— Ozeanidea, Ozeano eta Tetisen alaba, lur azpiko aintzira.

Estratio (Στρατίος).— Nestorren semea.

Eszila (Σκύλλα).— Mesinako itsas zintzurtean aurkitzen zen munstroa. Han ingurutik igarotzen ziren itsasgizonak erakarri eta harrapatu ohi zituen.

Esziro (Σκύρος).— Greziako uhartea.

Eteoneo (Έτεωνεύς).— Menelaoren ezkutaria.

Eton (Αἴθων).— Odiseoren izengoitia.

Etra (Αἴθρα).— Ikusi **Teseo** sarrera.

Euanteo (Εὐάνθεος).— Maronen aita.

Eubea (Εὐβοία).— Uharte handia. Greziaren ekialdetik hur dago, eta beronetatik Eubeako golkoak banatuta dago.

Eumelo (Εὐμελος).— Peneloperen ahizpa Iftimaren senarra.

Eumeo (Εὐμαιος).— Odiseoren txerrizaina.

Eupites (Εὐπειθης).— Peneloperen ezkongai Antinooren aita. Laertesek hil zuen.

Euriades (Εὐρύαδην).— Peneloperen ezkongaietako bat. Telemakok hil zuen.

Eurialo (Εὐρύαλος).— Feaziarra, Naubolidesen semea.

Euribates (Εὐρυβάτης).— Odiseoren ezkutaria.

Euridamas (Εὐρυδαμας).— Peneloperen ezkongaietako bat. Odiseok zauritu zuen.

Euridize (Ευρυδίκη).— Klimenoren alaba eta Nestorren emaztea.

Euriklea (Εὐρύκλεια).— Lehenengoz Laertes jopu emea izan zen, eta gero Odiseorena, bai eta Peneloperen janari eta abarren arduraduna ere.

Euriloko (Εὐρύλοχος).— Odiseoren laguna, eta beraren ondorengo agintean.

Eurimako (Εὐρύμαχος).— Poliboren semea eta ezkongai aitzindarietako bat. Odiseok hil zuen.

Eurimedon (Εὐρυμέδων).— Titan bat, erraldoien erregea eta Peribearen aita.

Eurimedusa (Εὐρυμέδουσα).— Apeirako andre zaharra, Nausikaaren jopu emea.

Eurinome (Εὐρυνόμη).— Peneloperen etxezaina.

Eurinomo (Εὐρύνομος).— Egiptioren semea eta Peneloperen ezkongaietako bat.

Euripilo (Εὐρύπυλος).— Teleforen semea.

Eurition (Εὐρυτίων).— Zentauroetako bat. Hipodamia bahitzen ahalegindu zen.

Eurito (Εὐρυτος).— Meseniako Ekaliako erregea eta Ifitoren aita. Apolok haserre bizian hil zuen.

Euro (Εὐρος).— Ekialdeko haizea.

Europa (Εὐρώπη).— Ikusi **Radamanto** sarrera.

Ezkongaiak (Μνηστῆρες).— Peneloperekin ezkondu nahi dutenak.

Faeton (Φαέθων).— Egunsentiaren gurdiko zaldietako bat.

Faetusa (Φαέθουσα).— Ninfa; Hiperionen arreba eta Neeraren ahizpa.

Faros (Φάρος).— Egiptoko uhartea, Niloren muturrean.

Feas (Φεάς).— Greziako mendebaldeko hiria.

Febe (Φοιβη).— Ikusi **Leto** sarrera.

Febo Apolo (Φοῖβος Ἀπόλλων).— Apolo eguzki-jainko gisa.

Fedimo (Φαίδιμος).— Sidongo erregea.

Fedra (Φαίδρα).— Kretako Minos erregearen eta Pasifaeren alaba.

Femio (Φήμιος).— Itakako jauregiko abeslaria.

Fenizia (Φοινίκη).— Antzinateko eskualdea.

Feras (Φεραί).— 1) Eumeloren etxea. 2) Dioklesen etxea.

Feres (Φέρης).— Kreteo eta Tiroren semea.

Festo (Φαιστός).— Kretako hegoaldeko hiria.

Fidon (Φείδων).— Tesprotiako erregea.

Filaze (Φυλακή).— Filakok Tesalian sortutako hiria, Ifiklesen agintepekoa.

Filako (Φύλακος).— Deioneo eta Diomederen semea, eta Klimeneren senarra.

Filetio (Φιλοτίτος).— Odiseoren artzainen maizter nagusia.

Filo (Φυλώ).— Helenaren jopu emea.

Filoktetes (Φιλοκτήτης).— Poiasen semea. Odiseorekin itzuli zen Troiatik; arkularirik onena zen, Odiseoren arabera.

Fortzis (Φόρκυς).— 1) Itsasoko agurea, Toosa ninfaren aita. 2) Haren izena Itakako portu bati ezarri zioten, beraren omenez.

Fozida (Φωκίς).— Ikusi **Orkomeno** sarrera.

Frigia (Φρυγία).— Ikusi **Tantalo** sarrera.

Fronio (Φρόνιος).— Noemonen aita, itakarra.

Frontis (Φροντις).— Onetorren semea eta Menelaoren ontzi-maisua.

- Ftia** (Φθία).— Tesaliako hiria eta Akilesen jaiolekua.
- Gea** edo **Gaia** (Γῆ/Γαῖα)].— Ikusi **Lurra** sarrera.
- Geresto** (Γεραιστός).— Eubeako hego-mendebaldeko muinoa.
- Girea** (Γυραΐην).— Egeoko uharte harkaitzua.
- Glauko** (Γλαῦκος).— Ikusi **Sisifo** sarrera.
- Gorge** (Γόργη).— Ikusi **Andremon** sarrera.
- Gorgona** (Γοργών/Γοργώ).— Fortzisen alabak ziren hiru gorgonak. Haien arteko ezagunena Medusa da.
- Gortina** (Γόρτυν).— Kretako hegoaldeko erdialdeko hiria.
- Gurdia** (Ἄμαξαν).— Hartz konstelazioaren izengoitia.
- Hades** (Ἅδης).— Azpimunduko jainkoa.
- Halio** (Ἄλιός).— Altzino eta Areteren semea, eta Nausikaaren neba.
- Haliterses** (Ἀλιθέρσης).— Itakar igarlea, Mastorren semea eta Odiseoren zalea.
- Halosidne** (Ἀλοσύδνης).— Anfitriteren izengoitia.
- Harmonia** (Ἀρμονία).— Ikusi **Ino** sarrera.
- Harpiak** (Ἄρπυιαι).— Taumasen eta Elektra itsas ninfaren alabak.
- Hartza** (Ἄρκτον).— Ursa Maior konstelazioa.
- Hebe** (Ἥβη).— Zeus eta Heraren alaba, eta Heraklesen emaztea.
- Hefesto** (Ἥφαιστος).— Zeus eta Heraren semea, suaren eta burdinolen jainkoa, eta Afroditaren senarra.
- Hektor** (Ἕκτωρ).— Ikusi **Deifobo** sarrera.
- Hekuba** (Ἑκάβη).— Ikusi **Deifobo** sarrera.
- Helade** (Ἑλλάς).— Greziako erdialdeko probintziak izendatzeko erabilitako izena.

Helena (Ἑλένη).— Zeus eta Ledaren alaba, Menelaoren emaztea. Parisen indarrez harrapatu zuen, eta harrapatze horrek sortarazi zuen Troiako Gudua. Gero, Espartan bizi izan zen bere senarrarekin.

Helesponto (Ἑλλήσποντος).— Europa eta Asiaren artean kokatutako itsasartea da. Egeo itsasoa, Marmara itsasoa eta bere uhartedia lotzen ditu.

Helios (Ἥλιος).— Ikusi **Eguzkia** sarrera.

Hera (Ἥρα).— Zeusen arreba eta emaztea; ezkontzaren jainkosa ere bai.

Herakles (Ἡρακλῆς).— Gizuren erdi-jainkotiar bat zen, Zeus eta Alkmenaren semea, eta bere indar ezohikoagatik ezaguna.

Heraklion (Ἡράκλειον).— Ikusi **Dia** sarrera.

Hermes (Ἑρμῆς).— Zeus eta Maiaren semea, jainko-jainkosen mezularia.

Hermione (Ἑρμιόνη).— Menelao eta Helenaren alaba bakarra.

Herrena (Ἄμφιγυήεις).— Hefestoren izengoitia.

Hiperea (Ἵπερείη).— Feaziarren lehenengo lurraldea, Eskeriara aldatu aurretik.

Hiperesia (Ἵπερησία).— Egira hiriaren antzinako izena.

Hiperion (Ἵπερίων).— Eguzkiaren eta Egunsentiaren aita.

Hipodamia (Ἴπποδάμεια).— Peneloperen jopu emea.

Hipotes (Ἴππότης).— Ikusi **Eolo** sarrera.

Hiszila (Ἴσκιλλα).— Ikusi **Ifimedia** sarrera.

Idomeneo (Ἰδομενεύς).— Kretako erregea.

Idotea (Εἰδοθέα).— Itsas jainkosa, Proteoren alaba.

Ifigenia (Ἴφιγένεια).— Ikusi **Agamemnon** sarrera.

Ifikles (Ἴφικλῆς).— Filazeko erregea.

Ifiloke (Ἴφιλοκε).— Ikusi **Alektor** sarrera.

Ifimedia (Ἴφιμέδεια).— Triops eta Hiszilaren alaba, eta Efialtesen ama.

Ifito (Ἴφιτος).— Ekaliako errege Euritoren semea. Heraklesekin hil zuen.

Iftima (Ἰφθίμη).— Ikarioren alaba, Eumeloren emaztea eta Peneloperen ahizpa.

Ikario (Ἰκάριος).— Peneloperen aita.

Ikmalio (Ἰκμάλιος).— Eskulangilea. Peneloperen aulkia egin zuen.

Ilion (Ἴλιον).— Dardanoren Ilo semearen izeneko hiria, Troia gisa ezaguna.

Ilitia (Εὐλείθυια).— Zeus eta Heraren alaba.

Ilo (Ἴλος).— 1) Efirako Mermeroren semea. 2) Dardanoren semea, Ilionen fundatzailea.

Inako (Ἴναχος).— Ikusi **Mizene** sarrera.

Ino (Ἰνώ).— Kadmo eta Harmoniaren alaba, Leukotea gisa ere ezaguna. Leukotea legez lagundu zuen Odiseo.

Inor Ez (Οὐτίς).— Odiseok erabilitako izenordea, ziklopea atzipetzeko.

Iolko (Ἰωλόκος).— Tesaliako itsas portua.

Iro (Ἴρος).— Ikusi **Arneo** sarrera.

Ismaro (Ἴσμαρος).— Samotrazia uharterako iparraldeko triaziar itsasertzeko ardo-eskualdea.

Itaka (Ἰθάκη).— Odiseoren jaiolekua; uhartea.

Itako (Ἴθακος).— Ninfen iturriaren hiru egileetako bat. Iturria Itakan zegoen.

Itilo (Ἴτυλος).— Zeto eta Aedonen alaba. Aedonekin nahi barik hil zuen.

Itsaso Jonikoa (Ἰόνιο Πέλαγος).— Ikusi **Samos** sarrera.

Ixion (Ἰξίων).— Ikusi **Piritoo** sarrera.

Japeto (Ἰαπετός).— Ikusi **Atlas** sarrera.

Jardano (Ἰάρδανος).— Kretako Zidoniako ibaia.

Jasion (Ἰασίων).— Titan bat.

Jaso (Ἰάσος).— 1) Orkomenoko erregea. 2) Zipreko erregea, Dmetorren aita.

Jason (Ἰάσων).— Esonen semea, argonauten aitzindaria.

Jokasta (Ἰοκάστη).— Ikusi **Edipo** sarrera.

Kadmo (Κάδμος).— Tebasen fundatzailea.

Kalipso (Καλυψώ).— Ninfa, Atlasen alaba eta Oigia uharteko erregina. Zeusek agindu zion arte, Odiseo atxilo eduki zuen.

Kaltzis (Χαλκίς).— Greziako mendebaldeko hiria.

Kanaze (Κανάκη).— Ikusi **Aloeo** sarrera.

Karibdis (Χάρυβδις).— Ama Lurraren eta Poseidonen alaba beldurgarria. Meseniako ur-golkoan handik igarotzen ziren ontziak irentsi ohi zituen.

Kariteak (Χάριτες).— Edertasunaren jainkosak, Eurinome eta Zeusen alabak.

Kasandra (Κασσάνδρα).— Priamo eta Hekubaren alaba. Klitemnestrak hil zuen. Apoloren madarikazio hau zuen: berak egia esan baina inork sine-tsiko ez ziona.

Kastor (Κάστωρ).— 1) Zeus eta Ledaren semea, eta Poluxen anaia. 2) Itxurazko kretatar bat; Odiseok itxurak egin zituen haren semea zelakoan.

Kios (Χίος).— Greziaren kostaldeko uhartea. Egeo itsasoan dago.

Klimene (Κλυμένη).— Ifikloren ama.

Klimeno (Κλύμενος).— Nestorren emazte Euridizeren aita.

Klitemnestra (Κλυταιμίστρα).— Agamemnonen emaztea, Tindaro eta Ledaren alaba, eta Helenaren ahizpa.

Klitio (Κλυτίος).— Itakar gizona eta Pireoren aita.

Klito (Κλείτος).— Mantioren semea.

Klitoneo (Κλυτόνης).— Altzinooren semea.

Kloris (Χλωρίς).— Neleoren emaztea.

Knosos (Κνωσός).— Kreta minoikoaren hiri nagusia.

Kozito (Κωκυτός).— Hadesko ibaia, Arranguraren Ibai izengoitkoa.

Kratais (Κράταιν).— Eszilaren ama.

Kreon (Κρέων).— Tebasko erregea eta Megararen aita.

Kreta (Κρήτη).— Uhartea, zibilizazio minoikoaren sehaska.

Kreteo (Κρηθεύς).— Iolkoko errege fundatzailea.

Kromio (Χρόμιος).— Neleo eta Klorisen semea.

Kronos (Κρόνος).— Zeusen aita.

Krunos (Κρουνός).— Greziako mendebaldeko itsasertzeko aurkintza.

Ktesio (Κτήσιος).— Siriako erregea eta Eumeoren aita.

Ktesipo (Κτήσιππος).— Peneloperen samostar ezkongai, eta Politerse-
sen semea.

Ktimene (Κτιμένη).— Laertes eta Antiklearen alabarik gazteena, Odi-
seoren arreba.

Laertes (Λαέρτης).— Artzesioren semea eta Odiseoren aita.

Laertzes (Λαέρκες).— Pilosko urregina.

Laios (Λαΐος).— Ikusi **Edipo** sarrera.

Lakonia (Λακωνία).— Ikusi **Esparta** sarrera.

Lamos (Λάμος).— Lestrigoniarren erregea.

Lanpetia (Λαμπετία).— Ninfa; Hiperion eta Neeraren alaba.

Lanpo (Λάμπος).— Egunsentiaren gurdiko zaldietako bat.

Laodamas (Λαοδάμας).— Altzinooren semea.

Laomedon (Λαομέδων).— Troiako erregea izan zen. Ilo eta Euridizeren
semea.

Lapitestarra (Λαπίθαι).— Ikusi **Piritoo** sarrera.

Lazedemonia (Λακεδαιμονία).— Espartako erresuma. Menelao da haren agintaria.

Leda (Λήδα).— Testioren alaba, Espartako errege Tindaroren emaztea, eta Kastor eta Poluxen ama.

Lemnos (Λήμνος).— Egeo iparraldeko uhartea, Hefestoren etxea.

Leodes (Λειώδης).— Peneloperen ezkongaietako bat, Enoporen semea.

Leokrito (Λειώκριτος).— Peneloperen ezkongaietako bat, Ebenorren semea.

Lesbos (Λέσβος).— Egeo ekialdeko uhartea.

Lestrigonia (Λαιστρυγόνια).— Lestrigoniarren herria.

Lestrigoniarrak (Λαιστρυγόνες).— Ikusi **Antifates** sarreraren 1. adiera.

Leto (Λητώ).— Zeo eta Febe titanen alaba; Zeusekin Apolo eta Artemisaren ama.

Leukada (Λευκάδα).— Uhartea.

Leukotea (Λευκοθέα).— Ikusi **Ino** sarrera.

Libia (Λιβύη).— Afrika iparraldeko herrialdea.

Lizia (Λυκία).— Ikusi **Solimo** sarrera. Lizia, gaur egun, Turkian dago.

Lokris (Λοκρίς).— Ikusi **Ajax** sarreraren 2. adiera. Antzinateko Greziako eskualdea.

Lotojalea (Λωτοφάγος).— Libiako uharte bateko biztanlea.

Lurra [Gea edo Gaia (Γαῖα/Γῆ)].— Lurraren emankortasuna irudikatzen du, eta jainko-jainkosen eta munstroen ama da.

Maia (Μαῖα).— Pleiadeetako bat, Atlasen eta Pleione ozeanidearen alaba, eta Hermesen ama.

Malea (Μαλέας).— Peloponesoko lurmuturra.

Mantio (Μάντιος).— Melanporen semea, Polifidesen aita eta Teoklimenoren aitona.

Maraton (Μαραθών).— Atikaren ekialdeko itsasertzeko hiria eta laugunea.

Marmara (Μαρμαρά).— Ikusi **Helesponto** sarrera.

Maron (Μάρων).— Apoloren apaiza Ismaron.

Mastor (Μάστωρ).— Ikusi **Haliterses** sarrera.

Medon (Μέδων).— Hots-egilea, Peneloperen aldekoa.

Megapentes (Μεγαπένθης).— Menelaok jopu eme batekin izandako semea.

Megara (Μέγαρα).— 1) Alkmenaren eta Tebasko errege Kreonen alaba.
2) Atikaren inguruetako hiria.

Melaneo (Μελανεύς).— Anfimedonen aita, Itakako handikia.

Melanpo (Μελάμπους).— Greziar igarle eta petrikiloa.

Melantio (Μελάνθιος).— Ahuntzaina, Dolioren semea eta ezkongaien aldekoa.

Melanto (Μελανθώ).— Melantioren arreba, Peneloperen zerbitzaria eta berau traditzen duena.

Memnon (Μέμνων).— Titon eta Egunsentiaren semea.

Menelao (Μενέλαος).— Espartako erregea eta Helenaren senarra.

Menezio (Μενοίτιος).— Ikusi **Patroklo** sarrera.

Mentes (Μέντης).— Tafostarren erregea eta Odiseoren laguna.

Mentor (Μέντωρ).— Odiseoren itakar laguna.

Mera (Μαϊράν).— Artemisaren zerbitzaria.

Mermero (Μερμερος).— Ikusi **Ilo** sarreraren 1. adiera.

Merope (Μερόπη).— Ikusi **Pandareo** sarrera.

Mesaulio (Μεσαύλιος).— Eumeoren morroia.

Mesenia (Μεσσηνία).— Greziako hego-mendebaldeko eskualdea.

Mimas (Μίμας).— Kiosen aurreko penintsula handia; Nestorren itsasontziek errefusatutako ibilbideetako bat.

Minias (Μινύας).— Ikusi **Orkomeno** sarrera.

Miniastarra (Μινύες).— Ikusi **Orkomeno** sarrera.

Minos (Μίνως).— Kretako erregea eta Zeusen semea.

Mizenas (Μυκῆναι).— Antzinateko Greziako mendebaldeko gotorlekua. Hango biztanleek euren buruari akaiar zeritzoten.

Mizene (Μυκίγη).— Inako ibai-jainkoaren alaba.

Moirak (Μοῖραι).— Jainkosak, gizaki bakoitzaren patuaren irudiak.

Mulio (Μούλιος).— Anfinomoren ezkutaria, ezkongaien zerbitzaria.

Musa (Μούσα).— Musak ziren musika, olerkigintza eta beste hainbat arte eta zientziaren jainkosak.

Naiadeak (Ναιάδες).— Ur gezetako —iturri, putzu, iturburu eta errekas-toetako— ninfak ziren, eta eurak bizi ziren ur ibilguaren jainkosak ziren.

Naubolides (Ναυβολίδης).— Eurialoren aita, feaziarra.

Nausikaa (Ναυσικάα).— Feaziarren errege Altzinooren eta Areteren alaba.

Nausitoo (Ναυσίθοος).— Altzinooren aita. Berak eroan zituen feaziarrak Eskeriara.

Nauteo (Ναυτεύς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartu zuen.

Neera (Νέαῖρα).— Faetusa eta Lanpetia ninfen ama. Eguzkiarekin izan zituen alabok.

Neio (Νηίω).— Itakako mendi garaia.

Neleo (Νηλεύς).— Poseidonen eta Tiro ninfaren semea, eta Pilosko erregea.

Neoptolemo (Νεοπτόλεμος).— Akilesen semea eta Hermioneren senarra.

Neriko (Νήρικος).— Greziako itsasertzeko hiria.

Nerito (Νήριτος).— 1) Ninfen iturriaren hiru egileetako bat; iturria Itakan zegoen. 2) Itakako mendia.

Nestor (Νέστωρ).— Pilosko erregea eta Neleoren semea. Telemako ikustera doa, hau bere aitaren albiste bila dabilenean.

Ninfa (Νύμφα).— Ninfak jainkosa txikiak ziren, iturri, ibai, baso edo mendietan bizi zirenak. Ninfek zelaien, basoen eta, oro har, izadiaren eman-kortasuna irudikatzen zuten.

Niobe (Νιόβη).— Ikusi **Tantalo** sarrera.

Niso (Νίσου).— Megarako erregea.

Noemon (Νοήμων).— Fronioren semea, itakarra.

Noragabeak (Πλαγκτᾶς).— Harkaitz multzo bat. Itsasoak bortizki jotzen zuen haien artean, eta *Argo* itsasontziak bakarrik lortu zuen eurak igarotzea.

Noto (Νότος).— Hego-haizea.

Odiseo (Ὀδυσσεὺς).— Laertesaren semea, Artzesioren iloba, Peneloperen senarra, Telemakoren aita eta *Odisearen* protagonista.

Ogigia (Ὠγυγίη).— Kalipso ninfaren uhartea.

Oikles (Οἰκλῆς).— Anfaraoren aita.

Oileo (Ὀϊλεύς).— Ikusi **Ajax** sarreraren 2. adiera.

Okialo (Ὠκύαλος).— Feziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartu zuen.

Olinpo (Ὀλυμπος).— Greziako mendirik garaiena, Tesaliakoa. Hemen-txe bizi ziren jainko-jainkosak.

Onetor (Ὠνήτωρ).— Ikusi **Frontis** sarrera.

Ops (Ὠψ)¹⁵.— Pisenorren semea eta Euriklearen aita.

Orestes (Ὀρέστης).— Agamemnon eta Klitemnestraren semea. Bere aitaren hilketaren mendekatu zuen, ama eta honen maitale Egisto hilez.

Orion (Ὀρίων).— Hiru izaki: 1) Egunsentiaren maitale bat, Artemisak hil zuena. 2) Ehiztari erraldoia, bere garaiko gizasmerik garaienetako bat. 3) Izar-mordoa, Hartza beti zelatan daukana.

Oritia (Ὠρείθια).— Ikusi **Erekteo** sarrera.

Orkomeno (Ὀρχομένο).— Miniastarren hiria, Fozidan, Greziako erdialdeko ekialdean. Minias erregeak fundatu zuen, Rodasko Apolonioren arabera.

Ortigia (Ὀρτυγία).— Delostik hur dagoen uhartetxoa; bertan erditu zuten Letok Artemisa eta Apolo.

Ortiloko (Ὀρτίλοχος).— Dioklesen aita, meseniarra.

Ortsiloko (Ὀρσίλοχος).— Idomeneo Kretako erregearen semea.

Ortzia (Ὀὐρανός).— Zerua: Urano.

Osa (Ὅσσα).— Tesaliako mendia.

Ospea (Ὅσσα).— Zeusen pertsonifikazioa, mezularia.

Oto (Ὠτος).— Ifimedia eta Poseidonen seme erraldoia, eta Efiatesen anaia.

Ozeanidea (Ὠκεανίς).— Ikusi **Estix** sarrera.

Ozeano (Ὠκεανός).— Ortziaren semea eta Tetisen senarra. Homeroren arabera, lurra besarkatzen duen ibaia da, eta honetatik jalgitzen dira gero itsasoko tirain guztiak.

Pafos (Πάφος).— Zipreko hiria, Afroditari jauretsia.

¹⁵ Euskaltzaindiaren 82. arauan, «Grekoa/Latina»ren zutabearen «Ops» ageri da Erromako mitologia-ri dagokion emankortasunaren jainkosa aipatzeko. Greziako mitologian, berriz, *Odisean* ageri den pertsonaiaren greziera klasikoko izena «Ὠψ» da. Halandaze, arau hori sarrera honekin osa daiteke.

Palas Atena¹⁶ (Παλλάς Ἀθήνη).— Zeusen alaba, Atenasen zaindari eta oro har hiri guztiena; emakume txit ederra, lantzaz, kaskoz eta ezkutuz jantzia irudikatu ohi dena. Odiseori sarri lagun egiten dio sorterrira itzul dadin.

Pandareo (Πανδάρεως).— Merope eta Klimeneren semea, eta Aedonen aita.

Pandion (Πανδίων).— Ikusi **Erekteo** sarrera.

Panopeo (Πανοπέυς).— Fozidako hiri eta eskualdea.

Paris (Πάρις).— Ikusi **Deifobo** eta **Helena** sarrerak.

Parnaso (Παρνασσός).— Fozidako mendia, Apolori eta musei jauretsia.

Pasifae (Πασιφάη).— Ikusi **Ariadna** sarrera.

Patroklo (Πάτροκλος).— Troiako Guduko gizurena, Menezioeren semea eta Akilesen lagun mina.

Peleo (Πηλεύς).— Tetisen senarra, eta berarekin Akilesen aita.

Pelias (Πελίας).— Iolkoko erregea, Poseidon eta Tiroren semea, eta Neleoren anaia.

Pelion (Πήλιον).— Pilion izenez ere bai ezaguna; Tesaliako hego-ekialdeko mendia, Greziako erdialdean.

Pelope (Πέλοψ).— Ikusi **Atreo** eta **Tantalo** sarrerak.

Pelopia (Πελόπεια).— Ikusi **Egisto** sarrera.

Peloponeso (Πελοπόννησος).— Ikusi **Asopo** sarrera.

Penelope (Πηνελόπη).— Odiseoren emaztea.

Peneo (Πηνειός).— Ikusi **Elide** sarrera.

Peon (Παιών).— Osagileen jainkoa.

Peribea (Περίβοια).— Eurimedonen alaba.

¹⁶ Ikusi 12. oin-oharra.

Periklimeno (Περικλύμενος).— Neleo eta Klorisen semea.

Perimedes (Περιμήδης).— Odiseoren bidaideetako bat, Troiatik Itakara.

Pero (Πηρώ).— Neleo eta Klorisen alaba.

Pertse (Πέρση).— Ozeanideetako bat, Ozeanoren alaba eta Eguzkiaren emaztea.

Pertsefone (Περσεφόνη).— Zeus eta Demeterren alaba, eta Hadesen emaztea.

Pertseo (Περσεύς).— Nestorren semea.

Pieria (Πιερία).— Greziako eskualde menditsua. Eskualde horretan dago Olinpo mendia.

Pilos (Πύλος).— Nestorren erresumako hiriburua, Mesenian, Peloponesotik hego-mendebaldera.

Pireo (Πείραιος).— Telemakoren itakar laguna, Klitioren semea.

Piriflegeton (Πυριφλεγέθων).— Hadesko suzko ibaia, Akeronen ibaia-darra eta Kozitoren semea.

Piritoo (Πειρίθως).— Ixionen semea, Tesaliako lapitestarren erregea, Hipodamiaren senarra eta Teseoren laguna.

Pisandro (Πείσανδρος).— Peneloperen ezkongaietako bat, Poliktorren semea. Filetiok hil zuen.

Pisenor (Πεισήνωρ).— 1) Opsen aita. 2) Itakako batzarraren mezularia. 3) Peneloperen ezkongaietako bat, samostarra.

Pisistrato (Πεισίστρατος).— Nestor eta Euridizeren semea. Telemakori Espartako joan-etorrian lagun egin zion.

Piton (Πύθων).— Apoloren jauretxea, Parnaso oinean. Delfosen antzinako izena; Apolok han erail zuen Piton sugeagatik horrela deitua.

Pleiadeak (Πλειάδες).— Zezen konstelazioaren izar multzoa. Zazpi ziren.

Pleione (Πληϊόνη).— Ikusi **Maia** sarrera.

Poias (Ποιάν).— Filoktetesen aita.

Polibo (Πόλυβος).— Peneloperen ezkongaietako bat, Eurimakoren aita. Eumeok hil zuen.

Polidamna (Πολύδαμνα).— Egiptoar andrazkoa, Tonen emaztea.

Polideuzes (Πολυδεύκης).— Polux izenez ere bai ezaguna, Zeus eta Ledaren seme jainkotiarra.

Polifemo (Πολύφημος).— Poseidonon eta Toosa ninfaren semea; ziklopeetako bat; Siziliako uhartean bizi ziren erraldoietakoa, bekoki erdian begi biribil bat zuena.

Polifides (Πολυφειδης).— Apoloren apaiza, Mantioren semea eta Teoklimenoren aita.

Polikasta (Πολυκάστη).— Nestor eta Euridizeren alabarik gazteena. Berak bainatzen du Telemako.

Poliktor (Πολύκτωρ).— Ninfen iturriaren hiru egileetako bat. Iturria Itakan zegoen.

Polineo (Πολυνήος).— Anfialoren aita.

Politeres (Πολυθήρησης).— Ikusi **Ktesipo** sarrera.

Polites (Πολίτης).— Odiseoren bidaidea.

Polux (Πολυδεύκης).— Ikusi **Kastor** sarrera.

Ponteo (Ποντεύς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan parte hartu zuen.

Ponto (Πόντος).— Ikusi **Zeto** sarrera.

Ponto Euxino (Εὐξεινος Πόντος).— Ikusi **Trazia** sarrera.

Pontonoo (Ποντόνοε).— Altzinooren mezulari eta ezkutaria.

Poseidon (Ποσειδών).— Kronos eta Rearen semea, Zeusen anaia. Itsasoaren eta lurrikaren jainkoa da. Odiseoren aurka dihardu, honek haren seme Polifemo itsutu zuelako.

Pramnio (Πραμνείω).— Izen honekin ezaguna zen tokiko ardo beltz gotorra. Autore batzuentzat Lesbos uhartean zegoen, eta beste batzuentzat Esmirnan, Asia Txikian.

Priamo (Πριάμος).— Troiako erregea, Hektor eta Parisen aita.

Primneo (Πρυμνέυς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartu zuen.

Prokris (Πρόκρις).— Erekteo Atenasko erregearen alaba.

Proreo (Πρωρεύς).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan esku hartu zuen.

Proteo (Πρωτεύς).— Itsas jainkotasuna, Idotearen aita, itsas txakurren artean bizi den agure zaharra. Itxura bereziak hartzen ditu bere etsaiengandik ihes egiteko.

Psiria (Ψυρία).— Uhartea, Kiosko mendebaldean.

Radamanto (Ραδάμανθυς).— Zeus eta Europaren semea, Minosen anaia, Kretako erregea.

Rea (Ρέα).— Ikusi **Demeter** eta **Poseidon** sarrerak.

Reitro (Ρεῖθρον).— Itakako portua.

Rexenor (Ρηξήνορ).— Nausitooren semea eta Areteren aita.

Salmoneo (Σαλμωνεύς).— Eolo eta Enareteren semea, Tiroren aita eta Salmoniako erregea.

Samos (Σάμος).— Itsaso Jonikoko uhartea, Itakatik hur.

Samotrazia (Σαμοθράκη).— Ikusi **Ismaro** sarrera.

Sidon (Σιδών).— Feniziarren itsasertzeko hiria, Libanon.

Sikania (Σικανία).— Mediterraneoko uhartea, Sizilia. Odiseok Sikania deritzo.

Sirena (Σειρήν).— Sirenak izaki mitologikoak ziren, Zirtzeren izarotik hurreko uharte baten bizi zirenak. Euren ahots zoli gozoz itsasoz zebiltzanak liluratu ohi zituzten. Txori itxura dute, emakumezkoa buruz.

Sisifo (Σίσυφος).— Eoloren semea eta Glaukoren aita. Hilkorretatik maltzurrena zela esan ohi zuten antzinateko greziarrek.

Sizilia (Σικελία).— Mediterraneoko uhartera. Odiseok Sikania deritzo.

Solimo (Σολύμων).— Liziako mendikatea, Asia Txikian.

Sunio (Σούνιον).— Atenasko hego-ekialdeko lurmuturra, Atikan.

Tafos (Τάφος).— Itsaso Jonikoko uhartera.

Tafostarra (Τάφιοι).— Ekinada uharteetako Tafos uharteko biztanlea. Ikusi **Mentes** sarrera.

Taigeto (Ταῦγετος).— Espartako mendikatea, Peloponesoko hegoaldean.

Tanato (Θάνατος).— Heriotzaren pertsonifikazioa. Erromatar mitologian Parka legez ezagutzen da.

Tantalo (Τάνταλος).— Frigiako erregea, Zeusen semea, eta Pelope eta Nioberen aita. Zeusek beti-betiko zigorra leporatu zion, jainko-jainkosei eta hilkorrei hainbat iruzur eta muzin egin eta gero.

Taumas (Θαύμας).— Ikusi **Harpiak** sarrera.

Tebas (Θήβαι).— 1) Egiptoko hiria, Menelaok bisitatu. 2) Beoziako hiria, Kadmok fundatutakoa.

Telamon (Τελαμών).— Eginako erregea, Eakoren semea, Heraklesen laguna eta Ajax Handiaren aita.

Telefo (Τήλεφος).— Ikusi **Euripilo** sarrera.

Telemako (Τηλέμαχος).— Odiseo eta Peneloperen semea. Beraren izenak «urrun borrokatzen dena» adierazi nahi du, berau eta aita beti erasopean bizi izan zirelako. *Odisearen* poeman lehenengo lau liburuetan agertzen zaigu, eta gero, aita itzulitakoan, ezkongaien hilketan adoretu egiten du borrokan. Ez da aita baizen maltzurra, baina seme leial eta bihozbera da.

Telemo (Τήλεμος).— Ziklopeen iragarlea.

Telepilo (Τηλέπυλος).— Lestrigoniarren portua.

Temesa (Τεμέση).— Grezia Handiko lekua, Tirreniar itsasoan. Ospetsua izan zen haren kobre-meatzeengatik.

Temis (Θεμης).— Justizia eta zuzenbidearen jainkosa.

Tenedos (Τένεδος).— Egeo itsasoko uhartea, Troadeko itsasertzari aurrez aurre.

Teoklimeno (Θεοκλύμενος).— Igarlea, Polifidesen semea, Apoloren apaiza.

Tesalia (Θεσσαλία).— Ikusi **Enipeo** sarrera.

Teseo (Θησεύς).— Atenasko erregea, Egeo eta Etraren semea.

Tesprotia (Θεσπρωτία).— Antzinateko Greziako eskualdea. Ikusi **Fidon** sarrera.

Testio (Θέστιος).— Ikusi **Leda** sarrera.

Tetis (Τηθύς).— Itsas jainkosa, Ozeanoren alaba, Peleoren emaztea eta Akilesen ama.

Tideo (Τυδεύς).— Diomedesen aita, Troiako Guduko eoliar gizurena. *Tebasen aurkako Zaxpietako bat* izan zen.

Tiestes (Θυέστης).— Peloperen semea, Atreoren anaia eta Egistoren aita.

Tindaro (Τυνδάρεως).— Espartako erregea eta Ledaren senarra.

Tiresias (Τειρεσίας).— Tebasko igarle itsua.

Tiro (Τυρώ).— Poseidonekin izan zen Pelias eta Neleoren ama.

Titan (Τιτάν).— Ikusi **Atlas** sarrera.

Titio (Τιτυός).— Erraldoietako bat, Zeus eta Gearen semea.

Titono (Τιθωνός).— Laomedonen semea, Eosen (Egunsentiaren) senarra eta Memnonen aita.

Toas (Θόας).— Andremonen semea.

Ton (Θῶν).— Egiptoarra, Polidamnaren senarra.

Toon (Θόων).— Feaziarra. Odiseoren aldeko jokoetan parte hartu zuen.

Toosa (Θόωσα).— Itsas ninfetako bat zen, Fortzis eta Zetoren alaba, gorgonen ahizpa eta Polifemoren ama. Poseidon itsas jainkoaren maitaleetako bat izan zen, eta berarekin Polifemo ziklopea izan zuen.

Trasimedes (Θρασυμήδης).— Nestorren semea.

Trazia (Θράκη).— Itsaso Beltzaren eta Egeoko ipar-ekialdearen herrialde mugakidea. Itsaso Beltzaren antzinako izena Ponto Euxino zen.

Trinazia (Θρινακία).— Eguzkiaren uhartea; autore batzuen ustez, Sizilia.

Triops (Τρίωψ).— Ikusi **Ifimedia** sarrera.

Tritogenia (Τριτογένεια).— Palas Atenaren epitetoetako bat.

Troade (Τρώας).— Ikusi **Tenedos** sarrera.

Troia (Τροία).— Troade eskualdeko hiriburua. Gaur egungo Turkiako Hisarlik hirian zegoen. Bederatzi hiri agertu ziren, bata bestearen gain; gaur egun uste denez, zazpigarrena izan zen Troiako gudu-zelaia.

Zante/Zazinto (Ζάκυνθος).— Itsaso Jonikoko uhartea, gaurko Zante.

Zefiro (Ζέφυρος).— Mendebaldeko haizeen jainkoa.

Zentauro (Κένταυρος).— Gorputzaren erdia gizonarena eta beste erdia zaldiarena zituen izakia. Peliongo eta Arkadiako mendietan bizi zen.

Zeo (Κοῖος).— Ikusi **Leto** sarrera.

Zeto (Κητώ).— Gea eta Pontoren alaba. Uretako munstro izugarri bat zen.

Zeus (Ζεύς).— Kronos eta Rearen semea, Heraren senarra, ortziaren eta tximisten jainkoa, eta jainko-jainkosen eta gizakumeen aita. Berak darabiltza giza seme-alaben bizitzako gorabeherak, berak ematen dio bakoitzari zoriona edo zoritxarra. Geroa ezagun du, eta noizik behin hilkorrei iragar-tzen die etorkizun dena.

Zeuxipa (Ζευξίπη).— Ikusi **Erekteo** sarrera.

Zezena (ταῦρος).— Tauro. Ikusi **Pleiadeak** sarrera.

Zidonia (Κυδωνία).— Ikusi **Jardano** sarrera.

Zikladeak (Κυκλάδες).— Ikusi **Delos** sarrera.

Ziklope (Κύκλωψ).— Erraldoi begibakarren arraza.

Zipre (Κύπρος).— Mediterraneoko uhartea, meatzeetan ugari, tupikiz batez ere. Antzina, feniziarren hiri eta lurralde aberatsa izan zen; geroago greziarrek hartu zuten. Oso garrantzitsua izan zen Afrodita jainkosari han ematen zitzaion gurtza.

Zirtze (Κίρκη).— Magiaren jainkosa, Helios eta Pertseren alaba.

Zitera (Κυθήρεια).— Maleako lurmuturretik hur dagoen uhartea, Afroditari jauretsia.

3. Exonomastikarako sailkatutako ekarpen-zerrenda.— Zerrenda honetan azalduko dira egundaino Euskaltzaindiaren arau eta erabakietan ez dauden sarrerak. Zerrenda honek 7 azpizerrenda ditu.

Azpizerrenda bakoitzaren izenburuan azalduko da Euskaltzaindiaren zein arau osa daitekeen. Hori ez ezik, azpizerrenda bakoitzak 5 zutabe izango ditu: 1) Baturako forma; 2) Gaztelania; 3) Frantsesa; 4) Ingelesa, eta 5) Greziera klasiko forma.

Hirugarren zerrenda

3.a) *Euskaltzaindiaren 70. arauari («Mundu zabaleko uharte nagusiak») erants dakizkiokeen 19 sarrerak:*

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Asteris	Asteris	Astéris	Asteris	Ἀστερίς
Delos	Delos	Dèlos	Delos	Δήλος
Dia	Día	Diè	Dia	Δία

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Dulikio	Duliquio	Doulichion	Dulichium	Δουλιχίω
Eea	Eea	Aiaiè	Aeaea	Αιαία
Egina	Egina	Égine	Aegina	Αίγινα
Ekinada uharteak	Islas Equínadas	Îles Échinades	Echinades Islands	Ἐχινάδες νῆσοι
Eskeria	Esqueria	Schérie	Scheria	Σχερία
Esziro	Esciro	Scyros	Scyros	Σκύρος
Faros	Faro	Pharos	Pharos	Φάρος
Girea	Girea	Gyrées	Gyrae	Γυραίην
Lemnos	Lemnos	Lemnos	Lemnos	Λήμνος
Ogigia	Ogigia	Ogygie	Ogygia	Ὠγυγία
Ortigia	Ortigia	Ortygie	Ortygia	Ὀρτυγία
Psiria	Psiria	Psyria	Psyria	Ψυρία
Sikania	Sicania	Sicanie	Sicania	Σικανία
Tafos	Tafos	Taphos	Taphos	Τάφος
Tenedos	Ténédos	Ténédos	Tenedos	Τένεδος
Trinazia	Trinacia	Thrinacie	Thrinacia	Θρινακία

3.b) *Euskaltzaindiaren 76. arauari («Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak euskaraz emateko irizpideek buruzkoak») erants dakizkiokeen 4 sarrerek:*

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Alektor	Aléctor	Alector	Alector	Ἀλέκτορ
Asfalion	Asfalión	Asphalion	Asphalion	Ἀσφαλίον
Ifiloke	Ifiloque	Iphiloche	Iphiloche	Ἴφιλοκε
Megapentes	Megapentes	Mégapenthès	Megapenthes	Μεγαπένθης

3.c) *Euskaltzaindiaren 82. arauari («Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak») erants dakizkiokeen 241 sarrerak:*

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Aedon	Aedón	Aédon	Aëdon	Ἀηδών
Afidas	Afidante	Aphéidas	Apheidas	Ἀφείδας
Agelao	Agelao	Agélaos	Agelaus	Ἀγέλαος
Akasto	Acasto	Acastos	Acastus	Ἄκαστος
Akeron	Aqueronte	Achéron	Acheron	Ἀχέρων
Akroneo	Acróneo	Acronéos	Acroneos	Ἀκρόνεώς
Aktoris	Áctoris	Actoris	Actoris	Ἀκτορίς
Alfeo	Alfeo	Alphée	Alpheus	Ἀλφειὸς
Alkandra	Alcandra	Alcandre	Alcandre	Ἀλκάνδρη
Alkmeon	Alcmeón	Alcméon	Alcmaeon	Ἀλκμαίων
Aloeo	Aloeo	Aloée	Aloeus	Ἀλωεύς
Altzeo	Alceo	Alcée	Alcaeus	Ἀλκαῖος
Altzipe	Alcipe	Alcippe	Alcippe	Ἀλκίππη
Amitaon	Amitaón	Amythaon	Amythaon	Ἀμυθάων
Anabesineo	Anabesíneo	Anabésinéos	Anabesineos	Ἀναβησίνεώς
Andremon	Andremón	Andrémon	Andraemon	Ἀνδραίμων
Anfialo	Anfíalo	Amphialos	Amphialus	Ἀμφιάλος
Anfiarao	Anfiarao	Amphiaraos	Amphiaraus	Ἀμφιάραος
Anfiloko	Anfíloco	Amphiloque	Amphilochus	Ἀμφίλοχος
Anfimedon	Anfimedón	Amphimédon	Amphimedon	Ἀμφιμέδων
Anfinomo	Anfínomo	Amphinomos	Amphinomus	Ἀμφινόμος
Anfitea	Anfitea	Amphithée	Amphithea	Ἀμφιθέα
Ankialo	Anquíalo	Anchialos	Anchialus	Ἀγχιάλος
Antifates	Antífates	Antiphatès	Antiphates	Ἀντιπάτης
Antifo	Ántifo	Antiphos	Antiphus	Ἄντιφος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Antikleia	Anticlea	Anticlée	Anticlea	Ἀντίκλεια
Antiklo	Ánticlo	Anticlos	Anticlus	Ἄντικλος
Antiloko	Antíloco	Antiloque	Antilochus	Ἀντίλοχος
Arete	Arete	Arété	Arete	Ἀρήτη
Areto	Áreto	Arétos	Aretus	Ἄρητος
Aretusa	Aretusa	Aréthuse	Arethusa	Ἀρέθουσα
Argifontes	Argifontes	Argiphonte	Argeiphontes	Ἀργειφόντης
Argo	Argo	Argo	Argo	Ἄργώ
Aribas	Aribante	Arybas	Arybas	Ἀρύββας
Arneo	Arneo	Arnaeos	Arnaeus	Ἀρναῖος
Artzesio	Arcesio	Arcésios	Arcesius	Ἀρκείσιος
Asopo	Asopo	Asopos	Asopus	Ἄσωπός
Autoliko	Autólico	Autolycos	Autolycus	Αὐτόλυκος
Boeto	Boeto	Boétho	Boëthus	Βοήθο
Damastor	Damástor	Damastor	Damastor	Δαμάστωρ
Deifobo	Deífobo	Déiphobe	Deiphobus	Δηΐφοβος
Deioneo	Deyoneo	Déionée	Deioneus	Δηιονεύς
Deipile	Deípile	Déipyle	Deipyle	Δηΐπυλη
Demodoko	Demódoco	Démococos	Demodocus	Δημόδοκος
Demoptolemo	Demoptólemo	Démoptolème	Demoptolemus	Δημοπτόλεμος
Dimanto	Dimante	Dymas	Dymas	Δύμαντος
Diokles	Diocles	Dioclès	Diocles	Διοκλῆς
Diomedede	Diomedede	Diomède	Diomedede	Διομήδη
Dmetor	Dmétor	Dmétor	Dmetor	Δμήτορ
Dolio	Dolio	Dolios	Dolius	Δολίος
Ebenor	Événor	Évenor	Evenor	Εὐήνωρ
Eetes	Eetes	Aiétès	Aeëtes	Αἰήτης

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Egiptio	Egiptio	Égyptios	Aegyptius	Αἰγύπτιος
Ekefron	Equefrón	Echéphron	Echephron	Ἐχέφρων
Ekeneo	Equeneo	Echénéos	Echeneus	Ἐχένης
Eketo	Équeto	Échéτος	Echetus	Ἐχετος
Elato	Élato	Élatos	Elatus	Ἐλατος
Elatreo	Elatreo	Élatréus	Elatreus	Ἐλατρεύς
Elpenor	Elpénor	Elpénor	Elpenor	Ἐλπίνωρ
Enarete	Enárete	Énarété	Enarete	Ἐναρέτη
Enipeo	Enipeo	Énipeus	Enipeus	Ἐνιπέυς
Enopo	Enopo	Oenops	Oenops	Οἶνοπος
Epeo	Epeo	Épéios	Epeius	Ἐπειός
Eperito	Épérito	Épèritos	Eperitus	Ἐπήριτος
Epikasta	Epicasta	Épicaste	Epicaste	Ἐπικάστη
Eretmeo	Eretmeo	Éretmeus	Eretmeus	Ἐρετμεύς
Erifile	Erifile	Ériphyle	Eriphyle	Ἐριφύλη
Eson	Esón	Éson	Aeson	Αἴσων
Estix	Estigia	Styx	Styx	Στύξ
Estratio	Estratio	Stratios	Stratius	Στρατίος
Eteoneo	Eteoneo	Etéonéos	Eteoneus	Ἐτεωνεύς
Eton	Etón	Éthon	Aethon	Αἶθων
Etra	Etra	Éthra	Aethra	Αἶθρα
Euanteo	Évantes	Evanthès	Euanthes	Εὐάνθεος
Eumelo	Eumelo	Eumélos	Eumelus	Εὐμελος
Eumeo	Eumeo	Eumée	Eumaeus	Εὐμαιος
Eupites	Eupites	Eupithès	Eupeithes	Εὐπείθης
Euriades	Euríades	Euryadès	Euryades	Εὐρύαδης
Eurialo	Euríalo	Euryale	Euryalus	Εὐρύαλος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Euribates	Euríbates	Eurybate	Eurybates	Εὐρυβάτης
Euridamas	Euridamante	Eurydamas	Eurydamas	Εὐρυδαμας
Eurikleia	Euriclea	Euryclee	Eurycleia	Εὐρύκλεια
Euriloko	Euríloco	Eurylochos	Eurylochos	Εὐρύλοχος
Eurimako	Eurímaco	Eurymaque	Eurymachus	Εὐρύμαχος
Eurimedon	Eurimedonte	Eurymédon	Eurymedon	Εὐρυμέδων
Eurimedusa	Eurimedusa	Eurymédousa	Eurymedousa	Εὐρυμέδουσα
Eurinome	Eurínome	Eurynomé	Eurynome	Εὐρυνόμη
Eurinomo	Eurínomo	Eurynomos	Eurynomos	Εὐρύνομος
Euripilo	Eurípilo	Eurypylos	Eurypylus	Εὐρύπυλος
Eurition	Euritión	Eurytion	Eurytion	Εὐρυτίων
Eurito	Eurito	Eurytos	Eurytus	Εὐρυτος
Faetusa	Faetusa	Phaéthouse	Phaethusa	Φαέθουσα
Fedimo	Fedimo	Phaedimos ¹⁷	Phaedimus	Φαίδιμος
Femio	Femio	Phémios	Phemius	Φήμιος
Feras	Feras	Phères	Pherae	Φεραί
Feres	Feres	Phérès	Pheres	Φέρης
Fidon	Fidón	Phidon	Pheidon	Φειδών
Filako	Fílaco	Phylacos	Phylacus	Φύλακος
Filetio	Filetio	Philétios	Philoetius	Φιλοίτιος
Filo	Filo	Phylo	Phylo	Φυλώ
Fortzis	Forcis	Phorcys	Phorcys	Φόρκυς

¹⁷ Charles-Marie-René Leconte de Lisleren 1893ko edizioan ez da ageri Fedimoren ordainik, ez IV. kantuan, ez XV. kantuan, eta «le héros **illustre**, roi des Sidônes» eta «l'**illustre** héros, roi des Sidônes» ageri dira hurrenez hurren, hau da, *φαίδιμος* adjektiboa hartzen du oinarri; betiere, Médéric Dufour-en frantsesezko itzulpenean, **Phaedimos** ageri da. Gainera, esku artean erabili ditudan gaztelaniazko eta ingelesezko itzulpenetan (ikusi bibliografia), *Φαίδιμος* izen berezia hartzen da oinarri. Horregatik, **Fedimo** eman dut.

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Fronio	Fronio	Phronios	Phronius	Φρόνιος
Frontis	Frontis	Phrontis	Phrontis	Φροντις
Gorge	Gorge	Gorgo	Gorge	Γόργη
Gorgona	Gorgona	Gorgone	Gorgon	Γοργών/ Γοργώ
Halio	Halio	Halios	Halius	Ἅλιός
Haliterses	Haliterses	Halithersès	Halitherses	Ἀλιθέρης
Halosidne	Halosidne	Halosydne	Halosydne	Ἀλοσύδνης
Hipodamia	Hipodamia	Hippodamie	Hippodamia	Ἴπποδάμεια
Hipotes	Hípotes	Hippotès	Hippotes	Ἴπότης
Hiszila	Hiscila	Hiscille	Hiscilla	Ἴσκιλλα
Idotea	Idotea	Idothée	Eidothea	Εἰδοθέα
Ifikles	Ificlo	Iphiclès	Iphicles	Ἴφικλῆς
Ifimedia	Ifimedia	Iphimédie	Iphimedeia	Ἴφιμέδεια
Ifito	Ífito	Iphitos	Iphitos	Ἴφιτος
Iftima	Iftima	Iphthime	Iphthime	Ἴφθίμη
Ikario	Icario	Icarios	Icarius	Ἰκάριος
Ikmalio	Icmalio	Icmalios	Icmalius	Ἰκμάλιος
Ilitia	Ilitia	Ilithyie	Eileithyie	Εἰλειθυια
Ilo	Ilo	Ilos	Ilus	Ἴλος
Inako	Ínaco	Inachos	Inachus	Ἰναχος
Iro	Iro	Iros	Irus	Ἴρος
Itako	Ítaco	Ithaque	Ithacus	Ἰθακος
Itilo	Ítilo	Itylos	Itylus	Ἰτυλος
Jardano	Yárdano	Iardanos	Iardanus	Ἰάρδανος
Jasion	Yasión	Iasion	Iasion	Ἰασίων
Jaso	Yaso	Iasos	Iasus	Ἰασος
Kanaze	Cánace	Canacé	Canace	Κανάκη
Klimene	Climene	Clymène	Clymene	Κλυμένη

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Klimeno	Clímeno	Clyménos	Clymenus	Κλύμενος
Klitio	Clitio	Clytios	Clytius	Κλυτίος
Klito	Clito	Clytos	Cleitus	Κλείτος
Klitoneo	Clitoneo	Clytonée	Clytoneus	Κλυτόνης
Kloris	Cloris	Chloris	Chloris	Χλωρίς
Kozito	Cocito	Cocyte	Cocytus	Κωκυτός
Kratais	Cratais	Crataïs	Crataeis	Κράταιν
Kreon	Creonte	Créon	Creon	Κρέων
Kreteo	Creteo	Créthée	Cretheus	Κρηθεύς
Kromio	Cromio	Chromios	Chromius	Χρόμιος
Ktesio	Ctesio	Ctésios	Ctesius	Κτήσιος
Ktesipo	Ctesipo	Ctésippe	Ctesippus	Κτήσιππος
Ktimene	Ctimene	Ctimène	Ctimene	Κτιμένη
Laertes	Laertes	Laërte	Laertes	Λαέρτης
Laertzes	Laerces	Laërce	Laerces	Λαέρκες
Laios	Layo	Laïos	Laius	Λαΐος
Lamos	Lamo	Lamos	Lamus	Λάμος
Lanpetia	Lanpetia	Lampétie	Lanpetia	Λαμπετία
Lanpo	Lampo	Lampos	Lampus	Λάμπος
Laodamas	Laodamante	Laodamas	Laodamas	Λαοδάμας
Leodes	Leodes	Leiodès	Leodes	Λειώδης
Leokrito	Leócrita	Léocrite	Leiocritus	Λειώκριτος
Leukotea	Leucótea	Leucothée	Leucothea	Λευκοθέα
Maia	Maya	Maïa	Maia	Μαΐα
Mantio	Mantio	Mantios	Mantius	Μάντιος
Maron	Marón	Maron	Maron	Μάρων
Mastor	Mástor	Mastor	Mastor	Μάστωρ
Medon	Medonte	Médon	Medon	Μέδων

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Melaneo	Melaneo	Mélaneus	Melaneus	Μελανεύς
Melanpo	Melampo	Mélampous	Melampus	Μελάμπους
Melantio	Melantio	Mélanthios	Melanthius	Μελάνθιος
Melanto	Melanto	Mélanthos	Melantho	Μελανθώ
Menezio	Menecio	Ménétiος	Menoetius	Μενοίτιος
Mentes	Mentes	Mentès	Mentes	Μέντης
Mentor	Méntor	Mentor	Mentor	Μέντωρ
Mera	Mera	Maera	Maera	Μαῖραν
Mermero	Mermero	Merméros	Mermeros	Μερμερος
Merope	Merope	Mérope	Merope	Μερόπη
Mesaulio	Mesaulio	Mésaulios	Mesaulius	Μεσαύλιος
Minias	Minias	Mínyas	Mínyas	Μινύας
Mizene	Micene	Mycène	Mycene	Μυκήνη
Mulio	Mulio	Moulios	Mulius	Μούλιος
Naubolides	Naubólides	Naubolidès	Naubolus	Ναυβολίδης
Nausikaa	Nausícaa	Nausicaa	Nausicaa	Ναυσικάα
Nausitoo	Nausítoo	Nausithoos	Nausithous	Ναυσίθοος
Nauteo	Nauteo	Nauteus	Nauteus	Ναυτεύς
Neera	Neera	Nééra	Neaera	Νέαира
Neleo	Neleo	Nélee	Neleus	Νηλεύς
Neoptolemo	Neoptólemo	Néoptolème	Neoptolemus	Νεοπτόλεμος
Niso	Niso	Nisos	Nisus	Νίσου
Noemon	Noemón	Noémon	Noemon	Νοήμων
Noto	Noto	Notos	Notos	Νότος
Oikles	Oicleo	Oïclès	Oicles	Οϊκλής
Oileo	Oileo	Oiléé	Oileus	Όϊλεύς
Okialo	Oquíalo	Ocyalos	Ocyalus	Όκυάλος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Onetor	Onétor	Onetor	Onetor	Ονήτωρ
Oritia	Oritía	Orithye	Orithyia	Ὠρείθυια
Ortiloko	Ortíloco	Ortiloque	Ortilochus	Ὀρτίλοχος
Ortsiloko	Orsíloco	Orsiloque	Orsilochus	Ὀρσίλοχος
Oto	Oto	Otos	Otus	Ὦτος
Pandareo	Pandáreo	Pandarée	Pandareus	Πανδάρεως
Pandion	Pandión	Pandion	Pandion	Πανδίων
Pelias	Pelias	Pélias	Pelias	Πελίας
Pelopia	Pelopia	Pélopia	Pelopia	Πελόπεια
Peon	Peón	Paeon	Paeon	Παιών
Peribea	Peribea	Péribée	Periboea	Περιβόια
Periklimeno	Periclímeno	Périclymène	Periclymenus	Περικλύμενος
Perimedes	Perimedes	Périmède	Perimedes	Περιμήδης
Pero	Pero	Péro	Pero	Πηρώ
Pertse	Perse	Persé	Perse	Πέρση
Pireo	Pireo	Piraeos	Piraeus	Πείραιος
Piriflegeton	Piriflegetón	Pyriphlégethon	Pyriphlegethon	Πυριφλεγέθων
Pisandro	Pisandro	Pisandre	Peisander	Πείσανδρος
Pisenor	Pisenor	Pisénor	Peisenor	Πεισήνωρ
Poias	Peante	Péas	Poeas	Ποιάν
Polibo	Pólibo	Polybe	Polybus	Πόλυβος
Polidamna	Polidamna	Polydamna	Polydamna	Πολύδαμνα
Polideuzes	Polideuces	Polydeuces	Polydeuces	Πολυδεύκης
Polifides	Polifides	Polyphide	Polyphides	Πολυφείδης
Polikasta	Policasta	Polycaste	Polycaste	Πολυκάστη
Poliktor	Políctor	Polyctor	Polyctor	Πολύκτωρ
Polineo	Polineo	Polinéos	Polyneus	Πολυνήος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Politerses	Politerses	Polytherse	Polytherses	Πολυθήρης
Polites	Polites	Politès	Polites	Πολίτης
Ponteo	Ponteo	Ponteus	Ponteus	Ποντεύς
Ponto	Ponto	Pontos	Pontus	Πόντος
Pontonoo	Pontonoo	Pontonoos	Pontonous	Ποντόνοε
Primneo	Primneo	Prymnéus	Prymneus	Πρυμνεύς
Prokris	Procris	Procris	Procris	Πρόκρις
Proreo	Proreo	Proreus	Proreus	Πρωρεύς
Rexenor	Rexénor	Rhexénor	Rhêxênor	Ῥηξήνορ
Salmoneo	Salmoneo	Salmonée	Salmoneus	Σαλμωνεύς
Talao	Talao	Talaos	Talaus	Ταλαός
Taumas	Taumante	Thaumas	Thaumas	Θαύμας
Telamon	Telamón	Télamon	Telamon	Τελαμών
Telefo	Téléfo	Téléphe	Telephus	Τήλεφος
Telemo	Télemo	Télémos	Telemus	Τήλεμος
Teoklimeno	Teoclímeno	Théoclymène	Theoclymenus	Θεοκλύμενος
Testio	Testio	Thestios	Thestius	Θέστιος
Tideo	Tideo	Tydée	Tydeus	Τυδεύς
Tiro	Tiro	Tyro	Tyro	Τυρώ
Titio	Titio	Tityos	Tityus	Τιτύος
Titono	Titono	Tithon	Tithonus	Τιθωνός
Toas	Toante	Thoas	Thoas	Θόας
Ton	Ton	Thon	Thon	Θῶν
Toon	Toón	Thoon	Thoon	Θόων
Toosa	Toosa	Thoosa	Thoosa	Θόωσα
Trasimedes	Trasimedes	Thrasymédès	Thrasymedes	Θρασυμήδης
Triops	Tríopas	Triops	Triops	Τρίωψ

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Tritogenia	Tritogenia	Tritogénie	Tritogeneia	Τριτογένεια
Zeo	Ceo	Coeus	Coeus	Κοῖος
Zeuxipa	Zeuxipe	Zeuxippe	Zeuxippe	Ζευξίππη

3.d) *Euskaltzaindiaren 147. arauari («Antzinateko hirien euskarazko izenak») erants dakizkiokeen 13 sarrerak:*

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Alibanto	Alibanto	Alybas	Alybas	Ἀλύβαντος
Amniso	Amniso	Amnisos	Amnisos	Ἄμνισός
Apeira	Apira	Épire	Aperaea	Ἀπειρή
Efira	Éfira	Ephyre	Ephyre	Εφύρα
Egas	Egas	Égée	Aegae	Αἰγαί
Egira	Egira	Égira	Aigeira	Αἰγεῖρα
Ekalia	Ecalia	CEchalie	Oechalia	Οἰχάλια
Festo	Festo	Phaistos	Phaestus	Φαιστός
Filaze	Fílaze	Phylacé	Phylace	Φυλακίη
Ftia	Ftía	Phthie	Phthia	Φθία
Hiperesia	Hiperesia	Hypérésie	Hyperesia	Ἵπερησία
Ilion	Ilión	Ilion	Ilium	Ἴλιον
Neriko	Nérico	Néricos	Nericus	Νήρικος

3.e) *Euskaltzaindiaren 70. arauari («Mundu zabaleko uharte nagusiak») edo 147. arauari («Antzinateko hirien euskarazko izenak») erants dakiekeen sarrera:*

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Panopeo	Panopeo	Panopée	Panopeus	Πανοπεύς

3.f) *Euskaltzaindiaren 159. arauari («Europako toponima fisikoa») erants dakizkiokkeen 16 sarrerak:*

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziera klasikoko forma
Artazia ¹⁸	Artacia	Artakiè	Artacia	Ἀρτακίη
Hiperea	Hiperea	Hypérie	Hypereia	Ἵπερείη
Iolko	Yolco	Iolcos	Iolcos	Ἴωλκός
Krunos	Crunos	¹⁹	Crounus	Κρουνοῦς
Lokris	Locris	Locris	Locris	Λοκρίς
Malea	Malea	Malée	Malea	Μαλέας
Neio	Neyo	Néion	Neion	Νηίω
Osa	Osa	Ossa	Ossa	Ὅσσα
Pelion	Pelión	Péliion	Pelion	Πήλιον
Pramnio	Pramnio	Pramnos	Pramnios	Πραμνείω
Reitro	Reitro	Rheithron	Rheithron	Ῥεῖθρον
Sunio	Sunio	Sounion	Sunium	Σούνιον
Taigeto	Taigeto	Taygète	Taygetus	Ταῦγετος
Telepilo	Telé pilo	Télépyle	Telepylos	Τηλέπυλος
Temesa	Temesa	Témésé	Temese	Τεμέση
Zidonia	Cidonia	Cydonia	Cydonia	Κυδωνία

¹⁸ Lestrigioniako iturri baten izena da, eta mitologiatik datorren izen berezia da.

¹⁹ Bibliografian ageri dira lan honetarako erabili ditudan frantseseko itzulpen biak; bada, Charles-Marie-René Leconte de Lisleren itzulpenean pasarteak ez da ageri itzulita, eta Médéric Dufour-en itzulpenean frantsesera itzulita ageri da berba eta *Fontaines* eman. Ostera, euskarazko, gaztelaniazko eta ingelesezko itzulpenetan grezierako berbaren transliterazioa ematen da, eta horixe da taula honetan ageri dena.

3.g) Izen batzuk homografoak dira; hori dela eta, honen ondoan doaz Euskaltzaindiaren 82. arauari («Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak») edota 159. arauari («Europako toponima fisikoak») erants dakizkiekeen 7 sarrerak:

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Erimanto	Erimanto	Érymanthe	Erymanthus	Ερύμανθος
Geresto	Geresto	Géraistos	Geraestus	Γεραιστός
Ismaro	Ismaro	Ismaros	Ismarus	Ίσμαρος
Libia	Libia	Libye	Libya	Λιβύη
Nerito	Nérito	Nérite	Neritus	Νήριτος
Peneo	Peneo	Pénéee	Pineios	Πηνειός
Solimo	Solimo	Solyme	Solymus	Σολύμων

4. Exonomastikarako ekarpen-zerrenda bateratua.— Zerrenda hone-tan, berriz, aurreko zerrendako azpizerrendetako sarrera guztiak bate-ra azalduko dira. Guztira, 301 sarrera.

Laugarren zerrenda

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Aedon	Aedón	Aédon	Aëdon	Ἄηδών
Afidas	Afidante	Aphéidas	Apheidas	Ἀφειδᾶς
Agelao	Agelao	Agélaos	Agelaus	Ἀγέλαος
Akasto	Acasto	Acastos	Acastus	Ἄκαστος
Akeron	Aqueronte	Achéron	Acheron	Ἀχέρων
Akroneo	Acróneo	Acronéos	Acroneos	Ἀκρόνεός
Aktoris	Áctoris	Actoris	Actoris	Ἄκτορίς
Alektor	Aléctor	Alector	Alector	Ἀλέκτορ
Alfeo	Alfeo	Alphée	Alpheus	Ἀλφειός
Alibanto	Alibanto	Alybas	Alybas	Ἀλύβαντος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Alkandra	Alcandra	Alcandre	Alcandre	Ἀλκάνδρη
Alkmeon	Alcmeón	Alcméon	Alcmaeon	Ἀλκμαίων
Aloeo	Aloeo	Aloée	Aloeus	Ἄλωεύς
Altzeo	Alceo	Alcée	Alcaeus	Ἀλκαῖος
Altzipe	Alcipe	Alcippe	Alcippe	Ἀλκίππη
Amitaon	Amitaón	Amythaon	Amythaon	Ἄμυθάων
Amniso	Amniso	Amnisos	Amnisos	Ἄμνισός
Anabesineo	Anabésineo	Anabésinéos	Anabesineos	Ἄναβησινεῶς
Andremon	Andremón	Andrémon	Andraemon	Ἄνδραίμων
Anfialo	Anfíalo	Amphialos	Amphialus	Ἄμφιαλός
Anfiarao	Anfiarao	Amphiaraos	Amphiaraus	Ἄμφιάραιος
Anfiloko	Anfíloco	Amphiloque	Amphilochus	Ἄμφιλόχος
Anfimedon	Anfimedón	Amphimédon	Amphimedon	Ἄμφιμέδων
Anfinomo	Anfínomo	Amphinomos	Amphinomus	Ἀμφινόμος
Anfitea	Anfitea	Amphithée	Amphithea	Ἄμφιθέα
Ankialo	Anquíalo	Anchialos	Anchialus	Ἀγχιάλος
Antifates	Antífates	Antiphatès	Antiphates	Ἄντιφάτης
Antifo	Ántifo	Antiphos	Antiphus	Ἄντιφος
Antikleia	Anticlea	Anticlée	Anticlea	Ἄντικλεια
Antiklo	Ánticlo	Anticlos	Anticlus	Ἄντικλος
Antiloko	Antíloco	Antiloque	Antilochus	Ἄντιλοχος
Apeira	Apira	Épire	Aperaea	Ἀπεῖρη
Arete	Arete	Arété	Arete	Ἀρήτη
Areto	Áreto	Arétos	Aretus	Ἄρητος
Aretusa	Aretusa	Aréthuse	Arethusa	Ἀρέθουσα
Argifontes	Argifontes	Argiphonte	Argeiphontes	Ἀργειφόντης
Argo	Argo	Argo	Argo	Ἀργώ
Aribas	Aribante	Arybas	Arybas	Ἀρύββας
Arneo	Arneo	Arnaeos	Arnaeus	Ἀρναῖος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Artazia	Artacia	Artakiè	Artacia	Ἀρτακίη
Artzesio	Arcesio	Arcésios	Arcesius	Ἀρκείσιος
Asfalion	Asfalión	Asphalion	Asphalion	Ἀσφαλίων
Asopo	Asopo	Asopos	Asopus	Ἀσωπός
Asteris	Asteris	Astéris	Asteris	Ἀστερίς
Autoliko	Autólico	Autolycos	Autolycus	Αὐτόλυκος
Boeto	Boeto	Boétho	Boëthus	Βοηθο
Damastor	Damástor	Damastor	Damastor	Δαμάστωρ
Deifobo	Deífobo	Déiphobe	Deiphobus	Δηϊφობος
Deioneo	Deyoneo	Déionée	Deioneus	Δηιονεύς
Deipile	Deípile	Déipyle	Deipyle	Δηϊπύλη
Delos	Delos	Dèlos	Delos	Δήλος
Demodoko	Demódoco	Démodocos	Demodocus	Δημόδοκος
Demoptolemo	Demoptólemo	Démoptolème	Demoptolemus	Δημοπτόλεμος
Dia	Día	Diè	Dia	Δία
Dimanto	Dimante	Dymas	Dymas	Δύμαντος
Diokles	Diocles	Dioclès	Diocles	Διοκλῆς
Diomede	Diomede	Diomède	Diomede	Διομήδη
Dmetor	Dmétor	Dmétor	Dmetor	Δμήτωρ
Dolio	Dolio	Dolios	Dolius	Δολίος
Dulikio	Duliquio	Doulichion	Dulichium	Δουλιχίω
Ebenor	Événor	Évenor	Evenor	Εὐήνωρ
Eea	Eea	Aiaiè	Aeaea	Αἰαία
Eetes	Eetes	Aiétès	Aeëtes	Αἰήτης
Efira	Éfira	Ephyre	Ephyre	Εφύρα
Egas	Egas	Égée	Aegae	Αἰγαί
Egina	Egina	Égine	Aegina	Αἴγινα
Egiptio	Egiptio	Égyptios	Aegyptius	Αἰγύπτιος
Egira	Egira	Égira	Aigeira	Αιγεΐρα

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Ekalia	Ecalia	Échalie	Oechalia	Οἰχάλια
Ekefron	Equefrón	Echéphron	Echephron	Ἐχέφρων
Ekeneo	Equeneo	Echénéos	Echeneus	Ἐχένης
Eketo	Équeto	Échéτος	Echetus	Ἐχετος
Ekinada uharteak	Islas Equinadas	Îles Échinades	Echinades Islands	Ἐχινάδες νῆσοι
Elato	Élato	Élatos	Elatus	Ἐλατος
Elatreo	Elatreo	Élatréus	Elatreus	Ἐλατρεύς
Elpenor	Elpénor	Elpénor	Elpenor	Ἐλπῆνωρ
Enarete	Enárete	Énarété	Enarete	Ἐναρέτη
Enipeo	Enipeo	Énipeus	Enipeus	Ἐνιπεύς
Enopo	Enopo	Oenops	Oenops	Οἶνοπος
Epeo	Epeo	Épéios	Epeius	Ἐπειός
Eperito	Épérito	Épèritos	Eperitus	Ἐπήριτος
Epicasta	Epicasta	Épicaste	Epicaste	Ἐπικάστη
Eretmeo	Eretmeo	Éretmeus	Eretmeus	Ἐρετμεύς
Erifile	Erifile	Ériphyle	Eriphyle	Ἐριφύλη
Erimanto	Erimanto	Érymanthe	Erymanthus	Ερύμανθος
Eskeria	Esqueria	Schérie	Scheria	Σχερία
Eson	Esón	Éson	Aeson	Αἴσων
Estix	Estigia	Styx	Styx	Στύξ
Estratio	Estratio	Stratios	Stratius	Στρατίος
Esziro	Esciro	Scyros	Scyros	Σκύρος
Eteoneo	Eteoneo	Étéonéos	Eteoneus	Ἐτεωνεύς
Eton	Etón	Éthon	Aethon	Αἶθων
Etra	Etra	Éthra	Aethra	Αἶθρα
Euanteo	Évantes	Evanthès	Euanthes	Εὐάνθεος
Eumelo	Eumelo	Eumélos	Eumelus	Εὐμέλος
Eumeo	Eumeo	Eumée	Eumaeus	Εὐμαῖος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Eupites	Eupites	Eupithès	Eupeithes	Εὐπείθης
Euriades	Euríades	Euryadès	Euryades	Εὐρυάδην
Eurialo	Euríalo	Euryale	Euryalus	Εὐρύαλος
Euribates	Euríbates	Eurybate	Eurybates	Εὐρυβάτης
Euridamas	Euridamante	Eurydamas	Eurydamas	Εὐρυδαμας
Euriklea	Euriclea	Euryclée	Eurycleia	Εὐρύκλεια
Euriloko	Euríloco	Eurylochos	Eurylochus	Εὐρύλοχος
Eurimako	Eurímaco	Eurymaque	Eurymachus	Εὐρύμαχος
Eurimedon	Eurimedonte	Eurymédon	Eurymedon	Εὐρυμέδων
Eurimedusa	Eurimedusa	Eurymédousa	Eurymedousa	Εὐρυμέδουσα
Eurinome	Eurínome	Eurynomé	Eurynome	Εὐρυνόμη
Eurinomo	Eurínomo	Eurynomos	Eurynomos	Εὐρύνομος
Euripilo	Eurípilo	Eurypylos	Eurypylus	Εὐρύπυλος
Eurition	Euritión	Eurytion	Eurytion	Εὐρυτίων
Eurito	Eurito	Eurytos	Eurytus	Εὐρυτος
Faetusa	Faetusa	Phaéthouse	Phaethusa	Φαέθουσα
Faros	Faro	Pharos	Pharos	Φάρος
Fedimo	Fedimo	Phaedimos	Phaedimus	Φαίδιμος
Femio	Femio	Phémios	Phemius	Φήμιος
Feras	Feras	Phères	Pherae	Φεραί
Feres	Feres	Phérès	Pheres	Φέρης
Festo	Festo	Phaistos	Phaestus	Φαιστός
Fidon	Fidón	Phidon	Pheidon	Φείδων
Filako	Fílaco	Phylacos	Phylacus	Φύλακος
Filaze	Fílaze	Phylacé	Phylace	Φυλακή
Filetio	Filetio	Philétios	Philoetius	Φιλοίτιος
Filo	Filo	Phylo	Phylo	Φυλώ
Fortzis	Forcis	Phorcys	Phorcys	Φόρκυς
Fronio	Fronio	Phronios	Phronius	Φρόνιος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Frontis	Frontis	Phrontis	Phrontis	Φροντις
Ftia	Ftía	Phthie	Phthia	Φθία
Geresto	Geresto	Géraistos	Geraestus	Γεραιστός
Girea	Girea	Gyrées	Gyrae	Γυραΐην
Gorge	Gorge	Gorgo	Gorge	Γόργη
Gorgona	Gorgona	Gorgone	Gorgon	Γοργών/Γοργώ
Halio	Halio	Halios	Halius	Ἁλιός
Haliterses	Haliterses	Halithersès	Halitherses	Ἀλιθήρης
Halosidne	Halosidne	Halosydne	Halosydne	Ἀλοσύδνης
Hiperea	Hiperea	Hypérie	Hypereia	Ἵπερειή
Hiperesia	Hiperesia	Hypérésie	Hyperesia	Ἵπερησία
Hipodamia	Hipodamia	Hippodamie	Hippodamia	Ἵποδάμεια
Hipotes	Hípotes	Hippotès	Hippotes	Ἵπότης
Hiszila	Hiscila	Hiscille	Hiscilla	Ἴσκιλλα
Idotea	Idotea	Idothée	Eidothea	Εἰδοθέα
Ifikles	Ificlo	Iphiclès	Iphicles	Ἴφικλῆς
Ifiloke	Ifiloque	Iphiloché	Iphiloché	Ἴφιλοκε
Ifimedia	Ifimedia	Iphimédie	Iphimedeia	Ἴφιμέδεια
Ifito	Ífito	Iphitos	Iphitos	Ἴφιτος
Iftima	Iftima	Iphthime	Iphthime	Ἴφθιμη
Ikario	Icario	Icarios	Icarius	Ἰκάριος
Ikmalio	Icmalio	Icmalios	Icmalius	Ἰκμάλιος
Ilion	Ilión	Ilion	Ilium	Ἴλιον
Ilitia	Ilitia	Ilithyie	Eileithyie	Εἰλειθυία
Ilo	Ilo	Ilos	Ilus	Ἴλος
Inako	Ínaco	Inachos	Inachus	Ἰναχος
Iolko	Yolco	Iolcos	Iolcos	Ἰαωλκός
Iro	Iro	Iros	Irus	Ἴρος
Ismaro	Ismaro	Ismaros	Ismarus	Ἰσμαρος

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Itako	Ítaco	Ithaque	Ithacus	Ίθακος
Itilo	Ítilo	Itylos	Itylus	Ίτυλος
Jardano	Yárdano	Iardanos	Iardanus	Ίάρδανος
Jasion	Yasión	Iasion	Iasion	Ίασίων
Jaso	Yaso	Iasos	Iasus	Ίασος
Kanaze	Cánace	Canacé	Canace	Κανάκη
Klimene	Climene	Clymène	Clymene	Κλυμένη
Klimeno	Clímeno	Clyménos	Clymenus	Κλύμενος
Klitio	Clitio	Clytios	Clytius	Κλυτίος
Klito	Clito	Clytos	Cleitus	Κλείτος
Klitoneo	Clitoneo	Clytonée	Clytoneus	Κλυτόνηος
Kloris	Cloris	Chloris	Chloris	Χλωρίς
Kozito	Cocito	Cocyte	Cocytus	Κωκυτός
Kratais	Cratais	Crataïs	Crataeis	Κράταιν
Kreon	Creonte	Créon	Creon	Κρέων
Kreteo	Creteo	Créthée	Cretheus	Κρηθεύς
Kromio	Cromio	Chromios	Chromius	Χρόμιος
Krunos	Crunos	²⁰	Crounus	Κρουνοῦς
Ktesio	Ctesio	Ctésios	Ctesius	Κτήσιος
Ktesipo	Ctesipo	Ctésippe	Ctesippus	Κτήσιππος
Ktimene	Ctimene	Ctimène	Ctimene	Κτιμένη
Laertes	Laertes	Laërte	Laertes	Λαέρτης
Laertzes	Laerces	Laërce	Laerces	Λαέρκες
Laios	Layo	Laïos	Laius	Λαΐος
Lamos	Lamo	Lamos	Lamus	Λάμος
Lanpetia	Lanpetia	Lanpétie	Lanpetia	Λαμπετία
Lanpo	Lampo	Lampos	Lampus	Λάμπος

²⁰ Ikusi 3.f) zerrendan, **Krunos** sarreran egindako oharra.

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Laodamas	Laodamante	Laodamas	Laodamas	Λαοδάμας
Lemnos	Lemnos	Lemnos	Lemnos	Λήμνος
Leodes	Leodes	Leiodès	Leodes	Λειώδης
Leokrito	Leócrito	Léocrite	Leiocritus	Λειώκριτος
Leukotea	Leucótea	Leucothée	Leucothea	Λευκοθέα
Libia	Libia	Libye	Libya	Λιβύη
Lokris	Locris	Locris	Locris	Λοκρίς
Maia	Maya	Maia	Maia	Μαῖα
Malea	Malea	Malée	Malea	Μαλέας
Mantio	Mantio	Mantios	Mantius	Μάντιος
Maron	Marón	Maron	Maron	Μάρων
Mastor	Mástor	Mastor	Mastor	Μάστωρ
Medon	Medonte	Médon	Medon	Μέδων
Megapentes	Megapentes	Mégapenthès	Megapenthes	Μεγαπένθης
Melaneo	Melaneo	Mélaneus	Melaneus	Μελανεύς
Melampo	Melampo	Mélampous	Melampus	Μελάμπους
Melantio	Melantio	Mélanthios	Melanthius	Μελάνθιος
Melanto	Melanto	Mélanthos	Melantho	Μελανθώ
Menezio	Menecio	Ménétiος	Menoetius	Μενοίτιος
Mentes	Mentes	Mentès	Mentes	Μέντης
Mentor	Méntor	Mentor	Mentor	Μέντωρ
Mera	Mera	Maera	Maera	Μαῖράν
Mermero	Mermero	Merméros	Mermeros	Μερμερος
Merope	Merope	Mérope	Merope	Μερόπη
Mesaulio	Mesaulio	Mésaulios	Mesaulius	Μεσαύλιος
Minias	Minias	Minyas	Minyas	Μινύας
Mizene	Micene	Mycène	Mycene	Μυκῆνη
Mulio	Mulio	Moulios	Mulius	Μούλιος
Naubolides	Naubólides	Naubolidès	Naubolus	Ναυβολίδης

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Nausikaa	Nausícaa	Nausicaa	Nausicaa	Ναυσικάα
Nausitoo	Nausítoo	Nausithoos	Nausithous	Ναυσίθοος
Nauteo	Nauteo	Nauteus	Nauteus	Ναυτεύς
Neera	Neera	Nééra	Neaera	Νέαира
Neio	Neyo	Néion	Neion	Νηϊω
Neleo	Neleo	Néléé	Neleus	Νηλεύς
Neoptolemo	Neoptólemo	Néoptolème	Neoptolemus	Νεοπτόλεμος
Neriko	Nérico	Néricos	Nericus	Νήρικος
Nerito	Nérito	Nérite	Neritus	Νήριτος
Niso	Niso	Nisos	Nisus	Νίσου
Noemon	Noemón	Noémon	Noemon	Νοήμων
Noto	Noto	Notos	Notos	Νότος
Ogigia	Ogigia	Ogygie	Ogygia	Ὠγιγίη
Oikles	Oicleo	Oïclès	Oicles	Οϊκλῆς
Oileo	Oileo	Oilée	Oileus	Ὀϊλεύς
Okialo	Oquíalo	Ocyalos	Ocyalus	Ὠκυάλος
Onetor	Onétor	Onetor	Onetor	Ονήτωρ
Oritia	Oritía	Orithye	Orithyia	Ὠρείθια
Ortigia	Ortigia	Ortygie	Ortygia	Ὀρτυγία
Ortiloko	Ortíloco	Ortiloque	Ortilochus	Ὀρτιλοχος
Ortsiloko	Orsíloco	Orsiloque	Orsilochus	Ὀρσιλοχος
Osa	Osa	Ossa	Ossa	Ὠσσα
Oto	Oto	Otos	Otus	Ὠτος
Pandareo	Pandáreo	Pandarée	Pandareus	Πανδάρεως
Pandion	Pandión	Pandion	Pandion	Πανδίων
Panopeo	Panopeo	Panopée	Panopeus	Πανοπεύς
Pelias	Pelias	Pélias	Pelias	Πελίας
Pelion	Pelión	Péliion	Pelion	Πήλιον
Pelopia	Pelopia	Pélopia	Pelopia	Πελόπεια

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Peneo	Peneo	Pénéée	Pineios	Πηνειός
Peon	Peón	Paeon	Paeon	Παιών
Peribea	Peribea	Péribée	Periboea	Περίβοια
Periklimeno	Periclímeno	Périclymène	Periclymenus	Περικλύμενος
Perimedes	Perimedes	Périmède	Perimedes	Περιμήδης
Pero	Pero	Péro	Pero	Πηρώ
Pertse	Perse	Persé	Perse	Πέρση
Pireo	Pireo	Piraeos	Piraeus	Πείραιος
Piriflegeton	Piriflegetón	Pyriphlégethon	Pyriphlegethon	Πυριφλεγέθων
Pisandro	Pisandro	Pisandre	Peisander	Πείσανδρος
Pisenor	Pisenor	Pisénor	Peisenor	Πεισήνωρ
Poias	Peante	Péas	Poeas	Ποιάν
Polibo	Pólibo	Polybe	Polybus	Πόλυβος
Polidamna	Polidamna	Polydamna	Polydamna	Πολύδαμνα
Polideuzes	Polideuces	Polydeuces	Polydeuces	Πολυδεύκης
Polifides	Polifides	Polyphide	Polyphides	Πολυφειδής
Polikasta	Policasta	Polycaste	Polycaste	Πολυκάστη
Poliktor	Políctor	Polyctor	Polyctor	Πολύκτωρ
Polineo	Polineo	Polinéos	Polyneus	Πολυνήος
Politerses	Politerses	Polytherse	Polytherses	Πολυθήρσης
Polites	Polites	Politès	Polites	Πολίτης
Ponteo	Ponteo	Ponteus	Ponteus	Ποντεύς
Ponto	Ponto	Pontos	Pontus	Πόντος
Pontonoo	Pontonoo	Pontonoos	Pontonous	Ποντόνοε
Pramnio	Pramnio	Pramnos	Pramnios	Πραμνείω
Primneo	Primneo	Prymnéus	Prymneus	Πρυμνεύς
Prokris	Procris	Procris	Procris	Πρόκρις
Proreo	Proreo	Proreus	Proreus	Πρωρεύς

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Psiria	Psiria	Psyria	Psyria	Ψυρία
Reitro	Reitro	Rheithron	Rheithron	Ῥεῖθρον
R Xenor	Rexénor	Rhexénor	Rhêxênor	Ῥηξήνор
Salmoneo	Salmoneo	Salmonée	Salmoneus	Σαλμωνεύς
Sikania	Sicania	Sicanie	Sicania	Σικανία
Solimo	Solimo	Solyme	Solymus	Σολύμων
Sunio	Sunio	Sounion	Sunium	Σούνιον
Tafos	Tafos	Taphos	Taphos	Τάφος
Taigeto	Taigeto	Taygète	Taygetus	Ταῦγετος
Talao	Talao	Talaos	Talaus	Ταλαός
Taumas	Taumante	Thaumas	Thaumas	Θαύμας
Telamon	Telamón	Télamon	Telamon	Τελαμών
Telefo	Téléfo	Télèphe	Telephus	Τήλεφος
Telemo	Télemo	Télémos	Telemus	Τήλεμος
Telepilo	Télépilo	Télépyle	Telepylos	Τηλέπυλος
Temesa	Temesa	Témésé	Temese	Τεμέση
Tenedos	Ténédos	Ténédos	Tenedos	Τένεδος
Teoklimeno	Teoclímeno	Théoclymène	Theoclymenus	Θεοκλύμενος
Testio	Testio	Thestios	Thestius	Θέστιος
Tideo	Tideo	Tydée	Tydeus	Τυδεύς
Tiro	Tiro	Tyro	Tyro	Τυρώ
Titio	Titio	Tityos	Tityus	Τιτυός
Titono	Titono	Tithon	Tithonus	Τιθωνός
Toas	Toante	Thoas	Thoas	Θόας
Ton	Ton	Thon	Thon	Θών
Toon	Toón	Thoon	Thoon	Θόων
Toosa	Toosa	Thoosa	Thoosa	Θόωσα
Trasimedes	Trasimedes	Thrasymédès	Thrasymedes	Θρασυμήδης

Baturako forma	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa	Greziara klasikoko forma
Trinazia	Trinacia	Thrinacie	Thrinacia	Θρινακία
Triops	Τρίοπας	Triops	Triops	Τρίοψ
Tritogenia	Tritogenia	Tritogénie	Tritogeneia	Τριτογένεια
Zeo	Ceo	Coeus	Coeus	Κοῖος
Zeuxipa	Zeuxipe	Zeuxippe	Zeuxippe	Ζευξίπη
Zidonia	Cidonia	Cydonia	Cydonia	Κύδωνία

Bibliografia

ALEXANDRE JÚNIOR, M., 2016, *Gramática de griego clásico y helenístico*. Barcelona: Herder.

GRIMAL, P., 1951, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*. Paris: Presses universitaires de France.

HOMERO, 1893, *L'Odysée*. [Charles-René-Marie Leconte de L'Isle-ren frantsesezko itzulpena. Wikisource: https://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Odys%C3%A9e/Traduction_Leconte_de_Lisle].

———, 1919, *The Odyssey*. London: William Heinemann, Ltd. [Greziara klasikoko testua eta A. T. Murray PH.D.ren ingelesezko itzulpena. Webgunea: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0135%3A-book%3D5%3Acard%3D1>].

———, 1921 [1900], *The Odyssey*. Project Gutenberg: 1. argitalpen digitala, 1999ko apirila; 2. argitalpen digitala, 2013ko apirilaren 9a. [Samuel Butler-en ingelesezko itzulpena].

———, 1934, *L'Odysée*. Paris: Librairie Garnier Frères [Médéric Dufour-en itzulpena].

———, 1984 [1982], *Odisea*. Barcelona: Editorial Bruguera. [Lluís Segalà y Estalellaren gaztelaniazko itzulpena].

———, 1985, *Odisea*. Bilbo: Euskerazaintza. [Aita Santi Onaindiaren euskarazko itzulpena].

———, 2004, *The Odyssey*. Argitalpen digitala: www.poetryintranslation.com. [A. S. Kline-ren ingelesezko itzulpena].

———, 2010, *Odisea*. Madril: Gredos. [José Manuel Pabón y Suárez de Urbina-ren itzulpena]. <http://www.mythindex.com/greek-mythology/>.

[Izengabea], *Diccionari Etimològic de la Mitologia Grega*. Webgunea: www.demgol.units.it.

PABÓN Y SUÁREZ DE URBINA, J.M., 1997, *Diccionario manual griego-español*. 18. ar, berrin. Bartzelona: Vox.

.EUS euskararen arnagune digitalaren egoera eta etorkizuneko erronkak

Situación actual y retos a futuro de la plataforma digital .EUS

Situation actuelle et enjeux pour l'avenir de la plateforme numérique .EUS

.EUS digital domain : current situation and challenges for the future

GARAIO MENDIZABAL, Beñat
ELEBILAB ikerketa taldea. Euskal Herriko Unibertsitatea-Universidad del País Vasco (UPV/EHU)
benyat@garaio.eus

Noiz jaso: 2017-03-07
Noiz onartu: 2017-07-17

Euskera. 2016, 61, 2. 743-774. Bilbo
ISSN 0210-1564

Hainbat urtetan egindako saiakera eta lan eskeraren ondorioz, PuntuEUS Fundazioak 2014ko amaieran lortu zuen .EUS domeinuak publikoari eskaintzea, euskara eta euskal kulturak sarean izango zuten osasuna indartzeko asmoz. Euskalgintzako eta gizarteko hainbat eragileren sostengua jaso zuen hasieratik, eta adibidez, Euskaltzaindia Fundazio horren Patronatuko kidea da. Domeinuak esleitzen hasi eta urte bete beranduago, Fundazioak Behatokia izeneko txostena kaleratu zuen, .EUS domeinuek izan zuten eragina aztertzeko. Dagoeneko, bigarren txostena ere kaleratu dute eta honako lan honetan Behatokia 2016ko ondorioak interpretatu eta hausnarketa batzuk gehitu zaizkio aldagai bakoitzari, euskararen biziberritzean eragiteko jaio zen ekimen honen egoera hobeto ezagutzeko asmoz.

Hitz gakoak: .EUS, Internet, euskara, euskal kultura, biziberritzea.

Tras varios años de esfuerzo, la Fundación PuntuEUS consiguió al fin que el dominio .EUS se hiciera público. De esta manera la cultura y la lengua vasca tendrían su propia ventana en la red. El dominio tuvo desde el principio el apoyo de muchos agentes sociales y de la red de euskaldunización. Euskaltzaindia, por ejemplo, es miembro del Patronato de dicha fundación. Al transcurrir un año del comienzo de las adjudicaciones del dominio, la Fundación publicó el informe llamado Behatokia, con el fin último de medir el impacto del dominio .EUS. De hecho, en 2016 se ha publicado un segundo informe. Este artículo recoge las conclusiones de este segundo informe; y añade una serie de reflexiones con la intención de conocer mas en profundidad el alcance de esta iniciativa tan importante para la revitalización del euskera.

Palabras clave: .EUS, Internet, euskera, cultura vasca, revitalización.

Après de nombreuses années d'effort, la Fondation PuntuEUS a enfin réussi à faire en sorte que le domaine .EUS devienne public. Ainsi la culture et la langue basques auraient enfin leur propre fenêtre sur le réseau. Ce domaine a bénéficié dès le début de l'appui de nombreux représentants de la société et de celui du réseau d'euskaldunisation. Euskaltzaindia, par exemple, soutient cette fondation. Un an après la mise en place du domaine, la Fondation publia un rapport intitulé Behatokia (Observatoire), afin de mesurer l'impact du domaine .EUS. Un second rapport fut publié en 2016. Cet article reprend les conclusions de ce second rapport et ajoute une série de réflexions permettant de connaître plus en profondeur la portée de cette initiative si importante pour la revitalisation du basque.

Mots-clés : .EUS, Internet, basque, culture basque, revitalisation.

A year after the process of awarding the domain began, the Foundation published the Behatokia report, the primary purpose of which was to assess the impact of the .EUS domain. A second report was in fact published in 2016. This paper contains the conclusions of the second report, as well as adding a series of reflections with the aim of finding out more about the reach of this initiative, so important in revitalising the Basque language.

Key words: .EUS, internet, Basque, Basque culture, revitalization.

1. Sarrera¹

Gizarte eta erakunde esparruko euskalgintzaren gidaritzapean, euskararen biziberritze prozesua indartzeko hamaika ekimen daude abian, denak halako denak izaera anitzekoak eta hainbat esparrutan euskarak dituen ga-beziak konpontzeko asmoarekin sortutakoak. Azken urteotan berritzaileak izan dira, esaterako, lan-munduan euskararen erabilera sustatzeko EUSLE programa (Irureta Azkune, 2016), Hizkuntza Politika Sailburuordetza euskararen bizitasun etnolinguistikoa aztertze jorratzen ari den Euskararen Adierazle Sistema (Eusko Jaurlaritzak, d.g.), Kontseiluaren Hizkuntza Eskubideen Behatokiak euskaldunon hizkuntza eskubideen urraketak salatze sortutako *Akuilari app* erabilerraza (Behatokia, 2015) eta, bereziki, hainbat euskara elkarten altzoan sortu den 'Egia eredu' (Zubiria, 2017).

Ekintzailetza horren testuinguru honetan hasi zen duela urte batzuk web orrialdeetan .EUS² domeinua lortzeko egitasmoa. Zehazki esanda, .EUS domeinuaren aldeko mugimendua 2007an abiatu zuten jatorri anitzeko eragile batzuek. Urtebete beranduago PuntuEUS Elkarteak sortu zen, «Euskararen eta Euskal Kulturaren Komunitatea egituratzeko helburuarekin». Elkarteak 2008tik 2012ra sostenguak biltzen aritu zen eta domeinuak banatzen dituen ICANN erakundeak orduantxe jakinarazi zion domeinua elkar-atea berak kudeatu beharra zuela. Horrenbestez, 2012an eskari hori formalizatzeko sortu zuen elkar-atea PuntuEUS Fundazioa. Hilabete eskasetara, hots, 2012ko ekainaren 14an, onartu zuen ICANN-ek .EUS domeinua, eta bi urteren buruan, Fundazioaren eta lehen aitzindarien bitartez, .EUS abizena zuten lehen web orrialdeak aktibatzen ziren lehenbizikoz. Azkenik, 2014ko abenduaren 3an, Euskararen Nazioarteko Egunaren data sinboliko horretaz baliatuz, .EUS domeinua erabat publiko bihurtu zen eta 2016aren hasieran 5.000 domeinu lortu ziren, «5.000 baietz!» egitasmoak plazaratutako erronka gaindituz.

¹ Egileak PuntuEUS Fundazioko lantaldea eskertu nahi du, urte hauetako lankidetzarengatik. Halaber, *Behatokia 2016* txosteneko emaitzak lortzeko ardura haiena izan da, erabat.

² Irakurleari lana erraztearren, .EUS beti hizki handiz idatziko da; Fundazioa PuntuEUS Fundazioa izango da; eta gainontzeko domeinuak, berriz, hizki txikiz idatziko dira.

.EUS domeinuek bi urte luze bete dituzten honetan, lortutako domeinu kopurua hor dago, baina nola jakin lana ondo egiten ari direla? *Saving languages*, hizkuntzak biziberritzeko argibideak finkatzen dituen liburuan, Grenoble eta Whaley (2007, 26) egileek hizkuntza biziberritzeko egitasmoen ebaluazioak duen garrantzia azpimarratzen dute etengabe. Izan ere, egitasmo oro testuinguru, behar eta baliabideetara egokitu ezean, finkatutako helburuak ez lortzera bideratuta dago. Honen harira, urte honen hasieran abian jarri da *PuntuEUS Fundazioaren 2020 Plan Estrategikoa* eta Euskaltzaindiko kide ziren aurreko bi lehendakariei jarraipena emanez, Iñaki Goirizelaia izango da PuntuEUS Fundazioaren lehendakari berria, EHU-ren izenean. Edonola ere, Plan Estrategikoa honetan PuntuEUS Fundazioak «ingurune digitalean euskara lehen mailako hizkuntza izatea lortu nahi du» eta horretarako «lau erronka estrategikoa identifikatu dira» (PuntuEUS Fundazioa, 2017a):

- Ingurune digitalean euskararen erabilera indartzea
- .EUS izatea Euskal Herriko 3. domeinua
- Komunitate zabalagoa, handiagoa eta biziagoa lortzea
- .EUS izatea euskal Ingurune Digitaleko lehenengo erreferentzia

Hamar urteko ibilbidearen ostean, Kataluniako .cat domeinuak Observatori.cat diseinatu eta 2013an lehenengo txostena kaleratu zuen, .cat domeinuen ezaugarri soziolinguistiko eta ekonomikoak eta bilakaera historikoa aztertzeke ebaluazio tresna. .EUS Fundazioak ere bere tresna propioa jarri zuen abian 2015ean, PuntuEUS Behatokia hain zuzen ere. Egileak txosten horietan parte hartu du, eta *Euskera* agerkariak eskainitako aukera baliatuz, 2016. urteari dagozkion emaitza eta ondorioak zabalduko dira, pentsaturik Euskaltzaindiarentzako interesgarriak izango direla, PuntuEUS Fundazioaren Patronatuko kide eta euskararen biziberritzerako funtsezko eragile den heinean.

2. Marko teorikoa

Lehenago esan den moduan, PuntuEUS ekimena hizkuntza gutxitu bat biziberritzeko asmoz sortu zen. Teknologia berrien esparruan eragin nahi

zen, eta zehazki, globalizazioaren garaian Internetek hizkuntza gutxituei eskainitako eszenarioaren baitan. Hori dela eta, esparru horiek denak aztertuko dira marko teorikoan, .EUS-ek euskararen biziberritzean betetzen duen funtzioa azaltzeko asmotan.

2.1. Aniztasunaren galera iraultzen

Gaur egun munduan dauden 6.000 hizkuntza pasatxotik, gero eta gutxiagok dute bermatuta euren biziraupena, azken lau hamarkadetan munduko hizkuntza aniztasuna % 20 murriztu baita, eta munduko 16 hizkuntza hedatzaileenek, dagoeneko, munduko biztanleriaren % 60 ordezkatzeko baitute (Skutnabb-Kangas, 2009: 9).

Spolskyren arabera (2012: 149), arriskuan dagoen hizkuntza bat erabileraren eremuak eta hiztun kopurua galtzen ari den hizkuntza bat da, eta egoera hori iraultzeko, ezinbestean, gutxitze horretan eragina duten faktoreak antzeman eta faktore horien arteko elkarrekintza nolakoa den aztertu beharra dago (Grenoble eta Whaley, 2006: 16). Halaber, hizkuntza horren testuingurua ahalik eta modu zabalenean ulertu beharra dago eta gutxitze egoera hori sortzen duten elementuei aurre egiteko plangintza sistematiko bat diseinatzea ezinbestekoa da (Grenoble, 2013: 795).

Hizkuntza biziberritzeko, 1) hizkuntza irakatsi behar da eta 2) hizkuntza hori erabiltzeko aukera eman behar zaie hiztunei (Hinton, 2015: 293). Azken honen kasuan, aukera horiek bi modutakoak izan daitezke. Hasteko, hizkuntza erabiltzeko aurrez aurreko aukera 'erosoak' eskaini daitezke, Reaume eta Pintok (2012: 57) aldarrikatu bezala. Adibidez, Mintzalaguna programa litzateke irtenbide hau azaltzen duen kasu esanguratsu bat. Bigarrenik, hizkuntzaren erabileran eragiten duten aldagai psikologiko eta soziologikoak ondu daitezke, esaterako, hizkuntza batek duen prestigioa (Grenoble, 2013:797). Prestigioa lortzeko eman beharreko pausoak zailagoak dira, eta Hizkuntza Plangintza eta Politika (HPP) arloa arduratzen da horretaz.

HPP, hizkuntza bati eragiten dion erabaki multzo bat litzateke, Kaplan eta Baldauf-ek (1997: 28, in Sallabank 2015a: 278) deskribatu gisa. Are

gehiago, erabaki multzo hori bi azpitaldetan banatu daiteke, hau da, hizkuntza bera aldatzeko erabakiak, eta hizkuntza erabiltzen den testuingurua aldatzeko erabakiak. PuntuEUS domeinuen helburua, hain zuzen ere, euskararen erabilera-eremuak zabaltzea litzateke.

Spolskyren ustetan (2012: 149), hizkuntzen erabilera-eremuetan jokatzen da «gatazkan dauden hizkuntzen guda», eta hizkuntza batek osasuntsu egon nahi badu, ahalik eta eremu gehiagotan erabili beharko litzateke. Etxeko giroa, lagunartea, hezkuntza, lan-mundua eta teknologia berriak dira zerrenda luze bateko adibide esanguratsu zenbait.

2.2. Teknologia berriak eta hizkuntzak

Jende gehiena ados dago teknologiak duen garrantziaz, baita hizkuntzen bizirauterako ere. Hori horrela izanik ere, gutxi dira hori sustatzeko hartzen diren erabakiak. Hartzen direnean ere, eragin murriztekoak dira edota itxiak, etorkizunari ateak ixten dizkietenak (Julio, 2015b: 11)

Teknologia berrien agerpenarekin, hainbat ikerlarik IKT-ek hizkuntza gutxituen osasunean duten eragina aztertu nahi izan dute. Baina egia esanda, eta onerako zein txarrerako, hizkuntza gutxituen etorkizunean erabakigarria izango da hizkuntza-komunitate horiek teknologia berrietan egiten duten erabilera. Izan ere, Internetek duen prestigio sozialak eta dinamismo sozialak ordura arte presente zeuden indar-banaketak desorekatu ditu (McMonagle, 2012: 3). Edonola ere, Fishmanek (2001: 473 in McMonagle, 2012: 6) esana da hizkuntza-komunitate gutxitu batek bere gainbehera prozesua areagotuko duela ez badio 'teknologia berrien iraultza horri' aurre hartzen. Horren harira, lan batek zioen munduko hizkuntzen % 5 baino ez dela Interneten erabiltzen, eta horrek gainerako % 95 horren heriotza eragingo duela (Kornai, 2013 in Waliño, 2016).

Teknologia berriek, eta bereziki Internetek, hizkuntza gutxituei (eta orokorrean, hizkuntzei) eskaintzen dizkieten abantailak ugariak dira, esaterako, materialak era erraz, merke, erabilgarri eta eskuragarrian sortzeko aukera (Sallabank 2015b: 11), eta hizkuntza hedatzaileekin buruz buru lehiatzeko abagunea (Nathan, 1999: 2).

Artikulu honen funtsarekin bat datorrelakoan, bitxikeria bat ekarriko dugu hona. Soziolinguistikan famatua egin da³ aspaldiko esaera hau: «Hizkuntza bat armada eta itsas-armada dituen dialekto bat da». Julia Sallabank adituak dio (komunikazio pertsonala, k.p.), orain hizkuntza izateko, armada, itsas-armada eta web orrialdeetako domeinu propioa izan behar direla. Adibide honek argi eta garbi uzten du hizkuntza baten bizi-indarra hizkuntza-komunitatearen egoera politiko, militar eta ekonomikoarekin modu estuan lotuta dagoela, eta horretaz gain, hizkuntzaren erabilera-eremu berriei emandako erantzunak ere zeresan handia duela hizkuntzaren osasunean.

Premia honen argitan, hizkuntza-komunitate gutxitu zenbaitek (kataluniarrek, bretoiek, galestarrek eta abar), eta beste zenbait erakunde eta ekimenek (.bcn, .army, .online etab.) euren domeinu propioa sortu dute, .com eta .org bezalako domeinuak balioa galdu dutelakoan eta besteengandik bereizteak onura gehiago dakartzalakoan.

2.3. Domeinu berezituen agerpena, globalizazioaren garaian

Gai mamitsua da globalizazioarena, baina labur esanda, boterearen jabetza esparru nazionaletik erakunde supranazionaletara joan denez, horrek munduko txoko bakoitzak zituen berezitasunak leundu ditu, kultur bakarreranzko pauso azkarrak emanez (Wright, 2012: 76). Horren ondorioz, identitate eta ezagutza tradizionalen nozioa txikitu egin da (Steger, 2013, 75 in Sallabank, 2015b: 6), eta bada homogeneizazio horren aurrean erreakzionatu duenik. Izan ere, jendeak gero eta lotura estuagoa du tokian tokikoa den horrekin. Ondorioz, hurrengo alde biko prozesu hau etengabe garatzen ari dela dirudi: munduko distantzien txikitzea, horrek dakartzan ondorioekin, alde batetik, eta bestetik, norbere errealitate hurbilarekin birlotze moduko bat (Giddens, 1990 in Sallabank, 2015b: 10). Robertsonek (1995 in Stroud, 2003: 25) esan zuen globalizazioak berta-

³ Uriel Weinrich-ena omen da aipu hau, hizkuntzak botere politikoarekin duen harremana azpimarratzen duena.

koaren berrasmatazea dakarrela, eta egile honek berak sortu zuen *glokali-zazioa* kontzeptua.

Globalizazio eta globalizazio prozesu horietan eragile funtsezkoa izan da Internet, munduko edozein txokotatik beste edozeinetako gertaeren eta eza-gutzen berri izateko aukera eskaintzen baitu. Jakina, orain arte gehien hedatu den kultura Mendebaldekoa izan da, eta horren barruan, britainiar-estatubatuarra. Hala ere, kultura, hizkuntza eta komunitate txikiagoek ere aurkitu dute beraien tokia gero eta mundu birtual uniformeago honetan (Wright, 2012: 76). Egile berak dio Internet izan dela, adibidez, «argitalpenen demokratizatzailea».

Globalizazioak berarekin ekarri duen bereizteko behar honen parte da web-guneetako domeinu berrien agerpena, teknikoki «goi-mailako domeinua» (TLD) deritzona. Ikusirik domeinu zaharrek (.com, .org, eta .net, besteak beste) webgune kopuru izugarria zutela eta honek norberaren 'produktua' nabarmentzeko zailtasunak sortzen dituela, ICANN erakundea beste domeinu batzuk sortzeko baimena ematen hasi zen, tartean, .edu, .tv, eta .coop (Gerrand, 2006). Baina horrelako domeinuen ez zituzten guztien beharrak asetzen, eta are gutxiago hizkuntza-komunitate (edota nazio) askorenak. Hau honela, 1999an eragile katalan hiztun batzuk euren domeinu propioa eskuratu nahian hasi ziren, harik eta 2005ean helburua lortu zuten arte: .cat (Gerrand, 2006). Talde eragile horrek ondo argudiatua zeukan .cat domeinuaren funtzioa: nazio-identitatea, hizkuntzaren estatusa/prestigioa, hizkuntzaren ikusgarritasuna eta komunitate horren eduki propioak ezagutarazteko plataforma.

Katalan hiztunak izan ziren aitzindariak, baina horrelako beste hainbat komunitatek ere eman dute pausoa, adibidez, .cymru⁴, .bzh, .gal eta lerrootan aztertzen ari garen .EUS.

⁴ Hasierako kanpaina .cym izan zen. <http://www.indiana.edu/~tisj/24/4/ab-honeycutt.html> Gaur egun, .cymru ekimenak galdua du hizkuntza gutxitu honekiko lotura, eta eskaintza komertzial soila bihurtu da.

2.4. Internet eta euskara Euskal Herriko testuinguruan

2.4.1. *e-uskal Herria*

Interneten erabilerari dagokionez, ez dago Euskal Herri osoko daturik eta horrek ideia zehatz bat egitea zailtzen digu. Baina bi ikerketek emandako izpi batzuez baliatuko gara, Euskal Herriko sareko komunitatea nola dagoen irudikatzeke.

Adibidez, eta EAEko datuak dira soilik, Eustat-en azkeneko txostenak (2016a) dio 15 urtetik gorakoen % 74,1ek duela Internet, hau da, 1.370.800 lagunek. Eskualdeen artean alde txikia dago, gehien nabarmentzen den eskualdea Plentzia-Mungia baita (% 78) eta gutxien, berriz, Arabako mendialdea (% 70,2). Hiriburuen artean, Gasteiz, Donostia eta Bilbo dira konexio gehien dutenak, hurrenkera honetan, eta lurraldeei dagokienez, euren hiri-uruetako ordena jarraitzen dute (Eustat, 2016b).

Halaber, Nafarroako zenbait datu ere aztertzeke moduan gara. Izan ere, Nafarroan dauden 220.663 etxebizitzetatik % 80,8k dute Internet konexioa (INE, 2016a) eta 465.623 biztanletatik, % 79,6k erabili izan du Internet azken hiru hilabeteetan (% 75,3k astean behin - INE, 2016b).

Bestalde, eta Twitterren dugun erabilpen mailari dagokionez, euskaraz aritzen diren 14.090 erabiltzaile aktibo daude Euskal Herrian. Orotara, 6.003.534 txio bidali zituzten aurreko urtean (horietatik % 40,9 euskaraz) eta esaterako, 2017ko otsailean 395.007 euskarazko txio argitaratu dira (UMAP, 2017 in PuntuEUS Fundazioa, 2017: 21).

2.4.2. *Euskararen egoera labur-labur aztertuta*

Hurrengo hilabeteetan Eusko Jaurlaritzak eta Soziolinguistika Klusterrak kaleratuko dituzten txostenen faltan, labur-labur zehaztuko dira euskarak dituen datu soziolinguistikoak.

2011n egin zen V. Inkesta Soziolinguistikoak dio «Euskal Herriko 16 urte edo gehiagoko biztanleen % 27 elebiduna d[e]la, % 14,7 elebidun hartzailea

eta % 58,3 erdalduna». Hau honela, 714.000 elebidun ditugu, milioi bat inguru elebidun hartzaileak kontuan hartuz gero (Eusko Jaurlaritz, 2013: 15). Dena den, datu hauek ez dira berdinak lurralde guztietan, eta horrenbestez, EAEn elebidunak % 32 dira, Iparraldean % 21, eta Nafarroan, berriz, % 11 (Eusko Jaurlaritz, 2013: 16).

Edonola ere, lurralde bakoitzeko datuak ere aldakorrak dira eta Zuberoako euskaldun proportzioa Lapurdikoa baino handiagoa da; Nafarroako iparraldea hegoaldea eta erdialdea baino askoz euskaldunagoa da eta EAEn Gipuzkoak du euskaldun gehien.

Azkenik, Euskal Herriak inoiz ezagutu gabeko egoera soziolinguistikoa bizi du, izan ere, euskararen ezagutza handiena jende asko bizi den udalerrietan dago, hau da, eremu urbanoan. Euskal hiztunen gehiengoa, beraz, euskaldunen ehunekoa apala den tokietan bizi da eta etxetik kanpo ikasi du hizkuntza.

3. PuntuEus Behatokia 2016

2016ko PuntuEUS Behatokiaren txostenean partekatu diren emaitzak aztertu eta hausnarketa laburrak gehitu zaizkie emaitza horiei. Datu hauek eskuratzeko, bereziki bi baliabide erabili ditu PuntuEUS Behatokiak. Alde batetik, domeinuen *crawling*-a (html bidezko galbahe orokorra), eta bestetik, Google moduko bilatzaileen bidez egindako azterketak.

3.1. .EUS domeinuen egoera

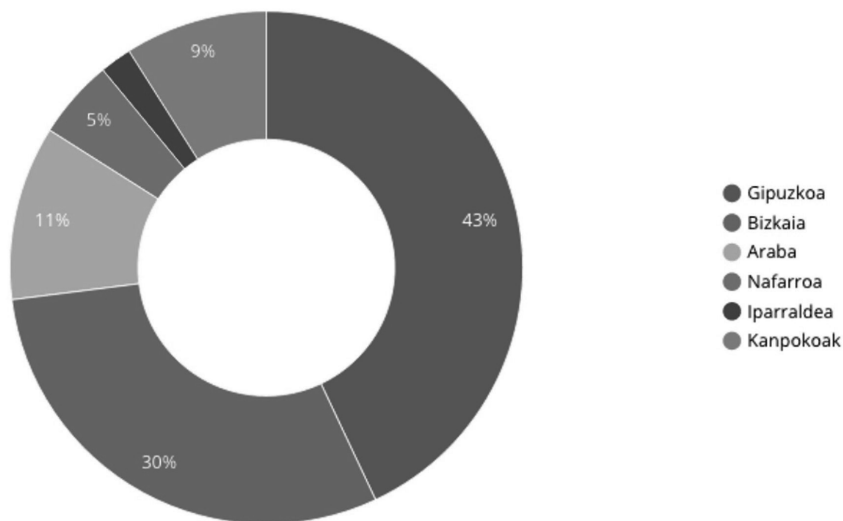
Jarraian .EUS domeinuen datuak partekatuko dira, hainbat aldagai ezberdin oinarri hartuta.

3.1.1. Domeinuaren banaketa geografikoa

.EUS domeinuak komunitate kultural eta linguistiko bati egiten dio erreferentzia, eta ondorioz, erregistroen %9 Euskal Herritik kanpo egin dira orain arte.

Euskal Herrian egindako erregistroen datuak aztertuz gero, ohartzen gara domeinua Euskal Herri osoan zabaltzen dela, baina desoreka nabarmenak daude lurralde batetik bestera. Datu hauek Eusko Jaurlaritzak eta Euskararen Erakunde Publikoak burututako Inkesta eta Mapa Soziolinguistikoaren ondorioekin antzekotasun handiagoa dute lurraldeen banaketa demografi-koarekin baino, izan ere, Nafarroak, bereziki, eta Iparraldeak, hein batean, pisu handiagoa beharko lukete.

1. Grafikoa. EUS Domeinuaren banaketa geografikoa

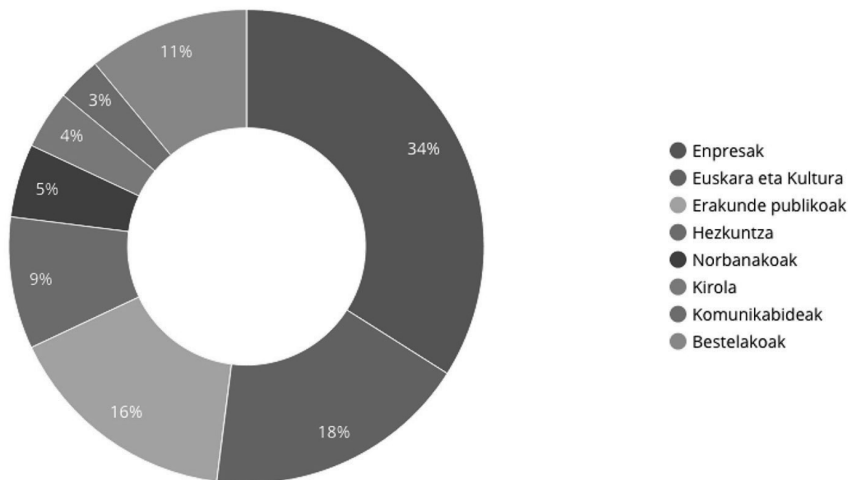
Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Portzentaje hauek 2015eko txostenean agertu ziren berdinak dira, eta horrek, hein batean, adierazten du Nafarroa eta Iparraldera iristeko dauden zailtasunak. Irudi lezake arrazoi politikoak egon daitezkeela tartean, .EUS euskara eta Euskal Herriarekin lotu daitekeenez profil jakin batekoak soilik erregistratuko direlako lau lurralde horietan.

Bestalde, nazioarteko %9 horri so eginez, badirudi euskal diasporako webguneei buruz ari garela, baina Josu Waliño Fundazioko Zuzendari Nagusiaren esanetan (k.p.), «diasporak oso domeinu gutxi ditu [...]. Kanpoko domeinu gehienak Euskal Herritik kanpoko enpresenak dira, adibidez Google, Twitter, Mercadona, eta antzeko marka handiak.»

3.1.2. Domeinuaren banaketa tipologikoa

2. Grafikoa. EUS Domeinuaren banaketa tipologikoa

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

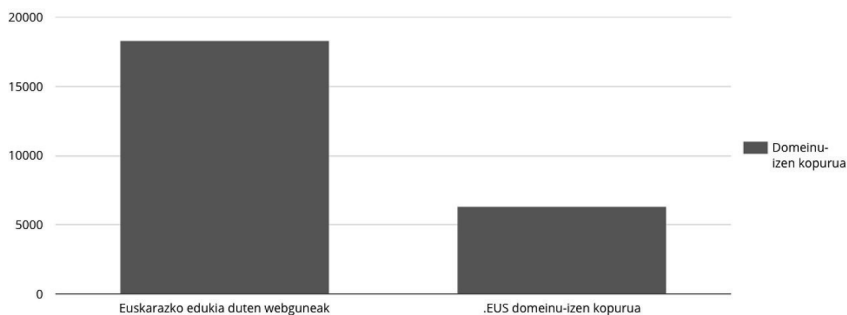
.EUS domeinua erregistratzen duten erakundearen tipologiak erakusten du domeinuaren balioa orokorra eta askotarikoa dela. Interneten ohikoa den moduan, enpresak dira .EUS domeinuaren erabiltzaile nagusiak. Hauez gain, gure gizarteko gainerako segmentuak ere ikusten ditugu .EUS domeinuan modu zabalean ordezkatuta: erakunde publikoak, hezkuntza eragileak, euskara eta kulturaren alorreko eragileak, norbanakoak, komunikabideak, kirol erakundeak, eta beste batzuk ere (sindikatu, alderdi politiko etab.).

Atal honetan nabarmentzekoa da .EUS domeinuaren hazkunde joera bereziki enpresen aldetik ari dela ematen, erakunde publikoei dagokien atala proportzionalki txikitzen doalarik, domeinuaren sozializazio orekatua nabarmenduz. Hau da, .EUS domeinuen atzean ez daude erakundeak soilik, eta esan genezake gizarteko hainbat eragileren sostengua dutela.

Datu itxaropentsuak dira PuntuEUS domeinuen nolabaiteko instituzionalizazioa ekidin delako. Beste era batera esanda, behatu den banaketa tipologikoa anitza da eta egin beharreko galdera honako hau da: zer-nolako banaketa 'soziala' nahi dugu .EUS-entzako hemendik aurrera? Erantzuna .EUS markaren ikusgarritasunaren eta marketin kanpainen araberakoa izango da.

3.1.3. Euskarazko domeinu-parkean barneratzea

3. Grafikoa. .EUS Domeinu kopurua, euskaraz dauden web orrialde kopuruarekin

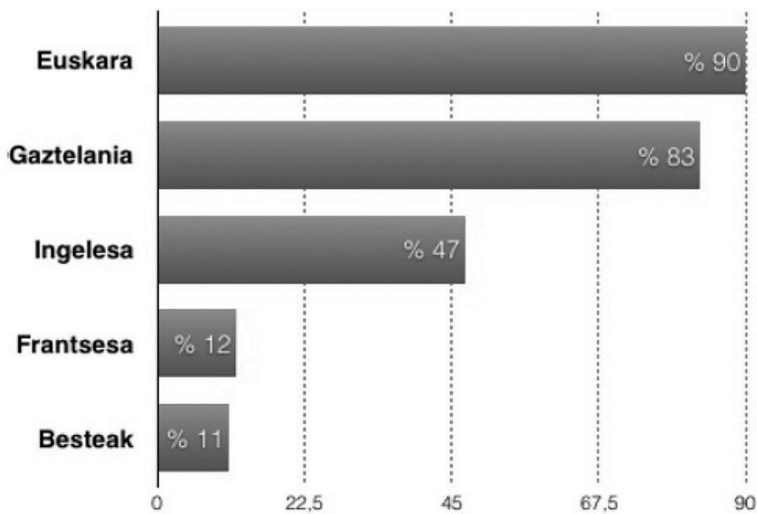
Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

2017ko otsailean 6.302 ziren .EUS domeinu-izena zuten erregistroak, eta euskarazko edukia zuten webguneak, berriz, 18.317. Euskarazko Internet kopurua handitzen doan heinean, .EUS-ek muga horretara hurbiltzea izan beharko luke helburua. Dena den, oztopo bat du jomuga honek: ekimen batzuk, beraien izaera dela eta, ez dute .EUS domeinurik nahi izango, argu-

diatuz, adibidez, beraien kutsu instituzionala mantendu nahi dutela (esaterako, .org) edo mundura begira dauden ekimenak direla (hala nola, .com edo .eu).

3.1.4. Hizkuntza nagusien banaketa

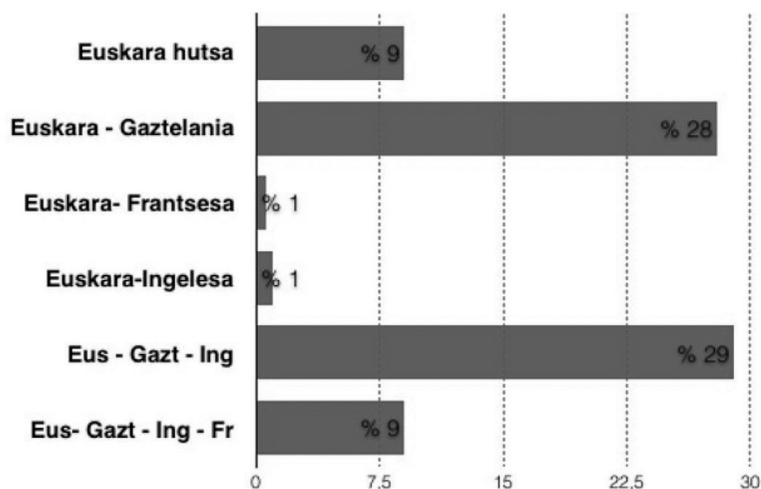
4. Grafikoa. Hizkuntza banaketa .EUS domeinua duten webguneetan

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Pasa den urtetik hona, hizkuntza guztien ehunekoa igo egin da (gaztelania bereziki), .EUS domeinua duten webguneak eleaniztunak diren seinale. Eleaniztasun hori esanguratsua da, baina jakinda .EUS-ek xede berezi bat duela euskararen arnasmune izateko, komenigarria litzateke euskara duten webguneen ehunekoa % 100era iristea. Ikusteke dago domeinua eskatzerako orduan hizkuntza-irizpiderik jarri ote dakioken eskatzaileari.

5. Grafikoa. Hizkuntza konbinazio nagusiak .EUS domeinua duten webguneetan

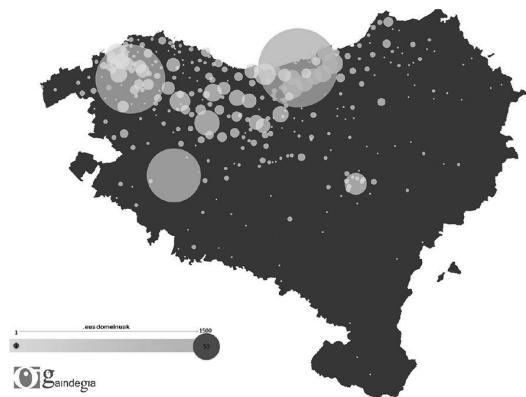

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Aurreko lerroaldean esandakoaz gain, grafiko honetan argi ikus daiteke domeinu gehienak Hegoaldekoak direla, bai geografikoki eta baita linguistikoki ere. Horretaz gain, ingelesak Hegoaldeko web orrialdeetan duen garrantzia beha liteke grafiko honetan, baita domeinuen hamarren batek gure inguruko lau hizkuntza garrantzitsuenak erabiltzeko hautua ere.

3.1.5. .EUS domeinu-izenen dentsitatea Euskal Herrian

6. Grafikoa. .EUS domeinua-izenen dentsitatea Euskal Herrian

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

«Domeinuen dentsitatearekin» web orrialde horien kokapena aztertu eta .EUS domeinuen jatorri nagusiak (dentsitatea) zeintzuk diren identifikatzen dira. Grafikoan jasotako emaitza hau ez da harritzekoa, izan ere, euskararen etorkizuna hirietan dagoela esan baitaiteke, hau da, biztanle kopurua handia den eremuetan. Dena den, eta aurreko ataletan ikusi denaren harira, Nafarroa eta Iparraldean dagoen erregistro kopuru apala kontuan izatekoa da. Honek ondorioztatzen du Euskal Herriko kontsumo digitalean harreman zuzena egon litekeela lau aldagairen artean: toki jakin bateko biztanle kopurua, bertako Internet kontsumoa, tokian tokiko errealitate soziolinguistikoa eta euskararekiko konpromiso aktiboa.

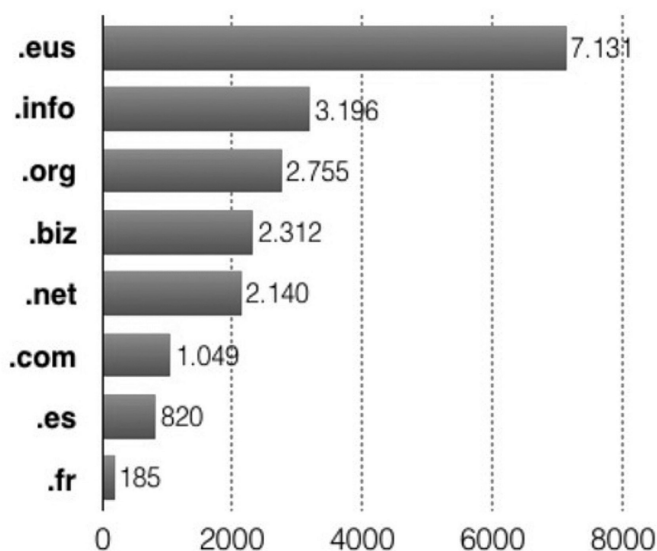
Dena den, Herrialde Katalanetako egoerari so eginez, Kataluniako Printzerrietik kanpora domeinu-izenen dentsitatea apalagoa dela argi ikusten da. Honen arrazoiak politikoa izan liteke gehienbat, izan ere, Nafarroan eta Valentzian .EUS eta .cat izateak kutsu abertzalea izan baitezake, batzuen ustez hizkuntza gutxituak nazionalismoekin lotzen dira eta (May, 2014: 2).

3.1.6. Domeinuen kalitatea

PuntuEUS Behatokiaren datuak oinarri hartuta, honako irizpideak hartu ditugu kontuan TLDen (*top-level domain*, web orrialdearen bukaerako ‘abizena’ –adib., .com–) kalitatea balioztatzeko garaian:

- Domeinuaren dentsitatea: domeinu bakoitzak Interneti egiten dion eduki ekarpena. Hau neurtzeko, domeinu bakoitzaren webguneetan batez beste dauden dokumentu kopuruak neurtu dira.

7. Grafikoa. Domeinuaren dentsitatea - Webguneen batez besteko dokumentu kopurua TLD bakoitzekoa

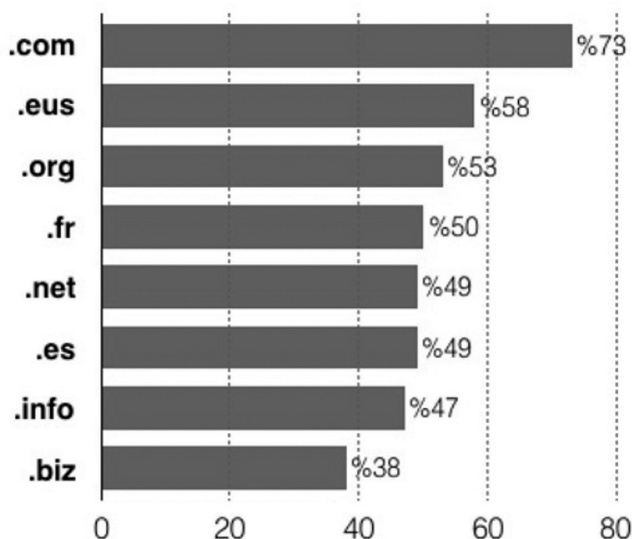

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

- Domeinu aktibo kopurua: erregistratutako domeinuetatik aktibo dauden domeinuen kopurua. Domeinu asko modu defentsiboan erregistratzen dira, hau da, inork baino lehenago nik niretzat nahi dudana domeinu hori erostea litzateke, beste edonork ‘lapurtu’ ez diezadan.

Orokorrean, behin erosketa defentsibo bat egin ondoren, ez zaio edukirik gehitzen. Alderdi politiko eta enpresa handiak dira, batik bat, praktika hau burutzen dutenak. Norbere burua eta irudia babesteko estrategia hau ulertzekoa den arren, garrantzitsua da TLD batek erregistratuta dituen domeinuetatik ahalik eta gehien aktibo egotea.

8. Grafikoa. TLD bakoitzak dituen domeinu aktibo kopurua

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

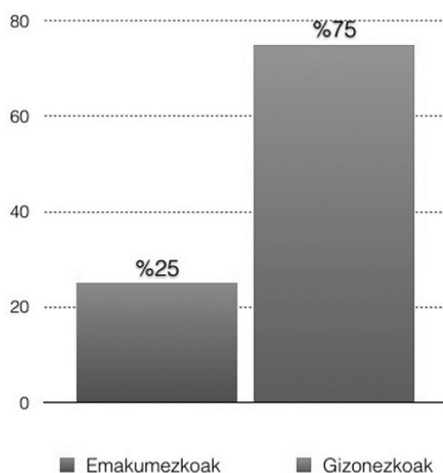
Esanguratsua da bi aldagaietan .EUS domeinuen adierazten duten ekoizpen-maila eta fidagarritasuna. Hori ikusita, 'EUS marka' ezaugarri positiboekin lotzeko aukera garatuz joan daiteke, izan ere, kalitate-maila jakin bateko web orrialdeak erakartzen ari direla ikus dezakegu. Bigarren grafikoa dela eta, .EUS oraindik ere berria da Euskal Herrian, eta baliteke oraindik domeinuen jabe batzuei denborarik eman ez izana webgunea hornitzeko. Komeni da hurrengo urteetan aldagai hau arretaz aztertzea, kalitateari eta erosketa defentsiboari buruzko ondorio gehiago atera aurretik.

3.1.7. Emakumeen eta gizonen arteko banaketa

Emakumeek IKT alorrean duten presentzia txikia da Europako Batzordearen arabera. Batzordeak argitaratutako ikerketaren arabera, IKT alorrean lan egiten duten 7 milioi pertsonen artean %30 baino ez dira emakumezkoak, eta ehuneko hau are txikiagoa da ardura postuetan, %19ra mugatuz.

Interneteko domeinuen alorrean, .EUS domeinu-izenen titularrak aztertu ditugu. Erakunde baten izenean erregistratutakoak alde batera utzita, titularrak gizonezko eta emakumezkoak diren kasuak aztertuz, ondorioa da emakumezkoak (%25) gutxiago direla gizonezkoak (%75) baino.

9. Grafikoa. Emakumezkoen eta gizonezkoen erregistroak .EUS domeinuan

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Datu hauek ikusita, .EUS-ek dagoeneko abian jarri ditu emakumeei berriaz zuzendutako komunikazio egitasmoak, eta horren adibide da 2017ko martxoan Emakumearen Egunaren harira antolatutakoa, zeinetan domeinuen salneurria emakumeentzako soilik murriztu den. Dena dela, eta sare

sozialetan kanpaina horrek izan zuen harrera beroaz aparte, ezin esan emakume askok domeinu bat erregistratu zutenik.

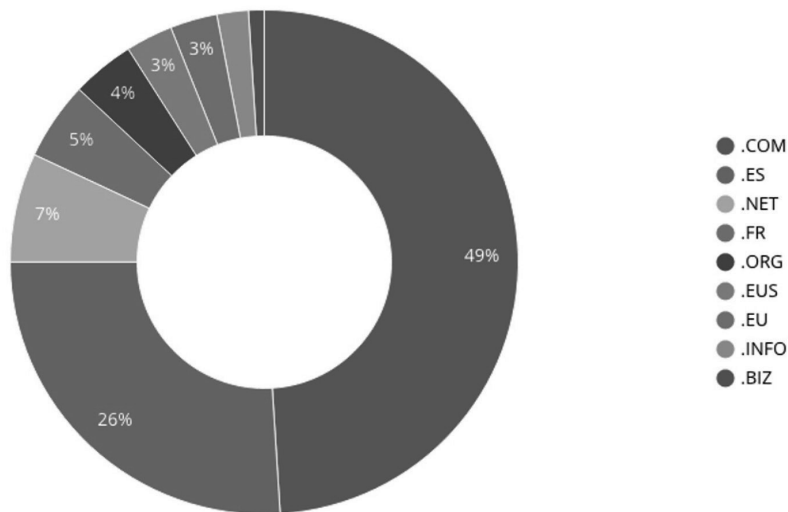
3.2. Internet Euskal Herrian

Ondorengo atal honetan Euskal Herri osoko datuak zeintzuk diren deskribatuko dira, .EUS-en datuak kokatzen lagunduko digutenak.

3.2.1. TLD nagusien banaketa

Euskal Herriko Interneteko merkatu osoari begiratuta, .COM eta .ES dira TLD nagusiak, merkatuaren % 75 hartuz bien artean. Gainerako TLD-ek merkatu kuota txikia hartzen dute. Euskal Herrian erregistratutako domeinu-izenen artean .EUS % 3 baino ez dira oraingoz.

10. Grafikoa. TLD nagusien banaketa Euskal Herrian

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Lehenik eta behin, ondo logoke galdetzea zerk bultzatzen duen domeinu bat edo bestea aukeratzeko orduan⁵. Hau hizkuntza-jarrerak neurtzen dituen galdetegi 'klasiko' batekin egin liteke. Lan horretatik ateratako ondorioek aurrera begirako pausoak finkatzen lagunduko lukete, .EUS-en irismena indartze aldera.

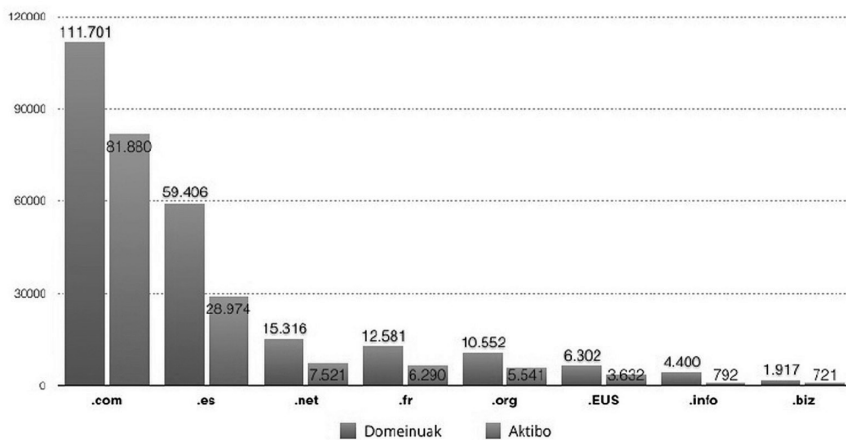
PuntuEUS-ekoen esanetan (Waliño, k.p.), .EUS-en alde ez egitearen arrazoiak bi lirateke, 1) aldaketarekiko erresistentzia, batik bat domeinu 'zaharra' bere fruituak ematen ari denean, eta 2) antzintasuna, .com-ek merkatuan 30 urte baitaramatza eta .EUS-ek, berriz, hiru urte eskas.

3.2.2. *Webgune aktiboen kopurua*

Euskal Herrian guztira 230.000 domeinu-izen inguru zeuden erregistratuta 2016an, eta horietatik 136.351 ziren edukiren bat argitaratuta zutenak, % 59 hain zuzen ere. Ikus daiteke Euskal Herrian dauden TLD nagusien kasuan .com erabiliena dela bai erregistro kopuruari dagokionez, eta baita aktibo dituzten domeinuei dagokionez ere. Kontrako muturrean dago .biz TLDa, eta esan liteke erregistratzen diren .biz domeinu gehienak modu defentsiboan erregistratzen direla. Euskal Herrian dauden TLD nagusien artean .EUS da .com-en ondoren domeinu aktibo gehien dituen domeinua, % 58rekin. Horrek adierazten du .EUS domeinuaren erabilera altua dela erregistratzaileen artean.

⁵ <http://fundacio.cat/en/observatory/infographic/motius-tenir-un-domini-cat>

11. Grafikoa. Domeinu aktiboen kopurua

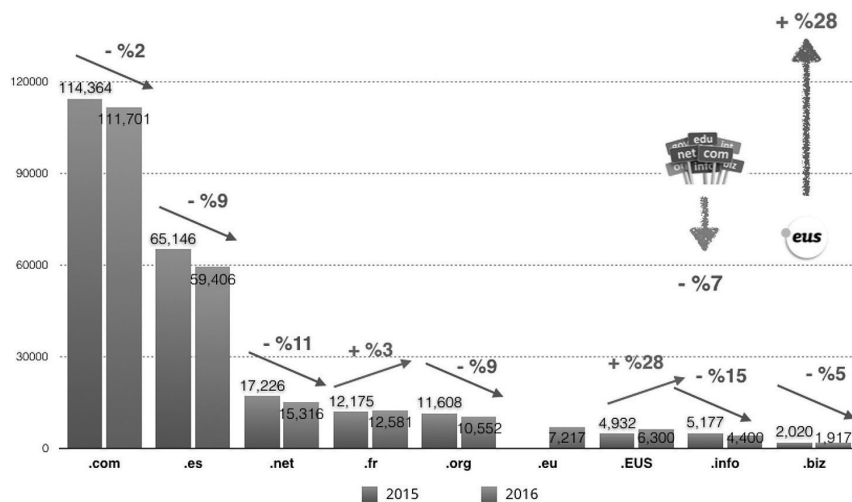
Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

3.2.3. 2015-2016 bilakaera

PuntuEUS Behatokian 2015. urtean egindako azterketaren arabera, .EUS domeinua Euskal Herriko TLD merkatuan 8. posizioan zegoen. 2016. urtearen amaierarako postu hau hobetzea lortu du, .info aurreratuz eta 7. toki hartuz.

Domeinuaren hazkundera mantentzea lortu da, .EUSek 2016an %28ko hazkunde tasa izan duelarik. Grafikoan ikusten den moduan, Euskal Herrian Interneteko domeinu gehienek merkatu-kuota galtzen zuten bitartean, .EUS izan da nabarmen hazi den bakarra. Baina hazkunderaz gain, egonkortasuna bermatzea garrantzitsua da, eta 2016an .EUS domeinuen berritze-tasa %89koa izan da, hau ere Interneteko domeinuen izan ohi duten tasa baino askoz handiagoa.

12. Grafikoa. Domeinuen merkatuaren eboluzioa EHn 2015-2016

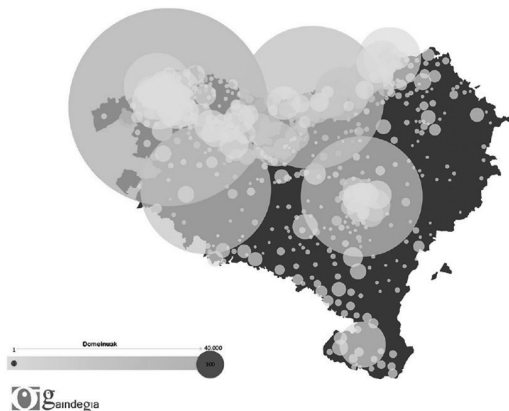
Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Datu hauek argi uzten dute domeinuen aukeraketa, sarri askotan, merkatu logika baten arabera dela, eta domeinuaren hautaketak marka horren salgarritasunean duela eragina. Hau honela, ez da harritzekoa denbora luzez ezarrita zeuden domeinu kopurua beherantz joatea, eta berria (.EUS), aldiz, gora. Dena den, nobedade izatearekin bakarrik ez da nahikoa eta .EUS-en marka hori (euskara eta Euskal Herria) indartzen jarraitu beharra dago gizarte mailan arrakasta izaten jarraitu dezan.

3.2.4. Interneteko domeinuen dentsitatea Euskal Herrian

Hurrengo grafikoan Interneteko TLD nagusien dentsitatearen banaketa ikus daiteke, Euskal Herriko erregistroen kokapen geografikoaren arabera adierazita.

13. Grafikoa. Interneteko domeinuen dentsitatea Euskal Herrian

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

3.1.5. atalean partekatutako grafikoarekin alderatuz, beste honek emaitza ezberdinak adierazten ditu. Arrazoia honakoa da: euskaldunen komunitatea eta Euskal Herria ez dira berdinak. Hots, euskal hiztunen gaur egungo hiriburu sinbolikoa Donostia den bezala, Euskal Herriko hiriburu ekonomikoa Bilbo da. Halaber, 6. grafikoan hirigune batzuk, bereziki Iruñea, Erribera eta BAM (Baiona, Angelu eta Miarritze), ia nabarmendu ere ez ziren egiten, baina oraingoan, berriz, indartsu ageri dira. Hurrengo urteetarako erronka, bai .EUS-entzako eta baita euskararentzako ere, hirigune populatuenetan eta aberatsenetan euskararen erabilera 13. grafikoan dagoen itxurara hurbiltzea izango da, 6. grafikotik aldentuz. Gainera, ikusita Bilbo dela Euskal Herrian euskaldun gehien bizi diren udalerria, garrantzitsua izango da bertan euskararen erabilera eta bizi-indarra areagotzea, batik bat hiri horren botere ekonomikoaz jakitun izanda.

3.3. Euskara Euskal Herriko Interneten

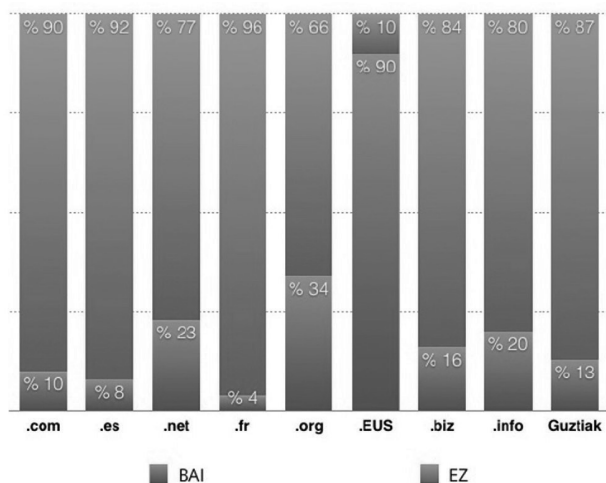
Lehenik .EUS-en egoera azaldu da, ondoren Euskal Herrikoa, eta oraingoan euskarak Euskal Herriko Interneten dituen ezaugarriak azalduko dira, labur-labur.

3.3.1. TLD nagusietan euskararen presentzia

Interneteko TLD nagusietan euskarazko edukia duten domeinu-izenen ehuneko aztertze garaian, nabarmen gelditzen da .EUS domeinua dela euskara gehien erabiltzen duen TLDa. Euskararen presentzia nabarmena da .EUS domeinuetan.

Kasu honetan euskararik ez duten domeinu kopurua % 10ean kokatzen da eta euskarazko edukia duten webgune kopurua, aldiz, % 90ean. Esan daiteke, beraz, .EUS domeinua dela euskararen arnagune digitala. Gainerako domeinuen kasuan, euskararen presentzia haien webguneetan % 20ren azpitik dago kasu gehienetan. .ORG domeinua da euskara gehien duena, webguneen % 34k euskarazko edukia duen arren, baina gainerako kasuetan euskararen presentzia oso txikia da.

14. Grafikoa. TLD nagusietan euskararen presentzia

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

Bitxikeria hutsa dirudi, baina gaur egungo euskararen kale erabilera % 13 inguruan dago, TLD nagusietan bezalaxe. Bestalde, harritzekoa da TLD

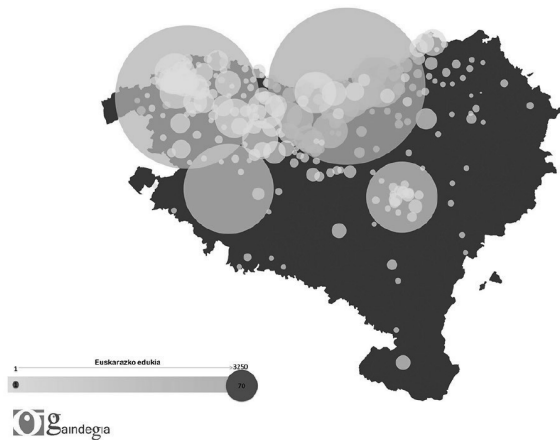
batzuetan zeinen urria den euskararen erabilera, .es eta .fr-en kasu. Dena dela, grafiko hau ikusita bi ondorio edo zalantza nagusi datozkigu burura:

- 1) .org-eko domeinuen jabeak, ziurrenik erakundeak, .EUS-era hurbiltzea izango al da etorkizun hurbilerako helburua?
- 2) .EUS-en kasuan, euskararen presentzia % 100 izatea nahi al da, hizkuntzaren arnagune digitala izan dadin erabat?

Bien erantzuna baiezkoa izateko arrazoi ugari daude. Edonola ere, denborak eta marketin estrategiak eragingo dute etorkizuneko helburu horretan.

3.3.2. *Euskara duten webguneen dentsitatea Euskal Herrian*

15. Grafikoa. Euskara duten webguneen dentsitatea Euskal Herrian

Iturria: PuntuEUS Fundazioa, 2017

13. grafikoan esandakoek azpiatal honetarako ere balio dute. Euskal Herriko hizkuntza egoera antzak bere isla du Interneten ere, eta bi norabideetan eragin beharko da hemendik aurrera.

4. Ondorioak

.EUS euskara eta herrigintza indartzeko egitasmo garrantzitsua eta berri-tzailea dela ikusita, domeinu kopuruaren eta domeinu horien ezaugarrien bilakaera jarraitzea komenigarria izango da. Gainera, eta sarreran esan den bezala, horrelako ekimenen arrakasta lortzeko ebaluazioa funtsezko tresna denez, PuntuEUS Behatokiak eskaintzen dituen datuak oso erabilgarriak dira. Izan ere, Behatokiak igortzen dituen datuen arabera izango da hurrengo urteetan PuntuEUS-ek diseinatu ahalko duen estrategia, gure domeinu kopurua handitze aldera. Halaber, euskararen eta euskal kulturaren egoera azaltzen duten informazio anitz eskaintzen dute Behatokiko ondorioek, esaterako, domeinuen dentsitatea azaltzen zuten grafikoetan ikusi bezalakoak.

Horrela, ikusi dugu azken urte hauetan .EUS domeinuen kopuruak gora egin duela, eta gainera, web orrialde hauetan euskararen erabilera bera ere hazi egin dela. Datu hauek tentuz hartu behar ditugu, izan ere, oraindik hiru urte bete ez dituen ekimen berri bat da honako hau. Halaber, .EUS-en dauden webguneen %90ek dute edukia euskaraz eta Interneten euskaraz dauden 18.317 webguneetatik 6.302 daude 'soilik' .EUS-en (% 38 inguru). Hau honela, PuntuEUS Fundazioak badu lana aurrera begira, sabaia oraindik ere oso urrun baitago.

Hazten jarraitzeko eta euskararen arnasmune izateko langintza horretan, .EUS domeinurik ez duten milaka webgune eta jabe horiek limurtu beharrean dago Fundazioa. Helburu hori erdiesteko, .EUS-ek globalizazio testuinguru honetan duen funtzio bereizgarria ustiatu lezake, eta horrela, Euskal Herriko .org, .info, .com, .net, .es eta .fr bezalako domeinuak dituzten web orrialdeak erakarri. Izan ere, mundu zabaleko mugak txikitzen ari diren honetan, norberaren bereizgarriak garrantzia handiagoa hartzen ari dira, globalizazioak dakarren nortasun galtze hau orekatuz. Hori da, hain justu, globalizazioak dakarrena eta .EUS domeinuen 'eleaniztasunak' islatzen duena.

Are gehiago, eta .EUS-ek duen marka berezi hori indartzeko asmoz, kalitatearen irizpidea ere oso erabilgarria izan daiteke. Izan ere, hainbat neurketek adierazi dute .EUS-ek kalitate handiko edukia duela bere domeinuen

tan. Hori adierazle garrantzitsua da euskararentzako, enpresa edo erakunde batek .EUS-en aldeko apustua egin baitezake etiketa horrek ematen dion balio erantsiarengatik. Dena dela, ezin da soilik merkatu ikuspegi batekin jokatu, eta PuntuEUS Fundazioaren ondorengo urteetako jarduna bere jatorrizko funtsak gidatu behar du: «euskara eta euskal kultura sustatu eta Euskara eta Euskal Kulturaren Komunitatea kohesionatzea» (PuntuEUS Fundazioa, d.g.).

Amaitzeko, euskara bezalako hizkuntza gutxituen biziraupenerako Internetek duen garrantziaz hausnarketa bat, Fundazioko Zuzendari Nagusiak Euskaltzaindiak antolatutako *Euskara biziberritzen jarraitzeko erronkak* jardunaldietan egina:

XXI. mendeko komunikazioak sarea du ardatz, eta hizkuntza bat bertan egotea ez da nahikoa bere desagerpen digitala ekiditeko. Sarea komunikazioa da, hizkuntzen erabilera aktiboa bultzatzen duten sare sozial eta komunikazio digitalek gidatutako komunitate erraldoiaren jarduna. Zorionez euskarak komunitate digital aktiboa du, eta komunitate horrek ahalbidetu du euskara digitalki osasuntsu egotea orain arte. Baina komunitate hori tamaina txikikoa da, eta .EUS domeinuak aukera bat ematen digu komunitate hori zabaldu eta indartzeko.

PuntuEUS Fundazioa prest dago euskararentzat ezinbestekoa den erronka honi heldu eta lankidetzarako indarrak biltzeko, Euskaltzaindiarekin eta lan honetan aritzeko prest dauden gainerako eragileekin. Guztion ardura da Interneten euskal komunitate digitala bizi eta aktiboa izatea, eta .EUS domeinua da komunitate horren bilgunea. (Waliño, 2016)

Euskararen egoera hobe zedin saiatu ziren ekintzaile batzuen ondarea da .EUS domeinua. IKT-en erabilerak hizkuntzen biziberritze edota mantentzean duen eraginaz ohartuta, gero eta gehiago dira munduan zehar idatzitako ikerketa eta txostenak. Besteak beste, berriki argitaratu dira gurean Hizkuntza Politika Sailburuordetzaren «Euskarazko IKT-ak: gomendioak herri aginteentzat» (2016) eta «Euskara eta teknologia uztartzen dituzten bederlatzi proposamen eta ohar bat?» (Julio, 2015). PuntuEUS bezalako ekimenak abian jartzea eta bultzatzea dagokigu orain gainerakooi.

Bibliografia

Behatokia, 2015, «Martxan da Akuilari aplikazioa!». Helbidea: http://www.behatokia.org/EU/albisteak/Martxan_da_Akuilari_aplikazioa! <Azken kontsulta: 2016/02/07>

CANAGARAJAH, S., 2005, «*Reclaiming the Local in Language Policy and Practice*» in *TESL-EJ Top*, 9(2). Helbidea: <http://tesl-ej.org/ej34/r8.pdf> <Azken kontsulta: 2016/02/07>

Eusko Jaurlaritza, 2013, V. *Inkesta Soziolinguistikoa*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Helbidea: http://www.EUSkara.EUSkadi.EUS/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/V.%20Inkesta.pdf <Azken kontsulta: 2017/02/03>

Eusko Jaurlaritza, d. g., «EAS: Euskal Herriko hizkuntza-adierazleen sistema». Helbidea: http://www1.EUSkadi.net/euskara_adierazleak/udalak.apl?hizk=e <Azken kontsulta: 2016/12/27>

Eustat, 2016a, «Euskal AEko 15 urte eta gehiagoko Internet erabiltzaile biztanleak, sexu, adin eta jarduerarekiko harremanaren arabera, lurralde historikoari jarraiki (%). 2016». Helbidea: http://eu.eustat.eus/elementos/ele0000800/ti_Euskal_AEko_15_urte_eta_gehiagoko_Internet_erabiltzaile_biztanleak_sexu_adin_eta_jarduerarekiko_harremanaren_arabera_lurralde_historikoari_jarraiki_/tbl0000800_e.html#axzz4aXWqc7MS <Azken kontsulta: 2017/03/06>

Eustat, 2016b, «Euskal Autonomia Erkidegoko 15 urte eta gehiagoko biztanleak, Internet erabiltzaileak, lurralde, eskualde eta hiriburuaren arabera, sexuari jarraiki. Zenbatespena eta aldakuntza koefizientea (%). 2016-2016». Helbidea: http://eu.eustat.eus/elementos/ele0006400/ti_Euskal_AEko_15_urte_eta_gehiagoko_biztanleak_Internet_erabiltzaileak_lurralde_eskualde_eta_hiriburuaren_arabera_sexuari_jarraiki_Zenbatespena_eta_aldakuntza_koefizientea_/tbl0006497_e.html#axzz4aXWqc7MS H <Azken kontsulta: 2017/03/06>

Fundació.cat, d.g., «Observatori puntCAT». Helbidea: <http://fundacio.cat/ca/observatori> <Azken kontsulta: 2016/02/07>

GERRAND, P., 2006, «*Cultural diversity in cyberspace: The Catalan campaign to win the new .cat top level domain*» in *First Monday*, 11(1-2). Helbidea: <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1305/1225#author> <Azken kontsulta: 2015/10/27>

GRENOBLE, L.A., 2013, «Language revitalization» in Robert Bayley, Richard Cameron, & Ceil Lucas, edk., *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*, 792-811. Oxford: Oxford University Press.

GRENOBLE, L.A. & Whaley, L.J., 2006, *Saving languages: an introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

HINTON, L., 2015, «Revitalization of endangered languages» in Austin, P. eta Sallabank, J. (edk.) *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*, Cambridge: Cambridge University Press, 291-311.

HPS – Hizkuntza Politika Sailburuordetza, 2016, «Euskarazko IKTak: Gomen-dioak Herri-Aginteentzat». Helbidea: <https://labur.eus/kCek0> <Azken kontsulta: 2017/03/06>

INE, 2016a, «Resumen de datos de Viviendas por Comunidades y Ciudades Autónomas y tipo de equipamiento». Helbidea: http://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?tpx=11882&path=/t25/p450/base_2011/a2015/&file=05001.px <Azken kontsulta: 2016/02/11>

INE, 2016b, «Resumen de datos de Personas por Comunidades y Ciudades Autónomas y tipo de uso de TIC». Helbidea: http://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?tpx=11882&path=/t25/p450/base_2011/a2015/&file=05002.px <Azken kontsulta: 2016/02/11>

IRURETA AZKUNE, Onintza (2016). «Beti euskaraz egingo lizukeen lankidea egunero alboan bazenu zuk zer egingo zenuke?» in *Argia*, 2016-I-31. Helbidea: <http://www.argia.EUS/argia-astekaria/2493/beti-euskaraz-egingo-lizukeen-lankidea-egunero-alboan-bazenu-zuk-zer-egingo-zenuke> <Azken kontsulta: 2016/02/07>

JULIO, G., 2015, «Euskara eta teknologia uztartzen dituzten bederatzi proposamen eta ohar bat?» in *Jakin*, 2015-V-7. Helbidea: <http://www.jakin.eus/blog/telepolis/-gorka-julio/euskara-eta-teknologia-uztartzen-dituzten-bederatzi-proposamen-eta-ohar-bat/82> <Azken kontsulta: 2017/03/06>

MAY, S., 2014, «Language rights and language policy: addressing the gap(s) between principles and practices», *Current Issues in Language Planning*, London: Taylor and Francis. 16(4), 355-359.

MCMONAGLE, S., 2012, «The European Charter for Regional or Minority Languages: Still Relevant in the Information Age? » in *Journal on Ethnopolitics and*

Minority Issues in Europe, 11(2), 1-24. Helbidea: <http://www.ecmi.de/publications/detail/issue-22012-vol-11-254/> <Azken kontsulta: 2015/04/21>

NATHAN, D., 1999, «Language support with I.T.: not a high wire act» in *Learning IT Together*, Brisbane (Australia).

PuntuEUS Fundazioa, d.g., «Domeinuari buruz». Helbidea: <http://www.domeinuak.EUS/eu/domeinuari-buruz/> <Azken kontsulta: 2016/02/07>

PuntuEUS.Fundazioa, 2017a, «Aro berria hasi du PuntuEUS Fundazioak». Helbidea: <https://www.domeinuak.eus/eu/berria/aro-berria-hasi-du-puntueus-fundazioak/> <Azken kontsulta: 2017/03/06>

PuntuEUS Fundazioa, 2017b, «PuntuEUS Behatokia 2016: Euskal Herriko Interneten egoeraren azterketa». Helbidea: <https://www.domeinuak.eus/wp-content/uploads/2017/03/PuntuEUS-Behatokia-2016.pdf> <Azken kontsulta: 2016/02/07>

REAUME, D. eta PINTO, M., 2012, «Philosophy of Language Policy» in Spolsky, B. (ed.). *The Cambridge Handbook of Language Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 37-58.

SALLABANK, J., 2015a, «Language policy for endangered languages» in Austin, P. eta SALLABANK, J. (edk.) *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*, Cambridge: Cambridge University Press, 277-290.

SALLABANK, J., 2015b, *Week 5: Language and Globalisation; Gender, economics and language policy; Language and ecology*, Language Planning and Policy ikastarorako materiala, London: SOAS (University of London).

SKUTNABB-KANGAS, T., 2009, «The stakes: Linguistic diversity, linguistic human rights and mother tongue based multilingual education or linguistic genocide, crimes against humanity and an even faster destruction of biodiversity and our planet» in *Bamako International Forum on Multilingualism* kongresuan aurkezpena, Bamako, Mali, 2009ko urtarrilaren 19-21.

SPOLSKY, B., 2012, *The Cambridge Handbook of Language Policy*, Cambridge: Cambridge University Press.

STROUD, Cristopher (2003). «Postmodernist perspectives on Local Languages: African MTE in times of globalisation» in *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 6. alea, 1. Zenbakia, 17-36.

WALIÑO, J., 2016, «Euskara eta internet: zortzigarren lurraldea konkistatzen» in *Euskara biziberritzen jarraitzeko erronkak*, otsailaren 12an Euskaltzaindian.

WRIGHT, S., 2012, «Language policy, the nation and nationalism» in Spolsky, B. (ed.). *The Cambridge Handbook of Language Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 59-78.

ZUBIRIA, P., 2017, «'Egia eredua'k dakarren iraultzak badu mapa berria» in *Argia*, 2017-II-26. Helbidea: <http://www.argia.eus/argia-astekaria/2543/zenbatek-uler-tzen-du-euskara> <Azken kontsulta: 2017/03/06>

Liburu aipamenak

Euskera. 2016, 61, 2. Bilbo
ISSN 0210-1564

**Oroimenaren lekuak eta lekukoak.
Gerra Zibilaren errepresentazio artistikoak
vs. kontraera historiko-politikoak. . .**

ARROITA, I.; OTAEGI, L. (arg.)

Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua. Bilbo, 2015,
ISBN: 978-84-9082-290-6. 273 or.

ELIZALDE ESTENAGA, Amaia

Euskal Herriko Unibertsitatea - Universidad del País Vasco (UPV/EHU)

Bordeaux-Montaigne Unibertsitatea

Azken urteotan memoriaren inguruko ikerketak ugaritzen ari dira gu-rean eta testuinguru horretan kokatzen da Euskal Herriko Unibertsitateko Memoria Historikoa Literatura Iberiarretan Ikerketa Taldearen (MHLIIT. IT 1047-16) ekimenez argitaratutako artikulua-bilduma monografiko hau. Gaurkotasun nahiz garrantzi nabarmeneko gaia jorratzen duen lan kolektibo honen lehen hazia EHUKo 2014ko Udako Ikastaroen barnean antolatutako «Oroimenaren lekuak eta lekukoak. Gerra Zibilaren errepresentazio artistikoak *versus* kontraera historiko-politikoak» jardunaldiak izan ziren. Hitzaldietan oinarritzen diren sei artikuluei beste sei gehitu zaizkie, MHLIITko nahiz «Euskal gatazkak formatu txikian. Oroimenaren ikasketak genero ez hegemonikoetan» (US 14/45) ikerketa proiektuaren baitan gauzatutakoak.

Memoriarekiko interesa ez da euskal eremuan era isolatuan gertatu, XX mendeko azken bi hamarkadetan jazo zen mundu mailako *memory boom*-aren (Müller 2002) baitan baizik. Monografiko honek memoria aztertzeke duen ikuspegia ulertzeko, fenomeno horri gehitu egin behar zaio 90etako

Euskera. 2016, 61, 2. 777-783. Bilbo
ISSN 0210-1564

cultural turn (Chaney 1994) delakoak memoriaren gaiari heltzeko eran izandako eragina. Postestrukturalismoak proposatutako giza errealitatearen testu izaeratik abiatuta, ordura arte iragana interpretatu eta idazteko Historiari emandako lehentasuna auzitan jarri zen, honen Fikzioarekiko antzekotasuna azpimarratuz (White 1978). Bide beretik etorri zen *memoria kulturalaren* (Assman 1999) ideia, Historiaren orokortzeetatik haratago memoria kolektiboaren egituraketan iraganeko gertaeren lekukotzek edo/eta errepresentazio artistikoez duten garrantziari erreparatzen diona. Bestalde, Gerra Zibilaren *euskal* memoria kulturalaren azterketa *euskal* eremutik egiteak, memoriaren indar homogeneizatzailerak sailhesteko beharrezko deszentralizazioa eskaintzen du. Izan ere, Estatu Espainiarrean den kultur talde bakoitzak modu ezberdinean eraiki du Gerra Zibilaren memoria bere kultur nortasun kolektiboaren baitan, baina memoriaren arteko gatazkan kultur talde txiki(tu)enak dauka galtzeko arrisku gehien (Resina 2000). Artikulu-bilduma honen osotasunak egiten dituen ekarpen nagusiak Euskal Ikasketen esparrutik Gerra Zibileko euskal kulturaren *memoria-lekuei* (Nora 1984) heltzeko eskaintzen duen ikuspegi aniztasuna eta gatazkaren memoriaren inguruan iradokitzen duen eztabaida kritikoa dira. Oraina nahiz etorkizuna argitzeko bidean memoria kulturalari balioa emateaz nahiz memoria deszentralizatu bati ekarpena egiteaz gainera, interesgarriena da ekarpen hori, tesi zurrunetatik ezin urrunago, memoria kulturalaren hatsarreetatik abiatuta parametro zabaleko eztabaidara irekitzen den elkarrizketa polifonikoa dela.

Liburu honen edukiak Kultur Ikasketen ikerketa-adar den Memoria Ikasketen esparruan kokatzen dira eta kultura antropologiaren eragin nabamena dute. Hala ere eta bereziki aberasgarriak suertatuko zaizkio Euskal Ikasketen arloan memoriaren nahiz, oro har, kulturaren gaineko azterketen azken joeretan interesa duen irakurleari. Gaur egun mundu mailako jarduerak badira ere, Kultur Ikasketak ez dira Europar gehiegi zabaldu (Casenave 2012) eta Euskal Ikasketak ez dira honetan gehiegi ezberdindu. 50eko hamarkadan Center of Contemporary Cultural Studies gisa Birminghameko Unibertsitatean instituzionalizatzen hasi zen unibertsitatearen eta Britainiako ezker berriaren arteko ikerketa-gune marjinaletik abiatu zen ikerketa-eremuak aldaketa ugari jasan du gaur arteko ibilbidean (Mattelart eta Neveu 2003). Horietariko asko 80-90etan izandako zabalkundearen ondo-

rioz gertatu dira, baina paradigma honek inoiz ez du guztiz alboratu sortze-tiko dituen jarduera intelektualaren ikuspegi epistemologiko irekia nahiz teoria kritiko emantzipatzaileko joera. Euskal Ikasketei dagokienez, Galfarsorok aipatzen du Kultur Ikasketekiko txertaketa bereziki zabala izan dela diasporan baina, antza, maiz falta izan dutela auresuposatzen zaien borondate eraldatzaile eta agenda politikoa (2005: 80). Egun ere gurean gehiegi garatu gabeko paradigma izaten jarraitzen badu ere, Memoria Ikasketen garapenarena salbuespen bat da Kultur Ikasketen gabezia panorama orokorrean, honen adibide da MHLIITren jarduna, bai eta mintzagai den liburua ere. Batetik, gaurko Euskal Herriko agenda politikoa den gatazka-ren gaineko memoriaren gaia jorratzen delako kultur ikuspegiak ekartzen duen berritasunarekin eta, bestetik, ikuspegi kritiko batetik egiten delako, esparru global nahiz lokalean memoriari lotutako eztabaidarako material ugari irakurleon eskura jarritz.

Monografikoa Izaro Arroita eta Lourdes Otaegik prestatutako sarrerarekin hasten da eta bertan ezin hobeto agertzen dira azalduta hala memoriari buruzko Kultur Ikasketen nondik-norako orokorrak nola artikuluetan jorratzen diren nozio zehatz nagusiak. Horietariko bat Pierre Norak (1984) garatutako *memoria-lekuaren* kontzeptua da, hau da, kultur talde batek bere memoria kolektiboaren osatze prozesuan hautatutako Historiako (g)une bat. Izenburuak adierazten duen bezala, Gerra Zibilaren memoria-lekua(k) d(ir)a liburua osatzen duten artikuluen artikulazio gune nagusia, baina leku(ar)en inguruko kultur memoria arakatzerako unean hartutako ikuspegiak nahiz analisisiek mugak hedatzen dituzte, egitate historiko horren memoria-leku(eta)ra gerturatzeak bertatik urruntzea ekarriko balu bezala. Diskurtso historiografikotik kanpo geratu ohi diren ahotsetan fokua jarritz, Gerra Zibilak euskal testuinguruan izandako lekukotzak, errepresentazio artistikoak, bai eta biak ala biak aldi berean gertatzen diren kasuak aztertuz erdiesten diren ondorioak egokiak gertatzen dira, bereziki, euskal nazionalisten memoria kolektiboaren eraketa ulertzeko nahiz etorkizuna proiektatzeko. Monografikoaren edukien diziplinartekotasunak areagotu egiten du memoria kolektiboarekiko gerturatze inklusiboa, izan ere autobiografiaren, literaturaren, kantagintzaren edo zinemagintzaren esparruetatik heldu zaio Gerra Zibilaren memoria-lekuaren konplexutasunari. Alde horretatik, esan

beharra dago artikulua buruaskiak direla eta diziplina horietarikoren batean interes berezia duena arazorik gabe lotu dakiokela testu bakarraren irakurketa isolatuari. Era berean, hitzaurreak bere horretan balio teoriko handia du. Aitzitik, azpimarratzekoa da liburuaren osotasunak eskaintzen duen ikuspegia gertatzen dela aberasgarrien, hitzaurrean ezartzen diren hatsarreetatik abiatuta artikuluen eduki nahiz posizionamenduen artean jazozen den elkarrizketagatik bereziki, bai eta irakurleari bertatik sortzen zaizkion galderengatik ere: euskal memoria kultural kolektiboan Gerra Zibilaren memoria-lekua(k) noiz/non hasi eta amaitzen d(ir)a? Gatazka-leku ere baden memoria-leku hori gertakari historiko bakan bati lotzen zaio edo/ala/ eta hau transzenditzen du?

Ludger Mees EHUko unibertsitate katedradunak «Gerra euskal nazionalisten memorian» artikuluan era orokorrean heltzen dio Gerra Zibilak memoria-leku gisa euskal nazionalisten memoria kolektiboan izan duen izaerari. Gerra baten ostean gizatalde baten memoria kolektiboak garatzen dituen mekanismoez mintzatu ondoren eta memoriaren izaera selektiboa argituta, ideia hauek aztergai den kasura ekartzen ditu, hausnarketa interesgarriak plazaratuz. Euskal nazionalisten Gerra Zibilaren memoriak ez du haustura izaerarik, iraganeko borrokekiko jarraitutasunarena baizik eta, bestalde, Gerra Zibilaren memoria-leku(ar)en baitan ez-lekurik ere badela argitzen du, hau da, oroitu nahi ez denik. Eztabaidarako materiala eskaintzeaz gain, hausnarketa orokor hauek sortzen dituzten galderen oihartzuna behin eta berriz itzultzen zaio irakurleari gainontzeko artikuluek jorratzen dituzten kasu konketuagoak aztertzerakoan.

Josu Iñaki Erkoreka Gervasio Eusko Jaurlaritzako Justizia eta Herri Administrazio sailburu nahiz Gobernuaren bozeramaile denak eta Espainiako Gorteetako diputatu izana denak ikuspegi tradizionalaren arabera fikziotik aldentzen den Gerra Zibilaren errepresentazio bat eraikitzen du «Gerraren humanizazioa: Manuel Iruxo» artikuluan. II. Errepublika garaian Errepublikaren Gobernuan 1937ko maiatzaren 7tik abenduaren 11ra arte Justizia arduraduna izan zen Manuel Iruxo legegizonaren autobiografiatik nahiz beste iturri batzuetako testigantzetatik abiatuta marrazten du Erkorekak haren lekukotza. Testuan zehar ematen dituen datuen eta hauen interpretazioaren bidez, lekukotza horretatik abiatuta Iruxo Gerra Zibilaren memo-

ria-leku bilakatzen da, pertsonaiaren balio eta jokamolde humanista kristaua azpimarratuz eta, beraz, gerraren humanizazioaren sinbolo gisa zedarrirituz.

Gainontzeko artikuluetan Gerra Zibilaren memoria-leku(ar)en errepresentazio artistikoak aztertzen dira. Hor kokatzen da, hain zuzen ere, Joxean Fernández irakasle eta Euskal Filmategiko zuzendariak «Gerra Zibila Euskal Herrian euskal zinemaren bitartez» lanean eskaintzen duen ibilbide zinematografikoa. 1937an Euzko Jaurlaritzak sustatu zuen Nemesio Sobrevillaren *Gernika* filmetik mende honetako zinemagintzara Gerra Zibila memoria-lekutzat hartu duen euskal zinemagintzaren laburpena egiten du. Egilearen arabera, nabarmena da testuinguru ezberdinek asko baldintzatu dutela gerrari buruzko euskal zinemagintzaren garaian garaiko izaera.

Gerraren lekuko ez ezik memoria-leku ere baden norbaiten errepresentazio artistikoa lantzen du Inazio Mujika Iraola idazleak «Lauaxeta Atxilo» Kartzelako olerkien finkatu beharraz berriz» artikuluan. Bertan, Gerra Zibilean espetxean fusilatua izan zen Estepan Urkiaga «Lauaxeta» idazlearen hil aurreko idazlanen edizio kritiko zehatz bat egiteko beharra azpimarratzen du. Orain arteko argitalpenen eta eskuizkribuen artean ezberdintasun nabariak daudenez, bertsio ezberdinak alderatuz irakurketa-proposamenak eskaintzen ditu, etorkizunean olerkiak Lauaxetak idatzi bezala denon eskura jar daitezzen bidea irekiz. Asmo horren adibide dira artikuluan bertan agertzen diren Lauaxetak kartzelan idatzitako poemen nahiz egindako marrazkien kolorezko irudi biziki interesgarriak. Beste sortzaile-lekuko zenbaiten kasua lantzen du Pio Perez Aldasoro EHUko irakasleak «Gerlariak idazle: gerrako hainbat autobiografia eta testigantza euskaraz» lanean. Gerra Zibila bizi izan zutenen narrazio autobiografikoetan oinarritzen du azterketa: Sebastian Salaberriaren *Neronek tirako nizkin* (1964), Agustin Zinkunegiren *Bizi naiak lege zorrotzak* (1995), Balendin Enbeitaren *Bizitzaren joanean* (1986), Santiago Onaindiaren *Oroi-Txinpartak* (1988) eta Salvador Zapirainen *Espetxeko negarrak* (1985) eta *Zigorpean* (1985). Hortik abiatuta, demokratikoa izan nahi duen gizarte batentzako norabide anitzeko memoria proposatzen du, memoria personalak esparru nahiz balio handiagoa izango lukeen memoria eredu bat. Azkenik, Lourdes Otaegi Imaz EHUko irakasleak ere Gerra Zibilearen lekuko izandako baten errepresentazio artistikoaz mintzo zaigu «Mikel Laboaren

Lekeitioak: esanezina oihu bilakatua» testuan. Kasu honetan Gerra Zibilaren memoria-leku garrantzitsu den Gernikaren bonbardaketaren gainean Mikel Laboa abeslariak eraikitako errepresentazio musikala aztertzen da oso modu diziplinartekoan, fokua bereziki «Gernika, Lekeitio 4» eta «Baga-biga-higa. Lekeitio 2» kantuetan ipiniz. Bereziki aberasgarria da, besteak beste, nola txertatzen duen autoreak Laboaren sorkuntza saminaren errepresentazio artistikoaren inguruko nazioarteko eztabaidetan, bai eta *lekeitioei* euskal kultur memoriaren garapenean aitortzen dien garrantzia ere.

Gainontzeko artikuluetan jorratzen diren errepresentazio artistikoen sortzaileak ez ziren Gerra Zibilaren lekuko izan. Daniela Bister doktoreak zinemagintza eta genero ikuspegitik heltzen dio gerraren memoria-lekuaren errepresentazio artistikoen analisiari «Espainiako Gerra Zibila eta frankismoa jasatea emakume gisa: *Silencio roto* (2001a) eta *Si te dicen que caí* (1989)» artikuluan. Aztergai diren Vicente Aranda eta Montxo Armendarizen filmetan emakumearen biktimizazioa aztertzen du egileak, kritikak orain arte gehiegi landu gabeko arloa. Poetika bisualak aztertu eta etorkizuneko ikerketarako proposamen interesgarriak plazaratzen ditu. Bestalde, Izaro Arroita doktoreak gudariaren errepresentazioa Gerra Zibileko memoria-leku gisa Ramon Saizarbitoria idazlearen nobelagintzan nolakoa den aztertzen du. Modu bikainean agertzen da deskribatuta Saizarbitoriak eraikitako errepresentazio hauek nola islatzen duten memoria negoziaketa nahiz idealismotik aldentzeko duten joera, diskurtso abertzale ofizialaren ez-lekuak azalerratz.

Liburu honek memoria kolektiboari egiten dion ekarpen handietariko bat da Gerra Zibilaren memoria-leku historikoa(k) gatazkaren memoria kultural kolektibo gisa espazio nahiz denbora (g)une zabalago batean txertatzen d(it)uela. Mikel Ayerbe EHUKo irakasleak zuzenean txertatzen du ikuspegi hori «Iban Zalduaren ipuingintza: guda eta gatazka» lanean Iban Zaldia idazlearen «Gerra Zibilak» ipuinaren azterketaren bitartez. Hala, eguneratu egiten da memoria kolektiboan Gerra Zibilak etengabeko gatazkaren une gisa duen izaera. Bestalde, oso interesgarria da ikuspegi horren eta «Zelula lokartua» ipuinaren edukien artean proposatzen duen konparaketa. Norabide berean baina pauso bat haratago kokatzen da Mari Jose Olaziregi EHUKo irakasle eta MHLITko zuzendari denaren «Hain hilik,

hain bizirik. Harkaitz Canoren *Twist*, edo belarrak ezabatu ez duena» artikuluko analisia. Izan ere, Trantsizio garaiko memoria-leku baten errepresentazio artistikoaren gainekoa baita egiten duen azterketa, Harkaitz Cano idazlearen *Twist* (2011) eleberrarena. Hala, diktadura garaietan desagertutako presentzia espektralari buruzko oinarri teoriko zabal batetik abiatuta oso irakurketa-proposamen aberatsa eskaintzen digu Olaziregik. Izua azaltzeko literaturak duen gaitasunari buruzko hausnarketa metafizionala ageri da istorioan eta, era berean, iraganeko mamuak maiz artean bizi direnaren froga da eleberria bera. Denboraren esparruan jazotzen den gatazkaren memoria kolektiboaren dilatazio horri espazio geografikoarena gehitzen dio Alexander Gurrutxaga doktoregaiaren «Gernika-Berlin. Berlinen balio sinbolikoak euskal poesia garaikidean» testuak. Hainbat euskal poetek Gernikaren memoria-lekua Berlinekin lotu dute euren errepresentazio artistikoetan, maila askotriko korrespondentzien bidez. Autoreak egoki azaltzen duenez, horietariko batzuk ezberdintasunean oinarritzen dira antzekotasunean bainoago. Zenbait euskal poeten Gernikaren errepresentazioek memoria kulturalari egiten dioten ekarpenaren bidez, Gerra Zibilaren memoria-leku(ar)en espazio geografikoa zabaltzera egin dute, kritika eta hurbilpen berriak ekarriz memorien negoziaketaren esparrura.

Amaitzeko gogoeta egokia ekartzen dio irakurleari Gorka Mercero Liverpoolleko Unibertsitateko irakasleak «Juan Luis Zabalaren *Agur, Euzkadi: modernitateko esentzia-egarri aseezina*» lanean. Juan Luis Zabalaren eleberraren istorioan oinarrituta, modernitateko joera esentzialistez haratago gaur euskal identitatea(k) eraikitzeke arazoaz dihardu eta, nola ez, baita iraganaren oroimenak prozesu horretan hartzen duen toki garrantzitsuaz ere. Lauaxeta da protagonistari laguntzen dion mamua, modernitateko abertzale eta Gerra Zibileko martiri. Liburu hau ere lagungarri gerta dakioke XXI mendeko euskal identitateak oroimen kritikoa, anitza eta dinamikoa behar duela uste duenari.

Aurreko lerroetan argudiatu bezala, interesgarri eta oso kontuan hartzea da *Oroimenaren lekukoak eta lekukoak* liburuak Memoria Ikasketei euskal testuinguruan egiten dien ekarpen akademikoa. Azken urteotan ikerketa akademikoetan gailendu diren kontzeptu eta metodologiez baliatuz, begirada berri eta beharrezkoa dakarkigu gure iragan historikoaz.

AURKIBIDEA / ÍNDICE / INDEX
2016

ALTUNA, Olatz	
– <i>Euskeraren ahozko kale-erabilera: erronkak</i>	407-438
AMONARRIZ, Kike	
– <i>Berrikasi eta berrikusi. Euskaltzaleok batzen gaituena garrantzitsuagoa delako.</i>	30-41
CILLERO, Jabi	
– <i>Martin Garaidiren fitxa: Eukal detektibeen aitonaren atzetik</i> .	463-483
DIAZ, Letizia	
– <i>Txirristi Mirristi</i>	569-605
ELIZALDE, Amaia	
– <i>Oroimenaren lekuak eta lekukoak. Gerra Zibilaren errepresentazio artistikoak vs. kontraera historiko-politikoa. Izaro Arroita - Lourdes Otaegi (arg.)</i>	777-783
ELUSTONDO, Miel A.	
– <i>Bederatzi kopla, hamahiru, hamabost egun Urgainen</i>	68-86
GARAIO, Beñat	
– <i>.EUS euskararen arnasmune digitalaren egoera eta etorkizuneko erronkak</i>	743-774
GARRIDO YEROBI, Iñaki	
– <i>José Antonio Loidi Bizkarrondo eta Irunen utzi digun ondarea: LUKT</i>	49-67

GONZÁLEZ DE VIÑASPRE, Roberto	
– <i>Caicedo Yuso arabar herrian dagoen lakuaren izenaz</i>	185-198
HIDALGO, Bittor	
– <i>Euskararen biziberritzea: ‘Irabazteko gidalerro bila’</i>	241-374
IÑARRA, Maialen	
– <i>Euskararen ahozko kale-erabilera: erronkak</i>	407-438
JANSEN, Win	
– <i>Word migration from Dutch to Basque</i>	607-664
JUARISTI, Patxi	
– <i>Hizkuntza-komunitateak harremanetan Euskal herrian: balio etikoetan oinarritutako diskurtsoaren beharra</i>	375-406
KORTAZAR, Jon	
– <i>Gabriel Arestiren lehen argitalpenaz berri ezezagunak</i>	551-567
LASARTE, Gema	
– <i>Maskulinitate berriak Euskal Haur eta Gazte Narratiban: Matias Ploff-en erabakiak, Alex eta Kea airean bezala eleberrietako pertsonaiak biluzten</i>	515-549
– <i>Txirristi Mirristi</i>	569-605
LOBERA, Gotzon	
– <i>Ekarpen bat exonomastikari, Homeroren ‘Odisea’ oinarri hartuta</i>	665-741
MENDIZABAL, Jasone	
– <i>Berrikasi eta berrikusi. Euskaltzaleok batzen gaituena garrantzitsuagoa delako</i>	30-41
SAEZ, Patxi	
– <i>Beharra da giltza</i>	439-460

SARASOLA, Beñat	
– <i>Literatura konparatuaren lehen saiakerak euskal literaturan.</i>	
<i>Lauaxetatik Pott bandara</i>	485-513
SERRANO, Amaia	
– <i>Maskulinitate berriak Euskal Haur eta Gazte Narratiban: Matias Ploff-en erabakiak, Alex eta Kea airean bezala eleberrietako pertsonaiak biluzten</i>	515-549
TOLEDO, Ana	
– <i>Sarrera</i>	46-48
WALIÑO, Josu	
– <i>Euskara eta Internet: zortzigarren lurraldea konkistatzen</i>	42-44
ZABALETA, Patxi	
– <i>Miguel Javier Urmeneta Ajarnaute (1915-1988)</i>	13-25

Euskera agerkariaren idazketa arauak

Normas de redacción de la revista *Euskera*

Normes de rédaction de la revue *Euskera*

Writing guidelines for the journal *Euskera*

Euskera. 2016, 61, 2. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskera agerkariaren idazketa arauak

1. Euskera agerkariaren esparruak

Euskera Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala da. Bi motatako zenbakiak argitaratzen ditu: lehenik eta behin, instituzioaren kide berrien sarrera-hitzaldiak, erakundearen lanak, agiriak, hizkuntza-arauak, *Iker* edo *Jagon* Sai-leko Jardunaldiak eta antzekoak jasotzen dituztenak, eta, bigarrenik, Euskaltzaindiaren intereseko jakintza esparruetako ikerketa-artikulu originalak, liburu-aipamenak eta antzekoak. Ondoren zehazten diren irizpideak soilik bigarren motako zenbakietako ikerketa-artikulu originalei eta liburu-aipamenei dagozkie, eta bete beharrekoak dira aintzat har daitezzen argitaratze-bidean. Gainerakoetan, bete beharrekoak dira Euskaltzaindiak ezarritako baldintzak; ikus «Euskaltzaindiaren argitalpen eremua», *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

Hauxek dira *Euskera* Agerkarian jorra daitezkeen zenbait gai:

- Euskal filologia
- Hizkuntzalaritza orokorra
- Gramatika
- Dialektologia
- Lexikografia / lexikologia
- Literatura
- Toponimia / Onomastika
- Fonetika eta Fonologia
- Semantika eta pragmatika
- Hizkuntzaren historia
- Hizkuntzaren normatibizazioa
- Hizkuntzaren normalizazioa
- Soziolinguistika
- Teknologia berriak eta hizkuntza

- Iurilinguistika eta hizkuntza-zuzenbidea
- Itzulpengintza
- Zientzia-arlo desberdinetako euskara teknikoak.

Orobat, aintzat hartuko dira beste hainbat esparrutako diziplinak, euskarekin zerikusirik duten neurrian.

Ikerketa-artikulu originalen eta testuen proposamenak Argitalpen arduradunari zuzenduko zaizkio, ondoko helbidera:

Euskaltzaindia / R.A. L. V. / A. L. B.
Argitalpen arduraduna
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

2. Hizkuntzak

Ikerketa-artikulu originalak Euskal Herriko mundu akademikoan erabiltzen den edozein hizkuntzatan idatziak izan daitezke, baina euskaraz idatzitakoak hobetsiko dira.

3. Luzera

Bi motatako testuak argitaratuko dira: artikulu akademikoak eta liburu-aipamenak (erreseinak). Lehenak ez dute luzera jakinik, baina oro har ez dute izango 30.000 karaktere baino gutxiago eta 60.000 baino gehiago (15-30 orrialde). Liburu-aipamenak bi motatakoak izango dira: 3 orrialdekoak (6.000 karaktere) edo 5 orrialdekoak (10.000 karaktere), salbuespenak baztertzeke.

4. Laburpenak

Ikerketa-artikuluarekin batera haren laburpena (gehienez ere 500 karaktere) eta artikuluaren hitz-gakoak (gehienez ere, sei) entregatuko dira, artikulua idatzia den hizkuntzan.

5. Onarpena

Ikerketa-artikuluak eta testuak onartzea *Euskera* Agerkariko Idazketa Kontseiluari dagokio. Honek artikulua bakoitzerako bi kanpo-ebaluatzaile izendatuko ditu eta haien iritzia entzun ondoren hartuko du azken erabakia. Artikulua onartzerakoan egileari oztopo, akats edo aldabeharren zerrenda emango zaio, hala balegokio. Egileak bere adostasuna jasotzen duen agiria sinatuko du. Hortik aurrera ez da muntazko aldaketa edo zuzenketarik onartuko ez egilearen aldetik ez argitaratzailearen aldetik.

6. Epeak

Ikerketa-artikuluak eta testuak urtean zehar aurkeztuko dira, urtea bukatu arte eta hurrengo urteko lehen seihilekoan argitaratzekotan. Argitaratze-prozesuan ezarritako epeak ez betetzeak artikulua argitalpena bertan behera uztea ekar diezaiolke autoreari, argitaratzailearen erabakiz.

7. Artikuluaren euskarriak

Artikuluak ordenagailu formatuan aurkeztuko dira, bertsio inprimatu bat erantsiz. Euskal Herrian arruntak diren testu-prozesadoreak erabiliko dira.

8. Erreferentziak eta oharrak

Ohar gehiegikeriak mugatzeko ahaleginak hobetsiko dira. Erreferentzia guztiak, ahalaz, testu barnean txertatuko dira, artikulua bukatu erantsi ohi den bibliografiarekin lotuz, honela: (Larramendi, 1729) edo Mitxelena (1961, 123). Edozein arrazoiengatik mota horretakoak erabiltzea baztertzeko denean ere, eman bitez erreferentzia zehatzak, *op. cit.* edo *ibidem* bezalakoak saihestuz eta erreferentzia osoak bibliografian eskainirik.

9. Bibliografia

Bibliografia artikuluauren bukaeran emango da, oinarritzko eredu honi segituz:

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca : Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller y Zavaleta.

Mitxelena, K., 1959, « Euskal-itzak zein diren », *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, « De paremiologia vasca : Oihenart conoció los Refranes y sentencias en vascuence de 1596 », *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, « Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques », in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris : Société de linguistique de Paris, 331-337.

Egileak artikuluauren bibliografia oinarritzko eredu horren arabera antolatuko du. Kasuan-kasuan izan daitezkeen zehaztapenak edota berezitasunak argitaratzaile-arduradunarekin batera konpondu behar ditu.

10. Ordainketak

Egileak modu eskusiboan lagatzen dizkiote Euskaltzaindiari argitaratutako artikuluen gaineko erreprodukzio-eskubideak. Halaber, ikerketa-artikulu eta testu guztiak ordainduko dira Euskaltzaindiaren Argitalpen batzordeak kasuan-kasuan erabakitzen dituen tarifaren arabera.

Normas de redacción de la revista *Euskera*

1. Ámbitos de la revista

Euskera es el órgano oficial de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia. Publica dos tipos de números: en primer lugar, aquellos que recogen discursos de ingreso de los nuevos miembros de la institución, trabajos de la Academia, actas, normas lingüísticas, coloquios organizados por las secciones de Investigación (*Iker*) y Tutelar (*Jagon*) o análogos y, en segundo lugar, los que publican artículos de investigación originales en los ámbitos de interés de la Academia, reseñas de libros y similares. Los criterios que se especifican a continuación sólo corresponden al segundo tipo, es decir, a artículos originales de investigación y reseñas de libros, y son de obligado cumplimiento para poder ser aceptados en el proceso de publicación. Para el resto de textos deberán cumplirse las condiciones establecidas por Euskaltzaindia en «Euskaltzaindiaren argitalpen eremua», *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

Los ámbitos de interés de la revista *Euskera* son los siguientes:

- Filología vasca
- Lingüística general
- Gramática
- Dialectología
- Lexicografía / Lexicología
- Literatura
- Toponimia / Onomástica
- Fonética y Fonología
- Semántica y Pragmática
- Historia de la lengua
- Normativización lingüística
- Normalización lingüística
- Sociolingüística
- Lengua y nuevas tecnologías

- Iurilingüística y Derecho de lenguas
- Traducción
- Euskera científico en los diversos campos del saber.

Asimismo, se tomarán en consideración otras disciplinas en la medida en que tengan relación con la lengua vasca.

Las propuestas de publicación de artículos de investigación originales deberán remitirse al responsable de Publicaciones a esta dirección:

Euskaltzaindia / R.A. L. V. / A. L. B.
Responsable de Publicaciones
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

2. Lenguas

Los artículos de investigaciones originales podrán ser redactados en cualquiera de las lenguas que habitualmente se emplean en los ámbitos académicos de Euskal Herria, aunque se dará preferencia a los redactados en euskera.

3. Extensión

Se publicarán dos tipos de textos: artículos académicos y reseñas de libros. Los primeros no tienen una extensión previamente establecida, pero en general no tendrán un número de caracteres inferior a 30.000 o superior a 60.000 (15-30 páginas). Las reseñas de libros serán de dos tipos: de tres páginas (6.000 caracteres) o cinco páginas (10.000 caracteres), aunque se admitirán excepciones.

4. Resúmenes

Los artículos de investigación deberán estar acompañados por un resumen (máximo de 500 caracteres) y sus correspondientes palabras clave (máximo de seis), ambos en la lengua original del artículo.

5. Admisión

La admisión de artículos originales y textos es competencia del Consejo de Redacción de la revista *Euskera*, el cual designará dos evaluadores externos para cada artículo y, tras tomar en consideración su dictamen, tomará la decisión definitiva, en su caso. Al comunicar la aceptación del artículo se facilitará al autor una lista de errores o cuestiones sujetas a corrección. El autor firmará un documento manifestando su acuerdo. A partir de ese momento no se aceptará ninguna modificación o corrección sustancial ni por parte del autor ni del editor.

6. Plazos

Los artículos de investigación y textos se podrán presentar hasta final de año, en el caso de que vayan a ser publicados en el primer semestre. El incumplimiento de los plazos establecidos en el proceso de publicación puede acarrear la anulación de la publicación del artículo por decisión del editor.

7. Soportes del artículo

Los artículos se presentarán en formato de ordenador junto con una versión impresa. Se utilizará un procesador de textos de uso habitual en Euskal Herria.

8. Referencias y notas

Se favorecerán los intentos de limitar el uso exagerado de notas. A ser posible todas las referencias se integrarán en el texto, conectándolas con la bibliografía que se coloca habitualmente al final del artículo, de este modo: (Larramendi, 1729) o Mitxelena (1961, 123). Cuando por cualquier razón se decida prescindir de ese tipo de referencias, éstas deberán facilitarse de forma exacta, rehuendo los *op. cit.*, *ibidem* o similares y ofreciendo las referencias completas en la bibliografía.

9. Bibliografía

La bibliografía se colocará al final del artículo, siguiendo este modelo básico:

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca : Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller y Zavaleta.

Mitxelena, K., 1959, « Euskal-itzak zein diren », *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, « De paremiologia vasca : Oihenart conoció los Refranes y sentencias en vascuence de 1596 », *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, « Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques », in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris : Société de linguistique de Paris, 331-337.

El autor organizará la bibliografía de acuerdo con este modelo básico. Las peculiaridades o especificaciones que puedan darse en cada caso deberán ser resueltas de acuerdo con el responsable de Publicaciones.

10. Retribuciones

El autor cede a Euskaltzaindia los derechos de reproducción de su artículo de forma exclusiva. Asimismo, los artículos originales de investigación así como todos los textos serán objeto de retribución de acuerdo con las tarifas que establezca en cada caso la Comisión de Publicaciones de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia.

Normes de rédaction de la revue *Euskera*

1. Domaines de la revue

Euskera est la publication officielle de l'Académie de la langue basque / Euskaltzaindia. Deux types de numéros sont publiés: tout d'abord, ceux qui rassemblent les discours d'intronisation des nouveaux membres de l'institution, les travaux de l'Académie, les procès-verbaux, les normes linguistiques, les colloques organisés par les sections de Recherche (*Iker*) et Tutélaire (*Jagon*) ou similaires et, ensuite, ceux dans lesquels sont publiés des articles originaux de recherche qui portent sur l'un des domaines d'intérêt de l'Académie, comptes rendus de livres et autres publications. Les critères qui sont précisés ici correspondent seulement au deuxième type de numéros de la revue, c'est-à-dire aux articles originaux de recherche et comptes rendus de livres, et sont à respecter impérativement pour pouvoir être acceptés dans le processus de publication. Pour les autres textes, il faudra remplir les conditions prévues par Euskaltzaindia dans «Euskaltzaindiaren argitalpen eremua», *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

Les domaines d'intérêt de la revue *Euskera* sont les suivants :

- Philologie basque
- Linguistique générale
- Grammaire
- Dialectologie
- Lexicographie / Lexicologie
- Littérature
- Toponymie / Onomastique
- Phonétique et Phonologie
- Sémantique et Pragmatique
- Histoire de la langue
- Normativisation linguistique
- Normalisation linguistique

- Sociolinguistique
- Langue et nouvelles technologies
- Jurilinguistique et Droit des langues
- Traduction
- Le basque scientifique dans les divers domaines du savoir.

D'autres disciplines seront également prises en considération dans la mesure où elles ont trait à la langue basque.

Les propositions de publication d'articles originaux de recherche devront être remises au responsable des Publications à cette adresse :

Euskaltzaindia / R.A. L. V. / A. L. B.
Responsable des Publications
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

2. Langues

Les articles originaux de recherches pourront être rédigés dans l'une des langues qui sont habituellement employées dans les domaines académiques du Pays Basque, même si une préférence sera accordée à ceux rédigés en basque.

3. Longueur

Deux types de textes seront publiés : les articles académiques et les comptes rendus de livres. Les premiers n'ont pas de longueur préalablement établie, mais en général le nombre de caractères ne sera pas inférieur à 30 000 ni supérieur à 60 000 (15-30 pages). Les comptes rendus de livres seront de deux types: de trois pages (6 000 caractères) ou cinq pages (10 000 caractères), même si des exceptions seront autorisées.

4. Résumés

Les articles de recherche devront être accompagnés d'un résumé (500 caractères maximum) et de leurs mots-clés correspondants (six maximum), tous deux dans la langue originale de l'article.

5. Admission

L'admission d'articles originaux et de textes relève de la compétence du Comité de Rédaction de la revue *Euskera*, qui désignera deux évaluateurs externes pour chaque article et, après avoir tenu compte de leur avis, prendra la décision définitive, si cela s'avérait nécessaire, le Comité de Rédaction fournira à l'auteur une liste des erreurs ou points susceptibles d'être sujets à révision lors de la communication de l'acceptation de l'article. L'auteur signera un document exprimant son accord. Dès lors, il ne sera accepté aucune modification ou correction substantielle ni de la part de l'auteur ni de la part de l'éditeur.

6. Délais

Les articles de recherche et textes seront présentés tout au long de l'année, jusqu'au 31 décembre et seront publiés au plus tard au cours du premier semestre de l'année suivante. Le non-respect des délais fixés dans le processus de publication peut entraîner l'annulation de la publication de l'article sur décision de l'éditeur.

7. Supports de l'article

Les articles seront présentés au format informatique avec une version imprimée. L'auteur utilisera un traitement de texte couramment utilisé au Pays Basque.

8. Références et notes

Les tentatives de limiter l'utilisation exagérée de notes seront appréciées. Dans la mesure du possible, toutes les références seront insérées dans le texte, et seront reliées à la bibliographie placée à la fin de l'article, de la manière suivante : (Larramendi, 1729) ou Mitxelena (1961, 123). Si pour une raison ou pour une autre, l'auteur décide de se passer de ce type de références, celles-

ci devront être indiquées de façon exacte, en évitant les *op. cit.*, *ibidem* ou similaires et en offrant les références complètes dans la bibliographie.

9. Bibliographie

La bibliographie se place à la fin de l'article, en suivant ce modèle de base :

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca : Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller y Zavaleta.

Mitxelena, K., 1959, « Euskal-itzak zein diren », *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, « De paremiologia vasca : Oihenart conoció los *Refranes y sentencias en vascuence* de 1596 », *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, « Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques », dans *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris : Société de linguistique de Paris, 331-337.

L'auteur organisera la bibliographie de son article en fonction de ce modèle de base. Les particularités ou précisions susceptibles de se présenter dans chaque cas devront être résolues en accord avec le responsable des Publications.

10. Rémunérations

L'auteur cède de manière exclusive à Euskaltzaindia les droits de reproduction de son article. De même, les articles originaux de recherche ainsi que tous les textes feront l'objet d'une rémunération conformément aux tarifs qu'établira dans chaque cas la Commission des Publications de l'Académie de la langue basque / Euskaltzaindia.

Writing guidelines for the journal *Euskera*

1. Overview of the journal

Euskera is the official journal of the Royal Academy of the Basque Language/Euskaltzaindia. It publishes two types of issue: one containing induction speeches of the newest members of the institution, the Academy's work, publications, language rules, symposia organised by the Research (*Iker*) and Tutelary (*Jagon*) sections and so on, and a second containing original research articles on topics of interest to the Academy, book reviews and the like. The criteria specified below only concern original research articles and book reviews appearing in the second type of issue and are mandatory for manuscript acceptance. All other manuscripts must meet the conditions set by Euskaltzaindia in «Euskaltzaindiaren argitalpen eremua», *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

The following topics are covered in *Euskera* journal:

- Basque philology
- General linguistics
- Grammar
- Dialectology
- Lexicography / Lexicology
- Literature
- Toponymy / Onomastics
- Phonetics and Phonology
- Semantics and Pragmatics
- History of language
- Corpus planning
- Status planning
- Sociolinguistics
- Language and New Technologies

- Jurilinguistics and Language Law
- Translation
- Scientific Basque in the various fields of knowledge.

Likewise, other disciplines will be taken into consideration insofar as they relate to the Basque language.

Proposals for publication of original research articles must be submitted to the Publications Manager at the following address:

Euskaltzaindia
Publications Manager
Plaza Barria, 15
48005 BILBO
Spain

2. Languages

Original research articles may be written in any of the languages that are normally used in academic circles in the Basque Country, although preference will be given to those written in Basque.

3. Length

Two types of texts will be published: academic articles and book reviews. The former do not have a set length, but generally will not have less than 30,000 characters or more than 60,000 (15-30 pages). Book reviews are of two types: three pages long (6,000 characters) or five pages (10,000 characters), although exceptions are allowed.

4. Abstracts

An abstract (maximum of 500 characters) and the corresponding key words (maximum of six), both in the original language of the article, must be submitted together with research articles.

5. Acceptance

Acceptance of original articles and texts is the responsibility of the Editorial Board of the journal. Two external reviewers will be designated for each article and, after taking their opinion into consideration, the Board will make its final decision, if necessary. Upon notification of the acceptance of the article the author will be provided with a list of problems, errors or issues subject to correction. The author will sign a document stating his/her agreement. From that moment on, no substantial modification or correction by either the author or the editor will be accepted.

6. Deadlines

Research articles and texts can be submitted throughout the year for publication by the end of the following half-year. Failure to comply with publishing deadlines may result in cancellation. The editor's decision is final.

7. Article Format

Manuscripts must be submitted in digital format together with a printed version. Any format commonly used in the Basque Country is acceptable.

8. References and Notes

Attempts to limit the excessive use of notes will be looked upon favourably. If possible, all references should be incorporated into the text, connected to the bibliography that is usually placed at the end of the article, as follows: (Larramendi, 1729) or Mitxelena (1961, 123). If for any reason an author decides not to use that reference format, precise mention should be made, avoiding the use of *op. cit.*, *ibidem* or similar and providing full references in the bibliography.

9. Bibliography

The bibliography will be placed at the end of the article, following this basic model:

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca: Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller and Zavaleta.

Mixelena, K., 1959, «Euskal-itzak zein diren», *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, «De paremiologia vasca: Oihenart conoció los Refranes y sentencias en vascuence de 1596», *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, «Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques» in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris: Société de linguistique de Paris, 331-337.

The author will organise the bibliography according to this basic model. Any additional features or specifications must be agreed with the Publications Manager case by case.

10. Remuneration

Authors must vest copyright in their articles exclusively to Euskaltzaindia. Original research articles and other texts will be remunerated in accordance with the rates established in each case by the Publications Committee of the Royal Academy of the Basque Language/Euskaltzaindia.

Harpidetzak eta eskariak / Pedidos y suscripciones

ESKATZAILEAREN DATUAK / DATOS DEL SOLICITANTE:

Izen-deiturak / Nombres y apellidos: _____

Erakundea / Institución: _____

Helbidea / Dirección: _____

Posta kodea / C.P.: _____ Udalerria / Población: _____

Lurralde / Provincia: _____ Estatua / Estado: _____

NAN/IFK · DNI/NIF: _____ Telefonoa: _____

Faxa: _____ E-mail: _____

Eskaera data / Fecha de pedido: _____ - _____ - _____

2017rako harpidetzaren prezioa / Precios de suscripción para el año 2017:

Espainia: 18 €

Atzerria / Extranjero: 20 €

Zenbaki solteak / Números sueltos:

Kopurua Cantidad	Aldizkaria Revista	Urtea / Año	Bolumena Volumen	Zenbakia Número

Zenbaki solteen prezioa 2017rako / Precios de los números para el 2017

Euskera 2016, 61, 2, 20 €

Ordainketa era / Modo de pago

- Transferentziaz / Transferencia
 - Postordainez / Contrareembolso
 - Errezibuz (kontu korrante zenbakia) / Recibo (número de cuenta corriente):
-

Salmenta eta banaketa / Venta y distribución

Euskaltzaindiko Argitalpen Zerbitzua
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

Tel. 94 415 8155

Fax: 94415 8144

e-mail: jartza@euskaltzaindia.eus

* * *

Eskatzaileak, datu pertsonalak eman behar dituzenez gero, eskatzaile horrek esanbidezko baimena eman du datu horiek Euskaltzaindiaren fitxategi informatikoan sar daitezenez; fitxategiaren xede bakarra zerbitzu pertsonalizatua eskaintzea da. Fitxategia Datuen Babeserako Agentzian inskribatuta dago, eta, berori kudeatzeko, abenduaren 13ko 15/1999 Lege Organikoa (Izaera Pertsonaleko Datuen Babesari buruzkoa) eta horren garapenerako gainerako arauak betetzen dira.

Eskatzaileak bere datu pertsonaletan sartzeko, horiek zuzentzeko, ezerezteko eta horien aurka jartzeko eskubideak ditu, eta badu eskubideon berri. Eskubide horiek idatziz egikaritu ahal izango ditu, helbide honetara mezu elektronikoa bidaliz: info@euskaltzaindia.net. Edozein kasutan ere, eskatzaileak bermatzen du emandako datu pertsonalak egiazkoak direla.

* * *

El solicitante autoriza expresamente a que los datos personales aportados en relación a su pedido, sean incorporados al fichero informático de Euskaltzaindia, destinado exclusivamente a dar un servicio personalizado al usuario. Dicho fichero resulta inscrito en la Agencia de Protección de Datos y es gestionado de acuerdo a lo dispuesto en la Ley Orgánica 15/1999 de 13 de diciembre sobre Protección de Datos de Carácter Personal y demás normativa de desarrollo.

El usuario queda informado de sus derechos de acceso, rectificación, cancelación y oposición respecto de sus datos personales, pudiendo ejercitar estos derechos por escrito mediante correo electrónico a la dirección info@euskaltzaindia.net. En cualquier caso, el usuario garantiza que los datos personales facilitados son veraces.

